

Kiøbenhavnske
Efferrefninger
om
lærede Sager
for
Aar 1774.

Med tvende Registre.

Andet Hæfte.

Kiøbenhavn,
trykt hos Grødrene Berling,
boende i Piilestrædet.

Original-Fortale.
til
nærmere Oplysning
over
en og anden i disse Efterretninger
forekommende Anmærkning.

II. h. No. 43. S. 676.

Hecensen ten har beklaget, at en saa berømt, saa skarpsindig, og Religionen saa velmeenende Forfatter, som en Jerusalem, har grundet en saa vigtig Overbeviisning, som den om en Guds Tilværelse, paa en philosophisk Spøsfindighed og en Evetydighed, som stikker i det Ord Intet, og Forfatteren af nærværende Fortale troer for vist, at hans Klage er vigtig og vel grundet. Argumentet er dette: Alt maae have en første Aarsag, saasom det ellers maatte være Kommen af Intet, som af en virkende Aarsag. Men det er bedst man lader Jerusalem selv tale. „Dette kunne vi med al Sikkerhed sætte forud, „ at Noget har der nødvendig maattet være fra Ewighed, „ thi ellers maatte Verden med al sin Fuldkommenhed være „ kommen af Intet.“ Hidindtil skulde det have gaaet ret godt, naar vor store Mand ved den Talemaade, være Kommen af intet, ikke havde forstaet noget andet end dette, ingen Aarsag have. Thi Meeningen havde da

Kun blevet denne: ellers skulde Verden med al sin Guld-
 Fommenhed, sin Orden, sin Harmonie, sin vise me-
 chaniske Bygning og Indretning, ikke være frembragt
 af nogen virkende Aarsag: hvilket sandelig var en Uris-
 melighed, som allerede strax og næsten blot af Ordene maatte
 falde enhver i Dyrkene. Sidt han dersor ikke strax havde til-
 foyet disse folgende Ord, som tilkiendegive en langt anden
 Meening! „Kommen af Intet! — hvad vil dette sige?
 „Intet er, hvorom Intet kan siges, intet tænkes. Der
 „skulde altsaa have været et Intet, et absolut Intet fra
 „Evighed“ (endnu rigtig nok hidindtil) „hvilket jeg
 „Funde angive som Grunden til denne Verdens Til-
 „værelse.“ Just denne Folge er urigtig og slet ingen,
 meget mere, det folger, som er tværtimod, nemlig, hvilket
 man altsaa, siden det jo dog er Intet, ikke Funde an-
 give som Grunden til Verden, der altsaa slet ingen
 Grund maatte have. Naar da Forfatteren videre slutter,
 og saa gjorde jeg Intet til en virkende Aarsag af alle
 Ting, saa er atter dette slet ingen Folge, og man gjorde ders-
 med Intet slet ikke til nogen virkende Aarsag til alle Ting,
 men alle Ting sit da kun slet ingen virkende Aarsag. Og just
 dette er den rette Urimelighed, som kan og bør udträffes
 af hin Sak, at Verden, nemlig, ey skulde have nogen
 sin evige og første Aarsag. Man kan vist ikke slutte
 saaledes, naar Verden havde ingen Aarsag, saa blev
 Intet dens Aarsag: thi Eftersaken modsigter Forfatazen
 aabenbar, dersom man forstaaer Intet her som en Ting
 (et Object) der skulde blive til en Aarsag: thi hvor kan dog
 Intet blive Aarsag der, hvor ingen Aarsag er? og da der
 om Intet kan intet siges, hvorledes da siges dette, at In-
 tet skulde blive til en Aarsag? Men forstaaes ved den Folge-
 sak, saa blev Intet dens Aarsag, kun dette, saa maatte

te den ingen Aarsag have; saa blev her kun idel Tauto-
logie, nemlig denne, naar Verden havde ingen Aarsag,
saa blev ingen Aarsag dertil. Nu! hvorledes da slutte?
Saaledes meener Jeg, gældste rigtig og alene rigtig: Naar
Verden havde ingen sig foregaaende ævig første Aars-
ag, saa maatte Orden, Harmonie, Mechanismus,
Middel og Hensigt, viis Sammensætning og For-
bindelse, være til uden Aarsag, en Urimelighed, som
ingen sund Menneske-Forstand kan forudsye. Man skulde
sandelig giøre mig megen Uret, om man vilde sige, at Jeg
hermed vil kun overse en Jerusalem, Tysklands Ere,
Danmarks Beundring. Ney! Gud veed, jeg meener intet
andet dermed, end at ingen Fritænker maae forhaste sig, og
strax raabe, Triumph! fordi han maaſkee traf til at indse
Urigtigheden i en enkelt Slutning eller Tanke, hvori en stor
Mand kan fejle, og dog i Hovedsagen have ført sig fortæſſe-
lig op og maae beholde fuldkommen Ret. Jeg har anset
denne min Anmærkning for saa meget desto mere vigtig, som
hun urigtige Slutning af og om Intet møder allersørst i
den Betragtning om Guds Tilværelse. Man læse da kun
videre fort, og man vil finde sig fuldkommen fornøjet og
overbeviſt i det Øvrige om Sagen selv, der til sin Bisched,
Tak være Gud! ikke behøver hun Spisindighed. Forsatte-
ren har end ydermere betient sig af samme Slutning, naar
han nemlig vil rive Urimeligheden i en ævig Række af Aar-
sager og Virkninger uden nogen første Aarsag. „Endten,
„ siger han, maae jeg antage den forrige Modsigelse og giøre
„ Intet til en Aarsag til alle disse Virkninger, eller jeg maae
„ blive staaende ved en første i sig selv nødvendig Aarsag.“
Det er at sige: Dersom denne Række af Virkninger ej havde
sin første Aarsag, som den maatte standse ved; saa skulde
Intet blive dens Aarsag: hvilket juſt er ingen Folge, med

mindre man dermed alene vil sige, saa skulde den ingen
første Aarsag have, og da kommer huin Tautologie her igien
og indfinder sig. Men allerede denne Tautologie, den Man-
gel af første Aarsag, er i sig selv en Urimelighed stor nok for
en Sammensætning af Materie, hvori der er en synslydig
Orden, Biisdom, Harmonie, Hensigt og Øyemærke, kunstig
Mechanismus, Structur og Bygning. Havde saadan en
Kæde og Sammensætning ingen første Aarsag; saa havde
den vist nok ingen; men just dette (een eller ti Gange sagt,
ligemeget) just denne Mangel af Aarsag er for en sund Men-
neske-Forstand en usordlydig Urimelighed. Wel er det da,
at Forfatteren og allerede i sin første Betrætning har anbragt
dette ene rette og sanbe Beviis for Guds Tilværelse. Ver-
dens Orden, Skønhed og Harmonie, vor ham der ubegribe-
lig, naar ingen Gud var til. Gid han og i denne sin anden
Betrætning havde kun ladet det beroe ved en Fortsættelse og
videre Udsvrelse deraf! Det er just dette samme Beviis, Skrif-
ten og den øldgamle Philosophie beraaber sig paa. Hjulene
fortælle Guds Ere: Hans usynlige Dæsen, hans øvige
Magt og Guddom begribes af hans Gierninger og
betragtes af Verdens Skabning. Man læser derom et
heelt Kapitel hos Xenophon i hans Sokratiske Mærk-
værdigheder, og Sextus Empiricus antegner overalt
noesten disse samme Skriftens Ord som de allercældste. Mennes-
kers første Grund til Guddommens Erkiendelse. En Subti-
litet, der grunder sig paa en Evtydighed i det Ord Intet,
og som først efter saa mange Aar siden Verdens Skabning er
bragt ind i Philosophien (nemlig i det Wolffiske Argument
for Principium rationis sufficientis, som skal tiene til at
bevise Guds Tilværelse) maae vist ikke være den eneste og rette
yderste Grund til at overbevise os om, at en Gud er til.
Denne Sandhed maae falde os langt lætttere og tydeligere i

Øyne

Dynene, end at den maatte trænge til Subtiliteter, som ey alle kan begribe, og som har desuden endten ingen Rigtighed i sig, eller siger kun den samme Ting, som man fordrer Beviis for, nok engang med samme Ord, nemlig, om Verden havde ingen Aarsag, saa var der ingen Aarsag dertil. Til al Lykke og Hornsvelse for Læseren kan. Sagen selv, og ale hvad Forfatteren for Resten har sagt derom i denne Betragtning, meget vel bestaae uden forbemældte Spisfindighed, som var ganske uforøden for at lægges til Grund, saa Betragtningens øvrige lærerige Indhold deraf ikke maae forsastes, især da Forfatteren ogsaa her har taget Naturens Orden, Skionhed, Harmonie og deraf fremblinkende Viisdom i Betragtning, som en Grund og et Beviis for en viis Skabers Tilværelse, just dette samme, der ligefrem siger os i Dynene, at Verden ey kan være til uden Aarsag.

II. H. No. 46. S. 721. Den Saaz, at en Konge kan, som Konge, hverken haabe, fortiene eller paastaae sine Undersatters Kierlighed, uden han selv som Konge elsker dem, skal Forfatteren (ester Rec. Anmærkning) have brugt blot som en Anledning til at bestride, ikke saa meget den uegennyttige Menneskekierligheds Følelse, som nogle urette og nægte Exempler, man har brugt til at bekræfte den med. Ganske vist den billigste Fortolkning! Det er uden al Modsigelse en Saaz, man maatte lade staae fast, hvad for et moralst Systeme man end ellers vilde følge og forsvare, endten det, som gior Selvkierligheden alene, eller det, som gior den sælkskelige Kierligheds Drift, og den derudi grundede moralst Følelse, til en Grundfilde til alle de ødle Rørelser, vore Hierter kan og maae føle for andre Mennesker og for deres almindelige og besynderlige Vel. En Konges eneste og væsentligste Bestemmelse, som Konge betragtet, er at sage

Undersaatters almindelige Vel. Det er alene med den Bes-
tingelse Undersaatterne har lovet og til sagt ham, som Konge,
deres Kærighed og Lydighed. Det er altsaa Sandt, at
Undersaatters Kærighed til deres Konge, som Konge, begyn-
dre fra Undersaatternes Kærighed for sig selv i Almindelighed
og deres almindelige Bedste, og er alene derudi grundet. Men
dette er et betinget Forhold, der grunder sig paa en Pakt,
som ikke opnæver det første Forhold, Konge og Undersaatter
staae udi med hinanden blot som Mennesker betragtede, og
hvad som i den Henseende maatte være naturligt. Er det Sandt,
at Kærighed til andre Mennesker har nogen anden naturlig
Grund og Kilde, end Selvkærighed, og er den moraliske Fo-
lesses Systeme for Resten grundet i Naturen, saa beholde
Konger, som Mennesker, den samme Ret, som andre, til
vor aldeles uegennyttige Kærighed, ligesom ethvert andet
Menneske til deres. Man skulde dersor uden Evil ogsaa have
giort Forfatteren Uret, om man vilde have sagt, at han just
af foranførte politiske Grundsetning har taget Anledning til
sin paafølgende Declamation imod den moraliske Følelse, fordi
han troede, at han ogsaa kunde betiene sig deraf, som en
Grund til dens Bestridelse, og at han sikkert kunde slutte fra
en politisk Grundsetning af den offentlige Statsret til en lige-
dan Grundsetning i den almindelige Naturens Ret, nemlig,
at al Kærighed til andre kan og bør alene begynde
fra Kærighed til os selv, fordi Undersaatters Kær-
ighed til deres Konge er grundet paa deres Selvkær-
ighed for sig selv og deres almindelige Vel. Men kan
hun politiske Saks bestaae med den uegennyttige Kærigheds
og moraliske Følesses Systeme, hvormed den, som det synes,
har ikke saa megen Overeenstemmelse; meget mere maac den
kunne bestaae med den almindelige Selvkærigheds Systeme,
som den i Udtrykket har saa stor Lighed med, og man vil da
ikke

Ekke forundre sig over, at Talens Forfatter har taget Anledning af en besynderlig Sætningstil at afhandle en almindelig, som han her synes at være en Forsøgter af, og som han troede overalt i sig selv at være ligesaa vel grundet. For Resten ved jeg ikke, om det og er ret sagt, at forbemældte politiske Sæb virkelig har større Overeenstemmelse med Selvkærighedens, end med den uegennytige Kærigheds Systeme. Paa Undersaatternes Side synes det saaledes ved første Betragtning og efter Bogstaven. Men i Sandhed det er jo ganske og fuldkommen i al Henseende overeenstemmende med den uegennytige Kærigheds Systeme, at Kongen, ey alene som Menneske, men og i Følge af sit højeste Embede, som Konge, er forbunden til at opofre sig og alle sine Kræfter for Statens almindelige Vel, og hvad som her paa Undersaatternes Side taldes Selvkærighed, stemmer og fuldkommen overens med samme Systeme, saasom det er her ikke saa meget nogen privat Persons og Menneskes Selvkærighed her meenes og lægges alene til Grund til Kærighed for Kongens menneskelige Person, men det er almindelig Selvkærighed for det almindelige, for hvilket Kongen baade som Menneske og Konge, og enhver Undersaat ligeledes baade som Menneske og Undersaat, bør, just efter den uegennytige Kærigheds Systeme, opofre sig selv med alle deres Kræfter. Kort: Sagen ~~h~~ bestaae i det allermindste lige vel med begge Systemer, og den maa derfor nok alene være Forfatterens Anledning, om ellers Recensenten har fortolket ham ret og billig nok, men ikke nogen hans formeente tilstrækkelige Grund til den uegennytige Kærigheds Bestridelse. Hvad for Resten Sagen selv angaaer, da vil jeg just ikke her tage noget Partie, hverken deres, som arbeyde for Selvkærigheden alene som alle Pligters og ødle Gierningers eneste Grundkilde, ey heller deres, som indromme den uegennytige Kærigheds Drist en videre Plads og

større Ret i og over det menneskelige Hjerte, end Gud og Naturen selv har givet den. Jeg troer, at begge Partier har megen Ret, men og nogen Uret, hver paa deres Side. Det er vist, at Selskærigheden rører os mest, saasom vi ere os selv nærmest. Det er ogsaa vist, at den blander sig næsten i alle vores ædelste og bedste Gierninger. Ja vist er endelig dette (og er ikke det at indrymme den Meget?) at vi med i og under dem maae have os selv for Øyne, saa vist som det er, at vor egen Fordeel er en naturlig Folge af og en guddommelig Besønning for det Gode, vi gør imod andre. Men om vi end kunde bevise, at Selvskærigheden overalt og allevegne var alene det, der driver os i og til alle vores Gierninger, endten paa en dunkel eller fiendelig Maade ved dunkle eller klare Forestillinger, saa var det dog en uriktig Slutning, om man vilde sige, at den dersor burde være vor eneste Drivefieder. Kunde det bevises, at der i Naturen var en anden Grunddrift tillige med den, saa fulgte kun dette deraf, at denne var undertrykt af hin, som var imod al Ret kommen til alt for stor Magt og Styrke. Det er på denne Side og en umageelig Sandhed, at de saa kaldte vores ædelste og bedste Gierninger ester al menneskelig Tænkemaade tabe en stor Deel af denne deres høye Pris, naar man opdager, at egen Myte har endten været deres eneste eller fornemmeste Bevægnings-Grund. Det er et Menneskes Pligt at elske sig selv, ja meget at elske sig selv, og det er ham altsaa vel ingen Skam, men ester al menneskelig Tænkemaade heller ikke nogen saa stor Ære, at han søger sin egen Fordeel. Ingen beundrer dette, som noget stort, at man vil sig selv vel. Thi den har Naturens sterkeste Drift ligesom en sterk Bird paa Ryggen, der løber til sin egen Velfærd. Men at Løbe med stærke Skrit til at besordre Aandres og Manges Bel, og at man endogsaa tillige derved ofte maae arbeyde sig frem imod

imod Selvkærigheds Vind, dette er, saa vist det endten
 ansees for mueligt, eller troes i nogen Hald som virkeligt, et
 saa prisværdigt Løb, der fortienner en Erekrands, som In-
 gen saa gierne fletter til hin Løber. Saa har da vel Selv-
 kærighedens Forsægttere Met i Meget, men maaske vel og-
 saa Uret i Noget, og derfor skulde man velsaa meget mindre
 paatage sig at forsvare dens Sag alene, som den formedelst
 sin overvættet Styrke forsvarer sigselv kun alt for vel, og
 behover desto mindre nogen Philosophs fremmede Hjælp.
 Men den ødelmodige og uegennytte Kærigheds Forsægttere
 forsee sig uden al Evil derudi, at de forsægte den mere med
 Exempler, end med almindelige og umodsigelige Naturgrun-
 de. De Første kan man saa meget lætte e forderve for dem,
 som det er kun alt for Sandt, at Selvkærigheden paa en
 eller anden mærkelig eller umærkelig Maade blander sig i
 vore bedste og ødelæste Handlinger; som den har nogen sin
 Met til at blande sig derudi (thi Hvo nægter, at den, der
 doer for sit Fæderneland, ikke maatto else ogsaa den Ere,
 han derved indlægger sig); som den desuden saa gierne vil
 alene have Herredommen i den Sial, der ikke vaager paa
 det størkeste over sin Naturs Reenhed; som det endelig er
 en saare let Sag, at udlede alle de saa kaldte ødelæste Giers-
 ninger fra dens Kilde, saasom de haade kan og maae for en
 Deel udflyde derfra, og let ogsaa derfra kan synes at have
 deres eneste Udspring, om de endogsaa havde det endten kun
 for en Deel, eller slet ikke. Hvo veed ikke, at Bagtalere
 og Misundere over andres Ere, naar de ville, som de
 pleye, sværte de bedste Gierninger, da skrive dem alene paa
 Selvkærighedens Regning, atter til Beviis paa, at end
 ikke de Onde selv, de som oftest meest egennytte Menne-
 ker, holde den Gierning for ret roesværdig, der udflyder
 kun af Selvkærigheds Kilde.

II. §. No. 47. S. 741. En Woolston har indhilstet sig et mueligt Bedragerie i den Tildragelse med Jesu Opstandelse. Doctor Less kalder hans Indbildung en Roman, og har ikke sat noget videre derimod. Dette holder Recensenten for en Mangel af slet ingen Betydning. Saa meget er vist, at det er en Mangel paa dette Sted, om endogsaa det gvorige hele Indhold af Skriften gav nok saa mange tilstrækkelige Grunde til at indsee det Urimelige og Romaniske i Woolstons Indbildung. Det kommer dog immer an derpaa, om enhver Læser var i Stand til her paa dette Sted at erindre sig just disse Grunde, og da Forfatteren har sagt og strevet og igentaget Meget, for ved andre Indbildunger af ingen større Betydning at veylede Læseren til Estertanke, saa kan det synes at ogsaa her burde Læserens Estertanke have været opvakt ved nogen videre Erindring imod hin Indbildung, end den blotte Titel af Roman, som Forfatteren har givet den. Det var da maaske nok værdt at indsee, hvor betydelig hin Indbildung, og hvor betydelig altsaa denne formeente Mangel maatte være. Var da vel hittet Bedragerie endten mueligt i sig selv, eller i sin Muelighed blot rimeligt? Vi have her følgende Punkter at lægge merke til.

- 1) Var det rimelig ikke med Pilats gode Willie, at han lod det Jodiske Skeig om Christi Korsfestelse saae Overhaaub.
- 2) Kom Pharisæerne og de ypperste Præster ikke til at raade for Jesu Legeme, men Pilat overlod det til Joseph af Arimathæa, som begrov det i sin Have.
- 3) Pharisæerne og de ypperste Præster maae have havt nogen frygtsom Bekymring for, at noget overordentlig skulde tildrage sig med den korsfestede og begravne Jesu: Hans Forerindring om sin Opstandelse stod dem for Hovedeti gandstæ vist har de vel ikke troet den: om den og stede, saa var

var det dog ikke at vente af deres endten Stolthed eller Skrøbelighed, at de skulde ville fiendes ved at have forsøstet deres Messias: rimeligen maae de da have sat sig for, om noget saadant skulde skee, plat at nægte ham paa nye, og at beskynde hans Tilhængere for at have bortfiaalet den forsøstedes Legeme, da de udgave en anden Person for den Opstandne: uden saadan frygt som Bekymring er det ikke saa let en Sag at begribe, hvorledes de saa strax skulde have troet Soldaternes Beretning om hans Opstandelse, og det uden nogen anden videre Undersogning: men man troer let det man alt skielver for: man maae dersor og vel ansee deres Begjæring om Gravens Bevogtning og Forsøgning for en Virkning af denne deres frygtsonme Bekymring: for Pilat funde de ikke være deres Frygt ligefrem bekjendt: men, saa maae de vel have tenkt, bliver Forsøgningen ubrudt og Liget efter den tredie Dag endnu befindes i Graven, saa har vi vundet Spil og den forsøstede har da været en false Prophet; men skulde der skee noget andet, i hvad det maatte være, saa Seglet sandtes brudt og Liget ikke da fandtes der mere efter den Tid, nu, saa er der een Udsigt vi maae være betenkte paa, at nemlig hans Discipler maa paa nogen Maade have staalet ham bort efter den Formodning, som de da alt i Forvejen til desto mere Rimelighed havde ladet sig forstaae med, hvilken Udsigt man og veed de strax grebe til: nok er det, den historiske Fortælling hos Mathæus gisr det rimeligt, at næsten saadane Tanker maae have løbet dem om i Hovedet, hvilke, i hvordanne de for Resten ere, noksom vise deres frygtomme Bekymring, en Bekymring, der funde give god Forhaabning om deres Lættroenhed, den de virkelig og siden viiste paa Bagtens Beretning.

4) Nu skulde

da Pilat, Joseph og Jesu Discipler og Venner, naar her skulde være noget virkelig Bedragerie, deels have været eenige med hinanden om at spille dem et eller andet saadant Puds med det Jesu Legeme, som de havde i deres Magt, deels af deres bekendte Lættroenhed og nu bemærkte frygtsemme Bekymring taget Anledning til at spille dem just dette Puds, nemlig, at Soldaterne, som stode under Pilats Commando, og vel desuden af Jesu Tilhængere kunde have faaet deres Image vel bølset, skulde som ganske forbausede løbe hen til de ypperste Præster og berette dem denne undersulde Tildragelse, da de af deres Frygt og Lættroenhed kunde vente sig et sikert Biesald, som de virkelig og strax fik, uden at der over deres Veretning blev anstillet nogen videre Undsøgning.

5) Disse samme Skelmiske Soldater skulde da her etter igien have ladet sig bestikke af Præsterne, for at udspredde som en Logn om Disciplerne, at de havde staalet ham bort. See! dette skulde være Bedrageriet og saadan maatte det vel see ud i Woolstons eller nogen andens Indbildung. Hvad der nu kunde give saadan en Indbildung nogen Skin af Rimelighed, er deelsdeste, at det dog i sig selv ikke var umueligt, deels dette, at Verden har endogsaa i Religions Sager Exempler nok paa deslige listige Skelmstykker.

Forsatteren har selv i sin Fortælling om de Parisiske Mirakler givet Læseren Exempler nok at erindre sig herved. Vel er Bedrageriet her afgiort og læt at opdage. Men jo mere spidsindig et Bedragerie er anlagt, desto vanskeligere maae det vel være at opdage, men kan dog stikke derunder. Vilde man sige, at Bedrageriet grunder sig kun paa den blotte Muelighed i Woolstons Indbildung, og derfor kræve, at han skulde have bevist dets Virkelighed, da kunde der paa

hans Begne sovres med god Grund: „Det er ikke min
 „ Sag: jeg lærer ikke for Verden noget saadant Bedra-
 „ gerie som en Troes Artikel: Men den, der forlanger,
 „ at jeg skal grunde min Saligheds Troe og Haab paa
 „ en Tildragelse, hvormed et saadant Bedragerie var mues-
 „ ligt i sig selv, som og har sin Lige i Verdens og Ne-
 „ ligionens Historie, ham tilkommer det at bevise, at
 „ Tildragelsen er sand, og at dermed er ikke spillet noget
 „ Bedragerie.“ Det havde derfor vel været at ønske,
 at Forsatteren i Stedet for at forage Woolstons Inds-
 bildning som en Roman, havde blot ved en Erindring
 sat derimod nogle af de øvrige usforkastelige Grunde for
 Tildragelsens Sandhed, som dem, hvorimod en blot paa
 Muelighed og Lighed grundet Formodning om et Bedra-
 gerie aldrig kunde eller burde giælde hos nogen fornuftig
 tænkende Læser. Man erindre sig da her den bevisse Ver-
 lighed, Oprigtighed og Standhaftighed i Jesu Disciplers
 Charakter, hvormed et saadant Bedragerie aldrig kunde
 bestaae. Man erindre sig de Lidelser og Gienvordighes-
 der, som de aldrig i Verden skulde have underkastet sig,
 for videre at udbrede et Bedragerie, de vare sig selv be-
 vidste, som en sand Tildragelse, da de vel meget mere skul-
 de have ladet Sagen falde bort af sig selv, naar de først
 engang havde havt Lykke til at fixere de lettroende Prä-
 ster og Pharisæer. Bist er det, de maatte have været de
 dumdriftigste Skielmer og Spishuber i Verden, naar de
 havde bleven ved med saa stor Standhaftighed at forsvare
 saa grovt et Bedragerie, og hvor var det vel muligt,
 at saadanne Erkefælmer kunde for Nesten bestandig have
 bevaret en saa ødel Charakter, som overalt fremstår
 af deres Levnet og Skrifter? Langt snarere maatte de
 uskyldige, eensoldige og fromme Jesu Discipler selv have
 været

været bedragne tillsige med de ypperste Präster, og derfor i deres Uskyldighed og med saa stor og oprigtig Nidkærshed have udbredet dette Bedragerie i Verden, som en Tilsdragelse de selv holdte for sand. Men man maae da derimod erindre sig de Grunde, som Forfatteren andensteds i Skriften har ansørt til Beviis for, at de kan ikke have været bedragne. Kort: Læseren bør ansee denne Woolstons Indbildung om et muligt eller formodentlig Bedragerie som fuldkommen besvaret og igten drevet ved det hele øvrige Indhold af Skriften og især ved de øvrige for Christi Opstandelses Vished angivne Grunde. Forfatteren maae have troet, at esterlænende Læsere vilde selv erindre sig disse. Kun dette maae han ikke have forestillet sig, at mange Læseres Estertanke behøve Beyledning og Oprækkelse, ey heller, at Naturalisterne, hvilke Forfatteren har bebreydet, at de stride med Skælds Ord, i det de erkære Qvinders Besetning om Christi Opstandelse for Qvinde-Sladder, kunde ville betale med samme Mynt, naar man med stilsiende Foragt gik nogen deres i egne Dyne skinbar Indavending forbi, som en Romaneller Fabel, der ikke var verd at besvare, ja hvem veed, hvorvidt de kunde ville udtolke saadan Foragt og Taushed til deres egen Fordeel. Saal betydelig synes mig Indbildungen kunde være, og saa betydelig den formeente Mangel.

No. 27.

Riøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 7de Julii 1774.

Riøbenhavn. Carsten Niebuhrs Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern. Erster Band. 1774. 504 S. st. 4to. Med 72 Kobbertavler. — Man veed, at Hr. Niebuhr var just den Mand, hvilken man i Besynderlighed iblandt de øvrige, som udgjorde det lærde Arabiske Rejse-Selskab, havde overdraget at anstille saadanne Undersøgninger, som kunde have nogen Mytte til Forbedring i Geographien. Hvorvidt Forfatteren har opfyldt dette sit Øyemærke og sin Bestemmelse, er allerede for en stor Del bekjent af hans forhen udgivne Beskrivelse over Arabien, hvoraf den tydste Original allerede er oversat i det Franske Sprog, og vil endnu mere sees af nærværende Skrift, som er den egentlige Rejsebeskrivelse. I Betragtning af denne hans Bestemmelse har det ikke været ham misligt ved disse sine Værkers Forfatning fornemmelig og alems at see paa det, der kunde fornøye de fleste Læsere, som i des slige Rejsebeskrivelser fornemmelig søger mange mærkværdige Efterretninger om fremmede Nationer og Mennesker, deres Sæder, Skiffer og Levemaade, om besynderlige paa Rejsen forefalende behagelige eller ubehagelige Begivenheder og andre daglige Forsælde. Det forstaer sig selv, at den egentlige Geographie maatte han immer lade blive sin Hoved-Sag, om han skulde opfylde Øyemærket af sin Rejse. Dertil sigter altsaa hans noyagtige Beskrivelser over Stæders og Byers

Situation og Beskaffenhed, saavel som over andre under Reyzen bemærkede Steder og Egne, og over de til Handelen tjenende naturlige Producter; hans Prospeccer og Grundrisninger af Byer og Steder; Afschildninger af Machiner, Bygninger og Klædedragter; Esterretninger om Antiquiteter og Reyse-Charter over de Veye, han har taget; Veyr-Observationer, som han har anstillet til Constantinopel, Kahire, i Arabien og til Bombay, og har leveret her ved Enden af denne første Deel; endelig hans jævnlige Observationer af Polhøyderne paa mangfoldige Steder baade til Lands og Vand, for dermed at bidrage hvad som var muligt til Søe- og Land-Charternes Forbedring. Men, omendskjont Forfatteren ikke har tabt sit Hoved-Øjemærke af Sigte, som han vel og ikke maatte have gjort, saa har han dog imidlets tid og sørget for andre Læseres Fornsynelse og ikke ladet noget undgaae sin Opmærksomhed, som endten har hørt til hans egentlige Fag, eller som for Resten kunde tiene til en underholdende Beskrivelse og Læsning, lad være dets Bemærkning og Undersøgning en egentlig hørte til hans Bestemmelse. For Resten er Forfatteren saavel i det forrige Skrif, som i dette, forekommet os som en Mand af en udmarket Sandheds Rierlighed, beskedent Tænkemaade og fornustig Conduite. Han flaterer og smigrer ikke sine Landsmænd Europeerne, paa Tyrkers, Arabers, og Egypters Bekostning, og har overalt viist sig særdeles om over at skrive noget imod Sandheden til Fornarmelse for disse Nationers moralske Charakterer, endskjont han meget ofte, som man under Læsningen lettelig vil erfare, kunde have fundet skinbar Leylighed til af enkelte Exempler og Tildragelser at forestille dem fra en værre Side, naar ikke en øvensynlig Billighed og Skionsomhed tillige med Upartieskched havde styret hans Pen. Og at han har fundet de Folks Characterer, igennem hvilke han er reyst, saa lidet anstodelig for sig, vil en tænkende og opmærksom Læser ganske vist erkende for en Virkning af det, at de i hans Charakter og Conduite ikke har fundet noget anstodeligt for sig. Man betænke kun, hvor let en og anden Fejl i hans egen Gemits-Forsatning og Forhold, for ham selv ubekjendt, (Man veed, vi bære vores egne Fejl i den Ende af Vadsekken, som hænger over Ryggen) hvor let den skalde have givet ham skinbar Anledning til at bagtale for

for sine Landsmænd de Fremmede, han var kommen fra, og som ikke selv kunde sige noget derimod, der kunde geraade dem til Undskyldning og ham til Bebreydelse! Recensenten har slet ikke sat sig for at smigre Forfatteren, som han for Resten ikke har den Ære at kiende, og af hvem han selv er ubekjendt, men han kan ikke dølge den Hovagtelse, som adskillige hidhenhørende Træk i disse hans Skrifter har opvakt hos ham for en ødel Characteer. Kun et Par Exempler for det første: „Ich war zufrieden (siger Forfatteren i For- talen S. XII.) daß ich die Araber eben so menschlich fand, als andern gesittete Nationen, und ich habe in allen Ländern, die ich besucht habe, angenehme und unangenehme Tage gehabt, so wie es jeder Reisender erwarten muß.“ Not et andet af Beskrivelsen S. 39.: „Im Disputiren über die Religion zeigte er sich als einen wahren Moham medaner. (NB. Forfatteren taler om Skibsskriveren paa Rejsen fra Constantinopel til Alexandrien.) Einer aus unserer Gesellschaft wollte ihn von der Wahrheit der christlichen Religion überzeugen. Der Schreiber stand gleich auf und sagte, daß diejenigen welche außer Gott noch andern Götter glaubten, Ochsen und Esel wären, und gieng gleich zur Thüre hinaus. Der gute Mann gab uns dadurch eine Erinnerung, einen jeden Glauben zu lassen, daß seine Religion die beste sey, so lange er selbst nicht daran zweifelt. Ich hielt es nicht für meinen Beruf Proselyten zu machen. Aber wenn ich mich nachher bey vernünftigen Mohammedaner nach den Grundsäcken ihrer Religion erkundigte, so erzählte ich ihnen bisweilen auch verschiedenes von dem Christenthum, ohne zu behaupten: daß es besser wäre als die Lehren, welche im Koran vorgetragen werden, und keiner ist darsüber in Eifer gerathen.“ En nyttig Regel for andre Rejsende, hvilken Forfatteren dog viseligen ikke har givet paa nogen ester sin Død benævnt Persons Bekostning, fordi han maatte bygge sin Aviso paa hans unægtelige Feys. Overalt grunde sig Forfatterens Efterretninger for den største Deel paa hans egne Erfaringer og Bemærkninger, men man vil dog hist og her finde, at han har sammenlignet andre Rejseskriveres Beretninger dermed, og ved Enden af dens Deel meddeeler han den i Beskrivelsen over Arabien S.

192. ommeldte Hollandske Renegats Beretninger om hans Rejse paa forskellige Veje i Jemen. Han har selv med Flid astegnet alt hvad mærkværdigt der syntes at høre til hans Videnskabs-Fag, og altsaa ere en stor Deel af de mange smukke Kobberstikker, som giver denne hans Rejsebeskrivelse en anseelig Værd, og alle forestille vigtige Ting, af hans egne Tegninger. Forskellige Prospecter ere tegnede af Baurenfeind og andre Tegninger ere af Brun og Cramer. Overalt ere Kobberstikkerne meget smukke. Vi ville ansyre dem efter Orden med deres Afbildninger og Mesteres Navne. Tab. 1) forestiller Prospecter af de Europæiske Kyster ved Gibraltar og de Africaniske ved Ceuta, tegnede af Baurenfeind, og stukne af Defehrt. 2) Prospect af Staden Marseille, ligeledes tegnet af B. og stukket af D. 3) Grundris af Staden Constantinopel, Galata og Scudar, en meget nydelig Stikning af Martin. Forfatteren har dertil betient sig kun af en lidt Boussole og sine Skrit, og tilstaaer, at den ej er optaget efter den noyagtigste Methode, men paastaaer derhos, at man af en Rejsende i Østerlandene ikke kan forlange noyere Afmaalinger, saasom det der er ikke mindre farligt og besværligt, end i Europa, uden Øvrigheds Tilladelse at tage Grundrisser af Stæder. Stadens Størrelse, og dens saavelsom de fornemmeste Pladsers Situation er alt hvad man kan forlange af saadan en Grundris. Ellers roser han Hr. Capitain von Rebens Grundris, som den beste af dem han har seet, kun at den forestiller Staden større, end han har fundet den. Efter hans Afmaaling skal dens Omsang ej være 13000 dobbelte Skrit, skjondt den i de fleste Rejsebeskrivelser er meget højere ansat. 4) Aftegning af Hieroglypher paa en Obelisk i Constantinopel. Man finder vel i andre Høger Tegninger af Piedestalens Figurer og en græsk Inscription, hvorfra nu sees kun en Deel, men ingen har endnu leveret Afskriften af Hieroglypherne. Ved sit første Ophold til Constantinopel vovede Forfatteren ikke at tage Copie deraf, men siden paa Hjemrejsen gjorde han det uden Frygt og Faré i mange Tyrkers Overværelse. Afmaalinger af nogle Obelisker og Pyramider i Egypten, Grundris af en Catacombe ved Alexandria, og Afbildning af en Villa til Constantinopel. 6) Prospect af Staden Reshid tegnet af B. og stukket

ket af Haas. 6) Grundris af Staden Damiat, stukket af Defehrt. 8) Prospect af samme Stad, tegnet af B. og stukket af Haas. 9) Prospect af et rundt Castell ved Munningen af Nil ikke langt fra Damiat, stukket af D. 10) De tvende Hoved-Arme af Nil, som indslutte det saa kaldte Delta fra Kahira af indtil Middelhavet tilligemed de paa begge Sider af Floderne beliggende Stæder, Flekker og Landsbyer, stukket af Defehrt, men Skriften paa dette Reveschart er af Martin. 11) Forestilling af nogle Egyptiske Oldsager, saasom Hieroglypher, en Scarabæus og en stor Steen, stukket af M. 12) Grundris af Staden Kahira, saavel som Byerne Bulak, Masr el Atik og Dsjsise. Grundtegningen er Førfatterens og den propre Stikning af Martin. 13) Prospect af Babelfituch en Port til Kahira, stukket af Haas. 14) Afsildning af Pilgrimenes Leyr for deres Afrejse til Mecca, stukket af D. 15) Afsildning af forskellige Vandmaschiner i Egypten, stukket af D. 16) Grundris og Afridsning af en Heste-Mølle til Kahira, stukket af D. 17) Afsildning af en Salmiaf-Ovn og adskillige Egyptiske Maschiner, stukket af D. 18) Afsildning af en Ovn, hvori Kyllinger lægges ud af Eg, stukket af D. 19-23) Forestille forskellige østerlandske Hoveddragter. 24) Græbindernes Dragt til Alexandria, tegnet af B., stukket af D. 25) Forskellige østerlandske Spil, stukket af D. 26) Østlændernes forskellige musicaliske Instrumenter, stukket af Heckel. 27) Afsildning af Danserinderne og deres Musikantere til Kahira, tegnet af B. stukket af D. 28) En Høytids-Procession af Mohammedaner til Kahira, tegnet af B., stukken af Haas. 29) Afsildning af en Araber i Egypten til Hest, stukken af Clemens. 30) Hieroglypher paa en Kiste af sort Granit til Kahira. 31-35) Hieroglypher paa en Kiste af sort Granit til Bulak. 36-41) Forskellige Hieroglyphiske Skrifter, Figurer og Sindbilleder paa Obelisker, Krulker af Alabaster, Mumie-Kister, samt malede paa Steen og Træe, mestens deels stukne af Martin. 42) Afsildning af nogle Egyptiske Guder, tegnet af Cramer og stukket af Haas. 43) Prospect af en Klippe og Dal i Ørken paa Beyen til Sinai Berg, stukken af Haas. 44) Grundris af en Dødnings-Ager paa et Berg i Ørken, og Situation af Klosteret ved

Berget Sinai, stukken af D. 45, 46) Hieroglypher paa nogle Liigsteene i Ørken. 47, 48) Prospecter af Klosteret ved Berget Sinai, stukken af D. 49, 50) Indskrifter paa Bøyen fra Sues til Berget Sinai. 51) Prospect af Stæderne Sues og Tor, tegnet af B. og stukken af D. 52) Egnen om Tor. 53) Prospecter af Stæderne Jambo og Djidda, tegnet af B., stukken af D. 54) Afbildning af en tyrkisk Pilgrim, tegnet af B., stukken af Cl. 55) Grundriss af Staden Djidda. 56) Afbildning af en Fisker til Djidda, tegnet af B., stukken af Cl. 57) Afbildning af et Fruentimmer til Djidda, som sælger Brød, tegnet af B., stukken af Cl. 58) Grundris af tvende Havn ved den Arabiske Fjord. 59) Afbildning af et Arabisk Fruentimmer i Tehama. 60) Grundris af Staden Loheia og omliggende Egn, stukken af Martin. 61) Prospecter af Stæderne Loheia og Beit el Fakih, tegnet af B. og stukken af D. 62) Grundriss af Staden Beit el Fakih og omliggende Egn, stukken af M. 63) Prospect ved Landsbyen Bulgose paa Coffebierget, tegnet af B., stukken af Haas. 64) Afbildning af en Araberinde paa Coffebierget, tegnet af B. og stukken af Cl. 65) Prospect til Hadie en Flekke paa Coffebierget, tegnet af B., stukken af Haas. 66) Grundris af Staden Taas. 67) Prospect af Staden Taas, tegnet af Niebuhr, og stukken af Desehrt. 68) Prospect af Castellet og en Deel af Staden Jerim og af et Huus til Bir el Assab ved Sana, stukken af D. 69) Forestilling af Audienzen hos Imam til Sana, tegnet af Cramer og stukken af Haas 70) Grundris af Staden Sana, stukken af D. 71) En fornemme Arabers Dragt i Jemen, tegnet af Brun og stukken af Cl. 72) Situation af Staden og Havnene Mochha, stukken af M. Endelig er ogsaa tilføjet et Rejseschart over Jemen, stukken af M. Reysen tog sin Begyndelse, som man veed, i Året 1761. ined et Dansk Krigsskib fra København til Marseille, derfra til Malta, herfra til Smyrna og Tenedos, derfra i et Tyrkisk Skib til Constantinopel, og fra Constantinopel i et Skib fra Dulcigno over Rhodus til Alexandriaen i Egypten, derfra til Kahira, fra Kahira til Damiat, derfra tilbage til Kahira, fra Kahira til Sues og Berget Sinai, fra Sues til Djidda, derfra til Loheya til Beit el Fakih, og

saa videre omkring i Yemen ved den Arabiske Fjor til Mochha, og endelig fra Mochha til Bombay, hvormed dette første Bind besluttes. — Saa meget kan være nok for et almindeligt Udkast af Rejseskriverens Indhold, saavidt dette Bind angaaer, hvilket vi dog ikke ville beslutte uden at mælde noget om den billige Besværing Forfatteren i Fortalen har yttret over nogle ugrundede Hebreysler, som Forfatteren af auserlesenen Bibliothek der neuesten deutschen Litteratur til Lemgo har giort ham. Hans første og vigtigste Besværing er, at denne Recensent har ladet ham berette mange Ting langt anderledes, end han virkelig har berettet dem for Ex.: „Dass die obere Lust in Arabien überhaupt unheiterer sey, als in Europa: die Frau werde von den Unverwandten des Mannes als eine Verlassenschaft angesehen, die in keine fremde Hände kommen darfse: Ptolomeus habe nicht die Pharaonische Sprache verdrängt, wie es nachher der Koptischen wiederafrent ist: der Koran sey vermutlich im Koptischen Charakter geschrieben: die Schlangen seyn in Arabien insgemein gefährlich: die Araber häteten sich um ihre Glaubens willen nicht vor dem Aussatz: nach starkere Regen wolle man eine gröbere Menge Manna bemerket haben: die Fruchtbarkeit sey von 1000 bis 10 fäls tig ic.“ Hvorimod Forfatteren henviser til S. 3, 70, 90, 94, 135, 136, 146, 153, for om disse Ting at finde langt andre Efterretninger. Forfatteren kan dernest ikke giatte sig til, hvorledes og hvorsfra Recensenten har fundet vide eller blot formode dette, at Hr. Baurenfeind har kun efterladt nogle Tegninger, og disse dertil af en ringe Værd. Recensenten har ydermere forekastet ham, at han ikke har forberedet sig, og at han en engang efter sine Rejse-Cammeraters Død har lært Sproget, at han har affærdiget de fleste af Hr. Michaelis Spørsmaale med en temmelig usuldstændig Besvarelse, ja endogsaa agtet nogle uværdige at besvares. Forfatteren har Ret til at ansee disse Beskyldninger for en skammelig Misbrug af hans egen oprigtige Beskendelse, at han ikke forstaar Hebraisk, en heller færdig kan læse Arabiske Haandskrifter, og altsaa ikke fuldstændig har fundet besvare Hr. Michaelis philologiske Spørsmaale, og for Resten har han givet derpaa dette grundige og hans Saa fuldkommen retfærdiggjørende Svar: „Hr. Michaelis,

„ der doch wohl die Beantwortung seiner Fragen am besten
 „ beurtheilen kann, redet davon in seiner orientalischen und
 „ exegethischen Bibliothek ganz anders. Dieser giebt es sei-
 „ nen Lesern auch zu erkennen, daß es besser gewesen seyn
 „ wurde, wenn ich Hebräisch verstanden hätte; aber er ist
 „ so billig dabey zu bemerken, daß dieß meine Bestimmung
 „ gar nicht mit sich brachte, daß ich die Reise nach Arabien
 „ weder als Philologe, Naturkundiger oder Arzneyver-
 „ standiger angetreten; aber nach dem Tode meiner Reise-
 „ gefährten vieles über meine Pflicht gethan habe. Hr.
 „ Michaelis, der nicht bloß ein grösßer Gelehrter auf sei-
 „ ner Studierstube ist, sondern auch weiß, was ein Reisen-
 „ der zu thun vermag, zweifelte daran, daß er alle seine
 „ Fragen beantwortet erhalten würde, wenn auch die ganze
 „ Reisegesellschaft wieder käme. Dies sagt er schon in der
 „ Vorrede zu seinen Fragen, und führt daselbst richtige
 „ Gründe seines Zweifels an. Wie könnte es also der Lem-
 „ goer Recensent erwarten, daß ich allein alle die gelehrt
 „ Fragen vollständig beantworten sollte, die für eine ganze
 „ Gesellschaft geschreiben waren?“ Endelig havde Recen-
 „ senten forlangt af Forfatteren en fuldstændig geoaraphisk Bes-
 „ skrivelse af Arabien, og siger, at Hr. D. Büsching i det
 „ andet Oplag af sin Beskrivelse over Asien allerede har benyt-
 „ tet sig af alt hvad som i hans Værk var nyttigt for Jordbe-
 „ skrivelsen. Forfatteren erindrer derimod, at det er kun nog-
 „ le faa Esterretninger om Provinzen Jemen og Hedjsjas,
 „ hvilke han skriftlig har meddeelt Hr. D. Büsching, og den-
 „ ne Lærde har selv i sine wöchentliche Nachrichten 15 St.
 1774. S. 116. erklæret dette foransorte Recensentens Foregi-
 „ vende, for en Urigtighed, og selv har han i sin Recension
 „ af Hr. Niebuhrs Beschreibung von Arabien erklæret sig
 „ mere richtig derover saaledes: „ Ich habe seine Beschreibung
 „ von Arabien mit der meinigen in der zweyten Auflage
 „ meines ersten Stücks von Asia verglichen, und mit ver-
 „ gnügen häufige Bestätigungen meiner gesamleten Nachrich-
 „ ten gefunden. In meinen Buch findet man zwar nicht
 „ wenig Dörter welche ihm fehlen, und von einzelnen Land-
 „ schaften und Dörtern weit mehr Nachrichten, als bei ihm:
 „ ich könnte auch in seinem Werk hin und wieder Stellen
 „ angeben, welche einer Verbesserung fähig und bedürftig
 „ sind

„ find: es kann aber auch meine Beschreibung von Arabien aus der seinigen viel vollkommener gemacht werden, dessen nicht zugedenken, daß ich bey der zweyten Auflage meines Buchs, schon einen Theil seiner Nachrichten vor dem Druck gebraucht habe.“ Vi har holdt for, at vi ikke her burde fortie, hvad tvende saa store Mænd, som en Michae lis og Büsching, har erindret til Forfatterens Retfærdigisrelse imod saadanne imod al Billighed sagte og ugrundede Bebreydelse. (Fortsættelsen følger.)

**Lybeck. Sammlung einiger Predigten von M.
Peter Hermann Becker, Pastor an Jacobi Kirke.
1773. 326 S. i 8v.** Disse Prædikener ere ikke iblandt dem, der udmerke sig ved Veltalenhed, men ved et let, simpelt og naturligt Foredrag. Forfatteren forlanger, som billigt er, at dommes efter sit Øjemærke: „Ich habe (siger han i Fortalen) keine geistliche Reden, ich habe Predigten drucken lassen, Predigten die ich wirklich vor meiner Ge meine gehalten, und welche umzuarbeiten und zu verschö nern ich deswegen unterlassen habe, weil ich mir dessen be wußt bin, daß ich bey der ersten Ausarbeitung gewissen hasten Fleiß auf dieselbigen gewendet habe, und weil ich gegen den Ruhm eines Canzelredners vollkommen gleich gültig bin. Man vermisste in meinen Predigten das, was man Beredsamkeit nennt; ich gestehe es, daß ich dieses für keinen Tadel halte, da ich auf den Namen eines Red ners völlig Verzicht thue. Das würde aber ein mir un genehmes Urtheil seyn, wenn man in diesen Predigten Licht, Ordnung und Fasslichkeit vermißte.“ Disse Egen staber kan man efter Recensentens Meening ey heller uden Uretfærdighed fradsomme Forfatteren. I hvor naturlig og simpel hans Foredrag er, saa er det dog ikke under Tingenes Værd, saa at han hverken er uforstaaelig for de Einfoldige, eller anstrengelig for Folk af Smag. Man troer altsaa, at disse Prædikener ikke kan læses uden Fornyelse og Opbyggelse. De ere 9 i Tallet: 1) Beviis for den christelige Religions Sandhed af dens Fienders Vidnesbyrd over Math. XXII. 16. 2) Wildfarende Religions-Partier, som bestiæmme de Rettroende over Luc. XVII. 15. 16. 3) En Snyders An gest paa sin Døds-Seng Math. XXV. 1-13. 4) Den chris

stelige Retskaffenhed Luc. II. 25. 5) Den christelige Vel-gisrenhed Joh. II. 1-11. 6) Vigtigheden af den Lære om Christi Person Luc. I 31. 33. 7) Hvor i bestaaer egentlig Religionen? Math. XXII. 37. 39. 8) Den stolte Tanke: Jeg er ikke som andre Folk. Luc. XVIII. 11. 9) En Christen, der troer med sit ganste Huus Joh. IV. 53. Iblandt alle har man fundet mest Behag i den Fierde om den christelige Retskaffenhed. Forsatteren har viist, at i den Strid, som nu bliver ført over sammes Værd, ligger ubestemte Besgreber til Grund, hvilke han ret vel har utsat fra hinanden. I den slette synes de Grunde, Forsatteren har anført for den Læres Vigtighed om Christi Person ikke saa stærke, at al Leylighed til flere Indvendinger dermed skulde være Modstanderne betagen, lad være Sagen i sig selv har sin Vigtighed, og man fuldkommen erklærer sig at have den samme orthodoxe Meening som Forsatteren.

Lemgo. Provinzial-Briefe über die Sittenlehre und Politik der Jesuiten, unter dem Namen Louis de Montalte, an einen Provincial, und an die Ehrwürdigen Väter aus der Gesellschaft Jesu geschrieben von Blasius Pascal. Nebst dem Leben des Herrn Pascal und der Geschichte dieser Provinzial Briefe. Aus dem Französischen und Lateinischen übersetzt. 1773. 238 S. i 8vo. Den skarpsindige Paschals Navn er saa bekjendt, og disse Provinzial-Breves Værd, saavel i Henscende til deres Grundighed, som gode Skrivemaade, for længe siden saa almindelig afgjort, at de slet ikke behøve noget nye Anpriisning. Man ved de store Virkninger, de har frembragt, ey alene til den Tid, da de først kom for Lyset, men og lang Tid derefter, og de store Benyttelser, som Mod-Partiet har anvendt, for at udskrige og undertrykke Christet, bevise noksom, at man dermed har spildt det Jesuitiske Selskab een af de emfindligste Stræger. Man har, forinden den latiniske Oversættelse, ogsaa allerede en Italiensk og Spanisk, og en Tysk lader sig da saa meget mere retsfærdiggjøre, i set da den kommer for Lyset til en Tid, paa hvilken enhver er opmærksom paa Jesuiter-Ordenen. Den første Dee som Recensenten har haft for Haanden, indbesserter de sem første Breve. Oversættelsen er, saavidt man har

mærket, troe og rigtig, om den endogsaa ikke i alle Stykker skulde naae den Franske Originals Skønhed. De højt og her i Brevene forekommende Allegata ere satte i Manden i latin og fransk Sprog, og de Noter, som befindes ved den latinske Oversættelse skulle folge med de øvrige 13 Breve. S. 140. begynder Provinzial Brevenes Historie og Paschals Levnet. De givne Esterretninger ere øste af gode Kilder. Foruden Fortællingen om Paschals Levnets fornemmeste Omstændigheder, finder man og Esterretninger om Anledningen og Indholdet af de enkelte Breve, som ere fornødne til ret at forståe dem; om det store Biefald, som de fandt i Frankerige, endogsaa hos Geistligheden; om de vildtloftige Stridigheder, som derover opkom, og den Larm, som Jesuiterne opvakte derimod, såvel i Paris som i Bourdeaux, skjont uden nogen synderlig Lykke; om Vitole's latinske Oversættelse og Oplysninger, og forskellige Skrifter, som ere vepledte fra begge Sider, i sær Apologie des lettres provinciales, som udkom 1697. Man tviler ikke paa, at jo Oversætteren ved almindelig Biefald vil blive opmuntret til dette Arbeydes Fortsættelse. Nytten deraf er vis, saas fremt Læseren antager den samme Tænkemaade, som Forfatteren har yttret i Beslutningen af denne Deel, og ikke søger ved disse Breves Læsning at underholde hos sig Had til Personer, men alene Had til Laster.

Leipzig Der ere fra Hr. Superintendent M. Magnus Friderich Roos til Lustnau i det Würtenbergiske tvende Skrifter udkomne, som ere trykte paa gode Venners Be kostning, og det til at stønkes bort. Disse gode Vener forhverve sig ved denne rare Gavmildhed en meget ædel For tieneste, eg Skrifterne selv fortiene derved at udbredes. Det første har til Opskrift: Christliches Glaubensbekennniß und überzeugender Beweis von dem göttlichen Ursprung und Ansehen der Bibel den neuesten Einwur fen entgegen gesetzt. 120 S. i 8v. Det er et saa grun digt og derhos fatteligt Forsvar for den paa Titelen ansorte Lære, at det ret egentlig er skrevet for alle Slags Folk. Sandhederne ere meget tydelig bestemte, Grundene foredrags ne med Overbevisning, og det i en Tone, der rober en varm Kiærlighed for Guds Ord og egen Erfaring af dets

guddommelige Kraft. Dette skeer i følgende Afsnitter: 1) om det Gamle Testamentes Skrifter. Deres guddommelige Oprindelse bliver beviist af deres Anførelser i Christi Taler og i Apostlernes Skrifter. Fliden i at samle saadanne Steader af det Nye Testamente er det ringeste, som kommer i Betragtning: men det gode Valg og Bevisernes Udsættelse fra hinanden, at nemlig Christus og Apostlerne ey alene ansøre dem, men endog ansøre dem, som Guds Ord, er udmærket og overbevisende: 2) om det Nye Testamentes Skrifter. Her bygger Forfatteren paa Apostlernes Characteer, som ved deres Mirakler har beviist deres guddommelige Senselje og deres Ubedragelighed i Evangelii Prædiken, og paa deres egne Forestillinger om deres Taler. Inspirationens Art og Maade kan efter Indholdets Forskellighed have været forskellig. Herved forekomme mange Anmærninger, som man overlader til Læseren: 3) om den heele Hellige Skrift, og dens Undervisnings høye Værd i Sammenligning med den ældre og nyere Philosophie. Over det Spørsmaal om den hellige Skrift ganske er Guds Ord eller en Blanding af guddommelige og menneskelige Taler, og man altsaa maae understille disse fra hine, dømmer Forfatteren ganske rigtig, at hvis ikke Bibelen ganske var inspireret, den da virkelig tabte al sin Brugbarhed, saasom det da maatte være overladt til enhvers Tykke og Gotbefindende, at antage og erkende for guddommeligt, hvad ham behager, og at forkaste hvad ham mishager. Alle Bøgers Overeenstemmende Characteer vidner tydelig om deres fælles guddommelige Oprindelse. Her bliver de bibelske i sær i det Gamle Testamente forekommende Historiers Ere eftertrykkelig reddet. Ingen gammel Skribent beskriver sine Heltes Historier saa pragmatisk, ey alene for Statslæren, men og for Moralen, og leverer en Mængde af saa mange Slags Characterer, som Bibelen. Paa samme forte og derhos tilstrækkelige Maade anyrises og den bibelske Troes- og Gædes Løres Fortrin. Tilsidst nældes og om de bibelske Sandheders Virkning. Endelig folger Besvarelse paa de nyere Indvendinger, hvilke man overlader til Læseren. Det andet Skrift skal følge siden.

Genf. Det siette og sidste Bind af Histoire de Geneve indhøftter de Tider, som ere forlukne siden Tarmmalinen til

1761. saa at de sidste Uroeligheder her ikke forekomme. I dette Tidsløb har kun lidet af Vigtighed tildraget sig, og undertiden fortelles her nogle saadanne Smaaheder, som ikke kan interessere andre end Genferne alene, saasom smaa Mynstringer, Vandse, enkelte Misdaederes Henrettelser og smaa Hexerier. I Aaret 1738. fordrede Cardinal de Fleury af Genf saadanne Ting, som han ikke burde have fordret af nogen uafhængig Stat, endogsaa dette, at Boghandlerne ikke maatte forsende geistlige Bøger til Frankerige, og maatte endogsaa lade den Historie om Paverne ligge, som man havde begyndt paa. Han tvang ogsaa Genf til videre at forviise nogle reformerte Flygtlinger. Man indseer ikke, hvad Berenger forstaer ved de Uleyligheder, som foraarsages i de Helvetiske Republikker af de forskellige Corpora, som udgjøre samme; ey heller indseer man Retmæssigheden i den Klage, at visse Raadets Modstandere har ikke fundet erholde nogle tildeels ubetydelige Besordringer. Noget vigtigere er det, hr. Berenger siger om Grenene af den Genfiske Handel, af hvilke nogle ere udsukte, andre endnu i Flor. Saasom Spanierne havde Savoyen i Besiddelse, saa maatte Bundsforvandterne besætte Genf. Ogsaa her murrede den afmægtige Stolthed imod den eeneste Støtte for Staden, som med 1500 Borgere, der bestode af Krammere, Kishmænd og Haandværksfolk, skulde forsøre sig uden fremmed Hjælp. Om Sammenrottelsen til Bern. Samme var langt fra saa ner et lykkeligt Udfald, som her siges, og der var mere Galde og Overmod, end sand Styrke derudi. De 400 Landsfolk, som skulde besætte Staden, er en Opdigtsel, og Landet var uden Undtagelse troe. Etter et Oprør til Genf over Kornprisen. En nyttig Tegnestole blev her oprettet. Man bestemte Grænderne med Savoyen, men tabte derved tre Kirker, og nogle reformerte Landsbyer bleve Forsolgelsen quit; men man troede dog at vinde, da man sluttede ligesom uafhængige Forlig med sine forrige Herrer. Der blev giort en høyst egennyttig Lov, at man ikke maatte undervise nogen fremmed Lærling i Uhr- Arbejdets Fuldkommenhed. Overalt har man ellers lagt Mærke til, at hr. B., som en ung Mand skal af eensidige Efterretninger have sammenstretet en Mængde urigtige Historier.

Hamburg og Gustrow. Betrachtungen eines Christen in den Zeiten des Tages und der Monate. 1773. 166 S. i 8v. Man bekiender, at man har ikke fundet holde det ud, ganske at læse denne Bog igennem. Thi, hvem, siger man, kan immer igien læse det, man saa ofte fra Ungdom af har hørt og læst med samme Ord. De sædvanlige Natur-Begivenheder betragtede fra den sædvanlige Side, i Prosa smuk vidtloftig beskrevne, med Hld og Phantasie, med hyppig indstroeede Bi-Ord, hvorved de bekendte Ting, Nattergalen, Morgen- og Aften-Røden, Solen, Maanen og alle Stierner, har bekommet deres beskedene Røes, og dernæst en ofte ganske bequem og undertiden ubes quem nok derpaa passende moralst Betragtning, udgiore Bogens Indhold, der egentlig skal være en Fortsættelse af Betrachtungen eines Christen in den Morgen und Abendstund n der Woche. Alt hvad man for Resten har fundet sige til Bogens Berommelse er dette, at Forfatteren ved dens Udarbeydelse kan have haft al muelig god Hensigt, og at der gives visse Sandheder, hvorom Menneskene ikke for tidt kan erindres om de endogsaa med Dynene skulde stode an derpaa.

Paris. A. C. Celsi de re medica Libri octo, ex fide manuscriptorum Codicium & vetustissimorum Librorum, summa diligentia summoque studio recensuit J. Valart. 1772. 553 S. i 8v. I Fortalen siges, at vi ikke har nogen fuldkommen god Udgave af Celsus, at Hr. V. har sammenlignet de beste Udgaver, med paalideligste Haandskrifter, og derefter foranstaltet denne Udgave. Men man finder ingen nærmere Beskrivelse, som man kunde have ønsket, over de Udgaver og Haandskrifter, han har benyttet sig af og sammenlignet med hinanden. Hvem der altsaa vil vide de Forandringer, som han med denne Udgave har foretaget, maa selv have den Umage at sammenligne den med andre. Et forudskifket Index chronologicus over de forskellige Udgaver og Oversættelser af Celsus er meget udførlig og fuldstændig. Man tæller her 60 Udgaver, som Hr. V. angiver, dog er den nye af Targa bleven ham ubekendt. Her bliver og anført en Tydsk, Franzøisk, Engelsk og Italiensk Oversættelse af Celsus. Men det Langiske Forsøg til en Tydsk Oversættelse af Celsus.

Oversættelse af Celsus, synes og ikke at have være Hr. V. bekjendt.

Hanburg og Güstrow. Joh. Frid. Ackermanns, der Arzneykunst und Vaterlehre öffentl. ord. Professors, Nachricht von den sonderbaren Wirkung eines Wetterstrahls. Zweyte vermehrte Auflage. 1772. 36 S. i 8v. Historien om den i Kirken til Kiel af Lynild dødelig forbrændte Archidiaconus Meisner, blev til den Tid bekjendtgjort i alle offentlige Bladé. Hans Læge den fortiente Hr. Ackermann i Kiel beskriver den her omstændelig og interessant, saavel for Læger, som Naturforskere, og har beriget den med forskellige lærerige Anmerkninger, der gjør den endnu vigtigere for begge Læsere. Deriblandt er den mærkværdig, som beviser med Exempel, at Lynild gjør Staal magnetisk, og i sær Staals-Uroerne i Uhrer.

Berlin. Oeconomische Encyclopædie, oder allgemeines System der Land-Haus- und Staats-Wirtschaft, in Alphabetischer Ordnung; aus dem Französischen übersetzt, und mit Anmerkungen und Zusätzen vermehrt, auch nöthigen Kupfern versehen von D. Johann Georg Kryniß, erster Theil von Aa bis Uu. 1773. 771 S. i 8v. Dette er et af de vigtigste oeconomiske Værker, som vel har fortient at oversættes. Hr. R. har og oversat det med megen Flid og Omhyggelighed, og hist og her indrykket nogle Artikler og Tilsætter, hvorved han mærkelig har beriget Oversættelsen. I Fortalen har Hr. R. meddeelt en udførlig Beskrivelse over det Allm., som de Herrer Gravenhorst i Brunsvig forsådige.

Leipzig. Anmerkungen über die Landhäuser und die Gartenkunst von C. C. L. Hirschfeld. 1773. Man har ikke fundet sige meget andet om denne Bog, end at den er zürlig trykt og bestaaer af følgende 8 Aflsnitter: 1) Geschichte der Landhäuser und des Landlebens, vornehmlich bey den Romern; 2) Ueber die Anlage, Bauart, und Verschönerung der Landhäuser; 3) Ueber die Schicksale der Gartenkunst; 4) Von dem Geschmack der chinesischen Gärten; 5) Von den Gärten

ten in England und einigen berühmten Parke; 6) Einige allgemeine Grundsätze der Gartenkunst; 7) Ueber die Anordnung der einzelnen Theile in den Gärten; 8) Von den Verzierungen in Gärten. Forfatterens Fortieneste bestaaer fornemmlig derudi, at han i en Materie, hvorom der er kun skreven lidet, og hvor man nødvendig maa have seet meget for at skrive grundig derom, har begvemmeligen vidst at anvende forvandte Videnskabers Grundsetninger, og vel at benytte sig af sin Belæsenhed i gamle Skribentere.

Hamburg og Güstrow. Gedanken über die Erziehung der Töchter. aus dem Französischen. 1773. 91 S. i 8v. Oversætteren begynder sin Fortale med en Undskyldning, og siger, at intet uden hans Overbeviisning om unge Fruentimmers forsømte Udbildning og Dannelse, og den udmerkede Brugbarhed af disse Tanker om Dottres Opdragelse, der tilhører en værdig Moder, Frue von Lambert, har bevæget ham til at paatage sig deres Oversættelse. Der er vel intet Arbejde, som behøver mindre Undskyldning, end dette, da Tankerne ere af en almindelig Nytte for alle, som bestætte sig med Horns og i sær unge Dottres Opdragelse. Der hersker overalt Rigtighed, Livagtighed og Læthed i Udtrykket, og Læseren vil finde alt bedre, end det kunde ventes af et Fruentimmer, og Oversættelsen er vel troffen.

Berlin. Berlinische Sammlungen zur Beförderung der Arzneywissenschaft, Naturgeschichte, Haushaltungskunst, Cameral Wissenschaften. V B. 2 St. 1773. Indbefatter følgende Artikler: 1) Hagens Betrachtungen über die Preussische nutzbare Weidenarten; 2) Gedanken über die vorgeschlagene Benutzung der Brachfelder; 3) Nachricht von den Gravenhorstischen chymischen Producten; 4) Isis Entrocha Linn. beschrieben von Herrn Genzmer; 5) Fortgesetzte Sammlung physikalischer Merkwürdigkeiten; 7) Fortgesetzte oeconomisch-physicalische Merkwürdigkeiten; 8) Anzeige vermischter Schriften.

No. 28.

Københavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 14de Julii 1774.

Kiøbenhavn. Forsøg i de skønne og nyttige Videnskaber, samlede ved et Patriotisk Selskab. 1772. 247 S. med Møllers Skrifter. Det indbefatter følgende Forsøg: I) Sigrid eller Ritterlighed Tapperheds Belønning. En Fortælling, som Priisskrift i Veltælenheden, hvortil Anledningen er taget af Saxo's VII. B. S. 125-176. Recensenten har med megen fornøjelse og med en varm Opmærksomhed giennemlæst denne vel udarbejdede Fortælling, og har holdt for, at dens Hoved-Indhold fortiente her i et fort Udtog at afsøres, tillsigemed nogle Træk af Personernes vel afskildrede Characterer. — Syvald var en Konge i Sielland. Han havde vel tilfægtet sig Kronen, men levede siden fredelig, og delte sig imellem Omhue for sit Folk og sin Dotter Sigrid. Denne var en skøn, mild og venlig, blusørdig, kydske og dydig, ædelmodig og alvorlig Prinsesse. Hun var 16 Aar. Det var da Tiden, da Friere indfunde sig, og Faderen maatte tænke paa at see sin Dotter vel forsynet. Han tiltaler sin Dronning Gunhild derom. Mit Raad, svarer hun, skal være, at opsoge strax en Brudgom til Sigrid, og en, som visse kælne Fædre gjøre, at overlade det til hendes eget Valg. Det sidste holdt dog Kongen for det bedste. Dronningen, fortørnet over, at hendes Raad fandt ikke hans Viesald, forlod ham med Nakkeslag og en fræk Mine. Uvis var han dog endnu, hvad han skulde gjøre,

giore, og beslutter, at raadsøre sig med Præsten Thorkild. Denne raader ham, at lade Princessen selv vælge, og forsikrer ham om, at hun vil giøre det bedste, det klogeste og anstendigste Valg, og vælge en Mand for sig, for Kongen og Riget. Kongen, som tilforn havde ladet Oraklet bespørge, og ved Præsten Thorkild saaet det Svar, at et bedre Orakel skulde tale, beslutter nu at antage ham selv for dette bedre Orakel og følge hans Raad. Han begiver sig strax til sin Dotters Boeleg, som laae inde i Skoven, hundrede Skridt fra hans egen, der laae ved Indgangen. Han tiltaler hende om tilkommende Ægteskab, og tilbyder hende frit Valg. Hun udbad sig da den Gunst af sin Fader, at det maatte være et Tegn paa hendes Valg, at hun fastede sit Sloer til Side, og den, hun da saae paa, maatte være hendes Mand. Dette havde hun af Bluserdighed endnu ikke gjort for nogen Mands-Person. Hun raadsører sig med sin Almme Ragnhild. Denne skuldede under Ærligheds og Oprigtigheds Skin et falsk og gierrigt Hjerte, og hun havde aldrig saasnart hørt Kongens Tale, førend den Tanke, at berige sig, strax opkom i hendes Sind. Den Frier, tænkte hun ved sig selv, skal blive lyksalig, som giver Ragnhild meest Guld. Først søger hun at udlokke af Princessen, om hendes Hjerte endnu ikke havde fundet Tilbøjelighed til nogen vis Person. Dette kunde hun ikke nægte, og nævner, skindt med megen Undselse, en Othar, som Ebbes og Svanhvides Son. Denne Othar var vel smuk og en tapper Helt, men forhadt af hendes Moder, og af hendes Fader vel øret for sine Fortieners Skuld, men dog ikke meget elsket. Dette bliver hende af Ragnhild næste Morgen foreholdt. Hun erklærer, at hun ikke vil vælge ham uden Faders og Moders Biesald, men erkiender ham dog for den verdigste baade til deres Biesald og sin Kærlighed. Ragnhild, som marker, at hun var ganste indtaget af Kærlighed og Høystelse for Othar, søger at svække denne hendes Tilbøjelighed, iblandt andet med den Bagtalelse, at han elskede en Slavinde ved Navn Insegunde. Men Othar ligget Princessen alt for nær om Hjertet dertil, og lader sig forlyde med Mistanke om Ragnhilds Misundelse, hvilken hun dog strax igien giver Afsked, saa som hun havde stor Fortroelighed til hende, og hendes Hjerte var for godt for at bevare en Mistanke. Princessen bliver nu

nu faldet til Kongen, som offentlig erklærer for sit Hof, hvad Beslutning han havde fattet, og at han havde givet sin Dotter sitt Valg. Hun lod nogle Dage gaae bort uden at erklære sig for nogen. Vel var hun indtaget for Othar, men hun var dog ikke fuldkommen overbevist om hans Oprigtighed, og nødig vilde hun gibre sin Moder imod. I blandt de mange, som imidlertid gjorde sig Umage for at vinde hendes Yndest, var fornemmelig Othar selv, og en Kiæmpe fra Hundinga-land, Mænd af ganske ulige Characterer. Den første gjorde sig al optenklig Umage for at behage Princessen, den sidste slet ingen. Den første havde store Fortjenester, den sidste ingen, men han sogte kun ved Trudsler at pukke sig Princessen til, og bekymrede sig derhos alene om Kongens og Dronningens Samtykke. Nogle Friere vendte sig til Ragnhild og sogte ved Forærlinger at vinde hendes Vensteb. Men det lykkedes for ingen bedre, end for en ung Herre ved Navn Regnar, hvis Sag hun paa det ivrigste undersøttede, da hun derimod aldrig taelte Godt for Othar, som var for modig til at smigre for hende og ser ødel til at begaae noget nedrigt. Kiæmpen sik og til sidst Underretning om Ragnhilds Sindelag, og ved det mægtige Guld bragte hende snart paa sin Side, i sæt da hun mærkede, at hun arbeydede for giæves for Regnar. Kiæmpen foreslog, med Magt at ville bortføre Princessen, og at hun dertil vilde være ham behielselig. Tid, Sted og Leylighed blev aftalt. En Aften, da Princessen gif fra sin Faders til sin egen Beelia, ledsaget af Ragnhild alene, gjorde denne hende det Forslag at gaae lidt dybere ind i Skoven i det smukke Maanestkin. Det skeede, og hun blev just der oversalden af Kiæmpen. Men Othar kom i det samme til, og faldt an paa Kiæmpen med sit Sverd, spa han derover maatte lade sit Bytte fare. Othar havde tilbragt ham et Saar i Underlivet, men vilde dog have redt hans Liv, ved at forbinde ham, hvis ikke Kiæmpen selv ved nyt Anfaerd med sin Kniv havde nedt ham til med Sværs det at afhugge hans Hoved. Da dette var skeet, seer Othar sig om efter Princessen, men hun var berte, og blev forgives estersøgt. Kongen, da han sik at vide, at Princessen var bortført, blev meget bedrøvet derover, og maatte dessuden høre de haardeste Pebreydelser af Dronningen, fordi han ikke havde fulgt hendes Raad, og alt for længe siden selv valgt

valgt en Mand for sin Dotter. Dog blev han noget trøstet igien, ved det han af Othar fik at vide, at han havde just reddet hende af Kiempens Haand, og ihielstaget ham selv. Ragnhild var færdig at gaae fra sig selv, saa vel over det, at Kiæmpen var dræbt, som at Princessen var borte, og udøste de grummeste Forbandelser over Othar, hvilke han dog af Medlidenhed tilgav hende, saasom han ansaae dem for Virkninger af hendes Kærlighed til Princessen, og ikke af Forbittrelse over et saa ilde mislinget Anslag, og Frygt for at blive opdaget. Just i denne sin rasende Forbittrelse havde hun tillige yttret den Formodning, at Othar selv havde fort Princessen bort, og havde hende indsluttet paa et hemmeligt Sted, hvor han kunde fornøye sig med hende. Det Had, Dronningen bar til Othar, gjorde, at hun lettelig fæstede Troe til denne Ragnhilds endten Formodning eller Beskyldning. Det blev derfor Othar forbudet, at lade sig see i Kongens Gaard, indtil han slaffede Princessen tilbage, og han blev truet med Døden, om han selv havde tilføjet hende nogen Bold. Forfatteren har lagt Othar et vidtløftigt Svar derpaa i Munden, hvor i det synes, at han giver Dronningen noget ringe over, og ytrer en saa fræk Fripostighed, som vel ikke kan forsvares uden maakee med Tidernes Maneer i at tænke og tale. Men intet giorte han dog hellere, end at opsigte Princessen, som han selv saa højt elskede. Hun havde i Mørket ikke kiendt Othar, som reddede hende, var derfor ligesaa bange for ham, som for Kiæmpen, troede, at hun var bestemt til et Bytte for Overvinderen, havde derfor taget Flugten med stærke Skridt, og var bleven forvildet i Skoven, hvor hun med mange uroelige Tanker over det hende var vederfaret, tilbragte Natten i Skeven under en gammel Egg. Hun vankede der omkring i tre Nætter og Dage, førend hun endelig traf en gammel Kærling. Denne sorte hende til en Hunle, hvis Indgang var saa smal, at man maatte krybe derned paa Hænder og Hodder, og som var bevoret med Torne og Busker. Da Princessen kom derind, sadde der tvende middelslærende Mænd og en Kone ved Hilden og stegte en Hare. Disse Personer vare Regnald, en Prints, som af Syvald var skilt ved Regieringen, og var undtaget fra de Fienders Tal, hvilke han havde tilgivet, og hans fortroelige Ven Thorgrim, der havde baaret Regnald paa sin

Nyg af Slaget, og med egen Haand havde dræbt Ungvin,
 Syvalds Fader, og Regnalds Moder Hjordys. Prin-
 cessen havde givet sig ud for et fattigt Pigebarn, ved Navn
 Astrid, som var bleven forjaget af sin Stedmoder. Hun
 blev her venlig modtaget, og sov om Natten hos den gamle
 Hjordys, som fortalte hende deres Skæbne, og af hvad
 Karsag de vare komme her i denne Huule. Denne gamle snak-
 somme Kone havde med al sin Kydskhed været af en langt an-
 den Characteer end Princessen i Henseende til Egtesskabs Kær-
 lighed, og hendes Undseelse var i den Henseende ligesaa lidet,
 som Princessens var stor. Vi vil anføre et Stykke af hendes
 Tale med Princessen om Natten.

„Erik hedte min Fader,
 „vare hendes Ord, han var Kong Halfdans Jarl her i
 „Sielland. Af bare Gierrighed vilde han ey gifte mig;
 „thi han kunde aldrig blive eenig med Frieren om Kisbet,
 „aldrig kunde han faae nok for min Person. Du maa troe
 „mig, min Datter, jeg var ogsaa deylig, deylig ligesom
 „du. Men hvad hielper Deylighed, naar ingen har Gavn
 „af den? At være uskatteerlig og ugift, er en tynd Lykke.
 „Jeg sandt det i det mindste saaledes. Dersor gif jeg til
 „min Fader og sagde: nu er jeg sytten Aar, Fader, og end-
 „da har jeg ingen Mand, og en Mand vil jeg have! Haaer
 „jeg ey snart een, da gaaer jeg min Bey med den Forste
 „den Bedste. Ikke vil jeg følge vor Tids, vort Lands for-
 „feerte Sædvane; stille mig an, som jeg ikke vilde giftes,
 „blegne ved at høre en ung Karl, slæae Dynene ned for
 „ham, og dog ønske i mit Hjerte, at een vil komme og føre
 „mig bort med Magt. Nej, jeg er ørlig; jeg mørker, at
 „jeg behover en Mand, og han behover vel ogsaa en Kone;
 „Lad mig følge min Moders Spor, hun tog Eder uden
 „mange Ophævelser, jeg vil giøre ligesaa. Min Fader blev
 „bange. Lidt sköttede han om, at jeg vilde løbe bort, og
 „lige meget var det ham, endten det gif mig ilde eller vel;
 „men han var bange for at miste det Guld og det Solv, den
 „Hest og de Baaben, som Frieren skulde give for mig. In-
 „den 8te Dage blev jeg gift. Lykkelige Time! Endnu tæn-
 „ker jeg paa den med Fornoyelse. Stakkels Harald. Du
 „er nu i Odins Sal, og drifker Miød med Einherierne,
 „men her ligger jeg forladt, og fryser baade Vinter og Som-
 „mer. Astrid (saa haarde Princessen kaldet sig) du kan ey

" troe, hvor godt det er at have en Mand. Åh, at du var
 " Harald! Døg jeg saaer at give mig til Taals. Bliv du
 " kun saa lykkelig, som jeg var. Han var deylig, høy som
 " Hogen, stærk som Egen, han var ung, riig, fornem,
 " ogsaa tapper; den Egenskab skal jo endelig være den bedste.
 " Åh hvor ofte har jeg onsket Ondt over den; thi hvor man-
 " ge Gange var jeg ey nær ved at tabe min Harald! Det
 " blev jo og til Slutning min Skæbne. Saa længe dræbte
 " han andre, saa længe fastede han sig i Fare, indtil han
 " en Aften blev død hjembaaren til mig. Forvorpne Tap-
 " perhed! — Skæld ey denne ødle Øyd, sagde Sigrid,
 " en Mand uden Tapperhed er ingen Mand, ligesom en
 " Kvinde uden Kydshed. Ved Tapperhed blive de Aserne
 " lige, ved Kydshed ophøye vi os til dem. — Ja Snak,
 " mit Barn, var Hjordys's Giensvar, udi Tapperhed seer
 " jeg intet andet en Vildhed. Vort Liv er fort og mysom-
 " meligt nok, uden at vi have nødig at forkorte det, eller
 " giøre det elendigere. Hvad Kydshed angaaer, da ører
 " jeg den; forbandet være den Kvinde, som favner anden
 " end sin Mand! Nifheims Tid kan ey udslukke hendes
 " Brynde. Gid hun døe vanderet! gid hun ey komme i sin
 " Mands Grav! Lad ingen Høy opkastes over hende, lad
 " Krager og Navne fortære hendes Been! Men hvorfør maa
 " jeg ey elské min Mand? hvorfør maa jeg ey sige det? hvor-
 " for maa jeg ey selv vælge den, som jeg skal leve og dee
 " med? Skal jeg bie til een kommer og drager af med mig
 " imod min Billie? Nej, jeg friede selv, jeg sagde: Du
 " staaer mig an, jeg vil have dig, om du vil have mig.
 " Derned var Kibet gjort, og jeg befandt mig vel derved.
 " Men jeg var ham troe og elskte ham alene; og det burde
 " jeg saa meget mere giøre, som jeg havde selv vælget ham.
 " — Jeg har intet derpaa at sige, tog Sigrid til Orde,
 " at man vælger selv, naar Forældre give Frihed dertil, men
 " det bør skee med Anstændighed, med Overleg. For vil
 " jeg al min Tid leve Rose, før jeg vil vælge anden Mand,
 " end den, jeg anseer for den tapperste og bestandigste. —
 " Du er endnu ung og uersaren, min Datter, saaledes den
 " Gamle; ellers gjorde du ey saadant forvovent Løfte. Det
 " er sandelig tungt et leve eenlig; eet klar er mig nu længes-
 " re end fordum ti, da Harald forkortede mig Tiden. Bliv
 " først

„ først retskaffen indtaget i en Person, da vil han vist blive af seyg tapper, af svag stærk, af fattig riig, af ringe fornem, ja af grim skion, og af intet til meget; kun aldrig af gammel til ung. Den Feyl bliver aldrig god i en ung Piges Øyne. Evinges hun til at tage saadan een, løkke visse Omstændigheder hende dertil, hun vil dog altid, i det mindste i sit Hierte, forekaste ham, at hun har maattet opofre sin Ungdom til hans graae Haar.“ Princessen levede her i Huulen i 12 Dage, og den Forretning, som hun imidlertid maatte gisre dette lidet Selskab til Dieneste, var at malke deres Gedder. Den trettende Dag kom Othar til hende, og kiendte hende af Stemmen, da hun paa dette hans Spørsmaal, hvem hun var? svarede: mit Navn er Astrid, jeg vogter Gedder og mine Forældre boe her. Forgiæves anmoder han hende her om at erklaere sig for ham som sin tilkommende Mand og den hun vil øgte. Han vil nu føre hende Hjem med sig, men hun vil ikke følge med ham, førend hun først havde taget Afsked med de dydige Folk, som havde optaget og huset hende, og sit deres Minde til sin Alfreysse. Hun tillod ham ey at spørge, hvem de vare. Hun begav sig alene til Huulen og giver sig tilkiende for Familien, at hun nemlig var Sigrid, deres Fiendes Dotter, fortæller dem sin Skæbne og erkänner deres Edelmodighed for en Aarsag til hendes Frelse. „ Falskhed og Forstillelse har aldrig boet i mit Bryst. Hvor meget har det ey kostet dette Hierste, at jeg saae mig nødt til at fordølge min Stand for Eder, af Frygt, at I ellers ikke skulde huse Syvalds Dotter; men nu, da den tappre Othar har fundet mig, efterat han i nogle Dage har med fire ubevæbnede Mænd ledet efter mig, og nu staarer færdig at føre mig sikker til min Faders Gaard, saa byde baade Pligt og Lyst mig at vende did hen igien. Men min Skyldighed forbyder mig og at giøre det uden Eders Villie. I har opholdt mit Liv. Uden Eders Hjælp havde jeg ey fundet vende tilbage. I antoge Eder en Elændig, en Forladt, en Fremmed. See, jeg er i Eders Hænder. Ville I beholde mig tilbage til et Pant paa Eders Sikkerhed, da have I Magt dertil; men ville I lade mig fare, da giøre i en Gierning, som er Eder anstændig.“ Regnald er strax villig og ædelmodig nok at lade hende tage af Sed til sine Forældre, og da

Thorgrim raader, at lække Othar og hans Medfølgere hid
 før at dræbe dem om Natten i Søgne, og til deres Sikkerhed
 at beholde Princessen hos sig, og Aslaug, Regnalds Hustrue,
 som og var med i Huulen, at man skulde dræbe Princessen med; satte Regnald sig stærkt derimod. „Det skal
 aldri spørges, sagde han, at Regnald har begaet noget
 get Midingsværk, besudlet sine Hænder mod Domfrue-Blod,
 eller forrasket sovende Mænd. Harde jeg endda foreslaget
 at gaae ud og stride med Othar, saa havde jeg dog tænkt,
 som ødle Folk. Astrid (saa blev han ved at kalde Sigrid)
 fører sig op som en Mand, som en Helt, og min Ven
 Thorgrim som en Qvinde. — Astrid handler oprigtig,
 hun siger, hvo hun er, hun giver sig i vore Hænder, hun
 kunde have flyet. Endda kunne jeg twivle, endda indbilde
 Eder, at saadan en Siel vil forraade Eder! en Siel saa
 uskyldig, at jeg er vis paa, at lig Tanke ey engang kan
 oprinde i den. — Astrid, kom hid, frygt ikke! Ey red-
 der jeg dit Liv for din Faders Skyld, Thronen hører mig
 til, og han besidder den med Uret; men jeg redder dig for
 min egen Eres Skyld, fordi det er Ret, fordi jeg er vis
 paa at belønnes derfor i Gimle. Din egen Undighed,
 din Deylighed, din Ungdom, din Uskyldighed, og aller-
 meest din Edelmodighed, har ey lidet Deel derudi. At
 du er Syvalds Dotter, Tyrannens Dotter, giver mig
 ingen Ret til at dræbe en Uskyldig. Aldrig kan det blive
 retfærdigt at overtræde Gæste-Retten. Giordys, min
 omme Moder, slip kun Astrid! (hun havde taget hende
 i sin Beskyttelse) hun er sikker, saa længe jeg lever, og vil-
 de Thorgrim, vilde Aslaug, ey staae fra deres ubillige
 Forsæt, saa folger jeg med hende, og da vil jeg see paa
 den, som tor angribe hende, som tor oversfalde Othar;
 da folger jeg til Syvalds Hof. Kiender du Regnald?
 vil jeg sige; Her bringer han dig din Dotter igien, ey for
 din Skyld, men for sin egen Skyld, for hendes Skyld.
 En Hule har bevaret hendes Uskyldighed ligesaa vel, som
 dit eget Hof, som din egen Omsorg, som din Dronnings
 vaagende Dyne, fordi jeg var i Huulen. Nu sørdrer jeg
 ingen anden Belønning af dig, end at du vil mæde mig i
 Kredsen, og lade der Guderne ved Sværdenes Odde afgis-
 re, hvem af os der tilkommer Riget.“ Endelig blev be-
 sluttet

sluttet, at **Hjordys** skulde geleyde Sigrid til det Sted, hvor Othar biede paa hende. Forend hun forlod dem, tilskod hun at ville forsonede dem med sin Fader, saa at de maatte faae Frihed at vende Hjem igien til deres Gaarde, og leve der i Roelighed. Hun gav dem tillige den Forsikring, at **Syvald** ey skulde faae at vide, hvem og hvor de vare, saas fremt han imod hendes Forhaabning en vilde lade sig forsonne. Hun frygtede kun for Regnalds Siel, og hendes Frygt var ey ugrundet; thi hendes Tilbud blev af alle de andre med Taknemlighed antaget, men af ham alene forkostet, saasom han ikke kunde ellers vilde ydmyge sig for **Syvald**, som han erkendte for uretinaesig Konge og sin Undersaat.

„Ey twiler jeg, sagde han til Afskeed, paa din Oprigtighed, o Sigrid!“
 „du kan ey forraade os; men jeg frygter for din Omhed,
 „for dit ødle Hierte, for din Taknemlighed.“ Hun forlod Hulen, ledsaget af **Hjordys**, og kom til Othar, hvilken hun ey engang ville tillade at spørge om, hvad det var for Folk, hun havde været hos, eller at aabenbare for sine Medfolgere, at her boede nogen i denne Skov. Disse maatte og ikke kiende hende selv, og efter hendes Begiering altid gaae noget i Forveyen. Undervejs overtaalede han hende til, at tage Matte-Herberg paa hans Faders Gaard, saasom der var alt for langt til Kongens; men han maatte love, ey at sige, hvem hun var. Under deres Samtale sit hun Anledning til at spørge, hvorledes han kunde holde saa beylegt et Fruentimer, som Rygtet beskrev Insegunde at være, i Treldom, og om han ey vilde sætte hende i Frihed? Hans Svar, at han ey kunde, saasom han havde givet hende til hans Fader, opvakte hendes gamle Mistanke om hans hemmelige Kærligshed til Slavinden. De kom til Gaarden. Othar vilde efter Løfte dolge hende, men hans Moder **Svanhvilde** kiendte Princessen alt for vel dertil. Han fortalte sin Moder, at han endnu ikke havde fundet faae hendes Erklæring for sia, og hvad for Ord, hun undervejs havde ladet falde om Insegunde. Moderen, som mærkede hendes Galouſie, talede over med sin Son om, at han skulde lade ligesom han vilde ægte Insegunde, og iagttagte alle ved et Bryllup brugelige Hoytideligheder. Hans Fader gav og sit Minde til denne Forstillelse. **Svanhvilde**, ladende som hun ikke kiendte Princessen, fortæller hende, at Othar nu skulde have Bryllup med

med Insegunde, siden han saa længe forgiværes havde elsket Prinsessen Sigrid, der af Stolthed havde gjort sig det til en Lov at foragte alle Mandfolk, og som desuden havde været borte i mange Dage, og ventelig ikke mere var til. Dette, svarede Prinsessen, som her forestilte en Betlerindes Person, burde man dog først være vis paa, at man ikke, om hun levede, og havde Godhed for Othar, skulde giøre hende Uret. Hun sik til Svar, at hun kunde tække sin Stolthed og sin lange Betænkning dersor, og Svanhvide beder hende derpaa, at hun vilde være een af de fire Piger, som efter Sædvane ved fornemme Bryllupper skulde holde Brude-Lysene. Hun studser derved, spotter med Gistermaalet, som lidens Ere for Othar, og endelig med Rod begvemmer sig dertil. Insegunde faldes frem. Ebbe, Othars Fader, giver hende først sin Frihed, og erklärer hende for sin Sons Brud. Brudevielsen gaaer for sig. Den blev forrettet ved Freyas Præst, Ulf. Hun maatte holde Brude-Løset, og bære det foran Othar og Insegunde til Brude-Sengen. Hvor lykkelig har Fors. ikke beskrevet alle de uroelige Tanker og Bevægelsær, der gik for sig i Sigrids Hjerte, saa vel over hvad der skeede, som over alle de Bebreydelsær, hun maatte høre paa fast i ethvert Ord der blev taelt. Hendes Forvirrelse blev til sidst saa stor, at hun, da hun saae Insegunde gaae til Sengs forend Othar, tabte hun Sløtet af sit Ansigt, uden selv at mærke det. Bleg og rod faldt hun i Aftmægt op til Dørscolpen og mørkede selv ikke, at Lyset brændte hende ned paa Hingrene. Othar kan ikke nu længere bare sig for at lade hende vide, at hun var hans, at han var bleven viet just til hende, og at det var kun Spøg med Insegunde, som var alvære brugt som et Middel til at fremlokke hendes Samtykke. Insegunde saae da først og at vide, at hun var kun brugt til at drive Spøg med, og maa staae op af Sengen igien, hvilket hun ikke tager sig nærmere, end at hun strax til Vederlag for den Spot, man havde drevet med hende, betingede sig en anden Mand. Sigrid har nu til sagt Othar sit Hjerte, men mere maa han endnu ikke forslange, forend hun sik Faders og Moders Samtykke dertil. Othar og Sigrid med Ebbe og Svanhvide reyse nu til Leire. Insegunde forekom dem, for først at bringe Kongen den glade Tidende, at fortælle Sagen, og forsikre sig Kongens Løste om en anden Mand. Men hendes Tale opvakte Miss:

Mistanke om Othars utiladelige Omgang med Prineessen. Dronningen forsikrer hende om en Mand, hvis hun vilde sige, at Othar havde taget Sigrid med Bold. Selv bringer hun den Sag for Kongen. Han opbaktes til en ræsende Brede. Othar kommer efter. Kongen tager haarde imod ham, og efter en bitter Ordvejling vil han lade ham binde og hænge. Da kom Sigrid styrkende sig ind i Salen og i Othars Arme, og Ebbe og Svanhvile kom strax efter. Ved hendes Tale og deres Bekræstelse derpaa bliver Kongen bedre oplyst og hans Hierte formildet, men Dronningen bliver ved i sin Forbittrelse og Fortrydelse over Sigrids Forbindelse med Othar. Insegunde kom ind med en Fart og bad om Forladelse, da hun var blevet underrettet om den Forvirring, den ved hendes Ord opvakte Mistanke havde foraarsaget. Ragnhild, hvis Giærtighed havde forvoldt al den Ulykke, som var Prindzessen vedersaret, geraader derover i den heftigste Fortrydelse, og hendes Forbrydelse blev hende ved Prindzessens Forbon forladt. Intet stod nu tilbage, som kunde hindre Sigrids og Othars lykkelige Forbindelse, uden den Knude, at Insegunde var i sine Tanker bleven viet til Othar, skint Præsten Ulf aldrig havde nævnet hendes Navn derved, og alene haft Sigrid i Tankerne. Denne Knude maatte Præsten Thorkild løse, og han stadsætede det Valg, Sigrid havde gjort og paalægger dem fun et Osring til Guderne for det Spilsægtarie, der i sag hellig en Sag var drevet med Insegundæ. Kongen vil nu vide, hvad der var vedersaret Sigrid i Skoven, men han maae først loye og tilsværge hende, at han vilbenænde alle dem, som boede der, hvor hun havde været, i hvem de endogsaa vare. Det bliver besluttet, at Othar, Sigrid og Insegunde skal hente dem fra Hulen til Kongens Slot. De ere alle villige at følge med for at modtage Kongens Maade, men Regnald er for haymodig dertil. Han samlykte vel de andres Forsæt at modtage Kongens Maade; men hvad der var anstændigt for dem, var det ikke for ham; hellere stak han sig selv ihel med sit Sværd, end ydmygede sig for den, han meente, burde ydmyge sig for hant. De begrove Helten, og droge med den øvrige Hule Familie til Kongens Gaard, hvor Thorgrim blev den Mand, som Insegunde fik til Estatning for Othar. — Dette er saa kert.

fort, som mueligt, Skeletet af Historien, hvis smukke Beklædning med Kjød og Seener Læseren selv vil ansee med For novitàse. Og før vil han finde Behag i de forskellige vel afskildrede personlige Characterer. Bag ester er tilføjet en Horklaring over de mythologiske Navne, der forekomme i Fortællingen. — II) Alzire eller Amerikanerne. Sørgesspil i fem Optog af Hr. Voltaire, oversat af Th. Stockfleth, efter den femte Dresdeniske Udgave 1748. og de af Forfatteren senere gjorte Forandringer, som han har oversendt de Parisiske Skuespillere. Disse Forandringer ere her trykte bag ester i det Franske Sprog, og man har dem her nær ved Haanden til Sammenligning, i Hald man af nogle Prøver vilde see, hvor nær Forfatteren har holdt sig til sin Original. Seavidt vi har læst Oversættelsen uden nogen videre Sammenligning med Originalen, er den forekommet os føjelig og flydende nok. For her at anstille nogen vidtlæstig kritisk Sammenligning har vi her ikke Rum nok. — III) Til Fædernelandet i Februarii. Maaned 1772. Man kan vel selv forestille sig hvad Anledning den ubekendte Forfatter har haft til at opsette disse sine smukke og lærerige Tanker, den samme nemlig, som til samme Tid har gjort saa mange andre tankesfulde over det guddommelige Forsyns naadige Beskyttelse beviist imod Fædernelandet, Kongen og det Kongelige Huus. Iblandt andet smukt, Forfatteren har skrft, maae dette tiene til en Prøve:

Et Menneske han med fuldkomne Lemmer
Og Sandser dannede,
Hvorved i Verdens Scener det fornemmer
Saa riig Forlystelse.
En Siel han gav det med udvalgte Gaver,
Som Guddoms Stempel bær,
Hvorved det langt paa Jorden Fortrin haver
For andre Skabninger.
Ta Talen, denne Skat, han gavmild stænkte
Som Selskabs rette Baand,
Og derved hele Slægten sammenlænkte
Til fælles Liv og Aand.
Og dog han skulde, naar de sig forbinde
Bed Love i en Stat,

Se Land og Nige tunle om i Blinde,
 Sin Fare overladt;
 Ey agte paa dets Velsærde, ey afvende
 Det dragne Sværd og Dolk,
 Ey, naar han raabtes an, sin Engel sende,
 At redde ud et Folk?

Leiden. Fundamenta Jurisprudentiæ naturalis a Frid. Guilielmo Pestel delineata in usum Auditorum. 1773. 172 S. 8v. Hermed leveres en fuldstændig Grundrisning af alt hvad som af den almindelige practiske Philosophie og Moral er nødvendigt at vide i Natur-Retten, hvor ved Forfatteren ogsaa forstaaer den Videnskab om de naturlige Evangs-Pligter og fuldkomne Rettigheder. Udførelsen er meget jævn og simpel uden noget Tab af Grundighed og Styrke, og practisk uden Declamation. Forfatteren er beskeden i sine Domme. Han giver sig ingen Skin eller sminket Anseelse af overfledig og vidløstig Lærdom. Systemets Anlag er og simpelt, og Afdeelingerne flyde saa uformelt af hinanden, som den menneskelige Naturs Drifter. Han begynder fra Begrebet om Lyksalighed, og i det han immer op søger Grunde og Folger af Alt hvad som med Lyksalighed staaer i et vigtigt Forhold, geraader han efterhaanden i de fornemmeste Undersøgninger af den practiske Philosophie. Den første Deel handler de vita felice og dens Afsnitter følge saaledes paa hinanden: Felicitas: de via ad felicitatem certaque ejus Cognitione: Studium hominis in se reperiendi fontem felicitatis: crescens singulorum felicitas societatis humanæ auxilio: quantum intersit hominis homini prodesse: naturale religionis & felicitatis humanæ Connubium: Virtus. Den anden Deel handler de Notione legum naturalium & modo eas ad facta applicandi. Forfatteren anseer Lyksaligheds Drift for den eeneste Kilde til alle menneskelige Begieringer og Tilbøjeligheder. Han erkender vel forskellige naturlige Drifter til det Ædle og Almænnytige i Menneskets inderste Natur, dog ikke som medordnede, men underordnede hin Drift. (NB. Man maae vel herved erindre sig, at disse to Ting ikke ere hinanden stridig modsatte, men at Ting, som af Naturen virkelig ere hinanden medordnede, ogsaa gjerne kan flyde, som

som Folge, den ene af den anden.) Den Grundsatz, at stræbe efter egen Fuldkommenhed og Lyksalighed, erkiender han altsaa for den menneskelige moraliske Naturs nødvendige Grundlov, men fremsetter dog hellere Hornustens almindelige Grund-Lov saaledes: *Conserua & auge vires tuas, iisqve ita utere, ut tantum boni quantum potes efficiendo, voluntati divinae respondeas.* Evangs-Pligternes Afsonding grunder han paa deres Nødvendighed til den udvortes Roeligheds Vedligeholdelse. De løber ud paa tvende Grundsazer, ey at berøve en anden hvad sic er, og, at holde sine Foredrage. Men naar Forfatteren saaledes udstykker Evangs-Rettens Grund-Satz: *sic dirige actiones tuas liberas, ut cum quiete generis humani consentiant,* saa lader det, som denne Rets Grændser derved kunde blive uvise paa begge Sider. Thi baade synes denne Grundsatz at kunne anvendes paa mange usfuldkomne Pligter, og ey i alle Tilfælde at kunne bruges til sine Rettigheders Forsvar efter den udvortes Ret. Efter den Grund, hvorpaa Forfatteren bygger de fuldkomne Pligter, burde de snarere lyde saaledes: *Før dig saaledes op, at ikke den almindelige Roeligheds Vedligeholdelse skal berettige en anden til at bruge Magt imod dig.* De fleste Forfatterens Begreber ere nevagtige og lærerige for Ex. om Kærlighed til Fiender: *Amare inimicum est pretium affectionum estimabilium, qibus pollet, agnoscere, & dum effectibus Odii, quo nos prosequitur, necessaria Defensione resistimus, ejus causam simul tollere conari.* Han har grundsigt forsvaret det Wolsiske Begreb om Forbindelighed. Over den moraliske Følelse har han ikke erklæret sig med en fuldkommen tydelig og novagtig Bestemmelse, og det er vist nok en Materie, hvorover mange moraliske Skribentere endnu fun lidet har syldesfigjort en tænkende Læser, uden hvil fordi man søger noget andet derunder, end den os medfødte almindelige Selvkærligheds- og Menneskekærligheds-Drift, der alene i Almindelighed er bestemt i Henseende til alt hvad som er os eller andre Ondt eller Godt, hvorfaf en Deel falder os saa umiddelbar i Dynene, at vi næsten ligesaa umiddelbar synes at føle vor Pligt i den Henseende, naar derimod densue Følelse i andre Henseende ikke ytrer sig uden paa en middelbarere Maade efter foregaaende Betragting og Overvejelse.

Halle. D. Joh. Peter Eberhards neue Beyträge zur Mathesi Applicata. Worinn die ersten Gründe der Mühlenbaukunst, Hydrotechnik, und Bergwerks-wissenschaft erklärt werden. Nebst einigen Zusätzen zur Mechanik, Optik und Gnomonik. Med 26 Kobertavler. I Alph. 2 A. i 8v. Paa de fleste Universiteter har det hidindtil manglet paa Undervisning i Mølle-Bygningeskunsten, Vandbygningskunsten og Bergverks-Videnskaben, trende Videnskaber, som ere af stor Interesse for Staten, og nødvendige for en Cameralist. Hr. Prof. Eberhard har allerede for nogle Aar siden givet Undervisning i disse Videnskaber paa den her verende høje Ecole, og for at lætte denne Undervisning besluttet sig til at udkaske de første Grunde deraf. Begyndelsen til dette Værk stær med en almindelig Indledning i den heele anvendte Mathematik, hvorfaf Møllebygningskunsten, Vandbygningskunsten og den Kunst at anlægge Minier ere besynderlige Deele. Derpaa følge Tilsætzer til Mechaniken, hvori: 1) Den i Paris saa fornødne Theorie om Rivingen; 2) Den praktiske Anvendelse af de enkelte mechaniske Redskaber, og 3) den Theorie om de sammensatte Maskiner, blive foredragne som en Indledning i Maskin: Væsenet i Almindelighed. Herpaa følge de første Grunde til Møllebygningskunsten, hvortil en almindelig Indledning forudsættes, og dernæst fortlares Møllerne selv i Henseende til deres Drift og deres Brug. Man finder her den nyeste Beskrivelse paa alle brugelige Møller, deres heele indvortes Indretning, og hvor det var fornødnet. Beregning over Hulværkerne. Legningen af den indvortes Beskaffenhed er overalt tilføjet. De første Grunde til Vandbygningskunsten indbesatte først en almindelig Indledning i denne Videnskab, og derpaa folger Theorien om Vand: Maskinerne. Her betragtes først de Kræfter, hvorved Vandet bliver fort i Beyret tilligemed de enkelte hydrauliske Maskiner; og dernæst handler om de sammensatte Maskiner. Horsfatteren opholder sig her næst videlostig ved Brand-Sprøjter, Vandkunsterne og Norledningserne. Derpaa gaaer han over til Vandbygningerne. Her vises Indretningen af Strandbesætninger, Diger og Glusser, og handles tillige fortællig om Broers og Færgers Anlægning. Endelig folge de første Grunde til Bergverks-Viden-

Bidenstaben. Efter en almindelig Indledning i denne Bis-
denskab hvori tillige anføres de beste og brugbareste Skriben-
tere, følger den Kunst at anlægge Miner. Derpaa Berg-
bygningskunsten. Her bliver først Biergenes udvortes og
indvortes Beskaffenhed taget i Betragtning, og dernæst Berg-
værkernes Anlægning selv, og Forfatteren forklarer alle Ar-
ter af underjordiske Værker og Bygninger, og sætter tyde-
lig ud fra hinanden de Begreber, som hos de fleste Skriben-
tere utydelig forklares. Han indskränter sig herved ej alene
til den egentlig saa kaldte Bergbygningskunst, men foredra-
ger og de fornemmeste Arbejder med Sytteværket, hvor-
om han giver de fornødne Begreb tilligemed physiske Grun-
de. Beslutningen skeer med Berg-Mechaniken. Her bli-
ver alle de ved Bergværkerne forekommende Machiner ordnede
efter deres Classer, tydelig forklarede og forestillede i Kobber.
Bed den Ildmachine, som er sammensat efter Switzer og
Belidor, angives nogle Forbedringer, hvorved denne for-
nødne Machine bliver mere enkelt i sin Bevægelse, og udfors-
drer mindre Reparatur. I de derpaa følgende Tilsætzer til
Optikken har Forfatteren til Nutte for Begyndere angivet
Theorien om Synet og Farverne og Billedernes Tegning i
Katoptriken og Dioptriken, saaledes som det allerede var
skeet i hans for mange Aar siden udgivne Beytræge, fun-
at her ere tilføjede nogle Forbedringer og Oplysninger. I
Tilsætzerne til Gnomoniken, ere alle Goel-Uhrers Indrets-
ninger overalt fortelig udledede af Egvinoctial-Uhret.

Berlin. Herrn von Buffons allgemeine Natur-
geschichte. Fünfter Theil. 1773. st. 8v. 339 S. med
Kobbere. Denne Deel afhandler just denallerbehageligste
og nyttigste Deel af heele Natur-Historien, nemlig Menne-
sket selv. Den er afdeelt i følgende Afsnitter: 1) om Men-
neskeks Natur: 2) om Barndommen; 3) om Mandbarhæ-
den: 4) den mandlige Alder: 5) Alderdommen og Doden;
6) om Synets Sands; 7) om Hørelsens Sands; 8) om
Sanderne i Almindelighed.

No. 29.

Riøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 21de Julii 1774.

Riøbenhavn. (Fortsættelse af Hr. Capit. Niebuhrs Reisebeschreibung nach Arabien. See No. 27.) Vi ville fremdeles underholde vore Læsere med nogle af de besynderligste Mærkværdigheder, som forekomme i Hr. Niebuhrs Rejse-Beskrivelse. — Den 4de Januar. 1761. gik Sælfkabet om Bord fra Riøbenhavn. Rejsen var i Begyndelsen meget fortrædelig. Fire Gange maatte de gaae tilbage til Næden ved Helsingør, hvilken de fierde Gang forlod den 1ode Mart., da de af en Seylads paa 450 tydste Mile, siden deres første Afrejse fra Riøbenhavn, ey havde vundet meer end 8 Mile paa deres Rejse til Middelhavet. Man bemerkede undervejs, at Vandet blev immer mere saltagtigt, jo nærmere man kom til Nordsoen. Hr. Forfål skal paa denne Ven have opdaget, at det Skin, som Søe-Vandet giver fra sig, fornemmelig kommer af de mange smaa slimagtige Dyr, som Søen er fuld af. Efter en lang og besværlig Rejse i Nordsoen naaede man Strædet, hvor Hr. Baurenfeind tegnede Prospective af Gibraltar og Ceuta, og endelig fastede man Anker den 14de May ved St. Eustace, halvanden Mil vesten for Marseille. Derfra kom de den 14de Junii til Malta. Her mældes noget om den prægtige St. Johannis Kirke paa Malta og dens overmaade store Rigdom. En Lyse-Krone med sin Kæde af puur Guld skal have kostet 500000 Maltesiske Dalere. Dens Rigdomme oversaaer

gaaer de store Skatter til Mekka og Medina. Der er i Staden et fortræffeligt Hospital, hvor alle Syge uden Forskial omsonst optages og pleyes, og, som man har fortalt Forsatteren, endogsaa bespises paa Sølv-Hade, hvilket han dog troer alene maatte være at forstaae om syge Riddere og andre Stands-Personer. Der ere store Korn-Magaziner udsugne af Klipper. Vandet bliver, formedelst en i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede anlagt Vandledning, fortind i Hoved-Staden fra en Kilde, som er 3 Miile borte. Den halve Øe er fun $4\frac{3}{4}$ Miil lang og $2\frac{1}{4}$ Miil bred, og den stigner en baade af Natur og Kunst anlagt Fæstning, er meget frugtbar og stærk beboet. I blandt de Christne ere der private Personer, som udruste Kapere under en og anden Italienske Hyrstes Pas, og optage tyrkiske Skibe, som de bringe til Malta, hvorfore man ikke kan fortænke Tyrkerne, i det de gisre sig de samme Tanker om Malteserne, som vi gisre os om Maroccaner, Tuneser, Algerier og Tripolitaner. Noget om Salt-Gruberne. Øe-Vandet alene indbringer Storsmesteren aarlig henved 5600 Scudi. Ved Saltgruberne visser man en lidet Høvælving ved Øen, som skal være det Sted, hvor Apostelen Paulus leed Skibbrud. Nær der ved er et Capelle bygt Apostelen til Øre. Til Citta Vecchia, den forrige Hovedstad paa Øen, er en prægtig Kirke, og derunder en lidet Hule, i hvilken Apostelen skal have holdt sig forborgen i de første 3 Maaneder, efterat han havde lidt Skibbrud paa Øen. Man seer derudi intet andet, end Apostelens Billedstøtte, og en heel Hob smaa Stykker Steene af Klippen, som Hulen er udhuggen af, hvilke Steene man tillegger den overnaturlige Virkning, at hvem der bær hos sig et Stykke deraf, har sig intet at befrygte af Slangebid. Man finder og i samme Kirke den Normanniske Græve Rosgers Billedede, hvilken Saracenerne har fordrevet fra Malta. Ikke langt fra Kirken er en Høy, paa hvilken Apostelen skal have prædiket, og til Afmindelse derom har man oprettet derpaa en Billedstøtte, som forestiller ham i denne Forretning. Man forlod Malta den 20de Junii, og naaede Archipelaget den 26de. Forsatteren kunde her ikke, saa gierne han havde ønsket det, fortsætte sine geographiske Observationer, saasom der oversaldt ham en Blodgang, der ey engang lod ham Haab om at see Constantinopel, end sige Arabien. Den 3die Julii naaede

naaede man Rheden for Smyrna, og kom den 13de til Tenedos, hvorfra man kunde se over paa det faste Land de Ruiner, som man holder for Levninger af det gamle Troja. — Man kom til Constantinopel først den 30te Julii, formedelst Mod vind, da man allerede den 19de havde taget Afskeed fra det Danske Krigsskib ved Tenedos. Om denne store og mærkværdige Stad har Forfatteren anmærket eet og andet, som ikke er almindelig bekjendt. Constantinopel selv, naar man tager Forstæderne fra, er ikke nær saa stor som Paris eller London. Forfatteren troer, at Stæder af lige Størrelse i Europa gemeenslig ere mere befolkede end i Østerlandene, som og bliver rimeligt formedelst de af ham anførte Grunde. Staden er vel omgiven med en Muur, men som vilde kun tiene lidet til dens Forsvar. Hvorfor og Tyrkerne forlade sig mere paa de smaa Casteller ved Canalen til Archipelaget, og fire andre ved Canalen til det sorte Hav, stiondt de alle ere kun af ringe Betydning. Indgangen til Havnens og Canalen mod det sorte Hav er vel beskyttet med Kanoner, men som dog ikke kunde forsvare Staden imod en Flode, som fra den anden Side var passeret igien nem Dardanellerne. Den Deel af Staden imod Havnens og Øgen er stark beboet, og i de sidste Aar har Folkemængden i sær taget saaledes til, at Sultanen for nogen Tid siden har seet sig nødt til at forvise mange Folk igien til Provinserne. Staden har en fortræffelig smuk Prospect i sær til den Side mod Vandet, men det Indvendige svarer ikke dertil, da Gaderne for en Deel ere meget snevre, og Bygningsmaaden i Almindelighed kunstlet. Havnens er een af de skønneste i Verden. Havet er næsten bestandig ligesom besaet med Skibe og smaa Fartøyer, i sær formedelst de mange Forretninger, som Indvaanerne af Forstæderne, som ligge paa hin Side Vandet, har at tage vare i Hovedstaden. Sultanens Se rail, som ligger paa den yderste og østlige Pynt af Staden mod Canalen og ved Indgangen til Havnens, er ved en høj Muur adskilt fra Staden, som alene kan beskytte Sultanen imod et lidet Oprør af hans Undersaetter, men ikun lidet tiene til Stadens Forsvar. Det var ikke Forfatteren tilladt at komme længere end i den yderste Borgaard, hvor han ikke saae noget mærkværdigt uden Mynten og Heste-Staldene. Man læser i de sædvanlige Rejse-Beskriverler, at det Navn

Porten eller den Ottomanniske Port, skulde have sin Oprindelse fra denne yderste Forgaard. Forfatteren erindrer, at det Ord Kapu i det tyrkiske Sprog betegner deels en Port, deels et Pallast, og at det i Constantinopel bliver i Besynderlighed brugt om Visirens Pallast, og man har sagt Forfatteren, at, naar man vilde bruge det om Sultanens Pallast, maatte man, for at tale tydelig, sige Sultan Kapusi. De Europeiske Gesandteres Folke komme daglig til Porten, det er, indfinde sig i Visirens Pallast, og dette Navn troer Forfatteren Europeerne urigtig har forstaet om Sultanens Hof. Dog det er kun en Formodning, og for Resten bekiender han, at han kiender for lidet til det tyrkiske Sprog, for at kunne paastaae, at Navnet urettelig bruges om det Tyrkiske Hof, kun dette troer han ikke, at det har sin Oprindelse af Indgangen til forbemældte Forgaard. Noget om de fornemmeste Mosqveer, som ere bygte deels af Sultanerne, deels af Visirer og andre fornemme og rige Tyrker. St. Sophia, en Kirke, bygt af Keiser Justinian, og forvandlet til en Mosqvee, overgaaer dem alle i Bygnings-Maaden, men er ikke den største. De ere en stor Zirath for Staden, ligge paa store Høje, og store aabne Pladser i Staden, omgivne endten med en Muur eller med Bygninger for Mosqveens Betientere, og fattige Folk. Der ere Skoler derved, og ved nogle uddeles dagligen Almisse, endten i Pensge eller Lernets-Midler. I nogle ligge deres Stiftere begravne, og Forfatteren troer ikke, der er nogen Stad i Verden, der kan opvise saa prægtige Begravelser for deres Regerteres Familier, som i Constantinopel. Sultanerne ere vel først forbundne til at bygge en Mosqvee, naar de har erholdt en Seyer over Fienderne og taget saa meget Land fra dem, at Mosqveen og de dertil fornødne Betientere kan understeholdes deraf; ikke desto mindre har dog den sidst regierende Sultan Mustapha opført twende, nemlig den eene til Scudar, paa hin Side Canalen, lige over for Serailet og Pera, og den anden til Constantinopel. Der ere offentlige Huse, hvor der bestandig alle Dage uddeles Vand omsonst. Et saadant prægtigt Huus staer for den yderste Port til Serailet, hvilket er aabent til alle Sider, med forgylt Gern-Gitterværk, hvor der ere Folk, som bestandig holde nogle ved Kiæder befæstede forgylde Kobber-Skaaler, fyldte med Vand.

Vand. Staden bekommer sit Vand fra nogle Dale, tre tyd-
ske Mile derfra, hvor i Vandet forsamles fra de omliggende
Høje, bliver op holdt ved stærke Muure, og derfra ved kuns-
stige Vandledninger igennem Høje og Dale ført ind i Sta-
den. En af disse Vandledninger er anlagt af den sidst regie-
rende Sultan Mustapha, og en anden er ikke ældre end fra
Sultan Mahmuds Tider; et Beviis paa, at de tyrkiske
Sultaner ogsaa tage deres Undersaatters Bel i Agt. — Den
11te Septbr. gif man til Seyls igien fra Constantinopel med
et Skib fra Dulcigno. Den 15de naaede man Dardanel-
lerne, som Forfatteren denne Gang fandt bedre Levlighed til
at tage i Betragtning, da han i Constantinopel var blevet
fuldkommen restitueret af sin Sygdom. Castellerne ere her
ikke af saa stor Vetydenhed, som man skulde forestille sig.
Det som er beliggende paa den Asiatiske Side, er kun en Fiirs-
kant af meget tykke Muure og med Taarne. Kanonerne,
som man her finder, ere vel meget store, men ligge paa den
blotte Jord, eller paa Bælker. Nogle vare ladte med Steens-
Kugler. Canalen ved Dardanellerne er saa smal, at Kanon-
Kuglerne kan naae den lige over for liggende Strandbredde.
Den gaaer og i saa mange frumme Bugter, at man ikke kan
haabe i een Mat med god vind at seyle den igennem. Men
Tyrkerne kan med lidet Bekostning opkase Batterier ved
Bugterne af Canalen, hvorfor det er vanskeligt for en fiendt-
lig Flode, at seyle der igennem, for fra denne Side at an-
gribe Constantinopel, og om den endogsaa blev understøttet
af en Landmagt, som ruinerede Castellerne og Batterierne
paa Landkanten, saa ere der dog imellem Dardanellerne og
Constantinopel saa mange Bunker og Grunde, at den ved enhver
liden Storm maatte være i Fare for at blive sat paa Grund.
Naar altsaa de christelige Sæmagter vilde giøre det tyrkiske
Riges Hovedstad nogen Afbræk fra Sø-Siden, saa maatte de
alene see til at forhindre Tilførselen. Tyrkerne bekomme deres
fleste Levnets-Midler fra det sorte Hav eller Archipelaget,
og saasnart de kun fra den ene Side ikke kan bekomme noget,
saar bliver der strax dyr Tid i Staden, hvorpaa gierne folger
Oprør af Undersaatterne. Den 18de Septbr. passerede man
de tvende Casteller ved Canalens Begyndelse, hvilke man kald-
te det gamle og nye Castel. Den 21de kastede man Anker
paa Rheden for Rhodus. Forfatteren, Hr. Baurenfeind

og Hr. Forstål gik her i Land, for at tæie med den Franske Consul til Rhodus, hvilken ved sin Folk førte dem om i Staden. Man svøvede her i stor Frygt for de Tyrkiske Matrojer. Man fandt her ikke noget sikkert Spor til det Sted, hvor den saa berømte Solens Colosse skal have staet. Her forsøgte man første Gang at spise i et tyrkisk Gaardkøkken. Maaltidet var godt, og Prisen billig, men den øvrige Beværtning slet. Man maatte spise paa et højt muret Sæde i Kioskenet og under aaben Himmel paa den offentlige Gade, uden Kniv og Gaffel og af et slet og ret Leer-Had. Fra Rhodus til Egypten saae man ikke mere Land. Skipperen havde gode Sve-Charter, Sand-Uhrer, Lodlinier, og foruden det sædvanlige Compas, et meget smukt Azimuthal-Compas. Men han havde ikke betient sig deraf siden han for nogle Aar havde faaet det af en Europeisk Skipper. Tyrkene vide overalt ikke at betiene sig af deslige Fordeele. Forfatteren formoder ellers, at han havde revet det, saasom Dulcignotterne undertiden give sig ud for Algierer, Tuneser og Tripolitaner, og under disse Navne optage eller plyndre endog saa saadanne europeiske Skibe, hvis Nationer leve i Fred med Tyrkerne. Skipperen selv frygtede paa denne Rejse for Maltesiske Capere. De ægyptiske Kyster ere meget lave, saa de kan ikke sees langt borte, og derfore meget farlige for ankomende Skibe. Forfatteren tog alle Middage Solens Høyde, og viste Skipperen paa Chartet det Sted, hvor Skibet befandt sig, og hvor mange Mile de endnu vare fra Alexandrien. Dette syntes han saa vel om, at han befoel sin Skriver ogsaa at spørge Solen, hvor langt de vare fra Alexandrien. Men da denne mærkede, at det havde sin Vanskelighed, og at man maatte ved Regning udfinde Polhoyden, troede han, det var bedre at blive ved den gamle Vane. Noget om Tyrkernes Maade at bede paa: „Naar de først har vasket sig, efter visse Regler, saa breder Imam (Skibsskriveren forrettede her og en Imams Tjeneste) sit Teppe for sig, og det saaledes, at han vender Ansigtet imod Mekka. Alle de andre, Fornemme og Ringe, lægge deres Tepper bag ved, saa vidt muligt saaledes, at de kunne see hans Bevægelse, og tillige have Ansigtene vendte mod Mekka. I Begyndelsen af Vennen sætter Imam sine Tommelfingre bag Ørerne, til Tegn, at han nu afdrager sine tanker fra .. alle

„ alle verdslige Ting, og henvender dem alene til Gud, og
 „ dette gisr alle de andre Medbedende ham efter. Raster
 „ han sig paa Knæe med Panden mod Jorden, saa giore alle
 „ de andre det samme. Maaber han under Bonnens Murm-
 „ len, Allah akbar (Guld er stor!) saa bliver ogsaa dette
 „ af de andre igentaget. Kort, Imam er hos Mahome-
 „ danerne den Person, hvilken alle de andre efterfolge i
 „ Bonnen. I Begyndelsen turde jeg, af Frygt for at give
 „ Forargelse, ikke blive tilstede ved deres Bon. Men de
 „ skamme sig ikke ved den Ydmighed og de Ceremonier, hvor-
 „ med de anraabe Guld. De lade sig heller ikke forstyrre i
 „ deres Andagt ved fremmede Religionsforvandtes Nervæ-
 „ relse. Da jeg siden var i Gouverneurens Huus til Sues,
 „ og ved Imams Ankomst, da alle lavede sig til Bon, vil-
 „ de gaae bort, sagde Gouverneuren selv, at jeg kunde blive.
 „ Kun den Mahomedanske Pobel taaler ikke gierne nogen
 „ Christen i deres Mosqvee, fornemmelig til Bonnens Tid.
 „ Enkelte Mahomedaner seer man meget ofte bede. De
 „ gaaer dog ey altid til en Mosqvee eller til en Forsamling,
 „ hvor Imam befinder sig, men bede paa hvad Sted de til
 „ den Tid befinde sig, end ogsaa paa offentlig Gade. Liges-
 „ saa bad og enhver paa Skibet om Dagen, naar han sandt
 „ Leylighed og Andagt dertil. Kun Aften-Bonnen, strax
 „ efter Solens Nedgang, blev forrettet af alle paa een Gang
 „ med behørige Ceremonier. Til Beslutning derpaa raabte
 „ alle af fuld Hals: Guld giv os en lykkelig Reyse!" —
 Den 26de naaede man havnen ved Alexandrien. Denne
 Stad ligger paa en smal Jordstrimme, imellem en Havn
 og den gamle Stadsmuur, og imellem tvende Havn. Dens
 Mosqueer, Taarne, Pompejs Statte, Cleopatra's Obelisk
 og Daddel-Træerne, give Staden langt borte fra den Euro-
 pæiske Side, en smuk Anseelse. Den vestlige eller saa kaldte
 gamle Havn, er stor, dyb og sikker, men den østlige eller
 nye, hvor alle Europæiske Skibe maa ankre, er allerede meget
 ubrugbar, og bliver det immer mere. Forfatteren har her
 set Ruiner af store Bygninger, og iblandt andre efter Fors-
 modning, af det bekendte Antonis Timonium. Men disse
 Alderdommens Levninger ere saa forandrede, at han kiendte
 kun meget lidet efter de Gamles Beskrivelser, hvorfor han
 henviser Læseren til Pocock og andre Reysebeskrivere. Muu-

ren, om det gamle Alexandrien, er opført af Araberne, som ses af adskillige Indskrifter, saa vel som af Bygningsmaaden, dens Omfang er ikke nær saa stor, som Skribenterne beskrive det gamle Alexandrien, og paa de fleste Steder er den ruineret. Af det gamle Alexandrien er fast intet tilovers uden Høje af Ruiner. Alt hvad der kunde bortsøres af de gamle prægtige Pallaster er blevet forbrugt til nye Bygninger. Det Bedste, som endnu er tilovers, og vedligeholdes, ere nogle prægtige Vandkamme, hvor i Vandet ved en Canal afledes fra Nilstrømmen til Indbyggernes Fernødenhed. Inden for den gamle Stadsmuur findes endnu Cleopatra's Obelisk af et heelt Stykke haardt rødt Granit, hvorfra en Deel stikker i Jorden, og den overstaende Deel er 61 F. 11 T. høj og ved Jorden 7 F. 3 T. bred. En anden nær derved ligger paa Jorden og er brækket: Stykker. Af det gamle Alexandriens mange prægtige Templer er intet af Betydenhed tilovers, uden St. Athanas's Kirke. Der skal endnu være der at finde en stor Forraad af græske Boger, men som den er forvandlet til en Mosqvee, saa er det ingen Christen tilladt at komme derind. Nær derved staar nogle Piller af rødt Granit, og Ruinerne af et stort Pallast. St. Catharina's Kirke tilhører Grækerne, og er alene mærkværdig formedelst en hvid Marmor-Steen, besprængt med røde Pletter, hvilken, efter de græske Munkes Foregivende, skal just være den, paa hvilken Hovedet er blevet slaget fra St. Catharina, som de røde Pletter skal tiene til Beviis paa. Ikke langt herfra er St. Marc's Kirke, som tilhører Copterne, hvor man endnu viser Evangelistens Gravsted. Copterneaabne ikke mere Graven, og foregive, at Venetianerne har frastaaet dem Evangelistens Hoved. De Romersk-Catholiske derimod paastaae, at de har reddet det hele Legeme af Kiæstersernes Fængsel, og at Copterne gisre dem Uret i bet de sige, at de har ikke været i Stand til at stiæle meer end denne Helgens Hoved. Catholikerne vide endnu at fortælle, hvorledes deres Brodre har udført det store Foretagende, nemlig, at de har kaaret Legemet i Stykker, pakket det vel ind, og givet det ud for Svine-Kød, for at forebygge, at det ikke af Mahomedaner og Jøder paa Toldhuset skulde blive visiteret, og det hellige Tyverie saaledes robt. Det er forbudet at føre Mumier fra Alexandrien, saasom man holder det for en unyttig Nysgjærrighed af Europæerne, at de ville bortsøre

disse gamle Liig fra de Steder, hvor de ere hensatte til Hvile. Dog for nærværende Tid, da Jøder ere Toldbetientere, er det ikke saa vankeligt, at faae dem fra Egypten, som at sende dem til Europa med Italienske Skibe, saasom Matroserne ikke kan lide Hedningernes døde Legemer om Borde, og maatte derfor en Italiensk Skipper, som havde paataget sig at føre nogle Selskabets Mumier til Europa, omhyggelig dolge for Matroserne Kassernes Indhold. Man foreviser i St. Marcs Kirke en Stoel, der skal være gjort ligesom den paa hvilken Evangelisten skal have siddet og prediket. Af den beskiedne Pompeys Støtte har man hos Vorden en god Tegning, men som man er ikke eenig om dens Høyde, saa har Forfatteren paa nye taget Maal deraf, og fundet den ikke mere end 88 f. 10 t. høy, som er langt mindre, end andre Rejsende har angivet. Den bestaaer af 3 Stykker rød Granit, med en græs Indskrift paa den sydvestlige Side, hvorfra Forfatteren alene har fundet understille nogle saa Bogstaver. Til Vordens Tid var Grundmuren ruinere, hvilken siden er blevet repareret af en Mohammed Tschurbatschi, til Beviis, at en alle Mahomedaner forstyrre Alderdommens Mindemærker i deres Lande. Man kunde derfor heller ikke see, at den store Støtte hvilede paa en mindre, som af andre Rejsende er blevet forsikret. Forfatteren fandt ikke Leylighed til at optage nogen Grundrisning af Alexandria, af Frygt for at blive phydret af Araberne, som just til den Tid sovmede bestandig omkring Staden og iblandt Ruinerne. Engang da han havde stillet sit Astrolabium mod Staden, var en tyrkisk Lisbmand saa nysgjerrig at at see gienem Rikkerten, og blev han ikke lidet uroelig, da han saae et Taarn omvendt, hvilket gav Leylighed til det Nygte, at Forfatteren var kommen til Alexandria for at omkaste den heele Stad. Man talede derom i Gouverneurens Huus, og den Janitschar, som geleydede Forfatteren, vilde ikke mere gaae med ham, naar han vilde tage sit Instrument med sig, og som han endnu troede, at en Europæer ikke turde lade sig see i de østerlandske Steder uden med en Janitschar, saa kunde han her ikke anstille flere geometriske Maasuringer. En anden Araber til Raschid, som siden saae et Skib omvendt i hans Rikkert, havde nær slaget Instrumentet mod Jordens. Ved en astronomisk Bemærkning paa den sydlige Spidse af Delta var en Bonde af Landsbyen Daraue

tilstede. For at vise ham noget, han før ikke havde seet, stillede han Kikkerten paa Quadranten imod Landsbyen, og han blev meget forskrækket da han sae alle Huse over Ende. Han spurte Forfatterens Betient, hvad der vel maatte være Aarsagen dertil? og denne svarede, at Regieringen var høyst misfornoyet med Indvaanerne af denne Landsbye, og havde derfor sendt Forfatteren hid for ganske at forstyrre den. Den arme Bonde blev bedrøvet og bad, at han dog vilde tøve saa længe dermed, til han fik sin Kone, sine Born og en Koe bragt i Sikkerhed. Betienten forsikrede ham om to Timers Frist. Forfatteren vil, man ikke maae forundre sig over denne Enfoldighed, da man før ikke lang Tid siden ogsaa har fundet Europeer nok, som har holdt alt det for Troldom, som de ikke har fundet begribe. Forfatteren beskriver fremdeles nogle Catacomber og underjordiske Gange og Kamre, som han har besøet. Da disse for nærværende Tid tiene kunde vilde Dyr til Voelig, saa skyder man gemeenlig en Pistole af naar man gaaer der ind, og maa desuden være forsynet med Lys. I blandt andre Merkværdigheder finder man og her det saa kaldte Pompejs Bad. De Fremmedes Handel med Indvaanerne af Alexandrien er vel ikke stor, men her er en almindelig Anker-Plads for alle de Skibe, som bringe Bahre fra Europa og Barbariet til Egypten, og dette gjør Told-Indkomsterne til noget anseeligt. Det almindelige Sprog, som her tales er det Arabiske, og de Europeer, som ikke forstaar dette, bruge det Italienske. Forfatteren har her og ellers ingensteds fundet indfødte Mohammedaner, der tale det Provensaliske, det Danske og Svendiske Sprog, ligesaa godt, som om de havde været fødte i Frankrig, Danmark og Sverrig, og det er saadanne, som undertiden tiene i nogle Aar paa Europeiske Skibe, og finde deres rige og magelige Underholdning ved at tiene de Europeiske Skipere som Tolke og Indkøbere. Gouverneuren til Alexandria hænger af Regieringen til Rahira, og foligelig af Sultanen til Constantinopel. En stor Stamme af nogle omstreifende Araber i Egypten betale visse Summer til den tyrkiske Regering, og holde sig undertiden fredelige som Vasaller og Gundsförvandte, men undertiden øve de og saadanne Fiendtligheder og Plynderier, saa Regieringen maae sende nogle hundrede ja vel tusende Mand imod dem, og just til den Tid. da Forfatteren opholdt sia til Alexandria

foruroeslignede de Egnen der omkring, og han var selv Tils-
skuer af en lidet fiendtlig Action, som forefaldt med nogle af
dem i Staden selv, hvorved de forliiste 15 Personer og
nogle Heste.
(Fortsættelsen følger.)

Göttingen. Carol. Christoph. Hofacker, Jur. Doct.
Institutiones Juris Romani methodo systematica adornatae:
1773. 30 A. st. 8v. Efter Nettelbladts, Schmidts og
Dietrichs, er dette i en Tid af tvende Aar allerede det
fierde Forsøg til et Systeme over den Romerske Ret. Vil
man domme efter de Lærdes øste igentagne Ønsker og de
paa samme fulgte Prøver, saa lader det som det nu ret var
kommen i Skit med den Romerske Rets Methode, saa det
ikke nu saa meget gælder om Nødvendigheden af saadanne
systematiske Udarbeydelser, som meget meer om Maaden at
udføre dem paa. Forfatteren har i den Henseende taget en
anden Vey, end sine Forgiængere. Den Plan til den reene
ublandede Romerske Ret, som Hr Pütter i sin Encyclopædie
har foreslaaet, er her lagt til Grund, da derimod Nettel-
bladts Maneer mere er blevet fulgt i Schmidts og Die-
trichs Haandbøger, da man tillige har indrykket adskillige
Rets-Bruger og andre fra den kanoniske og tydiske Privat-
Ret afrevne Stykker. Det er vel Erfaring, der allerbedst
afgjør denne eller hin Methodes Fortrin. Dette troer dog
Forfatteren i Fortalen at kunne paastaae som en afgjort Sag,
at det er høyst ubeqvemt, at foreene romerske og tydiske Rets-
Grundsæzer i eet Systeme under een Syns-Punkt, og, om
endog Blandingen af de i Tydsland gældende Retter udfors-
dredet dette, saa burde dog en Begynder til den Tid, naar
de første Grunde til den Romerske Ret blive ham foredragne
i Institutioner, ikke forvirres og overvældes ved fremmede
Grundsæzers Indblanding, som man har afrevet fra andre
ham end ikke bekendte Videnskaber, men alle disse fremmede
Indblandinger meget mere forbeholdes til Pandect-Forelæs-
ninger for Tilhørere som allerede vare stærke i den Romerske
Rets Videnskab. I Systemets Udarbeydelse har Forfatte-
ren antaget begge Negler til Grundlag, at foredrage den
Romerske Ret i sin Fuldstændighed efter de første Grundsæzer,
og dernæst fornemmelig at tage de Sæzer af samme i Betragt-
ning, som indbefatte almindelige Øyekast i de romerske Loves
Sammenhæn, saaledes som de Romerske Jurister selv har

forestillet sig den. I første Henseende har han afhiulpet den Fuldstændigheds Mangel, som finder Sted i de sædvanlige Institutions Compendier, og i den anden bliver en Lærling bevaret fra den Forsorelse, som er Systemets farlige Side, ved en vilkørlig antagen Orden at blive afledet og endelig alt for langt bortført fra den Romerske Lovgivelses egentlige Land. Paa denne Ven kommer følgende Plan af det heele Herud, som er meget enkelt og let at oversee. Den lader sig snyelig adskille i tvende Hoved-Deele, den Romerske Stats- og Privat-Net. Hün indbefatter efter Hoved-Forandringerne i den Romerske Stat tre Afdeelinger, og denne har atter sin baade almindelige og besynderlige Deel. I den almindelige Deel forekommer foruden den Afhandling om Kildernes og de litterariske Hizipen.idler: 1) den almindelige Theorie om de Romerske Love, deres Udtolkning og Anvendelse: 2) de almindelige Begreber om Lovenes Gienstænde, Personer, Ting og Handlinger (facta) tillige med deres forskiallige Inddeelninger in Jure, og endelig 3) almindelige Begreber, Inddeelinger og Sæzer om de forskiallige Slags Rettigheder og Forbindtligheder, deres Oprindelses-Maade, deres Virknings, og det deraf flydende Action-System, den forskiallige Maade at befæste, bestemme eller igien at opheve dem o. s. v. saavel i Almindelighed, som og i Besynderlighed paa de Tingle og Personlige Rettigheder. I den besynderlige Deel bliver den almindelige Net modsat den besynderlige, som tilkommer visse Personer, Ting eller Forretninger. Hün indbefatter først Theorien selv om Rettigheder og Forbindtligheder, hvoraf den første Afdeeling afhandler de Tingle (in Rem) og den anden de Personlige (in personam) saaledes som de have deres Grund, endten i Fordrag, eller Forbrydelser, eller i Lovenes umiddelbare Forordning; og derpaa folger Maaden hvorledes at forfolge dem i og uden for Netten. Tilsidst forekommer endelig Person-Netten, og det just af den velgrundede Aarsag, fordi der af de foregaaende Læresæzer bliver gjort Anvendelse paa den Net, som flyder af den Personlige Tilstand. Hvad angaaer enkelte Lærdommes Bearbejdelse, da ere vel alene de første Grunde til den Romerske Net foredragne, men dog saaledes, at meget er indbefattet i en indkneben Korthed. Alle Sæzer ere ey alene beviiste med Love, men Hoved-Beviserne ere og Ord til andet indrykkede til Bequemmelighed for Tilhørerne oa i den

Hensigt, at vænne dem til en bestandig Brug af Kilderne. Den Romerske Rets Oldsager ere i en med Øjemærket overensstemmende Korthed indlemede paa behorige Steder i Noterne, saa at, da tillige den Romerske Stats Ret udgjør en Deel af Bogen, man har faaet Anledning til at foredragte tillige med Grundsætzerne selv, enhver Læres Oldsager og Historie, og derved at undgaae den Ubequemlighed, som i de sædvanlige Forelæsninger over den Romerske Rets Oldsager nødvendig maae komme af begge disse Stykkers Afsondring. I Litteraturen ere ansorte lutter elegante Jurister. De saa kaldte praktiske Juristers Skrifter ere ganske forbigaade, fordi man, som Forfatteren siger i Fortalen, vel bruger dem in praxi, men ikke hos dem grundig og af Kilderne kan studere den Romerske Ret. Den Værket foransatte Conspectus giver ey alene en Oversigt over det heele Systeme, men paa behorige Steder ere og Institutionernes og Pandecternes Titeler ansorte, saa at man allerede deraf forud kan domme om disse Institutioners Fuldstændighed.

Wittenberg og Zerbst. Joh. Ludv. Anton Rust, Fürstl. Anhalt-Bernb. Gesamt-Archiwars und Bibliothekar, Abhandlung von den Ursachen der Verschiedenheit, Ungewissheit, und der Mangel in der deutschen Rechtschreibung; nebst einigen Vorschlägen zu Afskønung dieser Mängel. 1773. 176 S. i 8v. De Grundt, som Retsskrivningen beroer paa ere S. 8. f. Ordforståningen, Sprog-Ligheden, de Lærdes bestandige Brug og Udtalen, hvilken sidste er dog kun at bruge som en Bielhælp. Aarsagerne til den forsomte Retsskrivning og dens Visshed ligge i den slette Kunstdæk om Etymologien, i Uagtsonheden paa Analogien, i den overdrevne Jagttagelse af det sædvanlige, den falske Udtale, de Nedertydse og forvandte Sprogs Forstommelse, den alt for store Lyst til Fremmede i sær det Franske Sprog, den ubeqvemme Indretning ved Skolerne i Henseende til det Tydse, Lyst til Nyheder, Cancelliestilen, de tydse og overalt lærde Sælfabers Neenighed, enkelte Lærdes og Kunstdommeres Skiodesløshed, og endelig den urette Maade, paa hvilken man søger at forbedre Orthographien. Her efter prøves de Grunde, hvormed man vil forsøre den nymodige Orthographie, og forkaste Etymologien. De ere følgende: man maae skrive, som man taler: den

reene Udtale er altid i Stand til at stadsfeste og forsvare, eller at forbedre, ja vel og at forkaste det skrevne, hvorfor al Skrivning og Bogstavering maae rette sig efter samme: Skrifter ere overalt kun silde Nødstienere af Sproget, hvoraf folger, at Sproget ikke maatte være Skrivningen, men Skrivningen Sproget undergiven: alle saavel lydende, som medlydende Bogstaver, som man ikke hører i den reene Udtale, bør udelades: den nymodige Netskrivning bliver forsikret ved Bogstaveringen: man kunde derved spare mange overslodige Bogstaver, hvilke maatte afflettes, i sær da man alene derved besøører Læsningen før Begyndere og Fremmede: Stam Bogstavernes Beholdning er unødig: Etymologien vanskelig, uvis og unyttig o. s. v. Herpaa folger en fort Undersøgning, af hvad man har indvendt imod Benytelsen af Sprogets Analogie, og den bestandige Brug. Herpaa meddeeler Hr. R. sine Forslag til den tydste Netskrivnings Forbedring. Han ønsker for det første de Stores Bistand og Opsigt, anpriser Cancelliestilens Forbedring, tydste Selskabers Bemøjelse og Skolernes Flid. Endelig viser han og, hvorledes den behørige Bestandighed og Bedvarenhed af en god Orthographie er at tilvejebringe, hvortil han i Besynnerlighed ønsker en almindelig fuldstændig Ordbog. Man nægter ikke at jo Hr. R. formedelst sin Patriotismus og sine gode Grundsæzer fortiner Læsernes Biefald, men erindrer derhos, at han deels øste har en alt for vidtloftig Stil, deels ikke har agtet, at mange hans Negler undertiden løbelige mod hinanden, deels endelig og i sær ved sit sidste Project er forfalden i Projectmageres sædvanlige Fejl, nemlig, at han ikke har betenk, om og hans Plan og Forslag staar til at udføre i denne Verden. En Ordbog, hvortil et Selskab af Mænd skulde foreene sig, som paa det fuldkomneste vare udrustede med alle dertil fornødne Kundskaber, og skulde optegne alle og hvert Ord og Talemaade i Tydskland, og derved rette sig efter det Leipzigiske Selskabs Grundsæzer; hvilken naar den blev færdig, af det allerhøjesteyde Keyserlige Hof, og af det heele til Regensburg fersamlede Rige allernaadigst og naadigst skulde bekræftes, og om ingen Forlægger indfandt sig dertil, skulde understøttes af Hans Keyserlige Majestæt og Riget; en saadan Ordbog, siger man, er ganske vist en sortræffelig Sag, saa længe til man besuider sig paa, at man fun har drømt derom, og heller ikke kan vente at

Königsberg. Christoph Georg von Ziegenhorn,
 Staatsrecht der Herzogthümer Curland und Semgallen. 1772. Fol. Det har hidindtil ikke ganste manglet paa
 Skrifter om den Curlandske Statsret, og dertil hensører
 fornemmelig Privilegia & Jura Ducat. Curlendia & Semi-
 galliax, hvorved befindes og andre offentlige Acter, og Gründliche
 Beweis, daß das Recht einen Fürsten zu wählen,
 den Ständen der Herzogthümer Curland und Semgallen
 von ihren Urahnen angestammet sey. Den
 ubenevnte Forfatter af dette sidste Skrift er den Afdøde Fri-
 herre Johann Albrecht von Borss, Russisk Kejserlig
 virkelig Geheime-Raad og befuldmægtiget Minister ved det
 Daniske Hof, som var en indfsdt Curlander. Men nærværende
 Værk leverer noget langt udførligere og fuldstændigere,
 og der ere saa Lande, der kan rose sig af saadan en Statsret.
 Dette er allerede en stor Fortieneste, men den vilde endnu
 blive større, dersom saavel Stænderne som Hertugen, vilde
 erklære den for upartiest og antage den til Rettigheder for des-
 res indbyrdes Rettigheder og Forbindtligheder, hvilket vel er
 meer at ønske, end at haabe. Værket bestaaer af twende
 Deele. Den første indbefatter den egentlige Stats-Ret,
 foran hvilken gaaer med Nette Landets Historie §. 9-301. og
 bliver fortsat til 1768. og i en Tilgift ved Enden §. 688.
 indtil 1770. Stats-Retten handler først om Forbindelsen
 imellem Kongen af Pohlen og Republikken, og mellem Hertugen
 af Curland og om deres Rettighedet paa begge Sider
 §. 302-355. dernæst om Forbindelsen imellem Hertugen og
 hans Undersætter. Denne Deel indtager 328 Sider. Den
 anden Deel paa 456 Sider er den stærkeste, og indbefatter
 Uhrskrifterne og Bilagerne til disse twende Hertugdommers
 Stats-Historie og Stats-Ret, hvilke staae i chronologisk Ord-
 den, og udgiore 379 Nummere. De latinske Stykker ere
 mestendeels tagne af den 5te Tome af Cod. Diplomat. regni
 Poloniæ & Magni Ducatus Lithuaniae. De 3 Linier,
 som §. 92. melder om Kejser Peters III. Forsæt at forhælpe
 hans Morbroder Georg Ludvig, Hertug af Holstein til
 disse Lande, bekomme den fornødne Oplysning ved Hoved-
 Originalen derom, som bliver trykt i den 7de Deel af det
 Büschingiske Magazin. I den 3die Deel af samme staar
 allerede de Originaler, hvorved Kong Aug. III. har erklæret
 Hertugdommernes Lehns Vacant, og meddeelt samme til

sin Son Prinds Carl. Begge har Hr. von Ziegenhorn ikke, endforsindt de høre til hans Værk, og staar paa Latin i Cod. Dipl. regni Polonie. Hertug Carls Never-salier lyde anderledes i det Byschwingiske Magazin end hos Hr. von Ziegenhorn, som har ladet dem aftrykke, som de ere blevne skrevne den 25de Octobr. 1759., da de derimod hos Hr. Büsching ere trykte saaledes, som de ere opsatte den 16de Decembr. 1758. og underskrevne af Ridderkabet. Man kan nu ydermere mælde, at ovenanførte Skrift har bekommet sit fortiente Biesald. En at tale om de naadige Breve fra twende Konger, som Forfatteren derover har erholdt, saa har Værket fundet Biesald saavel af den Afsodsde, som nærværende Hertug af Curland, og det er særdeles mærkværdigt hvad nu regierende Hertug i en Privat-Skrivelse siger: „Er „habe es sich jederzeit zu einem Gesetz gemacht, so wenig „die Gränzen seiner Gerechtsame zu übertreten, als auf „der andern Seite aus Mangel der gebührenden Standhaftigkeit zuzugeben, daß selbige noch mehr als bereits geschehen eingeschränkt würden: daher schöpfte er ausnehmende Satisfaction aus einem Buch, welches bei Bestimmung sowohl seiner eigenen als anderer Rechte, zu einer sichern Richtsnur dienen könne.“ Dette sidste Hertugens Udtrek har været Recensenten saa meget mere angenemt, som han i Recensionen oven til har sagt, at Værket endnu vilde have en større Fortieneste, hvis Hertugen og Stænderne vilde antage det til en Nettetegn for deres indbyrdes Rettigheder og Forbindtligheder. En lerd og fornemme Curländiske Adeismand, d'r selv har skrevet over adskillige Materier af den Curländiske Statsret, og fra hvil Saker Hr. v. Ziegenhorn hist og her har asvigtet, udtrykker sig dog i et Brev til Forfatteren saaledes derover: „Ihr Staatsrecht ist seit einige Wochen meine ganze Beschäftigung. Wie wenig vollkommenes ist vorher von einer so vorzüglichen Materie bekannt gewesen! Wie wenig waren die Epochen der verschiedenen Stände unsers Vaterlands auseinander gesetzt, und der selben Ursprung erklärt! und wie wenige Schriftsteller haben hierinn die Sprache der Gesetze, des Herkommens und der Verträge, und wenn alle diese schweigen, der Willigkeit für einen jeden Einwohner des Staats, geredet! Außer ihnen kenne ich keinen. Einem Curländer ist ihr Staatsrecht unentbehrlich, einem Geschichtschreiber ist es

No. 30.

Riøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 28de Julii 1774.

Riøbenhavn. Betænkninger over Hr. Joh. Ludvig Lübeckers Betragtninger over Marsagerne til Born-Mangelen og høye Born-Priis i Dannemarck, samt om de bedste Hjelpemidler til at forekomme samme. 1773. 72 S. i 8vo. Med Godiches Skrifter. Hr. Lübeckers Skrift, som her er blevet anført med Modificirer, kom for Lyset i Aaret 1772. under Titel af Rorte Betragtninger over Marsagerne til Bornmangelen og de høye Bornpriser i Dannemarck, samt om de bedste Hjelpemidler til at forekomme samme. Det blev skrevet efter Indbydelse af det Kongel. Danske Landhuusholdnings Sælskab, og erholtte Prisen, som derpaa var utsat. Vi ville have Læserne henvistte til No. 47. af 1772., hvor vi har givet en Recension deraf. Vi have der roest den Moderation, hvormed han har skrevet, overalt hans ordentlige Tænkesmaade, og i nogle Ting, som vi dog ikke bestemte, hans Grundighed efter vor Indsigts. Hr. Teilmann, der har udgivet sine Betænkninger over Hr. Lütkens og Hr. Clau-sens politiske Afhandlinger, har med det samme opmuntrer og virkelig indbudet andre til at igiendrive dette Hr. Lübeckers Skrift, og den ubenævnte Forfatter har just efter denne Indbydelse givet sig af dermed. Paa denne Maade var dette Skrift næsten forudsmt til Igiendrivelse førend vor Anonymus tog det i Hænder, læse det, og fandt, som han siger, at

det var heller ikke saa vanskeligt et Arbejde at igiendrive det. De Læsere, som overalt og i alt ville erkende denne hans Igienidrivelse for velgrundet, maa ansee Hr. Lübecker Skrif, som en systematisk Samling af Vildfarelser, der stridte mod Fornuft og Erfarenhed, og de maatte snart troe, at ham var tildomt en Priis, fordi han saa vel havde vidst at skaffe Vildfarelser til sammen. Vor Anonymus synes og oversættet ligesaa lidet fornøjet med Afhandlingens erholdte Priis, som med dens Indhold. Vi kan ikke her indlade os saa dybt i disse vigtige politiske Materier, at vi skulde domme mellem Hr. L. og hans ubenevnte Antagonist, om vi endogsaa tilstroede os Indsigt nok dertil i alle Stykker. Men dette havde vi kun ønsket, at, om Antagonisten har Ret i alt hvad han paastaaer mod Hr. Lübecker, han da havde fremsat sine formeente Sandheder med den samme Moderation, som den Hr. Lübecker har brugt i at fremlægge de Vildfarelser, han hermed har søgt at overbevise ham om. Naar man troer, at en Skribent har vildfaret, at hans Vildfarelser ere vigtige nok for at opdages og igiendrives, og at man er forsynet med tilstrækkelige Grunde til deres Igienidrivelse, da behøver en fornuftig Antagonist, som vil give sig af dermed, ingen anden Strænghed og Styrke i sin Skrivemaade, end den, Sandheden og dens Grunde giver ham, og det skal ikke falde ham ind at ytre nogen Brede eller haanlig Foragt mod Skribenten, naar han betunker, at man ikke behøver at grieve til saadanne Midler uden i Desperation, og naar man ey har andet at hielpe sig med, og at man derfore, ved at betiene sig af dem, løft kunde giøre Sandheden mistænkt, hvor man virkelig har den paa sin Side. Vilde nogen spørge, om vi virkelig og har fundet, at denne vor Antagonist er vred, da tykkes os vel, at han har skrevet i Brede; thi stræng er han ganske vist; men man kan og undertiden med Strænghed og i Brede sige Sandhed, og denne fortiner da, hvor Læseren finder den, ikke desio mindre Biesald. I Almindelighed ørgrer Forfatteren sig allermeest over Projectmagere, hvilke han overalt afmaler ey anderledes, end som noget skadeligt Utoj, der sværmer til visse Tider, og som en af Gild tilskiftet Landeplage; som en skadelig Flod, der saa grusom oversvømmes det hele Land og ødelægger alt; som den største Ulykke, Landet er vedersfaret; som en grusom Sværmlæsion, der i en Hast

Hast har fortæret og ødelagt, hvad Landet i lang Tid havde forhvervet, da man i Stedet for Velstand og gode Dage fik Armod, Nød, Jammer og Elændighed (S. 4), hvis Opsfund gaaer ey ud paa andet, end Evang., Straf og Plage, paa Mæringers og Haandværkers Ødelæggelse (S. 45), hvis Forslager tienet ikke til andet end at ødelægge og forstyrre, vende op og ned paa alle Ting, som ved deres Windmagerie har fort Landet i sin ubetalelige Gield (S. 49) o. s. v. Saa vidt denne Strenghed ytrer sig i Almindelighed mod skadelige og egennyttige Projectmagere, der misbruge deres Magt til at trænge igiennem med skadelige og landfordervelige Projecter, lader den sig vel høre og taale. Men at vor Anonymus ogsaa regner Hr. L., som dog er kun en Skribent, der siger sin Meening efter Indbydelse af et Selskab, iblandt saadanne Projectmagere, og derefter behandler ham og hans Skrift i den samme Tone, som hans Iver imod de skadelige Projectmagere een Gang for alle og i Begyndelsen har stemt hans Pen til, det er noget vi kan ingen Deel tage udi, og hvad Biesald det kan fortiene, overlade vi til Læserens Skionsomhed og Tænkemaade. S. 47 bliver Hr. L. ligefrem og uden mindste Compliment afmalet som en Mand, der har ingen anden Grund til det han skriver imod Fylderie, end at han ikke kan fordrage sine Landsmænds Mæring og Fordeel, og intet andet Øyemærke, end at face dem skilt der ved. Man seer deraf, at vor Anonymus giber meget vidt om sig, og vil ikke alene have domt Skribenten og hans Skrift, men og hans Hierte fordsmt for det affyeligste og forsætligste Had til Mennesker og Landsmænd. S. 50 henvises han med andre deslige Projectmagere til at passe deres egne Forretninger, og ev med deres utidige Omsorg at giøre Bonden opset sig mod sit Herskab. Hr. L. taler i Almindelighed om de Proprietairs og andre Kornpugere, der tilbageholde Kornet til dyre Tider. Vi kan ikke nu erindre os, om Hr. L. har deraf gjort Application uden Undtagelse paa alle vores Lands Proprietairer, eller paa nogle visse i Besynderlighed, eller han alene taler om saadanne, der af Giærrighed voer endogsaar i et uvis Haab og paa Speculation at indsainle og opkløbe Korn til dyre Tider, dog uden at bestylde nogen i Besynderlighed, og alene for at angive en iblandt andre forement Aarsag og en Med-Aarsag til dyr Tid og høy Priis paa

Korn. Det første formode vi ikke Hr. L. har gjort, men vi overlade til Læseren, om den Application, hvormed han her besværes, er billig og har nogen Grund i hans mod Proprietairer i Almindelighed fornærmelige Udtryk. Det hedder S. 56: „Er ikke det en smuk Skrivemaade, og værdig at staae i et Priisskrift? Men dette Navn Kornpugere er ans det, end et hemmeligt Skjælds-Ord paa dem, som indkig be og samle Korn, som een eller anden urimelig har ophitet, for at sværte dem, de ey har fundet faaet det af efter sin Billie?“ (NB. Det er sandt hvad Forf. siger, at Kornpuger er et Skjælds-Ord, naar det ilde og med Uret anvendes paa nogen, som det vel ofte kan og virkelig bliver. Men det kan vel og være, at der kan gisres Misbrug af dette Indkig, og denne Opsamling, der, ligesom andre Ting, kan drives for vidt af en blind Giærrighed, og da troer man, at Kornpuger bliver med Ret anvendt). „Nu tager denne Forfatter (Hr. L.) det ey i Betænkning, at skjældede Proprietairer, og tillægger dem og Uchristelighed, skjont blandt dem findes baade Friherrer, Græver, ja de højest Embedsmænd i Landet, hvor om man hør tale og skrive med al Høyagtelse og Ærbodighed. Hvorledes vilde de min Herre! ynde det, om nogen vilde skrive i saadan Stil? nemlig: at Embedsmænd, Byfogder og andre Udsuere ødelægger og forserver Købstæderne, ved det de skrabe og rabe alt til sig baade fra Enker og Faderløse, og ved deres Umættelighed forarmer reent Borgerne.“ Det er vist, det var en fornærmelig og almindelig Beskyldning, uden Undtagelse, imod alle Embedsmænd og Byfogder, som Hr. L. og med Fortrydelse kunde tage sig til, og saa nær, som han vilde. Men blev der alene taelt i saadan Tone, at der, nemlig, maatte sættes Grandser for Embedsmænds, Byfogders og andre Udsueres Giærrighed, som ødelægger og forserver ic., saa tales der alene og mere bestemt om de giærrige Embedsmænd, Byfogder og andre Udsuere, og det skulde Hr. L. ikke saa let kunde blive vred over, med mindre han endten overilede sig, eller og hans Samvittighed selv regnede ham iblandt disses Tal; thi en billig og betænksom Læser vilde da besinde sig paa, det man vel veed, at Giærrighed er ingen væsentlig Egenskab hos en Embedsmænd og Byfogder, men tilfældig, og ey almindelig.

Om nu Hr. L. har udtrykt sig saa fornærmelig og iuden Undtagelse imod alle Proprietairer, saa ingen Billighed i Fortolkning kan frikiende ham, det vil ikke mindes os. Vist er det, hans Antagonist siger S. 57, det er kommen ham saaledes for, men vist er ogsaa det, at meget kan komme os for i Vrede, som dog ikke virkelig er saa. Om da Hr. L. har forsøet sig, eller hans Antagonist er vred, maa den Læser domme, som finder det Værdt at sammenligne dem paa det noyeste med hinanden. I øvrigt er det ofte Sludder og Hierne-spind og Bindmagerie, hvad som ikke staer Antagonisten an. Dog maa man derfor ikke tænke, at han jo kan have Ret i noget af det han paastaaer, og at han jo ogsaa kan have giort saadanne Anmærkninger, som fortienner Opmærksomhed. Et Exempel ville vi ansøre, lad være Anmærkningen er ikke nye og den er tilforn giort, ja vidtsigt aghandlet i Skrifter. Det hedder S. 60: „For at giøre Forfatteren Ubilligheden i hans Dom endnu mere følelig, saa vilde jeg nok vide, hvorledes han vilde blive til Mode, i Fald han paa Speculation, det er at sige, paa Binding eller Tab (anderledes kan ingen, uden at være alvidende, handle i dette Fald) havde indkøbt et Par 100 Tønder Avg, og naar han saae med Fordeel at blive det løs, sit Ordre for en vis Priis, man forestrev ham, at udlevere det til omkringboende Proprietairer eller Bønder. Han vilde nok sige, eller i det mindste tænke: Hvorledes gaaer dette til? Min Eyndeel er jo hellig, hvad Andeel har andre i mit Gods? Maae jeg ikke sælge, eller ikke sælge naar, til hvem, og til hvilken Priis jeg vil og kan. Var Indkøbet forbudet, da det skeede? Hvo vilde have tilstaaet mig nogen Godtgørelse, i Fald Tiden havde bleven saaledes, at jeg med Forliis skulde have solgt. Aldrig sætter jeg Penge meer i saadan Handel, hvor jeg har Frihed til at tage, men ikke til at vinde. Hvad tykkes dem nu? Kan de nu sole, hvor billig de dømmer. Og hvorledes vilde det vel see ud, naar ingen vilde, eller efter saadanne Omstændigheder kunde handle med Korn?“ Det er ikke længe siden, vi har recenseret en Afhandling over Indholdet af denne Anmærkning, og vi kan ikke have seylet i det vi sige, at der er noget derudi, som fortienner Opmærksomhed. Thi her at erindre, hvad der ydermere kunde siges endten for eller imod denne Sag, har vi ingen

Leylighed eller Pligt, om vi end havde Ret og Indsigt nok dertil. For Resten er Forfatteren fast i ingen Ting, uden i nogle almindelige unægtelige Axiomer, eenig med Hr. L. Han understriker sig til sidst alle Urimeliges Modsigter, og man kan ikke negte, at han jo fuldkommen har svaret til dette sit Navn, saa vidt han selv har troet, at han har haft lutter Urimeligheder for sig at modsige. Overalt behandler han Hr. L. med den samme Hæftighed og Zver, som har bragt ham op imod alle Projectmagere og Vindmagere. Dog er han selv ikke fri for al Vind og Project. Han projecterer S. 66 en nye Artikels Indførelse i Litaniets: Fra Projectmagere og Vindmagere fri os Kiære HÆRRE GULD! Projecter, til Forandring i Religions-Sager og Ceremonier, holde mange for meget farlige, og mon ingen skulde blive opbragt herover? Ingen, som betænker, at der vil ikke blive mere af dette Project, end af mange Hr. Lübeckers. Det er Vind, skreven hen i Vejr og Wind, og bliver igien til Wind, som det er kommen af. Det er ikke alle falske Projectmagere, man har Aarsag at ivre sig lige sterk imod. Alene de, der kunde have Magt til at erequere de almindelig skadelige og blot egennyttige Forslag, som de havde fattet i Hovedet, og bringe andre til Caushed, som vovede at ytre sig mundtlig eller Skriftlig derimod; disse ere de rette skadelige og falske Projectmagere, som alt hvad der kunde tænke, tale og skrive fornustig, burde med Zver og Midkiærhed foreene sig imod, for at betage dem den Magt, hvormed de søger at trænge igennem til deres egen Fordeel og Landets Skade. Men at en Skribent, som Hr. L., efter given Anledning og Indbrydelse, sætter sig til at skrive sine Tanker op paa nogle Blad, som siden flyver om i Verden, hvor Vinden frører dem, og som enhver med foldt Blod kan igiendrive, om de ere falske og urigtige, dette, tænke vi, fortiner ikke nogen saa stor Hæftighed og Fortrydelse, om han endogsaa for sin anvendte Glid og Umage blev belønnet med en Priis. Thi Hr. L. har dog ingen erequerende Magt, og han tilegner sig vel ingen, men naar han har overladt sine Tanker til andres foldindighe Overveyelse, er han for Resten fornynet med den Magt, han har, som Bnesoged i Nibe. Af den Aarsag ville maaskee nogle Læsere tænke, at han burde have været begegnet med nogen større Lemfældighed, og med Høflighed og Moderation.

Augsburg og Inspruch. Novissimum Chronicon antiqui Monasterii ad Sanctum Petrum Salisburgi ordinis sancti Benedicti, exhibens ordinem chronologicum Episcoporum, Archiepiscoporum & Abbatum, qui per duodecim secula ab Anno 682. usque ad annum respective 1782. Monasterio ad Sanctum Petrum præfuerunt, pro futuro anno seculari duodecimo ex vetustis codicibus & documentis, nec non probatis Authoribus concinnatum. Opera & Studio Cœnobitarum dicti Monasterii ad S. Petrum Salisburgi præmissa disquisitione historico-critica de adventu, fundatione & obitu S. Ruperti. 1772. 684 S. i Fol. Saadanne Historier om meget gamle tydskede Klosterne, som St. Peters Kloster til Salzburg virkelig er, ere vel at ansee som kostbare Skrænker for den tydskede saa vel borgelige som kirkelige Historie, og i sær for Diplomatiken, naar de skrives af Mænd, der ikke forglemme, at saadan en Dog skrives ikke blot for nærværende Munke, men og for Publikum, og altsaa besidde Smag nok, for at opfyldte det sidstes billige Forventning. Recensenterne kan ikke sige, at den Forventning, hvormed de har taget Værket i Hænder, er bleven tilfredsstillet. Ikke desto mindre fortryder man ikke den Tid man har anvendt derpaa, og ansører upartiest, hvad derved baade har behaget og mishaget. I saa lang en Raekke af Aarhundrede kan det ikke have manglet et saadan Klosterselskab, i sær af Benedictiner, paa hørmte Mænd, og da Forsatterne har indrettet deres Historie efter Abbédernes Folge, saa ere der iblandt nogle, om hvilke man med Fortrylse kan læse saadanne Efterretninger. Saa er allerede den første Ruprecht bekjendt af det, at han har været een af de første, der har prædiket den christelige Religion i Bayern og der værende Egne. Dette er nu en meget gammel Tradition, men har alle de Vansekelligheder, hvormed saadanne Traditioner ere omgivne, i sær Mangel af en noyagtig Tidsbestemmelser. Derfor ere og de nyere Lærdes Meeninger saa adskilte, at nogle sætte ham i det 5te, andre i det 6te, Mabillon endogsaa i det 7de og 8de Aarhundrede efter Christi Fødsel. Bore Benedictiner holde Aaret 582. for det rimeligste, og har anvendt megen Flid paa denne Undersøgning. Næst efter ham turde vel den formedelst sine bedre Indsigter af Bonifacius forkættrede Virgilius, og den af Historien og flere Reis.

Carl den Stores Urskrifter bekendte Arno, være de mærkværdigste Personer af de midlere Tider. Men af de nyere er ustridig ingen mere berømt, end D. Luthers Ven, Johann von Staupitz. Hvad der er sagt om denne S. 488 seqv. er vel ikke fuldstændigt og heller ikke upartieset, men hans Lebens-Historie er dog ingensteds, saa vidt man veed, saa vel oplyst, som her. Hans Ophøjelse til Abbed, for et Benedictiner-Kloster, da han selv tilforn var en Augustiner, er efter Urskrifterne et Værk af da værende Erkebispe Math. Lange, som i Begyndelsen af Kirke-Reformationen havde særdeles godt Lov paa sig iblandt de tydiske Prälatter. Den meget bekiendte Omstændighed, at Staupitz har bragt mange Bøger af Luther og andre protestantiske Theologer med sig til Salzburg, bliver stadfæstet af en gammel Kronike, og tilsayet, at mange derved ere blevne bevægede til endten at forlade Klosteret eller deres Kirke, og at ikke strax efter Staupitzes Død, men først under Abbed Martin, som i Aar 1584. har erholdt denne Værdighed, disse Bøger ere blevne forbrændte, hvilket Forhold her endogsaa bliver misbilliget. Endnu ere at merke de tvende Brødre Mezzer, som have gjort sig berømte ved deres Skrifter. De ere de eeneste blotte Munker, om hvilke S. 606 gives nogle Efterretninger. Af de her fortalte Begivenheder, er der vel ikke een, som kan paastaae en almindelig Mærkværdighed, men de maatte dog, efter Bogens Øjemærke, fortælles. Man mærker Forfatterne det vel af, at de gierne ville meddeele Verden al den Forraad af Urskrifter, som de har fundet tilvejebringe, og dersåblandt ere nogle, hvorfør de fortiene Tak. Af Pavelige Buller ere de ældste S. 121 af Leo III. i Aar 798. og den Yngste af Paul III. i Aaret 1536. Af Keiserlige eller Kongselige Gave- eller Friheds-Breve er der et S. 179 af K. Heinrich II. S. 253 et af K. Otto IV. S. 237 tvende af K. Friderich II. S. 279 tvende af K. Ottokar af Bøhmen. S. 298 af K. Rudolph af Habsburg. Af Hertugerne af Østerrige og Bayern ere der meget saa gamle. De fleste ere af Erkebisperne af Salzburg. Ved denne Samling af Urskrifter mishager for det første dette, at den største og bedste Deel er at finde hos Hund, Hansiz og Mezzer, som har bearbeydet det Salzburgiske Erkestifts Historie, dernæst, at Forfatterne har i de nyere Tider været alt for gavmilde. Hvor-

til alle de Valg-Instrumenter ved enhver Abbed, og de Erkes Vispelige Confirmationer, som mestendeels ere af et Indhold og een Formular, med forandrede Navne? Hvortil de saa tidt igientagne Confirmationer af det østerrigste Privilegium for Klosteret, aarslig at føre 1050 Eimer Viin for Klosteret toldfrie ud af Landet? Hvortil nærværende Erkebisps Geheime-Maads-Patent for nærværende Abbed? Man seer slet ingen Mytte af saadanne Stykkers Astryk. Et besynderligt Slags Confoederationer ere her hyppigen forekomne, som ere blevne oprettede imellem Klosterne af een eller og forstaaelig Orden. Vel meddeele de hinanden alene deres gode Værker, men de timelige Fordeele ere dog ikke blevne forgiftede. De ældste Fordrage af den Art hører i det 13de Aarhundrede. I Munkevæsenets Historie synes saadanne geistlige Allianzer at fortjene Opmærksomhed. Forsatterne fortælle med en kæd-sommelig Vidtlostighed og med lidet Kritik. Endogsaa den Afhandling om den H. Ruprecht har uventede Fejl. Det synes som de bilde sig ind, at en Skribent, der, ligesom Rumppler, der dode 1501., og som Hochwart i Aaret 1542., har skrevet en Kronike, kan i Ting, der høre til det siette Aarhundrede, gialde for et troeværdigt Bidne, og det endog imod en Mabillon og Hansiz, hvilke vel og kunne seyle, men om de giore det, seyle dog paa en lerd Maade. Endnu sælommere see de historiske Beviis ud, naar her tales om Mirakler og Reliquier, saasom S. 71 og 72, hvor Hansiz etter bliver modsagt, der dog har foredraget en meget lykkelig Formodning. Hvad der S. 161 bliver sagt om den Hr. Martins Reliquier, er næsten under al Kritik. Denne Kloster-Historie bekommer og en stor Kostbarhed, ved de indrykte Kobbersykker af alle 76 Abbeder, som har forestaaet Klosteret. Det er allerede sælomt nok at give Ufsbildunger af Mænd, der har levet i det siette, syvende ic. Aarhundrede i Tydskland, som Munke, af hvilke ikke en eceneste engang har kundet lade sig skildre. Hvad maa Kiendere ville tænke, at under ethvert, endog den H. Ruprechts og alle hans Es-terfolgers, 2de Familie-Vaabben er bleven astukken. At endelig Forsatterne har hast det Indsald, at sige paa Titelen og i Bogen selv oftere at igientage, at deres i Aaret 1772. trykte Chronik gaaer respective til Aaret 1782., er nu vel at tilgive deres tidlige Udsigter i det til bemældte Aar forestaaens

de Kloster-Gubel-Aar; saasom de dog ikke kan have vildet skrive nogen prophetisk Historie om de tilkommende Aar.

Berlin. Des Herrn Cugnot. Räys. Rön. Ingénieurs, Befestigungskunst im Felde, aus einem neuen Gesichtspunkt betrachtet, und aus den Urquellen der Kriegeskenntniß abgehandelt. Aus dem Französischen. Mit einem Vorbericht von der Wahl der Methode bey Kriegsschriften und verschiedenen Anmerkungen vermehrt. 1773. 17 A. 8v. Foruden Fortalen paa 4 Ark og 12 Kobbertavler. Befestigungskunsten i Marken er en vigtig Deel af Krigsvidenstaben. Men den bliver gemeenlig i Skrifter, som handle om Fortificationen, om ikke ganske forsamt, dog kun ganske kortelig besøgt, i det man næsten allene derudi giver Forskrifter, hvorefter at forfærdige Redouter og nogle andre Arter af Feldforståndsninger; da det dog i Krigene kommer meget an paa deels med Sikkerhed at leyre en heel Armee, deels at bedække et detacheret Mandsskab imod et befrygtelig Angreb, deels ved allehaande forefaldende Leyligheder paa Marken at forebygge en truende Fare, deels at drive Fienden udaf sine Forståndsninger, og at forsvare sig mod ham derinde med det mindste Forliis. De fortienner altsaa megen Lov, som noget omstændeligere og i besynderlige Skrifter behørig har undersøgt dette saa fornødne Stykke af Krigskunsten, og har bemøjet sig for, derudi at meddele en ret brugbar Undervisning. Oversætteren af nærværende Skrift, anfører i Forberedelsen med en grundig Bedømmelse nogle Øsger af denne Art, og viser, hvad deres Forfattere i dette Fag har udrettet, og hvad for Fejl de har begaaet. I blandt disse Skrifter havde dette vel og fortient en Ansættelse. som 1748. er udkommen til Berlin i 8v, under følgende Titel: Kurze und deutliche Abhandlung von der Construction der jezo gebrauchlichen Arten von Feldschanzen Redouter, Tete de Ponta, Ciscon und contravallations Linien, auch was man beym Approschieren eine Paralle, oder Place d'Armes nennet, aus denen Schriften der berühmtesten Ingenieurs gesammlet und in sechs Abtheilungen nebst denen dazu gehörigen Figuren, deutlich demonstriret, wie auch einer deutschen Uebersetzung aller bey der Fortifi-

tification üblichen Französischen und Lateinischen Kunstmörter von T. Det Skrift, hvis Oversættelse her bliver leveret er égentlig den tredie Deel af Hr. Cugnots Elementen de l'art militaire ancien & moderne, som er blevet trykt til Paris 1769., da de tvende første vare trykte samme steds 1766. Denne tredie Deel kan meget vel beskrives som en besynderlig Bog, da den ikke staar i nogen nødvendig Forbindelse med de tvende foregaaende. Hr. Cugnot har derudi paa en meget tydelig og fuldstændig Maade afhandlet Befæstningskunsten i Marken, og aabnet dem, som bestætte sig dermed, forskellige nye Udsigter, hvorledes de i Nødsfald kan hælpe sig selv. De Negler, han foreskriver, udleder han af nogle meget indlysende Grundsæzer, som ere tagne af en i Krig med Overleg anstillet Erfaring, hvilke han deels anvender paa forskellige Tilfælde, deels ogsaa oplyser og stadsæter ved nogle Exempler, som ere laante af den gamle og nyere Krigskunst. Han lægger for Ex. følgende trende Maximer til Grund, for ret at forsøre en Forskandsning: 1) Man maae besætte Brystværne i deres heele Omfang saaledes, at Fienden finder overalt en Modstand, som er den største Anstrængelse af hans Kræfter overlegen: 2) maae de Tropper, der skal understøtte dem, som har besat Brystværnet, stilles paa den fordeelagtigste Maade, for saavel at indgive de fægtende al muelig Tilforladenhed og Standhaftighed, som og for at kunne afsløse dem, saa tidt, som det behøves. Ved en Forskandsnings Angreb vil han have følgende tvende Grundsæzer iagttagne: 1) Man skal, saavidt man kan, vælge den bequemmeste Tid og den bequemmeste Maade til Angreb, for saa meget som mueligt at forefinde den mindste Modstand; 2) Tropperne maa man stille saaledes, at man bliver Herre og Mester af at indlade sig saavidt som man finder for godt, og at de, som endnu ikke har været i Fægtningen, kan være i Stand til at hælpe eller understøtte de andre, at trænge frem, om det er mueligt, eller at forsikre deres Tilbagerykning, naar man finder alt for megen Modstand. Han forlanger med Ret at man maae give Brystværnet den fornødne Høyde og Tykkelse, at det tilstrækkelig kan bedække det Underste af Forskandsningen, og den bequemmeste Gestalt, for at Soldaterne, som besætte det, fuldkommen kan see Fienden, og dog blotte sig selv saa

lidet, som mueligt. Han giver meget gode Erindringer angaaende den Forsigtighed, hvormed man maae giøre Udfald. Ved Angrebet foreslaer han Stiger og sluttede Skandse Kurve af 15 til 18 Tomme bredde, for i Hast at komme over Graverne og lange til Brystværnet, uden at opholde sig med at fylde Graverne med Faschner, eller at giøre Hældingen deraf gangbar. Skriften bestaaer ellers af 3 Bøger. I den første forklares Forskandsningernes Natur og Gienstand og omstændelig oplyses, efter at Grundsaæerne til Mark-Befæstningskunsten deraf ere blevne udledede og fastsatte. Den anden Bog handler om Forskandsningers Aftikning og Opbyggelse i Almindelighed. I den tredie Bog vises, hvad for Andordninger man har at giøre, og hvorledes at forholde sig ved Forskandsningers Forsvar og Angreb. Saavidt man uden Sammenligning med Originalen har fundet Skriften, skal Oversættelsen være vel geraaden, og i Særdeleshed skal man tydelig kunne see, at Oversetteren meget vel har forstaet den Sag, hvorom Bogen handler. I nogle smaa Anmærkninger gør han Regnskab for sin Oversættelse af nogle Kunst Ord i Fortificationen. Man tviler ikke paa, at jo Skriften vil finde mange Liebhabere, saa meget mere, som det og recomenderer sig ved Trykningens Skønhed og Fiinhet.

Halle. V.G. Vangerow, Regierungsrath bey der Regierung zu Magdeburg, Entwurf des Wechsel-Rechts nach den Grundsæzen der Preußischen Staaten. 1773. 10 A. st. 8v. Den befiedte Forskellighed i Provinzial-Rettene foraarsager saa meget desto større og flere Vanfæligheder i Netsvidenskabens Studering, som der glemmeelig hersker den største Forskiel i de Stater, der adlyde eet og samme Scepter, og maae heriske derudi efter den tydste Forsatnings Oprindelse. Man skylder altsaa de Mænd stor Forbindtlighed, som bemøye sig for at udkaste enkelte Provinsers og Staters egne og fra den almindelige afgivende Rettet, hvorved de tiener ey alene de unge Theorister, som agter at stride til Praxis, men og ofte de uvividende Praktikantere. Bexel-Retten har dette fornemmelig ved sig, at den næsten i alle Handelsstæder er forskellig i vigtige Stykker. Forfatteren har gjort denne Dieneste i dette sit

Udkast for de vidtløftige Preussiske Stater. I Indledningen fortjener fornemmelig at mærkes Historien om Vexel-Lovene i de Preussiske Stater §. 4-19. Efter at forskellige Vexel-Anordninger tilforn har gjældt i disse Stater, saa har disse Lande iblandt andre Fordeele ogsaa erholdt dette under den store Friderichs Regering, at de 1751. ere blevne underlagte en almindelig Vexel-Ordning, hvilken endnu fra et Aar til andet bliver gjort fuldkommen ved nye Tilsafer. Fra §. 20-30. foredrages Kilderne, Indledningerne og Hjælper videnskaberne til Kundskaben om de Preussiske Staters Vexel-Ret, og man seer, at intet vigtigt af hidhenhørende Skrifter har undgaaet Forsatterens Opmærksomhed. Fra §. 31. til §. 52. beskæftiger han sig med nogle Grundsætzer, hvorefter at bestemme Anvendelsen af Vexel-Lovene og Skifferne i de Preussiske Stater, saa meget mere, som de Preussiske Staters Vexel-Ordning og indbefatter almindelige tilstrækkelige Grunde til Afgørelse i alle forekommende Tilfælde. De derved anbragte Tanker bevise, at Forsatteren ikke har fattet Vexel-Retten med blot Hukommelse, men grundig udstuderet det Hele. Udkastet selv er afdeelt i de theoretiske Grund sætninger §. 53-180. og de Practiske Grund sætninger §. 181-238. I den første Deel handles om Vexel i Almindelighed, om de Personer, som verelmaessig kan forbinde sig, hvori den Preussiske Vexel-Ret har meget Besynderligt, om de forskellige Arter af Vexeler og de ved hver forekommende Personer, om sammes Betaling o. s. v. Den anden Deel handler om Rettergang i Vexel-Sager, om Vexel-Processer og de Forbrydelser, som forefalde ved Vexel-Forretninger. Forsatteren er den første, der har foretaget sig saadant Arbejde, saasom Immigs Jus Cambiale Harmonico Liptiaco-Magdeburgicum og Lestocgs Erläuterung des allgemeinen und Preussischen Wechselrechts, kan formedelst des res mærkelige Fejl og Mangeler ikke ansees, som brugbare Skrifter til dette Øyemærke. Der hersker for Resten i dette Værk en ugemeen Orden, Grundighed og Tydelighed, og ved enhver Materie ere foruden de Preussiske Love de beste Skribentere tillige anførte.

Propheten aus den Schriften des alten Testaments gezeigt. Dette er det andet af de tvende forbemeldte Skrifter af Hr. Superint. Roos, forsatiet i 6 Stykker, som foruden Registeret udgjor 1180 S. 8v. Man kan ansee dette som en Kirke-Historie over det Gamle Testamente. Dets fornemmeste Øyemærke er at betragte de i det Gamle Testamente Væger forekommende Fortællinger fra Abraham af efter de Begreber, som Paulus i sær i Brevene til de Romere, til de Galater og til de Hebreer aabenbar foreskriver. Det kommer derved an paa den Mosaiske Religions Evangeliske Natur, der ikke var grundet paa Loven, men paa Troen til guddommelig Forjættelse, paa de fornemmeste Personers moraliske Characteer efter deres dydige Gemyts-Beskaffenheder og Handlinger, saavel som efter deres Fæyltrin og Svagheder, efter de besynderlige Guds Forelser, som de har erfaret, og i sær de usædvanlige Veye, som derved har haft Sted. Fortællerens Fortælling er praktisk, grundet paa en god Skrifts Fortolkning og sand christelig Morale, og tillige meget interessant, i sær og derved, at han lægger Indsigten i Begivenhedernes chronologiske Sammenhæng. Uden just at have til Absigt at modsigte andre, leverer han dog for Resten overalt bemærkninger, som ere tienlige til at indse, hvor ugrundede de Spotterier og Debreydelser ere, som man har udøst mod de bibelske Historier, og til at besvare de Indvendinger derimod, som ofte have dog nogen Skin. Ganske naturligt var det og, at han maatte handle om det Gamle Testamentes Skrifter. I sær fortiene hans hermeneutiske Grundsætzer over Høysangen besynderlig Opmærksomhed og Prævelse. At han ikke bifalder dem, som ansee den for en østerlandsk Kierligheds Sang, vil man lættelig selv forestille sig, men han modsigter ogsaa dem, som ansee den for en allegorisk Bryllups-Sang, eller forvandle den til en prophetisk Kirke-Historie. Han troer det er en allegorisk Forestilling over Guds Kierlighed imod de Fromme efter de forskellige Afverlinger, som have Sted i Henseende til dens Virkninger og de indvortes Fornemmelser. I ethvert Stykke af de tilføjede Anhænge igentages endnu saadanne Deele af den bibelske Historie eiler andre historiske Anmærkninger, som i Artiklerne selv ikke vel har fundet Sted. De Betragtninger, som her forekomme over hedeniske Folks Religions-Historie, har i Besynderlighed fundet Recensentens Biefald.

Leipzig. Treue Uebersetzungen lateinischer, griechischer und hebræischer Gedichte in den Versarten der Originale. 1772. 192 S. i 8v. Forfatteren er en ung Digter ved Navn Conrad Gottlob Anton. Han har forudskikket en Afhandling om den nyeste Esterlingning af de gamle Stavelsemaale, som det tydste Sprog i en troe Oversættelse skal kunne tage imod. Forfatteren holder det aldeles for mueligt, at levere saadanne Oversættelser, som overdrage Originalens ey alene Tanker, men og Udtryk og Harmonie i det tydste Sprog. Det skal altsaa være bekvemt til ey alene at efterligne alle de Gamles Versarter, men og derudi at naae deres Harmonie. De Regler, som til den Ende ere at tage i Agt, søger han at bestemme, og herved at fastsætte den første Grund til en tydste Prosodie i Almindelighed, der hidindtil er endnu saa vaktende. Han afhandler altsaa og undertiden oplosser de Hrr. Klopstocks og Ramlers Bemerkninger i deres første Safer. Vel ville kun saa Læsere folge Forfatteren i hans fine Bemærkninger, men de fortiene dog Digternes nyere Prøvelse. De tilsvarende Oversættelser ere: 7 Oder af Horaz; den femte og 7de Ekloge af Virgil, og den fjerde af hans Æneis: Pandars tredie Olympiske Hymne: Sappho's Ode: nogle Hymner af Homer, Orpheus og Callimachus: tre Sange af Anakreon: twende Idyller af Theokrit og Bions Adonis: den 9de Bog af Ilias: endelig forskellige Psalmer og Jona's Bon. Han oversætter med en Indsigt i Original-Sproget, og med en Nøyagtighed, som kun fra tydste Digttere turde besidde. Han besidder en lykkelig Læthed til at bringe det tydste Sprog i enhver Versart og Stavelsemaal. Dog befindes hans Stavelsemaal ey altid at være det samme som Originalernes. Ey heller troer man, at disse Oversættelser overalt kan forstaaes af enhver, som ikke selv kiender og forstaaer Originalerne og har dem i Sinde. Omendskjndt man altsaa holder deslige Forsøg for særdeles fordeelagtige for det tydste Sprogs bedre Dannelsel til lyrist Modulation, for Indførelsen af en større Mangfoldighed af Stavelsemaale, for Digt-Sprogets Rigdom og for at forsvare Sprogets egen Alvorlighed og Mandige Gang, saa venter man dog altid først den fuldkomne Nutte af disse Bemøjelser i Original-Digter.

Göttingen. Hr. D. Less har i et Programma bestæftet sig med det Spørsmåls Afsanding: Om de Salige skulle Kiende deres Forældre, Børn, Egtefolk og Venner i Himmelten igien og der forbindes med dem til et nyt Venstak. Dette Ønske er den menneskelige Siel saa naturligt, at Alderdommens viseste Mænd, naar de haabede et tilkommende Liv, ventede tillige dette som et Hovedstykke deraf. Ogsaa derudi viser sig den christelige Religion velgjerrende. Efter dens Undervisning hører Mennesket ved Døden ey op at være til, og at være just det samme, som det tilforn har været. Haint Liv er ikke et ganske nyt Liv, en Skabning af nye Mennesker, men en Fortsættelse af den her begyndte Tilværelse, og Mennesket er efter Legemets Død det selv samme, som det var, mens samme levede. Deraf folger, at det og maa være sig sin forrige Tilstand bevist, og folgelig der igien kiende de Personer, som det her har levet i Forbindelse med. Endnu stærkere bliver Beviset ved denne Bibelens Lære om den næreste Belønning for enhver dydig Gemıts-Beklaffenhed og Handling, som man har vedsligeholdt og udsvært i dette Liv. Men at de ødle christelige Handlinger, som Forældre, Børn, Egtefolk og Venner har udsvært mod hinanden i dette Liv, hisset bekommer en egen Noes og Løn, det er noget der ikke lader sig tænke, uden at benævnte Personer ogsaa nyske maae kunne huske og kiende hinanden igien. Endelig sætter Bibelen ndtrykkelig et Hovedstykke af den himmelske Salighed derudi, at man skal leve i Venstak med de Salige Mennesker og Englene. Det er altsaa en stor Overilelse, at nogle ville betage Mennesker dette sode Haab. Deres Grunde blive her prøvede. Endten maa man forkaste Menneskenes Identitet efter Døden tillige med den heele Lære om Himmelten, eller og det bliver en afgjort Sag, at Venner der igien skulle finde, see og kiende hinanden og forbinde sig med hinanden til et nyt og evigt Venstak.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved
Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 31.

Ribbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 4de August. 1774.

Ribbenhavn. (Fortsættelse af Hr. Capit. Niebuhrs Reisebeschreibung nach Arabien. See No. 29.) Fra Alexandrien havde man gierne reyst over Land til Rahira, hvis Frygt for at blive plyndret af de omstreifende Araber havde tilladt det. Just dette vederfoer Hr. Forstål, da han i det følgende Aar reyste fra Rahira over Land til Alexandriaen. Man maatte dersor tage den sædvanlige Ven til Bands op ad Raschid til, og derigennem op ad den vestlige Arm af Nil til Rahira. Man gif om Bord den 31te Octobr. og kom den 2den Novbr. til Raschid. Denne Reseyse er om Vinteren meget farlig, i sær ved Udlobet af Nil, saa Egypterne har nu her ikke at frygte for nogen fiendtlig Flodes Indløb, hvorfør og efter Formodning de der anlagte Casteller ere forfaldne og forladte. Raschid er som et Magazin for alle de Kibmands-Vahre, der gaaer fra og til imellem Alexandriaen og Rahira, saa Skibene fra disse twende Stæder gaaer ikke længere end til Raschid. Denne Stads Polhøyde er $31^{\circ}, 24'$. Hr. Baurenfeind har tegnet den smukke Prospect deraf, som her er tilfoyet. Man har nær derved opgravet over 20 Marmor-Piller, og de til Raschid boende Europæer troede her at have fundet Levningerne af det gamle Canopus. Indvaanerne ere her meget høfligere mod Europæerne, end andre Stæder. Den 6te Novbr. gif man om Bord paa et lidet Skib op ad Nil til Rahira, en sær

angenem Reyse formedelst de til denne Aars. Tid blomstrende grønne Marke paa begge Sider af Floden, og de mangfoldige paa begge Sider beliggende Landsbyer, hvilke sees af det der-over tilføyede Chart Tab. X., og end mere af de derover i Texten S. 75 o. f. indrykkede Fortegnelser med nogle ved deres Navne hist og her antegnede Mærkværdigheder. Crocodil er har Hr. Ut. ikke bemærket endten i denne eller den østlige Arm af Nil mellem Damiat og Rahira. Man er ikke sikker for Nøvere paa disse Reyser, med mindre man om Matten flittig holder Vagt og lader høre af og til, at man er forsynet med Skydegevær. I Mart. 1762. blevé virkelig tvene Skibe plyndrede paa denne Arm af Nil. Man har og Exempel af de Skipere, som staer i Forstaelse med Nøverne, og deele Byttet med dem, hvorfore Reysende vel maa see hvad for en Skipper de betroe sig til. Nøverne, som fra Ungdommen af har vant sig til at svømme, forstaer og deres Haandværk meget vel. Den 10de Novbr. mod Aften havde man alt naaet Havn ved Bulak, der er som en Forstad til Rahira. — Forsatteren ønskede nu og at beseile den østlige Arm af Nil fra Rahira til Damiat, for at kunne giøre Udkast til et Chart over det saa kaldte Delta. Men formedelst tyk Lust og Regn maatte han opsette ReySEN til i det følgende Aar, hvilken han da i Selskab med Hr. Baurenfeind tiltraadde den 3ote April 1762. med en indenlandsk Kjøbmands Skipper, som kiedte Navnene paa Landsbyerne og havde ladet sig betinge ey at reyse om Matten, paa det Forsatteren om Dagen desto bedre kunde see Byernes Situation og Strommens Krumninger, hvilken Fordeel han ikke kunde have under ReySEN paa den vestlige Arm af Floden. Fra Rahira til Delta er Nil fuld af smaa Øer, som ofte, naar Floden stiger meest, blive bortsorte af Strommen og foran-dre deres Sted. Intet af alt, hvad som var mueligt og værdt at bemærke, har paa disse Reyser undgaaet Forsatterens Opmærksomhed. Undervejs besaae han en Coptisk Kirke, men som han befandt i maadelig Tilstand. Copternes Billeder give kun slet Begreb om deres Smag i den Henseende. En Kirke til Marr el atik, har Forsatteren seet Domfru Maria og andre Helgene til Hest. Staden Damiat har en ligesaa fordeelagtig Situation for Handelen som Raschid. Alle Bahre, som gaaer fra Syrien og omliggende Lande til

Rahira, maa passere her forbi. Man finder her heller ingen Europæiske Kibinænd. De Franske har her tilforn haft deres Consul og forskellige Kibmænd, men Indvaanerne som syntes at bemærke deres alt for store Fortroelighed med de Mahomedaniske Fruentimmer, myrdede alle dem, som ikke kunde redde sig med Flugten, og siden tor ingen Franzosisk Skipper, efter Kongens af Frankerige Besaling, gaae her i Land, men maa drive sin Handel om Bord ved Fuldmægtige. Indvaanerne ere her for Resten store Fiender af alle Europaerne, saasom de maaske endnu erindre sig Korstogene. Polhoyden af Damiat er $31^{\circ}, 25'$ og ligger den altsaa en Kvart-Mil nordligere end Raschid. Den ligger næsten 2 tydste Mile og altsaa noget længere fra Middelhavet, hvoraf folger, at Landet paa Østsiden strækker sig længere mod Norden, end paa Westsiden. Udløbet af Nil er her ikke saa farslig, som ved Raschid, saasom Sandbankeerne ere betegnede, og her ligger altid en Vaad i Beredskab for at hielpe fremmede Skibe. Paa den østre Side af Nil-Armen ligger et gammelt Castell, næt op 350 dobbelte Skrit fra Øen. Denne Afstand har Forfatteren til den Ende saa nøye bemærket, paa det Reyssende i Fremtiden kan undersøge, om Egypten vorer saa sterk til, som nogle Skribentere har vildet paastaae. Her boer ingen, af Frygt for Spægelse, og det er det eeneste Sted, hvor Forfatteren har mørket, at Mahomedanerne ere bange deraf, da de, som vare i hans Folgeskab, gave sig til at bede, og han maatte strax gaae med dem igien til Skibet, uden at faae Castellet indvendig at see. Paa den anden Side af denne Nil-Arm ligger det saa kaldte nye og runde Castell, som efter en Indskrift derpaa er bygt 1116. (See Tab. IX.) Ruinerne af Tanis, ikke langt fra Middelhavet, havde Hr. Lt. og gierne besøgt, hvis ikke Beyen derhen havde været farlig formedelst Røvere. Den 12te May gik man tilbage op ad Nil, og kom den 15de til Rahira igien. Paa disse Reyser har Forfatteren i sær flittig bemærket Polhoyderne af de paa begge Sider af Floden nærliggende Stæder og Byer, hvoraf han lætttere har fundet deres Afstand, end man nogensinde ved geometriske Maalinger kunde have bestemmet dem, og derefter har han forfærdiget sit derover Tab. X. tilføjede Reysechart. Men paa samme har han intet anstegnet uden hvad han selv har seet, eller hørt af andre, som

kiendte Landet, og dersor finder man vel paa andre Charter flere Canaler, Søer og Floder, end paa dette hans Reyses Chart. Han troer, naar alle Reysende vilde indskrænke sig dertil, skulde man deraf bedst kunne skionne, hvad enhver har bidraget til den nyere Jordbeskrivelses Forbedring. Det er et vigtigt Raad Forfatteren giver de til Egypten kommende Europæer, at om de har ikke Leylighed til at reyse om i Landet, de da bemye sig om Copternes Veneskab, der tiene hos Beyerne, som Skrivere og Regnskabsførere, ved hvilke det ikke maatte være vanskeligt at bekomme fuldstændige Listen paa Navnene af de Landsbyer, som tilhøre deres Herrer. Hans andre Beskæftelser og alt for store Frygtomhed ved at søger sig mange Venner iblandt Indvaanerne, har ikke tilladt ham selv at betiene sig af denne Leylighed. Men naar alle Reysende vilde bemye sig for at leve en nyagtige geographiske Esterretninger om nogle Districter, saa skulde man snart bekomme Materie til en fuldstændig Beskrivelse over det nyere Egypten, og der skulde da og ikke flettes paa Lærde i Europa, som vilde samle dem og leve fuldstændige Charter af dette Land. — Herrefter (S. 94 o. s.) søger Forfatteren, saa vidt muligt, at bestemme Beliggenheden af nogle gamle Stæder i Egypten, saasom Canopus, Busiris, efter Formodning det nu verende Abusir, Tanis, Sebennytus, Athribis, Heliopolis. Iblandt Levningerne af denne sidste, er en Obelisk, som Forfatteren har taget Maal af. Saasom Doctor Shaw i hans Reyseskrivelse har sagt at bevise, at den Deel af Egypten, som bliver oversvømmet af Nil, er siden Herodots Tider bleven utroelig meget høiere; saa holder Forfatteren det Umagen værdt, om man kunde komme til at grave om denne Obelisk, for at undersøge, hvor høyt Bodgrunden nu er bedækket med Jord. De gemeene Egypcer skulde ikke gjerne tillade det, saasom de troe, at man søger efter Skat. Saaledes troede de, at Forfatteren, da han maalte Obelisken, vilde ved nogle forborgne Kunster kaste den i Lusten, for at tage den der under liggende Skat, som de havde besluttet ey at lade ham beholde. Man maatte dersor søger om Tilladelse hos Districtets Herre, og lade Arbejdet forrette ved hans Bønder. Eneste tydste Mile i Nordost fra Heliopolis sees Ruiner af en gammel Stad, som Araberne nu kaldte Tell el Thud, det er Jødernes Høj, eller Turbet el Thud,

Ihud, det er Jødernes Begravelse, og han formoder, at det er her, og ikke til Heliopolis, det berømte Onice Tempel har staet, ligesom det og er uden Modsigelse, at Landet Gosen har været i denne Egn af Egypten. Ruinerne af Memphis har Forsatteren selv ikke besøet, saasom han er ikke kommen sydligere end til de første Pyramider, som lige imellem Djisse og Ruinerne af Memphis. Disse har han dersor og paa sit Chart lagt noget sydligere end Pyramiderne, og har med gode Grunde igiendrevet Doctor Shaw, som paastaaer, at det gamle Memphis skal have lagt paa samme Sted, Djisse nu ligger. Til Rahira har han seet store Steene, som man har hentet deraf til nye Huses og Mosquevers Bygning. Han har og hørt sige, at man i Egnen af Sacara finder Levninger af Memphis, og har i øvrigt viist, at man just af de Skribentere, som Shaw beraaber sig paa, bedre kan bevise, at den har lagt imellem Pyramiderne og Sacara, end der, hvor Djisse nu ligger. — Herefter finder man en historisk og geographisk Beskrivelse over Staden Rahira med dens Forstæder Bulak, Masr el Atik, og Djisse. Vi maatte blive for vidtlostige, om vi kan vilde udskrive det Merkværdigste deraf, og maa dersor overlade næsten alt til Læserens egen behagelige Giennemlæsning. Egningen om Staden har meget forandret sig i de sidste 1100 Aar, i den Tid Mahomedanerne har været Herrer over Egypten. De erobrede ved deres Ankomst til Egypten en Stad Masr, som efter Forf. af allgemeine Weltgeschichte skal have været det berømte Memphis, men som Hr. Lt. viser snarere, at have været det gamle ægyptiske Babylon. Den første Stad de bygde, kaldte de Fostad, hvilken var Hovedstaden i Egypten, under Navn af Masr (et almindeligt arabisk Navn for alle Hovedstæder) hvilken Øre den beholdt indtil Rahira (store Cajro) blev gjort til Hovedstad, da Fostat fik Navn af Masr el Atik (det gamle Masr). Tilsorn havde Rahira kun været som en Forstad af Fostat, indtil Aar 572., da Salaheddin bygde her mange prægtige Mosqueer, Skoler og Hospitaler, og forte en Muur op derom. Den smukke Grundtegning Forfatteren har givet deraf Tab. XII. har været ham et mysomæneligt og farligt Arbejde, formedelst Rahirinernes bekjendte Insolens imod alle fremmede Religionsforvandte. Haandværkerne have her, ligesom til Con-

stantinopel deres egne Qvarterer, og disse ere ikke at finde i deres Huse, men maa soges paa de offentlige Torvegader, hvor de arbeyde i smaa Værksteder. Det lader dersor, som disse Qvarterer vare kun lidet beboede, og man anseer en Fremmed, der kommer i et saadant Qvarter, som Wildsaaende. Alt dette kommer af den Skik hos Østlænderne, at de ikke gierne fører fremmede ind i Huset til deres Koner og Døtre. Staden er stor, men dersor ikke nær saa stærk beboet, som en lige stor Stad i Europa. Man finder i Staden store Parker, ligesom smaa Sører, og foruden store Hasver og tomme Pladsen indtager og de mange Mosqueer megen Plads. Husene ere her og ikke saa høye som i Europæiske Stæder, og Gaderne i nogle Egne af Staden saa besynderlig anlagte, at tvende Maboer af forskellige Qvarterer kan tale med hinanden bag i deres Huse, men maatte vel gaae en Fjerdingvey forend de kunne komme til hinanden, fordi ethvert af deres Qvarterer har kun een Udgang til en Hovedgade. Castellet, som ligger imellem Staden og Bierget Moekattam, formodes allerede under Grækernes Regierung at have været bebygt og at have udgiort en Deel af det gamle øgyptiske Basbylon. Det Mærkværdigste af alt er her den berømte Josephs Brynd og Josephs Pallast, som meenes at have deres Benevnelse af Salaheddin, hvis egentlige Navn var Jusof, da de øvrige ham tillagde Navne vare kun Ære-Titler. Oven paa dette prægtige Pallast er en bedækt Altan, hvor man har den fortræffeligste Udsigt til Pyramiderne, Djisse, Gostat og Bulak, og over en stor Deel af Staden Rahira. Man finder her endnu Navnene af nogle de øvrige Regenter i Egypten indgravne. Det synes, at de øgyptiske Califer maa have boet her, og Författeren forundrer sig over, at det ikke endnu beboes af de tyrkiske Statholdere. I blandt andre flere Mærkværdigheder mældes og om et Hospital, hvor de Syge, foruden al anden fornøden Besorgning, fornøyes endogsaa med Musik. De Syge vare kun meget saa i Forhold mod den store Stad. De offentlige Bader ere mange, har vel udvendig ingen smuk Anseelse, men ere indvendig rummelige, reene og smukke. Her ere og, som til Constantinopel, offentlige Huse, hvor Vand meddeles omsonst. Af de fornemme Mahomedaners Huse seer man udvendig ikun høye Mure, saasom de ikke vise deres Pragt uden til.

til. Til Bula^k troer Forsatteren man finder de græske Skribenteres Lithopolis. En mærkværdig Anmærkning om Vandets Stigning i Nilsloden. Det stiger i Egnen af Kahira til visse 24 Fod højt, men til Damiat og Raschid har man forsikret Forsatteren, at det stiger kun henved 4 Fod. Herefter noget om Stadens Indvaanere, Regieringsform og Handel. Indvaanerne ere Araber, Tyrker og andre Mahomedaner af det Tyrkiske Riges Provinzer, hvortil komme Maggrebiner, Araber af Barbariet, Afrikander, Tartarer og Perser. De indfødte Mahomedaner ere Sunniter. Næst Mahomedanerne er de Coptiske Christnes Meenighed den største, og disse nedstamme fra de gamle Egypter, og blive spotviis af Tyrkerne kaldte Pharaos Efterkommere. Til Kahira have de vel kun tvende Kirker, men til Fostat forskellige andre, hvor ogsaa den Coptiske Patriarch boer. Næst Mahomedaner og Copter er Jødernes Meenighed den sterkeste. Her ere en alene Pharisæer og Talmudister, men og en lidet Meenighed af Karaiter. De Talmudistiske Jøder have næsten alle Tolde i Forpagtning, nemlig til Bula^k, Fostat, Alexandrien og Damiat. De staar sig dersor vel og har meget at sige hos Regieringen. Grækerne har tvende Kirker til Kahira. Her er og en lidet Armenisk Meenighed. Af Europæiske Nationer ere her en Franzosisk, en Venetiansk og Hollandisk Consul, samt adskillige Franzosiske og Italienske Kobbmænd, og Europæiske Munko, saasom Jesuiter, Capuciner og Franciscaner, hvilke alle have en stor Lyst til at giøre sig Proselyter af de østerlandske Christne, og de tyrkiske Paschas ere dem ikke imod derudi, saasom de gierne faaer Leytighed til, af de imellem disse Proselyter og de andre Christne af den Aarsag opkomne Stridigheder, at paalegge snart det ene og snart det andet Parthie Straffer-Penge, da undertiden Munkene selv maa retskaffen betale. Den her residerende Pascha har vel den høyeste Rang, men hans Magt er meget indskrænket af hans Divan og Hovederne for de ægyptiske Tropper, samt andre fornemme Kahiriner, hvilke gæmenlig ansee ham som deres Tyrân, og derfor skeer det ikke sjælden, at de sætte denne Sultanens Statholder af, naar han ikke har Forstand nok til at regiere de stridige Partier. I den korte Tid, Forsatteren var i Egypten, regerede 3 Stattholdere efter hinanden. Beyerne gaae næst i Rang

ester Pascha. Disse ere Gouverneurer i Provinzerne. Personerne til disse høye Betieninger foreslaaes af Egypterne, og velges af Pascha. Disse ere for den største Deel fødte Christne, som i deres Ungdom ere bragte fra Georgien og Mingreslien til Constantinopel, og derfra til Rahira, hvor de blive folgte, og kibbes i Mængde af Beyerne og andre fornemme Kahiriner, hvilke lade dem opdrage ligesom deres egne Børn i alt hvad der forlanges af en vel opdraget Mahomedaniske Herre, og beforderer dem til civile Betieninger, eller og gør dem til Officierer ved deres Tropper, hvilke alle Beyer have om sig, som en Livgarde, deels til Pragt, deels til at holde Orden i deres Provinzer. Øfte befordres de til højere Betieninger, end deres Herrer selv beklæde, saasom disse derved forstærke deres Partie. Saaledes har Forfatteren kiendt en gammel riig Kibmand, der selv reed paa et Afsel, og havde kun en Betient om sig, men havde forhulpet nogle sine Slaver til fornemme Officiers-Tjenester ved de Egyptiske Tropper. Disse lode sig selv see paa Gaden med stor Pragt, men vare dog denne deres Herre bestandig, som deres Belgiorer, hengivne, og ved alle Leyligheder færdige til hans Beskyttelse. Saaledes har en ringere Betient ved sine mægtige Slaver regieret det hele Egypten. Divanet bestaaer, foruden af disse Beys og Algas (Chefer for Janitscharerne) ogsaa af Richias (Oberster for Regimenterne) og en Mængde Jurister og Geistlige og andre Assessorer. Forfatteren onster, at Hr. Maillet, som har opholdt sig mange Aar i dette Land og kiendt mange fornemme Personer havde leveret os en fuldstændigere Esterretning om den Egyptiske Regieringsforfatning. Da der til Rahira er en Mængde smaa Tyranner, som alle have deres Livvagt og deres baade hemmelige og offentlige Partier, hvorved de sege at styrte deres Medbeylere, saa skulde man tænke her var kun lidet Sikkerhed iblandt saa stor Mængde Folk og i snevre Gader. Dog hører man ikke nær saa meget om Tysverie og Mord, som i mangen stor Stad i Europa, og det formedelst de gode Politie-Anstalter, som her ere sonede til god Ordens Vedligeholdelse. I alle Hovedgader have Janitscharer Vagt for at holde Orden. Ethvert Qvarter og visse Huse har deres Politie-Betientere, som maa forslige s. ibende Partier, og desuden ere der andre Politie-Betientere, der gaar omkring i Qvartererne baade Dag og Nat for at see til, om

om alt er i god Orden, og at have Opsigt med Maal og Begegt og de Bahre, som selges paa Torvet. Endogsaa Hører og Lyve have deres egne Forstandere. Vel har de sidste ingen Frihed at sticke, men naar den, som noget er frastaaen, vender sig til Lyvenes Forstander, kan han for en god Drifte Penge ofte faae sine Sager igien (om Recens. husker ret, er det Diodor, der beretter det samme om de gamle Egypter). Det gisr og ikke lidet til Roelighedens Vedligeholdelse, at saa vel de adskilte Quarterer, som Hovedgaderne i Staden, have deres Porte for sig, som alle Nætter, undtagen i den Maaned Romadan tilsluttes, og hvorved Janitscharerne bestandig lønnes for at holde Vagt, og forblive nogle Aar paa deres Poste, uden at blive afstaaende efter visse Timer. De have derfor ved Portene deres Kammer at opholde sig udi, hvor de om Dagen fordrive Tiden med at roge Tobak og spille Skak. Jøder, Christne og Europeer tor ikke ride uden paa Esler i Staden, og de maa stige af, om en Bey eller anden fornemme Kahis-riner kommer dem i Mode til Hest, hvis ikke de ville sinage den tykke Knippel, hvormed en af deres Betientere gaaer foran og raaber Ensil! (stig af!) En frank Kobbmand blev for nogle Aar siden ved den Leylighed til en Krobling sin Livs-Tid. Sælkabets Læge blev og insulteret, fordi han engang ej tilig nok steeg af. Forfatteren reed i Begyndelsen med en Janitschar for sig og en Betient bag efter, hvilke, saasom de begge varre Mohammedaner, blevne bege siddende paa deres Esler, da han maatte stige af, en Ydmygelse, der fortrod ham mere, end den Ære han maatte bevise den fornemme Herre, hvorfor han siden altid gif til Hods. Der ere og visse offentlige eller hellige Steder og Huse, som Jøder og Christne endten ikke maae ride forbi, eller hvor de slet ikke maae komme. Her drives en vidtløftig og stor Handel med Europa, Asia og Afrika. En fuldstændig Efterretning om Handelen har Forfatteren ikke kundet give, men man vil med Hornbækse læse de tilforladelige Efterretninger om Ind- og Udforselen, som han har bekommet af en erfaren Franzosisk Kobbmand og her har meddeelt. — Herefter beskrives adskillige Vandmaskiner, Møller, Olie-Presser, Agerdyrknings-Nedskaber, Salmiak- og Hønse-Ovne, Ostlændernes Klædedragter med høsfoydede Afsbildninger i Kobber,

deres Legems-Dvelser, Lege, Musik og Dands, og nogle Egyptiske Antiquiteter, iblandt hvilke sidste Pyramiderne her ere de første og Mærkværdigste. Forsatteren har tvende Gange besøet, og har ogsaa søgt at tage Maal af dem, men har hverken fundet den sikkerte eller bekvemneste Leyshed dertil. Første Gang blev han og Hr. Forstål overrumplet og forulempet af en ridende Araber, som var en ung Schech, hvorved Forsatteren endog geraadede i Livsfare, og anden Gang saae man sig omgiven af tilslbende Araber, som man ikke kunde lide paa, og af hvilke nogle løbe hver med et Stykke af deres Klæder, som de maatte aflegge for at gaae ind i Pyramiden. Ikke destomindre har Forsatteren her meddeelt sine Afmaalinger saadanne, som han har fundet tage dem, eg giver dem ikke ud for nyagtige. Den første Pyramides hele Højde ansættes her til 440 Fod, og da Høyen hvorpaa den staer, er 200 Fod høy, saa er den øverste Spidse af denne Pyramide 640 Fod høy over Tils Overflade. Densne Høyde er vel lavere ansat end den hos andre Reysebestris vere, Men Forsatteren har dog hellere vildet leveere Resultatet af sin egen Maaling, end afskrive et Register af andres Maalinger. Dog kommer den paa 4 Fod nær overeens med en anden Maaling, som en Mylord Charlemont har taget af dens Høyde. De ere bygte af en blod Kalksteen. At de har været bedækkede med Marmor, eller overtrukne med Krit, har Forsatteren ingen Tegn fundet til, skindt det første troes af nogle, og det sidste af Paul Lucas endogsaa forsikres. Forsatteren har flattret op til Taget af den anden Pyramide, og har fundet, at det bestaaer af samme bløde Kalksteen, som den øvrige Pyramide er bygts af. Den største Deel af Taget er og af vind og vejr løsnet og nedfaldet, saa man deraf kan slutte, at ogsaa Pyramiderne med Tiden ville blive ruinerede, skindt der vilde udfordres mange tusende Aar til deres fuldkomne Forstyrrelse, naar de blot overlades til Tiden. Den første Pyramide har han og besøget og seet derudi hvad alierede andre for ham har bemærket og beskrevet. Men siden Selskabets Afreyse, er dog af en Hr. Davison opdaget et hidindtil ubekjendt Kammer. Dette tilstaaer han oprigtig, geraader vel ikke hans Opmærksomhed til nogen Ære, men det kunde dog lætttere undskyldes hos han, end Hr. Maillet, der roser sig af at have været

over 40 Gange i denne Pyramide. Hernæst har Forsattens meddelelt en Mængde Hieroglyphiske Afskrifter, som han en har fundet astegne uden besværlige Fortrædeligheder af den opioebende Pøbel og i sær nogle Politie-Betienterne, som ved at forstyrre ham i hans Arbejde søgte Leylighed til at giøre sig stor for Pøbelen. (S. 204.) Af andre deslige Begivenheder, som Forfatteren fortæller, seer man, at det har været disse godt Folk kun om Drifte-Penge at giøre.

(Beslutningen følger.)

Paris. Lettres sur divers Sujets importans de la Geographie sacrée et de l'histoire sainte, avec des planches et des Cartes Geographiques. Par le P. Joseph Romain Joly de Saint Claude, Capucin. 1772. 216 S. 4to. Endskindt denne Forfatter ingen nye Opdagelser har giort, som ere af stor Vigtighed, saa har han dog med Skionsomhed læst sine Horgiængeres Skrifter, og saaledes vidst at bruge dem, at man en uden Nutte kan læse hans Værk. Endogaa de, som tilstrækkelig ere bekiedte med de af Forfatteren afhandlede Materier, ville dog fornøye sig ved at see saadanne Undersøgninger anstillede af et Medlem af den Orden, der ellers ikke synderlig pleyede at give sig af med saadanne Ting. De tilføyede Grundtegninger, og fornemmlig Landcharterne fornære Værkets Brugbarhed. De Undersøgninger, som angaaer den bibelske Geographie ere indstrøede iblandt Efterretningerne om nogle Stykker af den bibelske Historie og Oldsager. Man finder her Efterretninger om de Steder, hvor Patriarcherne har opholdt sig paa deres Rejser tilligemed et dertil hørende Chart; om Ninive, Ekbatana, Babylon; om Israeliternes tre første Dagreyser ved deres Flugt af Egypten; (Forfatteren antager Ramesses for det Sted, som de ere afreyste fra.) Om det røde Hav; om Orken, hvor Israeliterne tilbragte syrgetive Aar, hvorved ere angivne paa et Chart deres Stationer efter Forfatterens Meening; om Israeliternes Leyring omkring Tabernaklet; om sammes Indretning, med hidhenhørende Grundtegning; om Offerne, Præsterne, den ypperste Præst, deres Indvielse, Klæder o. s. v. Om Urim og Thummim troer Forfatteren, at den Ypperste Præst har i Hændene af sit Ørygst-Spand seet de Bogstaver, som gave ham det forlangte Svar. Om Lan-

dets Palæstina's Deeling imellem Canaans elleve Sønner, og om Landets Grænder, Bierge, Søer, Floder, Vækker, og om dets Frugtbarhed. Om Uddeelingen iblandt de tolv Stammer, om Leviternes Stæder, om Salomons Tempel, om Forskiallen imellem Tabernaklet og Templet, og sammes fornemmeste Kar. Om Templets Musik, om hvilken saavel som den hebraiske Poesie Forfatteren har meget høye Tanker. De Musikaliske Instrumenter ere blevne forestillede i Kobber. Om det andet Tempel, som Herodes lod fornye og forskjonne tilligemed en Plan. Om Landet Palæstina's geographiske Beskaffenhed efter det Babyloniske Fængsel og til Christi Tider. Chartet er saaledes indrettet, at det og skal giøre Dieneste ved Josephs Historie om den Jødiske Krig. Forfatteren har og angivet de Bisættelige Steder i Patriarchatet af Jerusalem, skjønt dette var saa langt fra hans egentlige Øyemærke, som Fortællingen om Oprindelsen til dette Patriarchat, og de Forandringer, som det har lidt. Hvad Staden Jerusalem angaaer, da har han ey alene givet en Beskrivelse over dens gamle Tilstand, men og af forskellige Rejseskrivelser meddeelt en Esterretning om dens nærværende Beskaffenhed, og om de Stæder, som af Pilgrimme sædvanlig besøges. Til sidst mælder han og om de Stæder, som ere blevne besøgte af Apostlerne paa deres Rejser, og angiver nogle Forbedringer til de Charter, som Bonne har leveret over disse Lande.

Leipzig. Det 3die Bind af Staatsveränderungen von Italien, som Hr. Volkmann oversætter løs Hr. Carl Denina's Italienske Værk er udkommen 1773. paa 590 S. st. 8v. Først Historien om den bekendte store Vidunderling Franz Sforza. Om Oprindelsen til det Mediceiske Huus, som henved 1300 begyndte at regnes til de anseelige Borgerslge Familier. Den første berømte Mand af denne Slægt var Johann Vecchi, Fader til Cosmus, den Faderlands Fader. Om det slette Krigsvæsen i Italien. Hærene vare store, og Italien bragte 60000 Mand op, naar Frankerige og England, som Hr. D. meener, ikke kunde opbringe over 30000. Om Videnskaberne i det 15de Aarhundrede, i hvilket Italien virkelig vare de skionne Videnskabers Sæde. Nicolaus V. skal have gjort meget til deres Opkomst. Men

Sæderne vare imidlertid slettere og Folkemængden tog af. Det første var fornemmelig at tilskrive Fyrsterne af Husec Anjou. Florentz havde den Gang fortæffelige Fabriker. Mayland stod i fuld Flor. Lorenz v. Medicis skal først have ladet Ulden spinne og virke i Engeland, og derved lært Engelænderne denne Kunst. Om Savonarola. Man har vildet sætte ham imod Luther. Men S. drev langt mere paa Menneskenes politiske Forbedring, og var tildeels en stor Tilhænger af Demokratiet, da det var langt fra Luthers tanker at udsette noget paa Regeringen. Man finder her med Forundring, at Slaget ved Fornowo har haft et uvis Udsald. Om Ludvigs Forraadelse med Moorbæret efter den temmelig almindelige Jordom, men imod Sandheder. At Cardinal von Sitten skalde have ladet sig besalde at kalde sig Hertug af Savoyen, synes høyst urimeligt. Franz I. skalde hellere have ladet sig bringe til Napoli, end til Spanien. Pescara synes Hr. D. at holde for uskyldig. Om Franz den I. hans Fienders Forraadelse i Italien, og i sær Florentinernes. K. Henrich II. var meget over 29 Aar gammel, da han omkom. I den sidste Deel af det 15de Aarhundrede er Italien etter kommen i Beyret, i sær i Henseende til Kunster og Videnskaber, og Engellændernes og Franzosernes store Værker skal allerede til den Tid have været udgåede af Italienerne, hvilket vel i Henseende til en Bacons, Boyle's og Newtons Værker er for meget sagt. Om den Skade, som de mange geistlige Ordener tilføjede det almindelige Væsen, tildeels derved, at de forhervede alle Videnskaber, gjorde dem til blotte Speculationer, og afdroge Gemyterne fra Naturen. Skaden af Esprit de l'ordre. Det 17de og 18de Aarhundrede ere, som alt for vel bekendte, kun korteligt afhandlede. Om den Ridderlige Duc de Guise, som fornemmelig gjorde Anfald paa Napoli, for at forhjelpe sin Hærfab til Thronen. Om Kunsters og Videnskabers Aftagelse i Italien i de sidste Aar af det 17de Aarhundrede. Italienernes Smag skal selv har forandret sig, og givet udeulandste Vahre og Øsger Fortrin, hvori Ludvig XIV. havde stor Andeel. Porta, der allerede blev 1560. burde ikke staae ved Siden af Campani, der og som en blot Glas-Sliser ikke kan sættes imod Mathematikeren Guygens. Om Italiens nærværende Tilstand. Piemont er kommen op.

Om nogle Daglænnere, som boe i nogle usle Hytter, og maae dyrke Jorden, og hvorledes disse vare at hælpe paa Fode. At de Ugifte og følgelig geistlige Personer burde formindskes, i det man hellere tog gamle, end unge Folk til Munke og Præster. Nonnerne skulde bruges til Dottrenes Opdragelse. Tilsidst om Skribentens vigtige Indflydelse paa Statens Optkomst.

Berlin. Des Herrn von Anville Beschreibung des Türkischen Reichs nach seinem Ursprung, auch nach erfolgten Wachsthum, aus dem französischen übersetzt von Herrn Geheimen Secretair Hugo, und vom Herrn Büsching, mit Anmerkungen und statistischen Zusätzen versehen. 1773. 13 A. l. 8v. Hr. d'Anville har ikke haft noget andet Øyemærke, end fortelig at vise, hvorledes det Osmanniske Rige er opkommen, har efter haanden udvidet sig, og i Besynderlighed bekommet sin nærværende Omsang. Han er og bleven dette sit Øyemærke saa troe, at han ey indlader sig i noget andet, end i det, som væsentlig hører dertil. Han afhandler altsaa de Osmanniske Sultanners Historie, for saavidt som den viser deres Riges Oprindelse og Tilvext, og udretter alt, hvad man efter hans Øyemærke kunde vente af ham. Hans besynderlige Tilsbygelyhed til Geographien fremstårne allevegne, og formedelst samme har han ikke blot ventet, men nogle Gange søgt Anledning til at anbringe en geographisk Anmærkning. Hans Skrivemaade er uden Pynt, og han har hist og her lange og dunkle Perioder. Det fortiner altsaa Bis- fald, at Hr. Oversætteren af saadanne Perioder har gjort to eller tre andre, og derved ogsaa gjort Forsatterens Forstand mere tydelig og let. Da Hr. Büsching giennemlæste Oversættelsen faldt ham hist og her noget ind, snart til Forbe- dring, snart til Opsyldelse, hvilket han i Anmærkninger har snyet under Texten. Han tilstaaer derhos, at hvis han egentlig havde haft det Forset og den tilstrækkelige Tid til at giøre Anmærkninger, saa kunde han vel have fundet Leylig- hed til flere. Persons og Steders Østerlandske Navne har han skrevet saaledes, som en tydse Læser maatte tale dem ud. Skriftet skulde ved nyttige Tilsaker gjores til en lidet Bog. Dertil har Hr. B. valgt nogle Anmærkninger om

Tyrkerne, som forekomme hist og her i Hr. Capitain Vies buhrs Beskrivelse om Arabien, og for den største Deel besøtter Nationens Character, og nogle endnu ikke i det tydsske Sprog oversatte Afsnitter af Græv Marsigli Stato militare dell' imperio Ottomanno, og af Abb. Mignots Histore de l'empire Ottoman. De Afsnitter i den anden Bog, som ere oversatte af den Italienske Text, og ikke af den Franske Oversættelse, handler om Tyrkernes Love, Finanzer og Krigsvæsen, om Sultanens, Vizirens og Paschersnes Anseelse, og om det Osmanniske Riges Indkomster. Af den tredie Bog er en Afskrift over det Osmanniske Riges Indkomsters og Regierings Natur, hvortil Hr. Mignot de Scelliers har taget Materien af en Opsaz, som den Franzosiske Gesandt ved det tyrkiske Hof Hr. Girardin har forfærdiget, og sendt til sit Hof. Man har intet nyere og bedre om denne Materie, end hvad Marsigli og Girardin har skrevet.

Halle. M. Immanuel Carl Henrich Börner sämtliche Kameralwissenschaften nach ihren ersten Grundsätzen. 1773. I Alph. 8v. Man har nu vel ingen mere Mangel paa Indledninger i samtlige Cameral-Bidenskaberne og i enkelte Deele deraf. Men hvem der ved de bekendte Grunde, som har bevoget en Lærer i en Bidenskab til at skrive Compendier til Brug derudi, vil ikke fortænke Forfatteren, at han og har leveret et saadant. Vel finder man ikke mange nye og tilforn ey afhandlede Materier derudi, men det er heller ikke det man søger i Compendier. Derimod maar man rose Materiernes Fuldstændighed ved dette Arbejde, da her ikke fattes noget af hvad man plejer at trække ind i Kameralvidenskaberne Omkreds. Saæerne og deres Forklaring ere foredragne paa en Maade, som er fattelig og tydelig for enhver Læser, og her er ansørt en Mængde Skrifter, som videre handle derom. Forfatteren rober en sterk Læsning i dette Fag, og i sær har han flittig ansørt de Justiske Skrifter og den fortræffelige Suckows Indledning, og ofte antaget den sidstes Grundsæzer. Man ønsker ellers, at Forfatteren havde tagtaget et bedre Forhold i Materiernes Afskrift. Nogle ere omstændelig og undertiden med mange Exemplarer af Historien oplyste. Men nogle Saærs Afskrift

ling er alt for tør, en Fejl, som dog ved et andet Oplag læt kan afhjælpes.

Brandenburg. Herrn Adansons Reise nach Senegall, übersezt und mit Anmerkungen erläutert von S. H. W. Martini. Nebst einer Charte von Senegall, 1773. 20 A. st. 8v. Den Reysebeskrivelse staar for ved Hr. A. Histoire naturelle des coquillages du Senegall, og er interessant nok for at fortíene den Oversættelse, hvormed den beromte Hr. D. Martini har indlagt sig Fortíeneste, fornemmelig derved, at han har oplyst Natur-Producternes ubestemte og ofte blot Afrikanske Venøvelser med de Classiske og bekendte Navne af Slægter og Arter, undertiden har sammenlignet andre Skribenteres Beskrivelser, og har tilføjet et udførligt Register i forskellige Sprog, hvilket man kan bruge som et lidet Haand-Lericon over de Senegalliske Mærkværdigheder, saavidt som A. har beskrevet dem. Af Kobberne har Hr. M. alene beholdt Chartet af Senegall, for ey at gisre dette lidet Værk alt for kostbart. Endvidt Hr. Adansons Esterretninger og Beskrivelser ere gemeenlig kun forte, saalade de sig dog løse med Forøgelse, og ere ofte lærerige, hvilket man har bevist med adskillige deraf anførte enkelte Mærkværdigheder, som man her hellere overlader til Læseren.

Gießen. Mineralogische Abhandlungen von Friderich Aug. Cartheuser, Hochs. Hessischen Bergrath und Prof. zu Gießen, zweyter Theil. 1773. Handel for den største Deel om Jord- og Steen-Arter, saasom: 1) vom Træf- oder Cement-Steine: 2) von den Bestandtheilen der gypsartigen Steine und Erden: 3) von dem Gestein, welches die Dornen der Gradierhäuser überzieht: 4) einige Anmerkungen vom Arsenit: 5) vom Bimsstein; 6) von den Bestandtheilen des Tons: 7) von der Alaun-Erde. De chymiske Forsøg ere anstillede med den Nøagtighed, som man kan vente af Forsøterens forlængst bekendte Indsigts og Duelighed

No. 32.

Riøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 11te August. 1774.

Riøbenhavn. Anders Jydes Anmærkninger (over adskillige øconomiske Skrifter). Jylland, den 21de Junii 1773. 178 S. i 8vo, med Godiches Skrifter. — Skrifterne, hvorover Anders Jyde har opsat disse sine Anmærkninger, findes angivne paa Titel-Bladet. Vi ville tage dem for efter deres Orden og Nummer. 1) Anm. over Lübeckers Priisskrift om Marsagerne til Korn-Mangel og høye Korn-Priser. Den gode Anders Jyde er vel heller ikke tilfreds med Hr. Lübeckers Priisskrift, men han behandler ham, som Skribent, med Høfslighed og Moderation, og skriver med foldt Blod. Han bestrider tvende af Hr. L. foreslagne Hoved-Hielpemidler til at forebygge Korns-Mangel og en alt for høy Korn-Priis. Det første af disse Hoved-Hielpemidler er en vis bestandig og fastsat Tenvægt i Kornets Priis. Forf. gaaer lige til Sagen, uden at bekymre sig om Skribentens Person, og viser, at dette Hielpemiddel er unaturligt, umueligt og høyst fordervelige for Landet. Har han nu rigtig bevist dette, saa har han givet Hr. L. meget mere at tænke paa, end om han havde gjort nok saa mange og hæftige Anfald paa hans Person. Saal meget er vist, at de Grunde, han har anført, ere ikke af de svageste, og de fortiene vist Hr. L. Opmarksomhed. Det andet af Hr. L. foreslagne Hoved-Hielpemiddel er offentlige Korn-Magaziners Oprettelse, hvilket Forfatteren og be-

strider og viser, at Fordelen af saadanne Forraads-Huse i Dannemarck ikke kan veye op mod de paagaende Omkostninger, Renters Spilde, og i de fleste Aaringer derved foraaarsagede anseelige Tab. Han vil og ikke tilstaae, at de for Dannemarck ere saa fornødne. Hvad ellers Anders Jyde synes og at have taget sig lidt nær, er dette, at Hr. L. har givet de Proprietairer, der indsamle og opkøbe Korn, Navn af Kornpugere. Han vil endog i den Henseende have Hr. L. indviklet i en Modsigelse med sig selv. Thi saadan Op-Riøb og Indsamling kalder han Magaziners Oprettelse, hvilken just er det af Hr. L. foreslagne fordeelagtige Hjelpe-Middel imod Korn-Mangel. Hvor vidt nu Hr. L. vil erkiende denne Modsigelse og om han ikke meget mere har seet paa Indsamlingens og Oplagets Bevæg-Aarsag og Øyemærke, naar han kalder det Kornpuzerie, det overlade vi til hans egen Forklaring og Læserens Overvejelse. Men en Beskyldning, som han skal have giort imod Proprietairerne, og hvorimod vor Anders har paataaget sig deres Sag, synes han ikke saa løt at kunne slippe fra. Beskyldningen skal være denne: at visse Proprietairer anretter Magaziner, ey alene af deres eget, men og af deres Vonders Korn, som de tvinges sig til, og ere altsaa Forprangere af deres Vonders Korn. Forsatteren erkänner rigtig nok dette deres Forhold for en Forbrydelse, er og saa billig, at han tilstaaer, at Beskyldningen er ikke giort imod alle, men alene nogle. Dog troer han, at den er fornærmelig for den hele Stand, men har ikke strakt Fornærmelsen videre end til dette Exempel: „Om nogen vilde skrive, at vi have Byesogder i Dannemarck, som giøre det eller det (NB. han nævner ingen vis Forbrydelse, for ey at ansees for at stikke paa Hr. L.) mon da Forsatteren ikke vilde ansee sligt at være hver en ørekjær Byesoged fornærmeligt?“ Maaskee Hr. L. vilde svare Mey, det tager jeg mig ikke nær, naar min Samvittighed frikjendte mig og Beskyldningen var ikke giort imod mig i sør. Det vigtigste derfor, som vor Jyde herimod anfører, er dette, at om det blev Hr. L. paalagt, at bevise sin Beskyldning, saa frygter han, at Hr. L. vist kom til at staae til Skamme. En af Deelene vilde da vist skee, endten han maatte staae til Skamme, eller de Skyldige bleve opdagede, og dersor var dette en vigtig Erindring, og langt vigtigere, end Forsatrenes

rens modsatte Erfaring og højere Alder; thi hvem kan vel i saadanne Ting og Factis beraabe sig paa en almindelig Erfaring, om han var saa gammel som Methusalem. Imidlertid kan han vel have nogen Ret i det han paastaaer S. 32, at Beskyldningen er for haard, ja fuldkommen Ret, om det er sandt, som han fooyer til, at den ogsaa er urigtig. Tilsidst nogle enkelte Anmærkninger over de af Hr. L. angivne Aarsager til Kornhandel og høj Priis. 2) Anmærkninger over Philocosmus, saa vidt de af ham angivne Aarsager til høje Korn-Priser i Danmark angaaer. Forsatteren tager her Lübecker i Selskab med Philocosmus, som den Skribent, han skal have fulgt i de her angivne Aarsager til den høje Korn-Priis. Den første af de Aarsager, som her tages i Betragtning, for at igiendrives, er Folkemængdens Forøgelse ved Fabrikers Anlæg og fremmede her i Landet indkomne Fabrikører, hvilken Forsatteren ganske forkaster efter sine dertil ansorte Grunde. Den anden er Forøgelse af Ederes, Opvarteres og Forsøngheds Tieneres Amtal, formedest Amalienborgs Bygning. „I disse Aaringer (siger Fors.) har snart hvert et Amt saa mange tienstdygtige Folk ledige, som et Amalienborgs Bygning kunde udfordre, og kan jeg aldrig udregne, at det vilde forhøje Kornprisen, om disse bleve satte i Arbejde, da ingen duelig Arbeydere med mindste Ret og Foye kan siges at forhøje Kornprisen i et kornselgende Land.“ Hvad Hr. L. har sagt om Brændeviinsbrænderiet, bliver og forkastet, og da Hr. L. ved den Leylighed har mældet om Hoveriet, som en Aarsag til store Forbrugelse af Brændeviin, saa forsikrer Forsatteren os, at Bonden selv skal være meget vel fornøjet med sit Hoverie, og i den Materie om Bondens Eyendom og Frihed vil han have Læseren henvist til Hr. Anders Christensen, Hr. Teilmann og Hr. Lütken, og ikke til Eder og Baden. Iblandt de øvrige angivne Aarsager er Øvægsygen den eeneste han tilstaaer, og vilde han dertil have fooyer Misvæxten. Det øvrige bestaaer i Anmærkninger over enkelte Steder hos Philocosmus, en Skribent, som Forsatteren tilstaaer kun en maadelig og slet Indsigt i Politiken. 3) Anmærkninger over Priisskriftet No. XIII. i Danmarks og Norges øconomiske Magazins 7de Bind, angaaende Mueligheden og Nytten af en bestandig

Jevnvægt i Kornpriserne. Disse sine Anmærkninger vil Forsatteren have anseete, som et første Anhæng til hans Anmærkniger over de tvende foregaaende Skrifter. Opkriften viser, at her handles om det samme, som i Anmærkningerne over det første Skrift af Lübecker, nemlig om den bestandige Jevnvægt i Kornprisen, hvilken han og her bestrider til deels af samme Grunde. Mærkeligt nok er det han erindrer S. III: „Forunderligt er det, at nogen kan foreslae bestandige fastsatte Priser paa Kornvahre, uden tilsige at foreslæge Priserne paa øvrige Levnetsmidler ligeledes fastsatte, helst da der ikke er nogen Ting vanskeligere at anslaae til bestandige Priser, end Kornvahre. Hvorfor skal Bonden mere være bunden til faste Priser end Borgeren? Hvorfor skal den ene lades i Frihed sine Vahre at opsette og den anden ikke? Dette er jo at hæve den Jevnvægt og lige Forhold, som nu er imellem Bonden og Borgeren, at dersom den ene sætter for høj Priis paa sine Vahre, kan den anden givre det samme, og anslaae en Deel deraf paa det, han afhændiger? Og skal denne Jevnvægt heves, skal dette Vaand, skjont uomgiængelig for Handelen, dens fri og ubehindrede Drift, løses, hvorfor skal det ikke da løses paa begge Sider, for den ene saa vel som for den anden?“ For at bevise Skadeligheden af denne Jevnvægt og faste Priis har han i Anmærkningerne over Hr. Lübeckers Skrift råsonneret saaledes: „Var vor Kornpriis bestemt høyere, end den ellers var blevet efter Årets Frugtheds, og andre Landes Priser, saa at intet efter Indkibbet med Fordeel, ja ikke uden Tab, kunde udstikkes og sendes udenlands, da, i hvor meget Danmark end for det eller de Åringer kunde undvære, maatte dog Landet og Landmanden blive siddende dermed, begge til et saa ubodeligt Tab, at intet kan tænkes større. Under flige Conjunctioner, at Kornet kunde haves en Deel lætere udenlands, vilde vel Kjøbmanden indbringe meget fremmed Korn, og det, i hvad Forbud man end gjorde, hvad Straf man end satte paa Indførselen og hvad Eed man end tog af Toldbetalenterne. Dermed var da Landets Ruin og Ødelæggelse fuldkommen. See, dette blev Virkningen af Forsatterens smukke Forslag, saasnart Kornprisen her var bestemt høyere, end den ellers var blevet. Og dette Tilsælde maatte

„sat meget snarere befrygtes, som Forsatteren tilraader ikke en maadelig lav, men maadelig høy Bestemmelse. Var vor Kornpriis derimod sat lavere, end den ellers efter andre Landes Priis var bliven, da tabte vel Staten intet; siden Kibmændene, uagtet deres lætte Indkib, paa fremst mede Stæder ligefuldt folgte Kornet det dyreste de kunde. Men hvor blev Gevinsten? eene og alene hos Statens saa Kibmand, uden at deele den, som ellers var skeet, med Statens mange Jordbrugere. Under slige Omstændigheder, naar Indkibbet var saa let og Ufætningen paa fremst mede Stæder saa fordeelagtig, vilde Kibmanden optiske Landmandens Korn og udføre alt hvad han kunde o. s. v.” Her har han endnu S. 103 føyet dette dertil: „Vare Priserne Udenlands anseelig høyere, end Danmarks fastsatte, og Danmark dog ikke fuldt i Stand til at forsyne Norge, da maa jeg spørge Forsatteren, om de, der kibte af det Danske, skulde have det bedre Kib, end de, der kibte af Fremmede, og om de Norske Kornhandlere igien skulde sælge det første Slags lætttere end det sidste? Hvilken Strid blev der ikke da blandt Normændene, hvo der skulde losse de Danske Skibe. Mon den Danske Kibmand da ikke vilde udgive sit Korn for fremmed, lade det i fremmede Skibe, eller gaae dermed til fremmede Stæder. Og folgte de Danske til samme Priser, som de Fremmede; saa løb jo Kibmanden eene af med den Binding, som han burde have deelt med den Danske Landmand. Sætter jeg tvert imod, at de udenlandsk Priser vare anseelig lavere end vores fastsatte, og Danmark dog havde et betydeligt Overflud til Udkibning; skulde Normanden da kibbe det Danske Korn dyrere, naar han kunde faae fremmed lætttere. Maar nu dette ikke skeer eller skee kunde, hvorledes stod det da til i Dannemark under dets fastsatte Kornpriser og smukke Gevnvaegt. Landmanden blev da vist siddende med sit Korn, og stod nu den udenlands lavere Priis nogle Aar efter hinanden, hvor begrædelige Virkninger vilde man ikke da see af Kornpriserne Faststættelse. Landmanden ruineret, Algerdyrkningen forsømt, ingen Skatter bestalte, og hvilken almindelig Elendighed vilde disse Ting ikke medføre?” Der er den hele Raisonnement, som skal bevise det øystskadelige og Landsfordervelige i den bestandige

Gevnvægt i Kornprisen. Der ere flere Anmærkninger, som deels fortiene en provende Læzers Opmærksomhed, deels kan erkendes uden Betænkning for sunde og sande. Så blandt de sidste hører denne, om den Nytte, Gevnvægten skal have, i det den hører den Frygt, man ellers altid maa leve udi for en høy Kornpriis. Dertil svares, „at Haab og Frygt ere Menneskenes beskikkede og høyforsnode Drivesiedre, den ene at lokke, og den anden at drive dem, og bestaaer Statskunsten fornemmelig i at stille og sætte disse i deres behørig Gang og Virkning, men ingenlunde i at hæve dem, hverken den ene eller den anden. Rigtigt nok, at man nu, da Priserne ere uvisse, lever i Frygt for høyere Priser, men såa lever man jo og i det Haab om lavere Priser. Frygten balanceres da net op ved Haabet, og begge Drivesiedre, som Menneskene høyst nyttige og uundværlige, har nu deres virkende Kraft.“ Saaledes har Forfatteren videre indtil Enden med sine Erindringer forfulgt de øvrige af Gevnvægten foregivne Fordeele. 4) Andet Anhang af Anmærkninger over Priisskriftet No. XII. i Danmarks og Norges øconomiske Magazins 7de Bind, angaaende hvad der mest opmuntrer til Flittighed, lave eller høye Priser paa Levnetsmidler? Forfatteren forekaster denne Skribent twende betydelige Mangeler, den første, at han meget ubestemt forklarer, hvad han forstaaer ved lav, ved maadelig, og ved høy Priis paa Levnetsmidler, og den anden, at han har taget det Ord Levnetsmidler i den alt for meget indskrænkede Bemærkning af de nødvendige Fødevahre, som Jordbruget frembringer. Hvad den første angaaer, da maa man tilstaae, at disse relativiske Begreber lade sig ikke saa let i Almindelighed bestemme, men maa i deres ulige Henseende bekomme en ulige Bestemmelse, hvilket og Forfatteren har erindret. Imidlertid henvises Læseren til No. IX. i Magazinet 7de Bind, for derom at faae bedre Oplysning. Levnetsmidlers Bemærkning vil Forfatteren have udstrakt til alle for Livets Ophold nødvendige og umistelige Ting, ey alene til Fødevahre, men og til adskillige Handelsmandens Vahre, saasom Jern, Hør, Hamp, Fyr-Tommer, og mangfoldige Borgerens og Haandværkermændens Tilberedelser og Arbeyds-Producter, saasom Smedsdens, Tønnermandens, Garveres e. a., og han vil, at

Flittighed og Flittigheds Opmuntring ligesaa vel skal dependere af deres Bahres Priser, som af Landmandens, og bisfalder altsaa ikke den Forskiel, Førfatteren i Magazinet her har gjort, i det han alene betragter den maadelige høye Priis paa Landmandens Producter, som en loffende Opmuntring for ham til Flid og Windstibehed, og samme tvertimod som en tvingende Fornodenhed for de andre Borgere til Arbeydsomhed, ret ligesom en maadelig høy Priis paa Borgerens Bahre ikke ogsaa kunde blive for ham en loffende Opmuntring, og den samme ogsaa for Bonden en tvingende Fornodenhed til Flid og Arbeydsomhed. Bigtige enkelte Anmærkninger sattes ikke her over dette Skrift. Saadan en er den over det Ordsprog: Nød Kommer nøgen Bone til at spinde S. 135: „Ganske rigtig! Nød og Fornodenhed i en vis Grad er ganske vist tienlig og forneden til Flittigheds Opmuntring. Saaledes er den Nød, som tvinger den forhen Ledige og Esterladne til at spinde. Men Noden kan ogsaa gaae for vidt. Gaar den saa vidt, at den Spindende med al sin Flid ikke kan fortiene Brødet, men tillige for først maa tære paa det Lidet, hun haver, og tilsidst slippe Nokken, og tage til Betlerstaven, da er saadan Nød vist nok beklagelig, og dens Virkninger ikke alene Staten utienslige, nien endog høyst skadelige. Er der da den Nød, som driver til Nokken, saa maa man dog i agttage, at der og er den, som driver fra Nokken og til Betlerstaven. Den Nød, som gør Spinderens og Arbeyderens Løn og Fortieneste utilstrækkelig, endog til kummerligste Ophold, og som tillige indskräner det Arbeyde og Fortieneste, som Arbeyderne skulde have hos andre, og lader mange af Arbeydernes Tal ledige og uden Mæring, den Nød er vist hele Staten høyst skadelig; thi i hvad Evne den end har til Arbeydsomheds Opmuntring, saa bliver dog Arbeydet og Mæringen for Arbeyderen derved formindsket. Nød og Fornodenhed er et tienligt og uomgjængeligt Middel og Drivesieder til den behørige Flid og Windstibehed i Staten; dog maa den alle Tider for enhver Stand, og saa vidt muligt, for enhver Arbeyder være foyet og foreenet med den anden Motive, Haab om Vinding, det mindste af forneden Ophold og Udkomme; thi ellers er Nödens Virkning hos Arbeyderen i Almindelighed den sam-

„me, som hos Bonden i Særdeleshed, nemlig efter Forfatterens egen Tilstaaelse, at den svækker Arbejderens Lyst, og derimod medfører Kjædssommelighed, Desperation, Ladhed og Liderlighed.“ Vor Forfatter holder for, at hans Forfatter i Magazinet har over denne Punkt forklaret sig, ey alene meget ubestemt, men endog vel haardt, og har desfor troet sig forpligtet til her at vise den behørige Moderation, som finder Recensentens fuldkomne Biefald, efter den Indsigt han har i Sagen. Ja Nec. anseer Forfatteren over denne Punkt saa meget mere læseværdig, som hans Kold sindighed og Beskeedenhed er altid den samme, endogsaa her og flere Steder, hvor Ret og Sandhed kunde synes at have beskyet ham til et Farpere Udtryk og en strængere Skrivemaade. Men Forfatteren der har givet sig Navn af Anders Tyde, skriver og som saadan en Anders, hvis Gemyt maa være ligesaa langsomt til Vrede, som hans Navn langsomt at udtale, og det er ey altid man farer langsom af Sted, fordi man flettes Styrke og Fyrighed til en hastig og hestig Fremfart. Endelig har Forfatteren her sagt sin egen Betænkning om det Høye og Lave i Kornpriser; og da han skriver, som en sindig, sat, beskeeden og fornuftig Mand, saa er han verd at høre, om han endog ikke skulde have fuldkomment Ret i det han saaledes siger: „Da vort Land er et kornsælgende Land, og vi folgelig, Kornet maa være saa dyrt, som det vil, kunne have det for samme, ja endog i Almindelighed for lavere Priis end andre Lande, saa kan og Kornets høye Priis ligesaa lidet hindre vore Fabriker, som andre Landes, folgelig maatte vi og derudi, for saa vidt af Kornpriserne hænger, kunne holde Kig med andre. Af dette, at vores er et kornsælgende Land, følger end videre, at Kornet af os ikke vel kan sælges for dyrt, siden denne er den vigtigste Handels-Green, hvormed vi nogenlunde kunne holde andre Lande, og Handelen i Almindelighed, mellem dem og os, Stangen. Svækkes eller borttages denne Handels-Green, er det klart nok vi maa ligge under i Handelen med andre Lande, det er at sige, vi maa kose for flere Penge, end vi sælge, og hvorledes gaaer det vel den Mand, hvis aarlige Udgifter ere større end Indtægterne? Er her andet end den visse Armod for Haanden? o. s. v.“ Paa den Grund paastaaer han, at Agerdyrkningen bør være vor

Hoved-Hensigt, hvorefter andre Udsigter bør rettes og subordineres; at man altsaa, for at befordre Agerdyrkningen, maa søge at udgiore Kornpriserne til det høyeste skee kan, og lade Fabrikerne være en Bisag. Han anpriser i den Henseende en Mellemvej, som den eene retteste, naturligste og billigste, nemlig, at tillade fremmed Korns Indførsel, hvorved Fabrikerne i al Fald, endog naar Kornet er i høyeste Priis, ey hindres fra at kunne holde Riss med udenlandské, som naturligviis maatte være nok til at holde fremmede Fabrik-Vahre af Landet.

„Borgeren (siger han) og Fabrikanten, der er mig ligesaa nær og ligesaa fær, som Bonden og Landmanden, maa ikke for hastig klage over mig. Han maa betænke: 1) at Kornets høye Priis kan han anslaae paa sine Vahre, dog at denne Paasætning, om Fabrikanten ellers vil blive ved Næring, ikke maa overgaae den naturlige Priis, eller den Priis, som de samme Vahre, under samme, ja endog høyere Kornpriser, og under samme andre Trykninger kunne haves for fra andre Lande: 2) at jo mere Landmanden har, desmere handler han med Borgeren, der plat ingen Handel eller Næring kan vente sig fra en forarmet Landmand: der har intet uden sit yderste og fornødnesse Udkomme: 3) at vort Land, formedelst Handelen, staer i Connexion med andre Lande. Hæves denne Balance aldeles, der af Kornhandelen fornemmelig souteneres, vil Borgeren og Fabrikanten først og fornemmelig føle Virkningen deraf. Laae vort Land for sig selv, adskilt fra den øvrige Verden, foruden med den at staae i Handel eller Connexion, blev min Lærebrygning anderledes.“ Densne er den egen Betænkning Forfatteren overlader og vi med ham til skjonnende Læseres Overveyelse.

5) Anmærkninger over Hr. Westenholz Priisskrift om Folkemængden i Bondestanden.

I disse sine Anmærkninger over dette Skrift synes vor gode Anders at være bleven bragt lidt ud af sin hidindtil vedligeholdie Temperatur, middelmaadige Forfatning og gode Luune. Hvad det egentlig er, som har gjort denne Forandring hos ham, give vi os ikke af med vidtløftig at undersøge. Skriften tor vi nok domme saa læmpelig om, men Hierter tor og kan vi ikke domme. Vi kan alene herved erindre, hvad der ofte hænder sig, at man ey altid er i lige god Luune, uden at man selv er sig nogen Aarsag bevidst til

sin Sinds Forandring. Maaskee da vor sagtmødige Jyde har ikke just været i god Humeur, da han opsatte disse Anmærkninger, eller og vi bør troe det han selv paa den sidste Side og med sine sidste Ord forsikrer, at Forfatterens alt for store og kædsommelige Vidtlostighed har saaledes udmatet og martret hans Taalmodighed, at den til sidst ganske og aldles forgik ham. Men hvad skal da vor Recensent sige, som, da han heller ingen anden Varsag har haft til Utaalmodighed, dog med Taalmodighed har maattet holde Læsningen ud, for at give en koldsfindig Recension af hans Skrift. Men som Gemyttet til een Tid, da det kan være lidt vrantet, meget let smmes ved smaa Ting, naar det til andre Tider ved en god Luune findes hærdet imed de største Anstød, saa skulle vi maaskee ikke giøre vor Jyde nogen Uret, men tvertimod domme ham paa det billigste, naar vi formode, at det er hendet ham, som ofte hendes de frommeste og sagtmødigste og tapperste Gemyutter, at de til visse Tider kan ørgre sig over Fluen paa Bæggen. Hidindtil har vor Forf. med Koldsfindighed anset de vigtigste af ham formeente Wildfarelser, og her har blot Vidlostighed vundet Seyr over hans Taalmodighed. Thi at just Hr. Westenholz med sit Skrifts Indhold i sig selv mere skulde have krænket hans Sind, end de andre Forfattere, dette kan og tor vi ikke sige, saasom Indholdet er vel i det høyeste fun false, og kan da som false igiendrives med den samme Koldsfindighed, som hidindtil er brugt. Men Varsagen maae nu være hvilken den vil, nok er det, vor Jyde er kiendelig mere misfornøjet med Hr. Westenholz, end med sine andre Forfattere, lad være ikke nær saa stræng, som den anonymiske Modsigter af alle urimelige. Nu gælder det kun derom, at vor Forfatters Misfornøjelse har slet ikke forledet ham endten til nogen Overilelse i sin Undersøgning og Wildfarelse fra Sandheden eller til nogen ubbillig Fortolkning over Hr. W. Ord, Udtryk, Meening og Hensigt; thi da vil enhver Læser erkende hans Misfornøjelse for desto mere uskuldig, og med mere Ret ansee den for en blot Virkning af hans Luune til den Tid. Vi ville kun anføre nogle Exempler, hvoraf Læseren selv maae domme. Hr. W. taler i sin 14 hph om Danmarks Folkeimængde i gamle Dage, da det kunde udsende heele Sverme af Folk, som oversvømmede Europa og Afrika. Iblandt adskillige til denne Folkeimængde angivne

Aarsager anseer han denne, som den nærmeste og meest oplysende, at flere Folk giftede sig i gamle Dage, og i en til Egteskab moednere Alder, da derimod nu omstunder mange flere leve usigte, eller gifte sig for sildig: „Maatte (sover han til) enhver i Danmark blive gift, som efter Naturen kunde giftes, saa vilde det ey være længere, end eet Aars hundrede, at jo Danmark igien kunde udsende en Million Mennesker, uden derved at svækkes.“ Det kommer os for, som her alene var Sted til den historiske Annærfning, at disse udvandrende Svoerme kom ikke fra Danmark alene men i Almindelighed fra Norden og det heele gamle Scandanavien. Men overalt naar man tilstaar Danmark en langt større Folkemængde i gamle Dage, end i de nyere Tider, saa tykkes os, at den af Hr. W angivne Aarsag er fasturlig, og at den Slutning, fra en langt større Folkemængde til flere og frugtbare Egteskaber og Giftermaale, med een eller flere Koner og Medhusstruer, er uimodsigelig, og at den samme Aarsag, om den sandt Sted i disse Tider, vilde have den samme Virkning, at Danmark nemlig ogsaa skulde kunne have Mennesker tilovers at udsende. Men fordi nu Hr. W. og vi med ham tor paastaae dette, tor eg kan dersor nogen med Billighed slutte af denne vor Paastand, at vi og vilde, Danmark skulde have saa mange Folk, som der mueligen kunde fødes, om det endog ikke var i Stand til at ernære dem, og at det i saa Fald skulde ligesom i gamle Dage, sende dem ud for at røve og plyndre, myrde og dræbe, skænde og brænde. Uden Evil vilde en billig og bestænsom Læser for klare os saaledes: Det er os nok at have angivet en naturlig og rimelig Aarsag til en større og mindre Folkemængde, og tillige dermed at have anviist et Middel til at afhjælpe Mangel paa Folk, naar og til hvad Tid man maatte finde Folkemængden for lidet og svag: Vi seze fun de gamle Tider an til et Exempel, hvori vi troer at den angivne Aarsag har ytret sin Virkning. Men fordi vi sige, at Danmark ogsaa nu formedelst samme Aarsag kunde have Folk tilovers at udsende, deraf vil og kan ingen billig Læser besvære os med den Slutning, at vi og vilde, den skulde have saa eller saa mange at udsende, og det i det ugudeligste og samme barbariske Øyemørke, som i gamle Dage. Er det da billigt maatte vi vel spørge, at ver Forfatter har vildet bes

besvære Hr. W. med saadan en Slutning, i det han siger:
 „ S. 151. Skulde man ikke tænke, at den der taler saaledes,
 „ maatte finde Behag i Mord og Brand, Blodbad og Ødes-
 „ læggelser?“ Mey! ingen billig kunde tænke saaledes. Her
 er spurgt om Aarsagerne som hindre Folkemængdens
 Tiltagelse i Bondestanden. Det er da nok for Hr. W.
 at have viist en naturlig og rimelig Aarsag til en baade stør-
 re og mindre Folkemængde, og med det samme anviist en
 Kilde til at faae flere Folk, i Hald man ikke har nok, og har
 noget at sode dem med. Men at man skulde Kun lægge
 Folk til saa mange man kunde, og saa sende dem ud
 for ved Mord og Brand at søger deres Føde, ved Gud!
 det kan aldrig have været Mandens Meening. Han er jo
 en Christen og en Prest. Her galdt det om Willighed i dens
 ne Forsatterens Anmærkning. Nu en anden, hvor det giel-
 der om Rigtigheden. Hr. W. erklærer §. 17. at Mangel
 paa Næring og Voepæle ere ene nofsom tilstrækkelige
 Aarsager, hvorfore saa mange leve ugifte; „ Ja!
 „ (siger her vor Tyde) det er dem, som allevegne og i alle
 Stænder standser og maae standse Ægteskabers og Folke-
 mængdens Tilvæxt.“ (NB. Burde det ikke her først væ-
 re beviist og afgjort, om denne Mangel har sin Grund i
 et Lands naturlige Indskrænkning og Beskaffenhed, eller i
 en slet politisk Forsatning, formedelst hvilken ikke nær saa
 mange finde Næring og Voepæle, som ellers kunde?) „ og
 „ kan disse for Folkemængden satte Grændser og Skranker
 „ ikke, uden meget uegentlig og ubeqvemt, gives Navn af
 „ Hindringer, da de ere uovervindelige, og af Naturen
 „ selv vel og viselig satte og bestemte, som for Menneskenes,
 „ saa for alle øvrige Kreaturer's Formelerse.“ (NB. Burde
 det ikke her være distingveret og afgjort om ogsaa disse Skran-
 ker og Grændser ere satte af Naturen, thi der kan jo og sæt-
 tes Skranker for Folkemængden af Mennesker, og ved men-
 neskellige Indretninger, og man bør ikke give Guld og Na-
 turen Skyld for det, som bør tilskrives Mennesker.) „ Det
 „ udsatte Problema viser, at ingen Aarsager bør ansees og
 „ angives for Hindringer for Folkemængdens Tiltagelser,
 „ uden de som kan og bør hæves. Forsatteren er altsaa ubes-
 „ søyet at kalde de Skranker og Grændser, som Naturen
 „ sætter for en Stats-Næring og Voepæle, Hindringer for

„Folkemængdens Tilstagelse.“ Vi troe ganske vist, at Hr. W. taler om saadan Hindringer, som han ikke selv anser for naturlige og uovervindelige. Ja hans Paastand er jo denne, at flere Folk i Danmark virkelig kunde finde Mæring og Voepæle, og det samme har med ham en Justi, en Pons-toppidan og flere paastaet. Altsaa udgiver han ikke den Mangel, han taler om, for naturlig, og for en saadan Hindring og Skranke, som Naturen selv har sat for Folke-mængden, men anseer den for en Virkning af andre Aarsa-ger. Heraf folger, at om vor Jydes Anmærkning i sig selv, og saavidt den handler om Naturens Skranker for Folke-mængden, var nok saa rigtig, saa har den dog denne Urig-tighed, at den urigtig forklarer Forsatteren og beträffer ikke hans Meening. I den Henseende kunde vi og have meget at erindre ved Anmærkningen over Hr. W. 18de Sph. S. 160. beskyldes Hr. W. for at have modtagt sig selv, og med den ene Haand at nedrive, hvad han med den anden har opbygt? Vor Jyde spørger, hvad der saaledes kan have forblindet ham? og svarer: „Det er for den Skionsomme kiendeligt og haandgribeligt nec. Her skrives for Priis og Præmie. Her maae altsaa tales Modens Sprog, og i de Toner, som har bedst Gehør.“ Er denne Anmærkning baade billig og sand, saa see vi ikke rettere, end at Hr. W. maatte have ladet sig forblinde af Begjærlighed efter Ere og Priis, og for at vinde begge, maatte hemmelig og unders-haanden have ladet sig underrette om, hvad der vilde finde Gehør hos dem, som havde utsat Prisen og skulde tildomme ham den, og endelig havde saaet den Underretning, at naar han kun skrev i Modens Sprog, kunde han giøre sig Haab om at erholde den. — Flere deslige Anmærkninger kunde vi vel have fundet Leylighed til, men vi frygte, at Læs-seren endelig maatte kædes ved Anmærkninger over Anmærkninger. Vor Forsatter slutter med den latinse Sentenz: Si quid bene feci aut consului fideliter non videor inruisse laudem, culpa caruisse arbitror. Visselig cuius caruisset, om han her i disse sine Anmærkninger, havde holdt ud med samme Eqalmodighed, som i de forrige, og havde bleven fuldkommen den samme, som han her understriker sig, An-ders Jyde.

Riga. Gebräuche und Ceremonien der griechischen Kirche in Russland, oder Beschreibung ihrer Lehre, Gottesdienstes und Kirchen Disciplin, von Johann Glen King, der S. Gottesgelahrheit Doctor, Mitglied der Königl. und antiquarischen Gesellschaft, und Caplan der britischen Factorey zu St. Petersburg. Aus dem Russischen übersetzt, mit Rupfern. 1773. 2 Alph. 12 A. st. 4to. Forfatteren har til St. Petersburg med Opmerksomhed betratget Russernes Gudstjeneste, har og haft Omgang med anseelige Russiske Geistlige og er derved blevet sat i Stand til at give et rigtigere Begreb om den græske Kirke i Rusland, end man ellers finder i Bøger. Hvad han i Fortalen har sagt om de Russiske Geistliges Lærdom, er vel ikke nær saa meget, som det Hr. D. Büsching har skrevet derom i Fortalen til den anden Deel af hans Historie om de evangeliske Menigheder i det Russiske Rige, men dog rigtigt, og dermed overeenstemmende. Saasom Hr. King anseer den græske Kirke i Rusland, i Henseende til dens Gudstjeneste, som et Monster af den høyeste Alderdem, saa troer han over Hovedet at oplyse de græske Oldsager, naar han leverer en Esterretning om dens Ceremonier. Maar han altsaa har handlet ganske fortællig om dens Lære i Henseende til dens Underskilleses-Artikel, beskriver han Kirkerne og deres Zirather, Geistligedens Klæder og de hellige Kar, hvilke og alle ere oplyste ved Kobbere, som fortæller at sammenlignes med dem, som man finder i Goars Euchologio. Herpaa folger en Probe af alle Tjenester paa en Dag, hvorved Hr. King i Noterne forklarer de mærkværdigste Omstændigheder, ligesom han og i en kort Indledning til enhver giver nogen Esterretning om de besynderlige Tjenester. Paa samme Maade beskriver han og Embeds-Horretningerne og Ceremonierne ved Daaben, Skriftemaal, Brudevielse, Ordination, den sidste Salving og Begravelse, Ceremonier ved Munkenes Antagelse, Vandets Indvielse, den orthodexe Søndags Tjeneste, Fodtvættelsen og den hellige Salve-Olies Indvielse. Tilsidst taler han endnu om den Russiske Kirkes Disciplin, om den samme Kirkes Historie og dens Forbedring ved Peter den Store, og leverer høyst bemældte Czars Edict af 31te Jan. 1724. angaaende Klosterernes Indretning. De Bøger han har betient sig af i sine Indled-

ledninger og Anmærkninger, nævner han i Fortaler. Det her beskrevne vidtfløstige Ceremonie- Væsen foraarsage dem, som seer paa den christelige Lærdoms Hoved-Sag, Vammelse og Bedrovelse, og Tienesten paa den saa kaldte orthodoxe Sondag er skrækkelig formedelst deres Forbandelse, som lære anderledes end de orthodoxe. I den foregaaende Afhandling om Daaben S. 175. savner man en Beskrivelse paa den tredobbelte Underdykning. Skikkerne ved Bisoppernes Valg og Ordination S. 272. f. ere oversatte af den til St. Petersburg 1725. trykte Formel, men denne Oversættelse skal ikke være saa god, som den latinske, som staarer i den første Deel af Haygolds Beylege zu d: m Veränderten Russland, skjont denne har og Cixiv- og Trufseyl. Samme steds er og astrykt Historien om den Russiske Kirke og dens Forbedring ved Peter den Store, hvilken Hr. King leverer S. 401. f. og Peters I. Forordning angaaende Klosterne Reformasjon er allerede at finde i forskellige Boger. Den tydte Oversættelse af dette Kingiske Værk er ey uden Fejl, og man forunder sig over, at dens Forfatter har vedbeholdt Navnenes Engelske Skrivemaade, og skrevet for Ex. Iwanowich for Iwanowitsch. Det er bekjendt, at man kaller den Geistlige høyeste Ret det hellige Synod, eller det helligst regierende Synod, men her hedder den der heilige gesetzgebende Synod.

Göttingen og Bremen. En anden og meget forsøget Udgave af Hr. D. Lefz Wahrheit der christlichen Religion, er udkommen paa 602 S. st. 8v. Foruden en Indledning paa 102 Sider. Værket er næsten ganske omarbejdet og forsøgt med mange og stærke Tilfælser. Følgende Materier ere udførligere behandlede: De indvortes Grunde for Authentien, Eusebs Vidnesbyrd, det N. T. Skribenteres Troeværdighed. Herpaa er indlemmet en Afridsning af det i det N. T. indbefattede Religions-Systeme i 5 Hovedstykker tilligemed Christendommens Characteer, saasem Forfatteren har funden, at slette eller falske Forestillinger derom ere en Hoved-Forhindring for Overbevisningen. Den Spaadom i Daniel om de 70 Aar-Uger er ganske omarbejdet. I den Afhandling om Miraklerne til Beviis for Christendommen blive deres Kiendemærker nøyere bestemte, deres

historiske Vished udførligere bevist, og i Besynderlighed tilføyes Bidnesbyrd af Petrus, Judas Ichariot, Paulus, Pilatus, det høye Raad til Jerusalem o. s. v. Ved den Materie om Miraklernes Troeværdighed i Almindelighed ere endnu mange Indvendinger prøvede, Hemmelighedernes Forsnustmæssighed bliver udførligere viist, og Parisii foregivne Mirakler paa nye undersøgte. Derpaa følger en indrykket Afhandling om den naturlige Religion, og den almindelige Eydelighed i Beviser for den christelige. Tilsidst en omhyggelig Oplysning over Indvenderne imod Christendommen, hvor Forfatteren i sær med stor Flid har undersøgt den, som tages af dens Almindelighed. Hvad Forfatteren her har paastaaet i Henseende til uchristne Menneskeis Salighed, dertil sigter og hans Fortale til denne anden Udgave. Et dobbelt Anhang slutter Værket: om den Hellig Lands indvortes Bidnesbyrd: om Fornustmæssigheden i de overnaturlige guddommelige Indvirkninger i den menneskelige Siel. Ogsaa Indledningen har bekommet mange Tilsazer i sær om Hr. v. Voltaires Skrifter. De der besidde den første Udgave kan og bekomme: Zusäge zu D. Gottfr. Lessz, Beweise der Wahrheit der christlichen Religion, trykte for sig selv paa 292 S. i Sv.

Berlin og Straalsund. Hern Sue des jüngern chirurgisches Lexicon, welches alle sowohl theoretische als praktische Kenntniſſe der Wundarzneywissenschaft, die Beschreibung und der Gebrauch der besten Instrumente, die Handgriffe der chirurgischen Operationen, nach den Vorschriften der größten Meister und neuesten besten Werke enthält, aus den Franzöſischen übersetzt von D. Joh. Georg Krünitz. Zw. Th. mit Rupfern. 1773. 891 S. i 8v. Den fuldstændige Titel viser tilstrækkelig dette for Bundlæger rigtige Værks Indhold. Oversætteren har tilføjet nogle Tilsazer. Han lover og Hr. Sue's Dictionnaire de Sante.

Af disse lærde Esterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 33.

Riøbenhavnske

Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 18de August. 1774.

Riøbenhavn. (Beslutningen af Hr. Capit. Niebuhrs Reisebeschreibung nach Arabien. See No. 31.) Herpaa beskrives Rejsen fra Rahira til Sues og Bierget Sinai. Det fornemmeste, som man paa denne Rejse havde foresat sig at besee, var det i Europa saa berømte Dsjåbbel el Mocattein eller Indskrifternes Bierg, og det Mosaiske Sinai. Til Sues vidste ingen af dette Bierg at sige, hvem den Græker eller Araber. Vel indsant sig nogle arabiske Schechs, da de havde hørt, at her var Penge at fortiene ved at ledsage Selskabet derhen, som foregave, at de meget vel kændte alle de Steder, hvor der vare Indskrifter, og een i sær, som havde hørt, at det Bierg, man vilde besee, hedte Dsjåbbel el Mocattein, vidste listig nok at give et andet ham bekjendt Bierg dette Navn. Man blev eenig med tvende Schechs, som skulde ledsage dem paa Veyen i Ørken, og forsyne dem med Kameeler til Besorbring. Til desto mere Sikkerhed lod man til Sues ved Radi opsette en skriftlig Contract med disse Araber i Statholderens Nærværelse. Denne var forviist fra Rahira, og som han havde stor Tillid til de Kunster, hvorved Mahomedanerne foregive at kunne sige forud tilkommende Ting, saa forlangte han i al Alvorlighed af Horsfatteren, at han, formedelst de for Mahomedanerne bekjendte Skrifter, som han troede at finde i Ørken, vilde undersøge, hvor lang Tid han skulde forblive i sin Landsfor-

viisning? hvorpaas Forfatteren endelig maatte forsikre ham, at han var uerfare i denne høye Videnskab. Man kom endelig efter en lang og besværlig Rejse, hvis daglige og mærkværdige Forfælde vi maa forbiegaae, til det sogte Bierg, hvor man fandt ingen af de forventede Indskrifter, men tværtimod en Dødnings-Ager fuld af en Mængde deels ret opstaende, deels omfaldne og sonderbrudte Steene, som overalt vare beskrevne med de ægyptiske Hieroglypher (Tab. 45. og 46.) og en Bygning (Tab. 44.) hvoref fast intet uden Murene var til overs, inden hvilke man og saae en Mængde med Hieroglypher beskrevne Steene. I den bredeste Ende var et Kammer ligeledes fuld af hieryglyphiske Skrifter rundt omkring paa Væggene, og en firekantet Pille, som undersøttede Kammeret. Man fandt og i samme Bygning Brystbilleder efter den gamle ægyptiske Smag og architectoniske Zirather af samme Art, som Norden har asteget i Over-Egypten. Alle Liigsteenene og Brystbillederne bestode af en fin og haard Sandsteen. Just som Forfatteren stod i Begreb med at ville affskrive Hieroglypherne, stimlede Araberne til og formeente ham at giøre det uden besynderlig Tilladelse af den Schech, som man benævnte af dette Sted. Just dette var ved en Haarddsags Smaus bleven aftaelt med de andre Schechs, som vare hans Ledsagere, fun for at denne Schech ogsaa kunde faae noget at fortiene. Han fordrede intet mindre end 100 Species Dalere for denne Tilladelse. For ringere kunde han, som han sagde, ikke tillade en Fremmed at afhente begravne Skatter herfra. Det lod, som man virkelig troede, at naar han havde faaet Affskrifterne, kunde han ved visse Kunster faae den forgravede Skat til at marchere til sit Fæderland, men her blev det fun, som gemenlig ellers, brugt som en Forevending til at fortiene noget af Forfatteren. Men han vilde ikke syldestgiøre Arabernes Bindelyst, og tingede i Fortroelighed med een af sine Ledsagere (Ghafirs under hvis Ledsagning og Beskyttelse man reyser) som altid havde viist sig tienstfærdig og høflig imod ham, at han paa Rejsen tilbage vilde føre ham alene her hid og give ham Tid til at tage disse Affskrifter, hvorfor han accorderede ham 4 Species Dalere. Som noget besynderligt anmærkes, at man i denne Egn, hvor man finder mange Gedder, finder fast og en Ged's Figur paa alle Steene, da man derimod iblandt Hieroglyphes

pherne i Egypten finder en Oxes Figur. Endskindt man nu saaledes ikke fandt det rette og af Franciscanernes Forstender til Rahira beskrevne Dsjäbbel el Mokattein, saa synes dog dette langt mere værdigere, i sær da det alt er bevist, at Indskrifterne paa haint ere hverken gamle eller smukke, da disse Hieroglypher derimod eftergive de Egyptiske intet i Skønhed. Forfatteren slutter, at her maa have været en Stad i Nærvoerelse, hvis ikke man kunde bevise, at visse Egypter, som har agtet dette Sted i Ørken for helligt, har hellere her vildet begrave deres Dode, end glemme dem som Mumier. Imidlertid spørger han for det løse, og kun som noget, der var de Lærdes Undersøgning værdt, om man vel ikke her skulde finde de Lytgrave 4 Mos. B. XI. 34. eller Bierget Hor 4 M. B. XXXII. 38. Det var dog vel ikke, siger han, Israeliterne forbudet at betiene sig af de i det hieroglyphiske Skrift forekommende Figurer, kun de maatte ikke tilbede saadanne Billeder. Nu til Bierget Sinai. Paa denne Bey kom man til den bekendte Dal Pharan, der endnu fra Mosis Tider hidindtil bevarer sit Navn. Klosteret St. Catharina ved Sinai ligger $\approx 8\frac{3}{4}$ tydiske Mile fra Sues. Man blev ikke indladt i Klosteret, saasom man ikke havde medbragt Brev fra Biergets Bisop til Rahira, hvilket man vel havde søgt, men han var usformodentlig afreyst til Constantinopel, førend man fik det at vide og kunde faae af ham den søgte Skrivelse. Af Bierget har Forfatteren tegnet tvens de Prospecter, hvilket han og besteeg, og beskriver her hvad han derpaa har bemærket. Bøyen der op er just ikke nu saa vanskelig, da Grækerne har hugget Trapper ud af Klipperne, og paa andre Steder gjort Trapper dertil af hugne Steen. Paa den Side, hvor Klosteret ligger, er det saa stejlt, at Moses fra den Side ikke lættelig kan have besteget det. Araberne kalde det Dsjäbbel Musa, d. e. Mosis Bierg, og man har ingen Aarsag at twile paa, at det jo er det rette. Paa Biergets øverste Flade er han ikke kommen, og har heller ikke haft Leylighed til at besee det paa de andre Sider, hvor han formoder saa store Slætter der omkring, som kunde rumme den Israelitiske Leyr. Maar man under Læsningen bliver bekjent med Arabernes Modtvillighed, der hist og her har forvoldt Forfatteren en Deel Fortrædeligheder, og derhos erindrer den Betenkonomhed han maatte bruge i et saa fremmed

og lidet sikkert Sælskab, saa vil man ikke forundre sig over, at han ey har fundet Leylighed til at besee og bemærke alt, hvad og saa vel og nøye, som han gierne havde ønsket. Hans Ledsgager var ey at formaae til at gaae høyere op paa Hierget, end dertil, hvor man endnu havde 1000 Trin op til den øverste Spidse efter Pococks Regning. Den 25de Septbr. 1762. kom Hr. Ut. og Hr. von Haven (som alene havde giort denne Rejse) til Sues igien, hvor man sandt Hr. Baurenfeind restitueret af en hidsig Sygdom, formedelst hvilken han maatte blive tilbage og Lægen Hr. Cramer, og Hr. Fortkål havde heller ikke fundet eller vildet i denne Tilstand forlade ham.

— Rejsen gaaer nu fra Sues til Dsjidda, paa det rode Hav. Man gik om Bord den 5te Octobr. 1762. paa en Købmands Skib fra Rahira. Man maatte forud betale saa vel Fragten til Skipperen som Drifke-Penge til Matroserne, hvilke sidste før ikke vilde modtage det ringeste af deres Sager om Bord. Forsatteren anseer dette kun som en Landets Skif, man maa rette sig efter, og hvorover man ikke fandt Aarsag at besvære sig, da man siden kan forlade Skibet, uden at blive krevet af nogen for noget meer. Denne Skif har og sin billige Aarsag, saasom der her, ligesaal vel som i Europa, findes Folk, der love meget, og tilsidst holder intet deraf. Da vi kan ikke udskrive alt hvad Mærkværdigt her forekommer, saa kan vi dog ikke forglemme at anføre et rart Exempel af en Edelmodighed hos Tyrker, som endogsaa turde være rar iblandt Christne. Hr. Fortkål var gaaet i Land til Tor for at see sig om der i Egnen (see Tab. 52.) Han sandt til Belled en Ulassara en Geistlig, og denne viiste ham ey ale ne megen Høflighed i sit Huus, men stikkede og Folk med ham til det formeente Elim, hvor han sandt en Mængde Haver med Daddel-Træer, som deels tilhørte Grækerne, deels Mæ homedanerne. Hans lange Fraværelse giorde Opsigt iblandt Araberne. Nogle Janitscharer fra Rahira hørde, at disse besluttede at opsgge og anholde den Franker, der var kommen der i Landet for at astregne deres Bierge. Janitscharerne ilede af den Aarsag til Belled en Ulassara, og da de traf Hr. Fortkål paa Venen tilbage fra Dadel-Haverne, saa bragte de ham tillige med sig tilbage og i Sikkerhed om Bord. Forsatteren svorger, om vel mange Christne skulde have besluttet at gaae en halv Mil, for at redde en Jøde, som de ikke kende

kiendte mere til, end disse Janitscharer til Hr. Forstål, af en ham forestaaende Fare? Forfatteren bekjender, det var en Edelmodighed, han ikke havde ventet, og allermindst af Janitscharer. Dog anmærker han dette derhos, at disse Folk vare tillige fornuftige Kibmænd (see derom S. 282), som vare vante til at omgaaes med fremmede Nationer, og som holdte det for deres Pligt at beskytte dem, som Fremmede, der havde sagt Sikkerhed i deres Selskab. Man observerede paa denne Rejsen en Soel-Formørkelse. Hr. Forstål, som havde sagt Skibsfolket den forud, blev af den Alarsag anset for en Læge, og strax havde man allehaande Sygdomme, om hvilke enhver bespurgte sig med ham. Forfatteren sværtede nogle Glas til de Fornemmeste paa Skibet, for at give dem Leylighed til at see Formørkelsen, hvor over alle viste sig særdeles fornøyede, og han fik selv derved desto bedre Nøje til at observere. I øvrigt har denne Rejsen ikke været een af de sikreste, eller behøvet den mindste Forsigtighed. — Den 29de Octobr. Kl. 2 Eftermiddag kom man paa Rheden for Dsjidda. Man blev her i Staden bedre modtagen, end man havde ventet, og det formedelst medbragte Recommendations-Skrivelser, deels fra Hr. von Gähler, den Danske Gesandt i Constantinopel, som der personlig havde kiendt Paschen til Dsjidda, deels fra en fattig Schech, som var Amanuensis hos en af de Lærde paa Akademiet til Bahira, og denne Skrivelse, som de ventede mindst Godt af, kom dem allermest til Gode. Ogsaa her blev Forfatteren sagt paa Haande som en Spaamand og Astrolog. En fornemme Herre, som 200 Dukater vare frastaaalne, vilde have ham til at vise igien. Han maatte undskynde sig med, at han var uersaren i denne høye Videnskab, som han maatte overlade til de lærde Mahomedaner. Strax derpaa viste og en bergmt Schech, at han forstod denne Kunst bedre. Han stillede alle denne Herres Betientere i Orden, gjorde en lang Bon, gav derpaa hver en lidet Seddel i Munden, og besoel dem alle at sluge den ned, efter at han i Forvejen havde forsikret, at de Uskyldige ingen Skade skulde bekomme deraf, og at Guds Straf alene vilde ramme Tyven. Derpaa sagde han i enhvers Mund, og een, der ikke havde nedslugt Seddelen, bekjendte strax, at han havde staalet Pengene. Dette lykkedes, skjondt ved andre Leyligheder de Mahomedanske Tyve ikke vare saa frygtelige som:

somme ved deslige paa dem satte Forsøg. En siden Fjor her ved Staden, Galeer havnen kaldet, bruger man den besonderlige Maade at fange Vender, at en Araber kryber under Vandet med Søegræs paa Hovedet og gribet dem ved Beenene. Dsjidda er vel en betydelig Handels-Stad, men dog kun et Nederlag af fremmede Bahre. Indkomsterne af Tolden blive deelte imellem Pascha og Scherissen til Mekka. Her gjælder de samme Mynt-Sorter, som til Constantinopel og Kahira. — Her efter beskriver Forsatteren sin Rejse i Kongeriget Jemen. Fra Dsjidda gaaer Rejsen til Loheja, dersra til Beit el fakih. dersra til Ghalesta og Hodeida, til Zebid og Tahåte, til Rohime, til Hadie og Coffees-Hiergene, til Udden, Dsjöbla, Taås og Hås, til Moccha, fra Moccha til Taås, til Sana, dersra til Mochi igien og endelig til Bombay. — Paa Rejsen imellem Dajidda og Loheja lagde man et Sted i Land for at fiske Levnetsmidler, ey uden Frygt for at blive plyndrede. Her misdte dem og nogle Araber med Lanter i Hænderne, hvilke, da de mørkede, at de vare bange for dem, fastede strax deres Lanter til Jorden, med Forsikring, at de havde sig for intet at frugte. Man blev og af dem beværtet i deres Elte med Melk, Smør og slet Brød, og sandt hos dem altsaa mere Høflighed, end man havde ventet. — Den 29de Decbr. til Loheja, hvor man sandt et angenemt Ophold, og blev overalt begegnet med uventede Høfligheder, i sær af Emiren (Statholderen) og en Kjøbmand ved Navn Måchsen, der just til den Tid var syg og behøvede Lægens Hr. Cramers Dieneste. Indvaanerne viste sig sær begierlige efter at see disse nys ankomne Europæer. Paa Toldhuset, hvor deres Gager bleve aabnede med megen Høflighed af Betienterne, forlangte Emiren at see deres Instrumenter og lod sig deres Brug forklare. Hr. Forstål. som viste ham og nogle andre fornemme Araber adskillige smaa Ting med sit Forsørrelsels Glas, gav en Betient nogle Styver for at bringe sig en levende Luus. Strax bleve de udraabte iblandt Psblen for Europaer, som handlede med Luus, og næste Dag kom en til dem med en Haandsuld Luus og tilbud Stykket for en Styver. Intet fornøjede dem saa meget som Forsatterens astronomiske Rikkert, der viste Tingene omvendte, og man raabte ved hver Ting man saae Allah akbar! (Gud er stor!) Alle, siger

Forsatteren, vare fornbyede ved at der vare komne saadanne Fremmede i deres Land, og vi traf her saa godhertige Indovaanere. Man maatte tage en Portner an, saasom Folk stimlede til at ville see dem. Man kom dog ind, under Forevending, at de vilde tale med Lægen, og naar denne spurgte hvad dem fattedes, vare deres Sygdomme gemeenlig af den Art, at man maatte lee derover. Hr. Cramer blev meest berømt ved et Bræk-Pulver, som virkede baade for oven og neden. Man vilde og have ham til at curere Hester, og til Lykke havde Selskabet en Betient, som havde tient ved et Svensk Husar-Regiment og forstod at omgaes med Hester, som øg lykkelig forrettede den forlangte Cuur. Han blev og søgt paa Haande af en gammel Rissmand, som fandt sig uduelig til at fornøye sig med sine smukke unge Slavinder. Den samme var kommen til dem for at høre Hr. Baurenfeind og Forsatteren spille paa deres Violiner, og da han vilde give dem hver en Skink af en halv Species-Daler dersor, forundrede han sig over, at de ikke vilde tage derimod. Vi forbriegaae den øvrige Beskrivelse over Staden. Der er intet Forsatteren saa meget roser, som Emirens Høflighed og Gavmildhed. Selskabet forærede ham en Engelsk Kikkert og et Uhr, for ikke at blive ham nogen Forbindtlighed skyldig. Men man havde siden Fortræd af denne Høflighed; thi saas som den var bleven overalt bekjendt, saa ventede de andre Gouverneurer i Stæderne ogsaa deslige Foræninger, uden at have beviist dem den mindste Tieneste. Vi kan ikke følge Forsatteren overalt paa disse hans geographiske Rejsen i Jemen. Vi kan alene sige, at han har været særdeles flittig i at beskrive de Egne, Stæder og Byer, hvor han er kommen igjenem, i Henseende til Beskaffenhed, Situation, Handel, Indovaaneres Charakter og Dragt, og hvad Mærkværdigt der ellers kunde være at optegne. Dette var ham her og saa meget lættre, som der iblandt de høflege Araber ikke modte ham saadanne Fortrædeligheder, som blandt Mahomedanerne i Egypten. Det kom alene her Araberne fremmed for, at de vare komne saa lang en Ven, uden at drive nogen Handel, og man kunde ikke begribe, hvor de kunde fortære saa mange Penge uden at fortiene noget, hvorover man saldt paa de Tanke, at de vare Guldmagere, at Botanisten dersor immer gif paa Biergene for at opsgge en til denne Kunst nødvendig.

vendig Urt, og at Hr. Lt. maatte forstaae hemmelige Kunster, siden han saa flittig gav Agt paa Stiernerne. Man kunde her og reyse overalt med god Sikkerhed. Først til Moccha blev man meget chicaneret af Toldbetienterne, hvilke Chicaner Forfatteren giver en egennyttig Købmand Seid Salech og hans Son Ismael, sem man havde betroet sig til, Skyld for. Her døde Hr. von Haven. Ved Reysen fra Moccha til Taas forefaldt og mange Besværligheder. Overalt seer man af disse, at der iblandt Araber ligesom Europæer, gives ej alene egennyttige og nederdrægtige, men og ødelmodige og fromme Gemütter. Et Exempel af de sidste finder man S. 393 i en arabisk Radi. Paa Reysen fra Taas til Sana døde Hr. Forstål til Jerim. Forfatteren anmærker, at de til Taas forealdne Fortrædeligheder har været Aarsag til hans strax derpaa følgende og immer tiltagende Sygdom. Det mærkværdigste herefter er Beskrivelsen over Audienzen ved Imams Hof til Sana, over de Steder Sana og Moccha. Imam viste sig ved tvende Audienzer naadig, og ved deres Afsked sær gavmild. Man sandt i hans Minister en sær bevaagen og ødelmodig Herre, men dog af egennyttige Underbetientere nogle smaa Chicaner, som disse yttrede mod deres Herrers Bidende og Billie. Fra Moccha reyser man med en Schottländer til Bombay. Hr. Baurenfeind gif syg om Bord og døde kort efter Afreysen. Det er mærkeligt, at de alle, Hr. von Haven, Forstål og Baurenfeind, døde hen i dyb Sovn. Til sidst meddeeler Forfatteren nogle Esterretninger om tvende Lærde, Hr. Donati og Hr. Simon, som eg har reyst tilforn i disse Egne, af hvilke den første døde paa Reysen, og den sidste blev en Mahomedaner, og døde i Persien paa et Feldtog, hvor han som Læge fulgte en af de med hinanden krigende Khaner. — Af denne vor vel udforslige Recension vil Læseren slutte, at vi ikke har fundet nogen Kjædsommelighed ved dette Skrifts Giennemlæsning. Det have vi vist ikke, men megen Hornsvyelse, som og de ville finde, der endda, langt fra at tilfredsstilles med denne Recension, ville med Begierighed giennemlæse, ligesom Recensionen den hele Reysebeskrivelse, som i sær og har den Nytte, at den indeholder mange gode Forsigtigheds Negler for tilkommende lærde Reysere.

Heidelberg. Subsidia diplomatica ad Selecta Juris ecclesiastici Germanicæ & Historiarum capita elucidanda ex originalibus aliisque auctentis documentis congesta, notis illustrata & edita a Stephano Alexandro Würdtwein, Eminentiss. ac Celsiss. Aechipiscopi Princ. Electoris Moguntiui Confiliario Eccles. Officiale de Insignis Ecclesiæ Coll. B. M. U. ad Gradus Decano. Tom. I. 1772. Tom. II. 1773. Med. 8v. For en Deel Aar siden har de Catholske Jurister begyndt at giøre de Protestantiske Fortrinet stridigt i grundig at oplyse dan ganske Kirke-Næt, og at levere fortræffelige Bidrage dertil. Til deres Tal hører og Forfatteren, der allerede desuden for lange siden er noksom berømt af sine gamle lærde Arbejder. Den første Deel af denne Samling indebefatter 99 Stykker. At ansøre dem alle var for vidtloftigt. Man kan overalt med Sandhed sige, at der er intet Stykke deriblandt, som jo vil have sin Nutte, men man har kun fortællig vildet børre de vigtigste deriblandt. No. I. Statuta Antiqua Ecclesiae Francofurtensis. Aaret, i hvilket disse ere opsatte, er vel ikke bestemt, men de nyere Randglosser ere endnu fra det 14de Aarhundrede, og de ere rimeligen opsatte i det 13de, i hvilket dette Stift U. S. og U. L. F. tilsige har bekommet den hellige Bartholomæus til Patron, hvorom der mældes i Indledningen. Derudt befindes fornemmelig Eedsformularerne in extenso for alle ved Stiftet staaende Personer, hvilke lægge sammes Forbindtligheder for Dagen, og folgelig meget oplyse den Lære om deres Forretninger og Embeder. I en Anmærkning ønsker Forfatteren en Codicem Statutorum omnium ecclesiarum Cathedralium & Collegiatarum Germanicæ, hvilken man sat meget mere maae ønske, som de saa gamle Statuta, som Lüning o. a. har leveret, ikke giøre noget betydeligt Antal. Fra Protestanternes Side har man næppe noget saadant Thesaurum at forvente. De Catholske Stifter lade ikke gjerne deres gamle Statuta komme dem til Hænde. Disse derimod giøre Hemmeligheder af deslige Ting, og mange af deres Archivarier har en naturlig Affsky for Stovet, og de gamle sære Bogstaver, ey at tale om andre Aarsager. Hvor stor Tak vilde altsaa Juristerne være Hr. W. Skyldige, om han selv vilde lægge Haand paa denne saa høystnødvendige Samling, og hvem skulde være bequemmere dertil end han li al

Henseende? De Anmærkninger, som befindes under disse Statutter ere deels forbemældte Randglosser af Codice, deels Udgiverens egne. I de sidste blive fornemmelig adskillige Ord forklarede, som ikke daglig forekomme, eller som og mangle i Ord-Bøgerne. No. 2. Modus Regem Romanorum electum Francofordie introducendi, exaltandi &c. sump-tus ex Libro Magistri Baldimari Canonici hujus Ecclesiæ (Francof.) Dette Stykke indebefatter den nøye Forskrift for Geistlighedens Forretninger ved denne Handling, deels indebefatter det og nogle kostbare Esterretninger om Keyser Friderich III. igentagne Mærværelse til Frankfurt. Fra No. 23-29. folge nogle Turni majores og Minores af forskellige Stifter og Collegial-Kirker, af hvilke de første allerede ere opsatte for Concordaterne. No. 30. stadfæster Pave Pius Collegial-Kirken til U. L. Fr. til Maynz dens giorte Anordning, at alene saadanne Personer, som ere avlede af et retmessigt ægteskab maae komme til Præbenderi ved samme. No 45. et et Urfkift, given af Friderich I. til Spiir 1773., hvori bliver fastsat, hvorvidt en Clericus i de tre Municipiis Aschaffenburg, Frankfurt og Giingen kan testere over sin Formue. Monogrammet er nøye tilføyet. No. 59. resigerer Friderich II. 1237. sit Advocatie over Bischofsheim og Stedet selv, som et forhen værende Maynziske Lehn til Erkebisپ Peter af Maynz. Af Uhrskriften No. 60. seer man, at Erkebisپ Peter til Maynz maatte betale til Pave Clemens for hans Ophørsel 1000 Mark Sølv og til Cardinalerne 454 Guldgylde til Avignon 1309. Bandsættelses- og Suspensions-Dommen var allerede blevet fældet, fordi denne fortræffelige og kloge Churfyrst ikke havde fundet betale Summen til den fastsatte Tid. No. 84. er en mærkværdig Confoederatration mellem Balduin til Trier og Peter til Maynz i Anledning af da værende stridige Keyser-Balg for Ludvig IV. 1315. No. 96. er et meget mærkværdigt Document, hvori egentlig befindes Bestillingen for den af bemældte Churfyrst Peter til Burgræve i Starkenberg antagne von Beytolphs-heim, i det man deraf kan see hans Indkemster, Nettigheder og Dienester. I den anden Deel udmærke sig fornemmelig de samlede Preces primariae fra Rudolph I. til Joseph II. Fra Adolph, Henrich VII., Friderich den Skjønne, og Sigmund flettes de. Allerede Rudolph I. beraas-her

her sig paa Antiquam & approbatam & a divis Imperatoribus & Regibus ad eum productam Confvetudinem. No. 2. bliver dette hidindtil formedelst Mangel paa Originalen angrebre Document sørdeles meget sat uden for Evil. Indtil Frid. III. mældes i disse precibus ikke om noget Paveligt Indult, som har været en Folge af de saa usørdeleagtige Concordater. Ferdinand III. efter den Westphalske Fred, Leopold, Joseph I. og Carl VI. mælder ikke om noget Indult, men vel Carl VII., derimod igien hverken Franz I. eller Joseph II. Til denne Samling fra No. 1. til 89. ere endnu synede mange andre denne Matsrie betrefsende Documenter, saasom Pavelige Indulter, Executio nales og i sær den af Paven 1771. foretagne Declaratio nullitatis primariaruin precum, hvilke af Rigs-Vicarie ne til den Tid blevne udgivne. Ogsaa de andre Documenter til 72 eller til Enden ere af Betydenhed. Overalt forsikrer man, at det er een af de kostbareste og udsgøteste Samlinger, som i en lang Tid ere komne for Lyset, hvorsore man og med desto større Forlængsel venter paa den hælovede tredie Deel.

Halle. *Dissertatio de Christo homine regnante, in qua de ea re dicta in S. S. & explicantur & inter se conciliantur. 1773.* Ester at Forfatteren Hr. D. Utøffelt først fortællig har viist, hvor meget det i Theologien kommer an paa en rigtig og bequem Forklaring over de bibelske Troper, saa kommer han strax derpaa til de Talemaader, hvori Christus bliver forestillet som en Konge og som en Salvede, og ham tilskrives et Rige og en Regierung. At Regiere indbefatter i sit Begreb ey allene den Magt og de Forretninger, som tilhøre dem, der besørge det almindelige Beste, men det er undertiden, endogsaa i det Nye Testamente, en Beskrivelse paa en højere Grad af Lyksalighed; saasom Menneskene ere vandte til at sætte en stor Deel af Lyksalighed i Frihed og Uafhængighed. Der tillægges Christo i Kristen meer end et Rige. Hoved-Stedet er Hebr. I. 8. 9. hvor de Ord o. *I povos στα Θεος* blive saaledes forklarede: GUD er din Throne d. e. GUD har givet dig Thronen og Regieringen. Men der tales om Christo saavidt han var Menneske, og ham bliver tillagt et dobbelt Rige. Det eene forvaltede han, imens

imens han levede her paa Jordens. Her skal Christus have været en Konge, deels saavidt som han underviste Menneskene om Guds Willie til deres Salighed, deels saavidt han opofrede sit Liv for dem. At det sidste og hørte med til de Kongelige Forretninger, bliver bevist af den Parabel om den gode Hyrde (thi under Hyrders Villedede bliver ofte Konger forestillede og af Hebr. XIII. 20. og af begge Steder bliver tillige viist, at Christus ved sin Død ey alene har staatsfæstet sin Lære, og givet et Mønster af Standhaftighed, men at han og ved samme har forhvervet Menneskene Guds Maade og Salighed.) Det er altsaa det samme, om man kalder Christum en Konge, eller om man kalder ham en Midler. Den Salving, som har Hensigt til dette Kongelige Embede, bestod i den Formues Meddeelse, at lære Evangelium og at giøre vel imod Menneskene. Det andet Christi Rige begyndte med hans Himmelfart. Derpaa sigter den Hebr. I. 9. ommeldte Salving, hvor Glædes-Olien betyder den herlige Tilstand og den høye Verdighed, som var en Beslønning for det velforvaltede første Rige, og de *μέτοχοι*, hvormed Christus bliver sammenlignet, ere andre Konger, som alle i Majestæt ere ringere end han. Undersaatterne i dette Rige ere alle de, som med Troen antage Christi Lære og følge den i dette Liv. De leve under den christelige Deconomie, og dette er just det, der saa ofte betegnes ved Christi Rige, Guds Rige og Himmerige. Dog betyder Himmerige og undertiden den større Salighed, hvortil Menneskene ved hin Deconomie paa Jordens blive forberedte. Til dette Riges Forvaltning hører i Besynderlighed. 1) At han har meddeelt Forskrifter, som sigte til Undersaatternes Beste, hvortil hører ey alene de egentlige Besalinger om hvad man skal giøre og lade, men og de evangeliske Forjættelser, hvilke man bør antage i Troen. 2) At han selv meddeeler dem Formue til at opfyldé hans Forskrifter, og alle dem fornødne Gaver, hvortil man ogsaa maae regne, hvad Skriften kaller Christi Forbon i Himmelten. 3) At han forsvarer sine Undersaatter mod deres Fiender, hvilket skeer meer end paa een Maade. Enden paa dette Rige betegner Paulus i Cor. XV. 24-28. naar han siger, at Christus skal overgive Riget til Faderen, og han skal da blive alt i alle. Denne Oversigelse betyder her ikke andet, end at det besynderlige Forhold

imellem Christus og de Christne, at han nemlig ved sin Lære og dens saliggjørende Virkninger fører dem til Salighed, fort, at den christelige Deconomie skal ophøre, saasom den da har opnaaet sit Øjemærke. Dog skal hverken Nytten af Christi Lære da ganske falde bort, ey heller skal Christus, som Menneske betragtet, ganske ophøre at regiere, saa lidet som Faderen hørde op at regiere, da han overgav Christo Riget. Men Faderen skal blive alt i alle, i det han selv og umiddelbar opholder dem, som ere blevne salige ved Christum, i denne Salighed, og de kiende ham nu ikke mere ved Evangelium som i et Speyl, men umiddelbar. Til sidst erindrer Forfatteren, at man af den givne Forclaring over Christi Riget kan slutte, hvad man bør meene om den sædvanlige Inddeeling af Christi Embede.

Brunswig og Hildesheim. Ueber die Lehre des Wahrscheinlichen, und den politischen Gebrauch derselben, wobey zugleich eine Theorie des Wahrscheinlichen angezeigt wird, von Carl Henrich Frömmichen, Doctor der Weltweisheit und schönen Wissenschaften des Gymnasiums zu Hildesheim Director. 1773. 102 S. i 4to. Dette er den første Prove Forfatteren giver os paa Frugterne af hans bestandige og utrættelige Bemøbler for at bringe Rimeligheds-Læren til Fuldkommenhed. Han vil dermed forsøge, om han skulde finde den fornødne Opmuntring og Understøttelse til sit Foretagendes Fuldførelse. De mange Bekjendelser af berømte Philosopher og egne Bemærkninger har overbevist Forfatteren om den Ufuldkommenhed, hvori den Theorie om det Rimelige endnu befinner sig, og om de store Fordeele, som en Grundsigere og fuldstændigere Bearbeydelse deraf skulde tilveyebringe. Han har og snart indseet, at denne Lære, saaledes som den lod sig iænke i Henseende til sine mange Forbindelser og Folger, indbefatter alt for meget i sig for at være en Deel af Logiken; endftiondt samme ligesom alle Videnskaber, sed i Forbindelse med Logiken, saa at den almindelige Anvisning til at tænke rigtig, tiente den, ligesom enhver anden Videnskab til Grundlag. Allermindst fandt han det øgte og rette Begreb om Rimeligheden i det, som den scholastiske Logik har ashandlet under denne Opført. Hmidertid har dog

Tanken om denne Videnskab vedligeholdt sig i Logiken, ligesom Middel-Alderens Lærdom i Klosterne. Aristotelis *Evdøξα*, som man har oversat ved probabilia har givet Anledning til det Lidet, der i Logiken afhandles om Rimelighed. Imidlertid vare dog de Aristoteliske *Evdøξα* ikke egentlig probabilia, eller fornuftig troeværdige Menninger, men alene saadaune, som løt finde Biefald, topiske Argumenter, saaledes som den Tids Dialetik og Talekunst vidste at bruge dem. Derfor havde og Aristoteles ikke egentlig fortient denne de Myeres Bebreydelse, at han ikke rigtig har forklaret det Begreb om det Rimelige; saasom han ikke vilde forklare dette Begreb, men et derfra meget forskelligt. Vort Begreb om det Rimelige findes sig i Grækernes *πιθανος*, som Forfatteren af mange Steder har bevist, hvoriblandt nogle af Sextus ere Classiske. Imidlertid finder man dog hos dem ingen sammenhængende Theorie om det Rimelige, ej Forf. har S. 18. gjort nogle skarpsindige Bemærkninger over Aarsagerne til denne Foresommelse. (En af de fornemmeste var vel og denne, at Politiken endnu ikke havde gjort saa vigtige Anvendelser deraf, thi det er gemeenlig først efter en mangfoldig Anwendung af Grundbegreberne man tænker paa den almindelige Theorie.) Med megen Flid har Forfatteren forfulgt Sporene af nyere Bemærkninger over det Rimelige igennem de midlere og nyere Tider. Derpaa kommer han til Udkastet af sit Systeme. Først søger han at fastsætte en Forståel imellem det Rimelige (probabile) og det Sandsynlige (verisimile.) Man kan vel ikke nægte, at jo denne Distinction falder noget i det Fine. Fremdeles understiller han i Theorien om det Rimelige, som tvende Hovedarter, den mathematiske og philosophiske Rimelighed, eller, om man ikke vilde bruge disse Navne, den Undersøgning af det Rimelige, hvor man bestemmer, hvad man fornuftigvis havde at giøre, efter Forbindelsen af en enkelt Tilsælde med alle øvrige Tilsælde, formedelst et vis almindeligt Overslag, og den, som undersøger det fornuftige Forhold i den enkelte Tilsælde tagen i og for sig selv, efter sammes individuelle Bestemmelser. Den Synskreds, hvori Forfatteren udvikler sig Begrebet om det Rimelige, er af stor Omfang og strækker sig tildeels vidt ind i de politiske Anvendelser. Imidlertid har

har Forfatteren udtrykkelig erklæret, at han i det Værks Udsætelse, hvis Plan han her forelægger, vil forbriegaae og overslade til andre, hvad som ligger alt for meget uden for hans egne Erfaringers og Bemærkningers Sphæra.

Göttingen. Johannis Reynoldi Försteri, Epistolæ ad Joannem Davidem Michaelis, hujus Specilegium Geographiæ Hebræorum exteræ jam confirmantes, jam castigantes. 1772. 6 A. i 4to. Forfatteren af disse Breve er den Hr. Förster, som paa Kongens af Storbritannien Besaling har foretaget den anden Rejse til de forhen af von Banks og Solander besøgte sydlige Lande. Hans Navn er i den Henseende berømt nok. Men kun faa Læsere kan vide eller skulde have ventet, at just den samme Mand, der formedelst sin Kundskab i Naturhistorien blev udssøgt til denne Rejse, besad tillige saa megen Styrke i det Coptiske Sprog, som han her viser. De Anmærkninger til Hr. Hofr. Michaelis Specilegium Geographiæ, 26 i Tallet, beträffte allesammen den ægyptiske Historie og Geographie, og søger i sær at oplyse den sidste af det Coptiske Sprog. Herved kommer nu vel mere Etymologie for, end mangen en bifalder i Geographien, men det er dog ikke nogen hebraisk (hvilken Hr. Hofr. Michaelis i sit Specilegio saa stærk har bestridet,) men Coptisk Etymologie til ægyptiske Nomina propria. Hr. F. er heller ikke saa indtagen for sit eget Arshyde, at han jo tilstaaer S. 19. at Etymologien er ikke noget sikkert Opfindelses Middel i Geographien, men dertil lidt forsørisk. Ikke destomindre leder den dog undertiden til Sandhed, endog saa i Geographien. Om Moses troer Hr. F. at han har levet under Sesostris, og i de første 40 Aar tient under ham, og paa sine Feldtoge lært at kende mange langtsraliggende Lande, som han nævner i Mes. B. X., Zephon i Baalzephon 2 M. B. XIV. 1. holder han ikke for et hebraisk Ord, men for det Ægyptiske Navn af Typhon, og da Typhon efter den Ægyptiske Mythologie skal være troffen af Lynnild ved Hieropolis, og Staden efter Stephani Fortælling skal deraf have bekommet det Navn den blodige, saa formoder han, at Baalzephon, hvor Israeliterne leyede sig for de gif igennem det røde Hav, er Hieropolis. De Stæder, תְּהִפְנָחָס og סְנָהָס Jes. XXX. 4. understiller

han fra hinanden og holder den sidste for Thennes i den Mendesiske Søe. Naar Egypten hedder Chams Land, saa vil han herved ikke maae tenkes paa Cham, Stamfaderen til saa mange Folk, men paa det Navn Chemi (Sort,) som Egypten har i det Coptiske Sprog, hvilket og allerede Plutarch melder om. De der allerede besidde det Michaelis'ske Specilegium gisre ikke ilde, om de anskaffe sig dette lidet Skrift dertil. Fortalen er af Hr. Hofraad Michaelis, som ester Hr. Førsters Billie overgav disse Breve til den Vandenhoeckiske Boghandling. Han har ikke betient sig af den Villadelse at gisre Anmærkninger dertil, og siger, at han hellere vilde lære Coptisk af Hr. Førster end tage sig den Frihed. Man seer af Fortalen, at Trykningen først blev fulde endt, ester Hr. Førster allerede var afseglet fra England til de sydlige Verdens Deele.

Erfurt. Beyträge zur allgemeinern Naturlehre.

1773. 31 S. i 4to med en Kobbertavle. Den ubenævnte Forfatter anmelder i Fortalen flere Fortætelser af dette Skrift, som til ubestemte Tider skal komme for Lyset ester hinanden, og hvori de vigtigste Deele af den almindelige Natur-Lære efterhaanden skal blive afhandlede. Dette første Bidrag undersøgger Tyngdens eller Attractionens forskellige Grund-Larsager og Egenskaber, hvilke Teuton forhen beregnede. Et fatteligt sammenhængende Udtog deraf lader sig ikke her meddele. Forfatteren er ikke nogen Begynder og rober megen fin Kundskab og Indsigt i den højere Physik, Mathesis og Natur-Lære. Kun et Par Saker, har man vildet ansøre til Præve S. 20. Vor Jord var i Begyndelsen fuldkommen sphærisk, og havde ingen Bierge: den Midlere Deel af Jorden bestod i Begyndelsen af Metaller, Overfladen af Jord, og denne var allevegne overdækket med Vand: Vor nærværende Jord bestaaer aabenbar af flere Planeters Ruiner. Meget sindrig og skarpsindig philosopherer Forfatteren overalt over de første Larsager til physiske Virkninger, og hans Lærde Afhandling fortiener uden Modsigelse de største Naturforskeres Opmærksomhed. Undertiden synes Forfatteren vel at have overladt sig for meget til sit Genie; men det er noget han selv med en roesværdig Beskedenhed har tilstaet S. 21. §. 71.

No. 34.

Riøbenhavnske

Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 25 de August. 1774.

Riøbenhavn og Leipzig. Πλατάρχες περὶ παιδῶν
ἀγωγῆς. Plutarchi Liber de puerorum educatione.

In usum Scholarum recensuit, selectas virorum doctorum
suasque adnotationes & indicem adjecit Abrahamus Kall,
Prof. Græc. Lingv. ord. in Acad. Havniensi, ejusdemque
Bibliothecarius. 1774. 118 S. i 8vo, foruden det til-
føyede Ord-Register. Vi seer af Tilskriften til Hans Kongel.
Høghed Arve-Printsen, at de smukke græske Skrifter, hvor-
med denne Plutarchs Afhandling er blevet aftrykt, ere paa
Kongel. Bekostning støbte i Holland og skænkede til Universi-
tetet her i Riøbenhavn, egentlig i det Nyemærke, at de skul-
de tiene til en nye Udgave af det Nye Testamente. Men som
man endnu ikke dertil fra Holland har fundet bekomme den
tilstrekkelige Forraad, saa har Udgiveren dog ikke vildet lade
den, som allerede var for Haanden, ligge ubrugt, men har
til en Prøve ladet nærværende Afhandling aftrykke dermed.
Da denne samme Afhandling er næsten overalt kommen i
Brug i de latinse Skoler haade i Tydskland og Dannermark,
hvor den forelæses for unge Mennesker (vi kan tænke, fordi den
just efter Titelen handler om unge Menneskers Opdragelse og
Undervisning, endføndt man kan sige, at den med langt
større Føje burde forelæses for Forældre og Präceptorer,) men
som den dog nu er blevet til en almindelig Skolebog, saa

maa man tilstaae, at vore Skoler og længe har haft Trang til en Udgave deraf, som i det mindste maatte være bedre skikket for Ungdommen, end den elændige Junckeriske, som, i hvor slet den er, dog har fordrevet af Skolerne næsten alle de ældre og meget bedre Udgaver. Den skarpe Critik, Hr. R. har sældet derover, har den i al Henseende fortient, om ikke en skarpere. Det er sandt, at Texten er slet aftrykt; sandt, at de undersøyede Noter ere kun en Tilflugt for Dovenskab og Esterladenhed; sandt, at dens tvende Oversættelser ere begge skadelige, i sær den bogstavelige, som ganske maa fordrive de Unges Smag i Latinitetten, og den sidste, ey alene, fordi den, som Hr. R. her rigtig nok anmærker, ey altid er noyagtig og træffende nok, men og fordi den er meer en paraphrasisk Forklaring, end en Oversættelse, der altsaa afviger alt for meget baade fra Meeningen, og fra Textens Ord, og de fortrædelige Folger, som deraf flyder i og ved Undervisningen, kan bedre erfares end her beskrives. Kun denne kan være nok og giælde for mange, at man behøver nok en Oversættelse, for tydelig at forestillie Lærlinger Forholdet imellem den græske Text og den latinske Paraphrase, for af Textens Ord at vide, hvorledes man er kommen til en Paraphrase, som man slet ikke behøver. De Unge kan altsaa ikke nytte saadan en Paraphrase uden Lærerens dobbelte Forklaring, først over Texten ved en god og rigtig Oversættelse, og siden over Paraphrasen og dens Forhold til Texten, hvilken sidste Forklaring altsaa bliver en ganske forgivnes og ilde anvendt Umage. Derimod roser Hr. R. den Heusingeriske Udgave efter Fortieneste, men den er deels ikke at bekomme i vore Boglader, deels indbefatter den mere, end Ungdommen i Skolerne behøver til sit Brug. Denne Udgave har Hr. R. fornemmelig fulgt i Recensionen af den græske Text, og har desuden af samme her indført hans og de Heumanniske Observationer, ey alle, men alene saa mange, som han har troet at kunne stikke sig og være fornødne for Ungdommen i Skolerne, hvoriblandt man maa ansee dem for hans egne, under hvilke Heusinger og Heumann ikke findes nævnede. Alle de her under Texten anførte Observationer figter og overalt alene til endten at oplyse Meeningen eller og at forklare de forekommende græske saa vel grammatiske, som syntactiske Idiotismere, hvori han flittig har betojet sig af Devars og

Vigers bekendte Skrifter, som han og ofte henviser til. Vidtfløstige og stridige kritiske Undersøgninger, eller parallelistiske Observationer og Correctioner over Steder, som forekomme hos andre Skribentere, og hvoraf Ungdommen egentlig ikke kan giøre nogen nyttig eller fornøden Brug til at forstaae den Afhandling, som de har for Haanden, finder man her ikke. Hr. R. har heller ikke vildet tilføje nogen latinſe Oversættelse, og han har deradi med fuldkommen Tillid fulgt en Gesners og Ernesti's Authoritet, hvilke twende anseelige Mænd har holdt for, at man uden Undtagelse burde stafte dem af Ungdommens Hænder. Recensenten troer dog ikke, at det skuldé geraade deres Anseelse til nogen Fornærmelse, om man sagde, at man efter Omständighederne, og i sær het i Danmark, gjorde sig nogen Betenkning over at følge densne deres Meening uden al Indskräckning. Uden Evil har man fuldkommen Ret i alt hvad der med største Strenghed kan declameres imod de Leusdeniske og Junckeriske Oversættelser, eller rettere, den løtte og store Misbrug, der kan giøres deraf (thi Rec. seer dog vel, at disse Mænd har dog virkelig haft noget Godt, og intet Ondt for Dyne dermed). Ogsaa dette kan man tilstaae, at enhver Oversættelse, som endten stod ved Siden af, eller neden under Texten, i hvor god den ellers var, løt kunde misbruges af Discipler til at bedrage baade deres Lærere og sig selv. Men Recensenten turde derfor endnu ikke saa ligefrem paastaae, at en god Oversættelse i og for sig selv endten var unyttig, eller usornøden eller skadelig for Skolediscipler i Danmark. Alt hvad herved kan og bør komme i Betragtning, finder her ikke Sted og Rum, og kan bedst estertænkes af de Lærere, som har med mange og forskellige unge Mennesker at giøre, og med en for dem alle tilsælles og almindelig Underviisning. Kun dette vil Recensenten erindre. Man kræver her ved Academiet af unge Mennesker en latinſe Oversættelse af de græske Stykker, man ved Examen forelægger dem at forklare, og det er ikke Moden at anhøre saadan en Forklaring af dem i deres Modersmaal. Man hører ogsaa gjerne, om just ikke fordrer, en god og rigtig og smuk latinſe Oversættelse, og smukke unge Mennesker ønsker ogsaa gjerne at kunne behage deres Exinator dermed. Nu betænke man, om saadan Oversættelse kunde kræves endogsaa af en øvet Kiender af begge Sprøg, nemlig

saadan en, som han skulle give paa staende God, og om ikke den, han med Overlæg og Betænksomhed skrev, vilde blive bedre end den, han uden Betænkning strax mundtlig skulle fremføre. Man betænke da, hvad der kan ventes eller kræves af unge Mennesker, som paa een Gang skulle lære et græsk Sprog, og tillige forklare sig derover i et andet, som de ey endnu fuldkommen har i deres Magt. For med Færdighed og Rigtighed at kunne forklare sig, maa de jo dog i Skolen efter Lærerens mundtlige Forklaring have lært en god og rigtig Oversættelse, og enhver veed, at det er et Arbejde, hvor ved Hukommelsen hos de Unge bør komme deres Forstand og Skilnesomhed til Hjælp. Ultsaa kan med Føye spørges, om ikke en Lærer forsyner dem begge med et godt og nyttigt og ey usornsdent Hjelpemiddel i en god og rigtig og smuk Oversættelse, som skreven eller trykt gives de Unge i Hænderne? Dertil kommer, at i Skoler, hvor unge Mennesker har vieget at lære paa een Gang, maa de ofte gjøre noget paa egen Haand hjemme, og det er dem desuden en meget nyttig Øvelse, hvorved ganske vist en god Oversættelse tilligemed et lidet forklarende Ord-Register ville være dem meget umisselige Hjelpemidler, i sær naar man betænker Mængden af de forskellige Ting de har at lære, og hvor ved man maa beregne haade Tid og Uimage. Alt hvad der desuden lægger Arbejdet for et ungt Menneske, gjør ham det altid meer behageligt, naar han for Resten elsker det og haster at gjøre Fremgang. Man vil ikke tale om de mange, der lade en Lærers mundtlige Forklaringer og Anmærkninger kun passere giennem Ørerne, og dem ofte forbi, naar de mundtlig foredrages, og hvor ofte han derover med Mishag seer sin Uimage spildt. Ogsaa disses Uagtsumhed og Efterladenhed maa kommes til Hjælp, da den ey altid lader sig tvinge ved Straf, og han maa dog ogsaa bringe dem nogenlunde til deres Maal. Men det er sandt, magelige unge Mennesker af en hurtig Hukommelse kan løt misbruge saadan Oversættelse, som de løt har fundet lære uden ad eg uden al Forstand. Dette maa en flittig og paapassende Lærer forebygge, saa vidt han kan (thi hvem kan forebygge eller merke al Misbrug af de allerbedste Ting, og skulle de Gode og Flittige savne et godt Hjelpemiddel, fordi de Slechte og Dovne kan misbruge det?) og for en stor Deel kan det forebygges, naar Oversættelsen leveres dem bag efter eller

adskilt fra Texten. Denne Betænkning, som endnu videre kunde have været udført, overlader Rec. i sær til Skolelæres res videre Eftertanke, som har god Leylighed til i Gierningen at erfare, hvor vidt den er grundet. Men Hr. R. har troet, at han kunde fornysse dem, som maatte med Fortrydelse savne saadan en Oversættelse, deels med en fri Paraphrase i Møsterne over et og andet enkelt Sted, deels med det tilføyede Ord-Register. Ganske vist har begge Deele sin Nutte, og ere der Lærere, som desuden finde det nyttigt og godt, at forsyne deres Ungdoms Forstand og Hukommelse med en god og rigtig Oversættelses Hjelphemiddel, saa vil Arbendet blive dem saa meget desto lætttere, som de derved efter Behag kan føre sig Udgiverens Anmærkninger og Register til Nutte. Kun denne Vanskelighed vil det have, at de Unge da maa spilde Tiden med ofte meget slette Afskrifter, da de een Gang for alle kunde have saadan en Oversættelse trykt. Hr. R. vil og dermed have sparet de Unge den Bekostning, som en storre Bog af den Aarsag maatte have forårsaget dem. Men man ikke denne Bekostning igien kunde have været erstattet ved Noternes Indskrænkning haade i deres Indhold og Antal? Men Recensenten vil dog ikke dermed dadle nogen deres lastværdige Overflodighed. At træffe den rette Middelmaadighed i den Henseende har næsten alle Udgivere af deslige Skrifter fundet megen Vanskelighed ved, og noget maa vel i den Henseende ogsaa skænkes deres eget fri Godtbefindende. Man kan slutte sig til Noternes Mængde af det, at de paa de fleste Sider indtager det største Rum og lader kun Plads til faa Linier af Texten. Ved at omblade iblandt dem har Recensenten fundet mange særdeles nyttige og ret passende for unge Mennesker, men deriblandt vel ogsaa dem, som kunde have været overladte til Lærerne selv, for Ex. S. 2. Hvilken Lærer veed ikke hvad der erindres om den samme Casus efter som for Infinitiverne, og mange Citationer af lige Exempler behøve de ikke, da de blot kan henvisse de Unge til en syntactisk Regel, eller selv give dem en ved en mundtlig Anmærkning. Flere sagdanne finder man vel, som uden al Betænkning kunde have været overladte til en Lærers Anmærkning, og naar man kunde forudsætte nogen Lærer saa svag, eller uestertænksom, at han selv ikke kunde eller skulde være falden derpaa, saa kunde man for saadanne Lærere aldrig skrive Anmærknin-

ger nok, men de maatte også kunde have behovet mange flere. Nogle kunde maaßee have været anbragte i Registeret, hvor Ordene dog staer, og optager et lidet Rum med Henviisning til Noterne. Det forstaer sig selv, at Noten da burde der have været kortere. For Ex. der hvor *xāv* staer i Registeret kunde kertelig have været sagt, at det her og ellers ofte bemærker & si (en etsi, etiam si) og dermed kunde have været sparet den hele Heusingeriske Anmærkning over en meget almindelig Sag, der ikke behøver mange Citationer. En Prøve af saadan Anmærkning: *Kāv* contr. ex *xāy* & *eāv* non semper significat quamvis, etiam si, sed sæpe etiam, ut hic, ponitur pro sique & si. Interdum etiam emphasis prodit, quam Latinorum vel, in his vel minimum, vel maximum, *xāv* μεγίστον, *xāv* ἐλάχιστον. Sed *xāv* sine accentu pro *xāy* er. Der er uden Tvil alt hvad en Discipel kan behøve, og en for meget for et Register eller et lidet Vocabularium exegeticum. Paa den Maade kunde Hr. R. vel have sparet flere hele Heusingeriske Anmærkninger. Ofte kan og bør det billigen hedde: unde habes, quærit nemmo. I det mindste bør Discipler ikke spørge meget derom. En anden Sag var det med en kritisk Udgave, og som burde leveres den lærde Verden med sin hele kritiske Forraad. Den eene Grindring var i saadan en Skolebog for een Gang nok sagt i en Fortale, at man nemlig i sine Noter og sit Register havde betient sig af den og den Udgave og med Valg efter bedste Skionsomhed ført sig de Anmærkninger til Nutte, som man har anset for vel passende og nyttige eller fornødne for unge Mennesker. Flere deslige Erexpler overlade vi til Læseren, som vel og selv vil forefinde dem, hvorom samme Dom kan fældes. Men vi ville kun hermed have viist en Anledning til mulig Forkortelse og langt fra dadlet nogen med god Grund lastværdig Overslædighed, efterdi det er meget vanskeligt, som sagt er, herved paa det næreste at undgaae baade for meget og for lidet, og meget maa billig være overladt til en Udgivers fri Belbehag, ey at tale om, at een og anden Note kan maaßee behøve at staae under Texten lige for Øyne, for ey at oversees. I øvrigt ville vi lægge Mærke til nogle besynderlige iblandt de tilføjede Anmærkninger, kun for at udmarke deres Værd og Betydenhed i sig selv.

Hvad Heus. anmelder allerførst ved $\epsilon\chiοι \epsilonιπειν$ er nok en Subtilitet, da Oversættelsen ved potest meget vel lader sig høre. Recensenten vil ellers herved give Læserne at betænke, om ikke denne Plutarchs af 3 Linier bestaaende forte Prologue, sammenlignet med andre flere Steder i Afhandlingen selv, røber fiendelig et blot Udkast til en Afhandling om Opdragelsen. — Rigtig og vigtig er Anmærkningen S. 3 over $\varphiρονηματα$ og Latinernes Spiritus i Plurali. — S. 5. At $\omegaς$ staar for $\sigmaις$ er en almindelig Sag, men her kunde have været anmærket den besynderlige Varsag dertil, nemlig at $\sigmaισ ο, τις$ ikke vilde have klinget ret vel. — S. 6. Anmærkningen over Forskiællen imellem $\tauο μεγεθος μεγα$ og $\tauω μεγεθε μεγα$ er nok en kritisk Subtilitet, som Hr. B. heller ej udgiver for andet end en blot Formodning, som han vil lade andre dømme om. Man kan og sige, at Forskiællens Bestemmelse med nogen Vished havde udfordret en nære og videre Undersøgning over de ansorte Steder hos Skribenterne. Man veed ellers, at begge Casus i lige Tilfælde bruges i Flæng og indiscrete. Men at $\muεγεθος$ og $\muεγεθε$ er ingen pleonasmus, derudi har Hr. B. uden Evil Rec imod Heusingers Anmærkning. — S. 9. At $\deltaε$ i $\epsilonιστε$ maa forklares ved nimirum eller $\gammaαρ$, har Hr. B. uden Evil meget vel troftet. Hvor ofte tager man ikke Fejl af Mangel paa saa subtil en Bemærkning, for Ex. Rom. IV. v. 4. i $\tauω δε εργαζουμενω$, hvor $\deltaε$ usfeylbarlig har samme Bemærkning. — S. 10. Her forekommer et vanskeligt Sted, hvor det gjælder om Bemærkningen af det Ord $\alphaναδραμειν$. Denne har Hr. B. meget vel og lykkelig oplyst, i sær med et Exempel af Polyb. Herved er at mærke, at $\alphaναδραμειν$ ikke maa ansees som et verbum activum der styrer $\epsilonλαττωσιν$, men dette styres af $\alphaντα$, som maa forstaaes derved og er efter Grækernes Maade udelukt. Den Danske Oversættelse, som findes i Stedet for Original Fortale ved disse vore Efterretningers I. H. 1770. træffer og den samme Mening, men af den Talemaade erstattet Naturens Mangel,

maa Læseren ligesaa lidet slutte, at Oversætteren har tillagt *αναρπάσιν* en aktivistisk Bemærkning, som det kan slutes af det emendare, som Hr. R. her i sin Paraphrase har brugt.

— S. 18. *Εξ οὐχων απαλων.* Nogle gamle Udgaver skal ey have det Ord *απαλων*. Heusinger holder for, at saasom amor exceptus a teneris ungviculis betyder en ved Tidens Langde herdet og dersor fast og stærk Kierlighed, saa kan den Talemaade heller ikke vel bruges om den Kierlighed, hvormed en Moder elsker et spædt Barn. Men da Moderens Kierlighed har een Oprindelse med Barnets Undfangelse og Fødsel, saa seer Recensenten slet ikke, hvorfor det ikke skulde ret og vel nok siges om en Moder, at hendes Kierlighed til Barnet begynder a teneris ungviculis og siden immer og bestandig flyder af og fra den Grundkilde, og hvorfor hun ey selv skulde kunne siges at elste sit spæde Barn a teneris ungviculis, det er med en Kierlighed, der er hende i Naturen indpræget fra Barnets Fødsel af. Hun elsker vist endogsaa det livløse Foster, hun endnu bør vaa, end mere, naar det har faaet Liv, og end mere, naar hun det lykkelig har født, og er det ikke at elste a teneris ungviculis? Dog har Heusingers Authoritet formaaet her saa meget hos Hr. R., at han har seet sig om efter en anden Forklaring over det blotte Udtryk *εξ ουχων* uden *απαλων*. Han spørger da, om det ikke kunde være det samme som ab ungibus ad verticem, for valde, omnino, vehementer? Nec. tor svare Mey. Ab ungibus ad verticem betyder heel, ganske, heel igien nem, saasom i det anførte Exempel af Cicero: Nonne ab imis ungibus usque ad verticem summum -- ex fraudibus, fallaciis, mendaciis constare totus videtur. Cicero kunde have luft totus ude, hvis han ikke dermed vilde have oplivet, oplyst og forstærket sit Udtryk. Meeningen er: Han hænger sammen fra Taae til Top af lutter Skælmstykker, Bedragerier og Løgn, eller, han er en Skælmi, Bedrager og Løgner, saa stor som han er, eller, som han er stor til. Men om endogsaa denne Talemaade kunde nogensteds være brugt for hæftig og stærk, saa veed Nec. dog ikke, om en Moder saa begvemmelig kan siges, at elste sit spæde Barn fra Taae til Top, som at elste det a teneris ungviculis i den foranførte Meening,

nem.

nemlig med en hende af Naturen og fra Hødselen af indplantet Ricerlighed. Denne sidste Meening har vor Danske Oversætter ogsaa fulgt. — S. 37. Εἰσελθε εἰς πορνεῖον πτ., ἵνα μάθης, ὅτι των αὐτοῖς τὰ τίμα
ἀδὲν διαφέρει. Derover har Hr. R. saaledes paraphraseret: Voluptates atque animi oblectationes, quæ magni constant, sæpiissime haud antecellere iis, quæ vel parvo admodum pretio, vel gratis omnino conceduntur. Res censenten maa tilstaae, at denne Forklaring er meget vel over-eenstemniende saa vel med Ordene selv, som den foregaaende Context, hvor der tales just om kostbare Skøgers Underholdning, hvorved lidetlige unge Mennesker paa en skammelig Maade forde deres Midler. Ikke desto mindre seer man, at Xylander har med sin Oversættelse givet en langt anden Meening at forstaae, ingredere lupanar aliquando, ut discas, nihil ne res honestæ abindignis differant, og denne hans Oversættelse har Olaus Gesychius i sine Noter saaledes forklaret: Jubet Diogenes adolescentem ingredi in lupanar, non ut turpes libidines perpetret, sed ut aliorum fœditatem videns discat, quantum honesta pessimis his flagitiis sint præferenda. Simile fere hujus fo-
ret, si quis Juvenem ad potatorum Confessus in tabernas ire juberet, non ut ipse se ineibriaret, sed ut abominanda ebriorum turpitudine conspecta disceret, quantum iobrietas miseræ ejusmodi vitæ præstet; utque deinceps id, quod in aliis detestabile fuerat visum, ipse eo majori studio vitaret. Om man end maae give Hr. Ralls Forklaring Fortrinet, saa havde dog denne Xylanders og Gesychs og fortient at komme i Betragtning, om ikke for andet, saa for at rettes. Man seer og, at vor danske Oversætter har fulgt denne samme. Noget maae dog have bragt dem paa en mod den græske Læsemaade saa stridig Forklaring. De maae have troet, at det var allerede en noget haardt lydende Befaling til et ungt Menneske, at han skulde gaae ind i et Hoere-Huus, en Befaling der ikke vel kunde gives nogen, uden den man allerede tilsorn ved en særdeles god Undervisning og Øvelse i at temme sine Lyster havde vel forvaret og bevæbnet imod en af de farligste Fristelser. De maae altsaa ikke have fundet tiltroe en Philos-

soph den Meening, at han virkelig vilde at et ung Menneske skulde gaae ind i Hoere-Huus, for der selv i Gierningen at erfare, at en Bellyst, som han kunde have for godt Kjøb, kunde smage ligeaas vel som den, han dyrt maaatte betale. Saa meget mindre maae de have fundet tiltroe ham den Meening, som den Høyagtelse, man gierne vil have for en Plutarch, heller ikke har tilladt dem at troe, at han kunde saa nær og i Gierningen bisalde saadan Befaling, og intet videre skulde have haft at udsætte derpaa, end at den i Henseende til Ordene klingede noget haard. Men forunderligt er det, at de da slet intet har erindret i Henseende til den græske Læsemada. Thi intet andet kan redde denne Forklaring, og tillige med den Plutarchs og Diogenis Ere, end en foranderlig Læsemada, eller i Mangl af samme den kritiske Conjectur, at endten *&ðe*v hører ikke til Tejten og *ó*t da maa være *ð*, *ti* for *tí*, eller og at der maa læses *éti* for *óti*, ligesom foran, paa et andet Sted i Afhandlingen, *éti yévoito* for *ó*, *ti yévoito*. Men lader man Hr. Ralls Forklaring gielde, som den vel fornemmelig bør, saa bør dog hverken Diogenes eller Plutarch slippe uden Censur, saasom vi tor i denne Meening ey anprise vor Ungdom denne deres moralste Lære-Regel, men i den første lader den sig nogenledes høre, og endskjont dens Anvendelse i Henseende til Hore-Husene var ikke raadelig, saa er den dog i andre Exempler uden al Undtagelse, for Ex., at man maa lade et ung Menneske see en fordrucken og usel Fyldehals, for at vise ham for Dynene Drukkenheds Virkninger, et ulykkeligt Slagsmaal af forbittrede Mennesker, for at vise ham Folgerne af Forbitrelse og Bredt o. s. v. Det eeneste, som kan siges til deres Undskyldning, er den mærkelige Forskiel i Tidernes moralste Tanke-Tale- og Handlemaade. — S. 59. Her forekommer et andet kritisk Sted, hvor Hr. R. giver Lesseren Valget imellem den Heusingeriske eller Suffridiske Forklaring. Valger man den første, saa troer Recensenten dog, at den af Heusinger: antagne Parenthesis er just ikke saa forneden. Plutarch skal med denne Allusion til Landvæsenet (*xatato yecywades*) have vildet sætte Bøgers Samling imod Samling af Agerdyrkningens Red.

skaber, døde og levende. Derpaa gaaer Heusingers Forklaring ud. Vor Danske Oversetter synes at have strakt Lignelsen ogsaa til Frugters Indsamling til Afsættning, egen Forbrug, nye Sæd eller Høst. Man kan sige, at Plutarch i Almindelighed har sigtet til alt hvad Landmændene samler ind og lægger sig til, ikke for blot at have og eye det, men for at bruge det, og kunde da den Danske Oversættelse bedre og kortere saaledes have været fættet: Men man bør lade dem giøre sig en Samling deraf, ligesom Landmændene pleye at indsamle og lægge sig til alt hvad de behøve til deres Brug: thi det gacer her til i Videnskabernes, som i Landvæsenets Drift, at Vøgernes Brug er Lærdommens Redskab, og man bør løge at vedligeholde Videnskaben fra sin første Bilde. De sidste Ord ere tilføjede, som en Grund til den anbefalede Samling just af gamle Skrifter. Denne simple Oversættelse synes ej at lade Sted til nogen Parenthesis. — S. 70. Vigtig og nyttig er den Anmærkning H. R. har gjort over *doteō* med *Accusativo ev̄tup̄p̄vers̄s.* — S. 111. Hr. R. har her sat Forsøg paa en nye Forklaring over det Ordsprog *τὴν κατὰ σαυτὸν ἔλοε*, ved at lade *ἔλοε* forstaaes derunder. Dog vil han i den Henseende ikke være paastaaende. — Læserne ville finde mange flere rigtige og nyttige og vist ikke ubetydelige Anmærkninger, hvori blandt i sær kan regnes de, som sigte til at oplyse saadanne Idiotismmer, som ikke ere almindelige, og hvorved man kunde henvise til almindelige syntactiske Regler, og at udmærke de græske Partiklers emphatiske Brug. Det til sigter og en Deel af de Heusingeriske Anmærkninger. En eeneste Erindring vil Recensenten dog endnu vove imod den forte Anmærkning S. 23 om *μεντοι*, hvor det hedder, Asseverandi vim habet, diciturque sapere cum quodam vehementi affectu, og henvises til Devarius p. 204 seq. Det kan være sandt paa andre Steder, men uden Twil ikke her, hvor *μεντοι* just er syhet til det, som Plutarch sætter sidst i Orden, og gior mindst af. Men *έτι μεντοι* folger efter *πρωτιστα μεν*, og staar alene for de saaledes: *πρωτιστα μεν* først og for alle Ting — *έτι* de dernæst ogsaa.

Recensenten har just haft ved Haanden en haandskreven Samling af bemærkninger til Vigers Idiotismer, og seer deriblandt andre en Deel Exempler til Beviis paa denne Brug af μεντος, saasom ειτα μεντος for ειτα δε efter πρωτον μεν. Devarius har endda ogsaa bemærket denne Brug af μεντος S. 205, skisndt i en adversativisk Meening for αλλα og δε efter μεν. Ogsaa i det N. Test. forekommer μεντος for δε, som i ὅμως μεντος for ὅμως δε Joh. XII. 42., da det ellers og paa andre Steder hos samme Evangelist bruges for tamen, altsaa for αλλα og δε. Men den copulativiske Bemærkning i divisionibus membrorum orationis, hvor μεν og μεντος ofte forekommer som μεν og δε har hverken Devarius eller Vigerus lagt Mærke til. — Den grøste Tert er, saa vidt Rec. har mærket, accurat og sine vitiis. Men paa nogle Sider synes de fine Hollandiske Skrifter noget mere blidende for Dyrnene, end paa nogle andre, maaske formedelst en alt for svag Astrykning.

Greifswald. Abhandlung über die vortheilhafteste Anordnung der Feuersprützen, welchr den von der Königl. Dänischen Societät der Wissenschaften in Copenhagen auf das Jahr 1771. ausgesetzt gewesenen ersten Preis erhalten hat, von Wencesl. Joh. Gustav Karsten, der Phil. D. der Mathematik Prof. zu Bügow der Churf. Bayerisch. Akad. der Wiss. zn München, und der Holländ. Gesellschaft der Wissenschaften zu Harlem Mitglied. Nebst einer Abhandlung über die allgem. Theorie von der Bewegung des Wassers in Gefässen und Röhren von dem selben Verfasser. 1773. I Alph. 5½ A. 4to. Det Prisspørsmål, som det Kongel. Danske Vid. Selskab til Kjøbenhavn havde opgivet over den fordeelagtigste Indretning af Brandspryter, var af en meget viid Omfang. Der blev forlangt at angive en Spryte, hvori Cylindere, Suere, Mellem Rør, Klaper, Wind-Riedler, Haner, Slanger med sine Skruer og Straale-Rør o. s. v., ey alene havde den behørige Styrke og Fasthed,

men

men og den beste Proportion efter Hydraulikens Love. Man
maatte see til, at Vægt- og Pompe-Stænger efter Mechanis-
kens Love havde det beste Forhold mod hinanden, og bleve
med deres Understøtter saaledes anbragte, at den heele Ma-
chine blev enkelt, behøvede ingen østere Forbedring, lød
sig bevæge og føre igennem snævre Gader, og med god Lyk-
ke kunde bruges til at slukke med ved Gldebrand. Alene den,
der til saadan en Machines Forsædligelse veed at forbinde
den fornødne Theorie med en omhyggelig anstillet Erfaring,
kunde vove sig til saa svær en Opgave. Da nu Hr. Prof.
Karsten, som en fortræffelig Mathematikus besidder alle
de Kundskaber, der udfordres til alle Slags og deslige Ma-
chiner, og da han for nogle Aar siden har haft Leylighed til
at lade forskellige Brandsprøver forsædige under sin Op-
sigt, og dermed at anstille mange Forsøg, i det at alle de
Brandsprøver, som man betente sig af i de mindste Steder
maatte efter en Anordning af den Hertuglige Meklenburgiske
Regierung først være prøvede af ham: saa var han og frem
for mange andre i Stand til at udarbeide og leve noget
over dette Spørsmaal, som kunde love sig Kienderes Bie-
fald. Afhandlingen bestaaer af 8te følgende Afslutninger:
1) Angives i den foregaaende Indledning den Anledning,
som er given ham til denne Afhandlings Udarbejdelse, og
den Plan, som derved er blevet fulgt: 2) Giver han en al-
mindelig hydraulisk Theorie om en Brandsprøves Pompe
Værk, hvori mange Ting, som findes derom i hans Hydraulik,
bliver sat i et endnu større Lys: 3) Giver Undersøgnin-
ger over den Kraft og Gesvindighed, hvormed Arbej-
derne kan sætte en Brandsprøve i Virksomhed, anstillede af
tilforladelige Forsøg. Derover er ikke noget bestemt fastsat
i hans Hydraulik; saasom han selv endnu den Gang manglede
Erfaringer derover, og han og hos praktiske Skribenter
ikke fandt de derhen hørende Esterretninger. Men her har
han søgt at erstatte denne Mangel. Det kommer nemlig
derved an paa det Spørsmaal, hvor højt man kan taxere
Arbejdernes mechaniske Moment, som skulle tage fat paa
Tverstængerne og derved sætte Sprøyten i Virksomhed.
Man maae her en allene rigtig beregne den Styrke af Tryk-
ning paa Tverstængerne som man kan vente af Folkene, men
og den Gesvindighed, hvormed de angrebne Tverstænger kan
und-

undvige, uden at hin Tryk dersor bliver svagere. Produktet af Trykningen i Geswindigheden af det angrebne Sted paa Machinen bestemmer Virkningen. Herover gisres endnu forskellige Anmærkninger, hvorpaa de følgende Regninger grunde sig. Der er anstillet Prover med tre forskellige Sprøyter, hvilke oplyse og stadsfæste denne Theorie. Nu folger: 4) Theorien om Brandsprøyter med dobbelt Trykværk uden Vindkieddel. Den heele Indretning af et saadant Slags Sprøyter bliver meget noye beskrevet, og alt udledet af visse Grunde, hvad som ved sammes Forfærdigelse er at bemærke; 5) Handler Forsatieren om Brandsprøyter med en Vindkieddel og beviser, at det er virkelig fordeelagtigere, at Sprøyter med dobbelt Trykværk har en Vindkieddel ved sig, end at de ingen har. Genieenlig driver vel en Sprøyte med Vindkieddel Vandet ikke fuldkommen saa højt, som Sprøyter uden Vindkieddel, naar de for Næsten ere lige; dog kan og en med Vindkieddel forsynet Sprøyte, naar alt er ret gjort, næsten frembringe en lige Virkning, ja den vel endog blive større, naar Slangen er lang og maa trækkes højt op: 6) Betragter han Sprøyter med enkelt Trykværk og giver derved følgende Regler: Ved store Brandsprøyter maae man hellere vælge det dobbelte Trykværk: Ved smaa Sprøyter som skal bearbeedes af 2, 3 til 6 Mand har det enkelte Trykværk med Vindkieddelen virkelige Fortrin for det dobbelte Trykværk, hvorfor det altid er at anraade. 7) Har Forsatieren erindret det fornødne om Træk- eller Sue-Sprøyter og Tilbringere, og forbedret noget hvad som i hans Hydraulik over den Theorie om Træk-Pomper dermed er at forbinde. Jo mere enkelt en Brandsprøyte er, og med jo mindre Omstændigheder den kan sættes i Virkning, desto større er Nytteten man kan have sig deraf. Vil man endelig bruge en Træk-Slane, saa kan man giøre Indretningen saaledes, at samme tages bort naer det behoves, og Trykværket alene gisr sin Tjeneste. Saadanne ere de Brandsprøyter, som Hr. J. Nyttal i London forfærdiger. Saadanne Brandsprøyter kan giøre meget god Tjeneste, naar de bruges som Tilbringere, for at bringe Vandet til en anden Sprøyte. 8) Beslutter Forsatieren denne Afhandling med besynderlig Undersøgning over de enkelte Deele af en god Brandsprøyte, deres fornødne Føsthed og Sammensætnings-Maade, giver

og nøye Afmaalinger af alle Deele i tvende store Grandspros-
ter, af hvilke den ene maae bearbeydes ved 16, den anden
ved 12 Mand. I den tilføyede Afhandling over den alminne-
delige Theorie om Vandets Bevægelse i Kar og Nør, sams-
menligner Forfatteren hvad Hr. Bernoulli, Hr. Maclaus-
rin, Hr. d'Alembert og Hr. Euler herover har udbragt
ved deres Regninger, og viser, at deres Slutnings-Sæzer
i Hoved Sagen komme overeens, skjent Resultaterne af des-
res Undersøgninger undertiden ere forskellige i Anvendelsen
paa nogle mærkværdige Tilsælde. Denne Afhandling er els-
lers alene for saadanne, der har øvet sig i de deslige dybsin-
dige Regninger, som hertil udfordres. Forfatteren giver
Haab om, at han med Tiden vil levere flere hydrauliske
Opsæker.

Stuttgart. Johann Georg Essichs *Furze Einlei-
tung zur der algemeinen und besondern Welthistorie,
aufs neue übersehen und vermehrt, und bis auf
gegenwärtige Zeit fortgesetzt*, von M. Johann Chri-
stian Volz, Professor am Herzogl Gymnasio zu Stut-
tgard. 1773. 2 Alph. 16 A. 8v. Næppe skulde Es sich
endnu kiende sin Bog, saa meget er den siden hans Tid ble-
ven forandret og forøget. Dog er sammes Plan, at afhand-
le den almindelige Verden-Historie efter de fire saa kaldte
Monarchier, endskjont den allerede lange siden og med Det
er blevet forkastet, og Bogens Udgivere har intet videre
kundet giøre, end at forbedre den gamle Bygning, hvor
det var nyttigt og nødvendigt, og at føre den immer højere
i Veyret, hvad endten saa Grunden kunde bære den eller
ikke. Hr. Prof. Volzen Mand af megen Duelighed, har
besynderlige Fortienester af denne Bog, som immer ere blev-
ne større under de af ham besorgede 4 Udgaver deraf. I
Besynderlighed har han meget forandret nærværende 1ode
Udgave snart ved Tilsæzer, og fortsat Historien indtil den
nyeste Tid. Han har allermeest bearbeydet Historien om de
Fyrstelige Huse i Thyskland, og givet den heele Bog et nyt
Anhang under Navn af en Grundridsning af de fornemme-
ste Stater i de øvrige Verdens Deele. Denne anvendte store
Bemøjelse uagtet, har dog Historien om Karien og Char-
tago undgaaet hans Opmærksomhed, ved hvilc Bearbeydelse
Bog:

Bogen altsaa endnu ved et tilkommende nyt Oplag kan forsøges. Da meener man og en Deel igien ganske vel kan udstryges, som nu i denne Grundridsning af en almindelig Historie er endten overflodigt eller urigtigt, for Ex. S. 819. staer i Historien om Rusland, at der 1763. i den Irkutiske Provins, paa Grændserne af det Sinesiske Tartarie, har reyst sig en for Rusland usformodentlig og besværlig Krig med de Sineser og Tunguser, om hvis Folge man hidindtil intet videre har fornrummet. Man formoder at Hr. V. maae have taget dette af en Tidende, og, som Krigen er digtet, saa maae det udstryges! S. 756. er det angivet som noget besynderlig mærkværdigt om nærværende Konge af Dannemark, at han i Begyndelsen af sin Regierung ved ataabne høyeste Ret har viist sig, som sit Riges øverste Dommer. Paa samme Side staer, at Kongen 1767. har givet Honderne paa de Kongelige Gaarde deres Godser til Eyedom, hvilket og andre fornemme Herrer i Riget har gjort paa deres Gaarde. At der til Rundoe i det Tronhiemiske er blevet eprettet et Fyr, er en Omstændighed, der er alt for lidet for at finde Sted i en almindelig Histories Grundridsning. Man ansører endnu nogle flere Småaheder eller Urigtigheder, men holder desuagtet denne Bog for langt brugbarere, end det Zopfiske Grundlag til en Universal-Historie,

Halle. M. Johann Henrich Zopfens erläuterte Grundlegung der Universal Historie bis zum Jahr 1773., nebst einem historischen Examine und Register. Sechszebhnte und vermehrte Auflage. 1773. 2 Alph. 4 $\frac{1}{2}$ A. 8v. Denne Bogs saavel Plan, som Smag er længe siden bekjendt. Recensenten vil, at man af dens 16 gange igentagne Trykning skal kunne slutte til Beskaffenheten af de fleste offentlige og private Skoler i Tydskland, og deres Lærere, og til Frugterne af de hyppige Forslag til Skolevæsenets Forbedring. Formodentlig siger han, er endnu meer end een Meyneske-Alder nødvendig for at udbrede grundig Kundskab, Viisdom og god Smag igennem alle Skoler i Tydskland.

No. 35.

Røbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 1te Septbr. 1774.

Riøbenhavn. Aandelige Sange. Ved M. Peter Olrog, Sogne-Præst til Maglebye paa Amager. — Gud! mit Hierte er rede, mit Hierte er rede. Jeg vil synge, ja, jeg vil synge Psalmer. Psalm. LVII. 8. — Beskostet af Salskabet til de skjonne Videnskabers Forfremmelse. 1774. 56 S. st. 8vo, med 27. Möllers Skrifter. Iblandt disse saa Sange ere der maa ikke nogle, som mere kan ansees for forte moraliske Lære-Vers, end egentlige saa kaldte Sange, der bor være skrevne mere for Hiertet end for Forstanden. Den første Sang er egentlig en til Hiertets Opbyggelse anvendt Betragtning over sin Siæls Værdighed. En smuk Strophe deraf til Prøve:

Ja Guds reene Hellighed
Kan i vore Handler skues,
Kan — men ak! min Gud! jeg blues!
Kom dog, Hellig Aaland! herned
Og fuldsor hvad du begyndte,
Og forbedre mig hver Dag!
Siælens Værd dig jo tilskyndte:
Lys og leed og driv og drag!

Nok en anden:

Siælen tabt, og alting tabt!
Hvad kan mig en Verden gavne,
Som jeg maa omsider savne?
Ney, jeg blev til større tabt.

Sælen iler til det Høye
Til Udvalgtes Salighed,
Mindre kan den en fornøye
End en salig Evighed.

Den anden Sang om Bønnen ligner heel igennem et moralst Lære-Vers, og den begynder og i saadan en undervisende Tone:

En Bon er ey en kunstig Tale,
Den bedste Bon er Hiertets Sprog.
Det bedre kan vor Nsd afmale
End hvad vi læse af en Bog.
Brug andres Tanker om du vil;
Men læg dit eget Suk dertil. o. s. v.

Den tredie Sang er en fort Paraphrasis over Fader vor, udført i Form af en Bon. Den fjerde Sang handler om Guds Paafaldelse. Man skulde vel her have ventet, at Forfatteren havde bergrt nogle de vigtigste Livets Gienvorsdigheder, og ved Hielp af Indbildungen i det mindste forsøgt selv i saadanne Tilfælde, for i de bequemmeste og livagtigste Udtryk at aabenbare for Guld sit Hiertes Foleiser og ansaaabe ham om hans Hielp og Biestand til at giennemgaae og taalmodig at overstaae enhver i sær. Nogle faa Stropher stikker sig vel nok i den Henseende, og deriblandt de tvende sidste. Men nogle Linier og hele Stropher synes os derimod Materien uvedkommende, matte og trungne, for Ex. i den første Strophe:

Hæsse, hielp os! vi forgaae,
Raabte hine før i Farer.

Nel nok begyndt. Forfatteren maatte kun have bleven ved i en ligesaa ivrig bedende Tone, men hvor matte disse tvende Linier:

Saadant Suk skal himlen faae
Af mig, medens Livet varer.

Bedre saaledes:

Hæsse, hielp! jeg ogsaa maae
Raabe, medens Livet varer.

Nu videre vel nok sagt:

Verden er et oprørt Hav,
Men folgende Linie synes kun at hielpe paa Rimet:
Blir omsider Kroppens Grav.

Hvor meget bedre havde det her skikket sig at have gjort Græven til en Havn. I ligemaade ere i den anden Strophe de tvende første og de tvende sidste Linier ret fortræffelige, men de tvende mellemste ere ikke saa vel passende til Materien og de her anbragte Villeder:

Hjælp os, hvor vi tumles om,
At vi ey mod Klipper støde.
Lad os tenke paa den Dom,
Hvor enhver af os skal mede;
Styr selv alting til vort Gavn,
Før os i den trygge Havn.

Den tredie og femte Strophe synes os slet ikke at kunne besvimmeligen høre til denne Sang, uden man vilde give enhver Bon og alt hvad der kan bedes om Det dertil. Læseren maa ellers dømme. De lyde begge saaledes:

3) Hjælp os nu i dette Liv
Til at bruge talte Dage!
Lad ey syndig Tidsfordriv
Giøre Livet selv til Plage.
Brugbar Tid, som svinder hen
Kommer aldrig meer igien.

5) HÆRRE, hjælp i hvor det gaaer!
Gir du Rigdom, Magt og Ære;
At vi Alting af dig faaer,
Lad os og tillige lære.
Lad mig ey hovmøde mig
Af det, som tilhører dig.

Den 5te Sang, om Forsigtighed i sin Tale, er egentlig en Bon imod den løtsindige Misbrug af de Ord GUD, Sicel, Salighed, Jesu Død og Pine. Opskriften er altsaa lidt for almindelig, og man skal ikke saa let see, hvorhen Sangeren vil, førend man kommer til den sidste Strophe, som oplyser den hele Sang. Den Bon, at man aldrig maa nævne Guds Navn uden at zittre derved, lader sig høre, naar man kun ved denne Zittren ikke forstager andet, end en ørbedig Erefrygt. Men at man og ved at nævne det, maa bruge hver en Bon, synes at være bedet for Niimets Skyld. I Almindelighed seer man og ikke strax hvad det vil sige. Nogenlunde bliver det oplyst i den anden Strophe, som viser Meeningen at være denne, at det maa næv-

nes med en oplyst Forstand og lydig Willie. Men denne Bon, Forstanden sig lad strække ud, Forstaæ, hvad det betyder, er nok for vidt udstrakt, og smager atter af Forlegenhed for et Niim, og der er vel intet, der mindre maa robe sig i en Sang, end denne Forlegenhed. Det er Hiertet, der skal tale, og det maa ikke synes at lede efter Ord, hvorved Andagten svækkes og mattes, en Forlegenhed, som og ikke er saa naturlig, naar man taler Følelsernes Sprog. Den 6te om Barmhertighed og den 7de mod Gicerrighed, atter moraliske Lære-Bers. Den 8de, en god Samvittigheds Priis, og den 9de, mod Omvendelsens Opfættelse, har meest behaget os, og ville uden Evil ogsaa finde Kienderes Biefald. Den 10de er en Formaning til Omvendelse af Christi Lidelse. Dertil har Forfatteren og med god Application anvendt nogle af de under hans Lidelse paa Korset forefaldende Underværker. Den 11te, den Bodfærdiges Sang, synes os fun at begynde med en alt for kold-sindig Beslutning, som ikke vel passer sig med en pludslig til Estertanke opvakt Synder, saaledes:

Hvert Menneske skal prøve sig,

Saa vil jeg nu og prøve mig;

Kun Skriften kan mig lære,

Hvorledes jeg bør være.

Anderledes og bedre begynder en Sang af samme Indhold hos Münter:

Endlich muß ich mich entschließen!

Angstvoll fordert's mein Gewissen!

Wie viel Jahre sind mir schon

Ungenügt zum Heil entstohn!

Det allersørste den bodfærdige Synder her udtrykker, er den Følelse, han og naturlig først maa finde sig rørt af. For Resten vil Sangen uden Evil finde Biefald. Kun en sinue Strophe ville vi ansøre deraf:

Nu gav jeg mig til Synden hen,

Jeg drak, jeg torstet, drak igien

Af denne giftig Kilde.

Hvor har jeg handlet ilde!

Din Billie, min Lyksalighed,

Ansaæ jeg som min Plage.

Ey Skam, ey Dad, ey Evighed

Galler meer nu meer tilhørs

Den 12te forestiller de Troendes Trøst og Tillid i Jesu Død og Forsoning. Den 13de, er en Julesang om Jesu glædelige Fødsel, og den 14de en Paaskesang, om Seyer over Graven. Uden Evil er Begyndelsen ret god.

Dødens Beeskhed er forsvunden,
Graven skräcker mig ey meer;
Huin har Jesus overvunden,
Og jeg denneaabnet seer.
Her laae han som i et Fængsel,
Til Beviis, at han var død,
Men opfyldte vores Længsel.
Da han seyrrig udbrød.

Kun det Billede af et Fængsel, er i sig selv ikke noget Beviis for hans virkelige Død. Man maa vel være stræng, naar man taler om Beviis, da der endogsaa nu ere de, som vove at falde hans virkelige Død i Evil, og hvis den ikke havde været virkelig, da kunde hans Grav ret med Sandhed lignes ved et blot Fængsel. I Stedet for vores Længsel havde sines Længsel nok været rettere sagt. Nu folge tvende Stropher, som synes blot historiske, og af det Slags bor man vel ikke ønske mange i en Sang, nemlig som ere blot historiske Recensioner af Tildragelser, uden nogen besynderlig Anvendelse til Opbyggelse af de enkelte Tildragelser. Uden Evil behøver man jo vel ikke i saadan en Sang at opregne Paaske-Dagens evangeliske Historie, men meget mere blot at anvende det vigtigste deraf til Hiertets Opbyggelse. De tvende sidste Stropher har, ligesom den første, langt mere behaget os.

Thi paa denne Grav staaer skrevet,
Der hvor Livets Fyrste laae:
" Dødens Baand er sonderrevet,
" Alle skal af Graven gaae.
" Ilden, Jordens, Lusten, Havet,
" Deler Støvet mellem sig;
" Men hvor det end blir begravet,
" Skal det dog adlyde mig.
" For enhver, som mig annammer
" Og dør hen i salig Troe,
" Er hans Grav et Sovekammer
" Og en Port til ævig Noe.

„ Her laae jeg, men see jeg lever
 „ Jeg vil, I skal leve med.
 „ Og naar I for Graven bæver;
 „ Da seer hen til dette Sted.“

Den 15de er en Communion Sang om Ciudadverens Indstiftelse, og for den største Deel kun en tor Recension af Indstiftelsens Ord, der er enhver Læser i Prosa noksom bekjendt, og behøver i vore Tanker slet ikke at sættes paa Niim. En Strophe deraf:

Han Balken ogsaa tog dernæst
 Velsigned den, som ypperst Præst,
 Disciplene han samme gav
 Og sagde, drif enhver deraf.

Mon ypperste Præst skulde i denne Strophe fundet begvemmere Sted end i nogen af de andre, uden for at svare til dernæst. Den 16de og sidste Sang paa sin Fødsels Dag, indbefatter faa og for denne Dag ganske værdige Tanker. Paa det sidste Blad anføres de Choral-Melodier, hvorefter disse Sange kan synges, og Forfatteren lover med Tiden smukke Ode-Melodier dertil, dersom de af Publikum skulde blive faa vel optagne, som hans hellige Taler. Uden Evil ville de finde det Biefald, de fortiene, ligesaa vel som hans hellige Taler, nemlig som gode Prøver, der kan modtage en anseelig Forbedring, og denne skulde de vist med andre følgende Prøver bekomme, naar det i samme maatte behage Forfatteren, om han nogen Tid agter at levere flere, at beslutte sig mere paa det livagtige Hølelernes Sprog, og mère vogte sig for det Tvungne, det Sogte, og Torre, og for alle Ting, om Ximene skulde have kostet ham nogen Umage, at Læseren dog ikke maa mærke ham det af. Thi der er intet, der mere kan quæle Hølelernes Stemme, og svække Andagtens Hver, end den alt for tvungne Kunst og Flid, og naar disse hos Digteren selv quæles og svekkes, saa skulde samme saa let ikke kunne vækkes op hos hans Læsere. Vi holde for, det i den Henseende bliver en vigtig Regel for en Sangedigter, at han for det første overlader sig ganske til sine Hølelser, eg laa der dem udtrykke sig i hvad Sprog de bedst og naturligst kan og vil, om han end ikke derved skulde erholde noget eller kun slette Niim; thi paa disse kan han siden arbeyde, ved at forandre og substituere hvad som han siden ved Eftertanke kan befün-

befinde lige gyldigt og lige kraftigt med de første Udtryk, som hans Følelse gav ham ind.

Riøbenhavn. Det nye historiske Magazin, indeholdende Fortællinger af adskillige berømte Forfattere. Oversatte ved H. J. Birch. Andet Stykke. 1774. 128 S. i 8vo. Med Godiches Skrifter. Nærværende andet Stykke af det saa kaldte Historiske Magazin indbefatter fire smukke Fortællinger, saa smukke, at vi ønske, der ved den skarpe Sammenligning med Originalen ikke maatte findes det mindste at udsette paa deres Oversættelse. Den første hedder Lavinia og er oversat af Hr. Thomsons Digt, kaldet Høsten. Lavinia levede med en syg og fattig gammel Moder, som var Enke, i en eensom Hytte, i en tyk med Skov begroet Dal. Hun gik ud at samle Ax paa den rige Landmands Palæmons Agre. Denne fandt hende der og blev ved Spørsmaal af hende selv underrettet om, at hun var en Dotter af en Afastos, som han havde at takke for sin Lykke. Pludselig og hæftig rørt paa een Gang af Kiærlighed, Medlidenshed og Erkiendtlighed, tiltaler han hende saaledes: „Saa er du den dyrebare Levning af Afastos? Er du den, som min uophørlige Tæknemlighed saa længe har søgt, men stedse forgives? O ja! du er det, du selv, en saa levende Efterligning af mit ødelste Ven: enhver Mine er hans og ethvert Øyekast; men deyligere skildret, yndigere en For-Alaret! O du eeneste overlevende Blomster af den Nod, der har opammet min Lykke. Stig mig: ak! hvor? i hvilken skjult Ørk har du saaet disse en veltifreds Himmel's milde Øyekast? Disse Træk, der have udbredt sig til saadan en Yndighed, og blomstre saa skjont, endskjont Armod og Elendigheds kolde Wind og nedslagende Regn have stormet saa skarpt og tungt paa dine spæde Alar? O! saa lad mig omplante dig sikker i en bedre Jord, hvor For-Alars Soel og Regn skal udspredre deres varmeste og mildeste Indflydelse! Vær du herefter min Haves Ziir og Glæde. Det skikker sig slet, det skikker sig meget slet for dig, for Afastos Dotter, den Mands, hvis aabne Forraad var stor, dog for lidten for hans større Hjerte, den Fader for den hele Egn, at hun skal samle Levninger af de Agre, jeg besidder ved hans milde velgi-

„ rende Vensteb. Kast bort af din Haand, der isde anven-
 „ des til soa raa en Forretning, den skammelig tilbetlede
 „ Deel. Min Deylige! dig tilhører Marken, dens Herre,
 „ og alt det, han eyer, naar det behager dig, at soye end-
 „ nu denne Velsignelse til den Maengfoldige, som dit Huus
 „ saa overflodig har velsignet mig med, denne dyrebare Lyk-
 „ ke, den Magt at giøre dig lykkelig.“ Et rart Exempel
 paa den ædelmodigste Erkiendtlighed! Palæmon sit Ja og
 ægtefælle sin afdsøde Velgiørers fattige Dotter. — Den anden
 Fortælling Zemin og Gulhindys er af Hr. Wieland. Før-
 beredelsen dertil er smuk, og er som en Prologue, der tillige
 forestiller os dens Indhold og Ævemærke. „O! Kærlighed,
 „ du mægtige Gudinde! du Andernes Dronning! hvad ere
 „ vi, naar ikke din lyksalige Indflydelse lærer os at føle Li-
 „ vets Værd? Du er den, der bringer vore Begierligheder,
 „ disse vore Handlings Drivefædre, de Vinde, der besigle
 „ os, ligesom Verden, i en sod Harmonie. Hvor sukker
 „ det tomme Hjerte, intil du udgyder dig derudi! Hvilke
 „ øvig varende os medskabte Drister føle vi i vore Hierter,
 „ der bestandig falde dig til os med en mild Stemme, liig
 „ den svage Lyd af Suf, som hæver den unge uerfarne Hyrds-
 „ indes længselfulde Bryst. O! du med din smilende Søster
 „ Uskyldighed, du lærer os et himmelst Liv! — I, som
 „ elsker, velsigner eders Skæbne, omfavner eder endnu om-
 „ mere, og takker Kærlighed, takker fun den for Eders
 „ Liv! — Menneske-Fienden, den Usolsomme, den Onde,
 „ som Himmelnen i sin Brede nægtede et elskende Hjerte, han
 „ lever ikke! Fornsynelse, Glæde, Henrykkelse er fun for
 „ ham, den Ulyksalige, end blot Lyd. — Dog, at I maa
 „ føle sterkere, hvor uundværlig Kærlighed er for os til at
 „ stille den os medskabte Længsel og Roe; saa hører, hvad
 „ en Digter af Arabien fortæller om Zemin og Gulhindy,“
 twende Personer, en Prints og en Prinsesse, som begge bles-
 ve opdragne hver for sig, uden al Samqvem med det andet
 Kjøn, og i hvis Hierter Kærlighed dog tidlig yttrede sin na-
 turlige Kraft, som en dem af Guld selv indplantet natur-
 lig Drift. — Den tredie Fortælling er af Hr. d'Arnaud,
 og forestiller twende Personer, Sidney, en Engelsander, og
 Volson, en Franzos, som de twende største Mønstre, huun
 af en Velgiører, og denne af en Tæknemlig, man nogens-
 sinde

sinde kan forestille sig. Man skal ikke kunne læse Fortællingen, uden at blive ret inderlig rørt, ikke mere af Volsons ulykkelige Skæbne, end af dens lykkelige Udsald ved Sidneys Belgivrenhed. Volson har med en gammel Fader udstaaet alle de haardeste og bitterste Gienvordigheder, som næsten kunde tænkes, og det ikke saa meget af en blind Lykkes Ugunst, som af Menneskers Laster og Ondskab. Disse havde gjort ham til en Misantrop, ja til en bitter og rasende Fiende af det menneskelige Kion, i sær af Europeerne. Midt i Udgvelsen af den meest rasende Forbittrelse, faldt han i Sidneys Hænder, som strax lærde for saa vidt at fiende ham at han erkendte hans Menneske-Had for en fra hans naturlige Gemıts Beskaffenhed ganske fremmed Egenskab. Han fortæller sine grusomme Viderverdigheder for Sidney. De store Herrers og Patroners, de Lærdes, de Riges, de Geistliges lastværdige Forhold og nædle Tænkemaade, bliver af ham i denne hans Fortælling, afskildret med sorte Farver. I blandt hans første Gienvordigheder vare disse, at han maatte nodes til at betle, for at underholde en arresteret fattig gammel Fader, at han i denne Forretning blev optaget og ubarmhertig medhandlet, som en orkeslos Tigger, der gør usornsdent Haandværk af Detleriet, at ham og hans gamle Fader blev i deres Armod nægtet Hjælp af en formuende Søster og Dotter, at han endelig saae sin Fader falde i Afmagt af Hunger, og troede ham død, hvilket just var det, der havde bragt ham til det foromtalte Raserie, hvor i han blev greben af Sidney. Rierlighed var kommen til og havde ikke lidet forbittret hans Skæbne. Men Sidney gjorde en god Ende paa alt og lærte ham at elske Mennesker. Man læse selv og bare sig for Graad, om man kan. — Den sierde og sidste Fortælling hedder Mykon, og er en Idylle af Gessner, som derudi afskildrer en uegennytig Belgjører endogsaa af Esterkommerne.

Leipzig og Helmstadt. Deutsche Dunciade. Erster Theil. Mit einen Vorrede herausgegeben von Herrn Schirach. 1773. 3½ A. i 8v. Recensenten har for sin Part fundet megen Behag i dette Skrif. Forfatteren har viist ham megen Belæsenhed og Wittighed, og har det Udtryk, som dertil udfordres, fuldkommen i sin Magt. Han

har saant kun lidet af Pope, og han kunde heller ikke mange Materie i Tydskland. For Pope har han dette forud, at han saavidt man kan see af denne første Deel har gjort sig en ordentlig Plan til sit Digt, da den Engelske Dunciade er dog kun en Rhapsodie. Men man vil i Folgen bedre kunne afvæye dem med hinanden. Pope nævnede sine Dunser ved Navn. Men Førfatteren overlader Valget til sine Landsmænd at finde sig eller andre troffen, og kunde vel heller ikke, siger Rec. gisre anderledes, saasom man i Tydskland har meer end een Tibbald, Mist, Gildon, Cuel o. s. v. Han meener desuden, at denne tydiske Dunciade kunde vel have gjort sin Lykke uden Hr. Schirachs Fortale, men at den derimod havde fortient bedre Tryk, Papier og Orthographie. Man har til Probe anført os følgende Stykke:

„ Letheische Muse! Lehre mich die Nymmen der Anführer,
 „ die hier umrottet von den Schaaren des geringern Häusen
 „ bey dem Kriege der Dumheit gewidmet, erschienen. Zuerst
 „ kam Gargil, ein fanatischer Priester, dessen Hände mit
 „ frommen Gesangbüchern, dessen zweyzüngiger Mund mit
 „ honigfüssigen Gebeten, und dessen Meandrischer Busen mit
 „ bockfüßigen Dämonen angefüllt war. In jenen Eimmerschen Jahrhunderten, an welche die Dumheit mit dem
 „ tausendjährigen Anarchischen Scepter vom Bleyden schlummernden Erdkreis beherrschte, hätte er, ein anderer Toslumnius mit dem Dolch des Fanatismus, und mit der
 „ Fakel der natternhdrigten Rhamnusia Thronen erschüttert;
 „ iht kam er, weil er keine bessere Rache an der verhaschten Vernunft nehmen könnte, und wolte die schuldlosen Musen in ihren ruhigen Siize bekriegen. Ihm folgte der ganze Theil der schwarzbekigten Schaar, der dir, Göttin des Stujors! zu Ehren den Elastischen Lehnsessel hinter dem Ofen und die von den Schlägen der bretternen Hände oft erschütterte Kanzel mit dem eisernen Schlachtfelde wechselt hätte. An der Spize der Poeten, und diese Rotte war zahlreich und lustig, wie der Decemberschnen, glanzte Ulsfar, den die langdhrigte Göttin einst in Vdotions Anmuthigen Schnegebürgen mit dem aufgeblasenen Beherrischer der Stürme erzeugt hätte, hundertstimig, wie sein Vater und begabt mit dem unermesslichen Mund seiner Berecynthischen Mutter. Er führte die Schaar

„ der lumpigten und gepufften Poetaster, einen wäthenden
 „ Haufen, hungrig, wie Harpyien, und unersättlich wie
 „ die Hölle. Zehntausend Aschfarbige Meerfahnen mit ab-
 „ gehauenen Schwänzen an zehntausend ungeschmierten Bras-
 „ tenwendern im Wirbel gedreht, können kein solches wü-
 „ thendes Geschrey zu den erschütterten Wolken erhaben als
 „ unsre poetisches Phalanx zum Anbruche des Krieges erhob,
 „ und doch überschrie ihr mächtiger Anführer sie alle, wenn
 „ er, ein neuer Stentor, oder dem verwundeten Kriegs-
 „ gotté gleich, sein Geschrey durch die umsonst zugestopften
 „ Ohren der erschrocknen Musen dringen ließ. Die Dunse
 „ der Zeitungsschreiber, einen feilen Haufen mit blutloser
 „ Stirn, jeder meistbietenden Parthen Freund, führte Balam,
 „ ein Sohn jenes bezahlten Aristarchen, der sich erschrack,
 „ als er sich zum ersten Male in den goldnen Wellen des
 „ Pactolus mit ellenlangen Ohren erblickte, und der, um
 „ den Missstand zudecken, die philosophische Carreperücke
 „ erfand; dieß erbte von ihm sein felsenkopfigter Sohn,
 „ mit den graube haarten Ohren an ewiges Gezische gewohnt.
 „ Ihm hätte der Lemmische Gott fürchtbare Waffen gemacht,
 „ dem Geschloß undurchdringlich. Zeitungsblätter deckten
 „ den furchtbaren Helm, in den siebenfachen Schild hatte des
 „ Feuergolts künstlicher Meißel manche That des Helden ein-
 „ gegraben. Hier sah man ihn mit der Zauberruthé bewaf-
 „ net, mit welcher er einen Schriftsteller in einen Knaben,
 „ und Voltairen in einen Kranich verwandeln wolte; auch
 „ hätte der nervigte Bearbeiter des Stahls den Mann vor-
 „ gestellt, wie er einem Geschichtschreiber der Dumheit
 „ Verehrer, den geweihten Lorbeerkrantz zwischen die klir-
 „ rende Verzierung seiner Schellenmütze wand, wie er in
 „ Upians Knotenperuke versunken bestochen oder unbestochen
 „ die Dave bewunderte und die Lieblinge der Musen verspot-
 „ tete, wie er endlich den, dem Aglaja Catulls Lante in die
 „ Hände gab, mit der Mine der Dunse zu Vergessen eit
 „ verdammte. Auch Theoristen, ein ausgedarretes Mumien
 „ geschlecht, kalt, wie die fleckigte Eideze, trocken, wie der
 „ raucherfüllte Schlum des Cacus, erschien zu diesem
 „ Kriege, geführt von Spavento, einem Ungehener aus
 „ dem kleinsten Gnomengeschlechte, ohne Kopf, mit
 „ hundert Händen, und an jeder Hand mit fünf ewig

„ arbeitenden nervigten Fingern. Hätte ich tausend eiserne
 „ Jungen, wie die tausend harmonischen Glocken in Bang-
 „ kings Porcellanthurm, ich könnte sie nicht aussingen, die
 „ phrenetische Wuth, mit welcher dieser kleine Briareus die
 „ Musen und den Dichtergott bekämpfte. Auf dem krum-
 „ men Rücken trug er einen wunderbaren Kasten voll Mor-
 „ pheischer Theorien, eiskalter Prosa und compilirter Verse.
 „ Ihm gab der Nordpol Frost und der Ganges Opium;
 „ in der rechten Hand trug er, in Gestalt einer Zeitung,
 „ einen Talisman, der jedem, der ihn ansah oder lesen wolte,
 „ das Fieber gab.“

Langensalz. Hr. Joh. Gottl. Lindner, Rector til Darmstadt, har besørget en anden og forbedret Udgave af Octavius af M. Minucius Felix, hvortil er føyet Cyprians lidet Værk de Vanitate Idolorum. 1773. I Alph. 8v. Den første Udgave af denne Dialoge var af 1760. Forandringerne i denne nyere ere Frugter af et moednere Overlæg om hvad som der hørte til Sagen, og var overeenstemmende med Hensigten af saadan en Udgave. Dette lidet Skrift af Minuz er meer end noget andet bleven oversvømmet af kritiske Forbedringer og Formodninger. Kun et eeneste Haandskrift er til denne Tid for Haanden deraf. Man har fremdeles anset det for et Skrift, der var meget smuk skrevet, saasom det indbefatter nogle smaae enkelte sionne Sprog-Blomstre, og man har altsaa forandret Ord og Talemaader, som man har ikke anset for godt Latin, og forsvarer andre, fordi man hist eller her fandt et forborgen Sted med selv samme Udtryk. I Forhold med andre Kirke-Skribentere nægter man vel ikke, at jo Minuz er en ganske god Skribent. Men betragter man ham uden Fordom for sig selv og i Sammenligning med andre gode Skribentere, saa kan man hellere ikke nægte, at hans Stiil er en buntet og broged Blanding af oratoriske og poetiske Blomster, med en Mængde Talemaader og Udtryk af et meget mistankeligt Præg, at Dialogers Characteer er slet taget i Agt, at hans Bestridelse af hedense Vildfarelser er mest Declamation, og intet mindre, end grundig Igjendrivelse. I den Henseende falder en Mængde Forbedringer og Oplysninger bort, som den forrige Udgiver forgivses har foretaget. Hr. R. L. har

har foretaget de kritiske Anmærkninger, og assondret alle Forsmodningerne og Læsemaaderne fra Forklaringerne, og sat dem strax under Texten. Længere neden under staer Anmærkingerne, hvilke deels ere vel og med skjonsom Bedsmelte valgte af de forrige Udgaver, deels berigede med egne gode Bemærkninger over den rette Forstand af Stederne, Talebrugen, og Læsemaaden. En foransat nye Fortale forstienet fornemmelig Opmærksomhed. Den indebefatter littesariske Efterretninger om Værket, om det reneste Haandskrift deraf, om Copierne, Udgaverne og de Lærdes Arbejder derover. I den den første Udgave var tilføjet Walduins Afhandling om Minuz og hans Octavius. Denne er udeladt, og derimod af Hr. Joh. Dau von Hovens Compensisbus tilføjet Epistola ad Gerh. Meermannum, hvori Minuz's Alder bliver sat tilbage fra det tredie til det andet Aarhundrede efter C. S. Afhandlingen er ikke skrevet angens nem og belæstet med en Mængde fremmede Ting, og med nogle Hr. R. Lindners Igendrivelse, som han besvarer i Anmærkninger. Endnu ere tilføyede trenende Excursus over Kap. VII. 6. for at forsvare den Forandring i Texten, ut Parthos Signa reposcamus, en Forandring der er en virkelig Forbedring i Udtrykket, og hvorimod der var intet at erindre imod en Skribent af en bedre Tids Alder; da derimod Minuz kan ligesaa vel have vovet at skrive repetere Parthos Signa, eller og skrevet det af Mangel paa Kundskab om Sprogets Rigtighed. Den anden Excursus er over den Eselsdyrkelse, som man beskyldte de Christne for, ligesom tilforn Jøderne ved Kap. IX. 4. og den tredie over Kap. XXI. 5. hvor Hr. L. formoder nogle Steders Forsættelse. Texten er afstrykt af Disid. Herald. Udgave til Paris 1613.

Halle. Die sechs ersten Bücher, der geometrischen Anfangsgründe, des Euklides zum Gebrauche der Schulen aus dem Griechischen überzeugt durch L. Lebst einer Vorrede von J. A. v. Sægner, R. Pr. G. K. und ersten Lehrer der Math. zu Halle. 1773. 139 S. st. 8v, med indtrykte Figurer. Hr. v. S. har vel i sin Fortale billigt en tydsk Oversættelse af Euklides i Betragtning af det græske Sprogs Forsommelse til nærværende Tid. Elslers vilde han endogcaa i Stedet for den latiniske Oversættelse helle:

hellere raade til at læse Grundtexten selv, hvoraaf en Begynder langt bedre end af nogen Oversættelse skulde lære foruden Sakerne selv ogsaa tillige den rette Maade ey alene at tænke ordentlig og rigtig, men og at udtrykke sine tanker nøt, fort og tydelig uden Udsvævelse eller Eventydhed med de besquemmeste Ord. Og dette, at en Lærling bliver sat i Stand og vant til at læse gode Skrifter med Forstand, og at foredraage sine egne tanker i en med Sagen overeenstemmende Tale skriftlig eller mundtlig saaledes, at derved opvækkes om ikke Hornshelse saa dog ingen Misfornøjelse, dette vil dog imber blive den fornemmeste Absigt i Skolerne, som ey uden ubbedelig Skade kan tilsidesættes med nogen, hvad Stand og Levemaade han end maae have oposret sig til. Det øvrige af Hr. v. S Fortale søger at sætte den bekendte i Ite Grundsatz i mere Lys. Oversætteren Hr. Recter Lorenz i Burg har nove fulgt den Orfurter Udgave af Gregorio. Man vil vel ikke sætte nogen Mistillid til Rigtigheden af en Oversættelse, hvilken ingen lætteligt foretager, der ikke forstaaer Bogens Indhold, hvilken desuden har langt færre Vanskeligheder og langt flere Hjælpemidler, end mange Oversættelser endogsaal af andre Sprog. Om Oversætterens Udrykkelser i sær ved Kunst-Ord tilstaaer Hr. v. S. at alt er ikke efter hans Smag, og man troer, at han og har nogen Ret deri, hvilket man og med et Par Exempler har beviist. Enhver Satz har sin Overskrift, som Læresatz eller Opgave, men dens Tal staaer ikke ved Overskriften, men som en Paragraphs Tal. Saa ligegyldigt dette er, saa troer man dog, at det første havde aabenbar haft en meer Antike Anseelse, hvortil og kommer dette, at et Bevis eller en Oplossning, at den desto bedre kan oversees, har ofte sine Afdeelinger, som og udfordrede Tal. At Lærlingen, naar han skal forrette noget bliver tiltalet med Ihr, er ikke grækisk, men den Höflichkeit, som nogle nyere Folk har beholdt tilovers fra de Tider, da Romers Sæder og Videnskaber bleve underskytte af Barbariet. En tydste Lærer i Mathematiken funde gierne tiltale sin Lærling saaledes, som endnu den tydste Digter tiltaler enhver, eller, naar han paa tydste vilde være höflich, maatte han sige: Seyn sie so gut und ziehen sie die Linie A. B. Med Du har alle gamle tydste Geometrer tiltalet deres Lærling, ogsaa mange ikke meget gamle,

saa-

saasom v. Birkenstein i de Erzherzoglichen Handgriffen. I øvrigt vil nok Oversætteren være vel tilfreds med, at der er Intet uden saadanne Smaaheder at erindre ved hans Arbejde. Beviserne ere de Euclideiske, skrevne kortere med arithmetiske Tegn, hvor det var fornødent. Hr. L. lader det ellers ikke heroe ved den Fortieneste han hermed har forhvervet sig af Geometrien. Han tilbyder sig at levere en Haand-Udgave af den græske Elides, om der maatte findes en Forlægger.

Göttingen. Historisches Journal von Mitgliedern des Königlichen historischen Instituts zu Göttingen, herausgegeben von Joh. Christoph Gatterer. Bey der Witwe Vandenhoeck. Erster Theil. 1773. 310 S. i 8vo. Da Hr. Hofraad Gatterers historiske Bibliothek har ophørt med det 16de Bind, saa kan man ansee denne nye Journal, som en Fortsættelse deraf, og der er ingen Twil om, at den jo vil blive udarbejdet, med samme Grundsiddhed, Upartieskthed og gode Valg. Vel er Planen noget forandret, men man vil først siden kunne dømme, om denne Forandring er til nogen Fordeel. Hr. Gatterer har fundet samme fornøden af Grunde, som han tildeels har ansort. Denne første Deel indbefatter under fire Rubriker følgende Artikler. I. Frankfurte. 1) Le Chon - King par Gaubil & Deguignes. 2) Zend Avesta par Aquetil. 3) Gatterers Schreiben an Lebret über den Zustand der Französischen Geschichtskunde. 4) Gatterers erstes Beleg zu dem nächst vorhergehenden Artikel. 5) Etats formes en Europe &c. par d'Anville. 6) Table chronologiques des diplomes &c. par Brequigny. II. Storbritannien. 1) Verhältniß der Geschichtkunde daselbst zu der übrigen britischen Litteratur von Gatterer. 2) Lettre a Mr. d'Anquetil. 3) History of Hindostan von Dow. 4. 5) Zwey Englische Uebersezungen von Millots Englischer Geschichte. 6) Überzeugung von Tozens Statistik mit einer eignen Erklärung von Toze aus einem Brief desselben. III. Italien. 1) Barthomæi Scalæ Vita, Autore Mannio. 2) Storia della guerra presente &c. T. V. 3) Vita del Lelio Torelli da Manni. 4) Zanetti della pittura Veneziana. 5) Baronii Epistolæ. 6) Storia della

della guerra presente. Tom. VI. 7) Zanetti Observazione intorno ad in popiro di Ravenna &c. 8) Dichiaratione di un antico popiro &c. IV. Tyskland. 1) Freheri Directorium, ed Harnberger. 2) Hagers geographischer Büchersaal. 3) Gatterers Raisonnement über die iżige Verfassung der Geschichtskunde in Deutschland. 4) Allgemeine Uebersicht der ganzen deutschen Litteratur in den letzten drey Jahren von Gatterer. 5) Zwölf Tafeln, auf denen die Bücher der Deutschen in den drey letzten Jahren berechnet sind. Af denne Journal skal aarlig udkomme 4 til 5 Bind.

Göttingen og Gotha. Joh. David Michaelis deutsche Uebersetzung des A. T. mit Anmerkungen für Ungelehrte. Des vierten Theils zweyte Hälfte, welche das fünfte Buch Mose enthält. 1773. Text 90 og Noter 100 S. 4to. Ogsaa denne Deel indbefatter vigtige Anmerkninger til den bibelske Histories og Religions Forsvar. I den Historie om Kiempen Og, bliver efter hvad som er sagt S. 8. f. ikke den mindste Vanskelighed tilovers. S. 33. f. Læser man et vigtigt Vidnesbyrd for Palestina's Frugtbarhed af Abulfeda, tilligemed Esterretning om Kornets Fortrin, som der voxer, af Hr. Viebuhrs Reisebeskrivelse. Sædelen skjont er det, som S. 70. f. bliver anmærket om Opfyldelsen af de Mosis Trudsler og Tilsagn, som Kap. 30. indbefatter. Resultatet deraf lyder saaledes: „Entweder Moses „muß kein wahrer Prophet gewesen seyn, da er den Juden, „wenn sie sich bekehren würden, die Wiederkunft in ihr Land „verheißt; oder sie müssen jetzt noch, ungeachtet ihres Hass „ses gegen die Abgötterey, Gott missfällig seyn, und eine „andere schwere Nationalstunde auf sich liegen haben. Dis „könnte wohl keine andere seyn, als ihr Unglaube an den „von Gott ihnen gesandten grössten Propheten, den Mes „sias. Also entweder ist Moses ein Prophet dessen Ver „heissungen nicht eintreffen das ist ein falscher Prophet: „oder die christliche Religion muß die wahre seyn.“ Mosis Gang K. 32. vil man og finde vel oplyst, og Oversættelsen i øvrigt af samme Værd og Bestaffenhed, som i de foregaaende Deele.

Riøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 8de Septbr. 1774.

Riøbenhavn og Leipzig. Johann Clemens Tode — der Arzneygelahrheit Doctor, Königlicher Däniſcher Hofmedicus, und Mitglied des Königlichen Collegii Medici, bestallter Arzt an den Armenpflege, an dem Königlichen Erziehungshause, dem Kinderhause, und der dasigen Kranken-Anstalt für venerische, zu Kopenhagen, — vom Tripper, in Ansehung sei- ner Natur und Geschichte. — Content if hence th- unelarn'd wants may view, The learn'd reflect on what before they knew. Pepe. — 1774. 218 S. lid. 8vo. —

Forsætteren har holdt offentlige Forelæsninger over de veneriske Sygdomme og deriblandt og over den saa kaldte Dripper. For at forekomme Misbrug og Skade af de mange fordervede Afskrifter, som Tilhørerne har gjort deraf, og tillige den Vanære, som usikr somme deraf kunde tilvende ham, har han hermed leveret en riktig Astryk af disse sine Forelæsninger. En vigtig og gyldig Årsag, foruden den allerede i sig selv nocksom vigtige Årsag han ellers kunde have til en saadan Afhandlings Udgivelse, der efter Recensentens Meening ikke behøver nogen Apologie; hvilken dog de, som maatte for lange samme, ville finde i Fortalen, skientefuld og alvorlig, ligesom man vil ansee den, og som Forsætteren ellers overalt blander Alvor og Spøg mellem hinanden. Afhandlingen er udført i 11 Afsnitter, men ikun over den theoretiske

Deel af Sygdommen. I det første Afsnit giver Forfatteren først et Begreb om Sygdommen, som viser, hvor i den bestaaer, og hvorved tillige dens Oprindelse angives. Det andet Afsnit handler om Sygdommens Navn. Skulde nogen ville stede sig over Navnet Tripper, Dripper, da støder Forfatteren sig ikke mindre over det, man vil have sat i Stedet deraf, bösartige Samensluz. Han synes endog at ivre sig derimod i følgende skarpe Erklæring: „Ich
 „ bin nun einmal so, daß ich die Dinge gerne bey ihrem
 „ rechten Namen nenne, und wie ein grosser Spott unserer Kunst sagt: Jappelle un Nain un Nain & Kolin un
 „ fripon. Fürs zweyten halte ich keinen Arzt befugt, aus
 „ einer Verschämtheit, die hier so übel angebracht seyn würde,
 „ die Wahrheit, diese Göttinn unserer Kunst, zu entheiligen. Eine medicinische Lüge ist eben so unanständig,
 „ als eine jede andre; und von allem Falschen, was noch in
 „ der Arzneywissenschaft gehegt und genährt wird, ist nichts
 „ so gröblich erlogen, als der Name Samensluz, wenn vom
 „ Tripper die Rede ist. Nichts schmeckt mehr nach Studierstuben Erfahrung und vorgefaßten Theorien, als die
 „ Erzeugung des ungereimten Irrthums, daß es Samen
 „ seyn soll, was in dieser Krankheit wegtröpfelt. Nichts beweist mehr die Unsteckung der Schulen, die abergläubische Verehrung grosser Namen, das blinde Ausschreiben,
 „ mit einem Worte, das Arge, worinn die medicinische Welt
 „ noch immer liegt, als die treue Fortpflanzung dieser höchst
 „ ungegründeten Meynung.“ Af den Aarsag forkastes og
 det latinske Navn Gonorrhæa virulenta eller maligna, da
 de Gamle heller ikke ved det enkelte Navn Gonorrhæa har for-
 staaet den saa kaldte Drypper. Det tredie Afsnit viser,
 hvad Sted den egentlig bør have iblandt Sygdomme, nemlig,
 at den i Henseende til sin Oprindelse hører til de veneriske
 Sygdomme, i Henseende til sine characteristiske Tilsælde til
 de modnaturlige Udtømmelser, og at den endelig i Henseende
 til alle sine Symptomer, deres Gestalt, Forløb og Forandrings-
 ge, bør regnes iblandt Inflammations-Sygdommene. I det
 fjerde Afsnit gives om samme følgende kortfaltede Begreb:
 „ Diese Krankheit besteht in einer wiedernatürlich vermehrten
 „ Absonderung und fehlerhaften Beschaffenheit des
 „ Schleims der Harnröhre, mit einem Harnbrennen, ver-
 „ mit-

„ mittelst einer Enkündung dieses Theils, von dem Reize
 „ des venerischen Giftes.“ Det femte Afsnit handler om
 „ Sygdommens Inddeeling i sine Perioder. Man plever at
 inddeele Sygdommens hele Löb i dens Begyndelse, Tilstæ-
 gelse, Stillestand, og Afstagelse. Denne Inddeeling kals
 der Forfatteren i visse Maader pedantisk, og derimod antager
 i sæt i nærværende Sygdoms hele Forløb trende Perioder,
 som han kalder Zeitlauf der Reizung, der Entzündung,
 der Erschlaffung. I de følgende trende 6te, 7de, 8de
 Afsnitter afhandler han Sygdommens Theorie i alle disse
 Perioder. I de tre sidste 9de, 10de, 11te Afsnitter af-
 handles Sygdommens Aarsager, saa vel som dens Diagnosis
 og Prognosis. Læseren vil lættelig erfare, at Forfatteren
 er ingen blind Tilhænger af gamle Fordomme, en heller no-
 gen Elster af det formelige og pedantiske. Det første viser
 hans Begreb og Theorie om Sygdommen selv, som den han
 sætter i en fordervet Bestaffenhed og unaturlig Udslydelse af
 Vandvørets Slim, og en i nogen virkelig Sædeflød. Det
 sidste seer man iblandt andet af det han S. 215 anmærker om
 Afhandlingen af en Sygdoms prognostiske Kjendemærker.
 „ Ist die Geschichte derselben mit allen ihren Abänderungen
 „ und Zwischenbegebenheiten, mit ihren wesentlichen, ge-
 „ wöhnlichen und seltneren Zusällen, recht erzählt, sind alle
 „ Ursachen und die Rolle, die eine jede von diesen spielt,
 „ recht angegeben worden, so braucht es fast keiner weitern
 „ Erwähnung der Vorzeichen. Ich habe daher allemal grosse
 „ Lust zu lachen, wenn ich einen fest und steifgelehrten
 „ Schriftsteller, nachdem er seine Leser auf das vertrauteste
 „ und weitschweifigste mit den Zusällen und Ursachen der
 „ Krankheit, di er beschreibt, unterhalten hat, in der so-
 „ dan folgenden Abhandlung der Prognosis seine ganze ges-
 „ heimnißvolle Gravität wieder annehmen sehe, wenn er
 „ dem Leser Dinge eröffnet, die er ihm kurz vorher mit ans-
 „ dern Worten gesagt hatte, Dinge, die aus dem Zusam-
 „ menhange der Geschichte der Ursachen und Zusälle ganz na-
 „ turlich fließen müssen; und die manchmal nicht viel mehr
 „ sagen als dies: wenn das Uebel ärger wird, so ist das ein
 „ schlimmes Zeichen. Bey den meisten von den weisen Leh-
 „ ren und schlauen Winken, die ein solcher Meister in der
 „ Kunst zu geben beliebt, scheint er vergessen zu haben, daß

„ sein Leser doch wenigstens Menschenverstand haben muß.
 „ Indessen verwerfe ich die Gewohnheit der Aerzte überhaupt
 „ nicht, bey Abhandlung einer Krankheit, einen besondern
 „ Abschnitt der Vorhervenkündigung zu wiedmen, wenn
 „ nur keine offebaren Wiederholungen, und keine Merks-
 „ male eines Misstrauens in die fünf Sinne der Leser vor-
 „ kommen.“ I øvrigt er uden Evil dette at rose i Forfatter-
 „ ens Skrivemaade, at han ey alene dermed har søgt at give
 Patienterne tydelig Begreb om deres Sygdom, men og at
 „ indprænte dem en Afsky og væmmelig Modbydelighed deraf,
 og i den Henseende og for saa vidt sørget ey alene fornemmes-
 lig for det fordervede Lems, men og for den fordervede Siæls
 Szelbredelse. Hans Dedication til sine Dripper-Patienter er
 lystig nok: „Den Wohlgebohrnen und Gestrengen,
 „ Vesten und Hochgelahrten, Grossachtbaren und Ehrsa-
 men Herren, Hrn. A. B. C. D. E. F. G. H. J. K. zc. seinen
 „ nach Standesgebühr hoch und werthgeschätzten Gönnern,
 „ wohlgenesenen Tripperkranken und ewigwährende
 „ Schuldnern, widmet diese Bogen zu geneigter Durchle-
 „ sung und Ersparung künftigen Arztlohns der Verfasser.“
 Ogsaa det i Skrivemaaden hist og her anbragte Skiemt og
 Spot kan give Eftertanke, og man skal vel her ikke ville miss-
 tiende Satirens lægende Kraft, eller laste dens Bitterhed.

Kjøbenhavn. Fruentimmerets Pligter, skrevne af en Dame, og ester Begiering paa Danck oversatte af P. T. W. 1774. 46 S. lid. 8vo. — Moralske Sentenzer, opskrevne i Form af en liden Lomme-Bog, fulde af sund Sands og Forstand, af sindrig og vittig og derhos vittig og nyttig moralst Lærdom til Erindring om de vigtigste Pligter i Livet, bør uden Evil regnes iblandt de gode og fortræffelige Hjælpemidler til et Menneskets moralske Forbedring. Det er ikke alle, der har Evne og Leylighed nok til at give sig af med hele udførlige moralske systematiske Afhandlings og Skrifters Giennemlæsning. Endogsaa de, som har Evne og Leylighed nok dertil, kunne behøve saadan en Samling af Sentenzer, for derved jævnlig at erindres om Hoved-Pligterne i Livet, hvilke man løt kan glemme iblandt Mængden af det man har læst, da man derhos heller ikke gjerne gidder igjentage en vidtløstig Læsning for igien at forfriske sin Erin-
 dring

dring berom. For begge Læsere kan altsaa saadanne Lomme-
Bøger være meget nyttige. Men der maa da være noget i
dem, som gjør de derudi foredragne Pligter saa vigtige og saa
behagelige for os, at man ikke kiedes ved ofte at læse dem,
som Hjelphemidler til en bestandig og undslettelig Erindring.
Det er Pligternes Grunde, der lægger Vægt og Styrke til
Pligterne. Glemme vi de første, skulle disse snart glemmes
med eller giøre kun et svagt Indtryk paa vore Hierter. En
Plicht kan have mange gode Grunde, men i en lidet Lomme-
Bog gjælder det kun om de største, de stærkeste og mest ind-
tagende, mest interesserende for uskvædig Selvkærighed.
Allerede dette kan giøre saadan en Bogs Læsning behagelig for
os. Men den sindrige Vittighed kan give den end mere Liv
og Lys. Dydersnes gode og Lasternes onde Folger kan afmales
os for Dyrnene under levende sandselige Billeder, Exempler
og Ligheder, hvilke, naar man tillige med Penselen, det er
Pennen, har vidst at give dem den rette Colorit, ville vist
giøre meget til at oplive Læsningen. Men den sindrige Vits-
tighed maa uden Evil hverken paa den eene Side forfalde til
Dybsindighed, der fordunkler Pligterne i Stedet for at lyse
dem op, der quæler og dræber, i Stedet for at oplive dem,
ey heller paa den anden Side være opskruet til en poetisk Høytas-
venhed, der viser, at Skribenten har arbeydet nok saa meget
for at vise sine høye Gaver, som for at indskærpe Pligterne.
Efter disse foranførte Negler skal man uden Evil riktig kunne
bedømme nærværende for Fruentimmeret opsatte Klogstabs-
Negler og Forskrifter til deres Pligter. Her handles i 23
Afsnællinger, foruden en Indledning, om Mysgiærrighed,
Overlæg, Forsængelighed, Videnskab, Ere, Noes, Das-
sel, Smiger, tvunget Væsen, Erbarhed, Kydshed, Tæk-
kelighed, Bekjendtskab, Venstskab, Zitrlighed, Sparsom-
hed, Forretning, Tomfrue-Stand, Egteskab, Opdragelse,
Anselsc, Enke-Stand, Religion. At jo Forfatterinden i
nogle Artikler har lidt fordybet sine Tanker, og ladet see sin
digteriske Geist, kan vel ikke nægtes. Men hendes Morale
er igien paa andre Steder saa simpel, tydelig og fortræffelig,
som i den Artikel om Venstskab.

„Ligesom en Moders Om-
“ hed i din Elendigheds Time, ligesom en Faders Kærighed
“ paa din Gienvordigheds Dag, saaledes er en Vens Hjelp
“ i Nødens Tid. — Tænker du, du har mange Venner,

„bekiende de megen Kjærlighed, ere de ødsele i deres Øster
 om Godhed; vær ikke løttroende og forlad dig ikke paa for-
 ud velbetænkte Talema der. — Mundens Aande er gode
 Kjøb og koster intet, og Tungen bevæger sig glat derinde,
 men ofte veed Hiertet intet deraf. — Har du prøvet deres
 Oprigtighed, har du forsøgt Virkeligheden af deres Øster,
 har de tient dig, da du behøvede deres Hjælp; saa see dog
 for Alting vel til, hvor vidt du forlader dig paa dem. —
 Prøv dem een Gang, og endnu een Gang, og den tredie
 Gang skulle de afvise dig og sige, du gjør dem for tidt
 Uleylighed. — Har du en Veninde, sæt det ikke i hendes
 Magt, hæftig at være din Fiende, om du kan undgaae
 Nødvendigheden deraf; thi du veed ikke, hvilken ringe
 Leylighed der kan forandre hendes Hierte imod dig. —
 Dit villige Hierte, dine behagelige Fuldkommenheder fun-
 ne lokke mange, at bevise dig Vensteb for en Tid; men
 Vensteb boer ikke i det udvortes Skin. — Du er dem
 forbunden for deres Høflighed, den Kunst, du nyder, er
 kun Prisen paa dine Fuldkommenheder, og deres egen For-
 deel Beveg-Varsagen til deres gode Villie imod dig. Dex
 gives saadanne, som gjøre Vensteb for at bedrage; som
 forbinde sig andre, for igien at fordre Lydighed af dem;
 som troe, de have Ret at befale over dig; de berosmme dit
 Liv og din Ere, som Virkningen af deres Omhed og din
 lykkelige Fremgang som deres Omhue for dig. — Sæt
 ingen Tillid til saadanne, og begier ikke, at deres Hand-
 lingers Hemmelighed skulle betroes dig. De som aaben-
 bare dig en Hemmelighed og paalægge dig Taushed, de gis-
 re det, for at have den Fornyelse selv at fortælle den. —
 Dog lad din Mistillid ikke foraarsage Utaknemlighed.
 Denne Dags Bevaagenhed fortinerer Tak indtil den Uret i
 Morgen udsukker Forbindtligheden. — Er her en virke-
 lig Veninde, du skal lære at kiente hende, naar dit Be-
 kientsteb forlader dig; forvarer hun din Uskyldighed,
 naar alle Mennesker falskfæligen anklage dig, taaler hun
 uretsærdige Bebrydelser for din Skyld; saa tag hende i
 din Barm: Hun er en Edelsteen af hoy Priis, en uskat-
 teelig Diamant.“ Til nok en Prove den Artikel om
 Forretning. „Fra hvem kommer det Onde? Fra hvem
 Aandens Armod og Bedrøvelse? — Lediggang er det On-
 des

„ des Moder; Lediggang er Fader til Skam og Sygdom.
 „ — Den Lade henbringer Dagen i Slummer. Hun vaags-
 „ ner om Middagen, hun drifker sin Hiertestyrkning, og
 „ spørger, hvad Tid det er paa Morgenens. — Hun vender
 „ sig om igien til Sovn, og vaagner ikke, förend hun om
 „ Aftenen holder sit Middags-Maaltid. — Hun forandrer
 „ Mat til Dag og holder Soel-Lyset skjult for sine Dyne. —
 „ Hendes Huus er en Skueplads af Ødselhed og Forvirring,
 „ hun har Dyentinerinder. — Hendes Lyst til Spise for-
 „ gaaer, og Lægen holder daglig for hendes Dor. — Den
 „ Flittige staær op med Solen, hun vaagner ved Hanega-
 „ let, og vandrer omkring for at smage Morgenens Sodhed.
 „ — Hun er blodrød, som Sundhedens Datter; hendes
 „ Øren blive vedervægede med den klarsyngende Lerkes Mus-
 „ sik. — Hendes Klæder torre Dugdraaberne af de nye Stub-
 „ ber, og det gronne Græs, og hendes Stie er ved den flys-
 „ dende Bæks Raslen. — Hendes Spiselyst er stærk, hen-
 „ des Blod er reent og tyndt, og hendes Puls slaaer ordens-
 „ lig. — Hendes Huus er ziirligt, hendes Kammer-Piger
 „ ere Neenligheds Døtre, og Overslædighed smiler paa hen-
 „ des Bord. — Hun flusker ikke omkring, og udstrækker
 „ sig ikke paa Feleslosheds Loybæk. — Hun raaber ikke,
 „ hvad har jeg at bestille? men hendes Hænders Arbeyde er
 „ et Dyeblikks Tanke. — Hun lurer ikke efter Naboerskens
 „ Sladder, hun drifker ikke sin Thee med Ergelse; men
 „ Forretning er Materien til hendes Samtale. — Hendes
 „ Arbeyde er færdig om Aftenen, men den Lades Arbeyde
 „ opættes indtil om Morgenens.” See! næsten overalt saa
 fund og simpel en Morale finder man i den lidet til Fruen-
 timer Taften ret vel afgangede moralske Lomme-Bog.

København. List over List. Comoedie i
 fem Acter. Oversat og indrettet til den Kongelige
 Danske Skuepladses Brug af Peder Topp Wandall.
 1774. 176 S. i 8vo, med Hof-Bogtrykker Möllers Skrif-
 ter. Denne List over List bestaaer derudi: Mad. Argan-
 te, en Enke, har en Dotter ved Navn Caroline. Selv
 giftesyg, og avindsyg over sin Dotters Skjønhed, troer hun,
 at hun selv ingen Frier vil faae, saa længe hendes Dotter
 falder saa meget i Dynene. Hun beslatter derfor at give hen-

de til en Mand, men det maa være en Tosse, som har ingen bedre Forstand, end at fraskrive sig al Fordring paa hendes Arv efter Faderen. Dertil bruger hun en Procurator Hr. Træring, som skal være hende om saadan en Frier til hendes Dotter. Men hun har en ødelmodig Broder ved Navn Arist, der tager sig sin Søster-Datters Velsind an, og betiener sig af samme Procurator til at bedrage hende. Det bliver da besluttet, at Valerius, den Mand, som Morbroderen Arist vilde unde hende, skal stille sig an som den dumme Frier. Men som hun intet vidste deraf, saa havde Valerius skrevet det inden i et Kræmmerhus af Sukkergot, som han i sin Tosagtighed vilde forære sin tilkommende Brud. Hun fastede Kræmmerhuset paa Gulvet, hvilket Moderen tog og læste hvad der inde var skrevet. Forstillelsen havde derved bleven robt, hvis ikke Hr. Træring havde hittet paa at forsikre hende, at han selv, og ikke Frieren, havde skrevet det, i det han svobte Sukkergottet derind, og det af den Forsigtighed, at ikke Tomfruen skulde troe, at han var altid saa dum, og at det var kun Forstillelse, da hun ellers maaske ikke skulde ville begvemme sig til at tage saa stort et Dummerhoved. Valerius veed og i den Henseende fremdeles at spille sin Rulle saa vel, at Mad. Argante bliver end meer bestyrket i den Tanke, at han var et ganske naturligt og ikke noget forstilt Dummerhoved. Hun tvinger derpaa Dotteren til at erklaere sig for ham. Contracten bliver underskreven, hvor i den Punkt om Arven var fortjet, og deels af Tilstid til Hr. Trælings Erlighed, deels af Tilsædighed, havde hun ikke ladet den læse op for sig. Dotteren, som var blevet underrettet om det Bedragerie, der blev spillet hendes Moder, advarede hende nogle Gange i Forvejen, da hun twang hende til at underskrive, at hun vist vilde komme til at fortryde det, og det skede strax derpaa, da hun fik Dynene opladte, og saae sig bedraget ved Hr. Træring, af sin Broder Arist, og Valers forstilte Tosagtighed, som nu var kommen til fuldkommen sund og god Forstand.

Berlin. Journal de Pierre le Grand, depuis l'annee 1698. jusqu'a la Conclusion de la paix de Neustadt. Traduit de l'original russe imprime d'apres les Mspts corrigés de la propre main de sa Majesté imperiale, qui sont

sont aux Archives. 1773. 2 Alph. 18 A. st. 4. Naar man først læser Hr. Geheimeraad Formeys Esteretning em den Franzøiske Oversættelse af denne Peter den Stores Dagbog; saa skulde man troe, at Monarchen havde fort den selv, og dette forsikrer og Opfriisten paa den første Side: Journal de Pierre le Grand, écrit par lui même. Men man seer dog tværtimod af Fyrst Schtscherbatowo's Fortale, som har udgivet den Russiske Original, at Monarchen er selv ikke Forsatter af dette Værk, men at han paa mange Steder egenhændig har forbedret den første Deel deraf, der strækker sig fra 1698. til Enden af 1714. I hans Cabinets Archiv finder man fem af ham gienneinde Afskrifter af denne første Deel. Den anden Deel fra 1715 til 1721, er vel ikke reenskreven, men dog af Monarchen selv giennerseet. Saa siger Fyrst Schtscherbatowo i hans Fortale, og dog hedder det foran, at Monarchen er død, forend han har gienneindeet det ganske Værk, saasom han har allene fuldfort den første Deel deraf, som gaaer til 1715., hvori Recensenten synes at finde en Modsigelse. Men hvorom alt er, saa er det vist, at her alene er leveret den første Deel oversat af denne Dagbog, omendfiondt det hverken paa Titelbladet eller i Fortalen udtrykkelig er meldt. Hans Kongel. Høghed Prins Henrich har bragt samme med sig fra Petersburg, hvor den 1770. er blevet trykt i det Russiske Sprog, - til Berlin, og ønsker at læse en fransk Oversættelse deraf. Dette er her blevet overdraget til en ung Russisk Officier ved Navn Simon von Schtschepotief, men som han ikke var det franske Sprog fuldkommen mægtig, saa har Hr. Geheimeraad Formey forbedret Skrivemaaden. Nu vil det kun komme an paa, om denne Oversættelse for Resten rigtig og vel udtrykker den Russiske Original. Recensenten Hr. D. Büsching lover os at ville nærmere erkynlige sig derom, og i Fald man i Rusland benægter det, vil han søge at bekomme og meddeele sine Landsmand en god tydse Oversættelse, som allerede for mange Aar siden er gjort umiddelbar efter den Russiske Original af en Mand, der er fuldkommen mægtig af begge Sprog. Denne Bemærkelse anseer han for desto nødvendigere, da nogle 100de Navne af Personer og Steder ere urigtige i den franzøiske Oversættelse. Wel har Udgiveren i en Anmærkning S. 194. derved sagt at undskyld-

de Navnenes urigtige Skrivemaade, at han en har fundet afhjælpe samme, og at der i alle Historie-Bøger fra fremmede Lande gives urigtige Navne eller Varianter. Men Re- censenten finder sia ikke dermed tilfredsstillet. Thi, siger han, uden at tale om hvad enhver Læser af sig selv vil tænke der ved, saa vilde det vist ikke være Hr. Geheimraad Formey behageligt, om man forvendlede hans berømte Navn til Fourmi, eller endnu værre, og en heller mig (thi enhver el- ster sine Smaaheder) om en Franzos vilde tilskrive en Bü- chin, en Dansk en Büsching, og en Tysk en Bösing mine Verker. Ligesaa anstødeligt er det og, at i denne Franzøiske Oversættelse den berømte General Rønne bes- standig hedder Renn, den af Ruslands Søevæsen saa for- tiente Admiral Cruys eller Creutz altid kaldes Kreis og nogle Gange Kreitz. Iligemaade bliver General Maidel forandret til Mendel, Cronbiort til Croniart, Apol- los til Opalew, Beust til Best, de Prou til Deproy, Anfæstiärna eller Anka-stiärna eller Ankerstern til An- Førnchtern og Ankenchtern, Dükert til Díkar, Sehe- fred til Segested, Plug til Fluk, o. s. v. Ligesaa har det sig og med Stedernes Navne. Anhut for Hangö. Udd (hvor 1714. forefaldt en Soeslag imellem Russer og Svend- ske) Amorgea for Embach (en Flod i Liefland, hvorved Dorpat ligger) Burgou for Borgo, Gusom for Husom, Rugebuchst for Røgebuegt, Tiewskoy Chaneg eller Banzi for Nyenschanz, Gleensburg for Oldenburg, Tening for Tønningen, og andre deslige Urigtigheder bringer saa megen Dunkelhed ind i Historien, at det var ligesaa godt, om slet ingen Sted blev ansort. At Hospo- dar de Multiank (S. 368) skal være Hospodaren af Mol- dan, og at Schlaßenwerk og Tchap (Steder hvorover Peter I. har rejst fra Carlsbad til Freyberg og Dresden) skal være Schlackenwerda og Tschopa kan nogle maaßke vel giætte sig til, men undertiden ere de ansorte Steder ey at opdage f. Ex. paa Bøyen fra Postdam til Belitz (som her S. 402. kaldes Belz) de Steder Treynes og Brandel. Hvad Dagbogen i sig selv anbelanger, saa var det nok værdt at vide, i hvad for et Aar og af hvem den er opsat, saasom derpaa dens Troeværdighed beroer, saavel som paa Kejserens egenhændige Forbedringer. Den er uden Modsigelse for
donna

denne Monarks og hans Tids Historie en meget vigtig Bog, som man nødvendig maae tage til Hjælp, naar man vil skrive noget novagtigt og fuldstændigt derom. Men den gør andre Esterretninger ikke umistelige, ja den lader mangen vigtig Begivenhed mere i Dunkelhed, end at den skulde sætte samme i det forsynste Lys. Man forunderer sig med Ret, at der i Fortællingen om den store Fare, som Monarken geraadede i ved Pruth, ikke nældes om Catharina, da der dog bliver sagt paa et andet Sted (S. 492.) at hun i da værende stemme Omstændigheder viiste sig ikke som et Fruentimmer, men som en Mand. Verket er trykt paa Skriv-Papier med smukke store Skrifter, men det burde ikke være kommen for Lyset uden Landcharter.

Greifswald. De Jure Indigenatus præcipue Suecos inter ac Pomeranos reciproco Commentatio conscripta a Joanne Georgio Petro Moeller, Histor. Prof. Ordin. & h. c. fac. philos. Decano. 1773. 36 S. Den lærde Forfatter foredrager først noget om Indigenatet i Almindelighed, og dets Erlangelse, nemlig Naturalisationen, og anfører Exemplarer af forskellige Folk, i sær de Thyske, dog uden at indlade sig i de Grunde, hvorved man efter da værende Forfatning låt forsvarer det saa kaldte Jus Albinagii, som han kalder Jus iniquum. Han kommer nærmere til sit Dvemærke og undersøger Oprindelsen til det Indigenat, som finder Sted imellem Sverrig og Pommern. Lagenstrom vil, at de Svendske fra Gustav I. af besidde Indigenatet i Pommern, men man har slet ingen Bevis dertil, endfiondt der har været en nyske Forbindelse imellem begge Nationer. Hertugerne Barnim og Phillip I. har meget understøttet Kong Gustav, og mange Pommeriske Herrer af den Mantenselske Mellisnisse, Glæsenappiske o. a. fl. Familier har bevist Sverrig stor Dieneste. Hr. M. sætter Begyndelsen i Gustav Adolfs Forbund med Bogislao XIV. 1630., hvori der udtrykkelig nældes om Indigenatet. Siralsund har allerede 1358. endnu mere 1574, af Johann III. 1575. og fremdeles 1595. og 1628. erholdt anseelige Privilegier og bekommet Bekræftelse derpaa, hvori den vel ikke udtrykkelig bekommer Indigenatet men dog adskillige Fordeele, som høre dertil. Da nu Kronen Sverrig siden i den Westphalske Fredsslutning har

stadfæstet de Pommeriske Stænder og Undersaatter alle deres Rettigheder, saa slutter han, at saadant Indigenat med desto større Sikkerhed tilkom de Pommeriske i Sverrig og vepvelviis. Dette Indigenat er ogsaa 1660. nok engang blevet erklaert af Sverrig: „Saavidi, hedder det, dette Riges „ og Hertugdommets Leges fundamentales tillade det.“ De Svendiske kan altsaa i Svendsk-Pommern komme til Bes-tininger i Lands-Collegietne, endftisindt ellers ingen Frem-med dertil maae vorde antagen, hvoerpaas Hr. Forsatteren ansører mange Exempler. Denne Ret maa folgelig ogsaa tilkomme de Pommeriske i Sverrig, som tydelig sees af den allegerede Formula Regiminis Pomer. 1663., og som Rigs-Raad Græve af Schwerin for nærværende Tid er et Exempel paa, endftisindt Forsatteren ellers siger, at der er en Lov af Kong Magnus for Haanden, at hvem der bragte en Fremmed herind og sogte at bringe ham i Beyret, skulde settes i Vand. Det andet Fortrin er Frihed i Handelen, at alle indførte Pommeriske Producter og Vahre skal ansees som indenlandiske, hvilket indbefatter i sig adskillige besynderlige Fordeele. Men saa øste endog denne Ret tilforn er blevet Pommeranerne forsikkret, saa er den deg 1766. i mange Stykker, som her fortæller, bleven fornærmet, ja man har endog 1765. haft endnu stemmtere Absigter for imod den Pommeriske Handling. Men Forsatteren smigrer sig med det Haab, at nærværende Konge, ligesom han c. skaffer mange andre Nordener, der har indsneget sig ved nogle Persons misbrugte Magt, saaledes og suidkommen skal erstatte Pommeranerne deres velgrundede og ved Fortienester imod Sverrig forhervede Ret. Denne læseværdige og velskrevne Af-handling besluttes med 5 Original-Documenter, hvilke, saavidt man veed, først træde frem for Lyset, og med en Fortegnelse paa alle de Pommeriske Familier, som i Sverrig ere gjorte til Græver, Baroner og Adelsmænd, og herefter ere blevne antagne til Sæde og Stemme paa Rigsdagen.

London. The Anglo-Saxon Version from the Historian Orosius by Alfred the Great Together With an English Translation from the Anglo Saxon. 1773. 242 S. st. 8v. Denne Oversættelse har Hr. Barrington ladet astrykke paa egen Bekostning. Han har al-

lerede leveret ligedanne Angelsachsiske Oversættelser af Boeths philosophiske Trostegrunde ved Rawlinson, af Bedas Kirkehistorie ved Whelock og nogle andre Stykker, hvilke Spelman har tilføjet Alfreds Levnet. Ogsaa af Oversættelsen af Orosius var allerede et Stykke, et Sted, som Kong Alfred har indrykket, nemlig Others og Wulfstans Reyser i det yderste Norden, hvilket Hackluyts, Sommer, Spelman og Bussaeus allerede har givet i Trykken, som et Anhang til Arii Polyhistor. Pauli Orosii Verdens-Historie var for de midlere Tider en historisk Haandbog og ligger til Grund til de historiske Værker og Chroniker af Munkene, som vi endnu have lige indtil Speculum historiale. Der findes og en stor Mængde Haandskrifter af ham. Det er altsaa ingen Under, at den lægierrige Alfred har paataget sig den Møye at oversætte dette Værk. Ogsaa har det den fordervede Opfskrift Hormesta. At Oversættelsen er forsørgiget af Kong Alfred selv beroer vel ikke paa noget historisk Vidnesbyrd, men har stor Rimelighed for sig, og intet staer derimod. Den er temmelig fri, paa nogle Steder afkortet, og paa andre Steder udvidet. Ovenmeldte Stykke om Others og Wulfstans Reyser finder man indrykket strax efter Begyndelsen. Urhaandskriftet befinder sig i det Cottoniske Bibliothek og er her aftrykt efter en Afskrift, som Wili. Elstob, hvis Bemærkelse for det Angelsachsiske Sprog ere af andre Arbejder bekendte, har taget deraf. Denne lod allerede 1600 gisre Begyndelse til Aftrykningen. Det samme havde og den næste Besidder, Joseph Ames i Sinde at gisre, indtil endelig den tredie, en Geistlig ved Navn Hr. Pegge overlod det til Udgiveren. Man har desuden sammenlignet tre andre Afskrifter af det samme Cottoniske Haandskrift, og Afvigelserne ere bemærkede neden under. Det første Kapitel indbefatter en kort Jordbeskrivning, og er mærkværdigt, saa vel formedelst de Begreber man til den Tid har haft i Jordkundskaben, som formedelst Beskrivelsen over Norden og begge Others og Wulfstans Svereyser. Man har og føjet til samme et Chart over det nordlige Europa i dette Aarhundrede, med Hr. Førsters Oplysninger og Formodninger, han som just nu er afreyst til Sydssen. Disse fortiene en eller anden lerd Mands nøyere Undersøgning. Man kunde vel sige, at den Angelsachsiske Oversættelse

telte tilsid endog en kritisk Brug for Orosii latinske Text, om han ellers vel var den Møye værd, i sær efter den lærde Behandling, der allerede er ham vedersarene.

London. Dictionarium Saxonico- & Gothicum Latinum. Autore Edvardo Lye A. M. Rectore de Yardley Hastings in Agro Northantonensi Accedunt Fragmen- ta Versionis Ulphilanæ, uec non opuscula qvædam Anglo- Saxonica. Edidit, nonnullis Vocabulis auxit, plurimis Exemplis illustravit & Grammaticam utriusqve Lingvæ præmisit Owen Manning. S. T. B. Canon. Lincoln. Vicarius de Goldelming & Rector de Peperharow in Agro Suriensi, nec non Regiæ Societ. & Reg. Societ Antiqu. Lond. Socius. 1772. 2 Voll. Fol. Hr. Manning fortæller i Fortalen dette Værks Skæbne. Forfatteren Hr. Lye, havde i sin Levetid bragt det til Ende, og det var og i Trykken færdig indtil 30 Ark, da han blev syg. Paa sit Øderste bad han Hr. Manning, som sin Ven, at udgive det øvrige, hvilket han med Fornoyelse paatog sig, saasom han troede, det vilde være ham et ringe Arbejde, at lade disse øvrige Ark fuldkommen astrykke. Da han kiendte Forfatteren, som en lerd, flittig og duelig Mand, saa haabede han, at han skulde finde dette Værk som et Opus omnibus suis numeris & partibus expletum. Men ved en nøyere Undersøgning træf han adskillige Ufuldkommensheder og Uagt- somheds Fejl derudi, hvilke han tilskriver Forfatterens Al- der og hans ivrige Ønske at see sit Værk tilendebragt. Udgiverens Fortjeneste bestaaer altsaa i forskellige Stykker. Han har seet Værket noye og med stor Flid igennem og søgt at sætte det i en muelig fuldkommen Stand. Ved mange Ord har han tilføjet den manglende Udtolkning. Ved andre har han stadfæstet Oversættelsen med flere Exempler. Menget er forandret og meget udeladt. Det meeste af sine Tilk- sager har han anbragt i Supplementerne, hvilke fornem- melig vidne om hans Indsigtter, hvilke han allerede i dette Fag har lagt for Dagen ved den paalidelige Udgave af Junii Etymologicum. De foransatte Grammatica Gothica og Anglo-Saxonica ville endog giøre dem god Tjeneste, som allerede ere bevandrede i disse Kundskaber. For Resten leve- ter det heele Værk de fortræffeligste Undersøgninger og brug bare

bareste Anmærkninger, til nøyere Indsigt i de Sprog, hvis Kundskab man i saa mange den sande Lærdoms Deele ikke kan undvære.

Riga. Des Herrn Ludvig von Beauvobre -- allgemeine Einleitung in die Kenntniß der Politik, der Finanz- und Handlungs-Wissenschaft, aus dem Französischen übersetzt, und mit einigen meist das Russische Reich betreffenden Zugaben begleitet, von Franz Ulrich Albaum, der Geschichte und des Rechtes Professor in der Academischen Kattierschule in Reval. Erster Theil 1773. 19½ A. 8v. Hr. Prof. A. figer i Fortalen, at han har fattet den Beslutning at oversætte dette Skrift alene for ogsaa at levere tydste Læsere saa fortræffelig en Bog i Hænderne. Hans Anmærkninger, som han har sbyet dertil, kan foranledige den Formodning, at han har bestemt Oversættelsen for de Tydste i Esthland og Liefland, og i andre det Russiske Riges Egne og Steder, thi de beträffe for den største Deel det Russiske Rige, tildeels ogsaa nogle, saadanne smaa Omstændigheder, som ellers ikke kan være noget Magtpaaliggende uden nogle saa Indvaanere af dette Rige. At Oversætteren i Besynderlighed med Rusland har søgt at stedsfeste og oplyse de Sæker og Ting, som forekomme i Skriften, er i sig selv godt og roesværdigt, men maatte ske med Valg og Skionsom Bedsmimmelse, om visse nøye og smaa Omstænde ogsaa kan være Læseren Magtpaaliggende, og om de i Almindelighed stemmer overeens med Bogens Øyemærke. Det har allerede i det Franzosiske Sprog den sære Gestalt og ubegvemme Indretning, at Anmærkningerne ere større end Texten. I den tydste Oversættelse har man ey alene beholdt denne Gestalt og Indretning, men Ubegvemmeligheden er endogsaa derved blevet forøget, at Oversætteren har sbyet Anmærkninger til Anmærkninger, saa at man nu taber Texten formedelst de mange Anmærkninger. Hr. Geheime-Raad Beauvobre har haft det Øyemærke at levere Franzosiske Læsere i deres Sprog saadan en Bog, som Hr. Büschings Vorberietung i det tydste Sprog, og saasom denne er en Lærebog, der mundtlig bliver fortalt, for Tilsørere, da ved Tilsæter at giøre sin tilstrækkeligere for Læsere, og endnu at tilsyde andre politiske Materier, som Hr.

Hr. B. i Grundrisningen ikke havde afhandlet, og derved at udvide Planen, et meget uhyttigt Aarbeyde for Personer, som alene i det franske Sprog kunde eller vilde læse noget om saadanne Materier.

Florenz. Vita del Conte Burcardo Christoforo di Münnich, General-Feld-Maresciallo delle Truppe Russie, scritta da Antonio Federico Büsching — tradotta dall' Abate Christiano Giuseppe Jagemann, Confessore della corte reale di Toscana, che puo servire per illustrare la storia moderna dell'imperio delle Russie. In Firenze. 1773. 19½ A. 8v. Disse Esterretninger om General-Feldmarschall Græve af Münnich findes i den tredie Deel af det Büschingske Magazin. Hr. Jagemann har opholdt sig 15 Aar til Florenz, og har imidlertid forhvervet sig en Styrke i det Italienske Sprog, som dr lærde Italiener selv erkende med Berømmelse. Denne viser sig og i nærværende Oversættelse, som hau har tilegnet Græv Alexei Orlow. Ovenmeldte Hr. Büschings Esterretninger om Græve Münnich ere og til Wien blevne oversatte i det Franske Sprog, men denne Franske Oversættelse er formedesst et vis Sted bleven anstodelig og derfore forbuden. Ligeledes er og udkommen en Italiensk Oversættelse af Hr. Büschings chronologischer Grundriss der algemeinen Weltgeschichte; under Titel: Piano cronologico della Storia Universale per uso della scuola, opera di Ant. Fed. Büsching — tradotte in Italiano da Giuseppe Valenti. Firenze. 1773. 36 S. l. 8v. Samme Oversættelse, som er forfattet af en Lieutenant ved Tropperne i Neder-Siena, er og af Hr. Abb. Jagemann blevne gennemset og forbedret. Oversætteren har tilføjet et Par Artikler, som angaaer den nyere Historie af Toscana. Men Milienaria har Oversætteren urigtig angivet for ligesaas mange Periodet, hvilket ikke stemmer overeens med Hr. Büschings Meening.

Auspach. Die Werke des Horaz, aus dem Lateinischen übersetzt. Ester Theil, welcher die Odys enthålt. 1773. Man beskriver os denne prosaiske Oversættelse en alene som en uhyttig, men endog som en meget flot og for den gode Smag skadelig Oversættelse, og holder for Resten for, at en fuldkommen prosaiske Oversættelse

No. 37.

Riøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 15de Septbr. 1774.

Riøbenhavn. Staternes indvortes Regierung af Andreas Schytte, offentlig Lærer i Stats-Viden-skaberne ved Sorø Ridderlige Academie. Anden Deel. 1774. Denne Deel af det hele politiske Værk indbefatter Kamerale-Videnstabens første Deel om Staternes Indtægter af de offentlige Jordegodser og Regalier. En foregaaende Indledning håndler §. 1. om Staternes Underholdning, som Grunden til Finanzvæsenet; §. 2. Regierings-formens Indflydelse i Staternes Underholdning; §. 3. Kameral-Videnstabernes Forbindelse med Politie og Huusholdningskunsten; §. 4. Kilderne til Statens Underholdning; §. 5. om Kammeret og Kameral-Væsenet i de ældre Tider; §. 6. Forskiel imellem de ældre og nyere Tiders Finanzvæsen; §. 7. om Kameralisterne; §. 8. Nutten og Nødwendigheden af en Fortegnelse paa Statens Indtægter og Udgifter; §. 9. om Sparsommelighed; §. 10. Nødskatte; §. 11. adskillige Maasder, paa hvilke Stater blive rige og mægtige; §. 12. om Staternes Indtægter i Almindelighed. Saa vidt Indledningen. Endnu samme sindrige, tilspissede og saltede Skrivemaade, hvilken fortreffelig er oplivet med de overalt ved bequemme Leylheder og paa behorige Steder indstredede smaa historiske Anecdoter, hvorved Tingene sættes i et glimrende Lys. Et Stykke af Beskrivelsen over den retskafne Kameralist §. 7. behøves Redelighed og Indsigt i noget Embede i Staten,

„ behøves samme her; saa meget desto mere, som her gives
 „ alt for mange Fristelser til Egennyttighed. Det er vans-
 „ skligt at imodstaae Guldets Magt. Dynene kan lætteli-
 „ gen forblindes af de ødle Metallers Skin. En Kameralist
 „ maa have et redeligt Herte, være god Patriot, ophoyet
 „ over den lige meget frygtsomme, som driftige Gierrighed,
 „ foragte den listige Givers mistænkte Gaver, og see i alt
 „ mere paa Statens, end paa sin egen Fordeel. Statens
 „ sande Fordeel bør han kiende, og foreene dennes Fordeel
 „ med Forstens, der altid ere uadskillelige; ligesom Kamme-
 „ rets og Folkets indbyrdes Interesse altid er den samme.
 „ Imod Folket er han medlidende, hos Forsten taler han
 „ Folkets Sag, som Menneske-Ben. Bist er det, han be-
 „ høver ofte at isøre sig Lovehuden, men hans Embede for-
 „ binder ham aldrig til at have et Love-Herte. Folket, lad
 „ være det er et Faar, der skal klippes, saa er det dog ikke et
 „ Faar, der skal slagtes. Om Dyemeedet af det borgerlige
 „ Væsen maa han giøre sig sunde og rigtige Begreber, ind-
 „ see Statens almindelige og enkelte Personers Fordeel, og
 „ deres indbyrdes Forbindelse. Ham tilkommer det at op-
 „ dage alle muelige Midler til begges Fordeel, formedelst en
 „ god Huusholdnings Kunst. Enhver seer lætteligen, at
 „ Forsten og Staten ere ikke meget tiente med de smaa ind-
 „ skrænkede Genier, der have lidet Indbildnings- og Opfin-
 „ delses-Kraft, der betragte Tingene stykleviis, uden at
 „ forstaae at forbinde dem med det Heele; thi deraf følger,
 „ at man saa ofte i at ophielpe eet, undertrykker et andet.
 „ Den, som troer enhver Projectmager, er ilde oploftet paa
 „ det øverste Sæde i Kammeret. Det er altid den ægte Cas-
 „ meralistes Hoved-Regel, at ikke berige hans Herres Casse
 „ uden af Borgernes Overflodighed og Binding. At tage
 „ af det, som tiener Borgerne til den nødtorftige Under-
 „ holdning, anseer han for at være det samme, som at bes-
 „ røve dem deres Opheld. Han forsøger Folkets særdeles
 „ Indkomster ved gode Politie-Indretninger og Love, for
 „ deraf at indsamle til sin Herres Casse. Den fornuftige
 „ Landmand, der vil høste, har i Forvejen allerede udsaaed
 „ sin Sæd. Efter Statens Indtægter retter han Statens
 „ Udgifter, for ikke at have usdig at besvære Folket med store
 „ Paalagge og Staten med Gield.“ Denne Beskrivelse sæt-
 „ tes

tes end mere i Lys ved en Beskrivelse paa den uegte Cameralist. „Den uegte Cameralist søger fornemmelig sin egen
 „ Ære og Fordeel; thi han elsker alene sig selv. Hans
 „ eeneste Bekymring er at indbringe Skatter. Alle Venne og
 „ Midler ere ham lige gode. Førstens eller Statens Fordeel
 „ veed han ikke at foreene med Borgerens, og mindre at
 „ parre den med Retsfærdighed og Menneske-Kærlighed.
 „ Kammer-Interessen er hans høyste Lov, og denne bestaaer
 „ alene i at indsamle. Han seer paa det nærværende, for
 „ Ex. belægger nye anlagte Manufacturer med stærke Afsig-
 „ ter, fordyrer de nødtørftige Underholdnings-Vahre for Al-
 „ muen med Told og Accise. Han bekymrer sig ikke om den
 „ rette Tid til at indkræve Skatter. Der er en Tid, da
 „ Landmanden er blottet for Penge; det er gierne den Tid,
 „ da hans Haab voxer paa Agrene. Der er den Tid, da
 „ Kibbemanden skal indkøbe sin Forraad af Bonden, og
 „ behøver selv hvad han har: i denne Tid bør den ene og
 „ den anden forstaanes. Med koldt Blod udpressoer han den
 „ sidste Skilling, han finder hos den fattige Arbejder. Det
 „ er ikke hans Sag at undervise Folket i at fortíene sit Op-
 „ hold, og understøtte samme med gode Anstalter i Deconomie
 „ og Politie-Væsenet, for derved at løtte deres Arbejds-
 „ der. Han er ubekymret endten Folket forarmes eller ikke.
 „ Bekymrer han sig om Politie og Deconomie, da er det kun
 „ om det Skinnende, der opvækter Forundring og Høygætel-
 „ se. Han faaer de Fornemme i Skatters Paalæg, og afs-
 „ kildrer Førstens ødse Gavmildhed imod denne Deel af Fol-
 „ ket, som en Førstelig Edelmodighed; raader til at giøre
 „ Gield, uden at tænke paa Udveye til at afbetale den; af-
 „ holder sin Herre ved alle Slags Kunster fra at tænke paa
 „ denne Deel af Regieringen; lader Arbejder og Handel fæl-
 „ de, uden at opholde det Faldende og understøtte det Ra-
 „ vende. Vil han endelig reyse den faldne Vogn, er han
 „ saa ubehændig, at han vælter den om til den anden Side.
 „ Han er ikke betækt paa Forraad i Fremtiden. Betiente
 „ og Arbejdere maa ofte sukke efter deres Betaling, ja ofte
 „ længe og forgivnes, indtil de selv agte det for en Maade
 „ at aftortes for en promte Betaling, der skeer nogle Ters-
 „ miner eller Aar efter Forsalds-Tiden. Ved Partier med
 „ de Fornemme og Mægtige skaffer han den ørlige Mand af

„ Veyen, der har Afgang til Thronen, og Redelighed nok
 „ for at aabenbare hans List og Gierrighed for Førsten. Car-
 „ dinal Armelinus var et øgte Billede paa denne uøgte Ca-
 „ meralist. Denne havde givet sin Herre, Paven, adskillis
 „ ge Forslage til at hæve Skatter paa, der vare ligesaa usor-
 „ nuftige, som tyranniſte. Man behøvede nye Skatter
 „ ved det Pavelige Hof. Cardinalerne i deres Forsamling
 „ og i Pavens Mærværelse raadsloge derom. Ingen vidste
 „ Udveye. Endelig befalede Paven en af sin Redelighed
 „ og Indsigt bekjendt Cardinal at giøre et Forlag: Hellig-
 „ ste Fader, svarede denne Gamle, jeg veed ingen bedre
 „ Maade at skaffe deres Hellighed den udfordrede Sum
 „ paa, end denne, for tillige at fornøye Folket, at
 „ det med Glæde skal give Eder en nye Skat, nemlig,
 „ at lade Huden trække af Armelinus, og siden,
 „ som man gjør ved Ulven, føre Skindet omkring i
 „ Byerne. Jeg twiler aldeles ikke, at jo deres Hel-
 „ ligheds Underdanere villigen give Skatter, naar de
 „ see Skindet af Ulven, der saa ofte har plaget Fa-
 „ rene.“ Herefter anføres af den Romerske Historie Exem-
 „ pler paa Skatter, som vanere Førsterne, og af alle er der
 „ ingen her forestilles som mere uanständig for deres Høghed,
 end den, der under Paaskud af Religion indkræves af Folket.
 „ Vi maatte være Munke, for ikke at gyse ved den blotte
 „ Forestilling af alle de forargelige Mænker og fabelagtige Ops-
 „ digitelser, hvormed Paverne have vancoret Religionen og
 „ Statskunsten, for at indsamle sig Skatter til deres Antis-
 „ christiske Regierings Understøttelse og Vedligeholdelse. In-
 „ dulgenzer, Reliqvier, Skiersild, Korstoge, Pallia,
 „ Investiturer, Testamenter &c. ere de fornemmeste Floder,
 „ hvor igiennem utroelige Rigdomme ere indstrømmede i den
 „ Pavelige Cass.“ Forfatteren beskriver adskillige af de
 „ Skilmstykker og Bedragerier, som i den Henseende ere bes-
 „ drevne med Religionen, hvilke man billigen kan ansee for de
 „ allersortskræftigste og ugudeligste Religions-Spotterier. der
 „ nogensinde kan tankes, og som ingen sand Elster af Religion
 „ kan tænke paa, tale eller skrive om, uden storste Væmmelse,
 „ Spot og Afsky, og man vil ikke forundre sig over, at For-
 „ fatteren her har tilspisset og Skærpet sin Pen. Hans Beskriv-
 „else er værd at læse. Man kan endogsaa beundre Kunsten i
 „ det

det føleste og afskyeligste Portraet. „Indulgenkerne bragte
 „noget anseeligt ind. Navnet antog man i Kirken efter de
 „Romeriske Keisere. Disse gave de Fattige Frihed for at be-
 tale visse Skatter. Denne Frihed kaldtes Indulgenz. Lin-
 gen i sig selv var noget andet hos Geistligheden. De
 „Troende, fra de ældste Tider af, maatte bekende deres
 „Forseelser og offentlig gisre Voed derfor. Den bodfær-
 dige Synder med Bon og Graad gav sin Fortrydelse til-
 kiende. Dette var nok i Begyndelsen. Men siden blev
 „Geistligheden til Sinds at Synderne skulde martres med
 „Faste og Afhold fra uskyldige Forlystelser. Fasten blev med
 „Tiden giort til en almindelig Straf for alle Synder: der-
 med kunde Geistligheden allerbedst tugte Folket, siden den,
 som fastede, fik ikke andet end Vand og Brod, og maatte
 ikke foretage sig andet end at synge og bede. Folket besvær-
 gede sig med Net over den Faste; thi den blev saa langva-
 rig, at det, naar det faldt Geistligheden ind, at det skul-
 de faste for alle sine Synder, kunde behøve Methusalem's
 Alder for at affaste dem. Fasten blev forandret til Bon
 og Læsning, saa at for Ex. i Stedet for een Dags Fasten,
 skulde man ligge paa sine Knæ, og læse 50 af Davids Psal-
 mer. Denne kiædsommelige melancholiske Andagt var end-
 nu vanskelig nok. Folket ønskede endnu noget Afslag.
 Det naaede sine Ønsker. For at formilde denne Byrde
 blev det Folket tilladt at give Almisser i Stedet for at fa-
 ste, læse, pidse sig og Isbe som Bacchanter til Kirkerne.
 Nu var det kommet i den rette Gang. Geistligheden var
 selv de Fattige, som de skulde give Almisser. Almisser,
 som en Deel af Gudstienesten, bleve anseete for hellige,
 og burde folgeligen ikke gives til andre, end til Guds egne
 Vorh. Man skriftede nu som før. Skriftesaderen skrev
 op de Synder, som den aabenhiertige Skriftere bekendte.
 En Regning blev opsat, hvis Indhold strax maatte beta-
 les. I Mangel af Penge tog man Vahre. En riig Syn-
 der kunde for en Times Fortroelighed med sin Skriftesader
 paa et Bredt komme til at betale en Bondegaard, ja en
 heel Bye. Handelen kom i Drift, nu solgte man offentli-
 gen, og hvorfor skulde man skule det alle vidste? Poeni-
 tential-Taxten blev bestemt ved en Lov og bekjendtgjort;
 hvorefter Geistligheden folgte i stort og smaa, for Ex. en

„ aabenbar Blodskam med en Søster kostede 6 Daler; naar
 „ den var hemmelig, kunde man have den for fem. Indus-
 „ genher for en Trediedeel af sine Synder i sin hele Levetid
 „ kostede omrent 100 Daler, alt estersom man var for-
 „ muende til. Med eet Ord: Frugeerne af Christi Fortie-
 „ neste bleve Kjøbmandsvahre for alle Syndere. Hver kun-
 „ de kisbe deraf saa meget han behøvede. Taxten var be-
 „ kiendt. Søderne fordervedes. Kirketugten i Christenhe-
 „ den faldt med eet. Skriftefædrene bleve rige. De for-
 „ nemme Geistlige misvndte Præster og Munke denne rige
 „ Fortieneste. Paverne selv, som Opfindere, syntes, at
 „ de burde have noget for deres Kunst. Bisperne fit dersor
 „ Privilegium exclusivum paa at forlade visse Syndere, li-
 „ gesom Paven selv forbeholdt sig Ret til at forlade de Fors-
 „ nemmes grove Misgierninger, som i de Tider maatte inds-
 „ rente noget anseeligt. De Dødes forraadnede Stov tie-
 „ nede selv til Indkomster. Hver Kirke, hvert Kloster gior-
 „ de sig al optenklig Umage for at anskaffe sig Reliquier af
 „ Helgene. Bisper, Præster og Munke stiab den ene fra
 „ den anden. Deres Midkærhed gik endog saa vidt, at de
 „ angave Been af Svinn for Been af en hellig Clara eller
 „ Ursula. Man havde nogle besynderlige Reliquier, som
 „ den Naturkyndige har megen Møye med at finde i Natur-
 „ ren, for Ex. Hiedre af Engelen Gabriels Vinger, og af
 „ den Hellig Aaland, Draaber af Marie Mælk, og af hens
 „ des Ænder, saa mange, som om hun havde fældet Ænder
 „ hver Maaned. Forsterne selv, endten af Politik eller
 „ Andagt, sendte hverandre Reliquier til Foræring. — En-
 „ hver digtede Mirakler op om deres Helgene. — Afrettede
 „ Spidsbuber gjorde i Almuens Nør værelse Kunster, som
 „ antoges for Mirakler. Folket ofrede af Andagt, og kjøbte
 „ Synds Forladelse for Sølv og Guld. Ved alle optenk-
 „ lige Raenker sammenkrabede de nedrigste Sicle, Munke-
 „ ne, det overtroiske Folks Rigdomme. Den Døende selv
 „ var ikke forstaaet for deres Tryglerie og Trudsler. Som
 „ Belevrende omkring en Fæstning holdte de sig om den Døen-
 „ des Seng, foreholdende samme sine Syndere, hvilke de
 „ vidste som Skriftefædre, og som de forstode at forstørre i
 „ det Øyeblik, da Samvittigheden ikke pleyer at forringe
 „ dem. Penge maatte den Døende give. Sixlen skulde

" reddes. Testamenter blevе opsatte. Geistligheden opsats
 " te dem selv. Lig gierrige Arvinger og forsynlige Skifte-
 " Forvaltere ranede de Voens Midler, indtil sidste Skilling.
 " At den efterladte Familie blev sat i den Tilstand, at den
 " maatte tilbetle sig Brødet, det var dem ligegyldigt. Te-
 " stamentet maatte opfyldes, om Sælen skulde røddes af
 " Skiers-Gld. Den, som ikke døende havde efterladt Ga-
 " ver til Geistligheden, blev anset med den samme Foragt,
 " som den, der havde hængt sig. Man nøgtede Sælen,
 " som de kaldte det, sin Ære-Penge, og Legemet sin Be-
 " gravelse. De Efterlevende, naar Munkene ikke havde fdr-
 " syrret den Døendes Andagt med Testamenters Opsættelse,
 " og den Døende var død saa hastigen, at man ikke havde
 " faaet Bud efter Skriftefaderen, maatte optinge med Geist-
 " ligheden, for at faae Legemet anstændigen begravet." Til
 Slutning om Afladskrammet, i sær som en vigtig Deel af de
 Portugisiske Kongers Indkomster. — Efter Indledningen
 folger Afhandlingen selv om Statens Indtægter. Den
 har tvende Afdeelinger. Den første handler om det of-
 fentlige Gods, og viser §. 1. hvad det offentlige Gods er,
 nemlig Forsternes Arve- eller Patrimonial-Gods og Domai-
 ner, som ere dem tillagte til deres egne og Staterne Under-
 holdning. I §. 2. undersøges først det vigtige Spørsmål,
 om det offentlige Gods bør sælges eller paa andre Maader af-
 hændes. Forfatteren viser først, at de Gamle ikke viseligen
 kunde eller burde skille sig ved deres Godser, saasom de kiends-
 te lidet eller intet til Handel eller Penge, og havde ikke ans-
 det at leve af end Jordegodser; dernæst, at i de nyere Tider,
 da vi formedelst Videnskaber og Kunster, Arbejder og Hans-
 del have andre Mærlingsveje, det da er en ganske anden Sag,
 og at Jordegodserne da vel kan afhændes. „Vi kan ikke sige
 (hedder det) at det efter politiske Grunde er en Fejl at af-
 hænde Kammergodset. Lad det endskindt være anset af
 Jurister og Publicister for den hele Stats Eyedom, der er
 bestemt til dennes og Forstens øvige Underholdning. Maar
 samme overlades til flittige og arbejdsomme Undersaatter;
 naar disse give Staten de samme og flere Afgifter deraf,
 end Staten tilforn har haft, er det i Grunden ingen Af-
 hændelse. Staten har jo ikke andet end Indtægter deraf,
 disse kan den jo beholde, og dette er jo Øyemedet af disse

„ Godser's Henlæggelse til Staten. *Mæcenas* raadeede ders-
 „ for Augustus til at sælge de offentlige Godser, som med
 „ mere Fordeel kunde selges, end beholdes. I vore Tider
 „ har man først i Østerrige og siden i Danmark bortsolgt ad-
 „ skillige Kammergodser paa saa fordeelagtig en Maade, at
 „ Staterne have større Indtægter deraf, nu de ere komne i
 „ Borgernes Hænder, end da de hørte Staterne selv til som
 „ Kammergodser. — Domainerne ere jo i vore Tider ikke
 „ saa nødvendige til en Stats Underholdning, som i de øls-
 „ dre: Førsterne have andet at leve af end Vand og Jord.“
 Dog tilstaaer han, at Cameralisternes Forsigtighed er i den-
 ne Sag ey ugrundet, da Domainerne ere at ansee som en
 gammel og sikker Kapital, der længe har været Staternes
 Grundvold, der ere bestandige, og som hverken Tyve eller
 Sild kan skille Herren ved, og han syver dersor den Ind-
 skräckning til, at en Første hverken kan eller bor afhænde alt
 sit Gods, men ikun det, som ligger langt fra Haanden, og
 som han har ingen Hovnshæle og lidet Fordel af. Ved den
 Leylighed roses Kørgens af Preussens Politik, som i Året
 1763. har forvandlet en Deel af Kammergodsets adsprede
 Stukker til Bondergods, hvorved han ey alene har vundet
 de samme Indtægter, som tilforn, men endog formeret Fol-
 kemængden, staanet en stor Deel Bønder fra Hovnings Ar-
 beyder, sparet Bekostningen paa adskillige Betienteres Under-
 holdning, og lættet Domain-Kammerets Arbeyder, og for
 en Deel af den indkomne Pengesum kigte hen tillige andre
 Godser, for at have Domainerne samlede, og forvalte sam-
 me med mere Begvemhed. Ved den Leylighed uttrer Forsat-
 teren og nogle Tanker om de offentlige Godser's Afhændelse til
 Bønder og dets Udlæggelse til Bondergods, hvorved Bøn-
 derne blive til Selv-Eyere, og befries fra den besværlige Hov-
 ning, der betager Bonden Mod og Lyst til at arbejde for sig
 selv. „ Naar (hedder det) man selv eyer sit Gods, naar
 „ man selv tager Fordeelen af sin Sveed, da først har man
 „ Lyst til at arbejde. Tager en anden Fordeelen af vor
 „ Move, da vil Menneske-Rienderen ikke undre sig over, at
 „ den Arbeydende bliver lad og utroe i sit Arbeyde.“ I §.
 3. handles om Kammergodsernes Forvaltning, og sammes
 saa vel Uleyligheder, som Fordeele, samt i sær dens tvende
 Hoveddeele, som angaaer Ager- og Eng-Dyrkningen, og
 de

de dermed forbundne Huusholdnings Arbejder. Ligeledes §. 4. om Kammergodsernes Bortforpagtning og sammes endten Mangler eller Fordeel i Sammenligning med Forvaltningen, hvorved tillige vises Aarsagerne, hvorfor Regieringerne fast til alle Tider og Steder har foredraget Forpagtningen for Forvaltningen. — Den anden Afdeeling om de offentlige Regalier indbefatter følgende Artikler. 1) Om Kammer-Regalierne i Allmindelighed. 2) Om Bierg-Regalet; §. 1. at det hører Regenten til og paa hvad Grund: §. 2. om Biergenes Inddeeling og §. 3. om Inddeelningen af de sig i Jorden befindende Skatter; §. 4. om Regentens Magt over Mineral-Riget, og §. 5. om Mineral-Rigets Nytte i det borgerlige Liv; §. 6. om Bierg-Kammer-Videnstabs Vigtighed og Vandkærlighed: §. 7. Hvad Bierg-Cameralisten bør vide som Biergmænd, §. 8. at han behøver juridisk Kundskab; §. 9. at Biergværkerne fortiene at drives for deres store Nyttens Skyld; §. 10. Midler til Biergdyrknings Besordring: §. 11. Kameralistens Forretninger, naar Regenten selv driver Biergværker; §. 12. Kameralistens Arbejder i Henseende til de Værker, som drives for Particulaires Negning. 3) Om Mynt-Regalet, i hvilken Artikel handles udforslig i 31 spher, om Mynten, hvad den er, om den historiske og politiske Mynt-Videnstab, om Aarsagen til Folkenes Overeenstemmelse i at antage Guld og Sølv og Kobber, som Tegn, der forestille alle Bahre, og en Materie, hvorfor man kan have alle Slags Bahre; om Nodvendigheden af et almindeligt Maal for Værdierne, eller et pretium universale i Handelen; om Metallernes Forvandling til Mynter; om Myntretigheden, som den, der naturligvis tilkommer Staten eller dens Repræsentant; hvad Mynt-Regalet er; at Mynterren først maae bestemme Mynternes Værdie; om Mynternes indvortes og udvortes Værdie; om Gulds- og Sølv-Vægter; om Maalset for at bestemme Titlen og Fünheden i Mynterne; om Fordeelen af en almindelig Sølv- og Guld-Vægt i Mynten og en vis overalt antagen Fünhed; om Metallernes Forstakkelse til Mynten; Mynternes Materie og Form; Remedium i Mynten; Udmyntningen i adskillige Quantiteter; Omgang med Myntsorternes Tilberedelse i Mynten, Betientere ved Mynt-

ten; Mynt-Nedskab; Mynternes Forhøvelse og Forringelse; Forhold imellem det myntede Guld og Sølv; Virkning af Sølvs og Gulds Mængde i et Land; Forhold imellem Bahre og Penge eller begges Priis: Penges og Bahres Circulation; Renter; Penge, Bahre og Sedler, som verelviis forestille hinanden; om Bexel-Handlen; Rettigheden, som indbesattes under Mynt-Regalet; Kamaralistens Embede og Pligter. Forfatteren tilstaar, at den Sal. Hr. Prof. Sneedorff har megen Deel i den Afhandling om Myntvæsenet. 4) Om Skov Regalet; §. 1. om Skovene i Almindelighed; §. 2. om Nutten af Træerne; §. 3. Skov-Regalets Bestyrelse; §. 4. de almindelige Træer; §. 5. Skovdyrkningen; §. 6. hvorledes man benytter sig af Skovene; §. 7. om Regnskabs- og Cassevæsenet, og §. 8. om Justitsvæsenet. 5) Om Jagt-Regalet; §. 1. om Jagten i Almindelighed; §. 2. Jagt Regalet; §. 3. Indtegterne og Udgifterne; §. 4. om Wildt, Fugle og Dyr. 6) Om Fiske-Regalet; §. 1. om Vandene; §. 2. Fiskeriernes Inddeeling; §. 3. det vilde Fiskerie; §. 4. det tamme Fiskerie. 7) Om Post-Regalet; §. 1. om Postvæsenets Indretning; §. 2. Øyemedet af Postvæsenet; §. 3. Posternes Inddeeling; §. 4. Fordeelen af Postvæsenet. §. 5. Postvæsenets Bestyrelse. 8) Om Vey Regalet; §. 1. om Veyene i Almindelighed; §. 2. om Veyenes Inddeeling; §. 3. om Vey-Regalet; §. 4. Indkomsterne af Veyene. 9) Om Geleyde Regalet. 10) Om Flaade-Regalet; §. 1. om Flaade-Væsenet i Almindelighed; §. 2. om Flaade-Væsenet i Særdeleshed; §. 3. om Indkomsterne. 11) Om Told-Regalet; §. 1. hvad Told er; §. 2. Told-Regalet; §. 3. Toldens Indretning; §. 4. dens Inddeeling; §. 5., 6., 7. Told af indgaaende og udgaaende Vare, og af Bahre. som føres igennem Landene; §. 8. om Toldens Eftergivelse; §. 9. om Told-Muller; §. 10. om Toldens Forpagtning og Forvaltning; §. 11. om Indkomsterne af Tolden. 12) Om Lehns-Regalet; §. 1. om Lehnsvæsenes Oprindelse; §. 2. hvad Lehns-Regalet er; §. 3. om Lehngodsernes Forstørrelighed; §. 4. om Indkomsterne af Lehns-Væsenet.

— Læseren kan heraf oversee Skrifsets Indhold; thi det taaler ingen Udtog, om man endogsaa vilde kun indskrænke sig til det mærkværdigste deraf.

Leipzig. Agathon. Vier Theile. 1773. Forsatteren af dette fortræffelige Skrift, der er blevet læst med et saa almindeligt Biefald, har fuldkommen holdt, hvad han har lovet i det Motto, som Agathon fører: *Quid virtus & quid Sapientia possit, utile propositum nobis Exemplum,* og Læseren vil see af denne et Menneskes Historie, hvad han daglig kan see af alle andre Menneskers Historier, at en Dyd, som ikke er huttret ved Erfaring, en Wiisdom, som man ikke ved Erfaring har erlangt, formaaer kun meget lidet. Man troer det i det ganske kan udholde Moralisternes strengeste Undersøgning, omendfiondt ey altid paa enkelte Steder, og at det alene kan være farligt for saadanne Læsere, der ikke læse det med den tilbørlige Opmærksomhed eller som ikke ville medtage den næv ved Gisten (om der vel og skulde være nogen) staaende Modgift, eller og saadanne, som ere komne til Verden med skrevtrykte Hoveder, eller ikke allerede medbringe faste Grundsæzer til Læsning, og altsaa løt kan drives hid og did af enhver Wind. Da det hørte med til Agathons Plan at vise, *quid Sapientia possit,* saa maatte Hr. Wieland forestille de gamle Philosophers Systeme, som han vilde igiendrive, i deres fulde Styrke, og i et saadant Lys, at de af ham fortiente at bestrides, og maatte foredrage deres Grunde saaledes, som de selv skulde have foredraget dem. Dette vil uden Twil forvolde, at han vil blive missforstaet af dem, som ikke læse ham med den tilbørlige Opmærksomhed. Thi hos marge vore andre Polemiker i Philosophien og andre Videnskaber, er man saa vandt til at see de Sæzer, som de ville igiendrive, saa løse, som muligt forestillede, men deres egne derimod i fuld Glands, og Modstanderne folgelig løt overvundne og dem selv triumpherende over deres selvgiorte Fiender. Naar urigtige Grundsæzer i Philosophie og Morale grundig skalde igien-drives, saa maatte Forsøgerne af Platonismus, Antiplatonismus, Scepticismus o. s. v. selv træde frem og sige alt, hvad der lod sig sige til deres Fordeel, og da, naar Sagen saaledes og ikke blot paa een Side er blevet betragtet, maae Læseren afgiøre, om han har fundet folge Forsatteren. Denne sin Erindring vil dog Recensenten ikke have anseet som et Forsvar for Hr. Wieland, der nok selv vil forsvar sig, om han skulde blive angreben, og tildeels ogsaa har giort det.

det. Imidlertid beder han Læserne ganske at giennemlæse Agathon i Sammenhæng og vel meer end een Gang, og at holde enkelte Steder mod hinanden, førend de fælde nogen endelig Dom derover. Vigtige Forandringer har man ikke bemerket ved denne nye Udgave, og den betydeligste Tilskøn er den Historie om Danae, hvilken han selv fortæller, og blot i den Absigt, for at vise Agathon, hvor uværdig hun er, for at hedde hans Gemahlinde. Et Par Steder har man lagt Mærke til i denne Fortælling, hvor Forfatteren synes at have forgicættet den første Deel. Det hedder der S. 260., at Danae lod sig ved Intet bevæge til at folge med Cyrus til Sardes, og blev altsaa tilbage i Smyrna. Men efter hendes egen Fortælling i 4de Deel S. 243. har hun længe været hos Prinzen i Sardes. Hvorledes kan ogsaa det, som hun fortæller om sin Kærlighed til Alcibiades og Cyrus, foreenes med det, som 1ste Deel S. 356. bliver sagt om hende, at den folosame Kærlighed ellers for hende har været en uudtæmmelig Materie til vittige Spotterier? Agathon, for at overvinde sin Lidenskab for Danae, giens nemreyste alle Provinker af den da bekendte Verden: „Da han i al denne sin Vandrings Tid var en blot Tilskuer af Verdens Skuespil, saa kunde han domme desto rigtigere om Handlingen saavel som de handlende Personer. Hans Bemærkninger fuldendte, hvad hans Omgang med den vilse Archytas og hans vedholdende Estertanke over hans egne Erfaringer havde begyndt. De overbeviste ham om, at Sandheden ligge imellem Hippias's og Platons Systeme, dog nærmere ved dette, end hiint. Han saae allevegne, at Menneskene vare ikke nær saa gode, som de kunde være, om de vare viisere: men han saae, at de ikke kunde være bedre, førend de bleve viisere; og at de ikke kunde blive viisere, førend deres Fædre og Modre, Ammer, Skolemestere, Prester og andre Foresatte, giens nem alle Grader fra Gade fogden til Kongen, vare saa viise, som enhver ester sit Forholds og sin Indflydelses Maal maatte være, for virkelig at være Sælfkabet til Nyttete. Han saae at alle Mennesker, de vildeste Barbarer, ligesom de policede Græker, øre Dyden, og at intet Sælfkab kan bestaae uden nogen Grad af Dyd. Han sandt hvort Sted, hver Provins, hver Nation, som han

„ lærde at kiende, desto lykkeligere, jo bedre Indvaanernes
 „ Sæder vare; og uden Undtagelse saae han den meeste For-
 „ dervelse der, hvor den yderste Armod eller den yderste
 „ Overflodighed herstede. Han fandt hos alle Folk, som
 „ han giennemvandrede, Religionen forhyllet i Overtroe,
 „ til Selskabets Skade misbrugt, og fornedret til Egen-
 „ nyttigheds, Stoltheds, Bellustigheds og Ledigheds Nedskab.
 „ Han saae, at enkelte Mennesker og heele Folk kunde have
 „ Religion uden Dyd, og at de da vare desto stemmtere;
 „ men han saae og uden Undtagelse, at enkelte Mennesker
 „ og heele Folk, naar de vare gode, bleve ved Gudsfrigtig-
 „ hed desto bedre. Han saae allevene Lovgivelsen, Regies-
 „ ringen og Politiet fuld af Mangler og Fejl. Men han
 „ saae og, at Mennesker uden Love, uden Regierung,
 „ uden Politie vare langt ulykkeligere og usuldkomnere.
 „ Han saae, at Kunsterne havde Overdaadighed, Overdaa-
 „ dighed forderede Sæder, og forderede Sæder Statens
 „ Undergang til Folge. Man han saae og, at just disse
 „ Kunster, naar de havde Philosophien til Forerinde, ud-
 „ viklede, forskjonne og foredlede Menneskene; at Kuns-
 „ tsten er det halve af Menneskets Natur, og at Mennesket
 „ uden Kunst er det elændigste af Dyrerne. Han saae gien-
 „ nem den heele Menneskelighedens Deconomie Grænderne
 „ mellem det Sande og Falske, det Gode og Onde, Ret og
 „ Uret, umørklig at flyde i hinanden, og jo mere han saae
 „ dette, jo stærkere blev han overbevist om Nødvendigheden
 „ af de positiviske Love, og om den gode Borgers Pligt, at
 „ sætte mere Tillid til Loven, end til sin egen Hølelse. Han
 „ saae, at det paa den eene Side beslagtet med Markens Dyr,
 „ paa den anden med højere Væsener, er ligesaa usikkert
 „ til at være et blot Dyr, som en blot Aand; men at det
 „ da lever overeenstemmende med sin Natur, naar det stiger
 „ i Veyret; at enhver højere Grad af Viisdom og Dyd,
 „ som det har besteget, forhoyer dets Lyksalighed; at Viis-
 „ dom og Dyd har altid været Maalet saavel for den offent-
 „ lige, som private Lyksalighed iblandt Menneskene. Med
 „ alt dette blev ham dog Menneskelighedens naturlige Deconos-
 „ mie en Hemmelighed. Betragtning og Estertanke lod
 „ ham i Evil, om han skulde troe en trosteløs Cirkel, hvori
 „ Menneskeligheden æwig omdreyer sig, eller nogen dens
 .. grad-

„ gradviis vorende Fuldkommenhed. Men et almindeligt
 „ Øyekast paa Naturens Grændseløse Majestæt, paa den høye
 „ Ensfoldighed i dens Plan, paa Overeenstemmelsen i dens
 „ forborgne Kræfter, paa den Harmonie, som kommer af
 „ den skinbare Striid i dens saa mangfoldige Bevægelser,
 „ paa den uendelige Mængde af mindre og større Systemer,
 „ som ved det rigtigste Forhold ere tilsammenknyttede i et
 „ forfærdeligt Ganske, hvis heele Indretning og Forvalt-
 „ ning overalt vidner om en velgivrende Viisdom; dette
 „ almindelige Øyekast opfyldte ham med den inderligste Fø-
 „ lelse af en første Grundkrafts allestedsværende Tilværelse,
 „ en alt oplivende, beslærende og regierende Aand. Denne
 „ salige Følelse opslugte al Evil, tilstoppede Munden paa
 „ alle Indvendinger, opvakte Forhaabninger, aabnede Uds-
 „ figter, hvis Bished han i saadanne Øyeblikke følede liges-
 „ saa sterk og overbeviisende som selv det høyste Væsens Til-
 „ værelse. I dette Lys betragtet var Menneskeligheden
 „ ham ikke mere nogen uoplöselig Hemmelighed. Det Til-
 „ kommende viiste ham Noglen dertil. Det Jordiske Liv
 „ var kun een af de Udviklinger, hvorved Mennesket, lige-
 „ som ethvert andet Slags Væsen, arbeyder sig igennem
 „ til sin høyste Fuldkommenhed. Dette Liv saa ubetydeligt
 „ det synes i sine enkelte Øyeblikker, saa nedrigt det bliver
 „ formedelst vore Fornsynsheder, saa barnagtigt formedelst
 „ vore Spilleverker, saa latterligt formedelst vore Daarlig-
 „ heder, dette Liv var nu ikke mere noget Narrespil, nogen
 „ Drøm: det blev i det Ganske, i sit Forhold til det Til-
 „ kommende, i sin Forbindelse med Guddommens store Plan,
 „ særdeles vigtigt. Alt i Mennesket, alle dets Forestillinger,
 „ Tilbøreligheder, Handlinger, enhver muelig Form,
 „ Henstilletse og Forbindelse af samme, hørde op at være
 „ ligegyldig, alt Vilkaarligt forsvant, Viisdom og God-
 „ hed, som betragtede blot i Erfaringens Lys ere Menneskes
 „ lighedens høyste Interesse, blive i dette guddommelige
 „ Lys Menneskelighedens første Pligter. Disse Overbeviis-
 „ ninger vare de Frugter, hvilke Agathon i sin eensomme
 „ Betragtnings eller selskabelige Underviisnings Timer, i
 „ venstabelige Samtaler, drog af sine Bemærkninger til sit
 „ Moral-Systemes Beste. De udgjorde vel kun en lidén,

„ men

„men i Sandhed den vigtigste Deel af den Skat af nyttige
 „og smukke Kunstdækker, som han efter en fireaarig Rejse
 „giennem de fornemmeste Deele af da værende Verden bragt
 „te tilbage til Tarenten.“ Hvis ikke det hørte med til den
 beste Verden at kun saa Mennesker kunne besidde saadan en
 Skat, saa vilde Recensenten ønske alle Læsere den. Nu
 ønsker han kun, at alle vore Fyrster, Lovgivere og Politie-
 Betientere maatte besidde denne saa kostbare Skat til den
 heele Menneskeligheds Vedste. Saasom Agathon er bleven
 eftertrykt, saa vil Hr. Wieland levere sine Prænunmeran-
 tere nok en femte Deel uden Betaling, i hvilken i sør Hippo-
 pias's Systeme skal blive ved en vidtloftigere Udsørelse sat i
 større Lys.

Hamburg. Hermann Reimarus Betrachtungen
 über die besondern Arten der thierischen Kunstsstrebe,
 welche der würdige Sohn desselben, der Herrn D.
 G. A. H. Reimarus, aus der hinterlassenen Handschrift
 mit Anmerkungen, und einem Anhange von der
 Natur der Pflanzenthiere, herausgegeben hat. 1773.
 17 A. 8v. Disse Betragtninger ere kun et Fragment og
 Begyndelsen til den Afhandling over de besynderlige Kunsts-
 drifter hos Dyrene, hvilken den Sal. R. havde givet Haab om.
 Saa lidt som denne Begyndelse er, saa viser den dog, hvad
 for et ypperligt Værk man kunde have lovet sig. Forfatteren
 vilde først afhandile den Drift til frivillig Bevægelse, og har
 her gjort Begyndelsen med saadanne Dyr, der allene vare
 stikkede til de meest enkelte Bevægelser. Disse ere de usiddede,
 krybende Dyr, der hælpe sig fort ved at vinde, krumme og
 snoe sig, ved at rokke, smutte, grove, vælte o. s. v. og videre
 er Forfatteren ikke kommen. Efter nogle foregaaende almin-
 delige Betragtninger forklarer han grundig og med megen
 Mønagtighed den dyriske Mechanismum af alle disse forskiel-
 lige Slags Bevægelser. Derhos fattes det ingensteds paa
 lærerige Bemærkninger, lærde og kritiske Anmærkninger og
 smaa fornyelige Anekdoter af Dyrenes Levemaade og Huus-
 holdning, hvormed baade Fader og Son formedelst deres
 smukke Belæsenhed underviser, opbygger og fornyer Læseren.
 Det første Kapitel handler om de fastsiddende Dyr, der alene
 bes-

bevæge deres Lemmer. Det andet Kapitel handler om Dyr, som rokke sig umærkelig fort, men vælge dog et bestandigt Hvilested til deres Ophold. Det tredie Kapitel beskriver Grundsækerne for Dyrenes Bevægelse, og indbefatter en Inddeeling af alle Arter efter de forskellige Maader, paa hvilke de bevæge sig. Det fjerde og sidste Kapitel handler om de usoddede og krybende Dyr. Hr. D. Reimarus har besluttet Fragmentet med en vigtig Anmærkning og derpaa folger hans Anhang von der Natur und Eigenschaften der Pflanzenthiere. Han forstaaer ved disse Dyr saadanne Skabninger, som i deres Anseelse, Væxt, Væk og Formering ligne Planterne, men som formedelst deres frivillige Næringsmaade og deres Følelse ere virkelige Dyr. I dette Begreb ligger tillige den heele Afhandlings Inddeeling, i det Forfatteren først viser disse Dyr's Lighed med Planterne i Henseende til deres Væxt, Væk og Forplantelse, og dernæst deres Forskiallighed i Henseende til deres Næringsmaade, Følelse og Selvvirksomhed. S. 229. har Forfatteren sagt Leylighed til at igiendrive Materialisterne, og hans Igien-drivelse synes grundig nok for dem, som tillægge Hiernens Deele, eller de saa kaldte Livsaander den tankende Kraft. Men de, der vaastaae, at Tanken bliver frembragt ved Hiers nens heele dyriske Mechanismus, og ikke ved sammes enkelte Deele, ville næppe finde sig igiendrevne af de her anførte Grunde.

Lemgo. Elegien an meine Minna. 1773. 98
 S. 8v. Forfatteren er Hr. Sekretair R. E. R. Schmidt i Halberstadt, der tilforn har udgivet adskillige tankelige Digter. I denne Samling skal der dog ikke være noget, som overgaaer dem, han tilforn har udgivet. Nogle skal være meget smukke, saasom de fire første, men mange ganske middelmaadige, og nogle af slet ingen poetisk Fortjeneste.

Af disse lærde Esterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brodrene J. C. og G. C. Berling.

No. 38.

Riøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 22de Septbr. 1774.

Riøbenhavn. Kritisk Historie af Dannemarke udi den hedenste Tid fra Odin til Gorm den Gamle ved Peter Friderich Suhm. 1ste Bind. 1774. 566 S. i 4to, med de Berlingske Skrifter. Denne kritiske Historie om Dannemarke har Forfatteren inddelte i 3 Parter, 1) en Indledning, 2) Tidsregning og 3) Saxonis Folge af Koniger. Alt dette, som han gierne havde indbefattet i eet Bind, har han ikke kundet udføre i mindre end tvende, hvoraf her leveres de tvende første. Forfatteren har i sin Indlednings §. 1. forudskifket nogle almindelige Sætninger, saa vel om Morden i Almindelighed, som i Besynderlighed om Dannemarke. Disse ere følgende: 1) Goterne, vore ældste Forfædre, ere komne herind fra Landene ved Tanais og imellem den sorte Sø og det Caspiske Hav, har først besat Finland, og derfra udbredet sig i Morden: 2) Længe derefter, henved 500 Aar for Christi Fodsel har den mellemste Odin ført en nye Sværm fra de samme Egne først til Østersøen, og siden til Morden, hvilken vel fra første Begyndelse har været af samme Herkomst, som Goterne, men dog ved Tidens Lengde var blevet temmelig forskellig fra dem, saa at den dersfor ude ved Tanais, og i de Lande østen for Østersøen har ført Krige med dem: 3) Denne Sværm har under Navn af Gothen og Aser, og Alaner, sat sig ned ved Beixelen i det siden saa kaldte Preussen, og udbredet sig igennem Samogitien, Cur-

land og Liefland: 4) Fra de Kanter ved Østersøen har den mellemste Odin ført dem over Havet til Norden, og bragte saaledes det Gothiske Navn først herind, som med Tiden fortrængte det Jotniske, saa det hele Norden blev til sidst indeelt i Reids- og Ey-Gothland, det er, Gothland paa det faste Land og paa Øerne: 5) Denne Odin og hans Efterkommere har her i Norden fornemmeligen stiftet tre store Riger og Folk: det egentlige Gothiske, som med Tiden blev deelt i det Vest- og Østgothiske, hvis Navne ere endnu til overs i de bekendte Svenske Landskaber, det Norske og Svenske: 6) Det egentlige Danske Folk, hvis Navn har siden udstrakt sig til hele Danmark, har uden hvil fyrst boet i Skaane og Blekinge, og formodentlig længere oppe paa den Scandinaviske Halv-Ø, og har endten været af den Jotniske Slægt, eller af den Gothiske ved de Svenske: 7) Den sidste Odin stiftede sit Sæde i Sverrig, i Upsala, hvor han forestod Guds-Tjenesten, og erhvervede sig der det Upsaliske District tillsammen med de Danske Øer Sjælland, Lolland, Falster, Møn, &c. paa hvilke hans Søn Skjold stiftede et nyt Rige, da de tilforn synes at have lagt under Sverrig, og som fra den Tid blev beherskede af Gotherne, af hvilket Folk den sidste Odin selv ogsaa var, dog saaledes, at de i Begyndelsen ere blevne tagne til Lehn af den mægtige Kong Gylfe: 8) Skjold og hans Efterkommere stiftede deres Sæde i Leyre, og som de stammede fra Odin og Guderne, saa havde de større Anseelse, end de andre smaa Konger i det siden saa kaldte Danmark: 9) Først har de Nordiske Jotner og siden Gotherne fra de Danske Øer og fra Scandinavien udbredet sig esterhaanden i Norre- og Syd-Jylland, som tilforn alene var beboet af Limbrer eller tydiske Jotner: dette skede først efter at Limbrerne vare uddragne, og blev siden ved ester Skjold, hvor ved Jylland sit Navn af Gothland og Jyderne af Gothen, men forbleve dog under deres egne Konger: 10) Sidst i det andet Aarhundrede regerede over de Danske i Skaane en vis Dan, hvilken længe hen i det tredie Aarhundrede først har forenet sammen Riget paa Øerne og i Skaane, og har saaledes først udbredet det Danske Navn til alle det, som siden bestandig kaldes Danmark: 11) Nogle Danske Konger, saasom iblant andre Helgo, Grolf Krake og Frode hijn Frægne, synes at have regeret over hele Dan-

Dannemark, og at have udbredet det Danske Navn ogsaa til Norre-Jylland, hvilket maa være skeet forend Slutningen af det 5te Aarhundrede : 12) Dog har Dannemark ey vedblevet at være samlet under eet Scepter forend i det 9de og 10de Aarhundrede ved Kong Horm : 13) Anglerne ere seent blevne undertyngne, maaske forst ved Hrolf Brate, da deres Land siden har ført Navn af Sønder-Jylland, til deels formedenst deres Omgang og Slægtskab med Nørre-Jyderne. De øvrige Saker fra 14de til 24de ere kun nogle Negler, som efter Forsatterens Meening bør folges og haves for Hvne i disse den gamle Histories kritiske Undersøgninger, og hensigtsmæssigt til en særdeles Afhandling om de Nordiske Krisbenteres Troeværdighed. De her anførte Saker ere Resultater, deels af Forsatterens foregaaende kritiske Undersøgninger i de forrige Deele af hans historiske Værk, deels af dem, som herefter ere anstillede i denne nærværende Deel. — Han begynder nu her forst med en Afhandling om det Svenske Rige og Folk, som af den mellemste Odin blev stiftet ved Mæleren. Dette beviser Forsatteren saaledes : „ Da den sidste Odin kom til Norden og nedsatte sig i Sigtuna ved Mæleren, regierede allerede Gylfe i Sverrig, selgeligen var det Svenske Folk og Rige allerede til for Christi Fødsel. Gylfe lod sig indtage af Odin, men dog ey forend han havde gjort en Reyse til Asgaard, og der troet, at være blevet overbevist om, at Odin og de andre med ham i Folge vorende Aser vare endten de rette gamle Aser og Gunder, eller og nedstammede fra dem. Heraf maa man flytte, at Gylfe og hans Folk have troet paa Aserne og Gunderne forend den sidste Odins Komme, ja at han endog haver regnet sin Herkomst og Rige fra en Odin, fra hvilken de fleste Nordiske Konge-Slægter gierne vilde stamme : og dette haver gjort dem og ham saa villige til at imodtage den sidste Odin og hans Selskab, at indromme dem Boeliger hos sig, ja endog at overlade Sieland til hans Son Skjold. Maar nu betenk, at den sidste Odin kom ind for Christi Fødsel, og at den Troe om Aserne, som Gunder, maatte da nødvendigen være gammel inden den kunde have rodfæstet sig saaledes, saa er det rimeligt, at den maa i det mindste hensøres til den Tid, da den mellemste Odin levede, men længere tilbage i Tiden tor

„ jeg dog ey hellere gaae, saasom man haver Grund til at
 „ troe, at den ældste Odin er aldrig kommen herind.“
 Navnene **Norrige** og **Sverrige** vare og allerede til for den
 sidste Odins Tid, som twende tilforn og paa een Gang alles-
 rede stiftede Riger, der have bekommet disse deres Navne af
 deres Beliggenhed i **Nord** og **Sønder**, da **Norge** og **Sver-
 rig** skal være det samme, som **Norderige** og **Syd-** eller
Sønder-Rige. Det **Svenske** Navns Ælde bestyrkes og af
 Nomerste og Græske Skribentere. Tacitus beskriver alleres-
 de **Sviones** som et gammelt Folk og mægtigt til Szes, og
 taler om deres **Civitates**, og saa fuldkommen en **Forsatning**,
 troer Forfatteren ikke de kunde have faaet i en Tid af 170
 Aar fra den sidste Odin af indtil Tacitus. Han yttrer hers-
 ved den Formodning, at **Hilleviones** hos Plinius og **Leuo-
 ni** hos Ptolomeus maatte formedelst fordervede **Læsmaader**
 være de samme som **Svidones** og **Suioni** hos Tacitus.
 Andre Lærdes Meeninger om Oprindelsen til det **Svenske**
 Navn ansfores og undersøges. At de **Svenske** (Sveci) ere
 blevne kaldte **Svever** er en blot Forvirring af lige Navne.
 Vel regner Tacitus dem og mange andre Folk til **Sveverne**,
 men har dog derhos givet dem deres eget særdeles Navn, og
 Forfatteren er ikke langt fra at troe, at han har feylet i Hens-
 seende til deres Herkomst, men om de end ogsaa med Ret af
 ham ere regnede til **Sveverne**, saa har dog derfor en alle
Svever været af een Slægt, saasom det er rimeligt, at **Sve-
 ver** har været et almindeligt Navn for alle Folk af en omsvæ-
 vende Levemaade. Derpaa kommer Fors. (§. 4.) til de egent-
 lige **Danske**, som først skal have beboet **Skaane** og **Blekind**
 henved 300 Aar for Christi Fødsel. Han meener, de ere just
 de **Dankiones**, som Ptolomeus sætter paa **Scandeja**
 (**Skaane**) tilligemed **Gutæ** (**Gothen**). Det er bekjendt, at
 de Lande **Skaane** og **Blekind** har fra ældgamle Tider tilhørt
 det **Danske** Folk, uden at man finder nogen Esterretning om,
 naar de har bemestret sig dem. De **Danske**s Navn derives-
 rer han af **Dawn** ∅: ned ad, eller **Dæne** ∅: en **Dal**, fordi de
 beboede lavere og jævnere Steder neden for Gothen, **Svenske**
 og **Norske**, som boede paa **Fjælde** og **høye** Steder oven for
 dem. Herefter ansører Forfatteren alt hvad han herom vis-
 dere har fundet hos **Svenske** og **Danske**, saa vel som og **Iso-
 landiske** og **Norske** og andre udenlandiske Skribentere, hvis

Overeenstemmelse i denne Sag ikke lidet bestyrker og understøtter foransorte Meening. Det kan ikke nægtes, at jo Forfatteren paa denne Vej geraader i mange og mørke kritiske Undersøgninger, i hvilke han som oftest maa lede sig frem ved et maastee, saa man vel med Ret maa kalde denne Historie en kritisk Historie, og at der hører Taalmodighed til at følge ham igennem hans historiske Kritik, ligesom igennem en vidtløstig og vildsom mørk og dunkel Skov, som man kan blive bange for at finde udaf, indtil man dog endelig ved Kritikens Resultater seer sig immer igien bragt i Lyset paa jævne Sloetter og under aaben Himmel. Hvad det Danske Navns Etymologie angaaer, da er det ikke til siden Anstød imod Forfatterens Meening, at alle vore Nordiske Skribentere ere eenige derudi, at Landet har Navn af en Kong Dan, hvad endten man vil gisste ham saa gammel som Sapo, der sætter ham for i Spidsen af alle vore Regentere, eller saa ung, som Snorro og andre Islændere, der hensøgte ham til det 2det og 3die Aarhundrede. At der jo da haver været saadan en Dan til, tor Forfatteren ikke nægte, og holder for Resten med Snorro, i Henseende til hans Alder. Hans Meening om ham er da i hans eget kritiske Sprog fortelig denne:

"At han haver af Fødsel været en egentlig Dansk og regieret over de rette Danske i Skaane, og siden ved Egteskab med den Siellandske Konges Dotter bragt Sielland og de smaa Øer under sig, og da, maastee med Biefald af Hovedinger og Almue, udstrakt de Danskes og Dannemarks Navn ogsaa til Øerne; og som det just foyede sig, at han selv ogsaa hedte Dan, og var den første, som regerede, om ey over det heele, saa dog over det meeste Dannemark, og beherskede fra først af Skaane, hvor hans Far-Fader Rig var den Første, som i ganste Morden lod sig kalde Konge, og han, nemlig Dan, venteligen haver dersore først indført det Kongelige Navn paa Øerne og maastee i Jylland med, da de formodentlig have forhen i alle disse Lande kaldet sig med det almindelige Regent-Navn Drot, saa haver dette givet Anledning til den Vildfarelse, at man haver giort ham saa gammel, og til den første Regent og Konge, og meent, at han først har givet Dannemark Navn, hvilken sidste Vildfarelse den skarpsindige Snorro ey engang har fundet undgaae; hvor vel man dog derhos

„ ogsaa maa tilstaae, at Feylen ey er saa betydelig; thi lad
 „ være det Danse Folks Navn og Rige haver forhen været i
 „ Skaane og Halland, saa er det dog ey ringe at udvide det,
 „ og saa fortienner dog Dan i visse Maader dersore at kaldes
 „ det Danse Riges og Folks Stifter.“ Forsatteren er her-
 ester i saer vidtloftig i at fgiendrive Leibnitzes Meening om
 det Danse Navns Etymologie. En Deel af de ovrige
 Etymologier ere endten urimelige eller latterlige. Men der-
 iblandt kan den vel ikke regnes, som gør Geter og Dacer
 hver til eet Folk med Gothen og Danse, og lader de sidste
 nedstamme fra de første, lad være den bliver erklaedt for en
 af Middel-Alderens Bildfarelser, der har givet Anledning til
 en lige saadan Forvirring og Sammenblanding af de Navne
 Dacer og Daner, som Svecer og Svever. For Nesten
 kommer det Recensenten for, som den Meening var ikke saa
 let at faae af Hovedet, at et Dacisk Folk virkelig tilligemed
 Geter, Gietter, Jetter, Joter, Giother, Gothen
 (thi hvem veed ikke hvad Forandring saadanne Navne pleyer
 at lide ved forskellig Udtale og Skrivning?) kunde være
 komne herind i Norden, at disse kunde være de forbemældte
 Dauciones, Daukiones, Dankiones, som tilligemed
 Guterne (Gothen) har boet i Skaane, og ere siden end-
 ten blot ved foranderlig Udtale, eller ester forbemældte Kon-
 ge Dan blevne forvandlede til Danse, og da der i disse Un-
 dersogninger er saa meget andet, der beroer paa et blot
 maafkee, saa skulde dog i det mindste et maafkee vel heller
 ikke her være saa ganske urimeligt, at man uden al Betenkning
 kunde erklaere denne Meening for en Bildfarelse. Heresten
 forklares Etymologien af det Ord Mark i Endelsen af Dan-
 nemark. Forsatteren holder for, at man bør soge Betyd-
 ningen deraf i vort eget Sprog og ey i noget fremmed. Det
 betyder nemlig hos os en jævn og slet Strækning, og i
 denne Betydning passer det sig ret vel paa vort Lands Bes-
 kaffenhed. Men betyder Mark, ester Grams Forklaring
 (S. 154) det samme i Almindelighed, som Land eller Ri-
 ge, saa vil Dannemark i Almindelighed ikke sige andet end
 de Dansek Land og Rige.

(Beslutningen følger.)

Riøbenhavn. Breve fra Madam du Montier til hendes Dotter Marquisen af *** tilligemed Svarene. Oversat af det Franske. Man kan ikke nægte, at jo denne Brev-Berling giver en meget lærerig og behagelig Læsning. Vel anlagte Situationer give den bekvemmeste Anledning til de fortræffeligste og Klogeste Moraler, grundede paa den reeneste Religion, hvormed Mad. du Montier raadsører sin Dotter i forskellige Omstændigheder. Man kan uden Undtagelse underskrive alt hvad der mældes paa det andet Titel-Blad, næst efter Forlæggerens Fortale, „at man i disse Breve finder de reeneste Undervisninger, de delicateste Maad af en Moder, som kunde tiene til Regel for en Dotter i Egtestanden, endog i de meest forvinklede Omstændigheder, og vise, hvorledes hun bør opføre sig med Guds frygt og Ere i den store Verden; og at man ogsaa derudt finder de smukkeste Troæk af en Dotters Erkiendtlighed, Lydighed og Erbodighed mod sin Moder.“ Af Brevenes Indhold kan man slet ikke give noget Udtog. Exemplar paa de fortræffeligste Moraler, de sundeste og delicateste Klogheds-Regler, og den reeneste Religions Horskrifter finder man allevegne, og vi bør i den Henseende ønske dette Skrift mange Læsere og Læserinder. Saa meget desto mere Flid burde der være anvendt paa Oversættelsen, som Skriflets Indhold kan love det en god Aftæk. Recensenten har ikke haft Originalen ved Haande, men om han havde haft den, saa havde vel et og andet Sted givet ham Anledning til Sammenligning, da den for Resten synes ham flydende og utvungen.

Riøbenhavn. Thecla eller den ved Gienvor-dighed og Forfolgelse prøvede Troens Dyd. Hvorudi forestilles hvilke Farligheder og Forfolgelser de Troende Christne ere underkastede i Verden. Udgiven og bestreven af Jacob Henrich Mörk, Sogne-Præst til Broos og Losse-Meenigheder i Sverrig, samt Medlem i det Kongelige Videnskabers Academie i Stockholm. Tredie Deel. 1774. 502 S. i 8vo. Trykt og findes til Kiebs hos J. R. Thiele. Vi har allerede sagt vore Tanker om denne hellige Roman, og ønske den frem for mange verdslige, som tiene kun til siden Opbyggel-

se, i mange vore Danske Læserinders Hænder. Kun de hist og her indførte gudelige moraliske Betragtninger kunde maa-
ske paa nogle Steder have været fattede noget kortere, og
have fundet saa meget større Biesald hos de maaßee dog kun
saa Læsere, som lægge Mærke dertil.

Riga. A. Andersons historische und chronolo-
gische Geschichte des Handels von den ältesten bis auf
jetzigen Zeiten. Aus dem Englischen übersezt. Erster
Theil. 1773. I Alph. 20 A. st. 8v. Hverken Titel eller
Fortale giver nogen Efterretning om denne Histories Forfat-
ter. Man seer alene af Værket selv, at han er en flittig,
beleæst og grundig dommende Mand. Den tydße Titel,
Historische geschichte, er tautologisk, og efter det Engels-
ke skulde Værket hedde en historisch und chronologisch
Abhandlung vom Ursprunge des Handels &c. Det
Engelske Værk bestaaer af tvende Folianter i stor Format,
men den tydße Oversættelse haaber man at bringe i 6 maade-
lige Octaver. Oversætteren, som er en lerd Mand, og har
tilforn oversat vigtige Bøger af det Engelske i det tydße
Sprog, udelukker meget, som i Henseende til Britternes
Handel maatte forekomme de Tydße alt for ringe og ubetyde-
ligt, og derved bliver det tydße Værk noget kortere, end
den Engelske Original. Hr. Anderson holder for, at en chro-
nologisk og almindelig Historie om Handelen indtil denne
Dag, er en ganske ubanet Bey, naar man dertil regner de
Opdagelser, Opfindelser og Forbedringer, som ere gjorte i
Seyladsen, Coloniernes Anlægning, Manufacturer, Ager-
dyrkning og de dermed forvandte Kunster og Forretninger.
Saavidt han veed er i ingen Sprog noget Værk for Haan-
den af et saa udbredet og sammensat Arbejde, og for at
overbevise sine Læsere derom, nævner og bedoommer han de
Bøgger, som ere skrevne cm Handelens Historie. Men
han kiender og nævner virkelig de førreste Bøger af denne
Art. I Besynderlighed har han ikke kiendt den til Breslau
1751. og 54. i tvende Quarter trykte allgemeine Geschichte
der Handel und Schiffart, et Værk, som dog ikke er
fuldendt, da det efter sin Forsatters Plan skulde bestaae af
6 Døle. Hr. Andersons Hoved-Hensigt gaaer ud paa
Britternes Handels-Historie, i hvis Henseende han har læst
og

og samlet meget og bragt det i Orden. Og dette er allerede nok til at anprise hans Værk; thi at forlange, at han skulle have skrevet en almindelig Handels-Historie, om ethvert baade gammel og nyt Folkes Handel med lige Grundighed, Fuldstændighed og Nutte, var vel alt for meget. Ethvert Folk, som har drevet Handel og Skibsfart og endnu driver dem, udfordrer og fortiner dersore en egen Historie. Saa længe samme endnu ikke om alle grundiger bleven udarbejdet, kan heller ikke efter Dnske leveres nogen almindelig Handels-Historie. Hr. Anderson har afdeelt sit Værk i 4 Hoved-Deele. Den første udgør en Indledning, som handler om Handelens Oprindelse og Fremgang i Verden, om dens nyere Bestaffenhed hos forskellige christelige Nationer, men fornemmelig om Britternes Handel, deres Americaniske Colonier, deres Manufacturerer og Forandring i Vægt og Mynt, og tilsidst om de Gamles Kundskab i Jordbeskrivningen, og i Ting, som angaaer Handel og Seylads. Man kan ikke nægte, at jo denne Indledning, som i det første tydste Bind af Værket indtager 150 Sider, indbefatter meget godt, men kunde og gjerne have modtaget og behøvet mangen Forbedring og med Øyemærket overeenstemmende Tilsaker. Den anden Hoved-Deel indbefatter en kort chronologisk Historie fra Jordens Begyndelse indtil Enden af det 5te Aarhundrede efter C. F. Dens Øyemærke er at vise de Gamles første Opdagelser og Forbedringer i Agerdyrkning i Kunster og Haandværker, i Handel og Seylads. Men her bliver og tillige handlet om Folkenes gamle Vandringer og Omslytninger, om gamle handlende Nationers og Stæders Oprindelse og Statsforandringer og ved Leylighed om visse anseelige Personers Levnets Tidspunkter i forskellige Aarhundrede. Den anden Hoved-Deel indtager i dette første Bind 100 Sider fra 157. til S. 251. Dette er ikke for meget, og dog skulle den blive den halve Deel kortere, om alt det var udstrøget, som ikke hører til Forsatterens Øyemærke. Den tredie Hoved-Deel af Værket gaaer fra det 6te Aarhundrede indtil vores Tider, er inddelte i 13 særskilte Aarhundreder, og foran hvort er sat en kort characteristisk Afskildring deraf, ja fra det 18 Aarhundrede af ogsaa den chronologiske Folge af de fornemmeste christelige Nationers Monarcher. Denne indtager det største Rum af Værket, og rækker i det første

tydiske Bind kun til 1200. Her kunde og meget udstryges, som er til Overflod, og meget forbedres, hvilket Sidste dog skalde udfordre mange Hjælpemidler og megen Lid og Taalsmodighed. Endelig indbefatter den fierde Hoved-Deel den politiske Handels-Geographie af Europa. Recensenten snører kun, at den beramte Mand, som oversætter dette Værk, maatte tillige ville bidrage meget til dets Forbedring, at det endnu kunde blive mere nyttigt for de Tydiske.

London. Le Bonheur en trois Chants avec les Fragmens de quelques Epitres, ouvrages post humes de M. Helvetius. 1773. 147 S. Claudio Adrianus Helvetius, var en Søn af den sidste Dronnings Livlæge, blev bestemt til Finansen og kom i sit 23 Aar et Sted iblandt General-Forpagterne, der bliver anseet for en aarlig Indkomst af 300000 L. eller 80000 Rdlr. Men Manden var en Digter og havde et for en Finanzbetient alt for blødt Hjer-te. Han gifte derudi snarere for vidt. Han giftede sig med en Sofier-Dotter af M. de Graffigny, den samme, som har givet Anledning til Cenie. Han begav sig paa Landet og entledigede sig fra sin Finanz-Betiening. Han var godgivrende og gavnild. Af hans bekendte Værk de l'Esprit finder man her et omständeligt Udtog. Man ophøjer Værket til Skyerne og siger, at han er den første der har bygt Sædeslæren paa Egenkiærlihedenes vrykkelige Grund, hvortil man burde have sagt, og paa den legemlige Vellyst, da han bragte endogsaa Martyrdommen tilbage til den forhaabede Nydelse af sandselig Hornsyelse. Her handles fremdeles om den overderte Værk opvakte Forfolgelse. Helvetius indgav først en halv og dernæst en fuldkommen Palinodie (thi de Biise ere for floge til at blive Martyrer.) Dog mistede han sit Sted hos Dronningen. I Italien, hedder det her, løe man over Franzosernes Overtroe. Han reyste imidlertid til Engeland og Tyskland. Han roser i sær Britternes gode Hjerte, og troer, at det almindelige Beste staar ingensteds i bedre Harmonie med Selvkærliheden. Han døde af Podagra 1771. Han var ey alene Philosoph og Digter, men og en god Skytte, Fægter og Dandser. Hvad Digter angaaer, da er dets Grundridsning ikke saa læt at satte, pm det og har nogen, og nogle Deele deraf ere langt vidts-

loftigere udførte end andre. Overalt er **S.** sig selv uligt, salder undertiden dybt ned til det prosaiske, men hæver sig og undertiden i Beyret igien. Viisdommen fører ham herom til den formeente og endelig og den sande Lyksaligheds Sæde. Bellysten bliver først befreven indtagende og behagelig nok, men Væmmelse og Sygdom følge paa dens Nydelse. Dernæst Eresygen, den krigeriske Noes, og Rigdommen. Noget om Opfinderen til den Lære om Guld;

Falloit il perdre un tems, que la raison humaine ---
--- auroit employé mieux

A rechercher le vray, qu'a se creer des dieux.

Holvets Lyksalighed udfordrede ingen Guld, den bliver ved dette Liv og ved den sandelige Hornsvælses Nydelse. Om Videnskaberne. Den bequemme Viisdom skal ikke misbillige, at dens Lærlinger i den gode Alder, sorte ved den selv, elste og drikke som Anakreon. Noget om Digtekunsten. Den Berommelse, Voltaire har lagt paa Kunsterne. De og Bellysten udgjøre Lyksaligheden. Imod Rousseau og Kunssternes Bagtalelse. De Tjenester, som de have gjort det menneskelige Rion. **S.** roser den franske Samagt, er en forsvarer af Overdaadighed og Bellyst. Tilsidst en Episode, hvori Arimanes (Overtroen) afbryder de gyldne Tider. Den Gud Oromasdes, der selv bestaaer af Ild, aabenbarer sig og trøster den viise Elidor, der desuden veed vel at troste sig selv i sin Skionnes Arme. Sandheden skal arbejde sig igennem, siger den viise Ild, og styrke Arimanes. De tilføjede Fragmenter ere strevne i samme Hensigt.

Bern. Epistolarum ab Eruditis Viris ad Albertum Hallerum scriptarum P. I. Latinæ Vol. I. Epistolæ 194 ab A. 1727 ad A. 1739. I det typographiske Selskabs Forlag 1773. Efter adskillige gode Venners Anmodning har Hr. v. Haller fættet den nyttige og roesværdige Beslutning, at udgive en udvalgt Samling af de Breve, som siden 50 Åar ere ham tilstrevne af forskellige Lærde. De indbefatte mange enkelte bemærkninger over adskillige Dele af Naturvidenskaben og Lægekunsten, og hist og her Kritiker over nye Skrifter. Udgiveren har afdeelt dem efter Sprogene og først valgt de latinske. Man har vildet give nogle Præsver af det første Bind, som ere 435 S. stærk. Deriblandt ere

ere nogle venlige Skrivelser fra Albinus. Forskellige fristiske og med egne Tanker opfylde af Hr. Schreiber, som er død i Petersburg. Nogle Bemærkninger af samme og af Hr. Gehlius. Practiske Breve af Hr. D. Berggrav. Mange Breve fra Chorherren Joh. Gesner i Zürich, Hr. v. Hallers øldste og læreste Ven. De ere meget ofte berigede med botaniske, practiske og physiske Bemærkninger. Man seer og, at Hr. v. Haller allerede i sin første Uugdom har arbejdet paa de Helvetiske Værters Historie, og Hr. Gesner har bidraget sine Opdagelser vertil, at ogsaa begge Venner har indseet Botanikens Mangel og søgt en bedre Indretning. Af Hr. Hårel ere her mange praktiske, chirurgiske, anatomicke og botaniske Anmærkninger og en Fortegnelse paa de siedlene om Sneeborg vorende Urter. Nogle Anatomiske Beskrivelser af Hr. Hüber. Det Baselske Akademies Vidnesbyrd angaaende den af Hr. v. Haller i Aarene 1728 og 1729. der forsynede Anatomi. Det Upsaliske Videnskabers Sælksabs Antagelses-Brev, hvilket var det første, som valgte Hr. v. Haller til Medlem. Forskellige Skrivelser af Hr. Linnaeus fra Leyden, Frankrig og Sverrig, som ere merkværdige. Det første er foranlediget af et Rygte, at Hr. v. Haller vilde skrive imod ham. Dette søger Linnaeus meget alvorlig at afværge. Derpaa griber han selv Hr. v. Haller an, og da det synes, at Hr. v. Haller er blevet noget rort derover, saa søger Linnaeus at giøre ham god igien. Da og Hr. v. H. maae have viist Hr. v. L. adskillige Velvilligheder, og synes at have undviget nogle Stridigheder imod ham, ja endelig og søgt at falde ham til Göttingen og i sit botaniske Sted, saa ere følgende Breve fulde af Vidnesbyrd om den svagtigste Taknemlighed. Hr. L. fortæller ham og sin Historie. Her ere og Breve fra Hr. Ludvig af Leipzig om botaniske og physiologiske Ting; fra Hr. Möhring af Hævern meest botaniske. Hr. Feldman af Ruppin tilskifter Hr. v. H. tvende Afskrifter af de Voerhaaveske Forelæsninger. De Lovtaler, som ere ham sagte i disse Breve, beder han maae ansees for blotte Tegn paa Skribenternes Venstaf for ham om sine egne Svar giver han ingen Haab.

Göttingen. Neue Maivetaten und Einfälle.

— Per cui si vide e piagne, 1773, 2 A. 8v. „Eine

Maia

„Naivetät, (siger Forsfatteren i Fortalen) ein erotisches Gedicht, eine Laune, eine Elegie können in Absicht der Form, Madrigale, Lieder, Epistlen &c. seyn. Wer hat aber das Recht, den Dichter in der Wahl der Benennung seiner Gedichte auf eine Art einzuschränken? Haben wir nicht Schersgedichte, Tändeleyen Schäferlieder u. s. f.? Warum nicht auch Naivetäten, wenn dieser Mahme geschickt ist kleine Gedichte, die der Form nach sehr nahe aus Epigram gränzen, vor Misdeutungen zu bewahren? Nicht alle Einfälle sind witzig. Es giebt launige, naive und so gar erhabne Einfälle, und nur diese können eigentlich betrachtet werden. Denn was hat der Witz mit der Dichtkunst gemein? Der witzige Einfall entsteht aus der leichten Bemerkung der Aehnlichkeiten, als der Folge einer glücklichen Disposition des Geistes. Epigramm und Einfall sind also unterschieden. Jenes laßt sich machen, dieses kommt ungerufen. Bey jenem ist die Pointe wesentlich, bey diesem zufällig. Der poetische Einfall entspringt aus einer glücklichen Disposition des natürlichen Gefühls, welchen Uebung eine Leichtigkeit erworben hat, den richtigsten und lebhaftesten Ausdruck zu einer jedesmaligen hervorstechenden Empfindung zu treffen. Ist diese Empfindung sanft, so ist der Einfall naïv; ist sie groß, so ist er erhaben; ist sie comisch wichtig, so ist er launigt. Allein aber ist er die Production einer Schäferstunde des gefühls, welche nur selten zuschlagen pflegt.“ Man holder denne Raisonnement for rigtig, og Forsfatteren har altsaa rigtig forstaaet det Esthetiske i denne Digtmaade. Hvad Udsorelsen angaaer, da ere der i denne, ligesom i forrige Samling nogle ret artige Stykker, og nogle andre middelsmaadige, og da nogle borgede Indfall, som dog i det mindste har det gode Udryks Fortieneste. Man ansører til Præve følgende:

Minerva, Schutz göttin der Critic.

Minerv und Phoebus stritten sich,
Wie's Göttern ziemt nicht eben sauberlich,
Ums Potronaten recht der deutschen Critica.
Was geschah?

Der Herr Papa
Der streitigen Partheyen trug

Den Nomus auf, das Richter Amt zu führen,
Und in der Sache bald zu decidiren.

Er that es. Kurz und gut entschied sein Urtheils Spruch:
Der Pallas-werde die Critik zu Theile
Von wegen der Eule.

Paris. Traité de Plutarque sur la Maniere de discerner un flatteur d'avec un Ami & le Banquet de sept Sages. 1773. 334 S. st. 8v. Hr. la Porte du Theil har udgivet disse twende smaa Værker af Plutarch med en tilføjet Franzøsisk Oversættelse, hvorfør man dog ikke vil vide ham saa megen Tak, som for nogle forderede Steders Erstatning af Haandskrifter. Begge Skrifsters Belg er ikke ilde giort, og Oversættelsen er tydelig og lader sig læse, hvilket er, siger man, alt hvad man kan forlange af en Oversættelse af den Art. Ikke desto mindre melder man om nogle Urigtigheder, som man dog ikke har vildet opholde sig over. Hr. du Theil siger selv, at den første Afhandling allerede var oversat og aftrykt, forend det var falden ham ind at gaae paa det Kongelige Bibliothek og eftersee et af de Haandskrifter som der befindes. Denne reene Bekjendelse lægger man Frankmanden til Last, som et Beviis paa, hvor slet man i Paris driver saadanne Studeringer. Først ved den anden Oversættelse af de 7 Viises Giæstebud kom Hr. du Theil, paa den kloge Tanke, at efterspørge paa det Kongel. Bibliothek, og fandt der twende nyere og et ældere Haandskrift af denne Dialoge No. 1672., 1675. og 1276. Af disse Haandskrifter har han anbragt nogle en ubetydelige Forsbedringer, men man formoder ikke at Sammenligningen er anstillet med den fuldkomneste Novagtighed, og tor ikke forsikre, at der jo endnu paa andre Steder var mere Hjælp at vente af Haandskrifterne. Anmærkningerne ere kun saa i Tallet, og indbesatte, foruden Læsemåaderne mest Oplysning for Oversættelsens Læsere. Den bekjendte Maaling, som Thales gjorde af Pyramidens Højde efter dens Skygge, formedelst Skyggen af sin Stok, som han havde stillet mod den yderste Punkt saaledes, at han fik twende lige Trevinkler, bliver omstændelig oplyst, men Plutarch derhos beskyldt for en Urigtighed, da han dog, som Recensent formeesner,

ner, ved ἐπὶ τῷ περὶ τῆς σκιᾶς næppe har forstaaet noget andet, end hvad sagt er.

Halle. Af Hr. Rector Bergstrassers Real Wörterbuch, er udkommen det 3de Bind paa 913 Sider. Forfatteren er immer bleven sig selv lig i sin Flid og i Værkets heele Indretning. Man har overalt ikke nægtet dets Brugsbarhed, og man troer endnu, at det i meer end een Henseende kan giøre unge Elßere af den gamle Litteratur ret god Dieneste, endogsaa saadanne, der i en Hæft ønsker at lære enkelte Stykker deraf, uden at see paa den heele Omsfang, eller paa disse Kundskabers Dybhed og Grundighed. Man har derhos ogsaa anmærket, at singa Fejl deels en altid kan undgåes, deels ikke kan skade Værket i Henseende til dets Øjemærke. Men den Hoved-Indvending, som kan giøres imod Forfatteren, har han endnu ikke søgt at afhjælpe, nemlig at nogle Artikler kan ansees for ganske unsdsvendige, andre alt for vidtøfste. Hvis han i den Henseende herefter ikke indskräcker sig, vil Bindene voxne til et umaadeligt Antal. Man erindrer, at de første 7 Ark kunde gierne have været forkortede i det mindste til tre, og anmærker de Artikler, som endten formedelst deres Unsödvendighed eller Overslodighed endten kunde ganske udelukkes eller meget forkortes.

Paris. Les avantures de Telemaque, Fils d'Ulysse, gravées d' apres les dessins de Carles Monnet, Peintre du Roi; qar Jean Baptiste Tilliard. Ghez l'Auteur, st. 4to. Dette er Titelen paa en Folge af Kobbere, hvilke de Hrr. Monnet og Tilliard, tilbyde paa Subscriptien, og som skulle forestille de fornemmeste Begivenheder af Telemaque. Til enhver af dette Digits 24 Bøger ere bestemte 3 Kobberplader, og desuden er det fortfattede Indhold af enhver Bøg stukken i Kobber, hver Plade 8 Tommer høj og $6\frac{1}{2}$ Tomme breed. Evende Bøger skulle altid komme ud paa een Gang, og det forſje Cahier er allerede udkommen. Hvert Cahier har kostet 8 Livres og været at faae hos Autor selv. For dem, som ønske at have Texten ved Kobbersikkerne, er blevne besorget en nye Udgave deraf i samme Format. Kobberpladerne ere fortæsselfig afstukne, og giøre de Hrr. Monnet og Tilliard en virkelig stor Ære.

Leipzig. D. Carl Wilhelm Pörners, Churfürstl. Sachsischen Berg-Raths, chymische Versuche und Bemerkungen, zum Nutzen der Färbekunst, dritter Theil. 1773. 618 S. st. 8v. Man kliender allerede denne Deels Indhold af Fortalen til begge de første Deele, hvorfor ogsaa denne har slet ingen Fortale. Man troer, at Tydskland har Ære af denne Original-Skrivent i sin Art, og man er begierlig efter snart at see den fuldstændige Farvekunst, som Forfatteren har anmeldt, og som for den største Deel skal grunde sig paa de Forsøg, som Hr. Bergraaden har beskliendtgiort i disse tvende Bind.

Nørdlingen. Allgemeine Bibliothek für das Schul- und Erziehungs-wesen in Deutschland. Erstes Stück. 1773. 232 S. st. 8v. Hørst forekommer en Afshandling over den tette Forestilling af nærværende Skole-lesforbedring. Derpaa folger i tre særskilte Classer: 1) udsørligere Recensioner af større Skole- og Opdragelses-Skrifter. 2) Kortere Recensioner af Skole- og Opdragelses Skrifter, i sær Skole-Programmer og andre Leyligheds-Skrifter. 3) Bidrage til Skole-Historien, saasom Skole-Forsatningen, Skole-Nyheder, og Forandringes, som har gaaet for sig i Skolerne.

Lemgo. Fabeln für Kinder aus den besten Dichtern. Zwote Verbesserte und vermehrte Auflage. 1773. 406 S. i 8v. Samleren Hr. Benzler har udelukk forskellige Fabler, som stode i den forrige Udgave, og tilføjet mange nye og nogle Gesneriske Idyller. Hans Absigt er god, og den Indretning, han har troffen, saaledes be-skaffen, at den vist vil blive opnaaet, naar denne Samling kommer i mange Børns Hænder, som lade sig formode af det forrige Oplags hastige Afgang.

No. 39.

Riøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 29de Septbr. 1774.

Riøbenhavn. (Beslutningen af Britisk Historie af Dannemarck udi den hedenste Tid se. See forrige No.) Herefter ansøres forskellige Skrivemaader og Udtaler af Dannemarck og Danse, og adskillige andre Navne, som og findes tillagte saa vel Landet som Folket, og derpaa noget om de Danse Landstakbers Navne. Fremdeles ansøres de adskillige Meeninger om de Dansses Herkomst. Man veed nu af hvad Meening Forfatteren er. Om deres Herkomst fra Dacie ne siger han: „at den har sin Anledning af Mids- del-Alderens Skribentere, fordi de have blandet sammen Getæ og Goths, Dact og Dani, og man ogsaa maa til- staae, at de have Navnenes Lighed for sig, at Gotherne have nedsat sig i Geternes gamle Land, at Geter og Daci- cier vare egentligen eet Folk, og at Gother og Dani vare af een Folkesærd, ja at de sidste endog stammede efter al Rimelighed fra de første; ingen Under dersore, at saa mange Nyere ere faldne til denne Meening, hvilken dog ved noye Prøve en holder Stik; thi saasnart Geter og Goher bleve adskilte Folk og af adskillig Folkesærd, saa gaaer den strax til Grunde.“ Man seer da, at det alene kom an paa den Undersøgning, om Goher virkelig ere af Getisk Herkomst, og os tykkes det var nok Umagen værdt at faae dette Spørsmaal engang braat til endelig Decision, om det ellers er mueligt at komme til Vished derom. Man maa

vel indromme Forfatteren dette, at det er aldeles ingen Grund til at holde dem for Geter, fordi de siden har beboet de gamle Geters Land. Men maa ikke de dog kan just have sogt dette Land igien og sat sig der ned, som i deres gamle Hadeland. Om Nec. ret husker, saa har Forfatteren selv en og anden Gang i deres Udvandringer af Norden ladet dem tage den Ven paa hvilken de vare komne herind, og sige hen til de Lande igien, hvorfra de vare komne herind. I den Deel om de Nordiske Folks ældste Oprindelse (§. 11. S. 99) hedder det: „man finder hos mange gamle Skribenter, at under de Navne (Thusser og Teter) have boet allehaande Folk lige fra Thracien af, langs Havet til Danais, ja over Wolga og paa den anden Side af det Caspiske Hav, kaldte Geter, Tyrageter, Thyrsageter, Tus-sageter, Massageter.“ Om vi mindes ret, er det just fra den Egn Forfatteren har ladet Nordens ældste Indbyggere Tetter og Tother, og Gauter, Giother og Gother til adskillige Tider komme herind i Norden. Mon man da vel tor udelukke hine mange Slags Geter fra disse her i Norden indkommende Sværme? Vel siger Forfatteren, „at man finder ingen Vidnesbyrd hos nogen troverdig gammel Skribent, at saadanne Navne har været brugelige i Norden,“ men man veed jo, hvor mange Slags Flexioner saa-danne ved forskellig Udtale og en derefter indrettet Skrivning ere underkastede. De samme Navne tales og skrives, baade til een Tid af forskellige Personer, og til adskillige Tider, paa forskellige Maader, og kunde da ikke Gauter, Gother, Giother, Giuter, Guter, Tetter, Tother o. s. v. just være de Forandringer, som det almindelige Getiske Navn har været underkastet. Forfatteren tilstaaer vel selv, at Angel-Sachserne kaldte Synderne Geater, men han meener, at det maa tilskrives deres Dialect, efter hvilken Gothen saaledes udtales. Vel! men kan det ikke just være en dialectisk Udtale af Geter, ligesom Gothen, Gauter o. s. v. ogsaa kan være blot dialectiske Forandringer af det samme Folks Navn. Vi ville og have Læseren henvist til §. 39. S. 251 i den første Deel om Folkenes Oprindelse. Der siges, at de til Darii Hystaspis Tid har boet ved Donau iblandt Skytterne, og kan de ikke da have været en Hoved-Sværm af de Folk, som for ham har flygtet til Norden, og som Dacierne

tilstaaes at være en Getisk Folkesærd, saa maa de og have fulgt med, og kan da deres Navn her i Norden med Tiden være blevet forvandlet til Dacer, Daucer, Daucioner, Dauchioner, indtil de under en vis Dans Anførsel og Regierung ere blevne til Daniske. Al det Skin lyser frem af den Meening, at vore Nordiske Jøer og Gother og Daucioner eller Dacer ere de gamle Geters og Daciers Efterskommere, og at Gother og Geter ere eet og samme Folk. Vi har sygt og uden Twil fundet denne Skinbarlighed i Forfatterens egne Ord, hvorimod vi finder intet af Betydenhed modsat, uden den Erindring paa nogle Steder, at det er at blande Alting sammen, om man vilde giøre Gothe r til eet Folk med Gete r; og folgelig tilegne dem Thraciske Herkomst. Herefter handler Forf. vidtloftig om det Daniske Folks og Sprogs Elde og Anseelse, om Nordens almindelige Inddeeling i Reid-Gotland og Ky-Gotland, om den første Konge Dan og Dan Nykallati, som først gav Danemark sit Navn, om det Daniske og det Normanniske Navns Udstrekning, om Normannernes Sæde og adskillige Navne, om det Normanniske Navns Orthographie og Etymologie, om Aarsager til de Danskes og Normannernes Udvandringer, og Normannernes Colonier. Nogle Skribentere, saasom Boophorius, Dudo og Vilhelmus Gemmeticensis ansære Folkemængden som en Aarsag dertil. Denne forkaster Forfatteren, men fornemmelig den Grund, som de angive dertil, nemlig Friheden at tage mange Hustruer, og det fordi Premontual i sin Monogamie har viist, at den allerbedst besordes ved Egteskab inellem een Mand og een Kone. Han angiver derimod andre Aarsager, saasom indfaldende dyr Tid, en slet og maadelig Agerdyrkning, Vandflod, og andre deslige Anledninger. Dog har Forfatteren ikke modsagt, hvad han ansører af Wallitzford (S. 326) „at alle de Scandianiske Folk havde den Sædvane, at jgge fra sig alle deres vorne Sonner, untagen een, som fik deres faste Eyendom efter dem; hvorover Ungdommen fulgte sin egen Villie, og øgte mange Kvinder, og avlede derved megen Afskom, som paa nye blev udtaget at opførge andre Lande til Boeyæl, naar Fædrelandet ey kunde føde dem.“ Vel finder Forfatteren herudi en god politisk Grund til Polygamie, saasom derved altid bleve flere Fruentimmer i Landet, end Mandfolk.

og disse maatte stedse have gaaet ugiste og ubrugelige, naar Mandfolk ey havde taget meer end een Kone. Men han har dog her i det mindste ikke noget imod det, at de med mange Kvinder avlede megen Afskom. Nec. troer og, det er en Saß, der ikke saa læt lader sig igiendrive, at nemlig Polygamie i og for sig selv ikke skulde være et naturligt Middel til Afskommens og Folkemængdens Forøgelse, og at den virkelig ogsaa har været det her i Norden i gamle Dage. Wel kan det være, at Folkemængden i visse Lande, hvor Polygamie er tilladt, kan være mindre, end i andre, hvor den er forbuden. Men man bør da først estertænke, om ikke der til kan være andre tilfældige Aarsager i Landenes og Regieringers indvortes Forfatning. Ligesom et monogamisk Egteskab kan, formedelst andre tilfældige og udvortes Aarsager uden for Egteskabet, være meer og mindre frugtbar, saa kan vel et polygamisk ligesaas. I Lande, hvor Folket udsues og sukke under det Despotiske Aag, og har Misshaab om Næring for talrige Familier, der finder man vel ikke den Lust til sit Kjøns Formerelse, som i andre, hvor Welstand og Frihed hersker og hvor man finder mange Næringsveje aabne for sig. Moraliteten, den fornuftige saa vel som christelige taber eg intet ved denne Tilstaaelse; thi der kan være mange andre vigtige baade moralske og politiske Grunde, hvorför Polygamie bør forkastes, i sær da Monogamie altid kan vises at være tilstrækkelig til at frembringe den Folkemængde, som er fornoden for et Land, og som det kan underholde ved sine Næringsmidler. Hr. Niebuhr beretter os, at mange fornuftige Tyrker finde sig bedre holdne med een Kone, og tage dersor ikke flere, lad være det var dem tilladt, og de virkelig ogsaa derved, naar Sagen i og for sig selv betrages, kunde frembringe et talrigere Afskom. Men at komme til Udvandringernes Aarsager igien, da har Fætatteren, foruden de forbemældte, angivet nogle andre, som han udgiver for de rette, og hvilke vi her overlade til Læserens Biefald S. 325.

„ De rette Aarsager har uden Tvil været, at Carl den Storre undervang Sachserne, og kom derved Dannemark saa nær, hvorhen mange Sachser flygtede, og opvakte Forbitrelse hos de Danske tilligemed Frygt for overhængende Fare; saa og at de Frankiske Regentere sogte at indføre Christendommen i Dannemark, hvilket har opvakt saa meget

„ get des større Had hos Hedningene, som det stærkeste Partie, hvorfore de og fore saa ilde af Sted med Kirker og Klosterne; thi deres grove og vilde Sæder havde vel ey aleine funnet bringe dem saa vidt. Herimod vil vel nogen indvende, at disse Grunde ere gode nok for Dannemarke, men hvad haver da i sær bevæget de Morske hertil. Jeg svarer, at de Danske Konger af Sigurd Rings æt eyede ogsaa anseelige Landstaber i Morge, og at det deraf var ingen Under, at de Undersaatter, som de havde der, ginge ogsaa paa Fribytterie; naar nu hertil lægges Banen, Monstret, Begjærlighed efter Nov., Stridbarhed, Lyst til Søen, da er Knuden løst løst. Og hvad Engeland i sær angaaer, da meente de Danske ved Svogerstaben at have Paastand paa visse Deele deraf, og vare ogsaa fra Sachernes Tid af vante til at drage did; i det mindste kan det ey nægtes om Syderne, som fra det 5te Seculi Slutning, udgiorde saadan anseelig Deel af det Danske Rige.“ Vi kan ikke undlade, førend vi slippe denne Deel, nemlig Indledningen, at anføre en vigtig Anmærkning af Forfatteren over den Skribent Dudo, som lader en Sonneson af Othon den Store sige: *Contra Dacos & Alanos, Gothosqye & Hungros sæpe dimicavi, verum contra Northmannos nunquam.* Forfatteren paastaaer, med god Grund, at her ved Dacos maa forstaaes de Danske, og at her ikke er at tænke paa Indvaanerne af det rette Dacien, saasom han ikke har ført Krig med dem. Den samme Dudo siger, at imellem Donau og det Schytiske Hav laae Dacien i Midten, Allanien paa den eene Side, og Getia paa den anden. Dershos blander han Den Scanza, Gothen, Guden Thor ind med, og siden udtrykkeligen siger, at Daci kældtes af sig selv Danai eller Dani. Deraf slutter Forfatteren uden Modsigelse ganske rigtig, at han har faret vild i Geographien, forvirret Danmark med det egentlige Dacien, og forsat de Dacer, han lader ham tale om (nemlig de Danske, som her alene kan forstaaes) hen i det egentlige Dacien imellem Gestor og Allaner. Men Forfatteren anmerker videre: „ Man seer ellers heraf, at den Bildfarelse, at kælte os Dacer, er saa gammel, at den skriver sig allerede fra det Tiende Sæculo og var vidt udbredt udenlands, hvorover man saa meget desmindre maa undre sig, at de senere Tiders

„Munke have antaget dette som en afgjort Sag, og at vore
 „Konger have kaldet sig Reges Daciae.““ Forsatteren vil
 da sige, at denne Bildfarelse har givet Anledning til den geo-
 graphiske Bildfarelse hos Dudo. Man maa vel tilstaae, at
 den som en rimelig og velgrundet Hypothese kunde gjerne ha-
 ve foranlediget den samme Bildfarelse, og forsere en Skri-
 bent til at tænke ved Dacer paa det egentlige Dacien ved
 Donau. Hrasfalder man den Etymologie Forsatteren har an-
 givet over de Danskes Navn, og troer, at de Daucioner
 og Daunkioner, som skal have boet i Skaane og længere op
 ad imellem Gotherne, kan til Herkomst have været virkelige
 Dacier, hvis Navn er saaledes blevet forandret (og denne
 Etymologie er dog vel ikke urimelig, allerhøst man i mange
 andre Navne lader denne deres lidens Forandrings og store Lig-
 hed giælde til at domme om et Folks Slægtstab med eller Her-
 komst fra et andet); følger man saa videre Forsatterens vel-
 grundede Hypothese, at disse Daucioner har udbredet sig
 selv og deres Navn over det siden ester af nogen deres Ansører
 Dan saa kaldte Danmark; saa tykkes os, at denne Venævnels-
 se, Dacer og Dacia, kan ansees for at være grundet i en
 saa rimelig Hypothese og historisk Meening om vor Herkomst
 fra Dacierne, saa man maatte giøre sig nogen Betænkning
 over at erklaøre den for en Bildfarelse. Men det kommer nu
 an paa, om Gothen ogsaa kan være Geter og følgelig nær
 beslægtede med Dacier. Forsatteren har selv et Sted, som
 Recensenten nu ikke veed at citere, fundet saa stort et Anstod
 imod sin Meening om Gothen og Geter, som adskilte, om
 hvilket han selv siger, at han ikke veed at slippe derfra, uden
 at kalde den Hypothese til Hielp, at Gothenne, da de siden
 har sat sig ned i Geternes Land, har ester dem da først op-
 taget en vis Skif, hvor i de kom overeens med dem. Det
 synes altsaa, som han ikke skulde være langt fra at forandre
 sin Meening, i ser om man endnu kunde opdage nogen nærmere
 og besynderligere Grund dertil. Det kommer Recen-
 senten for, som hans Etymologie over de Danskes (Daucios-
 néernes, de Daunkstirs) Navn er ham allermeest til Hinder
 derudi. Men for Resten er det en Sag, hvor i Rec. billig
 bør erklaende Forsatteren for Overdommer. — Den Anden
 Deel, nemlig Tidsregningen, som indtager det øvrige af
 dette Bind, overlæde vi ganske til de Læsere, som har Lyst,

Tid og Taalmodighed nok til at giennemgaae alle Forfatterens lærde kritiske genealogiske og chronologiske Undersøgninger om Konge-Følgen og Slægte-Ledderne i den hedense Tide. Man kan ikke vel give noget Udtog deraf, og Recensenten maa reent ud bekiende, at hans Tide og Taalmodighed strækker ikke til i det Øyemærke at gaae dem heel igjennem. Dette maa man dog ikke ansee for nogen Critik. Forfatteren skulde selv ville tilsiæe, at dette hans kritiske historiske Værk er meer at ansee som et Thesaurus, et historisk Bibliothek for Lærde, end som en Historie, hvilken enhver kan finde Fornsynelse i at læse. Han kan heller ikke, naar han vil, leve os et Værk af den Art (hvis Nytte og Fornsynshed vel ingen kan kalde i Tvis) leve os det anderledes bestaßent, end det formedelst sin Natur maatte være, nemlig fuldt af torre kritiske Undersøgninger, hvorved man maa tage en heel Hob Hypotheser, Conjecturer, Formodninger og Rimeligheder til Hielp med Argumenter, for at danne sig et Systeme. Det kunde vel synes, som Forfatteren hellere maatte have forelagt os blot Resultaterne af sine mange lærde kritiske Undersøgninger, og kunde maaßke have gjort det i et eeneste tilstrækkeligt Bind, som en Indledning til den Danske Historie. Men man bør ikke forglemme, det vi og engang tilforn har erindret, at vi ikke bør være utaknemmelige, fordi han har vildet leve os mere, end det nogle eller de fleste Læsere kunde finde sig fornsvyede med og have nok udi. Han har ikke vildet fremlägge blot sine egne Meeninger og Sager, uden tillige at give de Læsere, som vare i Stand dertil, Leylighed i Hænder til at domme derom og det i Magelighed uden mowsommelig Undersøgning. „Jeg (siger han selv her i Fortalen) har ikke alene vildet fremlägge Sandheder og Meeninger for mine Læsere, men ogsaa Maaden, hvorledes jeg er kommen til disse Sandheder og Meeninger, og desuden tør jeg ey udgive en Deel af de mig antagne Meeninger for historiske Sandheder, hvorfore jeg har vildet ansøre Grundene for de modsatte Meeninger, at enhver kan vælge efter eget Behag.“ Saasnart Forfatteren i dette og næstfølgende Bind er kommen til Ende med den kritiske Historie, saa agter han at afhandle den egentlige og rette Historie i samme Tidspunkt, og det uden Kritik i en sammenhængende Fortælling. Der vil han da, hvor Gevits skulde behøves, henvise til sin kritiske Historie, og

Skulde der forefalde noget, som end da behovede nogen kritisk Undersøgning, da skal det endten ske i Noter neden under, eller og, om det er af nogen Vidtløftighed, i særskilte Af-handlinger ved Tomens Slutning. Hvad man ellers hidindtil mærklig savner i dette hans hele Værk, er en pyntelig og vel distingveret Stil. Vi har tilførn sagt, hvad vi troede, der kunde og burde tiene til Undskyldning dorför, og det fornøjer os, at vi saa rigtig har troffet Forsatterens egne tanker, som han nu selv her har ytret derover, i det han lover i det Følgende at giøre sig al muelig Umage for Stilen. „Hidindtil, siger han, har jeg kun søgt at være tydelig og nshagtig, og dorför de fleste Tider brugt Skribenternes egne Ord. Desuden er jeg af de Tanker, at en egentlig kion Stil ey passer sig paa kritiske Skrifter. Vel sandt, at den dog undertiden kunde have været noget bedre, men jeg haaber, at mine Læsere tilgive mig det for Tingenes Mangfoldigheds og Vanfæligheds Skyld, saa og for den Gil jeg haver, at komme til den egentlige Danske Historie, for hvilken, i Henseende til den fornødne Klarhed, de foregaaende Bind dog vare nødvendige. Jeg frygtede for, at om jeg for længe opholdte mig med at pynte paa Stilen og Ordene, Døden eller Ildsvaade imidlertid skulde overrumple mig, eller og fortære mine Papirer, inden jeg var kommet til Hovedsagen, og derover saadant Værk længe blive liggende, af Mangel paa den fornødne Tid, Leylighed og Lust hos andre, som alle have foreenet sig hos mig.“ Endnu dette kan læt hist og her forekomme en Læser, og det er saaledes forekommet Recensenten, som Forsatteren undertiden geraader i vidtløftige Disgressioner over smaa Ting og opholder sig med at aufgre og igiendrive Meeninger og Indfald af en og anden Skribent, som ikke saa meget fortiente at komme i Betragtning. Men det er og derved falden Recensenten ind at tænke, at siden Forsatteren dog endelig paa den lange Omvey, han har taget, for at komme til den Danske Historie, maatte være Kritikus, saa har han vildet være det baade i Smaat og Stort, for ey at lade Læseren savne noget, som fortiente den allermindste Opmærksomhed, og som kunde endten tiene til en og anden Hovedsætnings Bekræftelse, eller siden aufores af andre, som n vigtig Indvending derimod, naar det her var bleven ubemærket

Leipzig. Christian Wilhelm Franz Walchs Entwurf einer vollständigen Historie der Ketzereyen, Spaltungen, und Religionsstreitigkeiten, sechster Theil. 1773. 1054 S. 8v. Denne heele Deel indbefatter alene Historien om den Entychianiske Stridighed og bringer den ey engang til Ende. Forsatteren har selv gjort Undskyldning for denne Vidtloftighed, og næppe vil nogen lægge ham den til Last, uden for saavidt man allerede ved de forrige Deele kunde have ønsket nogen mere Korthed. Det lod sig ikke vel giøre kortere at afhandle en Stridighed, der har varet et Par Aarhundrede igennem, og hvorved man har saa god Forraad paa originale Documenter, saafremt ellers ikke denne Deel skulde blive de foregaaende alt for ulig. Forsatteren foredrager den heele Historie om disse Stridigheder efter visse Hoved-Perioder, hvis Afdeeling ganske snyelig tilbyder sig selv. Den første beträffer de Handeler med Eutych selv og hans Venner, og ender sig med Slutningen af den Chalcedoniske Kirkesamling. Her finder man altsaa Esterretninger om denne Handels første Udbrydelse til Constantinopel, om den Synode til Ephesus, om Forsamlingen til Chalcedon, og om de næste Folger deraf. Dog har Forsatteren ved de tvende sidste Stykker indskrænket sig alene til det, som nærmere angaaer disse Stridigheder. Herved paa følger en meget udførlig Forestilling af de Punkter, hvorem der er blevet stridet, hvor altsaa begge Parternes saavel Dogmatik som Polemik er med megen Flid blevet udsat fra hinanden. Til Slutning indsøres en Bedsmmelse over Stridigheden, saavidt som den er blevet fort i denne første Periode. Strax i Begyndelsen har Forsatteren viist, at der allerede ved de Entychianiske Handelers første Oprindelse har været en stor Gæring iblandt Bisperne, og at denne første gjor det Begribeligt, hvorledes en gammel Munk har fundet antende saa stor en Ild. Derpaa giøres Begyndelse til Fortællingen med hoad somi den Gang foregik med Bisperne, Ibas og Theodore. Endskindt nu disse Østlændernes fornedyede Urværdigheder ikke har haft nogen Indflydelse i de første Handeler med Eutych, som Hr. W. selv erkänner S. 144. i det Cyrills Skrifter, der egentlig foraarsagede hine Urværdigheder, ligesaal vel af Eutych, som af hans Modstandere bleve erkendte for Orthodoxiens Regel;

saa staae de dog i en anden Forbindelse med hinanden. Thi Forfatteren dommer derudi ganske rigtig, at Concilium til Ephesus ey alene var sammenkaldet for at billegge Striden med Eutych, men og tillige, for at gifre Ende paa de i Orienten vedvarende Uroeligheder, efter Keyserens Willie, der ansaae Østlænderne som immer endnu Nestoriane sindede.

S. 149. dommer Forfatteren noget karp om Eutychs Forhold ved de første Bevægelser imod ham og i sør bliver dette lagt ham til Last, at han saa tidlig har bragt denne Religionssag for det Keyserlige Hof, og der sogt Understøttelse. Man kan dog vel ansee dette for en Forsigtighed, der just ikke var saa unsdverdig. Eutych havde altid Aarsag nok til at troe, at Klagen imod ham var meer en personal, end Religions Sag, og desuden finder man ingen Spor til, at han den Gang har sogt nogen uretmæssig Understøttelse ved Høfset. Det er ellers forekommel Recensenten, som den i det øvrige upartieske Forfatter var for meget indtaget imod Eutych. Det er en gammel Mand af 80 til 90 Aar, som i 70 Aar havde ført et strængt Kloster-Levnet, man her har at domme om. Denne Synspunkt havde Forfatteren rigtig nok fattet, men synes dog undertiden at have tabt den af Synet.

S. 635. bliver vel noget fra denne Side anbragt til Mandens Undskyldning, men den Forfølgnings Begjærlighed, som og her er bleven ham lagt til Last, gælder dog i det højest Kun fra den Tid, da han allerede var bleven forbittret ved den over ham fældte Fordommelses Sentenz. Paa det samme steds opgivne Sporsmaal: hvorfor han i Biskoppernes Forsamling kommer frem i Geleyde af Soldater? staarer alle rede S. 152 det rette Svar. Det kom af den Aarsag, fordi en Keyserlig Minister skulde geleyde ham derhen. Det er og sært, at Forf. der dog ellers er saa nhyagtig i at sammenfatte alt hvad som ligger adspredt i de anførte Urskrifter og Historiekskriversnes Beretninger, ikke med et eeneste Ord S. 157. melder om den Anmodning, som blev gjort Eutych om at sætte alle dem i Vand, som modsgæde hvad der var bleven forelest af Cyrills Breve. Og dog er dette juist en af de vigtigste Omstændende, ey alene fordi Fordommelses-Sentenzen fulgte umiddelbar derpaa, da Eutych sagde, at han ey havde nogen Lyst til at affige Anathemata over sine Fædre, men endog, fordi Eutych ganske vist havde mere Modtvillighed imod alt hvad der

der sagde Cyrill imod, end nogensinde hans Anklagere eller Dommere kunde have. Denne besynderlige Omstændighed havde man gjerne seet oplyst af den skarpsindige Forfatter. Men i et besynderligt klart Lys har han sat Leo den Stores heele Forhold. Denne Mands Begierlighed efter at see sit Brev til Flavian gjort til en almindelig Troes Regel, var en af de sterkeste Drivesfædre ved alle disse Handeler. Kun dette kunde man have føyet til, at den Romerske Stoels Politik just udfordrede dette, at antage sig den trykte Constantinopolitanske Patriarch, og derimod at sætte sig imod den Alexandriniske, med hvilken den Romerske hidindtil altid havde staet i en nær Forbindelse, og det just fordi den Alexandriniske Stoen i Cyrills Person havde erholdt saadanne Fordeele som man til Rom aldeles ikke kunde ansee med lige gyldige Dyne. Man havde endnu flere Ting af denne Periode at ansøre, som fortiente Opmærksomhed, om Rummet tilledaa stor Vidtløftighed. Den anden Hoved-Periode indbefatter de Monophysitiske Stridigheder fra det Chalcedoniske Concilium af indtil Bekjendtgørelsen af Keyser Zeno's Henoticon. Dette meget forvirrede Tidgrums Begivenheder ere bragte i en god Orden. Det er i sær meget mærkværdigt hvad som bliver sagt om den monophysitisk sindede Keyser Basiliki Befaling at anathematizere det Chalcedoniske Concilium, om Akacii Forhold, og om Henoticon, dets Absigt, Moralitet og Fejl. Ogsaa til dette Afsnit har Forfatteren føjet en Bestemmelse af det Spørsmaal, som man til den Tid stred om, og en fort Besværmelse over den heele Strid. Den tredie Hoved-Periode skal fortölje fra Bekjendtgørelsen af Henoticon indtil Keyser Justini den førstes Siegering. Men nærværende Bind indbefatter intet videre deraf end Historien om Hovedstriden selv indtil K. Anastasii Død. Forfatteren har her i Besynderlighed med megen Udsorlighed afhandlet de mærkværdigste Handeler, som de Romerske Bisper har haft med Akacius, og fornemmelig oplyst den Mands Dom, som udgik fra Rom imod den sidste. Keyser Anastasius blyver viist fra en fordeagtigere Side, end gemeenlig er skeet. Det følgende Bind skal fortsætte de monophysitiske Stridigheder indtil K. Heraclius, fortælle den under samme opkomne monotheletiske Strid, og endnu tilføye nogle andre Bis-Stridigheder, som har staet i Forbindelse med hin-

hün. Overalt vil man i dette Bind forefinde den samme Fuldstændighed, som man allerede kender af de forrige Bind, i at samle og forelægge alle til ethvert Stykke af Historien henhørende Urskrifter og gamle Historieskriveres Fortællinger.

Leipzig. Gotfried Schytze, Doctors und Professors in Hamburg, der Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Copenhagen und Paris, Mitgliedes, Schuzschriften für die alten deutschen und nordischen Völker. Der erste Band. Neue durchaus verbesserte und vermehrte Ausgabe. 1773. 526 S. 8v. Forfatteren fortinerer Tak af alle Tydste, fordi han siden den Tid Heysler har opmuntret ham dertil, og har understøttet ham med sin heele Forraad og Oldsager og didhenhørende Haandskrifter, har viist sig som en omhyggelig og ivrig Esterforsker af de nordiske Nationers Oldsager, og en patriotisk Forsvarer af deres Forfædre. Hans hidhenhørende lærde og muntre Skrifter ere blevne læste med Fornøyelse og Biefald af alle Patrioter, der ikke ere blot græss eller romerst eller franzesisch sindede. Nu fortinerer de end mere dette Biefald, da de ere blevne meget forbedrede. Denne Forbedring betræffer deels Foredraget og Udtrykket, deels de afhandlede Materier. Forfatteren har og udstrøget meget i den foregaaende Udgave og derimod paa andre Steder indrykket meget Myt. Retsærdige og billige Læsere ville vel altsaa blive fornøyede med ham. Dette hedder ikke, at alle ville antage hans Tanker og Meeninger, alle ville finde hans Indklædnings-Maade efter deres Smag, alle rose Mængden af de anførte Vidnesbyrd. Det er noget Forfatterens Beskedenhed selv hverken venter eller forlanger. Men den maatte være meget ubillig, som ikke vilde tilstaae, at Forfatteren har gjort man- gen nye Opdagelse, som af hans Forgængere i dette Arbejde er blevne ubemærket, og den maatte være meget vranten, der vilde forkaste enhver af Forfatterens Sager, der ikke kom overeens med Edder og Sager. Endogsaal de i Anmærkningerne fast med en ødsel Overflodighed anførte Steder af gamle og nye latinske og nordiske Skriftr ville af denne Lærdoms Elskere læses med Fornøyelse, og med Nutte af alle dem, som ville lade sig undervise. Det heele Værk vil blive regnet sin Forfatter til desto større Ære og Fortieneste, da han

han siden den Tid, i hvilken det efter haanden er blevet udsarbejdet, har næsten været den eneste, der har udmarket sig i dette Slags Lærdom. Ikke alle Afhandlinger ere egentlig Forsvars-Skrifter. Denne første Deel som indbefatter 12, betrefte vore nordiske Forfædres Religion. Forfatteren beviser, at de har haft fornuftigere Grundsætzer i Religionen, end Græker og Romere, og at mange Gudder ere dem falsklig paadigtede. Han forbedrer det, som Baumgarten i hans nügliche Geschichte der Religions-Partheyen, har sagt om de gamle tydste og nordiske Folks Religion. Efter at han har talt om Fritænkerne iblandt dem, sammenligner han dem med de nyere Fritænkere. Han beviser, at den Lære om Englene har ikke været vore Forfædre ubekjendt, foredragser deres Læresætzer om Forsoningen med Gud, bedømmer deres overtroiske og ængstelige bemærkning af Maanens Forræderier, og en vis Religions-Handling, hvis Mistydning har foranlediget den Beskyldning, at de har udøvet en unaturlig Grumhed imod deres Born. Han viser hvad de har troet om Karsagerne til Jørdskælv, erkærer den christelige Religions første Læreres Forhold i Norden imod det gamle nordiske Sprog, eller meget mere mod en Deel Ord af samme, hvis gode Betydning man har forvandlet til en haanlig og latterlig, for ubillig, og giver de gamle tydste og nordiske Digttere saavel i Almindelighed, som i Besynderlighed i Henseende til Theologien, Fortrinet for de Græske og Romerske.

Halle. Die allgemeine Welthistorie durch eine Gesellschaft von Gelehrten in Teutschland und England ausgefertiget. Ju einem vollständigen und pragmatischen Auszüge mit zureichenden Allegationen verfertiget von D. Franz Dominicus Hæberlin. Neue Historie XI Band. 1773. 2 Alph. 3 A. st. 8v. Denne Deel, som formedelst adskillige af Forfatteren i Fortalen besørte Forhindringer er blevet ude længere end ellers, indbefatter Rigs-Historien under Carl V fra 1525. til 1538. De bekjendte roesværdige Egenskaber ved Forfatterens historiske Arbejder, nemlig Noyagtighed, Huldstændighed, Grundighed og en sikker Anforelse af de derved brugte Kilder og Hælpemidler befinder sig ogsaa ved denne Deel. Det her beskrevne Tidsrum er ugmeeu riigt paa saadanue Begivens-
heder

heder, som har haft og har endnu en væsentlig Indflydelse, ej alene i de næstfølgende Aar, men endog indtil Tydsklands nærværende Statsforfatning. Deriblandt hører vel fornemmelig Religionens videre Frengang. Denne Punkt er saa fuldstændig foredraget, som det endnu ikke er steet af nogen af hans Forgængere i Rigshistorien. Forfatteren siger og selv i Fortalen, at han har gjort det af den Aarsag, og beskrevet Rigsdags Handlingerne fra 1530. saa vidtlæstig, fordi den Evangelisk Lutheriske Religions Sikkerhed og Frihed i det H. R. R. grundede sig paa den Augsburgiske Confession. Ved Religionens Frengang og de derved gjorte nye Anstalter i Kirken er noye blevne ansort hvad som af den Aarsag er førefalden næsten i alle enkelte Steder og i sær i Rigsstæderne. Luthers Skrifter ere anførte Aar fra Aar, og tillige de Aarsager flittig bemærkede, som til den Tid har hindret denne store Mand i at skrive. Denne Omstændelighed vil uden Tvil være mange Læsere behagelig, om man endskindt ikke egentlig vilde udfordre den i Rigshistorien. I ligemaaede har Forfatteren med alle Omstændigheder fortalt de vigtigere Besværelser i enkelte Lande, hvis Anførelse hører til den egentlige Rigshistorie. Dertil kan regnes iblandt andre den Württembergiske Hertug Ulrichs turbulente Fordrivelse af sine Lande, de i den Anledning i mange Aar forgjæves drevne Underhandlinger, og hans endelige Indsættelse. Paa densne Maade kan dette Værk i en vis Henseende tillige gielde for en Tydsklands Historie. Endogsaa de Bedrifter, som Carl V har forrettet uden for de tydiske og italienske Lande, for Ex. den Expedition paa de Afrikanske Kyster ere omstændelig bestrevne. Men ikke mindre ere her fortællelige Materialier tilsammenbragte, som fortinier at benyttes ej alene for Publicisterne, men og for Stats-Kettens Historie, saavidt man ellers i Udvælelsen kan gisre nogen Forstiel derpaa. Det vilde derfor være meget at beklage, om dette vigtige Værk af den beromte Forfatter skulde ganske blive besluttet med det 12 Bind eller med Carl V Regierung. Men omstændskindt det under Navn af Udtog skulde ophøre med det 12te Bind, saa veed man dog, at Forfatteren ligesom hidtil vil fortsætte det paa Prenumeration i forskellige Bind under Titel: Neueste Reichsgeschichte von Kæyser Ferdinand I. bis auf unsre Zeiten, hvortil man ønsker ham sin Grundbed vaad Løkke.

Mintau og Leipzig. Predigten zur Bestreitung schädlicher Vorurtheile in der Religion von D. Johann Friderich Bahrat. 1773. 702 S. st. 8v. Der ere mange, som rose disse Prædikener; mange sont læse dem med en sand Opbyggelse; men maaske ogsaa negle, som laste dem. Recensenten lader sig nøye med at rose Førstatterens Absigt og dens Udsærelse, hvilket han med Overbeviisning har fundet giøre. Det øvrige hæmstiller han til Læseren og den som gis ver Lykke og Velsignelse til Plantning og Vandring. Prædikenerne ere i Tallet 28 under følgende Opstifter: 1) Den Hellige Skriftes Guddommelighed bevist af dens Spaas domme. 2) Saligheden, et almindeligt Gode. 3) Den sange Religions store Fortrin. 4) Det rette Forhold ved falske Religioners Mængde. 5) Den velbelønede Troe i Religionen. 6) Den ved Christi Forløsning forstyrrede Dævelens Magt. 7) Den ved Jesu Lidelse forhvervede Faderens Maade. 8) Brug og Misbrug af Maaden i Christo. 9) Forløsning fra Synden ved Jesu Lidelse. 10) Den rette Deels tagelse i Jesu Død og Begravelse. 11) Ligheden med Christo i hans Opstandelse. 12) Religionens Prøvelse, den første Ven til Vished. 13) Religionens Øvelse, den anden Ven til Vished. 14) Menneskenes Sikkerhed i deres Saligheds Værk. 15) Den ulykkelige Ende paa et lastefulde Liv. 16) De Retfærdiges Belønning i hin Evighed. 17) De Christnes Gudstjeneste i deres Kalds Arbejde. 18) Gudstjeneste i uskyldige Hornbølser. 19) Den vigtige Sandhed, at Gud seer paa Hiertet. 20) Kærlighed, Hjælpemiddel til Landets Velfærdt. 21) Sikker Prøvelse af alle Religionens Lærdomme. 22) Godhedens Forbindelse med Guds Retfærdighed. 23) Retfærdiggjørelsen ved Troen alene. 24) Guds Viise Maad i vort Saligheds Værk. 25) Menneskekærligheds Værd i Guds Øyne. 26) De ugrundede Klager over vort Legems Elændighed. 27) Det store Øjemærke af Jesu Manddoms Antagelse. 28) Dens Indflydelse til Gudfrygtigheds Besordring.

Leipzig. Johann Friderich Juglers, Königl. Grossbr. Raths Beyträge zur Juristischen Biographie oder genaue litterarische und kritische Nachrichten von dem Leben und den Schriften verstorbener Rechtsgelehrten auch Staatsmänner, welche sich in Euro-

Stück. 1773. 14 A. 8v. De Mændes Navne, hvis Levnet og Skrifter her blive fortalte og bedgnyte, ere følgende: 1) Johan Georg von Rulps: 2) Cornelius von Bynkersloë: 3) Johann Henrich: 4) Christoph Henrich: 5) Friderich Ludvig; 6) Johann August, alle von Berger: 7) Christoph Besold: 8) Johann Georg Besold: 9) Jacob Friderich Ludovici: 10) Everard Otto: 11) Franz Florent og 12) Georg Beyer. Den af den lærde Historie meget fortiente Hr. Forfatter havde for meer end 30 Aar, og siden igien for 8 Aar siden lovet at udgive et almindeligt Juristisk lerd Lexicon. Forskellige Marsager i sær dette Arbejdes alt for vidtfligste Omfang har igien bestemt ham til at lade dette Forsøet fare. Han vil i Steden derfor aarlig levere to til tre Stykker, som dette første, fornemmelig af Tyske, og deriblandt øste Sachsiske Juristers Levnets-Beskrevelser. I hvor meget man end maatte beklage, at Hr. Ingler har opgivet hūnt Forsøet, saa er man ham dog ikke lidten Tak skyldig for dette Arbejde, der kan ansees som en Samling af meget hielperige Bidrager til det større og vidtfligere han havde foresat sig. De Levnets-Beskrevelser, som findes i dette Stykke ere alle om Mand, som den juridiske Verden høyt agter, skint en mindre, end en anden. Af deres Levnets Omstændende er intet unsdwendigt anbragt, thi at aufsøre deres Gistermaale og Esterkommere kan i det mindste ikke ansees for overslodigt. Skrifterne ere tilligemed deres Udgaver nove anmeldte, og om de fleste ere Domme tilføyede. Alle Elskere af den Juristiske Litteratur ville med Forlængsel ønske disse Levnets-Beskrevelser flittige Fortsættelse.

Stuttgart. Einleitung in die neuern Bienen-zucht nach ihren Gründen, für seine Landsleute in Schwaben, aus guten Büchern, und eigner Erfahrung verfaßt, von M. Balthasar Sprenger, Prof. zu Nördlingen, Mitglied verschied. Gesellsch. 1773. 294 S. 8v. Den Patriotiske Forfatter har med stor Glid sammenlignet de beste Deconomer og Naturforsternes Skrifter med sine egne Erfaringer, og handler i 8 Kapitler om Bies Sværme, og deres Beelig; om Bierne betrægtede efter Insects Læren; om deres Forretninger, Egenlæbe, Duelighed, Færdighed og Driften; om deres gunstige og ugunstige Skæbene, om Biernes Selskab. da om

No. 40.

Riøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 6te Octobr. 1774.

Riøbenhavn. Guds mægtige Forsorg for de Gode, og de Grændser han sætter for de Onde. — Forestillet i en Prædiken, som paa den allernædigst anordnede Bede- og Tak sigelses-Fest den 1ste Decbr. 1773. over Texten den 125 Davids Psalme, er holden til Aftensang i Roeskilde Domkirke, og efter nogle Velynderes Anmodning til Trykket udgivet af Christian Holst, Medtiner ved Meenigheden samme steds. 68 S. i 8vo, med Godiches Skrifter. Indgangen til denne Prædiken er taget af Ordsp. XV. 3. HErrens Øyne ere allested, som bestue Onde og Goede: hvilke betrages, som ypperlige i en Konges Mund og ypperlige i sig selv. Menneskelige Øyne kan kun lidet udvirke hos Konger, som har fri og ubundne Hænder: Men Guds Øyne paa Kongen har noget at betyde: Han er da ikke meer end et andet Menneske: Han skal ligesaa vel, som den ringeste Undersaat i hans Rige, afslægge Gud Regnskab for sine Gierninger. Det er og den nødvendigste Sandhed en Konge kan indprænte sine Undersatter. Mange hemmelige Misgierninger kan øves i hans Rige, uden at han veed det, og kan hemme og straffe dem. Mange Øyder kan øves, som han aldrig faaer Kundskab om, og om han sik den, som han dog endten slet ikke kan belonne, eller ikke efter Fortieneste. Deraf maas hans Undersatter være overbeviste om, at Gud

altid har sine Øyne fæstede paa veres Gierninger. Ordene betragtede i sig selv giver en almindelig Beskrivelse paa Guds Alvidenhed og Allestedsnærverelse, og forestiller det som en besynderlig Virkning af samme, at han beskuer de Onde og Gode. Det er ikke nok, at Gud veed Alt og seer Alt og er allevegne tilstede, men han beskuer og Alt saaledes, at han bekymrer sig derom. De Onde og Gode ere ikke ligegyldige i hans Øyne. Han kiender dem begge med Forskiel. De Ondes forborgneste Misgierninger og deres under den artige Levemaades, Edelmodighedens og Menneskefærlighedens Masque skulte Laster ere blotte for hans Øyne, og han vil give dem deres fortiente Løn. Han kiender de Gode, naar de ere ubekendte i Verdens Øyne, ja ubekendte for sig selv i Fristelsens Stund, og han erkender dem med sit Færlige, sit medlidende, sit raadsførende, sit bestiermende Øye. — I Anledning af Textens Ord ere da, som Titelen melder, forestillede Guds Øyne allestedts, som sees: I) af den mægtige Forsorg han visser for de Gode; II) af de Grændser han sætter for de Onde. Her forudsættes og bevises, at David er Forsatster til den Psalme, hvorfaf Texten er taget. Han beskriver de Personer, som ere under Guds mægtige Forsorg, som dem der forlode sig paa HErren, hvortil udfordres, at de kiende, elskende og adlyde ham, og ydmyge sig for hans Ansigt, og som dem, der ere gode, det er godgjørende og i Staten nyttige Mennesker, gode Undersætter, gode Kunissædre, redelige Venner, og som dem, der besidde Oprigtighed i deres Hierter, en Dyd, uden hvilken de bedste Gierninger ikke deres Værdie baade i Guds og Menneskers Øyne. Guds mægtige Forsorg over disse Mennesker, sættes David derudi: 1) at Gud giver dem indvortes Sikkerhed. De ere som Zions Bierg, der skal ikke ryste, men skal blive evindelig, det er de skal bevare et roeligt og stadigt Sind, og de skal ikke forandre deres Tilstand. De skal ikke, som de Ugundelige, blive ganske raadvilde i deres twilaadige Omstændigheder, men Gud skal opholde deres Mod og velsigne deres Raad. De skal aldrig i gode og onde Tider forestille de dobbelte Personer, aldrig give noget efter af deres Guds frygt; 2) At Gud giver dem udvortes Sikkerhed.

Hæren, hedder det, er trindt omkring sit Folk, han sætter et Gierde om deres Ere, Gods og Liv: 3) Han bevarer dem fra Afsigelser, det hedder, at de Retfærdige skal ikke udvække deres Hænder til Uretfærdighed, det er, at Gud skal aldrig lade dem komme i saa yderslige Omstændigheder i deres Lidelser, at de maa nødes til at griben til voldsomme eller ulovlige Midler: 4) At han gør Vel imod dem. Her gives kun den almindelige Forsikring, at Gud vil gøre vel imod dem. Hvorledes, det har han sig selv forbeholden, S. 44: „Gud gør „Vel imod os, naar han bonhører vore Bonner, han gør „Vel imod os, naar han ikke bonhører vore Bonner: Han „gør vel imod os, naar han afvender Lidelsen, han gør „ligesaa Vel imod os, naar han giver os Taalmodighed til „at bære Lidelsen: Han gør Vel imod os, naar vi leve: „Han gør Vel imod os, naar vi dse: Han gør det Vel „altsammen. Denne Guds Huusholdning er for nærs „værende Tid skult for vore Øyne. Tid og Erfarenhed læser os ofte, at Gud gør Vel imod os, naar han synes at handle ilde med os. Hvor mange ere der i Verden, som har deres Fattigdom at takke for deres Rigdom? Hvor mange ere der, som har deres Fiender og Misundere at takke for deres Lykke?“ — Guds Øyne allested, kends II) af det, at han sætter Grændser for de Onde, baade for deres Magt og deres List. Det hedder i Texten angaaende deres Magt, at de Ugudeliges Spiir skal ikke hvile paa de Retfærdiges Lod, det er, de Ugudelige skal ikke øve deres Magt over de Retfærdige, mere eller længere end Gud vil; den skal ikke hvile paa dem i al sin Tyngde, den skal ikke hvile paa dem bestandig. Herved bliver gjort den vigtige Anmærkning, at David har ikke lovet os paa Guds Begne, at Spiret ikke skulde komme i den Ugudeliges Haand, som tvertimod vises ofte at kunne have sin Nutte. Hvad de Ugudeliges List angaaer, da skal den være betegnet ved de Frogede Veye, som de i Texten siges at henvende sig paa. „Skulde de (hedder det S. 56) oftest ligen betræde Uretfærdigheds Ven, saa bleve de snart bekjendte, saa kunde enhver tage sig vase for dem, men de gaae paa Frogede Veye, for at holde sig skulde, at ingen skal mærke, hvortil de sigte. Nu synes de at tanke

„ paa noget Ondt, nu igien paa noget Godt. Nu synes de
 „ at tænke paa noget vist, nu igien at giøre blinde Ophævel-
 „ ser. Nu anstille de sig modige, nu frygtsomme. Nu
 „ synes de at være i fuld Bevægelse, nu igien at være ganske
 „ roelige og stille, indtil de paa een Gang ere i Stand til at
 „ tage Masken af, og vise, hvad de fore i deres Skjold.“
 Endelig følger til Slutning en kort Anvendelse efter Textens
 og Dagens Leylighed. — En lærerig og opbyggelig Prædiken,
 som holder ved sin Text og vel forklarer den og de deraf ud-
 dragne Saker, og tillige forfattet i en Stiil, som har en
 egen Flydenhed, Reenhed og Tydelighed, og Popularitet,
 en Egenskab, der ikke giør den gemeen, men kun fæltlig for
 Mængden, og en Egenskab, hvormed ellers den største Vel-
 talenhed gierne kan bestaae.

Riøbenhavn. Davids Bøn og Tanker om et
 Lands Lyksalighed, betragtet paa de Danskes Bedes-
 og Takkesfest den 1ste Decbr. 1773. og forestillet over
 Psalmen den 85. V. 10. seqv. af M. Johann Arnd Dyssel,
 Sogne-Præst til Sandbye i Lolland. 1774. 40 S. i 8vo
 med Godiches Skrifter. Indgangen er taget af samme
 Psalmes 7de Vers, hvor det hedder: HErr! vil du ikke
 giøre os levende igien, at dit Folk maa glæde sig i
 dig. Den Forklaring eller Anmærkning Forfatteren har giort
 over disse Davids Ord, er i vore Tanker sædeles vel troffen:
 „ David fremstætter sit Begreb om Folketets slette Tilstand i
 „ en Lignelse, der udtrykker en almindelig og fast hælpelös
 „ Tilstand; som naar et Menneske ligger i en farlig Syg-
 „ dom, der har udtæret alle hans Kræfter; han har vel end-
 „ nu Livs Ande, men saare lidet; Synet mat, Stemmen
 „ svag, Hovedet tung, Lemmerne magteslöse, Sindet ned-
 „ slaget, Mod, Lust, Fornøjelse og Munterhed, alting
 „ borte, ja næsten hele Livet borte. Under saadan en Lignel-
 „ se udtrykker David sit Folks ynkelige Tilstand. Lignelsen
 „ er og overmaade beqven. Et Lands Tilstand (gid vi ikke
 „ erfare det!) kan ved almindelig Ned blive som et halvdod
 „ Menneskes. Naar almindelig Træng, Misvært, Hun-
 „ gers Nod, Brød-Mangel, Penge-Mangel, Lande-Plager
 „ tilslaaes; naar Norden, svære Byrder, store Paalæg,
 „ langvarige Skatter, idelige Udgifter trykke, o! hvor svagt
 „ blis-

„ bliver da Statslegemet! Folket bliver som død, uden Liv og Fyrighed. Modet falder, Handelen standser, den flittige Stræbsomhed forvandles til en død Dorfshed; Bonden gaaer grædende efter Ploven, naar al hans Sveed ikke bringer ham det tørre Brød; Borgeren gaaer med et hængende Hoved, naar hans Hænders Arbeyde ikke kan ernuere hans smaa Børn; de højere Stænder gaae med sorgende og suure Ansigter, naar her sees ingen Udveye til anstændig Levebrød; den hele Nation bliver forsagt, raadvild, tungsinde, ja vel fortvilet, ingensteds er Munterhed, Lyst, Liv og Glæde; Alting er dødt. Men saasnart her vaagner en Gnist af Haab, og en Maades-Straale fra den hielpende Himmel frembryder, da oplives den Halvdode, fatter Haab og glæder sig i Haabet om Lindring og Besdring o. s. v.” Talens Indhold er Davids Bøn og Tanker om et Lands Lyksalighed, hvilke han S. 36 fortelig har forsattet i denne Hoved-Sum: „Naar et Folk vil lægge Wind paa den sande Guds frygt, trachte efter den sande Ere, lide og elske hverandre, omgaes oprigtig, giore Ret og Skæl, elske Fred og Roelighed, være flittige og nøysomme, holde en ordentlig og sparsommelig Huusholdning; saa er og bliver et Land lyksaligt, saa skal HErrens Frelse være nær hos dem. Dette beder og tanker, dette ønsker og haaber en David, en Konge, en ret Lands Far der.” Det er just disse Davids Tanker og denne hans Bøn, Prædikanten her efter Textens Anledning ret vel har udført, saa denne Prædiken kan regnes iblandt de opbyggelige og lærerige.

Riøbenhavn. Et Lands almindelige Lyksalighed. En Præken paa Taksigelsfesten den 1ste Decbr. 1773., holden til Høymesse i Trinitatis Kirke af J. Chr. Schönheimer. 1773. 32 S. i 8vo. Et Lands almindelige Lyksalighed vises at bestaae 1) i Landets Ere, som er Lovenes og Øvrighedens hellig bevarede Hæder og Myndighed: 2) Lemmernes Forbindelse i Staten ved de borgerlige Dyd; 3) den sande Dyd i Siælen, hvilken alene Troe og Guds frygt frembringer, der saaledes fra Himmelnen ned udbreder sit guddommelige og velsignende Herredomme iblandt Mennesker: 4) Jordens Frugtbarhed, og

Landets øvrige vellykkede Næringskilder: 5) GUD selv sit
 Folks Leder, som giver Hæld og Fremgang til alle Foreta-
 gender, og i sær de offentlige Handeler med fremmede Sta-
 ter. Forfatteren har anstillet en fort og synlig Betragtning
 over alle disse Punkter. Vi vil anføre hans Betragtning
 over den anden Hoved-Punkt i et Lands almindelige Lykhalig-
 hed. „Det er Lemmernes Forening ved borgerlige Øyder,
 „Sandhed eller Oprigtighed og Troefasthed, Netsærdighed,
 „Kjærlighed, Bevillighed, Samdrægtighed. — Tør vi
 „spørge efter Beviis for disse borgerlige Øydres Nødvendig-
 „hed i et Land, som vi ønske vort Fæderneland maatte væ-
 „re? Skal jeg sætte Eder, mine Elskel. det unkelige og af-
 „skyelige Billeder for Dyne, hvorledes et Folk forstyrrer sig
 „selv, naar Ueenighed, Egennyttighed, Partier, inbhydr-
 „des Norden og Forvirrelse, standse alle offentlige Forret-
 „ninger i Regieringen, al Nærings Fremgang i den huus-
 „lige Windstikelighed, blotte baade Landets Grændser og
 „Indvaanernes Huse for deres Sikkerhed og Forsvar. Vore
 „Tider have set det rædsomme og advarende Exempel paa
 „et af de største og af Naturen meest velsignede Lande i Eu-
 „ropa, hvis Folk kaldte sig en Republik, men forlod ikke,
 „eller havde glemt at nyde viselige Love til sin Frihed, og
 „med indvortes Splid og Sammenrottelser, under Navn
 „af Confoederationer, længe havde forstyrret sig selv, indtil
 „deres frugtbare Land er blevet en nedtraadt Skueplads
 „for Krig, og et Rov for Fremmedes Krigshære. Grun-
 „den og Marsagen til denne dødelige Fordervelse i en Nation,
 „er den Sygdom i Statens Legeme, naar Sandhed, eensols-
 „dig Lydighed mod guddommelige og menneskelige Love,
 „Troefasthed, Netsærdighed, Menneskækjærlighed, Lust at
 „tiene den eene den anden med sit Kalds Arbejde, hører op
 „at være Borger-Øyder, og derimod Blodagtighed, Vel-
 „lyst, Umaadelighed, Ladhed, Stolthed, Giærrighed ud-
 „brede sig fra de Store til de Ærige, og avle alle disse Laz-
 „ster, hvorved en Bye fortrykker den anden, eet Lang er
 „det andet til Hinder, ingen kiender sine Pligter og sine
 „Medborgeres Rettigheder, een Borger foruretter den an-
 „den, misunder, og med alle de Vaaben, som Tunge eller
 „Haand give, forfolger den anden. — Kjæfeyet flager
 „man nu, at Velsignelsen er bortvegen, at Ihæld strider
 „mod

„ mod alle Foretagender; uskyldt anklages nu Jorden,
 „ at den tillukker sit Skjød, eller Himlen, at den sender
 „ Misvært og Mangel ned; uden Ret raaber det ulykkelige
 „ Folk over Krigen, som udtommede dets Kraft, og berove-
 „ de det sin Roe og sin Lyksalighed. — Ney, det var de
 „ indboende Laster, og den blinde Sandseloshed og de for-
 „ dervede Sæder, hvilke, lig en Gift inden fra, var den
 „ forræderiske og i sin Grumhed ubarmhertige Fiende. —
 „ Dog et Skjul over disse Nedseler! Denne Dag skal have
 „ sin Ret, og vise os Glæde og Velsignelse, hvilken Her-
 „ ren vor Gud selv taler til sit Folk. Seer derfor her-
 „ imod et Folk, hvor Indvaanerne har eet Sind og eet Hiers-
 „ te til at bevare en reen Samvittighed og uskyldige Sæder;
 „ hvor alle indbyrdes ansee sig som een Slægt, een Familie
 „ under een Fader; hvor det Ord Fæderneland er ikke et
 „ Mundheld, misbrugt til Spot eller til Hyklerie. — Men
 „ hvor alle med foreenede Dyemeed og Kræfter arbeyde paa
 „ den almindelige Lyksalighed, hvor den største og bedste
 „ Deel af Borgerne giøre Nøysomhed og Arbeyde til deres
 „ Rigdom, Duelighed og Retskaffenhed til deres Ere, Men-
 „ neskækierlighed, Mildhed og Tjenstfærdighed til deres huus-
 „ lige Fornsynelse; hvor Ungdommens Opdragelse fører de
 „ Unge til at esterstræbe de Gamles Viisdom, og hvor de
 „ Gamle ligne Bornene i Uskyldighed og Alabenhertighed.
 „ Et Folk, hvor al Fordeel af Uretfærdighed er forbanded;
 „ hvor hver, som vil leve, gierne bærer sin Deel af Livets
 „ Byrder; hvor Drøfsloshed er fordrevet, men alligevel
 „ kaffes Maad at forsørge og pleye de Elendige, som ikke
 „ kunne arbeyde, og at opdrage Born, som fattes Forældres
 „ Omhue; hvor Overflodighed, ja endog Nydelse af Vel-
 „ stand, uden at deele med andre, er affskyelig. — Dette
 „ er Friheds og Lyksaligheds Land. Der er Forstilling lands-
 „ flygtig, der er Hyklerie ligesaa foragtet, som unødvendig
 „ for at beyle til de Stores Maade, og Medborgernes Ven-
 „ skab og Undest. Sandhed finder der usgat Veneskab, Mi-
 „ skundhed kommer Sandhed i Mode. Der vaager hver
 „ over sin Pligt, hver bevarer i sine Gierninger og sin hele
 „ Omgang Retsfærdighed, og derved er hans Einighed med
 „ hver Mand bestyrket. Retsfærdighed og Fred kysser hin-
 „ anden." Læseren vil uden Evil finne sig fornøjet ved For-
 fat

fatterens Indsigt og Veltalenhed, men om Populariteten i Foredraget hist og her kunde være noget større til den eenfols-dige Tilhørers Fordeel, det maa han selv domme om. Der ere mange brave Prædikantere som ey alle lige vel og i lige Grad vide eller har vant sig til at give deres hellige Taler denne saa forudsne Egenstab.

Kjøbenhavn. Modgift eller Lærdom, Trøst og Raad imod Synden, anvist udi ti aandelige Taler, bearbeydede, holdte og til Tryffen hengivne af R. Peter Langhorn, China-Præst. 1773. 254 S. st. 8vo med de Berlingske Skrifter. Under denne, for alle mulige Prædikener almindelige Titel har Hr. L. atter udgivet ti opbyggelige Taler, sem hver har sit egentlige og følgende Hos-ved-Indhold: 1) Jesu troste- og lærerige Gang til sin Lidelse: 2) Den Gudfrygtiges Tryghed: 3) Jesu høytidelige Daab: 4) Sælens faste Hold paa Jesum: 5) Jesus en Vel-deder imod Misdædere: 6) den roelige Djevel: 7) Jesu raadende Øye hos Synderen: 8) Jesu Lægelyst: 9) den tau-se Jesus ved sin Bens Daab: 10) Sæmænds usorglemme-lige Gud. Det er ikke usædvanligt, at store Mænd udgive deres Prædikener, for at tiene til Mønstre for dem, som ville danne sig derefter, da de selv har forhvervet sig en velfor-tient Anseelse, som den Hell. Veltalenheds Læremestere. Der ere andre, som udgive enkelte Prædikener, hvilke de har holdt ved een eller anden høytidelig Leylighed, og har gjort sig besynderlig Flid for. Atter andre, for at recommandere sig ved disse, som ved andre Skrifter. Endelig ere der de, som alene udgive dem, for at være dermed til meer alminderlig Opbyggelse, og til Lærdom, Trøst og Raad imod Synden, hvilket vi seer af Titelen at maa have været Hensigten med disse Prædikeners Udgivelse, og det synes og, som Forfatteren har gjort sig Flid for at indrette dem efter den i Prædikener forbedrede Smag.

Odense. En Prædiken over den anordnede Text til Høymesse paa den allernaadigst anbefalede Taaffe- og Bedefest den 1ste Decbr. 1773., holden for Herrin-ge Meenighed af Peter Christian Steenvinkel, Sogne-Præst for bemeldte Meenighed og Sællesbroe Capel.

1774. Indgangen er tagen af Psalm. LXXXIX. 16. Sa-
ligt er det Folk, som forstaer sig paa Frydeklang i
Herrn! de skal vandre i dit Ansigtes Lys. Disse Ord
har Prædikanten ret vel saaledes forklaret: „Saligt er det
„ Folk, der har Aarsag og Frihed til at glæde sig i Guld, og
„ veed at giøre det paa en værdig Maade. Et Folk har Fri-
„ hed til at glæde sig i Guld, naar det har hans rette og
„ velsignede Dyrkelse iblandt sig, og det har Aarsag dertil,
„ naar den Allerhoyeste værdiger det sin Barmhertighed,
„ Belsignelse og Hielp, og naar det i Nodens Tid nyder
„ Prover paa hans Beskyttelse og Frelse; da Glæden er ikke
„ alene naturlig og tilladelig, men og en væsentlig Pligt for
„ et saadant Folk, en Pligt, hvis Udeladelse vilde drage
„ Guds Straffe-Domme over det.“ I Anledning af Tex-
ten forestilles et benaadet Folks frugtbare Glæde over
dets Lyksalighed, og vises 1) hvorledes det Folks Tilstand
er, som glæder sig, 2) hvor over det glæder sig, 3) at dets
Glæde var en frugtbar Glæde. Prædikanten har ey alene
rigtig forestillet det Folks Tilstand, hvis Glæde Texten beskriv-
er, men og giort en rigtig og bequem Anvendelse deraf.
Tilstanden var denne: „Her handles om et Folk, der havde
„ syndet imod Guld, der ved deres Synder havde paadraget
„ sig hans Straffe-Domme, og selv hans Tugtelse, havde
„ hdmiget sig for Guld, var bleven benaadet, og nu glædes
„ de sig over Herrens Frelse og over dets nærværende og for-
„ ventede Lyksalighed.“ Denne Beskrivelse har han anvendt
til følgende smukke og velgrundede Anmærkning: „Her tales
„ ikke om et Folk, som en langvarig Noelighed og en igiens-
„ nem mange Tider uafbrudt Riede af Belsignelser havde op-
„ vakt til Glæde. Som øfest har den Høyestes vedvarende
„ Godhed ikke denne Virkning paa vore usæelige Hierter,
„ som øfest noder et lange velsignet Folk Guld, endten ved
„ en skammelig Forglemmelse af hans Maade, eller ved hans
„ Belgierningers Misbrug, til at standse hans Godheds
„ Strom, og giøre det Gode smagende ved Mangel og af-
„ veklende Trængseler. Ikke heller finde vi her et Folk, der
„ øster at det ved Vold og Overmod har bragt Svagere og
„ Uskyldige under Aaget, triumpherer over de Overvundne
„ med en forhaanende Glæde, eller ved deres syndige Lovsang,
„ endten søger at giøre Guld deelagtig i deres Laster, eller

„daarlig at ville tilkøbe sig hans Viefald ved at ofre ham en Taksigelse, der umuelig kan tækkes ham af Boldsmænd, hvis Hænder ryger endnu af uskyldig udgydet Blod. Det Folk, her glæder sig, er langt mere bequem til en teen og Gud tækkelig Glæde. Saa brændende som deres Bon og Længsel efter Frelse havde været i deres Trængsel, saa le- vende er nu deres Glæde, da deres Vilkaar' forandres. Den Overbeviisning, de havde om, at de havde fortient Guds Brede, gør dem hans Maade dobbelt dyrebar, den ydmygger dem til at betragte deres nærværende Velsignel- ser, som Virkninger af den Allerheystes blotte forbarmen- de Maade, og, i det den minder dem om det Øvb, de nyeligen varé frelste af, gør den dem bange for at falde ved nye Synder tilbage i deres forrige Elendighed; og saaledes besætter dem i deres Forbarmeres Frygt.“ Deres Glæde udfloed af en dobbelt Kilde, nemlig nærværende Velsignelser, og den bedste Udsigt i Eftertiden opmunstrede dem til med fø- lelig Glæde at prise HErren, og at fryde sig i deres Saligs- heds Gud. De glædede sig over Guds nærværende Frelse, og over den velsignede Forsatning, de ved hans Maade vare komne i, at de nu, som omvendte, kunde herefter med Grund bygge deres Haab paa hans Barmhertighed og Bare- tagt. Gud, sige de, har frelst os, at Ere maae boe i vort Land. Israells Ere bestod derudi, at de vare et besynderligt udkaaret Guds Folk, som han havde bevaret ved den sande Religion, ved hvis Lys de kunde vandre, ved hvis Læster de kunde glæde og trøste sig, og hvorpaa de kunde grunde al deres Haab og Lyksalighed. Det er i den Henseende en vigtig Anmærkning, at hvor Gud cæres hos et Folk, der cæres og Folket. Den øvige tilkommende Lyksalighed, hvorpaa deres Glæde grunder sig, beskrives frem- deles i disse Textens Ord: Mislundhed og Sandhed ic. Deres Glæde viste sin Frugtbarhed, i det den førte dem nærmere til Gud, besætede dem i hans Frygt, og følgelig i deres egen Lyksalighed. En bequem Anvendelse af alt dette paa det Danske Folks forbıgangne og nærværende Tilstand vil Læseren selv læt forud see og virkelig her finde.

Her folger tillige med denne Prediken Hølelser ved Landets almindelige og høytidelige Glæde den 1ste Dec. 1773. Om Hr. Steenvinkel ogsaa er Autor til disse poet-

poetiske og aanderige Følelser; vide vi med ingen Bisched at sige, uden hvad vi kan formode af det, at de ere trykte og udgivne tillige med hans Prædiken. Et Par Stykker deraf til Prove og den Første af Begyndelsen:

Ja! Gud i Zion-boer! — O! Zion lov din Gud!

Og da, o Herligste! som blandt Lovsange throner,
Blandt de fuldkomnes Lov, send et af dine Bud,
Send Danmarkes Engel for at bære vore Toner
Op til din Helligdom! Lad dine Hellige

I stemme vores Priis! Forsonings Altret roge!
Dit Hierte vræs og en Røst fra Stolen see:
Ja! Amen! dette Folk skal saae det, som de søger!
Algode! øvige! forfærdelig i Priis!

Du Hellig-Herlige, du vor og Aanders Fader
Saa god, som Mægtig, og saa Mægtig, og saa viis,
Skultz og dog fiendelig, og fiendt, naar du tillader!
Hør et hvidigt, skjædt dog hysht velsignet Folk,

Miraklet af din Gunst, din Skygges Undling høre!
De kaster sig i Dag ned som din Godheds Tolk
Og ønsker brændende dit Navn at herliggiore.
En Punkt af denne Punkt, du har blandt Verdner sat

I seer til Maalest for din Grændseløse Maade,
Et Folk, for hvilket du din Godheds fulde Skat
Har gavmild aabnet da det sig din Brede spaede,
Et Folk, befriet just da Dybet viiste sig,

Da andres Undergang gav Frygten nye Smerter,
Et saa velsignet Folk i Dag oposrer dig
Dets Glæde, og dets Tak, dets Konge og dets Hierter.

Dig, Herre! hører Priis og Magt og Styrke til.
Du danner Plagerne og byder Plager romme,
Du lukker for et Folk og aabner, som du vil
Din Skygges dyre Læ, din Godheds sode Stromme!
Du deeler Kroner ud, ved dig staær Throner fast,
Og din almægtig Haand beskyrer Jordens Niger,
Dit Vink fuldkaster dem, og reyser i en Hast,
De falde eller staae, blot som din Viisdom siger.

Hvor fælt saae alting ud, da Maade-Solen drog
Sig for et Øyeblif bag mørke Skyers Dække!
Da Bredes Tordener, skjænt ifkjæns sagte slog,
Doa meer end stærke nok for Sundere at krofko.

Der hastig føle Gud, naar Himlen bliver sort
 Og Velstands Frækhed da med Frygt og Angest bytte!
 Da Sædens Haab slog Feyl og Qveget ryktes bort,
 Og Mangel herskte i den hjælpeløse Hytte,
 Og spiste sig med Suk! da føle Tidender
 Sig paa vor frækkede Indbildning magisk malte,
 Og vore Synder, liig Egyptens Spogelser,
 I Frygtens Mørke os med bange Syner qvalte!
 Da meer end dette — Gud! ja det var Mørkheds Magt
 Og Mørkets Time — da vor Lykkes Hovedstotte
 Religionen selv var snart i Støvet lagt!
 Da Laster øredes med Navn af Landets Nytte!
 Da Lyster thronede i Ceder-Træ og Guld
 Og Templer revstes op til frække Synders Ere:
 Da mægtig Ondstab var af sorte Planer fuld!
 Da Thronen vaklede og Ingen funde være
 Forsikret i sin Stand! —

Men drag Forhænget ned

Ugudeligheds Spiir blev vel og hastig brækket
 Og Solen kom igien, og Herrens Herlighed
 Bestraalede paa nye et skyldigt og forskrækket,
 Et høyst forskrækket Folk, og Plagen standsede
 Og Thronen fik igien sin Styrke og sin Ere
 Og Folket fik sit Moed, og du, Almægtige!
 Som paa vor Trængsels Dag vor Forsvar vilde være,
 Du fik igien din Priis! Vor Konge folte dig,
 Og Folket folte i din mageløse Maade
 Et kraftigt Kald til Dyd, og svor høytidelig,
 At ville lade dig for al dets Lykke raade
 At ville dyrke dig i hellig Munterhed
 Og ofre dig din Frugt i glade Læbers Grøde.
 O see da naadig fra din Helligdom her ved,
 Og lad dit Velbehag dit folkes Psalmer Mode!
 Gær har behaget os den med Slutnigen indførte Lovsang,
 hvorfaf vi vil ansære Begyndelsen.

— Evige! skjondt ingen Skabt formaaer
 En værdig Lov for dig, skjondt Engle Choret viser
 I Himlens bedste Sang fun Skyggen af din Magt
 Din Godhed, Viisdom og utænkelige Ere;
 Saa dog, da du vor Gud har selv i Maade sagt,

At de, du frelser, maae dig Takke-Offer bære;
 Fordriste vi os til i Dag at knæle ned
 For dit alseende og naade-sulde Øye
 Og osre dig vor Tak for vor Lyksalighed
 For din Langmodighed, du som ey saae til Møye
 Og Synd i Israel! vor Styrke og vort Haab!
 Vor Lovsang og vor Gud! vor Glædes Grund og Kilde!
 Tak for du hørte ey dit Folkes Synders Haab
 Som fordrede din Hævn! Vi havde handlet ilde
 Og frygtede med Grund for din Retfærdighed
 Og dine Dommes Skræf, Men du beviiste Naade
 Og Ondskabs Throne blev i Støvet kastet ned,
 Og bedre Tider kom, end dem, vor Frygt os spaade
 Vi vare moednede til Hævnens grumme Høst
 Og vor Forventelse var ikuns Bee og Jammer;
 Din Bredes Forbud kom i sterke Tordners Rost,
 Og Gnister viiste sig af hine Bredes Flammer,
 Der tære andre Folk, men Allerkærligste,
 Du nødig straffer, skjondt, du Synden ikke taaser:
 Vor Frygt forvandledes til glad Henrykelse;
 Den Torden-Svængre Skye blev brudt af Naadens-

Straaler. o. s. v.

Odense. Høymesse Prædiken holden paa den af
 vor allernaadigste Kong Christian den Syvende an-
 ordnede almindelige Takke- og Bedefest den første Dec.
 1773. af Andreas Möller, Sognepræst for Aabye og
 Aastrup Meenigheder i Fyhn. 1773. Psalm. XLVI. 8. 9.
 HErren Zebaoth er med os; Jacobs Guld er vor Op-
 højelse, Sela! Kommer, seer HErrens Gierninger.
 Det er Guds Folk, det Guds Folk, der ey alene har Navn og
 Anseelse for at være det, der ey alene selv meener sig at være
 det, men som Gud selv anseer og erkänner dersor, som med
 Ret og Sandhed kan sige: HErren er med os. David,
 som taler i denne Psalme om Guds Folkes og Kirkes Træng-
 seler, forestiller ogsaa Gud som dets Hjælp, Trost og Til-
 flugt, hvorved Han søger at opmuntre de Gudfrygtige til
 ey at forsage og tabe modet i Nød og Trængsel. Guds Folk
 har ikke været og bliver ikke frie fra Nød og Trængsel. Vel
 ere de selv ved deres Synder Skyld derudi. Men Gud søger
 og derved at ydmyge dem og drage dem til sig, at de skulle
 finde va erfare, at de i Ham har en Hjælver va Krelser af al

Ned. Det Danske Folk har og havt sine Trængsler, men det kan og til Guds Ere og sin Glæde sige, H^Erren er med os. Det er just det den høytidelige Tak- og Bon-Fest giver Anledning til at tage i Betragtning. Kommer og seer H^Errens Gierninger. Dette er Kongens Opnuntring til sine Undersaetter paa denne Dag. I Anledning af disse Indgangens Ord og Dagens forordnede Fest har Prædikanten og foretaget sig at betragte et Lands og Folkes lande Velstand, og viist, 1) hvorpaa den beroer, og 2) hvilke Folger den har og bør have. Et Lands og Folks Velstand beroer først og fornemmelig paa H^Erren og hans Frelse af Nod og Trængsel, og dernæst beroer den ogsaa til deois paa dem selv og deres eget Forhold. Hans Frelse, hedder det, er nær hos dem, som ham frygte. Der er en stærk og noye Forbindelse mellem Guds frygt og H^Errens Frelse. Vel strækker Guds Frelse sig ogsaa ofte til dem, som ey frygte ham. Ofte for saa Guds frygtiges Skyld hjælper, frelser og velsigner Gud et heelt Folk. Hans Frelse er ofte et Beviis paa hans Godheds, Langmodigheds og Taalmodigheds Rigdom, hvorved han søger at lede dem, han frelser, til Guds frygt. Men jo flere Guds frygtige og jo mere Guds frygt der er i et Land, desto vissere er Guds hjælp og Frelse, og jo mere han hjælper dem, jo starker forbinderes de derved til en desto alvorligere Guds frygt. Naar dette skeer, da nyder et Land de Folger af sin Velstand, som Texten melder om. Disse Folger ere a) en blomstrende Guds frygt i Landet. Ogsaa denne Prædikant sætter et Lands Ere i en vel befæstet og blomstrende reen og sand Gudsdyrkelse. Enhver bør gisre sit til, at denne Ere kan boe (blive befæstet) i Landet; " Kongen og Regjeringen ved gode Anordninger til Guds frygtigheds Udbredelse, og ved at holde over samme, samt ved " et folgeværdigt Guds frygtigheds Exempel, som enhver mindre Øvrighed paa sit Sted bør understøtte; Lærere ved Embeds Midkærhed, ved at vaage over den reene Lære, drive " paa den sande Guds frygtighed, og være deres Meenigheders Exempel, Huisfædre ved at holde Sine til Guds frygt, " øve og drive paa Huis Andagt i deres Huse, og ey tilslade noget, som ey kan bestaae med, eller kunde være til " hinder i den sande Guds frygt; alle i Almindelighed ved " at pryde Guds og vor Frelseres Lærdom i alle Stykker, " og vandre værdeligen efter deres Christendoms Kald. Da

„ er Gudsdyrkelse Landets Ære: et saadant Folk har Gud
 „ Ære af, og et saadant Folk kan Rose sig og sige, Gud er
 „ med os.“ En rigtig og smuk Beskrivelse paa en almin-
 delig blomstrende Guds frygt. b) Den anden Folge af et
 Lands Velstand er christelige og borgerlige Dydres Flor og
 Udbredelse. Misundhed og Sandhed ic. Et forder-
 ved Land og hos et forderet Folk, hvor disse Dydres savnes,
 der seer det saaledes ud. „ De, der have Magten, ove Bold,
 „ Grumhed og Haardhed imod de Ringer, de Mægtige bes-
 „ væges ey ved de Ringeres Trængsel og Sukke, de Rige ey
 „ ved de Fattiges Trang den eene ey ved den andens Nød,
 „ da er ingen Mildhed og Medlidenhed, der er Misund-
 „ hed borte. Tale de Store vel til og om de Ringe, da er
 „ det kun Høflighed uden Hierte; Ord uden Kraft: De Rin-
 „ gere smigre og hykle for de Store, for at snige sig deres
 „ Gunst til: den eene taler venlig til den anden men af et
 „ falsk og svigefuld Hierte: der er Sandhed borte. Retten
 „ forvendes for Gunst, for Penge, af Had, af Hovmod og
 „ deslige, og den eene søger paa alle muelige Maader at for-
 „ urette og fornerme den Aanden: da er Retfærdighed forja-
 „ get. Strid og Trætte, Ukiærlichkeit og Ueenighed herstår
 „ og forderer i Staten, i Kirken, i Stæderne, i Hunsene:
 „ da savnes Freden, end og under udvortes Noeltighed.“ Men
 hvor Æren hoer i et Land, der seer det langt anderledes ud:
 „ Der sees Mildhed og Maade hos de Høyere mod de Ringer-
 „ re; Medlidighed og Hjælpevillighed hos den eene mod den
 „ Aanden: der høres ingen Smiger, bruges ingen Falsched:
 „ den eene vil den anden vel: derfor vil og tor enhver tale,
 „ som de meener, den eene kan forlade sig paa den anden:
 „ da mæde Misundhed og Sandhed hverandre. Retfærdig-
 „ hed herstår paa Thronen hos Maaden, i Domhusene, hos
 „ Landets Børn i Handel og al Omgang: Egnighed og Kiær-
 „ lighed, Trofasthed og Oprigtighed stifter den noyeste og be-
 „ hageligste Forbindelse imellem Regieringen og Fol-
 „ ket indbyrdes: da kysser Retfærdighed og Fred hverandre.“
 Hvor et Lands Velstand seer saadanne Folger paa Folkets og Lan-
 dets Side, der kan og ventes de onskeligste Folger fra Guds
 Side. Da skal HErren (hedder det) ogsaa give det Gode,
 og vort Land skal give sin Grøde. Dette var den eene
 Folge fra Guds Side. Den anden er en retfærdig Behand-
 ling og Bestyrrelse. Han skal lade Retfærdighed gaae frem

for sit Ansigt, ja Han skal lade saa tydelige og fiendelige Spor efter sin Retsfærdigheds Udgivelse at de Gudfrygtige skulle se, at Han lader Mennesker vederfares hvad Det er, og de selv skulle lære af ham og træde i hans Retsfærdigheds Fodspor. Dette udtrykkes i Texten saaledes: *Han skal sætte Retsfærdigheds Trin paa Veyen.* Hvad Forfatteren herved Ansætter om den Jesu Retsfærdighed, som tilregnes de Troende, er vel i sig selv Sandhed, men uben Evil ikke Meeningen af dette høye og fortæsselige Udtryk i Texten. Men vi bør lade Forfatteren vederfares sin Ret. Han har selv taget i Betænkning at udgive det dersør, og det er en Forsigtighed som fortinerer al Noes. Hvor mange Prædikantere ere der ikke, som giøre sig ingen Betænkning over at besvære tænklede Tilhøreres baade Forstand og Ører med alle de Tanker, de selv vidt og bredt omkring har fundet giøre sig over et bibelskt Udtryk, uden at betænke, at det er Tanker, hvilke, i hvor sande for Resten, den bibelskt Forfatter dog aldrig selv derved har giort sig eller vildet nogen anden skulle giøre sig, ja, hvad som er det værste, ofte derved forseyle endogsaa Udtrykket sande Hynd og Meening, der kunde have blevet dem en rigs Kilde til de lærerigeste Tanker. Man forlade os, at vi tale om tænklede Tilhørere. Det er virkelig en Fejl, at man forevender, at man præker Kun for de eenfoldige og dem til Opbyggelse. Man præker vist og for Lærde, som og uden Anstød ville opbygges, og iblandt de Einfoldige selv ere der Mange, der tænke, og har lært at tænke, og hvem kan sige, hvorvidt?

Brandenburg. *Vermischte Beyträge zur physikalischen Erdbeschreibung, ersten Bandes erstes Stück.* 1773. 126 S. 8v. Den ubenævnte Forfatter har vist af de beste Kilder, og leverer for denne Gang følgende egne Afhandlinger, om de underjordiske Haler i vor Jerdklode, om Nilstrømmens periodiske Oversvømmelser, om Diamants-Gruberne i Ost-Indien, Vesuv's Historie, hvoraaf det øude Hav har sit Naon, om Vandstætterne. Forfatterens historisk Stil er overalt flydende og behagelig. Han holder alene en Tournesort, Shaw, Pontoppidan og nogle andre flere deslige for tilforladelige Skribentere, hvis Efterretninger bære Sandhedens Præg. Forfatteren vil føre til dette sit periodiske Skrift over Naturen sikkre Kobberstikker,

No. 41.

Riøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæste. Torsdagen den 13de Octobr. 1774.

Riøbenhavn. Sermonum philosophicorum Specimen tertium-proscribit Laurentius Sabl, Schol. Metrop. Corrector. 1772. 2 Ark i st. 8vo. Man veed af de følgende Taler, at Forfatteren har indbragt under 4 Spørsmåles Afhandling alt hvad der egentlig kan høre til en Introduction eller Indledning til Philosophien. De twende første Spørsmåle, hvad Philosophien er? og hvor mange Deele den har? ere tilforn afhandlede i de næst forrige Taler. Seqvitur tertia qvæstio, ex quo principio ac fonte deferri debeat. Habet enim Philosophia suum Ambitum, eumque amplissimum quidem, sed limitibus circumscriptum, qvos ultra non licebit progredi. Est etiam unde exorsi qvorsum feramur, &c; si tanquam curriculum qvoddam Philosophiae & in cирco maximo decursum esset, suos illa Carceres habet, unde demissis perveniendum est ad Calcem. Ut suum finem, sic suum habet principium, de qvibus nunc dicendum est. Sed de principio prius, quam de fine, cum postremo, qvod primum est, naturâ sit ac ordine prius. Et sic denique restat, ut amplissimum, qvod interjacet, decurramus spatium. Her handles altsaa først i disse her følgende Taler om Philosophiens Grund. Det Forfatteren her egentlig søger og undersøger, er ikke nogen saadan allerførste Grundsaâ, hvorfaf alle andre Philosophiens Sandheder skulde lade

sig aflede og bevise. Det er at sige, han søger ikke noget almindeligt Principium cognoscendi veritates philosophicas. End ikke Principium Contradictionis bliver af ham erklaerd for saadan en Grundsatz, og folgelig heller ikke her saaledes ellers i det Øyemærke afhandlet. Princ. Contradictionis skal alene være det, de Gamle har betegnet ved det Græske *κρίθη-
γιον*, det er at sige, at det alene rækker os i Haanden et Kjendemærke paa det Sande og Falske, men lægger i sig selv ikke nogen Styrke til nogen besynderlig Sandhed, eller forsyner os med noget endeligt eller høyeste Bevis derfor. En heller søger Forfatteren, om vi ellers har forstaet ham ret, nogen saadan Grund til de philosophiske Sandheder, som adskilt og forskellig fra dem selv skulde bestemme dem i sig selv betrakte. Thi han larer siden, at ingen Sandhed har nogen saadan Grund, og viser, at enhver Sandhed er i af og ved sig selv bestemt. Men han søger en yderste og høyeste Grund til den Tillid og Tilforladenhed, hvormed vi erklaerer, antager og bifalder noget som Sandt, saa at, om denne Grund var os mistenklig eller falsk, saa skulde vi og ikke have nogen Kundskab, nogen Videnskab eller Philosophie, vi kunde lide paa, eller vi med Vished kunde erklaende for andet, end tomme og forfængelige Indbildunger. Og saaledes forstaae vi ham, nemlig med Hensigt til vor Kundskabs Vished og Tilforladelighed, naar han S. 56 saaledes udtrykker sig: *Prima igitur & propria principii Significatio est, eum principium vocamus, quod est quasi fulerum quoddam veritatis, quo, tanquam fundamento Edificium, sic nititur, ut hoc sublato illa corrueret, hoc autem vere riteque supposito suffulta staret ac immota.* Sed altera & longe qvidem diversa Principii significatio est, cum vel occasione inveniendæ veritatis, vel ejusdem quas nota quasdam vel criteria, quibus a vero, quod falsum est, discernitur, Principia vocamus. Her bliver da Sandhed ikke betragtet i sig selv (thi da er den beskemt i og ved sig selv) men i Hensigt til vor Kundskab, og da hedder det her, at ikke alt hvad der kan være os et Kjendemærke paa det Sande eller en Anledning til at faae Begreb om det som er Sandt, er derfore den samme virkende Grund og Aarsag, som frembringer og endelig stadfæster i og hos os den

den Tillid og Tilforladelighed, med hvilken vi erkende det for Sandt, som vi har satte Begreb om. Man kan vel ikke nægte Rigtigheden i denne Forstiel, naar man betænker, at vi som Ørn og eensoldige Mennesker vide at tale om Sandheder, eller sande Saker, som vi har Begreb om, førend vi endnu kan siges at antage eller erkende dem for Sandheder med nogen hos os selv støttet Tilforladelighed, som vi kunde giøre Nede for. Wel sandt, at hvad der er en Anledning til at fatte Begreb om en Sandhed, kan og være en Grund (den rette eller urette, tilstrækkelige eller utilstrækkelige) til det Biefald hos os, hvor med vi antage den for sand. Men her spørges ikke om, hvad der i enkelte Tilfælde er eller kan være saadan Grund, men her spørges om en Grund, som hør og kan og maa være os alle den højest, den yderste og almindelige Grund til det Biefald, hvormed vi ej alene kende, men og erkende Sandheder. Det er da den Grund, her handles om i den slette Tale, hvormed dette tredie Specimen begynder. Denne yderste og almindelige Grund sættes i vore første og sandelige Forestillingers Ubedragelighed, (qvod sensus sit minime fallax). Egentlig giver Forfatteren ikke noget Beviis dersor, end mere, han påstaaer siden, at man set ikke kan bevise denne deres Ubedragelighed af nogen anden foregagende Sak, som først og med større Tillid kunde antages for sand. Men han har dog givet os at betænke, 1) at disse Forestillinger forekommer os som Billeder, 2) disse Billeders Ordentlighed og Bestandighed for vor hele Levetid, saa længe vore Sandser ere endnu i deres friske og sunde og usordervede naturlige Tilstand, 3) at Naturen selv astrarier os Biefald paa hvad vi seer og hører: 4) At den, der vilde mod denne sin egen Naturs Evang endelig påstaae, at disse vore Forestillinger vare funlutter Bedragerier af vor Indbildung, han skulde hverken kunne angive nogen Grund for denne sin Paastand, eller til disse Indbildunger. Vi ville derom anføre Forfatterens egne Ord: Est igitur in nobis, Auditores! vestram attestor & meam Conscientiam, in nobis inquam est aliquid, qvod cum nostrum ipsorum, tum aliarum rerum ut a nobis distinctarum quasi quasdam imagines quo deum cunque modo recipit. Sed recipit tamen ac refert imagines, quas ideas & quas expressiones representationes nostras

vocamus. Sed quid tandem est illud in nobis, qvod has ideas ceu imagines qvasdam in se recipit percipitqve? Quid sit, unde has ideas percipiatur & quo modo, ut incertum hac vice relinqvamus. At certe hoc, qviequid sit, vocamus *Animam nostram*, qvam non possumus ipsi nobis exuere, dummodo velimus in vivis esse, qvæ nec ipsa potest suam ipsius, qvam illarum Idearum habet, Conscientiam effugere, qvippe qvas, dum exprimuntur, vel invita recipit, receptas refert, relatas intermittit qvidem sæpe, sed per intervalla tamen ut easdem semper recognoscit, & sic sæpe sibi qvidem altius imprimit, ut vix unqvam aut nunqvam deleri qveant, sed eadem semper vel diversis vel iisdem locorum ac temporum sub relationibus qvæsi recurrentes existant. Sic vel eodem vel diverso loco ac tempore eadem mihi semper Solis, eadem Lunæ, Siderum, Aqvæ, Terræque, eadem hominis, Animalis, Lapidis, & reliqvarum rerum eadem semper sibi miliqve constans appetit imago. Quid ergo? Nec semet ipsam anima nostra, nec suam sui vel aliarum rerum Conscientiam sic poterit effugere, qvin & semet ipsam & alias res ut a se distinctas cogatur agnoscere. Sum igitur ego, qvi hanc animam meam agnosco: est anima mea, qvæ semet ipsam effugere nequit: sunt alia, qvorum imagines vel invita & easdem semper recipit ac percipit. Qvod si qvis neget, & imaginem dicat idem eandem posse semper fingi ac refungi, cuius nullum exemplar vel esset, vel unqvam fuisse aut fieri posset. Sed quo jure hoc diceret? nullo: qva ratione confirmaret? nulla. Quid ergo stultius, qvam qvod nec fieri nec ulla ratione confirmari possit, statuere? Sit ergo hoc in promptu, qvod nullam anima nostra percipiatur imaginem, cui non respondeat exemplum aliquod, cuius est imago, qvod nulla sit idea nostra, cuius nulla res esset. Qvod si secus esset, pluribus nos vigilantes, qvam dormientes vexaremur insomniis, qvin ipsi nos nihil essemus aliud, qvam inania phantasmata, qvibus somniandum semper, nec ulla de re, vera ne sit, an falsa, disputandum esset.

Forsetteren giver end meer at betænke, at Sandsen er den eneste Kilde til al vor øvrige Kundskab, og at den har sin virkelige og første Deel i alt hvad vi kende med Forstanden

og Fornuftens eller nogen anden Sælens Evne. Dette kan Forsatteren med andre gjerne paastaae, saa længe denne de gamle Platonikers og nyeste Wolftianers Hypothesis, at vore almindelige Begreber og Fornuftslutninger skulde være os paa en ganske oprindelig Maade saaledes medfødte, at vore Sæle har bragt dem med sig ind i Legemerne, hvor de kan med Alderen blive udviklede ved Anledning af sandelige Forestillinger og Undervisninger. Dernest er det og vel ikke nogen uwigtig Erindring, at alle Twivlere (Sceptici) har dog indset dette med Bisshed, om ikke noget andet, at naar de skulde giøre os nogen anden Sandhed tvissom og mistænklig, saa maatte de først arbeyde for at betage os al Tillid til vore Sandser, eller i det mindste at svække dem. Qvod cum perspexerint, hoc ipso agnoverunt etiam, qvod pro primo veritatis omnis, si qva tandem esset, Principio sensus non fallax habendus sit. Quid ergo? cum id agimus, ut nulla nobis veritas, si fieri posset, in dubio esset relicta, num habebimus dubium, aut etiam negabimus, qvod vel ipsi confessi sunt, qvi omnes in id curas intentas habuerunt, ut de omnibus dubitarent? Nonne cum illi nihil prius fecerint, qvam ut sensuum fidem suspectam nobis redderent ac dubiam; nobis multo magis, qvi dogmaticam profitemur disciplinam, hoc prium omnium faciendum est, ut illam fidem, sine qva sciri nihil certo possit, stabiliamus? Endelig erindrer Forsatteren, at man forgjøves skulde see sig om efter nogen anden Fornuftslutning, end de forbemældte Betragtninger, hvormed at bevise den Grundsatz, at vor Sands er ubedragelig, og at man maa lade sig nøye med, at man kan igiendrive hvad som nogen Twivler kunde ville indvende derimod, og ved den Leylighed har han til Slutning givet en fort Indsigt i Urigtigheden af de dersor hidindtil forte Fornuftslutninger, som alle løber ud paa, at man forud antager Forestillinger i Almindelighed, som sande, for derunder at indføre vore Sandsninger, som ligesaa sande, da dog disse ere just de allerførste Forestillinger; om hvis Sandhed det gælder allersort, og i hvis Sandhed alle andres Sandhed er grundet, om det ekkers er sandt, som det vel maa være, at Sandsen er den første Grundkilde, hvorfra al menneskelig Kundskab flyder, med mindre man hellere vil holde sig til

ubeviislige Hypotheser, end til den Erfaring, at vi virkelig hente vore almindelige Begreber ved Assondring og Afdragelse fra de sandselige. Thi man maa nu ikke indvende, at mange har lært mange ved Underviisning og af Bøger, uden juist selv at have først assondret dem, efterdi, hvad vi selv ikke har gjort, det kunne vi dog gjøre, og det maa dog andre for os engang have gjort. Ja, naar vi endelig ville prøve deres Rigtighed, maa vi føre dem hen til den Kilde, hvorfra de have deres Udspring, og det er Sanden. — Den syvende Tale handler om den saa kaldte Modsigelses Grundsatz. Den Forberedelse til dens rette Forklaring, bestemmes først vore Begreber om *Utoget* og *Intet*, det *Sande* og det *Falske*. Saa abstract og folgelig, ester nogles Meening, unyttig, som disse første og høyeste Begrebbers Forklaring kunde synes at være, saa er den dog nødvendig, og har en viktig Indflydelse paa vor hele menneskelige Kundskab. *Connata nobis est aliquid discendi Cupido & sedula sciendi cura, quod sua quemque vel puerum docet experientia. Sed multum frustra laborasse & per totam vitam discendo decipi, unumquemque, qui se deceptum agnoverit, poenitebit.* *Nihil ergo nobis faciendum prius est, quam ne didicisse nos aut scire quicquam arbitrati, nihil scientes tamen, maximam virtutem vana cogitando & falla consumamus.* Der er *Utoget* i og om det, vi tænker og taler, naar nogen virkelig Ting uden for os svarer til vore Tanker og Taler, og er i sig selv saadan, som den af os tænkes eller foregives med Ord at være. I modsatte Fald er der *Intet* deri og derom. I første Fald siger man og, at det er *Sandt*, hvad vi tænker eller siger, og i anden Fald, at det er *Falsk*. Forsatseren har her betragtet *Utoget* og *Intet*, det *Sande* og det *Falske*, saa vel i sig selv, som i Hensigt til vore Tanker og Ord. Thi hvad der paa denne Maade er *Utoget* og *Sandt* i vore Tanker og Ord, det maa og være det i sig selv der uden for. Men han har dog alene beskrevet dem i den sidste Betragtning. Thi spørger man, hvad *Utoget* og *Intet* i sig selv ere, da ere disse, ligesom de allersørste og høyeste, saaledes og vore enkelste Begreber, vi ikke kan betegne med Ord og af forskellige deres indvortes Mærker, det er at sige, som man vel kan nævne, men slet ikke forklare. Men vi afmærke dem dog et vis udvortes Forhold til hinanden, og det ester den

den os medføgte naturlige Tænkemaade. Nemlig vi forestille os Noget som en Ting (endskindt vi ligesaa lidet kan forklare hvad en Ting er) og Intet som en Mangel af samme Ting. Intet er os altsaa en Mangel af Noget, og under denne blotte Forestilling maa vi nødvendig tænke dem, som hinanden for øvrig modsatte og saaledes modstridige, at de kan aldrig bestaae med hinanden endten i sig selv, som noget Et og Sammensat (unum compositum) eller i nogen anden 3die Ting, saasom for Ex. Uvidenhed og Videnskab, kan hverken bestaae i sig selv, eller i Catus, med hinanden. Denne Tænkemaade er vore Sæle naturlig og nødvendig. Her af givres da den Slutning, at om og naar vi tænke Noget og Intet tilsammen i Foreening, endten i eller uden for en tredie Ting, da tænke vi i disse tvende Tilfælde, det der er ligesaa vel Intet, som det Intet, der er en blot Mangel af Noget, efter det naturlige Begreb, vi kan giøre os derom. Ved at tænke Intet paa den sidste Maade, nemlig, som en Mangel af Noget, vildfarer vi ikke; thi det er vort eeneste og sande naturlige Begreb derom. Men i de tvende andre Tilfælde bestaaer al vor Vildfarelse, og man har deraf i det Græske og vort Danske Sprog følgende Talemaader: *εδέν τι Φόρεταις, εδέν τι λέγεταις*, der er Intet om det du tænker og siger, det er, det er ikke Sandt, det er Falsk, og du vildfarer. Heraf sluttet nu videre, at der er ingen Falskhed eller Vildfarelse i Tingene selv uden for os, det er at sige, Tingene uden for os har nogen deres egen Virkelighed og Sandhed i sig, og det maa vi troe formedelst vor allersørste Grundsak, at vore Sandser bedrager os ikke. En heller er der nogen Vildfarelse i de enkelte Tanker og Begreber, som vi fatte ved deres første Indtryk paa os (NB. herved forudsættes vore Sandser i deres bezæhrige naturlige og ufordervede Tilstand og rette Forhold til Tingene og Tingenes til dem) men al Vildfarelse bestaaer i denne vore Tankers Forbindelse, formedelst hvilken stridige Ting og derudt Noget og Intet kommer tilsammen i en Foreening, som i sig selv er umuelig. Saadan Forbindelse skeer endten mod vor Villie og Bidende, da vi bedrager os selv, eller og med Villie og Bidende, naar vi med Forsædighed, for endten at bedrage andre, eller og at skaffe dem noget at falde i Forundring eller Latter over. Heraf kan vi

nu formere den Sa^z: En Ting kan ikke haade være noget, og tillige ikke være det, det er at sige, Noget og Intet, som i sig selv modstridige, kan heller ikke bestaae tilsammen i nogen tredie Ting. Vilde nogen mod denne Sa^z tænke eller sige dem saaledes til sammen, da skulde der Intet være om det den saa tænkte og sagde, den skulde vildfare, den skulde modsige sig selv. Just derudi bestaaer Modsigelse, og ovenanførte Sa^z forelægger os denne som et Kjendemærke paa al Falskhed, al Bildsfarelse, og det er dersor den kaldes Modsigelses Grundsatz. Forfatteren giver os herefter et novhre Begreb om dens egentlige Brug og Anvendelse i Philosophien. Den lærer os at kende det Falske fra det Sande, Intet fra Noget i vo're Tanker og Taler. Men den lægger ikke den allermindste Kraft eller Styrke til nogen besynderlig Sandhed. Det gælder for øvrig, at Cajus kan ikke være tillige baade lerd og ulerd, men hverken folger det deraf med Visshed, at han er lerd, ey heller, at han er ulerd, og lad være han maa være endten det eene eller det andet, saa lader sig dog ingen af Deelene med Visshed bestemme derved, at han ikke kan være begge tillige. Vilde man slutte saaledes, at han er lerd fordi han ikke tillige er ulerd; da er ikke ulerd, det samme som lerd, og man slutter da kun Lærdommen af sig selv, ja man siger intet videre dermed, end at, naar han ikke er det eene, nemlig Ulerd, eller har iringen Mangel af Lærdom, da maa han være det andet eller have Lærdom selv. Men af det, at han ikke kan være begge tillige, lader sig dog ingen af Deelene bestemme med vis Slutning til nogen af Siderne. Ja, hvis saa var, kunde man jo nægte og bekræfte alt hvad man vilde, uden nogen videre Grund, og den der ylde nægte noget, skulde have ligesaa god Grund for sig, som den, der vilde bekræfte, og den sidste igien som den første, saa Sa^zen paa den Maade gav kun Kun Anledning til en øvrig og uafgiort Strid, naar man vilde ansee den, som en virkelig Grundsatz til Beviis for besynderlige Sandheder. Det er en Anmærkning, som Forfatteren her og kunde have føyet til. Men han lader sig noye med her for det løse at erindre, at det Sande er i, af og ved sig selv bestemt, og har ingen anden virkelig Grund for sig, end sig selv. Det er noget han siden vidtloftigere udforer, hvoraaf folger, at den Grund vi endten søger eller

angiver for den eller den Sandhed, er kun en Grund til vor Kundskab, vort Begreb, og vor Forestilling derom. Men med hvad Grund, maatte man spørge, falde da Philosopherne den her omhandlede Sag en Grundsag til al Sandhed og Vished? Hertil svares, fordi, naar man nægtede Sagen, og satte tvertimod, at en Ting baade Funde være noget og ikke være det, da blev der ingen saadan Forstiksel imellem nogen Nægtelse og den modsatte Bekræstelse, at jo den ene funde have ligesaa god Grund for sig, som den anden; at jo hvad der nægtes funde være ligesaa Sandt, som hvad der bekræftes; at folgelig Noget kunde tillige være Intet, tvertimod vor naturlige Tænkemaade; at der var idel Falskhed i alt hvad vi tænkte og talte; at alle vores Undersøgninger vare forgivernes og forfangelige, saasom vi derved aldrig funde komme til at erkende og bekræfte, eller nægte noget som Sandt, med nogen Understiksel fra det, som er Falsk. Men nu, da vi erkende det for Falsk, hvor i der er Modsigelse, hvor i Noget og Intet er tilsammen, saa vide vi dette, at vi maa soge Sandhed endten i det, som er Noget alene for sig, saasom i Caji Lærdom, eller i det som er Intet for sig eller Nogets Mangel, saasom, at Cajus er ulærd. Underledes kan og maa hiint prægtige Udtryk ikke forståaes, og langt fra saaledes, at nogen Sandhed derved med Vished bestemmes endten til Nægtelse eller Bekræstelse. Thi at Cajus er lærd, det er han, fordi han er det, og ikke fordi han en kan være baade lærd og ulærd, da en andenellers funde deraf med ligesaa god Grund slutte, at han var ulærd. Hvorfor og al den Grund nogen funde ville ansøre til Caji Lærdom, naar han nu virkelig og i Sandhed var lærd, bliver ingen Grund for Lærdommen selv, som adskilt dersra, ihen fun en Grund og Forklaring for hans Kundskab og Tanke derom, og dens Beyledelse og Førelse ved Ord og Tegn fra eet til andet Begreb, og endelig til det om Caji Lærdom. Vi have her optaget og tilføjet en Deel af de følgende Talers Indhold, hvor den Sag videre udføres, da vi der igien kan være desto kortere, og altsaa her recenseret mere Forsatterens Tanker, end Ord. Hvad det angaaer, at Sagen kan ikke bevises, da nægtes ikke, at den jo er i sig selv den første Sag, som har ingen for sig, hvorfaf den funde udledes. Men betragtet i Henseende til det Biesfald, og den Tilforladenhed, hvormed

den maa antages for Sand, da finder den sin Bekræftelse, eller rettere vi vor Forvisning derom i vore Sandsers forudsatte Ubedragelighed, og i den Henseende gælder det Forfatteren har paastaaet, at denne deres Ubedragelighed er den yderste og højeste Grund til det Bisfalde, hvormed alle og enhver Sandhed af os antages. Han lader nogen herimod indvende: At nihil enim sentire se quisquam contendenter, nisi hoc prius constitutum sit, quod non idem simul sentire & non sentire posit. Og svaret selv: at hoc ipsum ego sentio, quod non eandem rem sentio simul ac non sentio. Altsaa bliver Sagen vel i sig selv den første, men i Henseende til menneskelig Kundskab og Bisfalde, da kan den Tillid, nogen sætter til sin Sand og Følelse, være ham en Grund til den Tillid, med hvilken han antager denne Modsigelsens Grundsetning. Resultatet af det Heele bliver: at denne Grundsetning giver os det første Begreb om det Falske, som det der bestaaer i Toget og Intet tilsammen, og folgelig og om det Sande, som det, der maae bestaae endten i Noget for sig selv, eller Intet for sig selv og som en Mangel af Noget: at det endelig er Sanden, som først og sidst gior, at hvad Sandt er, synes mig saa at være. Her giøres ved den Leilighed Forstiksel paa den ideelle og reelle Sandhed. Vor Sands er Grunden til den første. Den Sidste har ingen anden Grund end sig selv. Forfatteren anviser endnu til Slutning en dobbelt Brug og Anvendelse af Principium Contradictionis: først denne, at ligesom det som pægende viiser os, hvad der er Falske, saa viiser det os og, al Sandhed at bestaae i det, som endten er, eller ikke er, det er, i Noget eller Intet hver for sig og adskilte fra hinanden, og med det samme har Han beviist og forklaret det saa kaldte Princ. exclusi medii: dernæst denne, at det viiser os hver Sandhed, bestemt ved sig selv. Thi hvad der er, det kan ikke ikke være, det er, (saasom der er intet 3die mellem at være og ikke være) det kan ey andet end være, det er, det maae nødvendig være fordi det er. Det siger os da ikke, at endten dette eller dette er saa eller ikke, men det siger os, at hvad der er, det maae nødvendig være, fordi det er, og, at hvad der er ikke, det maae nødvendig ikke være, fordi det ikke er, det er da at sige, det viiser os enhver Sandhed, som bestaaer i at være eller ikke være, bestemt ved sig selv.

Halle. D. Joh. Frid. Gruners praktische Einleitung in die Religion der heiligen Schrift. 1773. 756 S. 8v. Man kan ikke bedre forestille Læseren den sande Synspunkt, hvorfra Man har at betragte denne Lærebog, end ved at fremlægge Hoved-Indholdet af Hortalen, hvori Forfatteren selv forklarer sig derover. Dogmatiken og Moral-Theologien ere twende Videnskaber, der opnøye sig over de fleste Christnes Evner, der ere opkomne i Skolerne med de Lærdes skarpere Estertanke, og som ogsaa forbliver alene i Skolerne og iblandt de Lærde, men ikke skulde bruges paa Prækestolen. For Prædikanten, som Prædikant, høre de ikke; og Mange af dem, der ville oposre sig til Theologien, har endten ikke Evne eller ikke Flid nok, for at blive tillige baade gode Præster og lærde Theologer, saa meget det endeg var at ønske, at begge maatte kunne være forbundne med hinanden. Maar nu den heele systematiske Undervisning i Religionen bliver alene indskrænket til hine twende Videnskaber, saa kan der kun opdrages saa opbyggelige Prædikantere. Dersor har Forfatteren fattet den Beslutning at forbinde den heele Religions-Lære, baade Troess-og Levnets-Læren, systematisk med hinanden og at afhandle samme noye og fuldstændig, men dog at indklede den i en videnstabelig Form og foredrage dem i det sædvanlige Skole-Sprog. Men for endog at foredrage de Troes-Lærdomme, der i sig selv ere theoretiske paa en practisk Maade, har han bemøjet sig for at giøre den Indflydelse, som de skulle have paa Villien overalt mærfeligt, at giøre Mennesket bekjendt med sig selv, at opdage de Forhindringer, som det ofte lægger i Veyen for Sandheden, og at viise, hvorledes samme kan ryddes af Veyen. Hernæst har han beslittet sig paa, uden at lade sig forvilde ved nogen menneskelig Unseelse, at bygge sit heele Systeme alene paa den hellige Skriftestes rigtige Forklaringer. Sakker, som ere afledede fra denne Kilde, og ikke ere opsatte uden efter lang og noye Prøvelse, anseer man ikke som farlige, eller for Menneskenes Moralske Forbedring, som seer ved Troen paa Jesum, og for Dydens Udvælje stadelige Meninger, om de endogsaa undertiden skulde afvige fra de Kirkelige. Den Lære om Tre-Eenigheden er ganske med Stiltienhed forbigaet, ej alene fordi det skal være plat umuligt saaledes at indklede den, at den end og for saadanne, der ikke

ikke ere mørklig øvede i at tænke skarp, skalde kunne gjøres saa fattelig, at man kunde undgaae og forebygge urigtige og skadelige Forestillinger derom; men endog fordi Kundskaben om denne Lære skal ikke være uomgjængelig fornøden for alle og enhver Christen. Den skal meget mere have sin egentlige Plads i Dogmatiken, hvor den er betydelig, fordi en Theolog, som vildfarer derudi, ogsaa nødvendig maae fare vild i den Lære om Christo. Dersor har Forfatteren forsparet sammes Afhandling til sin Dogmatik, som han med det Første har i Sinde at udgive. Endelig har Forfatteren ladet det være sig magtpaalliggende allevegne at viise, hvor fornuftig og overeenstemmende med den menneskelige Natur den christelige Religion er, og hvorledes dens Lærdomme retsfærdiggjøre sig selv. Hermed har han haft Hensigt paa et vis Slags Folk, som han kalder christelige Naturalister, og beskriver, som saadanne, der paastaae, at Religionen ikke maatte besatte noget i sig, der ikke var fuldkommen fornuftigt, men derhos meget misbruge det Ord Fornuftigt. — Det hele Værk er afdeelt i 8 Bøger. Den første Bog leverer først den christelige Religions Lærdomme i en fortGrundrisning og dernæst handler saa vel historisk, som dogmatisk om den H. Skrift, om de Bibelske Bøgers Afdeling, om Autorerne til deres Samling, hvilke lige saa lidet, som Tiden, naar den er skeet, med Bished kan angives, og om den H. Kristes gudommelige Unseelse. Denne tilkommer den 1) i Henseende til dens Indhold, og her bliver handlet om Troeværdigheden af de i Bibelen forekommende historiske Efterretninger efter de historiske Bøgers Orden: 2) i Henseende til dens Oprindelse. Her bliver forklaret, hvad guddommelig Indgivelse er, saa vidt som Forfatteren troer at dette lader sig forklare; og for sig selv mældes om enhver i sær af de Bøger i det G. og N. Testamente, som man bær nogen Twivl om. Esters Bog, Høysangen, det andet Pettri Brev, Judeæ Brev og Abenbaringen, regnes iblandt dem, hvis Unseelse ey uden Vanfælighed med nogen Rimelighed lader sig forsvoare. Esra og Nehemias blive troeværdige, om man end ikke allerede tilstrækkelig funde bevise, at de gaudske vist ere skrevne efter guddommelig Indgivelse. Twivlen imod de øvrige bestridede Bøger, gaaer ikke vidt; og i al Fald om endogsaa de 9 sidste Kapitler af Ezechiel ikke

skulde være ægte, saa har Religionen dog intet derved at bestrygte. Dog vil Forfatteren ikke stride med nogen over alle disse Bøger. Den Anden Bog handler i 9 Hovedstykker om Guds Tilværelse og om Religionen, hvor tillige ere indrykkede Advarseler imod Guds Fornægtelse, imod Naturalisterie, og Indifferentisterie. I det 5 Hovedstykke paastaaer Han, at der gives slet ingen saa kaldet naturlig Religion, at der aldrig har været nogen og er endnu ikke nogen saadan til: man spiller kun med det Ord naturlig, naar man taler om en naturlig Religion, og indrømmer Naturalisterne alt for meget derved. Religionen er allersørst blevet bekjendtgiort det menneskelige Kjøn ved guddommelig Abenbaring. Adam skal i Henseende til sin Sjæl være skabt som et Barn, og har havt Gud selv til Læremester, ligesom i Andre Ting, saa ogsaa i Religionen, og fra Adam er den ved mundtlig Undervisning blevet forplantet til hans Efterkommere. Forfatteren nægter ikke, at jo Religionen kan forstaaes og indsees ved menneskelig Fornuft, eller at jo den Evne at forhverve sig Kundskab om Gud og Religionen ligger i de naturlige Sjælekræfter, men han paastaaer, at Religionen uden al guddommelig Abenbaring ikke kunde udfindes af den sig selv overladte menneskelige Fornuft. Det Beviis, at den h. Skriftes Religion er den eeneeste sande og af Gud Abenbarede bliver fornemmelig fort deraf, at den er ligesaa gammel som det menneskelige Kjøn. Her bliver 5 Perioder fast satte, og viist, at den første Religion i ingen af dem er blevet forandret i noget sit væsentlige Stykke. Herpaa folger det Beviis, at foruden den h. Skriftes Religion alle andre, om hvilke her gives en fort Efterretning, ere falske, og Beslutningen skeer med en Fortælling om de mange Slags Secter og Partier endogsaa iblandt de Christne og deres Meesninger, tillige med nogle Regler, hvorledes man i Henseende til Samme har at forholde sig for at bevare en god Samvittighed. Den tredie Bog om den saliggjørende Kundskab om Gud i Henseende til hans Egenkaber og Værker, indebefatter iblandt andet Betragtninger over Verdens Bygning og vor Jordklode i Besynderlighed, over Dyr og Mennesker, som kan være som Anledninger, hvorledes man af Skabningerne skal erkende og med rørte Hierter beundre Guds Magt, Godhed og Viisdom. De Artikler om de onde saavel som gode

gode Engler, og om Forsyнет, beslutte denne Bog. Den fierde Bog undersøger det Ondes Oprindelse i Verden, vore første Forældres Hals Det guddommelige Billedet skal have bestaaet derudi, at Menneskets Siel var en Land: medskabt virkelig Biisdom og Hellighed skal en have nogen Grund: den forbudne Frugt var giftig og virkende ved Legemet paa Sælen. Om Hølgerne af Syndesaldet, den menneskelige Naturs Fordervelse, som skal være at søge i Legemets fordervede Beskaffenhed (Herved blive Taylors Meeninger bestridede) om det guddommelige Forsyn imod det Onde, saavel i Almindelighed (hvormed mange Indvendinger blive besvarede) som og hvorledes Samme i Beskydelse har viist sig i Menneskets Oprejsning ved Messias. Forfatteren lærer, hvori denne Oprejsning bestaaer, ogsætter de forskellige Benevnelser, som den har i Skriften, saasom, Forløsning, Renselse, Helliggørelse, Retfærdiggørelse, Forsoning o. s. v. hvilke alle forestille en og den samme Sag af forskellige Synspunkter. I den femte Bog bliver bevist, at de i det G. Testamentes Tider seete Spaadomme om Messias ere blevne opfyldte i Jesu Person, og at Han følgelig er den sande Messias. Den siette Bogs første Hovedstykke handter om Jesu Persons saliggjørende Kundstab. Forfatteren har her givet et Exempel paa, hvorledes man uden alle Skolastiske Spisfindigheder og uden nogen Skole-Terminologie kan foredragte og forklare den Lære, at Christus er den sande og ørig levende Gud, Gud over Alt, høylovet i Evighed, saavidt Christne kan og behøver at vide den. Guds Søn er bestandig i det N. Testamente Messiae Persons Navn. Med denne Son er Gud, Faderen, den treenige Gud, paa en ubeskrevelig Maade forenet. Foreningen bestaaer i en varig, umiddelbar og uadskillelig Guds Indvirkning paa Mennesket I Blum i Henseende til alt hvad som hører til hans Midlers Embede; formedelst hvilken ogsaa Brugen af de guddommelige Egenskaber er isleven ham meddelt. Det andet Hovedstykke handter om Christi Fortienestes saliggjørende Kundstab, d. e. om alt hvad han har gjort og lidt og endnu gjor til Menneskenes Bedste. Den syvende Bog om Deltagelsen i Christi Fortieneste, hvori denne Deltagelse bestaaer, hvad Troen er; sammes Forhindringer i dens Oprindelse og Tilvært; hvorledes disse maae ryddes af Veyen; hvorledes Menneskes

nessenes Oprejsning seer ved Troen, nemlig: ved Evangelium (d. e. den Lære om Christi Person, Fortieneste og Bud) virkes Troen (d. e. Kundskab, Biefald og Tillid) og denne frembringer den Sindssorandring, som og i Skriften hedder Igiensfødsel, Helliggørelse og Retfærdiggørelse: Nu opheves vel ikke Syndernes naturlige Folger, men de tabe dog deres Natur som Straffer d. e. de blive tilgivne, og Mennesket besitter sig paa gode Gierninger. Fremdeles om den saliggørende Brug af de Midler, som Gud har forordnet til Troens Bestyrkelse. Dertil hører Guds Ord, i Henseende til hvis Læsning Forfatteren har givet mange Slags Forandringer, Daaben, Nadveren og Bonnen. Tilsidst en Afhandling om Kirken og Lære:Embedet. I det Kapitel om Nadveren fortæller Forfatteren de Stridigheder, som ere sorte over den Lære fra Reformationens Tider af, bedømmer derpaa den Papistiske, Zwingliske, Calviniske og Lutheriske Meening, og dernæst fordrager sin egen. Man maae ikke adskille de Ord, det er mit Legeme, fra de dertil hørende, som gives for Eder. Om det paa Korset døde Legemes Substan^z kan de ikke forstaaes, men maae forklares af Joh. VI. Deres Meening er: æder med Eders legemlige Mundé dette Brød, men nyder og tillige min Fortieneste som den rette Spise for Eders Sicæle: Drikker o. s. v. Det er altsaa ikke blot Brød og Viin der rækkes os, men det er tillige Forlösersens Fortieneste, hvilke de virkelig nyde tillige med Brød og Viin, der nærme sig, som værdige Giæster. Den 8de Bog handler i 9 Hovedstykker om Troens Frugter eller de christelige Under og om sammes Udvølelse. Man seer af dette Udtog, hvad Forfatteren vil have regnaet eller ikke regnet til sin practiske Indledning, hvad han har som er ham egen, og af hvad for en Synspunkt han vil have sit Skrift betragtet. Endnu dette maae til Slutning erindres, at man finder hist og her mange Anmærkninger, som ere af et litterarisk eller exegetisk Indhold, og at der og i Bogens Text gives mange nye Oversættelser af bibelske Stæder.

Göttingen. Das Studium der Zeichenkunst und Mahlerey für Anfänger, nebst der Terminologie in diesen beyden Kunsten, einem Verzeichnisse der berühm-

rühmten Mahler, der verschiedenen Schulen, der jegigen Akademien der Mahler-Bildhauer und Baumeister in Europa in Alphabetischer Ordnung, und er einim Künstler nothwendigen Bücher von M. Christian Ludolph Reinhold, Lehrer der Mathe-matischen und schönen Wissenschaften am Osnabrückischen Gymnasio. 1773. 295 S. 8v. med 48 Kobbere. Af den fuldstændige Titel seer man allerede Forsatterens Plan og Absigt og Skrifstets Indhold. Theorien om Haandgrehene udgjør den største Deel deraf. Heraldiken er et eget Afsnit. Det Mechaniske og Esthetiske af Mahler-og Regnekunsten er vel forbundet med hinanden. Et fort Udtog af Winkelmann om de bedste Antik-Statuer. Allerforst staer Betragtninger over de, i de benevnte Kunsters Nutte over Geniet, og de sionne Kunster i Almindelighed.

Berlin. P. N. Sprengels, Handwerke und Kunste in Tabellen, mit Bupfern, Bearbeitung der Erdarten, fortgesetzt von O. L. Hartvig, zehnte Sammlung. 1773. 340. S. 8v. Dette Værk er bleven optagen med saa almindeligt Biesald, at det ingen videre Anprisning behøver. Indholdet af denne Deel er: Maleren; Staffer-Maleren; Alunværket; Saltværket; Salpetersyderiet, og Salpeterets anvendte Brug; Glashytten; Speil-Fabrikken; Glassflisereren. Særdeles interessante ere Beskrivelserne over Saltværkerne til Halle og i andre Preussiske Lande. Naturforskeren og Huusholderen finde begge i dette Værk Niig Naring.

Berlin og Leipzig. Joh. Henrich Gottlob von Justi gesammlete chymische Schriften, worinnen das Wesen der Metalle, und die wichtigsten chymischen Arbeiten wor den Nahrungsstand und das Bergwesen ausführlich abgehandelt werden, erster Band, zwote Auflage 1773. 818. S. st. 8v. Dette Bind indbefatter de Afschandlinger om Metallernes og Halv-Metallernes Væsen og Grund-Deele, og deres forskellige Anwendung; om Metallist-Mechaniske Arbejder: om Salternes Natur; om Mineraliske og chymiske Arbejder; om Jordernes og Steenenes Bearbeydelse i Ild; om Mineraliernes og Fossiliernes Undersøgning; om Smelte-og Prøve-Kunsten. For at få ene dette et Undtag Anlag af et allerede med Morammissio

No. 42.

Riøbenhavnſe

Eſterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 20de Octobr. 1774.

Riøbenhavn. Forsøg til en Fortælling om mærkværdige Daniske og Nørste Sager, udførte i Høyste Ret ved Friderich Wilhelm Wiwet, Generalfiskal og Advocat i Høyste Ret. I. Bind. Iste Hæfte. 127 S. i 8vo, foruden Fortalen. Endelig har Danmark ogsaa noget at fremvise i dette Hæft af den praktiske Lovkynighed, som kan sættes ved Siden af fremmede Skrifter om forefaalne Processer, og Sagers Udførelse for Nettten. Hr. W. har fra den Tid, han blev Advocat i Høyste Ret, altid skrevet forud, hvad han for Høyste Ret agtede at tale i de Sager, hvor ham syntes der kunde være noget at sige, og dette har han gjort, som han erklærer, deels af Frygt for ej at have gjort sin yderste Flid, og deels af Fornøjelse over at kunne blive et Middel til en Ulyksaliges Livs og Eres Conservation. Det samme har han gjort i de civile Sager, som vare af Vigtighed, og hvor i der kunde være nogen Qvestion. Alslerede siden 1764. har det været hans Tanker at udgive disse sine Nettergangs-Taler, hvortil han endelig efter adskillige brave Mænds Optimuntring hermed har gjort første Skridt. Han tilstaaer, at disse første Taler, som han i dette Hæfte har leveret, ikke handle om de behagelgste, interessanteste og meest indvirkede Materier. Men han har ikke forst vildet fremkomme med det Bedste, at ikke Læseren, som var for vel vandt, siden skulde foragte det ringere. Sager af Intriguer fin-

finder man ikke i dette Hæfte, men de ville efter Forfatterens
 Forsikring ikke mangle i de følgende, og at de Danske ey hel-
 ler ere uvittige til Intriquer og besynderlige Foretagender,
 har han her i Fortalen viist med nogle Exempler, saasom tven-
 de Piger, der giftede sig med hinanden (dette Indsald,
 siger Forf., skulde ved første Betragtning synes ulovlig og
 unaturlig, skjont Hensigten, naar den skal være det men-
 neskelige Kjøns Formerelse, var her ligesaa vis, som naar
 en Mandsperson ægte et Fruentimmer, som er over sine
 Børne-Aar): en anden besynderlig Sag, der havde sin Ops-
 rindelse af Fejlhørelse og Sladder: en Bondekarl, der elskede
 en Pige saa høyt, at han vilde have flaget hende ihiel, at
 hun ikke skulde komme i nogen andens Værgé, siden hun ikke
 vilde ægte ham: en Soldat, som forskrev sig til Fanden med
 Katte-Blod for at bedrage ham nogle Penge fra. For ved
 enhver Tale staer en fort og tydelig Historie eller Fortælling
 af Sagen, som der handles om. Forfatteren har derved holdt
 det for sin Pligt, som Forsvarer ey at udelade noget, der
 kunde være til Skade for hans Part, ey heller at sætte noget
 til, som kunde give hans Forsvar Vægt, saa at Fortællingen
 grunder sig alene paa Documenterne og stemmer nyske over-
 eens dermed. Den samme Pligt har han og som Actor ta-
 get i Agt, da han ey har udeladt noget, som kunde være den
 Actionerede til Forsvar. Angaaende Stilen har Forfatteren
 saaledes erklaeret sig: „Den er ey høytravende, ey for at vise
 „ Erfarenhed i Old- Nye- og selvgiorte Ord af Kjærlighed
 „ til Fædernelandet, men saaledes, som man taler i Almin-
 delighed, dog med den allerunderdanigste Erbodighed,
 „ som man er Kongens Ret skyldig. Dersom efter den nye
 „ Smag skulde tales, blev man paa det Sted til en Pedant,
 „ og de, som stode bag ved Skranken, ville ey forstaae,
 „ hvorledes deres Sager bleve procederede, ja man vilde
 „ snart tabe Sproget, naar der skulde repliceres.“ Det
 staer ikke Fejl, at jo nogle Læsere ogsaa kunde have onsket at
 vide den endelige Dom, som er falden i enhver Sag. Nogle
 har og spurgt Forfatteren derom, men han svarer, at han
 udgiver det Skrift, som Advocat eg ikke som Dommer.
 Enhver Tale er anført under sit Nummer og med sin af For-
 fatteren tilføjede Titel, som svarer til dens Indhold. Vi
 ville og her anføre dem under disse Deres Nummrene og Titeler,
 som

som ere følgende: I) Blodhævneren eller sin Faders Morders Drabsmand. Dette Stykke er mærkværdigt. Lars Andfusen skyder sin Faders Morder ihiel, og bliver søgt som en Manddraber, der har taget sig selv til Ret, da han burde have leveret Morderen i Øvrighedens Hænder. Han vises at have gjort det, hverken med Forsæt eller af Ondskab, men endten af Vaade eller Nodvænge, i det han vi de bruge den Ret han havde, som rette Estermaals Mand og Blods hævner, til at see sin Faders Morder paagreben og affræsset. Den Mosaiske Lov om Blodhævnere har Advocaten vidst at anvende til Drabsmandens største Fordeel. Slutningen blir ver: „Skal ingen Blod-Dom gaae over den Blodhævner, som dræber den, der har begaet Drab af Vaade, hvor meget mindre over den Blodhævner, som har dræbt den, der har begaet Mord af Forsæt.“ II) Faderen, som dræbte sit eget Barn. Da man ey under Sagen har kunde finde nogen Aarsag, hvorför han dræbte sit Barn, saa kunde her ikke procederes paa nogen anden Grund til hans Forsoar, end at det maatte være gjort i Vildelse. Under Talens Læsning var Faderen allerede forekommet os, som en Mattegænger, førend vi kom til det Sted, hvor han og af Advocaten saaledes forestilles, og ved den Levlighed fortælles en Historie om en Amme, som stod op om Natten og hang Barnet ved Listen paa et Søm, ligesom hun tilforn havde ophængt et Kruus, hvorom hun dræmte, „hvad om hun havde drømt, at hun skulde aflive en Høne, og i det samme havde skaaret Halsen over paa Barnet? ic.“ III) Den usformodentlige Barnefødsel. Det gjelder kun derom, endten den skal ansees for Fødsel i Dølgsmaal eller ikke, samt om Barne-Faderen bør straffes, fordi han ey har aabenbaret Besværgelsen. IV) Den for Hestetyverie uskyldig dømte. Forsvaret forestiller ham baade som ulovlig søgt og uskyldig dømt, og viser, hvorledes eenfoldige Folks Liv og Ere staarer ofte i Vove, naar man tager det eene for det andet, og naar man ey rettelig applicerer Loven paa Gierningen. V) Den Stungne og ey lægede. Forsatteren erkänner selv, at denne Titel er for almindelig. Et over Hret tilbragt Stings Helbredelse, som kunde og burde have kommet Missdæderen til Frelse, bliver af Vedkommende forsømt, hvilken Forsømmelse til hans Fordeel her paastaaes som en muelig og

ester Omstændighederne rimelig og formodentlig Aarsag til
Stingets Dodelighed. VI) *Bøygde-Røgtet*, viser hvad
Sladder og utidig Midførhed i Bagateller kan forvolde. Vi
har med megen Begierlighed giennemlæst disse Taler, der
foruden anden og almindelig Nutte kan i Besynderlighed tiens
unge Turister som gode Mønstre til at danne sig efter.

København. Commentatio in Parabolam Luc. XVI. 1.13. qva verus hujus Sensus exponitur, oratione exhibita, qvam Die Synodi Vernalis 1773. novos Præpositos creaturus recitavit *Paulus Matthias Bildsøe*, S. S. Theol. Doctor & Dioceſeos in Cimbria Septentrionali Aarhusiensis Episcopus. 1774. 39 S. i 8vo. Paa det typographiske Selskabs Befoſtning. — Fortolkere ere ueens i deres Forklaringer over Øyemærket af denne Parabole. Den rimeligste Meening er, at Christus dermed har vildet lære sine Tilhængere, blandt hvilke vare nogle af de saa kaldte Toldere, der havde samlet uretfærdig Rigdom, ved at kræve mere end dem var tilladt, at, saa sandt deres Omvendelse var retskaffen og oprigtig, og de vilde være verdige Undersætter i Guds Rige og Arvinger til det øvige Liv, maatte de stille sig af med det paa en uretfærdig Maade forhvervede Gods, og endten erstatte hver sit, eller og give det til Fattige, naar de, som vare forurettede, endten ikke vare tilstede eller bekendte. Denne Meening har den Højærverdige Forsatter meget vel og grundig udført og sat i saa stort et Rimeligheds Lys, at man næsten med fuldkommen Bished kan antage den for den eneste rette Forklaring. Anledningen til nærværende Parabola gisr ikke lidet til at oplyse dens rette Meening og Øyemærke. Denne søger fra Begyndelsen af det 15de Kapitel, hvor der tales om, at Phariseerne og de Skriftkloge knurrede, fordi Christus antog Toldere og Syndere iblandt sine Tilhængere og aad med dem. Efter at Christus først med trenende Paraboler har igiendrevet denne Phariseernes og de Skriftkloges ubillige Fortrydelse og Debreydelse, vender han derpaa sin Tale til sine Discipler, iblandt hvilke her ogsaa bør regnes disse hans nye Tilhængere af Syndere, og foreholder dem den samme vigtige Pligt, som Tolderen Zacchæus ved sin Omvendelse fandt sig forbunden til, nemlig at erstatte hvad de ved Bedragerie kunde have Verøvet andre,

og uddeele blandt Fattige, hvad de fandt ikke Leylig-
hed til at erstatte de Forurettede, hvormed de maatte
bevise deres Værdighed til at være hans Tilhængere og Lem-
mer af Guds Rige, just den Ære, som Pharisæerne og de
Skriftkloge misundte dem og har Fortrydelse over. Aldrig
bedre, end med denne Formaning til disse sine nye Tilhænges-
re kunde Christus betage Pharisæerne og enhver, som vilde
lasse dette hans Forhold, al billig Anledning til Hebrewydelse.
En fortræffelig Anmærkning af Forsatteren, som vi og ville
ansøre med hans egne Ord: Sine admonitione ejusmodi
palam data si portatores fraudulentiaæ reos omnibusque
Judæis invisos inter discipulos suos recepisset Servator
noster, præsertim postquam Pharisæi præsentes se recep-
tionem hanc ægre ferre aperte indicaverant, certe his
aliisque suis adversariis tanto probabiliorem præbuisset
materiam convictum ipsius cum illis carpendi, doctri-
namque eo nomine improbandi & exagitandi, quasi in-
justitiae patrocinaretur. Det er langt fra, at Christus har
anbragt Lignelsen om den uretfærdige Huusfoged, fordi han
vilde, at de skulde efterfølge hans Exempel i alt, og i at gi-
re sig Venner af det uretfærdige Gods paa samme Maade som
han. Han vil kun lære dem, at, ligesom han var snild og
klog i at sørge for sin timelige Welferd og sin Underholdning,
naar han blev assat fra sin Huusholdning, ved saaledes
at giøre sig sin Herres Skyldnere forbundne, at de siden skul-
de være villige til at modtage ham i deres Huse; saa burde
de meget mere vise sig kloge og snilde i at sørge for deres øvi-
ge Welferd og deres øvige Livs Underholdning, og ligesom
han, i Tide soge at giøre sig Venner af deres uretfærdige Rig-
dom (deels ved Erstatning, deels ved Uddeeling til Fattige)
paa det at, naar det engang blev ude med dem her i Verden
og de bleve assatte fra deres Huusholdning i dette Liv, de da
kunde blive antagne i de øvige himmelske Woeliger. Vigtige
ere Forsatterens Anmærkninger over de Ord V. 8., hvor det
hedder, at Huusfogdens Herre roeste hans Snildhed,
hvoraf slet ikke folger, at han biefaldte hans Opførelsel, som
dydigt og retskaffent. Endogsaa i Forseelser og Misgiernin-
ger er der ofte det man maa rose, for Ex. den Wittighed,
hvormed de ere overlagde og udførte. Det som dernæst fol-
ger, at denne Verdens Børn ere snildere end Lysets

Børn o. s. v., anseer Forfatteren for Herrens, og ikke for Christi Ord, hvis Tale mærkelig adskilt derfra, begynder igjen med V. 9., i Anvendelse af lignelsen paa sine Discipler.

„ Denne Forklaring (søyer Forfatteren til) som er grundet i Ordene selv og i deres Sammenhæng med det Foregaaende, bører os en aaben Vej til med desto større Lydelighed og Grundighed at igiendrive de Fiender af vor allerhelligste Religion, der ligesom Julianus Apostata og Sophisten Porphyrius tilegne Christo de Ord Luc. XVI 8., og af den Aarsag Skammeligen har igienmehglet ham, som en Lærer, der biefaldte List og Bedragerie, fordi han roeste den uretsærdige Huusfoget, og anpriste sine Tilhængere den samme Snildhed.“ — Vi har kun i Hoved-Sagen anført Indholdet af denne grundige Commentation, og overlade til Læseren Forfatterens enkelte Anmerkninger over enkelte Ord og Talemaader og Omstænde, som hver for sig biedrage noget til Sagens Oplysning i det Ganste. Da Texten handler om Huusholdere, som Kirkens Tjenere ere over Guds hemmelige Ting, saa kan enhver selv giøtte sig til den Application Forfatteren til Slutning har gjort af sin Tale, og til sammes Bequemmelighed.

Halle. Archæologie der Hebræer. Erster Theil, von Joh. Ernst Faber. 1773. I Alph. 6^½ A. st. 8v. Hr. Pr. Faber har alene i dette Værk foresat sig at beskrive Hebræernes private Levnet, og altsaa kun at afhandle de Oldsager, som betræffে denne Nations Levnetsvandel, Huusvæsen, Mærestand, Kunster og Videnskaber o. s. v. Efter en Forberedelse om den naturlige vilde og policerede Stand, indbefatter denne Deel alene det første Hovedstykke, om de forskellige Arter af Boeliger. I det første Afsnit handler Forfatteren om de første Menneskers Ophold under aaben Himmel, og tillige om deres Agtelse imod Steene. Af den for saadant Ophold saa gunstige Himmel-Egn viiser Forfatteren, at samme maae have været meget angenem for de første Mennesker. En engang Nattens Dug har fundet giøre dem nogen Skade, saasom den gemeenlig ikke var ledsgaget med Kulde og mod Solens Heede kunde de med tyk Lov bedækkede Træer vel beskytte dem. At de første Mennesker har ikke haft noget andet Ophold end under aaben Himmel.

Himmel, forstaes af sig selv. Af den følgende Tid ansører Forsatteren som Exempler endnu paa saadant Ophold de Reysendes Matteleye, saasom Jacobs paa sin Flugt for Esau, og Israeliteernes paa deres Reyse i Ørken. Det andet Afsnit handler om Menneskenes Ophold i Huuler. Man har Exempler fra de ældste Tider af, at Huuler har tient de Reysende til Herberge saasom i M. B. XIX. 30. hvor Lot med sine Døtre tog sin Tilflugt i en Huule. Det Herberg, hvor Jakobs Sonner efter i M. B. XLII. 27, kom ind paa deres Tilbagereyse fra Egypten, har vel heller ikke været andet, end saadan en Huule. Endnu omstunder ere Herbergenne i Østerlandene tomme Hytter eller Huler, som alene tiene de Reysende til Sikkerhed for Mattens Uveyr. Disse samme Huuler maatte og tiene for Festninger, hvorpaa man finder mange Exempler i det G. Testamente. Men den vigtigste Brug, som fordum blev giort af Huuler, var, som man finder i Geographien, at heele Folk har boet i Huuler, og tildeels boer endnu derudi, saasom i det steenagtige Arabien og Syrien. De Mange Huuler, som man finder endnu omstunder over heele Palæstina, stadfeste den Formodning, at Palæstina tillige med det dertil henhørende Strøg paa hin Side Jordanen, har for den største Deel fordum havt Troglodyter til Indvaanere, som ved Israeliteernes Indgang ere blevne ødelagde. Moses angiver forskellige Exempler af saadane Troglodyter. Først regner Forsatteren derhen Kain i M. B. IV. 17. og forklarer dette Sted saaledes, at Han har tilberedt en Huule til sin Boelig. Fremdeles Choriterne i M. B. XIV. 6. XXXVI. 20-30. 5 M. B. II 12. og endelig Esau med sine Esterkommere i M. B. XXXVI. 8. Den sidste Brug, som blev giort af Hulerne, rimeligen først, da Menneskene ikke mere brugte dem saa meget til Boeliger, var, at man anvendte dem til Graver. I det tredie Afsnit handles om deres Boeliger i Telter. Verden havde allerede staet over 1000 Aar, førend denne blev opfundet, og efter Syndfloden har det formodentlig varet temmelig længe indtil Menneskene kunde bringe det dertil, at de gjorde sig Telter til deres Boeliger. Til Abrahams Tider var denne Skif allerede fuldkommen bragt i sin forrige Gang, og Han saavel som hans Esterkommere vare i lang Tid Sceniter. Iblandt de Abrahams Esterkommere, som nedstam-

mede fra Isacks Linie hørte det nomadiske Levnet for den første Deel op, efter at de havde sat sig fast i Kanaan. Men iblandt Abrahams ovriga Efterkommere, som erklaarde Ismael for deres Stam-Fader, har det nomadiske Levnet vedligeholdt sig indtil denne Dag. Fra S. 58-76 har Forsat-teren viist Muligheden af den nomadiske Levemaade ved at bortrydde alle de Twivl, som med Rimelighed kunde forebringes derimod. De ældre Telters Figur lader sig nu omstunder ikke mere bestemme. Farven er forskellig fra de nærværende. De Arabiske Beduiners Telt ere mestendeels sorte. Andre have hvide eller grønne. De Dækker, som blive udspændte til Telt ere endten uldent eller linnet Toy, eller Skin af Dyr. Til det sidste Slags Dækker blev i sær brugt Sæls-hunde-Skind. Disse Dækker bleve udspændte over een eller flere Pøle, efter Teltenes Størrelse og forskellige Form. Teltene have tre Afdeelinger. I den bageste Deel, som Hebraerne kalde Rubbah, holder Fruentimret sig op, adskilt fra Mandfolkene; i den næste derefter, som er skilt fra hin ved et Forhæng, hvilket Araberne kalde Chidr, boe Mandfolkene, hvor Man dog og undertiden finder Fruentimre. I den første Deel staar Qvæget. Dog giælder dette kun om de Fattige Beduinens gemeene Telt. De Fornemmere har et for sig, et for deres Koner, og et for deres Domestiker. For en at sidde paa den bare Jord, lægger man paa Gulvet et efter Teltenes Skikkelse rundt eller bredt Stykke Læder. De Fornemmere tage i Stedet dersor flere eller færre kostbare Tæpper og brede dem ud paa Gulvet. I saadant et Telt er der kun lidt Huusgeraad. Naar Ley-
lighed er dertil, saa blive Teltene satte paa saadan et Sted, hvor der staar Træer, men alstermeest maae Nomaderne altid see paa saadane Steder, hvor der ere Brønde og bliver fundet Vand. De gisre sig deres Liv derved mere taalelig og sikker, at flere Familier forbinde sig med hinanden, og begive sig under en Emir. Det sierde Afsnit phandler om Hytter og Qvæg-Folder. En Hytte understiller sig fraen Telt ved de Materialier, hvorfra den bliver oprettet; og fra et Huus derved, at den ikke, som dette, bestaaer af flere, men ikun eet Kammer. Naar dette Slags Boelig er op-
ommen veed Man ikke. I det femte Afsnit taler Forsat-
eren om Barsle-Taarne, Vagt-Tegn, og Vagt-Ild; i det
fjette

siette om Stæder, Flekker og Landsbyer; og endelig i det syvende om Hebraernes Bygnings-Væsen. Først beskriver Forfatteren Bygningsmaterialene af Planteriget, Steen-Riget og Dyre-Riget; og dernæst til Mønster en anseelig og i den egentlige østerlandske Smag opført Bygning, saavel i Henseende til det Rum, den omslutter, som de enkelte Deele, hvorfra den bestaaer. I Øvrigt bekender Man at have læst dette Skrift med megen fornøjelse. Paa denne første Deel skal følge en anden, hvormed Skriften skal være fuldført.

Halle. Christiani Thomasii-Dissertanyonum Academicarum, varii in primis Juridici Argumenti, Tomus primus 1773. 5 Alph. 20 A. st. 4t. Thomasii Navn er blevet i bestandig Høyagtelse hos alle de sande Lærde, som vide, hvad denne store Geist har udrettet i alle Juriprudensens Deele, i Philosophien, i Historien, og i flere Grene af Videnskaberne, med hvad for et Mod og siælden Standhaftighed han har angrebet og overvundet tusende herskende Bildfærelser, og hvorledes siden, da han havde brudt Isen, ofte meget maadelige Hoveder har sat sig paa hans Skuldre og ere blevne anseete for store. Man tor kun have læst hans og dernæst mange Nyeres Skrifter, saa vil man let bemærke, at disse har samlet deres fleste Materialier og Tanker af Hine, og alene bragt dem i en bedre Orden. Hans fornemmeste Skrifter ere hans talrige Disputationer. Vilde man sige med en vis Lerd, at de have kun siden Anseelse in Foro, saa kan dette vel i nogle Egne være Sandt, men maa ikke just af den Aarsag, fordi det urimeligste Kvishvas og Meesninger, der løbe lige mod rationes legum, og som Thomasius just har bestridet, giælder ikke siælden meget in Foro. I det Mindste maae Man ansee det for en roeværdig Besmoyelse af den børsmte og lærde Hr. Hofraad Uhl, at Han vil befordre til Trykken alle de Dissertationer, som Thomasius har holdt til Frankfort an der Oder, Leipzig og Halle. Mange af dem har hidindtil ikke mere været at bekomme, og der ere nok kun faa Lærde, som besidde en fuldstændig Samling deraf. De skal komme for Lyset i den Tids-Orden, udi hvilken de ere holdte, og udgiøre hen ved tre til fire Bind. Tidsordenen er af den Aarsag den bedste, fordi Thomasius, som var langt fra al Pedanterie og lerd Haarnakkenhed, har ikke

ikke undset sig ved, at igienkalde og forandre sine Meeringer. Ved Enden af Verket vil man tilføye et fuldstændigt Register, hvorved denne Samling skal blive ugemeen nyttig. At levele forte Udtoge af hver Dissertations Indhold har man anset for en unødvendig Bidtsstighed. Dette første Bind indbefatter i Alt 30 Dissertationer, hvis Titler man her alene har vildet anføre. 1) De insusto Pontii Pilati judicio: 2) de Jure circa frumentum; 3) de vagabundo, seu eo, qui est sine domicilio, occasione L. 27 §. 2. π de Municipal, add. *Andr. Mylii* Diff de Jure vagabundorum. 4) Philosophia Juris ostensa in doctrina de obligationibus & actionibus, cum Appendice vindicularum pro dominio contra servitutein: 5) de Jure circa Colores: 6) de prioritate & posterioritate temporis dubia ac incerta: 7) de sponsione Romanorum Caudina, cum Decade Controversiarum Juris varii: 8) de crimine Bigamiae: 9) de præscriptione Bigamiae: 10) de actione Fidejussionis anteqvam solvit: 11) de filio sub Conditione, si se filium probaverit, herede instituto: 12) de Jure circa somnum & somnia: 13) de abigeatu: 14) de sponsione Romanorum Numantina: 15) de servitute Stillicidii: 16) de Jure asyli legatorum ædibus competente: 17) de validitate Conjugii, invitatis parentibus contracti, & per benedictionem Sacerdotis depositi consummati: 18) de felicitate Subditorum Brandenburgicorum ob emendatum per ediæta electoralia statum ecclesiasticum & politicum: 19) de Constantia & inconstantia ad regulas rectæ rationis & mentem Senecæ conscripta: 20) de usu actionum poenalium Juris romani in foris Germaniae: 21) Qvæstionum promiscuarum Historico Philosophico-Juridicarum Dodecas: 22) Decas thesum variarum intuitu Symboli Electoris Brandenburgici, suum cuique: 23) de usu Juris paterni Romanorum secundum Mores Germaniae & jus Boruscum revisum: 23) Triga casuum ex regulis Jurisprudentiæ examinatorum ac decisorum: 25) de pactis dotalibus ad Part. II. tit. XI. art. XI. Jurisstatutarii Hamborgensis: 26) de Protestatione, Jus protestantis non conservante: 27) de Jure principis circa adiaphora, occasione ordin. eccles. Ducat. Magdeb. tit. II. §. I. 28) de Jure insusto Hereditipetarium: 29) de

præscriptione regalium ad Jura Subditorum non pertinente: 30) de injusta Oppotitione Jurium Majestaticorum Superioritatis territorialis & reservatorum imperatoriorum.

Halle. D. Joh. Aug. Nösselts Kurze Anweisung für unstudirte Christen zur Erlangung einer zuverlässigen Gewissheit von ihrer Religion 1773. 79 S. 8v. Forfatteren havde krebet denne Anvisning for de Halliske Indtelligentzblade, hvortil de offentlige Lærere ved Universitetet altid levere et Bidrag, eg ladet den styrkevis indrykke derudi. Her fremkommer den nu med nogle Forandringer og Tilskær. Forfatt. har egentlig henrettet sit Øjemærke paa saadane, til hvis egentligste Kald det ikke hørte at undersøge Religionen, eller at lægge Bind paa de Videnskaber, som henhøre dertil, om entstændt de for Nesten ere Venner og vel ogsaa Kiendre af Videnskaberne. Hans Absigter at underrette dem om, hvorledes de har at forholde sig ved virkelige eller indbildte Angreb paa deres Troe, og hvorledes de maae bære sig ad for paa det fortæste og tilsladeligste at komme til en Visshed, som kan beroelige og tilfredsstille dem. I Forvejen forebygger han nogle slette Vaner, som endten ganske afholde fra Troens Undersøgning; eller dog ere hinderlige for dens noye Provelse. Man vogte sig for det egensindige Forseg, een Gang for alle at blive ved sin Troe. Man undgaae al Affekt, al Mistanke mod enhver, som har Evil derimod eller tænker anderledes; thi endten kan han maaßee have Ret; eller og han vildfarer med det bedste Hierte og fortiener altsaa vor Agt, ja vel ogsaa vor Tak for en Bestridelse af vore Salser, som hans Menneskekærlighed og gode Willie har dreven han til. Hæftighed undskyldte Man ikke med Midkærhed for Sandhed og Emerte over Wildfarensers Udbredelse: saadan øngstelig Bekymring kommer af Mistillid til Sandheden og til Guld. Endogsaa Evil kan være os nyttig: den gør os opmærksomme, giver Troen en højere Værd, og besætter os derudi; blind Troe derimod sætter Ligegyldighed imod Sandhed og Wildfarelse forud og kan ikke behage Guld. Endelig besætter man sig mere med at opsigte Grundene for sin Troes Rigtighed, end med at oplose Evilene derimod, der vist ikke ere saa let at oplose for dem, hvis

hvis Forstand og Hjerte er blevet tom ved den Maade paa hvilken de blot har lært Troen i deres Ungdom. Forsatteren har derpaa udførlig viist, at det er det sikkreste og fornuftigste, at begynde sin Undersøgning over Religionens Sandhed, paa den Vey, som Skriften selv anbefaler os, og erindret noget imod dem, som af Fornuftens ville bestemme Kiendemærkerne paa en Religions Guddommelighed. Jesus og Apostlerne henviser næsten Altid til tvende Stykker; deres Læres Kraft, nemlig den store Salige Indflydelse som den har paa vort gandstæ Hjerte og Forhold saa snart og saavidt vi folge den; og til de Mirakler, hvormed de stadsfæstede deres Lære og guddommelige Anseelse. Forsatteren handler altsaa her om begge, men meest omstændelig om den Förste. Han viiser, hvorpaa vor gandstæ Lyksalighed egentlig beroer, hvad folkelig Christendommen maae virke paa os, naar man skal tilskrive den en salig Indflydelse paa os. Han heviver, at saa store Virkninger ved Christi Lære ikke paa en naturlig Maade kunde bevirkes, at der altsaa maae være en guddommelig Kraft forbundet med den. Endelig lærer Han os hvorpaa det kommer an, om vi ville finde, om denne Lære ved Erfaringen viiser sig som Guddommelig for os eller andre, og giver nogle Regler, som tiene til at befordre den fornuftige Forsigtighed saa vel som det rette Forhold ved at anstille saadane Forsøg og at forebygge alle Mistydninger og Indvendinger.

Magdeburg. Gedanken über die verschiedene Meinungen der Gelehrten vom Ursprunge der Sprachen, von Rudolph Wilhelm Zobel, der Weltweisheit und Beredsamkeit ordentlicher Lehrer in Frankfurt an der Oder. 1773 133 S. lid. 8v. Efter at de almindelige Begreber og begge Hoved-Meeninger over Sprogenes Oprindelse ere foredragne, saa bliver Platons og nogle andre Gamles Meeninger berørt. Derpaa bliver Rousseau med større Bidstofstighed foretaget. Hvad Forsatteren sætter ham imod, har Herder og allerede sagt. Imod Süßmilchs Afhandling forebringer han nogle sine egne Argumenter. I blandt dem, der forsvarer Sprogenes naturlige Oprindelse, kommer han og til Oversætteren af Rousseaus Skrift sur l'Inegalite &c. Den Twivl, som Hr. Zobel S. 87 anbringer

ger imod ham, synes ikke saa vanskelig at hæve. Omend-skjønt de første Sprogenes Opfindere ved et Slags Lyd udtrykte flere til hinanden grændende Begreber for Ex. Dyret og Vangen, saa kunde de dog altid give hinanden begris beligt, hvad de forstode i en eller anden Fald deels ved Forskælligheden af de dermed følgende Miner, Geberder og Bevægeler, deels ved andre Omstænde. Desuden beviiser Forfatterens Twivl alt for meget. Det vilde følge, at heller ikke Engællanderne forstode hinanden naar jack snart betyder en Stegevender, snart en Skibs-Fahne, snart en Støvle-Hest. Med største Bidtloftighed opholder Forfatteren sig ved det Herderiske Prisskrift. Hvad S. 96 bliver erindret, synes at beroe paa en Misforstand. Hr. Herder nægter ikke, at jo Eslelsens naturlige Toner har havt Indflydelse paa Spraget, men alene, at det menneskelige Sprog af hiine, nemlig alene, kan forklares. Den Frihed, som Hr. Herder har taget sig med det Ord Besonnenheit (Besindelse) for derved at udtrykke Reflexionens Evne, er vel ikke saa urettig, da det mindre afgører fra Talebrugen, end Hr. Zobel formeener. At bestinde sig hedder vel undertiden ved Opmærksomhedens frivillige Anstrengelse at tilbagekalde en Idee, som er forsvunden: men kan dette vel skee uden Reflexion? Det hedder en anden Gang at ændre sin Meening; men kun i den Fald, naar man ved en gradvis fortidsrude Overlæggelse bliver bragt dertil. Og undertiden bliver det ganske udtrykkelig brugt for Reflexionen selv, som naar det hedder, at Man i det man pludselig opvraagner af en dyb Sovn, endnu ikke kan besinde sig. Man seer vel overalt i dette Skrift en Mand, som tænker og tænker selv, men som endnu kun alt for meget henserer paa Overfladen.

Leipzig. Johann Georg Sulzers vermischtte philosophische Schriften aus den Jahrbüchern der Akademie der Wissenschaften zu Berlin gesammelt. 1773. 398 S. 8v. Denne længst forønskede Samling vil være enhver Elster af Philosophien kærkommen. Vel maae Afhandlingerne allerede være mange bekjendte af forbemæltte Memoires, men det maae dog endog saa for dem være behagligt, at de her kan have dem tilsammen. Men den første Dieneste skeer saadane Læsere, som hidindtil har ikke haft Ven-

Leylighed til at opføge disse kostbare Frugter af Hr. Sculzers Dybsindighed i flere Quart-Bind de Stykker, som indbefatter her i dette Bind, ere følgende: 1) Untersuchung über den Ursprung der angenehmen und unangenehmen Empfindungen. Deline har allerede tilforn været aftrykt for sig selv under Navn af Theorie &c. 2) Erklärung eines Psychologischen paradoxen Satzes: daß der Mensch zu weiten nicht nur ohne Antrieb und ohne sichtbare Gründe, sondern selbst gegen dringende Antriebe, und überzeugende Gründe urtheilet und handelt, 3) von der Energie in den Werken der schönen Künste. 4) Philosophische Betrachtungen über die Rüdzlichkeit der dramatischen Dichtkunst, 5) Anmerkungen über den gegenseitigen Einfluß der Vernuft in die Sprache und der Sprache in die Vernuft. 6) Von dem Bewußtseyn und seinem Einflusse in unsre Methode. 7) Anmerkungen über den verschiedenen Zustand, worinn sich die Seele bey Ausübung ihrer Haupt-Vermögen, uemlich des Vermögens sich etwas vorzustellen, und zu empfinden, befindet. 8) Zergliederung des Begrifses der Vernuft. 9) Psychologische Betrachtungen über den sittlichen Menschen. 10) Entwicklung des Begriffs vom Genie. 11) Versuch über die Glückseligkeit verständiger Wesen. 12) Gedanken über einige Eigenschaften der Seele, insofern sie mit den Eigenschaften der Materie eine Aehnlichkeit haben, zur Prüfung des Systeme des Materialismus. 13) Entwicklung des Begriffs vom ewigen Wesen. 14) Versuch einen festen Grundsatz zu finden, um die Pflichten der Sittenlehre und des Naturrechts von einander zu unterscheiden. Man seer af Fortalen, at Hr. Professor Garve har lovet at ville geleyde denne Samling med Anmerkninger, hvorfra han dog siden ved Sygdom er bleven forhindret. Man ønsker, at Hr. Garve snart maatte blive i Stand at leve disse Anmerkninger, som Tilsatzer til denne Samling, som vel alleerde i sig selv er betydelig nok, men skulde dog derved bekomme en anseelig Forøgelse i sin Værd.

Ovedlinburg og Blankenburg. D. Frid. Eberh. Boysens praktische Erklärung des Briefes Pauli an die Colosser. Zw. Th. 1773. 194 S. 4to. Denne For-
klas

Klarer er foredraget i Prædikener, som Forfatteren har holdt over dette Brev. Denne Anden Deel indbefatter 12 Betragtninger i sig, og gaaer fra Col. I. 9. til Cap. II. 5. Man kan betragte Bogen fra en dobbelt Side; først saa vidt som den indbefatter en Fortolkning og Ordforklaring over Texten, og dernæst, saa vidt som de i Texten indbefattede Sandheder blive videre udviklede, og anvendte til Opbyggelse. Det sidste maatte nødvendig i Prædikener være Forfatterens fornemste Bevisyelse; og i Følge deraf har han med stor Flid udsat fra hinanden de i enhver Satz liggende Begreber, omstændelig og paa en practisk Maade foredraget de Lære-Sandheder, som han formedelst sin Forklaring fandt derudi, og ey alene forklaret efter deres Natur og Beskaffenhed de christelige Pligter, som han havde Leylighed til at tale om, men undertiden ogsaa viist, hvorledes dem kunde skee en Hyldestgiorelse, og hvad for Bevægnings-Grunde der skulde drive Christne dertil. Med alt dette har han ikke forsømt den egentlige Ordforklaring, og man vil endog finde mere deraf, end man ellers er vandt til at finde i Prædikener. Saa bliver undertiden Exegeternes forskellige Meeninger fortelig berørt. Og er dette maaske Tilhazer, som siden ere gjorte til Læserens Vedste. Forfatteren asviger ikke siælden fra de almindeligste Forklaringer, og foredrager bedre for dem. Det 19de B. forbinder han med det 14de, og den Forsonen, hvorom der tales B. 20. og 21., forklares ved at gjøre nogen delagtig i Forsoningers Virkninger. Ved de vanskelige Vers 15. og 16. er han noget fort, og følger den sædvanlige Fortolkning, undtagen at han under den Forstessdte ($\pi\tau\alpha\tauοτόκος$) forstaaer den første Aarsag til alle Kreaturer, hvilket og andre har gjort, som Recensenten dog ikke vel kan biefalde. I Fortalen eller Tilskriftet er der endnu sagt noget mere over disse Vers, og Hr. Provst Tellers Forklaring over dem og forskellige andre Steder bliver bestridet. Endogsaa i Betragtningerne selv træffer man nogle Gange paa polemiske Steder, hvor de Meeninger, som mange fortræffelige Theologer har yttret sig med, tydelig nok blive beskrevne, og dernæst tilføjet en Advarsel for de Forforere, som beklædte deres føle Ulve-Hierter med Haare-Pels. Man meener dog, at Læseren nok skulde have fundet sig overbevist om de foredragne Sandheder, om end saadanne Steder havde bleven undertrykte.

Leipzig. Allgemeine Weltgeschichte von der Schöpfung an bis auf gegenwärtige Zeit — — Ausgefertigt von Wilhelm Guthrie Johann Gray und andern in diesen Theilen der Wissenschaften berühmten Gelehrten. Aus dem Englischen übersezt. Elster Band Welcher die Geschichte der vereinigten Niederlande enthalt, verbessert und vermehrt von Johann Matthias Schroekh, Professor zu Wittenberg 1773. 2 Alph. II A. st 8v. Hr. Pr. Schroekh giver i Fortalen nøye Underretning om, hvorledes Han har gaaet til Værks med denne Deels Forbedring og Forsegelse. Thi det er bekjendt, at dette Udtog i Originalen ikke var skrevet uden aabenbare og betydelige Fejl. I den tydste Udgave er paa faa Bladte giort Begyndelse med en meget sammendraget men for Læseren tilstrækkelig Efterretning om Statsforfatningen i de foreenede Niederlande, og derved har man brugt de almindelig bekjendte gode Skrifter, som handle derom. I Historien selv har Han afhulpet Feylene deels i Begyndelsen blot ved rettende Anmerkninger, deels siden ogsaa ved Textens Omarbeydelse. Hr. Schr. har ganske rigtig bemerket, at de Engelske Forfattere har slet ikke benyttet sig af adskillige Hoved-Kilder, saasom Meteren, vom Reyd, Grotius, Thuan o. a. har meest opholdt sig ved Krigs-Begivenheder, og lidet eller slet intet berørt de andre vigtige Freds- og Stats-Forretninger; men derimod oversømmet Historien med Raisonnements, vilkaarlige Indfald og Af-skildringer. Hr. Schr. har altsaa brugt disse forsømte Kilder og fornemmelig den Wagenaariske almindelige Historie om de foreenede Niederlande til den Engelske Originals Forbedring og Rettselje. Man kan dersør med god Grund kalde denne Deel et meget godt Udkast til den Nederlandiske Historie. I de ældste Tider ere Efterretningerne meget godt sammensattede, men fra den Tid denne beromte Republik er opkommen bliver alt omstændelig fortælt, og Historien er blevet fortsat indtil den nyeste Tid. I et Anhang meddeles Hollændernes Asiatiske Historie som er et kiernefuldt og læseværdigt Udkast over dette Folks Bevægelses for ved en udbredt Handling og ved et fast Sæde i Ostindien at forhverve sig Rigdom og Magt.

No. 43.

Riøbenhavnske

Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 27de Octobr. 1774.

Sorøe. Jerusalems Betragtninger over Religio-
nens fornemmeste Sandheder til Hans Durch
lauchtighed Arve-Prinsen af Brunsvig og Lyneburg.
Efter det tredie Oplag oversatte af Peder Topp Wandall.
Første Deel. 1773. 403 S. st. 8vo. Hr. Schönheider
har i sin Fortale til denne Oversættelse sagt alt hvad der kan
siges til at anprise disse Betragtningers opmærksomme Læs-
ning, der desuden ikke behøve nogen Recensents eller Forsat-
ters Recommendation. De taler alt for vel for sig selv ders-
til. Men kan vi fornøye vore Læsere med en lærerig Recen-
sion af deres Indhold, det ville vi giøre. Nærværende før-
ste Deel indbefatter 9 Betragtninger. — Første Betragt-
ning forestiller hvor viktig den Undersøgning er: om der
er en Gud til? Hvorhen vi vende vore Øyne og vore Tan-
ker, til Himmelten, til Jordten, til alt hvad vi seer over og
omkring os, til os selv, saa er dette den nærmeste og vigtig-
ste Tanke, der møder os, der med al sin Vigtighed er os
overalt lige nærværende. Overalt seer vi Skionhed, og i den
uendeligste Forskellighed er Harmonie, hvorudi vor Siel
maa tabe sig med Henrykelse. Verden-Lægemernes uforstyr-
rede Orden i det comme Num; nogles Ubevægelighed paa
deres Sted i den umaaleligste Fraliggenhed; andres Om-
væltning om hine, som deres Middelpunkter efter en vis en-
kelt og bestandig Lov, i en Afstand, som passer sig til enhvers

Natur; vor Jord's visse Afstand fra og Stilling imod Solen; Maanens bestandige Folgeskab med vor Jord, og dens derfra paa det nuværende bestemte Afstand, hvorved den holder Havet i sin bestandige Bevægelse, og tillader det ikke nogen Tid at træde ud af sine foresatte Gredder; Luftens og Vandets forskellige Bestaffenhed, Maal og Vægt, overeenstemmende med alle Skabningers Bestaffenhed og Natur; alt dette maatte være os som en mørk Tale, naar der ingen Guld var til, som saaledes havde anordnet det. Ligesaa ubegribelig maatte den Fuldkommenhed og Harmonie være, som man finder oversat paa Jorden. Den raae og udannede Materie er Naturens Forraad. Denne stiger Gradvis op i Skønhed og Fuldkommenhed. Paa det første Trin af dens Trappe, hvor fortællig skøn finder man ikke der allerede den raae Materie dannet i Metaller, Salte, Steene og Crystaller, og paa det andet, hvor eensformig og uendelig forskellig organiseret i utallige Arter af Treer, Urter og Blomster. „Her er alt i bestandig Forvandling, her voxer, her lever alt, og alt i utallige Grader. I een Slags Jord befrugtet af een Slags Regn, staer Alting blandet iblandt hinanden, og alt er uendelig forskellig i Lagt, Farve og Smag. Alting voxer, Alting formerer sig, Alting dser, og Alting usorandret i sin Natur, Alting paa sin egen Aarstid af Alret, Alting i den fuldkomneste Harmonie med den hele øvrige Natur; Alting forskellig, og Alting efter den eensformigste Grundlov.“ Paa det tredie Trin synes man, foruden den konstigste Mechanismus og den skønneste Organisation, som i Planterne, overalt vilkaarlige (selvvillige) Bevægelser, de fineste Følelser, de besynderligste Drifster og Tilbøjeligheder efter enhver Tings Natur. „Men der hører dog i dette Riges Brimmel den samme Orden, som i Planteriget. Alt har sine afmaalte Trin, alt sin anviste Egn, de usoranderligste Love, alt bliver usorandret i sin Art; intet blander sig, intet taber sig, intet bliver usukommere, intet kan oploste sig over det Trin det har af Naturen; Alting dser og fortavler sig i en usoranderlig Proportion, saaledes som det stemmer overeens med dets Bestemmelse og hele Naturen. Ethvert beholder sit Maal af Krester, sit Maal af Begierligheder, sin bestemte Værighed. Jeg finder ingensteds en sand Fornuft; men en hem:

hemmelig uforklarlig Lov, som er hurtigere og vissere, end al Fornuft, opretter denne Mangel. Alt kiender sit Slags, alt veed at sørge for sin Næring, for sin Boepål, for sin Forplantelse og Bedligeholdelse, med en Færdighed, som sætter den skarvsindigste Viise i yderste Forundring. Og al denne Forskællighed er kun en Kæde; fra Steenen til Planten, fra Planten indtil Aben, det er altsammen Led, som berore hinanden. Alting er opfyldt, i gensteds et Rum, intet sig fuldkommen liigt, alt Gradvis. Hvor jeg med mine Øyne er ved Enden, der opdage Forstørrelses-Glas og Kikkerter mig nye Verdener; og med disse i Haanden er jeg maaske endnu ikke videre, end paa Middeltrinene af denne uendelige Stie. Forbindelsen bliver imidertid stedse den samme. Planter, Dyr, Vand, Planeterne, Solen selv, alt er til, det eene for det andets Skyld; det udgjor alt kun et Ganske, et fuldkommen Heelt." Vor egen Naturs Betragtning bliver os en Anledning til endnu længt større Forundring over den Orden, Skønhed og Harmonie, der viser sig overalt i Naturen. Men denne er ganske ubegribelig, naar der ingen Gud var til. Mennesket selv maatte da være en ubegribelig mørk og sig nedsigende Skabning. Dette ville vi kun lade Forsatterenige os med den modsatte Forestilling. "Men hvor klart, hvor mildt, hvor roeligt bliver Alting i min Siel, saas snart den Tanke oprinder i den, at Verden har sin Oprindelse af et høyst fornuftigt Væsen. Hvad Solen er for mine Øyne, det er denne vederqvægende Tanke for min Fornuft; i dette Lys bliver alting klart omkring mig. Hvor jeg tilforn saae intet uden Forvirring, der seer jeg nu intet uden henrykkende Fornuft; overalt de bedste Hensigter, forbundne med de viseste Midler. Jeg seer overalt Naturens Fader, som med sin velgjørende Haand søger paa det viseste at forbinde alle dens Lemmer, de livløse Skabningers Bevægelse, og de Levendes Tilbøjeligheder, til en almindelig Fuldkommenhed. Nu er jeg ikke heller længere selv den nærlægste Tale. Jeg overseer min hele Beskermelse. Et allerhøyeste fornuftigt fri Væsen har sat mig paa det høyeste Trin af denne synlige Natur, vist ikke for at forstyrre Naturens Orden. Han har udrustet mig med de ødelæste Dueligheder, vist ikke for at være blot

„ saa meget større Dyr. Han har givet mig Fornuft, en
 moralisk Følelse af Godt og Ondt, han har gjort den uovers-
 vindelig, han har ophøjet den over min Billie, et sikkert
 Beviis, at det er hans Billie, at jeg skal erkende den
 for min første Lov, og at det umueligt kan være denne vise
 Skaber lige meget, om jeg opfylder eller ikke opfylder den-
 ne Lov. Mine Begierligheder, min Roelighed, min For-
 deel, gør ingen Indvending derimod. Maa jeg end op-
 ofre Altting; hvad er jeg da, at jeg kunde unddrage mig
 mit Livs Hæres Billie? Derfor veed jeg, at jeg skal be-
 hage ham, naar jeg stræber efter at adlyde ham. Nok til
 at giøre mig roelig. Nu vil jeg med en glad Opmærksom-
 hed give Agt paa min Samvittigheds Stemme; intet,
 ingen god Tanke kan tabes for hans Ansigt. Nu seer jeg
 roelig paa den Lastefuldes Binding: han giøre sig til af sin
 Lykke, jeg misunder ham ikke: han forhaane mig med min
 roelige Samvittighed; jeg bytter den ikke bort for al hans
 Glæde. Er der saadant et allerhøjeste Væsen, saa taber
 jeg intet. Jeg vil ikke foreskrive ham nogen Betaling.
 Min Skaber kan aldrig blive min Skyldner: men jeg har
 den faste Tillid til en uendelig viis og god Gud, at de
 Fuldkommenheder, han har lagt i min Natur, har han
 ikke givet mig til Plage, og at han før vil skabe en nye
 Verden, og før giøre mit Stov levende igien efter Millio-
 ner Aar, førend han vil lade mig blive ubelsønnet, naar
 jeg har elsket ham oprigtig; og min Sjæl siger sig selv, at
 den er skabt til saadan en Evighed." — Den anden
 Betragtning viser, at der er en Gud til, og Verdens
 Skaber. Det er i Sandhed Skade, at denne saa beromte,
 saa skarpsindige og Religionen saa velmeenende Forfatter skal
 just her være salden paa at begynde sin Overbevisning om Guds
 Tilværelse fra en philosophisk Spissfindighed, og en Evely-
 dighed i det Ord Intet. Det er nemlig det bekendte philo-
 sophiske Argument, at Alt maa have en første Aarsag,
 saasom det ellers maatte være kommen af Intet, som
 af en virkende Aarsag. Der er jo dog vel ingen, som
 vil nægte, at jo den Betragtning over Verdens Orden, Mei-
 chanismus og Harmonie, var en fuldkommen tilstrækkelig
 Grund til at bygge saa vigtig en Overbevisning paa. —
 Tredie Betragtning viser, at Gud er den allerfuld-
 som:

Komneste Aand. Det kan være her nok sagt, at man i denne Betragtning, som man læt selv venter, finder en Als handling om Guds aandelige Væsen og Egenstaber. — Vigtig, saare vigtig er den fjerde og den femte Betragtning om Forsynet og det Ondes Oprindelse. „Guld, uden „Forsyn, skulde ikke være Guld for mig. Jeg skulde i saas „dan en Guds Erfiendelse ikke have nogen sand Rettesnor „for mine Handlinger, ingen tilforladelig Grund for min „Røelighed, og min tilkommende Bestemmelse blev mig „endnu ligesaa mørk, som om jeg aldeles ingen Guld kienste. Guld har haft sine vise Hensigter ved Verdens første „Indretning, og de samme maa vedvare endnu, og der „kan ikke være nogen Virkning i Verden, som Guld ikke „skulde vide, som han ikke skulde have seet forud og som han „ikke skulde have valgt og samtykt.“ Hermed har Forfatteren sat det som en Hypothese fast, at Guds Forsyn strækker sig til alle enkelte Ting og til enhver i sær af os Mennesker. Hvorledes han nu videre har udført og bevist denne Sag, og hvad han i Besynderlighed derom har haft at udføre og bevise, hvad for vigtige Sandheder at overbevise os om, og Modsæzer at igiendrive, det kan vi ikke bedre give at forstaae, end ved at anføre det hele fortæffelige Stykke, hvor i han lader en mod Forsynet fritænkende Philosoph tale imod det besynderlige Forsyn, alt hvad han veed at sige derimod. Vi kalde det fortæffligt, fordi Forfatteren upartiest har las det ham fremstige alt hvad han kunde med største Styrke og i største Skin af Rimelighed, og med det samme givet os en opmærksom Forventning og et stort Haab om den fortæffligste og stærkeste Overbevisning, om de for os dyrebareste Sandheder, just fordi han har vovet at lade en Goliath komme frem for sig i sin fulde Rustning, og fortæsstet sig til med fuld Forvisning om Seyer at gaae ham i Msde. „Usle „stolte Skabning! raaber her den Viise til mig, hvor nedrig tænker du om Verdens Skaber, at, fordi du paa „nogle Dyeblif existerer med i denne Verden, han derfor ogsaa sædeles har valgt dig ved dens Anlæg, og at hans hele Guddom nu, da du er der, ogsaa endnu sædeles maa bestæftige sig med dig. Lær at domme anständigere om Verdens Skabers Storhed! Han skabte Verden; men ikke ester dine barnagtige Begreb, at han ved Verdens Skab-

„ helle haver sørdeles forestillet sig dig og enhver Myre, og
 „ enhver Agerne i sin uendelige Forstand, og derpaa med sin
 „ Viisdom betenk som overveyet den Punkt, hvor du med
 „ andre Insecter, som ere til tillsigemed dig, skulde have din
 „ Plads i Tingenes Række. Han skabte dig og Verden;
 „ men han skabte dem som GUD. Han valgte Slægterne,
 „ gav ethvert den Natur, hvorved det udmarker sig i Væse-
 „ nernes Række, og forordnede de Love, efter hvilke de usor-
 „ anderlia skulde vedvare i denne Natur. Ved en saadan
 „ almindelig Lov sit ogsaa du din Existens, og med samme
 „ den Blanding af Hornuft og Daarlighed, estersom For-
 „ skælligheden og Ordenen i det Heele udfordrer det; men
 „ uden at derfor dit ubetydelige Jeg nogen Tid havde skuldet
 „ være en sørdeles Gienstand for hans Alvidenhed. Hvor
 „ trængende! hvor stolt! at disse store Love, ved hvilke Mil-
 „ lioner Verdener bestaae i deres Orden, ikke skulde være tils-
 „ strækkelige til din Tilværelse; men at denne Skaber maatte
 „ for at frembringe dig, foranstalte en sørdeles Skabelse,
 „ eg, fra den Tid af du er til, hans hele Almagt bestætige
 „ sig med dine elændige Hornsdenheder. Hvortil vare disse
 „ viise Love, naar han stedse maatte give Agt paa enhver
 „ enkelt Skabnings Tilstand i sør, og altid blive umiddelbar
 „ behielpelig til dens Bedlige holdelse? Men er han forvisset
 „ om sine Loves Fuldkommenhed, at alt derved maa saa-
 „ ledes, som det er overeenstemmende med hans Skabelses
 „ store Plan, til hvad Ende skal da hans Guddom fornedre
 „ sig til enhver enkelt ringe Ting? Denne Orden i det Heele
 „ er det, hvor i Hans Majestet aabenbarer sig; men hvad
 „ du, som et enkelt Leed i denne Tingenes Riede, har for en
 „ Plads, derved bliver Rieden i det Heele, hvad den er.
 „ En almindelig bragte dig frem, tager dig igien bort, brins-
 „ ger en anden i dit Sted, uden at denne Orden derved li-
 „ der det Mindste. Naar en Storm vælter Sandet hist og
 „ her ved Havets Bredde, vil du da, at han skal følge hvert
 „ Korn i sør med sin Alvidenhed? Oceanet har sine Grænd-
 „ ser; det enkelte Sandskorn maa ligge hvor det vil; og du
 „ maa have denne eller en anden Plads i Tingenes Række.
 „ Verden var, hvad den er, forend du var, og naar du er
 „ ikke mere til skal den ogsaa blive det samme. Dette er
 „ hans øvige Krafts og Viisdoms Storhed, at han ved al-

„ mindelige Love har vidst at sørge for det Heeles Vedligehol-
 „ delse, uden at han nogen Tid har nødig at nedlade sig til
 „ at regiere enkelte Deele; og forvisset om Lydigheden mod
 „ disse Love, seer han med en Slags Ligegyldighed ned paa
 „ en Alexanders Tog, og paa de Furer, Myggen gør med
 „ sine Vinger i Oceanet; hans Viisdoms Plan bliver ved
 „ begge hvad den er; enkelte Nordener kunne ikke forandre
 „ noget der i. En Hær af Græshopper kommer og fortærer
 „ Frugten i hele Egne, Pesten opæder alle dine Hjorde;
 „ Verden deeler sig i twende Krigshære, og truer at ødelæg-
 „ ge det halve menneskelige Køn; du Skælver, tænker, Ma-
 „ turen skal forgaae, og i din Angest anraaber ham om has-
 „ stelig Hielp til sin Eres Nedning; men han beleer din
 „ barnagtige Angest og bliver uforstyrret i sin Roelighed;
 „ thi han veed, at hans Forordninger maa vinde Seyer over
 „ Insecternes Graadighed, og over al Menneskenes Ødsel-
 „ hed og Raserie; og see, dine Lader og Stalde blive stedse
 „ igien fulde, og om ti Aar trækker Menneskenes Raserie
 „ atter imod hinanden med ligesaa store Krigshære, uden at
 „ han derfor har haft nødig at foranstalte nye Skabelser,
 „ eller at nedstige fra sin Throne paa Jordens, og forbedre
 „ Nordener. Hans Forsyn forneder sig aldrig under disse
 „ almindelige Love; de enkelte Nordener overlader han Skabs-
 „ ningens Hændelse og Vilkaar. Den hele Verdens Historie
 „ lærer dig dette. Den haarde Gierrige besidder de største
 „ Midler, og forgjæves sukker Menneske-Bennen efter den
 „ Lykke, at kunne være godgjærende. En Tiberius bliver
 „ graae paa Thronen, da en Titus næppe i nogle Aar kan
 „ befordre Menneskenes Lykke. Domitian og Henrich den
 „ Hierde gaae paa een Maade ud af Verden. Hvor finder
 „ den bessedene Fortieneste sin Løn? Uskyldighed bliver uden
 „ Hielp forraadt og Forraederen vinder Seyer. Denne os-
 „ rer Hecatomber og bliver fattig. Denne bespotter al For-
 „ syn og dør lykkelig. Hvor har Forsynet nogen Tid ud-
 „ slukt det Baal, som en Alba eller en fanatisk Munk hav-
 „ de antændt, for at udrydde Fornuft og Sandhed? Kunde
 „ et uendelig viis og godt Væsen regiere Verdens Hændelser
 „ og lade disse Nordener see? Og hvor har hans Almagt
 „ ved en almindelig Oversvømmelse nogen Tid paa din Bon
 „ besalet Volgerne, ikke at børre dine Agre, eller ved en

„ Glædebrand forhindret Luen, at den ikke har turdet angribe dit Tag? See, du beder og troer et sørdeles Forsyn; men bliver Tingenes Øsb ikke derfor, ligesom det er. Og hvilken Forvirring, dersom han i Sørdeleshed vilde høre dig og enhver, som anraaber ham om Hjælp! Lad derfor af at dymme om et sørdeles Forsyn, som fornederer Verdens Skaber, og gør dig ikke bedre, og lær, at hans uendelige Guddom er alt for høj, at den skulde bekymre sig om dit Intet og om enhver enkelt Skabning i Sørdeleshed.“ Alle disse Grunde imod det besynderligste Guds Forsyn, anstrengne med en skinnende Rimeligheds Farve, finder man herefter i denne fierde og følgende Betragtning besvarede saaledes, at al deres Sminkle er blevet dem ganske afstrøgen, og de selv saaledes blottede i deres Svaghed mod de modsatte Sandheders Styrke, at enhver vil finde sig fuldkommen trøstet med en fast Overbeviisning om det guddommelige Forsyn, som for alle Skabninger i Almindelighed, saa for sig og sine Anliggheder i den besynderligste Forstand. Dette maa være nok for at oversee det Hele. Nu blot nogle hist og her rørende og stærke Træk af enkelte Stykker til Overbeviisning om Forsynet: S. 88. „ Enhver enkelt Handling af mig sætter tusende andre i Bevægelse. Jeg taber den maaskee af Synet allerede i den næste Forbindelsese, men dens Indflydelse kan ikke tilintetgøres. Verdens øvige Regents Forstand giennemseer den lige indtil Ewigheden. Her er Mod for den dydige Mand, for den Retfærdige, for den Godgjørende! Mod at øre Sandhed og Dyd! Mod at fornægte sine Begjærligheder, at fornægte Kongernes Kroner, at fornægte Verden! ogsaa Mod, at være troe i det Ringeste, *at agte end ikke den mindste gode Handling ringe! Vore Dyne see vel blot dens nærmeste Virkning. Endog denne er maaskee faa lidet, at den næppe kan mærkes. Et alvorligt Ord taelt til Sandhedens eg Dydens Forsvar; et godt behiertet Ord til Forsvar for Uskyldigheden; en Drif holdt Vand givet den Elendige til Vederqvægelse; en ringe Hjælp, beviist den Undertrykte i sin Nød; et forladt Barn opmuntret til det Gode med et Par Ord, anført til Dualighed og Dyd med en ringe Ting. Vi døe derover: Gierningen bliver ikke optegnet i Aarbøgerne: dens nærmeste Folger blive giens

„ giennemflettede med utallige Forbindelser: endelig kommer
 „ dens store Virkning, maaskee Aarhundrede efter os i en
 „ ganske anden Egn, hvor intet menneskeligt Dye kan spore
 „ tilbage til dens Grund: men skulde Verdens allestedsnær-
 „ værende Skaber imidlertid ogsaa have tabt den af Syne?
 „ Dog ogsaa Skræk og Ansvar for den, som af Forfængeligh-
 „ hed, af Egensindighed og Stolthed kan forsamme den rin-
 „ geste Leylighed at gisre Godt! Skræk og ævig Ansvar for
 „ den, som af Lætsindighed kan med sine Ord, med sit Exem-
 „ pel giøre Sandhed og Dyd mistænkt i den Eenfoldiges og
 „ Uskyldiges Dyne! Dødens og Helvedes Skræk for den,
 „ som kan agte en Synd ringe, begaae den med koldt
 „ Blod, beromme sig deraf, prædike Lasterne, berøve men-
 „ neskene Bevægningsgrundene til Dydten, forføre dem til
 „ dens Fornægtelse! Det var ham bedre, om Han aldrig
 „ var født. Han dører; men hans Synder ikke; deres Fol-
 „ ger blive; deres Gift udbreder sig igennem utallige Led,
 „ og er maaskee dødelig endnu ved Verdens Ende. Skulde
 „ Gud imidlertid have tabt den første ulykkelige Aarsag af
 „ Syne? Synderen er død; men skulde hans Død beskyrme
 „ ham for al Regnskab for hans Skaber? Kunde jeg i en
 „ saadan Forbindelse være ubemærket og ligegeyldig for det
 „ alvidende det viiseste og helligste Væsen, saa var der alde-
 „ les ingen, Gud.” — S. 93. „ I dette guddommelige
 „ Dyekast (hvormed Han paa een Gang overseer Alt) vare
 „ tillige med alle muelige Væsener, ogsaa alle Mennesker med
 „ alle deres Handlinger og Tanker, og med deres lige indtil
 „ Evigheden fortgaaende Forandringer og Folger, fra
 „ Evigheden nærværende. Her kaldte Han enhver, at
 „ Han skulde være, bestemte Punkten for hans Tilværelse,
 „ betegnede Punkten for hans Stand, forordnede hans For-
 „ bindelser; her saae Han det gode, saae det Onde; valgte
 „ huint, tillod dette af høyere Henfigter, gav det sin Ven-
 „ ding, satte det Grændser, at det aldrig kan blive over-
 „ veyene, men maae altid udvikle sig til det Heles bedste
 „ Fuldkommenhed. Her kaldte Han af fri Magt, dog ikke
 „ uden uendelig Viisdom, denne til Plogen, Helten til
 „ Sværdet, Kongen til Thronen. Her bestemte Han Thro-
 „ nernes og Hytternes Skæbne; her fik Oceanet og Erobreren
 „ deres Grændser: her gjorde Han de Anlæg, af hvilke An-

„ toniner og Trajaner kom paa bestemte Tid til Folkenes
 „ Belsignelse: men her saae Han ogsaa den Punkt, hvor det
 „ var nødvendigt, at give et i Overdaadighed og Ondskab
 „ nedfunket Folk en Domitian, en Bøddel i sin Regent.
 „ Her saae og bestemte Han de Perioder, da Maadelighed
 „ og Retsfærdighed skulde hæve Folkeslagene, men Overdaa-
 „ dighed og Laster ogsaa igien forstyrre dem til Advarsel for
 „ Verden. Her uddelte Han og til ethvert enkelt Mennes-
 „ ske sit Maal af Evne og Kræfter, anviste ethvert sin Be-
 „ stemmelse, tilvenyede det med uendelig Viisdom og God-
 „ hed sit Maal af Lykke og Modgang; saae Aarsagerne,
 „ hvorfor Han vilde lade den uretfærdige samle Skatte paa
 „ Skatte, og ikke opfylde den Høymodiges Ønsker, at kun-
 „ ne være gavmild; hvorfor Han her vilde lade Fortienester
 „ blive uden umiddelbar Beløning, hisset derimod lade La-
 „ sterne efter Anseelse vinde Seyer over Dyden og Uskyldig-
 „ heden; men gjorde dog ogsaa tillige de mærkværdige An-
 „ stalter, at Menneskene i den Ugudeliges forsædelige Fald,
 „ naar de troede hans Lykke at være allersikkerst, og i den
 „ Retsfærdiges rørende Belsignelse, naar de meente hans Re-
 „ delighed for lange siden var forglemt, altid kunde have et
 „ opvækende Mindesmærke, at Han dog bliver Verdens
 „ viise og retsfærdige Regent, endskindt Han af højere
 „ Hensigter tillader visse forekommende Uordener.“ Man
 forefinder og her S. 97. en fortællig Theorie om Bonnen,
 som den, der dog ikke formedelst Guds Forsyns viise Besty-
 relse af Tingene i Verden bliver ganske forgjæves. Men
 formedelst samme Theorie bliver en hiertelig Tillid til Gud
 og Hengivenhed under hans Villies øvige og allerviiseste Raad-
 slutning, den for Gud velbehageligste Bon, om den end saa
 blev indsluttet i Hiertet alene, eller ikke blev udtrykt uden
 med stumme Ord. „ Vilde Jeg (hedder det S. 99) af en
 „ ydmyg Tillid til hans uendelige Viisdom og Godhed ikke
 „ voxe, at forebringe ham mine kærtseende Ønsker, men i
 „ en roelig Fortroelighed overlade mig til hans altid bedste
 „ Villie, saa var denne Troe den behageligste Bon for ham.
 „ Men hvorledes kunde denne Tillid være i saadan Grad le-
 „ vende i min Siel, uden at mine Følelser skulde bryde ud-
 „ imod ham, i det mindste i stumme Ord? Og saa skulde
 „ disse Udbrydelser i det Mindste altid blive mit Hiertes
 .. bels

„ helligste og behageligste Forretning; saa skulde det altid i
 „ det Mindste blive min helligste og behageligste Pligt, at
 „ jeg ærede ham, som al Godheds øvige Kilde; at jeg tak-
 „ nemmelig prisede ham for al Maade, som uophørlig til-
 „ flyder mig fra ham; at jeg med mit Exempel fremkaldte
 „ alle mine fornustige Medskabninger til fælles at herliggiore
 „ ham; og den bestandige Hornyelse af denne Følelse af hans
 „ øvige Almagt, Viisdom og Kærlighed, skulde tillige give
 „ min hele Religion Liv, og blive det fasteste Baand, at
 „ holde mig fast i alle mine Forhold imod hans Guddom.“

(Fortsættelsen folger.)

Leipzig. Job. Alberti Fabricii Bibliotheca latina
 nunc melius delecta, rectius digesta & aucta diligentia
Job. Aug. Ernesti Tom. I. S. 512. Tom. II. S. 472.
 st. 8vo. 1773. Den første Udgave af dette latinske Biblio-
 thek var meget ufuldstændig. Igentagne Oplager gjorde
 Supplementer fornødne, hvilke ved den 5te Udgave havde
 bekommet saa stor Tilvæxt, saa at de udgjorde tvende egne
 Bind. Derved var foruden Ubequemligheden i at kaste op
 endnu dette at utsatte, at i de sildere Oplage blev det Fejl-
 agtige staende i Texten, og Forbedringerne forekom først
 bag efter ihlandt Supplementerne. Fabricius var desuden
 med al den Fortienneste han formedelst sin store Flid og uges-
 meene Velæsenhed besad, alt for meget Compilator. Han
 samlede meget unyttigt og ubetydeligt; og ofte ingen ret
 Orden i Agt, og hvad som var den største Mangel, han
 bemerkede ved Autoreernes Udgaver hverken deres Værd eller
 deres kritiske Genealogie, men kastede det gode og slette ihlandt
 hinanden. Disse Mangeler har allerede længe siden beveget
Hr. D. Ernesti til at foretage sig en nye forbedret Udgave
 af dette nyttige Værk; men visse Omstændende med Boghand-
 lerne gjorde Ophold i Udførelsen; indtil endelig den Weid-
 manniske Handling tog sig Sagen alvorlig an. *Hr. D. Er-*
nesti har derudi givet et Bevis paa sin bekendte Wedelmo-
 dighed, at han skriver hine Fejl mere paa Tidsalderen end
 Forfatterens Regning, og forsikrer, at uagtet det skulde
 have været lettere og bequemmere for ham at leve et ganske
 nyt Værk, saa har dog Høagtelse for Fabricii Fortienneste
 afholdt ham derfra, for ey at fordunkle Asmindelsen af hans
Bes-

Gemøbler i dette Fag. Han har endnu gaaet videre i denne siældne Selvforståelse. De mange hist og her adsprede Forbedringer og Tilsaher i Historien selv om Autorerne skal Læseren alle skrive paa Fabriz' Regning. Derimod har Hr. D. E. med største Ret forbeholdt sig Fortegnelserne paa Udgaverne som de nu ere, som sin egen Eydom. De ere og virkelig ganske nye udarbejdede, og omendskjønt her ogsaa, som naturlige var, forekommer meget, som Fabriz og allerede har haft, saa indseer dog enhver, at Udgiveren, uden at have haft ham til Forgiænger, ligesaa godt af sig selv kunde have bemærket det. Det kommer nemlig her ikke an paa en blot tør Anmældelse af Udgaverne, men paa Bestemmelsen af deres Fortrin. Saaledes at forfatte Udgavernes Historie, som Læserne her vil finde den, var for Udgiveren deels formes delst hans lange og nyske Bekjendtskab med de latiniske Autorer, deels formedes delst den fortæsselige Forraad i hans eget Bibliothek, foruden hvad de offentlige Bibliotheker i Leipzig har levert ham, langt mere muligt end for mange Andre. Men den fornemmeste Grund til den nu erholdte Fuldstændighed er at søge i denne hans langvarige og oplyste Flid, hvormed han i mange Aar har sammenlignet Udgaverne af de latiniske Skribentere med hinanden, undersøgt deres kritiske og exegetiske Egenskaber, og optegnet det Mærkværdigste for sig. Thi Hvem vil ikke tilstaae ham dette, at dersom ved et Arbejde af den Art Materialierne ikke lenge tilforn blive samlede med behørig Tid og Valg, der da ikke kan komme andet ud deraf, end en usel og uffikit Compilations. De fuldkomneste Fortegnelser paa Udgaver ere de af Lucretz, Cicero, Livius, Virgil, Horaz, den ældre og yngre Plinius, Tacitus, Quintilianus, af hvis Udgaver han selv mestendeels besidder den heele Folge. Dog ere endogsaa iblandt disse Cicero, den ældre Plinius og Quintilianus meest udførlig behandlede. Af Juvenal haver han ikke saa nyske fundet bedømme Udgaverne. Tilsaher lade sig dog vel endnu gjøre hist og her. Ved Terenz f. e. savner man den mere prægtige end nyttige Udgave af Coquelines. Men dette kan dog vel ved et saadant Værk ikke være anderledes. Ved det Fabriz har samlet, havde der vel og været meget mere at udstryge, naar Man blot vilde see paa det Nyttige f. e. Mange slette Oversættelser i nyere Sprog; men Udgiveren

har med Flid hellere her vildet giøre for lidet end for meget. Undertiden har Han, skjnt kun siclden, anmeldt de nyeste Oversættelser saasom ved Cic. de Officiis. I Vorigt indebefatte disse twende Bind de twende Bogger om Skribenterne af Guld- og Salv-Alderens. De øvrige Profan-Skribenterne, som hos Fabritz forekomme i anden og tredie Bog, vil Hr. D. E. afhandle tilsammen i een Bog, og dernæst levere en besynderlig Bog af hans eget Arbeyde om de Kirkelige og gamle Christelige Skribenterne, om hvilke Fabritz har handlet meget usuldstændig. Alle Elskere af den gamle Litteratur ville vist ønske den Lærde Udgiver baade Tid og Sundhed til at udføre dette almeen-nyttige Arbeyde.

Leipzig. Sammlungen zu den dentschen Land- und Stadt Rechten von D. August Fridrich Schott. Zw. Th. 1773. 246 S. 4. Forsatterens Plan i dette Skrift er tilforn ved den første deels Anmældelse betegnet. Denne er blevet optagen med stort Biefald, som Forsatteren og kan love sig fornærværende anden Deel, der er ligesaa rig paa vigtige og indteressante Stykker, som den første. Her er en kort Anmældelse der af: I) Entwurf von Statutis der Cherfürstl. Sachsischen Hauptstadt Budissin in der Oberlausitz vom Jahr 1678. Hr. S. kalder det kun et Udkast, fordi disse Statuter, som Han forsikrer, formedelst den endnu ikke paasulgte Landsherlige Bekræftelse, gælde endnu ikke som Love i Rettens Instander. Ikke desto mindre ere de dog af en dobbelt Grund kostbare, deels fordi de bestaaer af ældre Love og Forordninger, som have deres fulde Kraft, deels fordi de indebefatte mange Grundsaker af den gamle tydste Ret, og ere for saa vidt af stor Nutte i den tydste Lovkynigheds Theorie. II) Liber Statutorum Ragenvaldensium tillige med forskellige Bilager. Hr. S. sætter af gode Grunde sammes Alder i Aaret 1609. Man finder overalt derudi Spor af den Lybske Ret, hvorfaf de ere øste. III) Statuta der Stadt Guben in der Niederlausitz vom Jahr 1604. De ere tagne af den Sachsisse magdeburgiske Ret. IV) Statuta der Chursachsische Stadt Chemnitz erneuert, vom Jahr 1607. De bestaaer af forskellige Stykker, og Hr. S. giver i Fortalen saa vel derom, som om andre Staden Chemnitz angaaende

Love nysje og grundig Esterretning, med Anførelse af de derom handlende Skrifter. V) Statuta und Privilegia der Stadt Overfurth in Obersachsen vom Jahr 1662. Tillige med Hertug Augusts af Sachsen Confirmation derpaa VI) Statuta und Willkuhr des Stadtgens Seidenberg in der Oberlausitz vom Jahr 1698. I Fortalen er indrykket en fort Historie om disse og andre denne lille Stads Love. VII) Die Bau-Sprache oder das Gützkowische Recht. Den har iblandt andet dette Besynderlige, at enhver Forordning er forstærket med en udtrykkelig benævnt Straf. VIII) Christian Ulrich Grupens Vorläufige Antwort auf des Herrn Reichs Hofrats von Senkenberg Visiones de Collectionibus LL. Gerin. Da dette Skrift var indrykket i det Hannoverske Magasin, som er kun i saa Hænder, saa fortiener hr. S. Tak for at han har gjort dette til den tydke Nets Historie vigtige Skrift mere bekjent og almeennyttig. XI) Statuta der Stadt Colditz in Obersachsen vom Jahr 1619. Hvilke saavel som de foregaaende ere baade formedelst deres theoretiske og practiske Nyte mærkværdige.

Berlenburg. Ausführliche Geschichte der Hessen von ihrem ersten Ursprunge an bis auf gegenwärtige Zeiten. Mit unpartheyischer Feder entworfen von G. F. Teuthorn Hochfürstl. Hessischen Hofrath. Vierter Band nebst nöthigem Register über die drey ersten Bände. 1773. I Alph. 12 A. 8v. Med dette Bind begynder den lærde Forfatter den midlere Historie af Hessen, som indbefatter i sig dette Folks Begebenheder fra 1247 til 1567. eller Nationens Kriebne fra den Tidspunkt af, da den under Henrich I har bekommet sine egne Regentere, indtil Philips den Høymodiges Død, da Hessen har bekommet en ganske nye Forfatning. Dette Bind indbefatter af den midlere Historie det Tidrum fra 1247 til 1292. Forfatteren har opholdt sig omstændelig ved den høystvigtige Forandring, som efter Landgræve Henrich Rahpes Død foregik i hans Lande. Han anfører efter Orden alle de Huuse, som gjorde Paastand paa Sammes efterladte Lehn og Alloder, og har i sært udmarket Retmessigheden i den Brabantiske Sophies Prætens

tenfion. Da nogle Chursachsiske Skribentere fornemmelig Horn, har trædet det Hessiske Huus alt for nærlæg; saa kan man ikke tage Forsatteren som en Hessisk Undersaat dette ilde op, om Patriotismus undertiden har sat ham i nogen Gld. Forresten viser Han ved den Leylighed en god Kundskab om de tydiske Alloder. Den imellem det Meissiske og Brabantiske nu Hessiske Huus formedelst denne Succession udbrudte Krig er ligeledes noye beskrevet. Han vil ikke, at Hertug Albrecht af Brunsvig har givet af sit eget de 8 Steder, hvilke Han gav med til Meissen som Lovepenge, og som blev afstaade til Hessen, men at disse Steder tilforn har hørt til Henrich Rahpes Lande, men vare indtagne af Hertug Albrecht 1751. Denne bemærkning behager Recensenten, i hvorvel den har fundet Modsigelse. Iligemaade vil han ikke, at den siden paafulgte Arves-Foreening imellem Sachsen og Hessen allerede har sin første Grund i denne Fred. Overalt er ogsaa denne Deel udarbejdet med megen Flid og Nøagtighed. Jen saadan speciel Historie kan smaa Begivenheders fortælling ikke vel ansees for nogen Fejl. Det eeneste man har at udsatte, er at Skrivemaaden er alt for ordrig og blomstrende. Jen hører de saa tidt anbragte Spørsmaale ikke til den historiske Stiil, som en Livius eller en Thucydus har ført.

Berlin. D. Cari Abraham Gerhard, Königl. Preuß. Ober-Berg-Rechnungs- und Bau-Raths, Mitglied der Academie zu Berlin, und der Röm. Kaiserl. der Naturf. Beyträge zur Chymie und Geschichte des Mineralreichs, erster Theil. 1773. 394 S. st. 8v, med Kobbere. Dette Skrift grunder sig overalt paa Forsatterens egen Erfaring og Forsøg. Foran staar en foregaaende Afhandling over den bedste Methode til et Udkast af en grundigt og tydeligt Mineral-Systeme. Dader i de Mineraliske Legemer intet er bestandigt uden deres Bestands-Deele, og Mange har slet ingen Textur, saa forskyder Hr. G. de udvortes Kjendemærker, som Inddeelings Kjendetegn, alene for sig selv tagne, tildeels da efter samme de naturligste Slægter bliver adskilte og forskiallige foreenede. Foruden Glden, tager Hr. G. endnu de andre Oplosnings-Midler til Hjælp, og til sidst som et Gimiddel de udvortes Kjendemær-

mærker. Granaternes Undersøgning bliver S. 24 o. f. fuldstændigere Afhandlet, end i Forfatterens ældre Dissertationer. Mærkværdige ere S. 42 de Forsøg over forskellige Blandinger smelteede i Ild, og Bestemmelser af de erholtede Producter. Den største Deel af Skriften udgjør det Forsøg til en nye Inddeeling af Steen- og Jord-Arterne. De blive afdelede i glasagtige, alcaliske, gypstige, fettige, flydende og smelteelige; at ansøre Under-Afdeelingerne vilde være for vidtligstigt. Det vil ikke fortryde Liebhabere af det Slags-Videnstak at have læst dette Skrift, formedelst de nye anstilte Forsøg, de mange nye Opdagelser, enkelte Anmærkninger, og nye angivne Avlings-Steder.

Berlin og Stettin. D. Joh. Ludw. Leberecht Loeseke, *Materia Medica oder Abhandlung von den aus erlesensten Arzneymitteln, nach derselben Ursprung, Güte, Bestandtheilen, Maasse und Art zu wirken, nebst den Vorschrissten, wie dieselben aus der Apo theke zu verschreiben sind, Vierte Auflage, durchgängig verbessert, und mit den neuen Entdeckungen bereichert von D. Joh. Frid. Zuckert* 614 S. st. 8v. Udgiveren har i sin Fortale givet Læseren fuldstændig Undersøgning om de Forbedringer, som ere foretagne ved denne Udgave. Paa det at Skriften, som Titelen melder, alene skulde indebefatte udvalgte Midler, saa har Hr. Z. udstrøget adskillige. Med fri Forsæt har Hr. Z. udelukk alle de Størkeste Midler, men opregner i Fortalen de fornemmeste der henhørende Skrifter. Ogsaa nogle andre Midler der endnu ikke ere noksom bekendte, ere med Forsæt udeblevne. Det Afsnit om Sundheds-Brændene har Hr. Z. omsmeltet, og overalt indrykket fornødne Tilsæter i Texten, saa at denne Udgave har sine Fortrin frem for de forrige.

Af disse lærde Esterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 44.

R i s b e n h a v n s k e

E f f e r r e t n i n g e r
om
l æ r d e S a g e r.

II. Hæste. Torsdagen den 3die Novbr. 1774.

Sorøe. Fortsættelse af Jerusalems Betragtninger over Religionens fornemmeste Sandheder &c.
(See forrige No.) Den femte Betragtning om det Ondes Oprindelse har tvende Deele, af hvilke den første handler om det physiske Onde, den anden om det moralske Onde eller den menneskelige Fordervelse. I den første Deel er den Sats lagt til Grund for den hele Undersøgelse, at Verdens Skaber er et Væsen af en uindskrænket Viisdom og Godhed, efter hvis Indretning Alting er Orden, Skionhed og Fuldkommenhed, saa at, om der er noget, som lader at være Norden eller Ondt, saa er det kun saaledes i visse besynnerlige Henseender, i enkelte Deele, og ikke i sig selv, men hynes kun saaledes. Vort menneskelige Livs Forsængeligheder; Smærterne, som vore Legemer ere underkastede; Moryommeligheden i at op holde vort Liv; den Sparsommelighed og Ullighed, hvor ved Livets Nødvendigheder og Begvemmeligheder ere uddeelte; alle vore Ønskers Umættelighed og Ubeskandighed; alt dette Onde har en nødvendig og velgjørende Indflydelse paa vore Gemyrters og Drifters Forbedring til vor egen og Sælskabets Gavn. Undersøgningen om det moralske Onde i den anden Deel afhandler os disse tvende hoved-Sandheder: 1) at ved alle de Nordaner, der herske Verden formedelst Sandseligheden, som Grunden til Menskeenes Fejl, Sammen af det Gode, efter dets Indflydelse

paa det menneskelige Selskabs Lyksalighed, har Overvægten: 2) at selv det physiske Onde med sine Virkninger maa tiene til at vedligeholde denne Overvægt, og at der er ikke mere af dette Onde i Verden, end der er nødvendigt til denne helbrede Hensigt. Der er Harmonie imellem Verdens naturlige og Menneskenes moraliske Bestaffenhed. Krigen selv har en helbredende Lægedom for Overdaadighed, Ryggesløshed og Grumhed. Tyranniet har en nødvendig Revselse for en forfalden Nation, og en velgjorende Omstiftelse for det Almindelige, hvilket oplyses af den romerske Keyser-Historie. De smitsomme Sygdomme og den ødeleggende Dodelighed ere Advarsler for Unaadelighed, og Opvækkelser for at berede sig til et andet Liv o. s. v. S. 122. „Har den Einfoldige, den Nedrige nogle Førdeele mindre, hvor lykkelig er han dersor i sin Noelighed! Har den eene saa mange finere Følelser, saa ere den andens ogsaa saa meget sikrere og lettere tilfredsstillede. Har han ikke saa stor Formue, saa har han heller ikke saa mange phantastiske Fornødenheder, hvorved den Rige stedse bliver fattig. Følelsen af en varig Sundhed godtgjør Agerdyrkeren meget let den Viises ubekendte Fornøyelse, og den forkælede Riges kiedsomme lige Overdaadighed. Vi maa domme om enhver alene efter hans og ikke efter vores Følelser; og naar vi indbild os, at Møysommeligheds Lod er alene tilfalden de Nedrige, saa er dette et sikkert Beviis, at vi kiende de Store alene efter deres udvoertes Glands. Den Nedrigste nyder Livets store Belgierninger, Naturens yndige Skønheder, Sandernes behagelige Følelser, Venstabs Fornøyelse, de ømmi Glæder i de huuslige Forbindelser, i ligesaas høj en Grat som den Rige og Store, og maaskee endnu mere fuldkom men med sine usordervede Sandser og sin sunde Siel, end denne. Et roeligt Ansigt og den høyrøstede Glæde ere Beviis paa, hvem der nyder dem mest fuldkommen.“ —

S. 123. Vort hele Liv (siger Maupertuis) er intet uden ønske, og dersor skal det være elændigt. „Dette er sandt, vores Ønskers Ofsyldelse mætte vor Siel ikke længer, end Maden vort Legeme; men ere vi derfor ulykkelige, at v altid igien blive hungrige? Den skarpsindige Mand kaldte eene og alene den Tilstand lykkelig, som vi ikke ønske at forandre, og holdt enhver Situation i vort Levnet, hvor

vi ikke øvig maatte blive, for ulykkelig; og dersor ansaae
 han alle vor Sjæls Drifter til at forandre sine Følelser,
 som Beviser paa denne Elendighed. Men han sluttede
 øvensynlig for meget deraf, og tog en ringe Lykke og en
 virkelig Ulykke for eens betyldende Ord. Det Ønske, at
 forandre mine Følelser, beviser kun, at jeg holder endnu
 en høyere Grad af Lyksalighed for muelig. Jeg vil altsaa
 kun have nye mere levende Følelser; men er jeg dersor
 ulykkelig i min nærværende Situation? En Fader seer med
 Længsel sit skifflige Barns tilkommende Lykke i Møde;
 skulde denne Tilstand dersor være ulykkelig, saa er det be-
 hageliste Haab en Pine, og en sand Lyksalighed en Tils-
 stand, hvor i alle Behageligheder ophøre. Endelige Skab-
 ninger maa nødvendig kunne tanke fuldkommere Lyksalighes-
 der over sig, og vi kunne ikke forestille os selv de Saliges
 Tilstand fuldkommere, end i en bestandig Følge af steds-
 ønskede, nye og mættede Følelser. Hvis vi sandselige Men-
 nesker vare omringede med lutter usorgiængelige Ting, og
 eet opfyldt Ønske var tilstrækkeligt til at møtte os for vor
 hele Livs-Tid, hvor kædsmælig vilde da saadan en Ver-
 den være for os! Vort Levnet skulde henflyde uden alle
 Drifter ligesom en Sovn; Vi skulde forgiæves have det
 Behagelige i vore Følelser; Frugtbarheden i vor Indbild-
 ning, alle vore Kræfter; en øvig Ækel skulde quæle os i
 Stedet for en tillokkende Hunger; da derimod denne for
 os saa vel udsgæte Forgiængelighed stedse giver Verdens og
 vort Levnets Scener nye Øndigheder, vedligeholder os be-
 standig i den behagelige Forventning af nye Fornøjelse,
 og bliver i Livets Møysommelighed den sikkerte Kilde til
 nye Glæder, i det vore Ønsker sjælden gaae ud af deres
 Sphære. — S. 126. Hvad skulde vor Sædelighed være,
 naar denne med saa megen Viisdom for os afveyede Tinges-
 nes Forgængelighed og Usuldkommenhed ikke kom vor For-
 nuft til Hjælp, og brod vore Begierligheders Hæftighed?
 Og da vor hele Natur paastaaer, at dette jordiske forte
 Liv umuelig er vor hele Bestemmelse, men at det ikke kan
 være andet, end den første Begyndelse af vor Tilsværelse og
 Forberedelsen til et fuldkommere Liv; hvor uovervindelige
 skulde denne Jords Tilletkeller blive os; hvor uovervinde-
 ligt skulde det blive for vor Land at opløste sig til huint Liv;

„ hvor ubetydelig, hvor forhadt skulde Tanken derom blive
 „ for os, dersom de igentagne Følelser af Forgiængeligheder
 „ ikke endelig trættede os, og beredte vor Siel, ved den op-
 „ vakte Længsel efter et fuldkommene Liv til denne salige For-
 „ fatning? — S. 127. Just dette store Lod (af Onder)
 „ som vi holde for en tung ufortient Tilsikkelse af Forsyнет,
 „ er maaskee endnu intet uden den naturligste Følge af vores
 „ egne Feyl. Og om det end var en umiddelbar Tilsikkelse,
 „ saa udfordrede maaskee vores Sindslidelsers Hæftighed samme
 „ mes hele Vægt; og vor Dyd, som nu forekommer os saa
 „ meget trykkelig derved, skulde maaskee uddunste i de lætsin-
 „ digste eller skadeligste Sindslideler, saasnart denne Vægt
 „ det allermindste blev lættet. Vi tiltroe vor Svaghed for
 „ meget, naar vi tiltroe os, endogsaa uden Modgang den
 „ samme Maadelighed, Forsigtighed og Beskeedenhed. Det
 „ er naturligt, at den nærværende Følelse af det Onde lætte-
 „ lig er for stor for os. Men hvor saa Onder ere der, hvil-
 „ ke vi, naar vi have overstaet dem, skulle ønske ikke at
 „ have haft og paa hvilke vi ikke skulde tænke tilbage med
 „ Taknemlighed og Fornsynelse? da derimod vores meest glim-
 „ rende Lyksaligheder, saasnart de ere forsvundene, ogsaa til-
 „ lige have tabt al deres Undighed og Værdie for os. En
 „ fuldkommen Lyksalighed giver vor Sandelighed, ligesom
 „ de drevne og dobbelte Blomster, alt for megen Næring,
 „ at Dyden derved kunde komme til sin frugtbare Modenhed.
 „ Hvor finder man den største Klogskab, hvor den største
 „ Standhaftighed, hvor de ødelæste tanker af Hosymodighed,
 „ hvor den smmeste Følelse af Vensteb, Medlidenhed og
 „ Menneste-Kærlighed? Virkelig allermindst hos de forkæ-
 „ lede egenkærlige Lykvens Undlinger. Korset giver Sielens
 „ sin sande Storhed og Værdighed.” — Vi kan fremdeles
 „ ey undlade, at anføre af den anden Deel et fortræffeligt Styk-
 „ ke om Sindslidelerne, hvor i Forfatteren vel har tilstaaet,
 „ at de have mere Deel i det Gode, hvorved Verden bestaaer,
 end overlagt Dyd, men tillige viist, at dette har saaledes
 været Skaberens vise Hensigt i vor moraliske Naturs Anlæg,
 at, ligesom Fornusten skulde styre Sindslidelerne, saa skulde
 disse komme Fornusten til Hjælp, saa at den svageste Deel af
 vor moraliske Natur ogsaa maa hælpe til at vedligeholde det
 Godes Overvægt i Verden. Han viser og, at det er en ugruns-
 det

det Bebreydelse, man lgør Christendommen, ligesom den skulde fordomme Sindslidelerne, som et oprindeligt Onde, og besale os at udrydde de Drifter, som Skaberen har indplanter os. S. 147. „Christendommens store Stifter fiends-
„te Naturen alt for vel, at han ved sine Lærdomme skulde
„have forstyrret sin øvige Viisdoms Gierning. Hans Hen-
„sigt var aldrig at forstyrre Naturen; Hans Øyemeed var
„igien at op løste den til sin sande Bestemmelse, ved at brin-
„ge den igien i sin oprindelige Orden, og igien at give For-
„nusten det den tilkommende Herredomme ved den fornødne
„Oplysning og Hielp, at den med Sikkerhed kan lede hin
„til vor sande Lykhaligheds Befordring og holde den i sine
„Skranker. Og dette er tydelig Skaberens vise og velgior-
„rende Hensigt med vor Naturs Anlæg. Thi alle disse sand-
„selige Drifter ere saaledes styrede, at de ved Fornuftens
„oplyste Veyledning, selv blive meest velgiorende Dyd, at
„de selv komme Fornusten til Hielp i Dydens Udvælelse, og
„dessoruden ogsaa ved en aldeles Mangel paa Oplysning,
„dog i deres Virkninger maa beklæde Dydens Sted, saa vidt
„det kan skee af blinde Drifter. Hvor lykkelig staar ofte
„den forfængeligste Ærgierrighed i Stedet for den ødelæste
„Kærighed til Fædernelandet; og hvor noye opfylder den
„nedrigste Frygt for Skam den redeligste Troeskabs Pligter!
„hvor ofte beklæder den barskeste Haardhed Netsærdighedens
„Sted, og iden læstindigste Blødhertighed den meest god-
„giorende Menneske-Kærigheds Sted! Hvor megen Vin-
„skelighed, hvor mange nyttige Opfindelser frembringer
„ikke Gierrighed i Verden! Hvor mange vise og fællesnytti-
„ge Instalter gør ikke den egennyttige Herkesyge, alene for
„at formere sin Storhed; og hvor mange tusende redelige
„Familier underholder ikke den grumme og alt kun for sig
„selv føleslos opslugende Overdaadighed, alene for stedse at
„forskaffe sin Umættelighed nye Næring! Men ved den
„mindste Tilsætning af Fornust og Religion blive deres Virk-
„ninger allerede mere godgiorende og sikrere, og den meest
„oplyste Dyd selv kan ikke undvære deres Hielp. Vor For-
„nust alene er for kold. Vor Netsærdighed, vor Godgios-
„renhed, vor Bestræbelse, at opfyldে vort Kalds Pligter,
„skulle utallige Gange være alt for langsomme i deres Virk-
„ninger, dersom de besynderlige naturlige Tilbøreligheder

„ ikke kom os til Hjælp, og med deres Tilskyndelser gave
 „ Fornuftens Bevægningsgrunde en mere levende Virksom-
 „ hed. Selvkjærligheden arbejder altid med os. Den styr-
 „ ker den modige Helt, som opofrer Fædernelandet sin Noe-
 „ lighed og sit Liv af den ædelste Kjærlighed for samme, med
 „ Forsikringen om Uddelighed, som den foreholder ham;
 „ og den underholder den Viise i sin natlige Baagen, end-
 „ ogsaa da, naar han arbejder paa at oplyse Verden, og saa
 „ ger at opvække Menneskene til at tæmme deres Begjærlig-
 „ heder. Fornuften maa med sin Kjærlighed dæmpe vore Be-
 „ gærligheders uordentlige Heede, og disse maa derimod
 „ med deres Ild give hin den fornuftne Varme. Uden den-
 „ ne viise Indretning havde Gud giort Dyden for vanskelig
 „ for os, og den skulde ingensteds være kommen til en frugt-
 „ bar Modenhed.“ Vi maae blot noyes med at anprise til
 Læserens Opmærksomhed den dyrebare Theorie, Forsatteren til
 Slutning har foredraget om Guds Forsyns Bestyrelse i Hen-
 seende til Religionen, Overtroen og Vanstroen, og de Udsig-
 ter, han haraabnet os i Fremtiden over den christelige Re-
 ligions videre Udbredelse og bedre og fuldkommere Tilstand.
 I sør finder man og her nogle fortræffelige Tanker om den
 Fordeel, som den uindskrænkede Frihed i at tænke tilbringer
 Religionen. S. 185. „ Skulde denne Frihed i at tænke
 „ stedse være indskrænket ved truende Love, hvor snart skul-
 „ de Overtroe, med disse Vaabens Hjælp, sage at udbrede sit
 „ Herredommes Grænder over Sandhedens og Fornuftens
 „ hele Rige; hvor tyranst skulde den med sit Blye-Scepter
 „ regiere over samme, og hvor sorgelig skulde i Cærdeleshed
 „ Religionens Skæbne herved være! Den skulde aldrig fun-
 „ ne haabes, at komme renset fra de menneskelige Villæg til
 „ sin første guddommelige Enfoldighed. — Imidlertid
 „ skulde al denne Evang ikke mere forhindre Vanstroens Til-
 „ væxt. Ved den mere oplyste Philosophie og Critik skulde
 „ denne hemmelig fun udbrede sig saa meget mere. Lasters-
 „ ne skulde derved fun blive saa meget dristigere og almindel-
 „ ligere. Og saa lange den af Frugt for Lovene maatte bære
 „ Religionens Maske, skulde dens forgiftige Grundsætnings-
 „ gers Skadelighed aldrig saa tydelig kunde fiendes, og dens
 „ Fadelige Virkninger aldrig med saa tydelig Fremgang fun-
 „ ne forebygges. Men nu, da Vanstroen, under Tænker-

„ Friheden misbrugte Beskyttelse, tager sig den Ret med den frækkeste Forvovenhed, at angribe Alt, hvad der nogensidig har været Fornuftens og Menneskeligheden helligt nu vinder dens Sandhed fra alle Sider. Thi da den bestyrker sine Angreb med alt det Sandsynlige, som den kan laane af Philosophien og de skjonne Videnskaber, og da den ikke mere nu tør sige til Undskyldning for sine mislykede Angreb, at det er den ikke tilladt at forestille Religionen i dens sande Svaghed; saa er ogsaa alt det, som nu holder sig imod dens Angreb, sikker uovervindelig guddommelig Sandhed. Alle disse Angreb ere forsædelige for Overtroen; den kan ikke staae sig derimod; alle de Saar, den nu bekommer, ere dødelige; men dette er en nye Vindring for Sandheden. Nyfigenhed og Enthusiasmus, som ved denne Sikkerhed blive stedse tilbørlige til at paansde Religionen deres Tillæg, tør ved denne Vantroens skarpsigtnige Aarvaagenhed ikke vove at ville forbinde dem dermed. Men dette giver den just dens tilhørende guddommelige Einfoldighed igjen; dette gør den just saa meget stærkere, saa meget guddommeligere, saa meget ørværdigere for Fornusten selv.“

(Beslutningen folger.)

Leipzig. Einige Briefe eines Predigers an seinen Sohn über die Gottesgelahrheit. 1773. 160 S. 8v. Den ubenøvnte Udgiver har ikke givet nogen Efterretning om Forfatteren, men siger os alene for hvad for et Slags Læsere han har udgivet den. Begyndere i Theologien, som har endnu ikke været længe paa de høye Skoler; Lærere, som gjerne ville meddeele deres Discipler et godt Raad, naar de ere i Begreb med at besøge et Universitet; og endelig unge Prædikantere, som finde for godt at indhente eller forbedre hvad de kan have forsømt eller behandlet paa uriktig Maade; disse ere de Personer, som Han har vildet tiene med disse Breve. Det unge Menneske, som de skulle være stilede til, kan have lært meget godt og nyttigt deraf. Man vil og derudi finde mange enkelte Forslag, som ere gode og sunde men det uagtet maatte dog Forfæsterne vel have været indrettede paa en anden Maade, naar deres Nutte skulde have været ganske almindelig. Her bliver forudsat et ungt Menneske,

nesten, der langt bedre er blevet forberedet i Skolen, end Een iblandt Hundrede pleyer at være. Han er de Døde og levende Sprog mægtig; i det Hebraiske behøver Han ingen videre Undervisning; i det Græske er Han kommen saa vidt, at Han allerede uden videre Medhjælp paa egen Haand kan give sig af med det N. Testamentes Forklaring; Philosophie, Historie og Veltalenhed ere ham bekendte Ting, hvorved Han ey har vidre at see paa, end at Han intet glemmer igien, og i al Fald tilstopper nogle Huller; at bedømme alle sine Lærere, er ham en ringe Sag; Den Orden, i hvilken Han skal studere, veed Han for længe siden, og herover henviser Brevskribenten sin Søn alene til det, som allerede hjemme er blevet ham sagt. Hvem vil nu ikke ønske den gode Hr. Fader til Lykke med saa habil en Søn? Dog kan man ikke fortænke Læseren, om Han formoder, at det maae være gaaet den gode Mand, som det gaaer mange Fædre og Rectorer, som betragte Frugterne af deres Hemskylder med et Forstørrelsес Glas, og sætte den unge Begynder saadanne Tanker i Hovedet om sin allerede erlangte Duelighed, der fordervede ham for hans heele Leve-Tid. Imidlertid har Brevene derved tabt meget af deres Brugbarhed. Man søger derudi forgivses de Anviisninger, som just pleyer at være de fornsdneste for unge Studentere. Desuden ere Forskriftersne ofte saa almindelige, saa at en Begynder deraf ikke kan vide, hvad Han har at giøre dermed, eller hvorledes Han skal bringe det i Udvælelse, som bliver ham raadet f. e. S. 9.
 „For alle Ting læs ofte LXX; thi det er bekjent, at det
 „N. Testamentes Skrivemaade herved bekommer et stort
 „Lys.“ Men hvorledes skal Han bære sig ad dermed? Forsetteren har ey andet Øjemærke, end af sin Søn at dansne ret en god Præst. Han underriller altsaa bestandig det, som Præsten maae vide, fra det, som stikker sig for lærde Theologer og for Theologer af første Rang, og driver hos sin Søn og Lærling som paa en Hovedsag. Paa nogle Steder synes Han vel at eftergive Prædikanten noget for meget; men overalt kan man dog ikke sige, at Han har giort ham det alt for Lært. Man skulde have Alrsag til at ønske vore Tider til Lykke, om enhver, der opofrer sig til Prædike-Embedet, var for Alvor betænkt paa at lære saa meget, som her bliver fordret, og dog kan man ikke sige, at Forsetteren, er gaaet

gaget for vidt i sine Fordringer. Hørnemt ielig vilde man have Phychologiens, den naturlige Religions og Physikens Studering anbefalet ved nogen mere Eftertryk. Det er godt, at Førfatteren søger at vænne sin Søn til egen Eftertanke og til at prøve hvad Han læser og hører, og ofte med Eftertryk advarer ham for den skadelige Tilhængenhed til sine Lærere, der ikke lader ham blive andet end en Tilbeder af dem. Derudi har Han Ret, især da Han advarer for overilede og utidige Fordomme, og raader at opsette meget til tilkommende Undersøgninger. Forresten ere Brevene ikke skrevne i nogen strenge Orden. De fem første handle om Bibelens Studering. Den Unge skal, førend Han betiener sig af Lærerens Anvisning, lære at forstaae Bibelen ved egen Flid, i det mindste i Henseende til dens Hoved-Indhold med vankelige Steders Tilsidesættelse; hvorimod man ikke kan have noget at indvende, naar man kun virkelig kan forudsætte det, som herved maae forudsættes. Thi ellers vænner den Unge sig til Forklaringer af Glosebøger, som den bedste Lærer siden ikke saa let kan bringe ham af Hovedet. Man maatte vel alene give dem dette Raad, om hvilke man er overbevist, at de have en rigtig og sikker Smag i de gamle Læsning, og dem som man kunde tiltroe de historiske Kundskaber, som ere nødvendige til den noyagtige og historisk-sande Forstand af det N. Testamente. Østere Læsning i Sammenhæng og Stedernes Sammenligning iblandt hinanden bliver anprisst som det sikreste og korteste Middel. Dernæst anbefaler Førfatteren Forelæsninger over den bibelske Critik, Indledninger til de Bibelske Bøgger, Hermeneutik, og nogle Exegetiske Collegia, og forlanger, at hvad hans Søn har hørt af sin Lærer, det skal Han sammenligne med og prøve efter det, som Han ved egen Flid havde bragt herud. Det 6. 7. 8. Brev handler om den symboliske og dogmatiske Theologie; det 9de om Kirkehistorien; 10de om Polemiken; 11de Pastoritiken og Kirke-Retten; 12de Pastoral-Theologien; 13de den theologiske Litterar-Historie og Encyclopædie; 14de Læsningens Valg, Sprøgene, Historie og Philosophie; 15 og 16de Homiletik og Øvelser i at prædike.

Frankfurt og Leipzig. Homiletik von D. Carl Friedrich Bahrdt. Mallem convivis quam placuisse Cocis

1773. 3 $\frac{1}{2}$ A. 8v. Saasom Forfatteren ey alene er en tæn-kende Theolog, men og bekjendt som en god Prædikant, saa har man ikke taget denne hans forte Anviisning til at præ-dike i Haand uden med den Forventning, at man ſkulde fins-de meget Godt derudi, og man har heller ikke derudi fundet ſig bedragen. Jo viffere det er, at Mangen en ved at studere Scaturen og gode Mønſtre ſkulde have dannet ſig til en gandſke taalelig Prædikant, hvis Han ikke ved Negler, ſom endſten vare reent forkeerte, eller dog ikke aſpassede efter ham, var bleven forledt paa Alſveje og vandt til det Unaturlige og Evungne: desto mere betænkeligt og vanfæligt er det her at give Negler. Skulde det altsaa ikke være raadeligere hellere ſlet ikke at docere nogen Homiletik? Hr. B. erklører ſig her-over, Han ſkulde ſelv anſee Homiletiken ſom et malum ne-cessarium for middelmaadige Hoveder, hvis den og ey under-tiden ved den forkeerte Methode blev giort uſvendig for gode Genier, da man under Navn af Theologie foredraget unyt-tige Svisſindigheder og Theorier, der ikke ſkifte ſig for Præ-dikeſtoelen, i et for de Christne i Almindelighed uſorſtae-ligt Sprog. Hr. B. betrægter Homiletiken ſom et Middel til engang nogenledes at aſhælpe dette Onde, hvis Virkelig-hed vel ikke gandſke kan nægtes, indtil man kan finde paa kraſtigere Hiælpemidler derimod. Alt kommer herved an paa Docenter og hans Methode. Forfatteren beskriver ſin i For-talen og Ingen kan falde dens Nyte i Evil. Han plejer ey alene at forklare Theorien af Homiletiken og de deraf fly-ende Negler; lader ey alene anſtille jævnlige Øvelſer og For-ſog; men giver og ſine Tilhørere, foruden de fornemmeste Taleres Skrifter, ogsaa dogmatiske og moralske Boger i Haanden, og viifer, hvorledes de ſkulle læſe, hedgmme og bruge dem. Paa denne Maade kan man vift nok læt komme til at inſee, hvor ilde den Skolastiske Viſſdem bliver an-bragt paa Prædikeſtoelen, og at man paa en practiſt Maade maae ſtudere ſaavel Troens ſom Sædernes Lære og indrette deres Foredrag efter den gemeene Mands Begreb. Forfatte-rens Bemærkninger og Negler har behaget Recensenten. Hans Anviisning er fort og indbesatter Kun ſaa gandſke be-ſtemte Forſkrifter; hvilke vift nok lættelig kan ſcifte mere Skade end Nyte. Derimod bemærker Han desto flittigere, paa hvor mange Maader man i enhver Fald kan gaae til

Værks, og overlader det til egen Vedommelse, hvad for en Maade man vil foretrække. Rhetorisk Kundskab sætter Han allerede forud, og forbigaer derfore alt hvad den hellige Talekunst kan have tilfælles med Talekunsten i Almindelighed. Han handler om Thematets Valg, om Textens Valg, om Overgang fra Evangs-Texten til et frit Thema, om Anskaffelsen af de til Thematet fornødne Materialier, om dets og Textens Disposition, Textens Forklaring, Votum, Exordium, Transition, Proposition, Deelning, Application, Elocution og Action. Forfatteren udgiver vel sin Homilitik fun for et blot Skelet af denne Videnskab, som først ved Docenterne maae bekomme sin Udbildning. Dog ønsker man, at det og iblandt tilkommende eller allerede virkelige Prædikantere maae bekomme mange Lesere, hos hvilke Estertanke nogenledes kan beträde Docentens Plads, i sær naar de tillige ville anstille en betenk-som Sammenligning af disse Forfæster med nogle gode Mønstre.

Leipzig. D. Ernesti Christiani Westphal. JCti & Antecessoris Halensis, Interpretationes Juris Civilis de libertate & servitutibus prædiorum artis ordinedigestæ. 1773. 8v. Forfatteren havde for 3 Aar siden udgivet et Forsøg til en systematisk Oplysning over alle de romerske Love om Pant-Netten, og i Fortalen dertil handlet omstændelig om den Art og Maade, hvorledes enkelte Rets Materier vare at udføre, efter hvilken Han og havde udarbejdet bemældte Forsøg. Her leverer Han en Forklaring over en anden lige-saa vigtig Materie, og det i det latinske Sprog, saasom nogle med Det har holdt for, at det i mange Henseender var bequemmere, naar Materier af Love, skrevne i det latinske Sprog, skulde forklares, ogsaa at afhandle dem paa Latin. Den Methode, Forfatteren bruger, er bekendt af andre Arbejder. Nemlig den heele Materie bragt i behørig Orden, bliver først foredraget, enhver Satz bestyrket med alle hidhenhørende romerske Love, enhver Lov ey alene som sædvanlig allegert, men ganske afstrykt, og om disse Love behove endnu en kritisk eller anden Oplysning foruden den i Hphen, bliver samme end ydermere tilføyet. Det ganske Værk er afdeelt i Sectioner. Den første indbefatter en For-tegnelse paa alle de gamle Juristers Skrifter, hvoraf Love her

her forekomme, iligemaade over de Keyserlige Constitutioner efter Tidsregningen. Den anden Section leverer den Lære de libertate prædiorum i 17 Kapitler. Først forekomme de almindelige Læresætter de libertate unius prædii privatū respectu alterius, de Jure Socii in prædio communi, de jure locorum publicorum generatim. Dernæst skrider Forsatteren til de enkelte, og foredrager den Lære de viis publicis, de silvis publicis, de pascuis publicis &c. I tolvte Kapitel handler han om remediis Juris libertatis prædiorum & locorum publicorum defendendæ canssa introductis generatim, og i de følgende de novi operis nuntiatione, de interdicto aut vi aut clam &c: I den tredie Section er den Lære de Servitutibus foredraget, og atter forekomme her først de almindelige Læresætninger, hvorpaa følge de speciale de usufructu nonnullarum rerum speciatim, de reditu, de usu &c. videre de modis servitutes constituendi & acqvirendi, de amissione Servitutum, og endelig de Actionibus servitutum caussa proditis, de interdictis servitutes spectantibus generatim & speciatim. Det hele Foredrag er alene stilet paa den reene Romerske Ret, fordi Forsatteren troer, ey uden god Grund, at enhver Ret først maae læres for sig selv af sine Kilder, førend man bekymrer sig om, hvorvidt man i Tyskland betiener sig deraf eller ikke.

Bremen. Dat Rigische Recht und de gemeinen Stichtischen Rechte ym Sticht van Riga geheten dat Riger Recht, nebst Dionysii Fabri Formularie Procuratorum mit einem vollständigen Glossario, herausgegeben von Gerhard Oelrichs B. K. D. Thro Röm. Rays. Maj. Rath 1773. I Alph. 22. N. M. 4. Hr. Oelrichs leverer her en nyttig Samling til den tydiske Rets Oplysning. Det er ikke Romerne alene, der have den Ere, at fremmede Folk har optaget deres Love. De Tydiske kan rose sig af det Samme, som Liefland her er et Beviis paa. Samlingen indbefatter 3 Stykker. 1) Die noch nicht gedruckte Statuta von Riga gemacht 1542, thi de af Hr. Pufendorf i den første Deel af hans Observationes publicerede Statuta Rigenlia, ere vel, som her i Fortalen bliver viist, blevne dertil ved Afskriverens Vildfarelse. 2) Das

Ris.

Rigische Ridder-Recht, hvilken Erkebispe Albert meest har ladet sammendrage af Sachienspiegel, allerede trykt 1549 i liden 4to formodentlig til Rostock, men er forlænge siden bleven saa rar, at man meest har behulpet sig med Haandskrifter. Arndt i hans Lieflandiske Chronik har leveret nogle mærkværdige Steder i det høytyske Sprog, saa falske oversatte, at man ofte næppe kan bare sig for Latter. 3) Des Dion. Fabri. Formulare procuratorum oder Procesz und Rechtsordninge der Ridder-Rechte in Liefland von 1538. Begge de første Samlinger tiene meget til den tydste Rets Oplysning, og omendskjondt Ridder-Retten meest er taget af den Sachsiske Ret, saa forekomme dog mange Punkter, som ikke staae i denne, og den tiener og hist og her til at finde den sande Meening af den Sachsiske Lehnret. Formulare gior derudi en fortræffelig Nutte, at man kan see deut ved de Romerske Forandringer forvirrede tydste Rets forfatning og Processen i sin gamle Bestaffenhed. De, der holde for, at i Processen maae alt udtrykkes halv tydsk og halv latinse, ville her lære, at deres Forsædre har fundet udtrykke alt paa Tydsk. Derpaa kunde man give mange Prøver. Det tilføyede Glassarium løtter endogsaa for Mænd, som kende det tydste Sprog i sin heele Omfang, Umagen i at læse og studere denne Samling med tilbørlig Flid og Opmærksomhed, og det er et nyt Beviis paa Udgiverens store Indsigt i dette Fag.

Brunswig. Urban Frid. Benedict. Bruchmanns, der Arzneywissenschaft Doctor, und Herzogl. Braunschweigischen Leibarztes, Abhandlung von Edelsteinen, zweyte, verbesserte und vermehrte Auf-lage 1773 815 S. st. 8v. Den første Udgave kom for Lys set 1757, men er her blevet saaledes forsøgt, at man fuldkommen kan ansee nærværende, som et ganske nyt Værk, som allerede formedelst den Fuldstændighed, hvormed Materierne ere afhandlede fortienner Naturforskernes Opmærksomhed, Hr. Livlægen har i mange Aar tilsammenbragt en kostbar og talrig Samling af Edelsteene og allerede, som bekjendt er, under sin berømte Faders Anbefrelse, gjort sig bekjendt med Natur-Historien, og dermed forbundet en udbredet Belæsenhed. Forsætteren har med en roesværdig Beskedenhed foretaget

sig vigtige Forandringer med sin Bog. Et tilføjet Anhæng kan og giøre Philologer og Oldsagers Forskere en nyttig Dieneste, da samme er en Commentar over nogle ubekendte Steen-Arter, som Plinius og andre Skribentere melder om. Et fuldstændigt Register giør Værket endnu mere brugbart. Man kan ikke slaae nogen Side op, hvor jo Forfatteren med en for en lerd anstændig Frimodighed og Beskedenhed afviger fra visse nyere berømte Naturforskeres Liv-Hypotheser, og overalt tilføjer de Grund, der har foranlediget ham til at forsøre andre Safer. Foruden Naturhistorien om Edelsteenene handler Forfatteren og om deres Bearbejdelse hos de Gamle saavel som hos de nyere. Man forbigaar Classificatior og nærmere Indhold af et Skrift, som man er forvisset om vil desuden finde mange Lexere, hvilke det og i Sandhed fortiner.

Berlin. D. Johann Gottlob Gleditsch, Pflanzenverzeichniß zum Nutzen und Vergnügen der Lust- und Baumgärtner, und aller Liebhaber von fremden und einheimischen Bäumen, Sträuchern und Staudengewächsen, die zur Beförderung einer bessern Erkenntniß im gemeinen Wesen, auch sonst in vielerley botanischen, physikalischen und oeconomischen Absichten, sowohl in öffentlichen als andern Gärten; abwechselnd unterhalten werden: nebst Kurzgefaßten Anmerkungen, die deren Pflege, Vermehrung, Pflanz und Blühezeit, Wurzeln, Früchte, äußerlicher Zustand, Standplätze, Nutzen und verschiedentlich veranlaßte Experimente betreffend. 1773. 370 S. st. 8 v. foruden Register og Fortale. Forfatteren af denne nyttige Haandbog fører foruden de nyere botaniske Navne tillige de ældre an og et dobbelt Register, som henviser til Bogen, giør det endnu brugbarere til at efterstaae for dem, for hvilke det er bestemt. Det eene er blot latinſt over Vie Navnene, det andet tydſt latinſt efter trivial Navnene. Indhold og Absigt seer man af den udførlige Titel, og end mere af Fortalen. En saadan bequem og ikke alt for stor Haandbog feyde i sin Art, og til at forfatte samme var Hr. Gleditsch frem for alle oplagt, som den, der allerede forlænge siden paa det fordeelagtigste er berømt som oeconomist

Botanist. I øvrigt er Ordenen alphabetisk, saasom det her ikke kommer an paa hvad Plads en Plante har i Systemet, hvilket Botanisten allerede veed eller dog sat kan finde.

Göttingen. Anfangsgründe der Naturgeschichte, entworfen von Johann Christian Polycarp Erxleben, der Weltweisheit Professor in Göttingen ic. zwote, vermehrte und verbesserte Auflage, mit Raufern 1773. 592 S. 8v. I den nye Fortale bestemmer Forfatteren sin Plan til en almindelig Naturhistorie, hvor ved denne Lærebog frem for andre udmaarker sig, meget udforslig. Derved søger Han at undgaae den Esrhed, som kommer af det, at man intet videre angiver end de blotte Kienderes mærker, hvorved Legemerne understille sig. Hr. E. stiller sin Universal-Naturhistorie i Sammenligning med Universal-Historien af den egentlige Historie. Den er ikke noget tørt Udtog af den specielle Naturhistorie, men en Betragtning over de naturlige Legemer i Almindelighed og i det Gandske, foredraget i en systematisk Sammenhæng, i Hensigt paa de naturlige Legemers vexelsidige Forhold, o. s. v. I denne nye Udgave ere nye Opdagelser indlemmede paa hørige Sieder, Theorien om Fiskenes Hørelse foredraget efter Hr. Campers Opdagelse, og de til Oplysning fornødne Kobbere tilføjede. Recensionen af markværdige Skrifter er opfyldt og fortsat indtil nærværende Tid, og Indretningen af denne Bog er overalt saadan, at man kan bruge den som en bequem Haandbog, endogsaa uden at høre Forlæsninger derover.

Leipzig. Supplementa in Jo. Z. Platneri Institutiones Chirurgiae Auctore Ernest. Platnero. P. I. c. Fig. 1773. 296 S. 8v. Den Platneriske Lærebog i Chirurgien skal endnu immer i sin Art være et Monst. Det er fors nemmelig Materiernes Valg og det kiernefulde Udtryk; der saa meget anpriser den. Der feylerede den intet, uden de nyere Tiders Opfindelser, siden dens Udgave. Den Tanke at udfylde sin Faders Lærebog, gior Hr. Pr. Platner Ere, og dens Udsørelse vil vist finde Kienderes Biesald. Hr. Pl. har med Valg compileret det Vigtigste iblandt de Nyere, og bedømmer selv overalt nyere Theorier og Operationer. Her at

at sammendynge alt Nyt syntes ikke overeenstemmende med Øvemærket. Endog den praktiske Læge finder her lærerig Undervisning over Inflammationernes nyere Theorie, hvilken Hr. Platner for en Deel antager og for en Deel anderledes indskräcker. Det bliver aldeles bevist, at der og gives en Inflammation, som har sit Sæde i Aarerne. Over Crusta inflammatoria er og samlet meget Godt. Denne Deel udfører den Platneriske Lærebog til Enden af Amputationerne. De Øvrige skal følge i tvende efterfølgende Supplementer. Man har endnu noget om Fortalen at erindre Derudi handles om historia litteraria Studii Medicæ scribenda. Forfatteren indskräcker her Alt til historiam dogmatum og forkaster den biographiske Deel af den medicinske Historie som noget ganzt unyttigt. Saa meget tilstaaer man, at historia dogmatum er af nogle bleven forssmt og at Mange, i den biographiske Deel har fast ikke foredraget andet, endubetydelige Smaaheder. Men skulde vel og denne Deel, naar den behørig blev behandlet, slet intet nytte, og intet bidrage til dogmatum Oplysning? Man troer, at Hr. Platner herudi gaaer forvidt. Han synes og at sætte ringere Pris paa Historien om Medicinens udvortes Tilstand, end den dog virkelig fortiner.

Halle. Glossarium Manuale ad Scriptores mediae & infimæ Latinitatis ex magnis Glossariis Caroli du Fresne, Domini du Cange & Carpentarii in Compendium redactum & dicendi formulis auctum. Tomus secundus. 1773
 Denne Deel indbefatter alene det Bogstave C. Man kan vel ikke nægte, at jo dette Bogstave hos du Fresne og Charpentier udgjør en stor Deel Ark, men det er dog nok at befrygte, at den Hr. Epitomator ikke vil komme ud med det Rum af 6 Bind, som han har lovet, og at Værket maatte blive forvidtløftigt, hvorved dets Hoved-Øvemærke blev tabt. Adskillige Ord, som meget sjælden forekomme, kunde man her meget gjerne have sparet, og andre som ikke synes at høre her hid, endskændt de findes hos du Fresne og Charpentier. Af egne Tilsætter vil man kun finde meget saa.

No. 45.

R i s b e n h a v n s k e
E f t e r r e c t i n g e r
o m
l æ r d e S a g e r.

II. Hæfte. Torsdagen den 10de Novbr. 1774.

Sorøe. Beslutningen af Jerusalems Betragtninger over Religionens fornemmeste Sandheder &c. See forrige No.) Den Siette Betragtning om et til-
sommende Liv forestiller Haabet om samme, som et nød-
endigt Middel til Dydens Understøttelse og Opmuntring,
g grunder det iblandt andet derpaa, at Guld har skabt de
ørnufteige moraliske Væsener saaledes, at de stedse kunne vore
il hans Herliggørelse, og ønske øwig at kiende og elskje ham.
il Forvisning om dette Liv maa det slet ikke nødvendig væ-
r afgjort, om vore Sæle ere immaterielle Væsener eller ikke,
eller hvælkes den derved, om vore Sæle skulde være af
en Natur, at de ikke kunde være til uden Legemer. — Sy-
ende Betragtning om Menneskets Moralitet. Her
undersøges disse tvende Spørsmaale: 1) ere vi virkelig frie
Væsener? 2) er der en saadan virkelig Forskiel paa det vi kal-
er Ondt og Godt, som vi kan antage til en sikker og forbinds-
g Rettensnor for vore Handlinger? Ved Friheden forstaar
Forfatteren den Evne, at vi kan begynde, fortsætte, ende en
tanke, eller ogsaa bevæge og ikke bevæge vort Legeme,
den at vi dertil behøve meer end vor Beslutning. Denne
Friheds Evne vises meget vel at bestaae med den af Skas-
ren i vor Natur anordnede Grundlov, at vor Villie sted-
: maa rette sig efter den sidste Forestilling af det Bed-
e. Forfatterens hele Theorie om Friheden er kortelig ind-
bes

besattet i dette Stykke S. 255: „Jeg var med al min For
„nuft og mine Sandser en blind og unyttig Skabning
„naar jeg kunde forestille mig Tingene anderledes end jes
„soler dem; og jeg var den meest modsigende Skabning
„naar jeg skulde kunne ville noget andet, end hvad jeg nær
„værende forestiller mig som det Bedste. Men har jeg der
„for ingen Frihed? Dette var det samme, som om jeg vil
„de slutte, at jeg havde ingen Evne at domme, saasom der
„hverken ligger i min Hukommelse eller i min Indbildnings
„kraft. Jeg slutter meget mere med Tryghed saaledes
„eftersom jeg virkelig soler hos mig den Evne at domme
„men denne Evne er hverken en Egenstab ved min Hukom
„melse, eller min Indbildningskraft, saa er den en besyn
„derlig Kraft i min Siel. Hvorfors skal jeg ikke paa sam
„me Maade kunne slutte om min Frihed, som jeg soler lige
„saa tydelig? Jeg har i det Mindste en Evne at estertanke
„at betragte en Sag noye, at betragte den flygtig, at bliv
„staaende ved den første Forestilling, og at betragte den sr.
„meer end een Side, at oversee dens Folger og derpaa hol
„de mine Beslutninger tilbage.“ Man kan af denne Thee
rie uddrage følgende enkelte Safer: 1) at Frihedens Bru
lader sig erfare ved Foelsesen: 2) at den er en fra Forstand o
Villie forskiaellig Sielens Kraft: 3) at den kan bestaae me
Nødvendigheden i Forstandens Forestillinger efter Tingene
Indtryk paa os, og i Villiens Valg efter Forestillinger or
det Bedste: 4) at den bestaaer i Beslutnings-Evnen til Esten
tankens Anvendelse og Legemets Bevaegelser. Man maa ti
staae, at Theorien er vel uttaenk. Men uden Vil blive
der, i sær i Henseende til den fierde Saaz endnu noget at ini
vende, og dersor endnu noget mere at bestemme og legge ti
Min Estertankes og Bevaegelses Beslutning er jo altid i
Valg af min Villie. Nu, dette Valg skal jo altid være e
nødvendig Virkning af Forestillingen om det Bedste, og denn
atter en naturlig nødvendig Virkning af Tingenes Indtri
paa os ved Foelsesen. Oliver ikke da enhver min Estertanke
Anvendelse, enhver min Bevaegelse, som min Villies Val
ester en Forestilling om det Bedste, altid en naturlig nødve
dig Virkning, og hvad er da dette for en Frihed, som de
udi skulde bestaae? Vi troe, at denne Indvending fortien
endnu Philosophernes ganske Opmærksomhed, og da vil di
nde

uden Evil maae dem det vigtige Spørsmaal at afgisre: om ikke vi bør ansee vor Siels Frihed, som denne dens naturlige Selvvirkomheds (Spontaneitatis) Evne og Gestæftighed, formedelst hvilken den med sin Billies Beslutninger kan snoe og vende sig selv saaledes imellem modsatte Ting, at den kan vælge een og forkaste en anden baade efter sin Forstands Forestillinger, og uden samme, og imod samme? Og mon man ikke i dette Begreb alene finder den rette og soyelige Grund til al Moralitet, til Last og Dyd, til al Religion, al Politik, al Lovgivelse, al Tilsagnelse, al Straf og Vælsning, og begge disses Billighed og Retfærdighed. Sandt nok, det vil blive vanskeligt af Erfaring at bevise, at vi handler nos genvinde uden efter Grunde og bevidste Forestillinger; thi deels har vor alvise Skaber givet vor Forstand en særdeles naturlig Gestæftighed, og sat den til vor Billies Lys; deels har vi af Erfaring og ved Undervisning lært, hvor vigtig en Sag det er for vor Velfærdt, som den samme vor Skaber har indplantet os en naturlig Omhyggelighed for, i alle Tilsælte af nogen markelig Betydenhed at raadsøre sig med Forstanden; deels vide vi, at vor Menneskeligheds Ære derudi bestaaer. Men skulde der dog ikke være nogen Erfaring deraf? Man betænke, hvor ofte man udsver smaa ubetydelige Handlinger hen i Taaget, uden at være sig den allermindste Grund bevidst dertil, saasom at vi spille tidt med Hænder og Fodder, uden at vide hvorfor og ofte ey engang besinder os paa at vi have giort det, end sige paa nogen Bevæg. Marsag dertil. Man betænke hvor ofte vi blinker med Øjnene, og faste dem pludselig og udstadiig hist og her omkring fra een til anden Side; hvor ofte vi med det samme anvender og fortæller vor Opmærksomhed og Estertanke nu paa een, nu paa anden Ting, og ligesaa pludselig igien drageriden derfra, som naar vi under aaben Himmel spadserende seer os i Flæng hist og her omkring, uden at vi ere os bevidst eller kan gisre rede for nogen særdeles Grund til Opmærksomhedens endten første Opvækelse eller Fortsættelse over Tingens, endstiondt de selv ere Grunde til de Forestillinger, med hvilke de først faldt os i Øyne. Ligesaal vil det vel og være vanskeligt at bevise med Exempler, at Mennesker handler imod en endelig Decisions Grund. Thi som de allerede vide det, at det er et Menneskes Ære at folge sin Naturs Lys, det er, sin Forstands gode og sande Grun-

de, og derfor altid at raadsøre sig med samme; saa dog, naar de gierne ville handle derimod, fordi de stemmer ikke overeens med nogen deres sandelige Smag og Lyst, seer di sig altid om efter nogle modsatte Skingrunde til at besmykke sit Forhold med, og disse blive da den endelige Decisions Grund, hvorefter de handle. Men man betragte dette samme deraf Forhold ret noye. Skulde den selv samme Baklen; dette Ophold af Udsætelsen; den Opmærksomhedens Henvendelse fra Fornuftens sande Grund, for at opsoge sig nogen anden Modgrund, der kan smigre Lusten; den Reflexion man gør sig selv derover, at man nok burde saa giøre, men vil dog saa gierne see, om man ikke ogsaa kunde, med nogen Skin af Pligt, slippe derfra; ja, naar man endelig ikke finder nogen Modgrund, som man kan erkende for tilstrækkelig og overvægtig, at man da endelig overgiver sig til sin Lust og forsager Forstandens Tilsagn; viser ikke alt dette, at man maa have følet en fuldkommen Frihed til at have handlet fra først af imod Forstandens overveyende Grund, og at man gjorde kun Omsvøb for at faae noget at besmykke sig med. Nu folger man sin Lust, ikke fordi den er os en overvægtig Grund, men fordi vi ganske frit selv følger den imod den Grund vi erkende for overvægtig, og dette, at vi nogen Tid gjorde Ophold i dens Hyldestgiørelse, det viser, at den, ligesaa lidet som den forgjæves søgte Modgrund, har bestemt eller tvunget os med nogen naturlig Nødwendighed. Altsaa betænke man, om vi saa strax tor slutte, at, fordi vi fast altid og i vigtige Tilfælde raadsøre os med vor Forstand og den ved alle Leyligheder er gesæstig; fordi vi altid ere omhyggelige for at være forsynet med en endelig Decisions Grund, der kan i det mindste give vore Handlinger Skin af Pligter; om vi derfor bor slutte, at vi aldrig kan handle uden Grund og imod Grund. Kan vi det ikke, saa kan vi heller ingen Eftertanke bruge uden en bevægende Grund, som gav den sin Bestemmelse, og saa bliver dens Beslutning Villiens bestemte Valg, og i dennes Evne skulde dog Friheden bestaae. Men kan vi det, saa skal Moralitetens Forklaring, med al sit Tilbehør, ikke siden finde den allermindste Vankelighed, og vor berømmelige Forsatters Theorie skal da dermed ikke være igiendreven, men kun forsøgt, bestemt og forbedret. — I Afhandlingen over det andet Spørsmaal, finder man fortræffelige og vigtige,

tige, og for en Deel subtile philosophiske Tanker om den moraliske Følelse, om den naturlige Selvkærigheds og den sælfskabelige Menneskekærigheds Drift, og om Samvittigheden. Den sælfskabelige Menneskekærigheds Drift anseer Forfatteren, efter vor Tænkemaade, ganske rigtig som uafhængende af Selvkærigheds Driften S. 282: „I og for sig selv synes denne Kærighed til vore Lige ligesaa uafhængende, som Selvkærigheden. Thi den gaaer, ligesom denne, igennem hele Naturen og er ogsaa hos Dyrene. Thi uden Følelse af nogen Evang, gaae alle Dyr af een Slags Art, uden Mistillid, til hinanden, boe hos hinanden, forsvare sig indbyrdes. De see sig selv i enhver af deres Lige. Dette er den samme Grund i os. Mennesket er den største Skønhed for os og et lykkeligt Menneske det meest rørende Syn i Naturen. Uden Mennesker bliver den skønneste Udsigt inden fort Tid kædsmælig for os. I det Paradiis, hvor alle mine Ønsker blevne opfyldte ved Alander, og hvor jeg havde ingen Følelser af Hielpelosshed, vilde Synet af et Menneske henrykke mig og strax givre mig til hans Ven. Thi han er Kjæd af mit Kjæd, o. s. v.” — Den ottende Betragtning om Religionens Natur, sætter den i vort fornuftige og skyldige Forhold imod Guld, imod vore Medmennesker, og imod os selv. Den bestaaer i Henseende til Guld, i den inderligste og fuldkomneste Erbodighed for hans uendelige Storhed og Majestæt, i sammes ydmyge Tilbedelse, i hans uendelige Fuldkommenheders Betragtning, som vor behageligste og vigtigste Forretning, i sammes lydelige Ophøjelse med Erbodighed og Glede, og alle vore Medmenneskers Opsordring til selles Dyrkelse, i Taknemlighed, Paakaldelse, Hengivenhed under hans Forhyn, og en levende Attræae til at opfylde hans vise Hensigter og hans hellige Villie, og til at efterligne ham i hans Kærighed og almindelige Godgiørenhed, som en Egenstab, hvor alle Guds Fuldkommenheder foreene sig, og hvorved vore Pligter imod Næsten forbindes paa det nærmeste med vore Pligter imod Guld. Her morder os nogle fortræffelige Tanker om Godgiørenhed. S. 301: „Det er ved denne Guld, alene bliver Gienstanden for vor Tilbedelse, vor Fortroelighed, vor Kærighed. Der er i hans øvrige Storhed og Uendelighed intet vi tilbeder uden Godgiørenheden. Jeg

„ kan intet andet tilbede deri. Den bestemmer alene Værdien af alle Ting. Findes vi den i et fornuftigt Væsen, saa drager samme umiddelbar al vor Høyagtelse og Kærlighed til sig. Vi selv ere heller ikke nogen anden Fuldkommenthed mægtige. Vor Fornuft, vore Evner, vor Kundskab ere i og for sig selv alle ligegeyldige, de kunne ligesaam meget fortjene Verdens Afsky, som dens Høyagtelse. Ved en overlagt Godgiorenhed blive de alene adlede. Uden den er Helgenen en Sværmer, den Viise en Markedskriger, den skionne Mand en Comoediant, og Helten intet videre end en stærk Mand. Men derved, at Helten anvender sin Mands og sit Mods Storhed til at staane Menneskeligheden, til at bevare Friheden, til at beskytte Eyendommen, til at befæste den almindelige Roelighed; derved, at den Viise søger at anvende sin Skarpsindighed og sine Mætter paa at bestyrke Sandheden og Dydens, paa at opfinde nyttige Kunster og Videnskaber, paa at berige Jordens, paa videre at udbrede den almindelige Bequemmelighed, Sædelighed, Belanständighed, Dienstfærdighed, derved fortjene de alene en almindelig Høyagtelses og Kærligheds Fortrin. Endogsaa det allerhelligste, Religionen og Dydens, ere os alene hellige, kun formedest denne Godgivrenhed. Thi en Religion, som ikke givs os redelige i vort Kald, troefaste i vores Forbindelser, lydige med Drigeden, kærlige imod Ninge, medlidende imod Elendige, sagtmødige imod vores Fornærmere, lemældige imod Sverge, godgivrende imod alle; en Religion, som ikke lører os, hvorledes vi skulle føle ethvert Menneske i os selv, og ikke givs Kærligheden til vor Næste til den eeneeste Prøve paa vor Kærlighed til Gud; en saadan Religion er intet uden Enthusiasmus, den commesse, den farligste, den forfærdeligste Enthusiasmus, som forstyrre Guds vise Hensigter i Naturen, forneder Menneskenes Værdighed, adskiller det selvstabeligste Livs helligste Baand, givs Mennesker til Tigrer imod Mennesker, og Alterne endten til Forsængeligheds Skueplads, eller til de forfærdeligste Mordstelladser. Og saaledes ogsaa alt, hvad vi tænker os under Dydens Navn. Dyd, som ikke formindser Menneskenes Elendighed, som ikke givs Forbryelighed, Sikkerhed, Dienstfærdighed almindeligere, er et tomt Ord. Godgivren-

renhed udgør ogsaa dens hele Characteer. Uden den er Klogstab Lumshed, Gavmildhed Ødselhed, Høymodighed, Ager, Mildhed Grimasse. Uden den er ikke heller Retfærdigheden Dyd o. s. v." Kort at sige: Guds Kærlighed, som gør sig virksom i en almindelig Godgørenhed og Menneske-Kærlighed, er vor Religions Hoved-Sum. Men vi have desuden ogsaa Pligter, som umiddelbar sigte til os selv, og til vor egen fornuftige Natur, og som høre til vor Religion ligesaa væsentlig, som hine. Maar vi erkender et viis Væsen, som Verdens Skaber, saa maa vi finde os lige-saa højt forbundne til at leve overeenstemmende med vor fornuftige Natur, som at stikke os efter de Forhold, hvor i vi staae med vore Medmennesker. Paa disse Pligter mod Guld, mod andre, mod os selv, grunder sig det vi kalde Retskaffenhet, hvortil Haabet om Ewigheden er aldeles nødvendigt. Herved møder os fortræffelige Tanker. Retskaffenhet og Forsikring om et evigt Liv, ere de tvende Religionens væsentlige Grund sætninger eller den har ingen. Tilsidst nogle lærerige Betragtninger over den udvortes Religion, og de mange høytidelige Kirkeskitte i den Mosaiske Gudstjeneste.

— Niende Betragtning om Religionens Forhold imod Vantroe og Overtro. Her afskildres Vantroen i sine adskillige Gestalter, og efter sine forskellige Aarsager og Kilder, saasom en syg Forstand, en dyrisk Levemaade, en forsængelig Daarstab, en tom Hierne under en lerd Maske. Der er og den Vantroe, som en naturlig sund Forstand og et uskyldigt Hierte kan forfalde til. S. 354: „Ulykkelige Indtryk fra Ungdommen, en utilstrækkelig Underviisning, en alt for sikker antagen uriktig Grund sætning, en falsk Sandhedens Synspunkt, en overrumplende Wittighed, en ikke nok bemærket Hiertets Tilbøgelighed; hvem kan opregne alle muelige Anledninger, som kunde blinde en menneskelig Forstand? Men en saadan triumpherer aldrig med sin Vantroe; endnu mindre gør den sig et Kald deraf, at udbrede den. Religionen maa i det mindste stedse være ham hellig, for sin godgørende Indflydelses Skyld; og om han er en Menneske-Ben sørger han selv for dens Bedrigeholdelse. Han lader sig aldrig mærke med sine Evilsmaal uden til sin hemmeligste Ven. Med en hemmelig Kummer anseer han andres lykkelige Overbeviisning; og

„ han skulde holde sig selv for den uværdigste Menneske-Fiende; „ naar han formedelst sine Evil skulde forstyrre disse i deres lykkelige Roelighed. — Vi maa ikke dømme ham. Han hører for sin Skabers Domstol; Han alene kan bestemme, hvor meget Vildfarelse er Menneskets Skyld; Han skal dømme ham med Viisdom og Kierlighed. Vi ville bede for ham. Guld kan endnu oplyse ham.“ Den Vantroende, som med et ondt Hjerte forsætlig prædiker sin Vantroe til andres Forargelse og Forsørelse, og den Viise, som Religionen har dannet, skildres i Forhold mod hinanden. Nu Overtroen. Fortræffelige og lærerige ere Forfatterens Tanker om dens saa vel theoretiske som practiske Tilsætninger til Religionens Lærdomme uden forsætlig Ondskab mod Religionen selv. Her vises den Slutnings Urigtighed: Religionen er nødvendig til Staternes Vedligeholdelse og den borgerlige Sikkerhed, deraf er den intet uden et Stats-Paafund, et Værk af Statsklogskab. Dernæst igien-drives den Sætning: at en Stat og den almindelige Lyksalighed meget vel kunde bestaae uden al Religion. Her foredrages fremdeles Hoved-Indholdet af Bayles Afshandling om Cometerne, og hans bedragelige Spisfindigheder, for at overtale Verden til at troe en atheistisk Republikts Muelighed og Velstand, igiendrives, saa vel som og Mandevilles Viis om Lasternes Nødvendighed i en Stat. Derved forekommer læseværdige Tanker om Overdaadighed. Endelig besvares den Beskyldning mod Religionen, at den har bragt Enthusiasmum og Fanaticismum ind i Verden; hvorved forestilles os en vis ulastelig Enthusiasmus, ligesom fort foran en vis ulastelig Luxus. — Ved Enden af Oversættelsen er anført en Plan til tvende øvrige Deele af dette efter sin sande Fortjeneste og Fortræffelighed høystberømte Værk. Hvad Oversættelsen angaaer, da maa vi tilstaae, at vi deels i Tilslid til Hr. W. Flid, deels af en overveyende Lyst til fornemmelig at bestætte os med Skrifstets Indhold, har ikke givet os Tid til nogen Sammenligning, skonadt vi kan ikke nægte, at jo et Par enkelte Steder, der kom os til at standse og tænke paa Originalen, funde have givet os Anledning dertil. Saadanne Ord, som Fortrins-viis, burde maaßke ikke finde Sted i et Skrift, der burde læses af alle. S. 364 forekommer i 5 Linier 3 Gange det Ord Vantroe, og der skal
det

det uden Twil paa det mellemste være meent Overtroe, som nok maa findes i Originalen. For Resten finder man, hvad Oversættelsens Ord og Udtryk angaaer, endten et Forsvar eller en Undskyldning dersor i Fortalen, og for Stilens Læthed og Flydenhed en ey ugrundet Veronymelse.

Göttingen og Gotha. D. Gotthilf Traugott Zacharice freye und erklærende Uebersetzung der Psalmen. I Alph. 8 $\frac{1}{2}$ A. 8v. Forfatterens Absigt med denne Oversættelse er at give sine Tilhørere en Ledetraad i Hænder, hvorfaf de kan betiene sig ved hans Forelæsninger over Psalmerne. Han har dersor bemøjet sig for, som han selv siger i Fortalen, fort og tydelig at forestille den heele Kiede af Skribentens Tanker, og at udtrykke Ordernes Begreber paa hvert Sted, ikke med deels ligebetydende, deels med tydse Ord efter den hebraiske Idiotismus, men med en tilstrækkelig og noyagtig Bestemmelse i Oversættelsen. De af Digteren valgte Billeder har han fuldkommen beholdt, fordi de hørde til Digterens Begreber, men almindelige Talemaader, som blot ere foranledigede ved Talebrugen, har han forbyttet med rigtigere tydse; og man finder Udtrykke, som ere blevne dunkle, fordi Forfatteren har fundet fornødent at beholde den hebraiske Tænkemaade, oplyste ved forte i Parentheser indlemmede ligeegyldige Udtryk, eller og ved undersøvede Anmærkninger. Men i mange andre af disse Anmærkninger, som ere søyede under Texten, har Forfatteren havt til Øyne mærke at udmarke Kilderne til det G. Testamentes Begreber, og deres Forstellighed fra det N. Testamente egentlige Begreber. En forudstillet Indledning, som skal tiene til at give os noyere Kundstab om Sanges Brug, som ere af de ældste Læremaader iblandt Menneskene, og dermed forbundet en Art af Historie om Psalmerne og deres Forfattere. Iblandt disse forekommer først David. Den 23 holder Forfatteren for hans første Psalme, som den han kunde have forsærdiget ved sin Ophoyelse fra den nedrige Hyrdestand paaden Kongelige Throne. Heraf meener han den forbindelse lader sig bedst forklare imellem det Billede af en Hyrde og hans Forretninger, og det herlige Maaltid og Salelsen. Recensenten troer dog, at det hele Indhold røber

mere den Tid, da han har været udsat for Sauls og andre
 Fienders Forfærgelser. Alene den gode Psalme erkender
 Forfatteren, for ældre end David, og Moses som Forfat-
 ter dertil. Men man forunderer sig da over, hvorfør den
 hellere her finder Sted, end i Samlingen af hans Bøger.
 Der er heller ikke noget andet for den hele Formodning, end den
 ujældre Overskrift. Den 72 skal Salomo rimeligen have
 gjort. Men Recensenten troer, at det hele Indhold er
 derimod, og vilde hellere have **נַחֲלָה** oversat: auf den
 Salomo. I Øvrigt har Forfatteren riktig bemærket, at
 man kan frakjende Salomo den 127de Psalme, Asaph
 alle dem, der i Overskrifterne tillægges ham, og ligesaa
 Henian og Ethan deres. Herpaa taler Forfatteren videre
 om Samlingen af Psalmerne. Han erindrer, at den kan
 ikke være gjort paa een Gang. Rimeligen skal allerede i Da-
 vids Levetid den Deel af hans Psalmer være blevet samlet,
 som er blevet indført ved Gudstienesten, og som Leviterne
 har maattet betiene sig af. De Psalmer fra den 73 til En-
 den, skal efter Forfatterens Meening først være blevne til-
 føjede den første Samling efter det Babyloniske Fængsel.
 At de første 32 Psalmer i Begyndelsen har udgiort en besyn-
 derlig Samling, hvilken de andre siden ere tilføjede, dette
 holder Recensenten vel for vist: men at denne Samling alle-
 rede skulde have været til for det Babyloniske Fængsel, turde
 han ikke paastaae, især formedelst den 44 Psalme, som efter
 al anseende først skal være gjort i det Babyloniske Fængsel.
 De fleste Psalmers Oprindelse af den anden Halvedeel fra
 den 73 af sætter Forfatteren i de Tider kort for, under, og
 efter Fængselet. Dog erklærer han dem alle for Stykker,
 som har været til for Nehemias Død. Heraf søger han at
 udbringe et Bevis for disse sildere tilkomme Psalmers Gud-
 dommelige Oprindelse og deraf en Bekræftelse paa det G.
 Testamentes sildeste historiske Bøgers Guddommelighed.
 Recensenten bekjender, at dette Bevis er kommen ham util-
 strækkeligt for, fordi der imod Samlingen selv kan gjores
 saa betydelige Indvendinger. At Psalmerne staar i den tredie
 Classe af det G. Testamentes bibelske Bøger, skal efter For-
 fatterens Meening være kommen deraf, at de kom fra saas
 danne Forfattere, der aldrig i Henseende til deres Embede
 har været Propheter, og ligesom da de Skrifter vare for-

bundne med hinanden, der kom fra de egentlige Propheter, saa bleve og de Sidste tilsammenføyede. Men denne Grund indbefatter kun Svar paa det Spørsmaal, hvorför Psalmerne ikke staar i Classe med de egentlige Prophetiske Boger? Men et andet Spørsmaal er, hvorför ikke Psalmerne i den hebraiske Bibel ligesom i den græske Oversættelse er sat for ved Propheterne? hvilket endnu ikke med foranforde Svar er blevet oplost. Oversættelsen indbefatter mange rigtige og fra de sædvanlige Udtolkninger afvigende Forklaringer, som Rummet ikke tillader at give Prøver af. Forsatteren erklærer og sørre Psalmer for Spaadomme om Messias end andre Fortolkere plær, dog er han endog saa i denne Punkt forekommen Recensenten, noget for rund der ved mange Psalmer ikke har fundet, at han endten har undersøgt eller berort de Grunde, hvorføre man holder dem for Messianiske Psalmer, da han dog, uden at indlade sig i vidtloftige Undersøgninger, har havt den Frimodighed i Anmærkningerne, ligefrem at forklare andre om andre Personer, og Tider. For redelig at give Læseren desto bedre Begreb om Oversættelsens Art og Bestkaffenhed har man først af Fortalen vildet ansøge Forsatterens egne Ord saaledes lydende: „Es ist mir bey allem
 „ gar nicht um das Lob einer nach dem Geschmack der Zeiten
 „ eingerichteten Erklärung zu thun, sondern blos um den
 „ Nutzen der Bibelleser, hauptsächlich für solche Lehrer,
 „ welche sich zum richtigen Gebrauch der Bibel gewöhnen
 „ wollen, oder die Zeit und Kosten nicht darauf verwenden
 „ können, selbst sehr scharse Untersuchungen der Bibel an
 „ zustellen, oder kostbare Werke, die zu gleicher Absicht
 „ dienen sollen, an zu schaffen.“ Dernæst Oversættelsen
 af den første Psalm til en Prøve: „Der erste Psalm: Ein
 „ Eingang oder Vorrede zum ganzen Psalmbuch
 „ von dem vorzüglichsten Glück der Verehrer Gottes.
 — Der Verfasser derselben ist ungewiss. — (v. 1)
 „ Glücklich ist, wer der Gesinnung der Gottlosen nicht fo-
 „ get, das Verhalten der Sünder nicht beobachtet, und zur
 „ Gesellschaft der Rücklosen sich nicht hält, (v. 2) wer viel-
 „ mehr das Gesetz des Jehova liebet, und seine Lehre bey
 „ allem was er früh und spät thut, im andenken behält.
 (v. 3) Ein solcher gleichet in seinem Glück einem an Was-
 „ serbachen gepflanzten Baume, welchem es nie an Früchten

„ zu rechten zeit mangelt, und dessen Laub nie verwelket.
 „ Denn alles, was er unternimt, muß ihm wohlgelingen.
 „ (v. 4) Aber ganz anders verhält es sich mit den Gottlosen
 „ Diese sind wie die Spreu, welche ein Wind von der Dresch-
 „ tenne wegführet. (v. 5) Denn die Gottlosen entgehen
 „ die Strafe ihres Richters nicht, und die Sünder genussen
 „ kein dauerhaftes Glück unter dem Volke, das Gott segnet
 „ (v. 6) Denn Jehova nimmt sich des Glücks seiner gesegne-
 „ ten an, aber das Glück der Gottlosen muß zum Grunde
 „ gehen.“

Antiquitaten. Im Jahr 1773. 444 S. 8v.
 Man vilde kun med faa Ord have mældet om dette Skrift,
 dersom det virkelig var det, som det ved første Betragtning
 maatte synes, nemlig en Pasqvil over alt hvad man hidind-
 til har elsket og æret. Men man troer dog ikke, at Forfatteren
 har skrevet af Ondskab, men at han kun har vildet af-
 legge sin Troesbekendelse, skindt ufordret, over allehaande
 Ting, og man har holdt sig forpligtet til at give en Anmæl-
 delse af Skriften, og ansøre nogle Saker deraf, der deels
 for den ligegyldige Læser kan være nok for at bedrimme Skrif-
 ten, deels opmunstre den mysgierrige til at læse det Øvrige.
 Thi Recensenten haaber, at man ikke fortænker ham denne
 siden Skadestyd, at han ikke gierne vil være den eeneste, der
 til sine Læseres Hornsyelse maae røre om i enhver Modding.
 S. 12. forsikrer Forfatteren, at Fritænkeriet og Vantroen
 er i de Preussiske Lande almindelig, men i Republikken Hol-
 land høyst indskränet. S. 19. Skal Hr. Gleim ved sine
 Krigssange have givet Anledning til Forbitrelse mellem de
 forskellige Religions Forvandte og Stænder i Riget. S. 33.
 hedder det, at i Stedet for den sande Religion hersker der
 den fuldkomne Vantroe. Hvad for Fordeel har ikke i den
 Henseende den Catholske Religion frem for vores! Førend vi
 har bekommet en Art af en Protestantisk Pave eller Patriarch,
 endten en almindelig eller en besynderlig i et hvert Rige, og
 denne forsynet med den behørige Magt og Anseelse, før skal
 man ikke kunne haabe, at den sande christelige Religion og
 Kirketugten igien bliver oprettet iblandt os. S. 37. raaber
 vor Antiquarius herud: i et christeligt Land saa mange Krigs-
 raader, men ikke nogen Fredsraad! hvad andet er dette,

end et Beviis paa, at vi ere ikke tiente med Freden S. 54. Kalder han Klopstocks Digtekunst fordiævlet. S. 95. begynder det Capitel om Projectmagere, Cameralister o. a. saaledes. „Naar man vil beskrive et overmaade ondt, forrykt, ugudeligt og skadeligt Menneske, saa siger man med den christelige Kirke, at han er ret en Helvedbrand, det er, han brænder alt med levende Legeme i Helvedes Ild.“ S. 125. bliver Hr. Oeser lastet, fordi han har malet Julie, da hun tog Sovedrik ind. Man maatte dog hellere male, hedder det, en til Gud sukkende Synderinde, saa vilde man, som Christen handle mere overeenstemmende med sit Øyemærke. Vilde alle Kunstner og Haandværker f. e. Kattuntrykkerne betænke dette; saa skulde vore Slafrokker og Mathuer østere blive os til Opbyggelse. S. 135 gives Jagt-Betientere Rangen efter Slagtere, fordi det tamme Fæe dog altid har Rangen for det vilde, og S. 22 blive Hr. Goëze, Ziegræ og Anticritici roeste. S. 39 bliver Hr. Hofraad Gatterer bestyldt for Gudsbespottelse, fordi han siger om en Historieskriver Philibert, at i et vis Tag skulde saadan en funne zibre Mirakler. Vor Antiquarius viiser ham til Nette med sådane Ord: „Farer ikke vild, Gud lader sig ikke spotte: Vi have Mosen og Propheterne, og behøver ingen Mirakler.“ S. 398 skal de smukke Genier (hvilke han kalder Skønsfarvere) giøre Gud Indgreb i hans Reservata og forrettigheder, fordi Hr. Klopz engang har sagt om en Skribent, at han vidste at esterspore Kunsternes tanker. Da nu at esterspore er det samme som at udforske, og Gud alene kan udforske, saa er den Estersporen en Fræknodighed og Forbrydelse mod det høyeste Væsen. — Da man har troet, at Læseren ikke kunde udholde mere Stank eller latter, saa nøjes man endelig med at sige, at man ra Begyndelsen til Enden paa 444 Sider har ikke fundet n eeneste sand Sotning, undtagen S. 40, hvor det bliver egnet iblandt vort Narhundredes Paradoxer, ey at have ansæt fri end Vand og Luft, og dog ey at hedde Slave, men n fri tydse Nation. Men man har og S. 327 udmerket Sted, som det, for hvilket Forsætteren endog saa havde ortient en virkelig Tugtelse. Alt det Øvrige er saa uskyldigt, at man ikke ret vel kan blive vred paa Manden. Hverken eed man, hvem den gode Antiquarius er, og endnu mindre, hvor:

hvorfor hans Bog bør Navn af Antiquiteter, da den med større Ret kunde kaldes Cruditeter, eller hvorfor den er blevet tilegnet Hr. von Moser. At Hr. von Moser ikke kender Forfatteren er allerede blevet sagt i en offentlig Tidende, og at Forfatteren heller ikke kender Hr. von Moser, seer man af det, at han har forveplet Etatsraad Moser med Rigshofraaden. Man kender altsaa ikke Forfatteren, men Recensenten beskriver ham dog efter sin Indbildung, som en lang mager Mand, med store aabne guule Dyne, hvis Opdragelse og Undervisning i Ungdommen maal være blevet forsomt. Man giætter, at han allerede maal være død, saasom Bogen er allerede skrevet for nogle Aar siden, da her bliver talet med Hr. Klog, som en endnu levende Mand. „Solte er aber (saa slutter Recensenten) noch am Leben seyn. — nun

Die Zeit wird endlich auch, so wie von allem Böse
Von diesen Unbold uns erlösen.

„Und so gehe dann, guter alter Mann, deinen Weg für Frieden, und lege dich ruhig schlafen. Die Welt wird nach deinem Tode eben so gut gehen, wie sie vor deine Geburt gegangen ist. Du hast deine Meynung redlich vor der Leber weggesagt, und wenn die Menschen nicht durch dich gebessert werden, so liegt die Schuld nicht an dir sondern an der Natur, die dir Kräfte versagte, oder an der Welt, die nicht gebessert seyn wollte. Der Pabst die Jesuiten, und wir, der Recensent, sind dir in de That vielen Dank schuldig; erstere, daß du ihre Recht so mutig verfochten, und wir, weil uns deine Schrif hin und wieder so herzlich lachen gemacht.“

Hamburg. Versuch einer Mathematik zur Nutzen und Vergnügen des bürgerlichen Lebens welcher das nutzbarste aus der abstracten Mathematik und eine practische Mechanik enthalt 41. A. i st. 81 1773. Det er Hr. Prof. Busch, der har udgivet det Forsøg. Det er en lykkelig Idee, at foredrage de Mathematiske Videnskaber i deres Anwendelse i det borgerlige Liv; til sammes Udsørelse behøves en Mand, som Hr. B. hvilke Indsigt og Methode, Tydeligheds Gave i sit Foredrag, Ra og Øvelse fornemmelig bestemte dertil. Der forekomme i d

almindelige Liv utallige mange Forretninger, som referere sig til mathematiske Grunde, og sem man uden disse ikun usfuldskommen, feylagtig og paa en empirisk Maade kan udrette, men aldrig grundig bedømme. Hvad kunde man ikke lose sig af Kunstnere, som drive deres Håndtering ester grundige Indsigtter og ikke blot ester en blind og haandværkemæssig Maneer, og hvor mange praktiske Vildfarelser, mislingede Forsøg, ilde anvendte Bekostninger, hvor megen Skade og Ulykke, forgiares Arbejde og feylagte Forhaabninger, vare ikke allerede derved blevne forebyggede, hvilie i det borgerlige Livs Historie kun alt for ofte har beviist, hvor ringe Indflydelsen af de abstrakte Videnskaber er paa Borgerernes Vel-færd, naar ikke værdige Mænd, som ere Kiendere af begge, paatage sig at fornædre store Geisters Indsigter til gemeene Mensker Sphære, og derved at sætte dem i Stand til at arbejde ester rigtige Grundsaæter. Selv at bibringe saadanne Folk de høyere Indsigter, hvorester de have at gaae frem, er en haabelos Gemeynelse. Men dette kan en habil Mand vel udrette, at han gisr dem de meest enkelte Grundsaæter, hvorpaa deres Forretning beroer, begribelige, og fortæller og viiser dem af fattelige Oplysninger, hvad for Regler de ved deres Forhold maae lægge til Grund, for paa den bedste Maade at opnaae Øyemærket af deres Arbejder. Det er nu det Hr. B. i Henseende til de mathematiske Videnskaber har begyndt at gisre i dette Værk, og det var virkelig at beklage, om han ikke skulde fuldføre det, da der endnu er saa meget nyttigt tilovers at sige. For det første har man her Anvendelsen af Arithmetiken, Geometrien, Algebra og Mechaniken paa det borgerlige Liv. Ved Arithmetiken sætter Hr. B. den almindelige Regnekunst saaledes forud, sem den bliver lært i Skolerne, og overalt maae enhver, der ret vil føre sig hans Bog til Nutte, allerede være til Nød underrettet i alle mathematiske Videnskaber, fordi han endten uden al Beviis hensætter mange Læresæter og Oplossninger af Opgaver der, hvor han har at viise deres Anvendelse i det Borgerlige Liv, eller og Han har kun tilføjet en Oplysning deraf, der gemeenlig gisr Sagen ugemeen fattelig, men som de dog ikke kan være noyede med, der forlange at vide Dem af Grunden. Det er løt at begræbe, at denne Foredrags Maade, serudsætter meget og maastee meer end den strænge Læremæde

fra Lærerens Side, og at Valget ofte maae falde vanskeligt, for hvilke Sager man bør vedbeholde Beviserne, eller tilside sætte dem, paa hvad Maade Foredraget kan gisres meestfæsteligt, og i hvilken Forbindelse de Læresager, som har Hensigts paa hinanden, maae foredrages, paa det Lærlingen ikke gandske blindt uden ad maae lære sin Kunstes Grundsafer, men derudi selv kan domme med Indsigt. Det er dog virkelig undertiden forekommen Recensenten, især i geometrien og ved de dermed forbundene trigonometriske Opgaver, ligesom Beviserne kunde være sparet alt for meget, endskjont Forfatteren ofte undskylder sig i den Henseende, og forestiller Sa- gen som stridig mod sit Øjemærke. Efter den fortæflige Maade, paa hvilken Hr. B. veed at gisre de vanskeligste Læresager og Beviser fættelige, hvorpaa man til Exempler kunde ansøre de om Logarithmerne, af Trigonometrien, mange Algebraiske, og af Mechaniken de om Pendulerne, skulde han, uden Værkets umaadelige Forstørrelse, kunne have forsynet mange Læresager, der nu staae blot som Laanesager, med deres Beviis, men det bør dog vel staae enhver Skribent frit for, selv at sætte sig Grændser for efter sit Øjemærke. Lærlingerne paa det Hamburgiske Handlings-Akademie, for hvilke Værket egentligt er skrevet, kan glæde sig ved, at Forfatterens mundtlige Foredrag erstatter dem, hvad som herudi mangler Værket. I Algebra kunde man for vore Tiders Skyld have ønsket at læse noget om Rimeligheds-Regningerne, da Lottospillet er blevet til en borgerlig Handel, og det var fornødnet for mangen en nærmere at lære kende det affindige Haab, hvormed han lystig ruinerer sig. Me- kaniken har en langt større Anvendelse i det borgerlige Liv, end den saa kaldte reene Mathematik, og den er her fortæflig blevet behandlet. At udlade sig med en udførligere Beskrivelse over dette Værk, vil Rummet ikke tillade. Man maae selv læse det, og da forsikrer man, at det i det gandske vil sydsegiare en lærebegierlig Læser. De tilføjede Kobbere behøve ved et nyt Oplag en nyere Eftersyn, da der hist og her i Værket bliver anført Dogstaver og hele Figurer, som ikke ere at finde i Kobberne, hvilket nødvendig maae holde en Begynder op.

No. 46.

Riſbenhavnske

Efterrefninger om lærde Sager.

II. Høste. Torsdagen den 17de Novbr. 1774.

Sorøe. Taler i Anledning af Hans Kongelige Majestæts Kong CHRISTIAN den Syvendes fødsels-Dag den 29de Januar. 1773. holdne paa Sorøe Ridderlige Academie. 54 S. i 4to. — Den første af ifse Taler er paa Dansk af Lauritz Laurberg Rongslew, Prof. Juris. Kun en kort Tale, og næsten for kort for et aare vigtigt Indhold. Den uden al Undtagelse uryggelige Saaz, at en Kunge kan, som Kunge, hverken haabe, ortiene eller paastaae sine Undersaatters Kierlighed, iden han selv som Kunge elster dem, synes Forfatteren † have brugt, ikun som en Anledning til at bestride, ikke za meget den uegennyttige og ødelmodige Kierlighed selv, om nogle uegte og urette Exempler derpaa. Hvem kan nægte am sit Biefald over det Exempel, som den Romerske Horatius Cocles skulde afgive derpaa? „Den behiertede Cocles, synes vel at vove meget, men han troede selv, han vovede intet. Ninge agtede han sic Liv imod sin og sine Landsmænds Frihed, og dette Lidet vovede han. Men af hvad Aarsag? Bisseligen fordi han agtede sig selv. Glæden over en indlagt udødelig Ere syntes at opholde ham i Tisber-Strømmen; og med hvilke Morelser traadde han paa dens Bredde! En glad Sværm af lykenskende Borgere, hvis Belsignelser trængte til Skyerne og til Coelitis Hierete, seer jeg at tage imod Belgioreren. Nu holdt Cocles

A a a

„ sig

„ sig mere end betalt. Fornbyet med Eftermælet, var han
 „ imod Forhaabning Vidne til sin Ere. Spørge vi nu den
 „ siden roelige Helt, hvad der drev ham? Aldrig troer jeg
 „ ham ubillig nok mod sig selv til at nægte, at jo Lyst til
 „ en i hans Tanker sand Udsædighed bevæbnede hans Arm,
 „ eller, at det jo var en høj Grad i Fuldkommenhed han
 „ søgte paa Bekostning af sit Liv. Var Cocles va ganske
 „ uegennyttig?" Man seer af dette sidste Forsatterens Spørs-
 maal, at han søger fornemmelig imod dem, som ikke ville
 tilstede Selvkierlighed nogen sin retmæssige Deel i saadanne
 Handlinger. Ligeledes maa man bifalde, hvad han siger
 om vor Danske Tordenstiold. „Men hvi søger jeg Helte
 „ hos Romerne? Vi har selv Romere. Tordenstiold,
 „ vor mageløse Søe-Helt, hvis Tapperhed saa meget lignede
 „ Forvovenhed, trodsede Fienden og Faren og Glden og Dø-
 „ den. Omringet af Død og Skræk gleinte han ofte sig selv,
 „ men aldrig sin Konge. Under en overlegen Fiendes
 „ Kræf somme Gld udkastede han roelig Planen til Seyeren
 „ og vandt. Hvad drev nu denne store Mand? Landets
 „ Ere? den Almindelige Nutte? ganske vist. Men Skulde
 „ han ikke tillige have haft Hølelse af den Ere, at være sine
 „ Landsmænds Beskyttere og Ziir, sin Konges værdige Un-
 „ dersaat, og at staae paa Listen iblandt de usorglemelige
 „ Helte? Havde han mindre følet den Ere, at dse som
 „ Helt, skulde han mindre have vovet et Liv, som var Sta-
 „ ten saa vigtigt. Men hans Tapperhed, den ham saa na-
 „ turlige Tapperhed, forhindrede ham ikke siælden fra at be-
 „ tænke, at vi tabte ligesaa meget ved hans Død, som vi
 „ havde vundet ved hans Liv." Der ere endnu flere glim-
 rende Exempler af den romerske Historie, hvilke her korteligt
 berøres, som saadanne, der har forblindet Elferne af der
 ædelmodige Philosophie, saasom en Decius, Curtius,
 Manlius. Hvad var her lættre at vise, end at denni
 Manlius af et falso og uegte Begreb om Eren, som har
 hvate i Krigs-Disciplinens Strenghed, forgreb sig paa sin
 Søn. Cicero (Off. III. 10.) fortæller os en Historie om
 Damon og Pythias. Ogsaa dette Exempel skal vere fals
 og uegte, endskindt det kommer os for, som Forsatterei
 derover er mere sindrig, end tydelig. „Hverken Frygt elle
 „ Haab bandt Damon til Pythias. Dette kan vi ind-

„ romme. Men følger deraf, at ingen Selvkærighed havs
 „ de Deel i dette Venstabs Baand?“ (NB. Atter et Bevis,
 at Forfatteren ~~clamerer~~ fun imod dem, som ikke ville til-
 staae Selvkærigheden nogen saadan Deel.) „At udøse sit
 „ Hierte for sin Ven og nyde hans Fortroelighed: at see sin
 „ egen Siel ligesom boe i en anden: dette ephæver al For-
 „ siel paa mig og dig.“ (NB. Vel ikke saa ganske og i sig
 selv, men ikkun i en sterk Indbildung. Forfatterens lige-
 som viser, at han ey anderledes vil forstaaes). „Hvad an-
 „ det end Selvkærighed drev da Pythias til at ville døe
 „ for sin Ven? Han havde ikke Styrke nok til at overleve
 „ ham?“ Endten maa Recensenten seyle meget, eller og
 Meeningen af disse sidste Ord maa være denne: Pythias
 elskede den anden sig selv eller sin egen Person i Da-
 mon saa højt og med en saa øm og kælen Kærli-
 hed, at han ikke havde Styrke nok til at overleve sig
 selv. Men da nu det han elskede i Damon var ey, egent-
 lig at tale, sig selv, men ikkun sin egen Persons Skygge eller
 Billedet (thi det er dog fun ved en Indbildung, at man kan
 see sin Siel ligesom at boe i en anden) saa synes det, som
 Forfatteren vilde sige, at Pythias vilde hellere døe, end
 savne dette sit Billedet, det er, at han hellere vilde savne sin
 virkelige Person, end blot dens Afbildning og Skygge, og da
 skulde dette være den sælomste Selvkærighed i Verden. Han
 kunde jo, siden hans Persons Billedet var ham kærere end
 hans virkelige Person, have ladet sig afskildre eller bestandig
 haft et Speyl for Dyrnene, og saaledes fundet Leylighed til at
 bevare dem begge, uden at han just derfor havde haft nødig
 at døe for sig selv i sin Ven. Men man maa lade Forfatteren
 vederfares den Ret, at Tanken er dyb og sindrig, og at
 det her omhandlede Exempel kan desuden være falsk og uægte.
 Hvo veed, om ikke Historien er overdreven af nogen, som
 kun har vildet moralisere over Venstabs Følelser. Recensenten
 skulde hellere ligefrem ville sige, at, om end Historien var
 sand, om end den sælfæbelige Kærliheds Drift og den mo-
 ralske Følelse var nok saa vel grundet i Naturen, saa kunde
 dog Damon aldrig med nogen Ret have forlangt, at Py-
 thias skulde døe for ham, og det kunde derfor heller aldrig
 blive dennes Pligt. Men, som Cicero fortæller Historien,
 saa synes hverken Damon at have forlangt det, ey heller

Pythias virkelig at have villet det, men denne synes meget mere at have viist den Tillid til sin Ven, at han aldrig skulle forlange saa stor en Uret af ham, i det han stillede sig til Horgen for ham i Fængslet, og denne har virkelig indfundet sig igjen i sit Fængsel, for at udfrie sin Ven og Cautionist. Om Nec. mindes ret, saa var det Orestes og Pylades, der virkelig vilde døe for hinanden, og det er ogsaa nok alene Co-moedieskrivernes Vensteb, som Digtekunsten har sat paa Skruer. Hvad det imellem Damon og Pythias angaaer, da kan man dog ikke sige, at Forfatteren har giort en uriktig Anvendelse deraf, for saa vidt, som man kan forestille sig Pythias, som den, der virkelig gifte i Fængslet, fob i al Fald at døe for sin Ven, om han blev borte, eller og som den, der dog vovede alt for meget, og burde have betenk, at det var en stor Fristelse for Damon, om han skulde indfinde sig igjen, eller lade sin Ven i Stikk'en for selv at redde sit Liv. Hvi tilbød han ikke hellere Damon at ville bestikke hans Huus for ham og besorge hans sidste Villies Fuldbyrdelse? Men Historien er maastee digtet, for at vise, hvad Tillid en Ven burde have til den anden, skondt ingen uden Fare kan have den. Vi har allerede været lidt for vidtløftige, skondt over en vigtig Materie, og vi slutte med den Erindring, at Forfatteren fortinerer Biesald i meget og i mange sine sindrige og smukke tanker; men at han maastee løt kan synes noget for stræng imod Hutcheson og den moraliske Hølelse, og at det har ikke været ham mueligt i saa kort en Tale og med nogle saa smukke og sindrige Sentenzer at tage alt det i Betragtning, der kunde være at sige til den moraliske Høles Forvar; og endelig med det Onske, at, om denne dog skulde have nogen Grund for sig i Naturen, den da maatte finde saa skarpsindige Forfægttere, som Forfatteren og andre hans Lige, der ogsaa i den Hensende ville lade Naturen vedersares sin Ret, og selv anvende deres Kræfter til dens Forvar. — Den anden Tale er ligeledes paa Dansk af Hr. Friderich Hauch, og forestiller Opdragelsens Vigtighed for Staten. Forfatteren hat i den Hensigt giort nogle løselige Øyes- fast hen over en Deel opgaaende, blomstrende og faldne Sta- ter, for at vise, at deres Magt, Flor og Anseelse er stejen eller falden i Forhold til den Agtpaagivenhed, de har værdi- get Opdragelsen. Disse Stater, som her har tient Forfatte- ren

ren til Exemplar og til Hovedsakens Bekræftelse, ere den Persiske, den Ereteniske, den Atheniensiske, den Spartaniske, den Romerske. De snildeste Statsmænd har altid seet paa Opdragelsen, for at give den Stat Varighed, som de stiftede, og de listigste Stats-Medlemmer har altid begyndt med at forderve og forgifte de spæde og unge Hierter. Opdragelsen er i sær vigtig for tilkommende Embedsmænd, og allermeest for den Høyste, som er Kongen selv. Opdragelsen bør strække sig ikke til Sjælen alene, men og til Legemet, og det er ikke Mandfolket alene, men også Kvindelokket, som bør dannes derved. Til Slutning har Forfatteren erindret med Versommelse den besynderlige Omhue, som Kongerne af det Oldenburgiske Huus altid har viist for Opdragelsen i deres Lande, og i den Henseende med saa Ord udmarket enhvers egne Fortienester. — Den tredie Tale er paa Fransk af Hr. Peder Sehested. Hans Øjemærke er at vise, at i hvad Stand og Vilkaar man end befinner sig, besidder man dog ingen sand Frihed uden Øyden, og at vi alene fortiner Navn af Frie, i det vi opfylder de Pligter, som Religionen, Naturen, Moralen og Politiken paalægger os. Forfatteren har ret hældigen vidst at zire og smykke sin Tale og bekræfte sin Saaz med udsgzte og velpassende Sentenzer og egne Exemplar af gamle Philosopher, for Ex. naar han vil vise, at Sjælen kan være frie under Legemets Trældom: *Quand nous voions un de nos semblables baisser les épaules sous le fardeau d'un éslavage méprisable, nous le regardons avec compassion, en cas que nos cœurs soient susceptibles d'un sentiment si noble. Mais cet éslave si méprisé, & si digné de pitié, peut bien souvent être plus vertueux, & par conséquent plus libre, que celui, que nous mettons au rang des libres. L'homme aveugle s'arrête à l'exterieur & au jugement des sens. Le sage, qui considère les choses dans leur connexion, trouve, que le déhors contribue fort peu à la liberté. Qu'il mé soit permis, d'alleguer encore ce, que deux des plus sages Païens ont dit de la liberté & nous pouvons ajouter d'autant plus de foi à leur temoignage, qu'ils ont éprouve eux mêmes, ce que c'est que d'être éslave à l'égard du corps. Celui, dit Epicétété, qui à l'esprit toujours libre, c'est-à-dire, celui, qui est toujours maître de ses passions, ne sera ja-*

mais éslave. Diogene, homme de probité & grand Philosophe, s'exprime encore d'une autre manière. Il fut vendu par hazard en qualité d'éslave; il trouva cet état assez tolérable, parce qu'il étoit vertueux; il ne sentoit pas le fardeau, parce que son âme étoit libre; il se vantoit même de son éslavage, en disant: Je tache de devenir vertueux, & si mon Corps n'est pas assez heureux pour porter un habit blanc, je travaillerai à en procurer un à mon âme. Pour bien comprendre le sens de ces Paroles, il faut savoir, que, quand les Grecs avoient affranchi un éslave, ils lui donnoient un habit blanc, comme une marque de la liberté & de l'innocence. C'est à cet coutume, que se rapportent les paroles de Diogene, que nous venons d'entendre. Ce Philosophe ne se régar-
doit pas comme éslave, tant qu'il travailloit pour son sem-
blable; mais de se soumettre à la domination du vice, c'est le véritable & le plus vil éslavage. Quand on voit un homme d'une qualité fort distinguée habiter une maison magnifique, jouir de toutes sortes de plaisirs, aimé & respecté de la multitude, généralement obéi, quand il donne ses ordres, c'est alors que tout le monde le croit libre. Le sage pense bien différemment, quand il jette les yeux sur les éslaves de la fortune, remplis de leur gloire & de leur grandeur: ce que ceux-ci appellent liberté, celui-là l'appelle éslavage. La vraie Liberté ne se trou-
ve que dans la vertu. Dette er vist et smukt Stykke, og
det er ganske vist, at Sjælens Trældom er den største og vær-
ste, og dens Frihed den ædelste. Deraf følger nu dog ikke,
at Legemets Trældom er jo ogsaa en virkelig Trældom, og at
jo Sjælen ogsaa, formedesst sin Forbindelse med Legemet,
maa føle dens Aag. Just dersor har Forsatteren med Dio-
genes alene sagt og lært, at man virkelig under Legemets Træl-
dom kan ved Dyden være mere frie, end den, der er en Glas-
ve af sine Laster og stemme Tilbøreligheder. Diogenes re-
ste sig kun i sin Trældom af en ædlere Frihed, og trostede sig
derved, men han nægtede den ikke ganske, heller ikke, at den
jo var en Vanhæld for et Menneske. Det er een af Philosof-
phiens, i sær den Gamles, Læreregler, at man maa beme-
stre sig sine Forestillinger og Indbildninger, for at føle sig
mindre ulykkelig, end man virkelig er, og derved formilde
sin

sin Skæbne, og det er en Regel man aldrig maa forglemme, naar man ret vil og skal nyde den Frihed, som Dyden alene, efter Forsatterens Hovedsætning, giver os i enhver Stand, i Fattigdom, i Armod, i Foragt og Undertrykkelse, ja i legemlig Trældom. Horaz siger (S. 47) at den Viise er fri, som frygter hverken Fattigdom, eller Død, eller Fængsel o. s. v., er det ikke saa meget sagt, som kan giøre sig til en uindstrækket Herre over sine Forestillinger midt i de største Ulykker?

Sorøe. Taler paa vor allernaadigste Konges Kong CHRISTIAN den Syvendes Fødsels Dag den 29 Jan. 1774. holdne paa det Sorøe Ridderlige Akademie. — Den første Tale er paa Danske af Hr. Andreas Schytte offentlig Lærer i Stats-Bidenstaberne, og forestiller Rigernes Lyksalighed under en viis og dydig Regierung. Den første Deel af Talen betragter først den Tydige Regierung som en Kilde til Rigernes Lyksalighed. Forsatteren har først beskæftet sig med at fastsætte et vis og almindeligt Begreb om Dyden, efter hvilket den under alle sine forskellige udvortes Gestalter efter Landenes og Sælstaernes Forskellighed skal bestaae i en Harmonie og Overeenstemmelse til Fuldkommenheds Maal, og saa for Resten bestaaer den første Deel af Talen kun af nogle adsprede sindrige philosophiske Sentenzer, hvormed Dyden forestilles som Kilden til al privat og offentlig eller almindelig Lyksalighed, og disse Sentenzer høre for en Deel de Gamle til. Kun et Stykke af Talens allerførste Begyndelse.

„Dyden og Vandet,“ siger Fabelen, „bleve fortroelige med hverandrepaa, og sluttede et øvigt Venstakab. Men deres forskellige Bestemmelser udfordrede, at de jævnlig maatte skilles fra hverandre. De kom deraf overeens i at nævne en vis Samleplads, hvor de, som Venner, kunde træffe hverandre, og ved Omgang og Samtale høste det oprigtigste Venstaks behagelige Frugter. De dybe Dale, siger Vandet, ere mine sædvanlige Opholdssteder; som oftest søger du mig forgivses paa de højt oploftede Biergetopper. — Min Skæbne, svarede Dyden, er den samme som din: jeg beklager baade dig og mig: paa de høye Steder kunde vi giøre større

„ Nutte, end i de dybe Dale. Sandeligen, det er
 ikke paa de skinnende højt oploftede Slotte, som
 den forfængelige Kunst har opført, at du fornem-
 meligen bør søger din Veninde: de uanseelige Straas-
 hytter have altid været mine sædvanligste Opholds-
 steder: Van vel være, at du af en Hendelse kan
 møde mig paa de høje Steder; men da maae du
 vide, at du aldrig finder mig uden under en frem-
 med Master men Masteren er deylig; der alene vis-
 ser jeg mig i al min Yndighed og Styrke. Vist nok
 er det, Dyden er altid stor, altid yndig, altid elskværs-
 dig, endten den er forbunden med Scepteret eller Hyrde-
 staven: Den Viise agter og ærer den i hvor han end fins-
 der den. Flot Libanons ranke Cedertræer til de omkring-
 liggende Dale, see saa, om de forestille sig for dine Dyn
 med den Majestætiske Pragt, hvormed de pralede, da du
 med en henrykkende Forundring saae dem at tage Kronen
 i Skyerne.” Den anden Deel af Talen forestiller den
 viise Regierung som Kilden til Rigernes Lyksalighed. Denne
 Forestilling, gaaer alene ud paa Danmark og berører allers-
 først den Holsteiniske Handel som en Virkning af den danske
 Regierings viise Foranstaltning og fredelige Underhandling.
 Derved sik forfatteren Leylighed til at udbrede sig lidt over
 den gamle Statsfejl, at deele Rigernes Provinzer imellem
 de Fyrstelige Prinzer, og har viist dens Oprindelse fra det
 ældgamle Lehns-Regimente. Dervaa forestiller han kortelig
 Anledningen til de Holsteiniske Stridigheder, som saa lykke-
 ligen ere tilendebragte, og hvorved der i Morden er stiftet
 en varig Fred. Dervaa en sinuk Betragtning over Fredens
 velsignede Frugter med egne og fremmede Tanker: „ Dioge-
 nes, denne besynderlige Philosoph, den eedsvorne Fiende
 af Laster og Daarligheder, reiste til Philippi, den Ma-
 cedoniske Konges Leyr: Bagten holdt ham an, som mis-
 tækt, og stillede ham for Kongen. Kongen tiltalede ham
 med disse Ord: ex du en Speyder? Ja, svarre Dioge-
 nes, jeg er vist en Speyder: Jeg er kommen til
 dig for at udspeide din Daarlighed og Forfængelig-
 hed, som foragter Freden, den dyrebareste af alle
 de Velgierninger, som Guderne have givet Men-
 nessene, og af Stolthed og Hærstelyst sætter i Kris-
 gen

gen dit Riges Roelighed og din egen Velfærd paa
 Spil. Diogenes havde Ret: Gud har aldrig betroet
 Fyrster og Folkeslægter nogen dyrebarere Skat en Fred og
 Roelighed. Fred og Roelighed ere alle gode Tings baade
 Moder og Amme. Krige, disse fiender af den sande Lys-
 salighed, forjage det glædelige og udbrede Bedrovelsens
 Sørgetæppe over det Hornsyelige. Under Fredens vel-
 gisrende Scepter udbredes et nyt Liv, et nyt Lys, en ube-
 kiendt Styrke over det hele store Alt. Dyrkede Jorde
 række Dyrkerne himmelske Belsignelser: Haverne fryde
 Hierterne med deres Pragt og Hndigheder. Paa de Ma-
 lede Enges Blomsterværke trives det muntre Qvæg. Sko-
 vene oplives af Huglenes harmoniske Sange: Landsbyer
 opstaae i Uderkener: Den arbeydsomme Mærsomhed op-
 reyser dem. Stæder prydes og opfyldes med glade Beboere:
 Handelen blomstrer: Seyladsen forsøtter paa Konstens
 svommende Bygninger, Naturens rige Belsignelser fra
 Poler til Poler. Overslodigheds Horn oversør Folkene
 med Havets og Jordens mangfoldige Rigdomme: Hier-
 ternes Hornsyelser skinne af glade Ansigter: Lovene hols-
 des i deres retfærdige Ere. Dysterne vise sig i deres Her-
 lighed: Religionen over sit milde Herredomme over de føle-
 lige Hierter: Retfærdighed bestyrter Vorgeres Liv og Eyen-
 domme: Vankundigheds føle Mørke forjages: de højt op-
 løftede Muser udbrede deres nyttige og velgiorende Klar-
 heder over Vankundigheds Formørkelse. Dysterne vise
 Mennesker i deres rette Højhed. De Konster, Krigen
 har forlaget fra Værkstederne, vende tilbage med Freden,
 for at forædle og forvandle Naturens rige Gaver til en
 ubekjendt Forlystelse og Nytte for Verdens Beboere. De
 Fattige dele Livets Begivenheder, Naturens Rig-
 domme med de Rige og Mægtige: Freden selv, den mæg-
 tige Fred, omfækber en Irus til en Croesus; den Fatt-
 tige tilvender sig den Riges overslodige Formuer ved den
 ædelste Afdkomst, ved nyttige Arbejder. Ungdommen dan-
 nes: ved Undervisninger dannes de spæde Planter til
 Statens Ere og Fordeel: Alderdommen fryder sig ved
 Fredens forsynste Belgierninger. Kort: bø gode leve vel,
 og de onde synde mindre. Dette er Fredens Frugter.
 Hvo tænker, hvo siger ikke med Cicero: Fredens Navn

„ er et godt Navn og dens Frugter ere Undige.
 „ — Titus Vespasianus den fredeligste af alle de Romerske Keysere sagde altid: Saa længe en Fyrste kan have Fred, sommer det ham ikke at gribet til Vaaben. Jeg seer, sagde han videre, ikke uden Bekymring, at Børn i Freds Tider begrave deres Forældre; men intet ligner min Bedrøvelse, naar jeg i Krigs-Tider seer Brødre at jorde Brødre og aldrende Farre at begrave deres tilstundende Trøst. Danmark, lykkelige Danmark, du har havt Frederik og Christianer, der have tankt og tanke i Norden, som Tiber og Auguster tænkte i Rom. Frederig har været i dine dydige og viise Fyrsters Dyne endnu et ødlere Wrenavn end Seyerrig. Saa rart bette fortryllende Navn, Frederig, har været og er i den største Deel af den bekendte Verden, saa bekendt er det i Norden. Danmarks og Morges Genevolds-Herrer have altid agtet, altid øret Fredens muntre Oliegrene langt over Krigens med Blod besmitede Laurbærkranse. Med hvormegen Viisdom og Forsigtighed har ikke vore fredelskende Konger undgaaet Krigens Voldsomhed? Med hvormeget Overlæg have de ikke begyndt de uundgaaelige Krigs? Jupiter, siger Fa-belen, kaster ikke sine Tordenkiler ned imod Jorden, uden ester at have spurgt sig til Raads med Guderne; derimod glæder han Jordens Beboere med milde frugtbargisrende Stovregne efter eget Raad, uden fremmed Drift. Jeg, siger Cicero, lader aldrig af at røade til fred, hvilken, endskøndt den kunde synes uretfærdig, er dog altid nyttigere end den retfærdigste Krig. Nordens store Genevolds-Herrer have tankt som Roms store Republikaner. Ved Krigens er ingen Lyksalighed at haabe. Hedningenes Plutus, Hedningenes Rigdoms og Velstands Gud, er opammet af Freden: Freden er en Moder til alle Slags Rigdomme, alle Slags Lyksaligheder i Verden.” — Den anden og sidste lille Tale er paa Fransk af Hr. Adam Christoph. Knuht, og forestiller fortælig en croe Undersaats Pligter imod sin Monarch, som bestaaer i Lydighed, Erkiendtlighed og Kærlighed.

København og Leipzig. Vermium terrestrium & fluviatilium seu animalium infusoriorum, helminthorum & testaceorum, non marinorum succincta historia, Auct. Othono Frid. Müller, R. D. a Consiliis justitiae, Acad. Scient. Nat. curios. Holmens & Boicæ Nidiosiensis Berolin. aliarumque Societatum litterar. Sodali Acad. Paris. Corresp. — Vol. I. Pars altera. 1774. 72 S. st. 4to. Denne Deel indbefatter den anden Classe af Orme, som Forsetteren har besattet under det almindelige Navn Helminthica, hvilke han inddeeler i Mutica, Setosa og Cirrata. Den første Classe inddeeler han igien i æqvalia, hvortil hører Gordius eller Traad-Ormen, attenuata, tilspissede, saasom Ascarides eller Spol-Ormene, truncata, saasom Blod-Iglerne, obtusa, hvortil høre Fasciolæ eller Lever-Igler. Den børstede Classe (Setosa) har tvende Arter, nemlig teretia, saasom Lumbrici eller Regn-Orme, og depresso, hvortil høre Naiderne. Cirrata eller de stængede, ere endten nuda, saasom Polyperne, eller Vaginata, hvortil Tubularia eller Nor-Polyperne. Disse Helminthiske Orme har for den største Deel og været de Gamle bekendte, saasom Lumbricus, Hirudo, Gordius og Ascaris, hvilke tidlig har været bekendte saa vel formedest den Nutte, som den Skade, de gjøre. Men de have dersor ikke noye nok kendt eller adskilt dem fra hinanden, ligesom og nogle af de anseeligste nære Skribentere forvirre dem med hinanden, saasom for Ex. Klein, der indbefatter Lumbricum terrestre, Ascarides og Gordium under det almindelige Navn af Lumbrici, da det dog af Regn- og Spol-Ormens (Lumbrici & Ascaridis) udvortes Bygning er klart, at de stænge fra hinanden baade i Art og Slægt.

København og Leipzig. Vermium terrestrium & fluviatilium seu animalium infusoriorum, helminthorum & testaceorum, non marinorum succincta historia, Auctore Othono Friderico Müller, R. D. a Cons. Just. &c. Vol. alterum. 1774. 214 S. st. 4to. Disse Animalia testacea inddeeler Forsetteren i 3 Clæsser, nemlig, som endten har ingen eller enkelt, eller dobbelt Skal. Til den første hører Limax alene. I den anden indbefattes under visse Arter Helix, Vertigo, Anchylus, Carychium, Eucrinum,

cinum, Nerita, Planorbis, Valvata, og under den tredie Mytilus, Tellina og Mya. Man finder ved dette Bind en Fortale paa 35 Sider, der er at ansee som en læseværdig Lænkleitung til den paafølgende Beskrivelse. Forfatteren har med dette saa vel af udvortes Gestalt som af sit Indhold anselige Værk forhvervet sig hos Naturkiendere en værdig og formedesst sin Flid og Bemærksomhed velfortient Havagtelse. Man kan ansee det som et classiskt Værk i denne Deel af Natur-Historien, hvor i man hidindtil en har haft uden enkelte og usuldkomne Afschandlinger. Ved ethvert af disse tvende Bind, hvor i Værket er afdeelt, er tilføjet de behørige og nyttige Registre, nemlig trenede ved hvert i sær, et over de i hvert Bind beskrevne Dyr, og et andet over deres forskellige Navne i det Danske, Svenske, Tysiske, Franske, Engelske og Hollandske Sprog.

Utrecht. Job. Dan. Hahn Oratio de Usu Venenorū in Medicina, habita VII. Calend. April. 1773. Cum magistratu academico secundum abiret. 128 S. st. 4. Foruden Gifstene bliver her og i Forvejen betragtet den skadelige Virkning af Lidenskaberne, og bemærket, hvorledes samme undertiden kan være nyttige og hvorledes Lægen betier sig deraf for at helbrede, hvorpaa Calif Brasbids Lancubine allerede afgiver et mærkværdigt Exempel. Derpaa folger en Fortælling om Forgifsternes Brug hos de Gamle i forskellige Absigter, til Dødsstraf, til at udrydde Dyr, til at helbrede Sygdomme, hvilken indbefatter mange artige litterariske Efterretninger. Skarntyden roste allerede Dioscorides, Plinius, Hippokrates, Galen, og det indvendig for at dempe Pirrelsen i Hoste og Smørter, at stille Kramper, at ovvække Sven, udvortes i Pedagra, Nosen, smertelige Hævelser, Blodflod, Hud-Sygdomme o. s. v. Dioscorides gav hyosciatum og Hippokratis forordnede Sæden i en Hierdedags-Feber, Celsus gav een i Piller, og Plinius roser Saften deraf i Blodspytning. Dioscorides og Plinius forordne Aconitum udvortes, som et Middel til at stille Øvensmerte, og at give det indvortes med varm Vin imod Scorpion-Bid. Araberne vare sparsomme i at forordne Gifter. De gamle vidste vel allerede, at enhver Gift havde sin Medgift. Dioscorides har sagt, at enhver

Ting havde formedelst en Antipathie sin egen Modgift. De oldste og at en Gift ikke ligemeget skader alle Dyr. Ved Leylighed folger her en Betragtning over de gamle og nyere Thymister's falske Slutninger. I det femtende Aarhundrede var Antimonial og andre metalliske Gifter, hvilke Paracelsus og Hellmoet saa meget ophøye, kommen i Brug ved Thymisterne. Petrus de Crescentiis har allerede i det 14de Aarhundrede compileret meget om Brugen af Plante-Gifter. Dioscorides klager over mange Skribenteres utilsorladelige Esterretninger, som uden sikre Erfaringer har skrevet om Lægekraeftterne. Hos Valerius Cordus forekomme mange til hans Tid brugelige giftige Planter. Soch tilraader dem allerede med større Forsigtighed. Conrad Gesner forsøgte mange Gifter paa sig selv, og paa Dyr, samlede ved Esterretningerne om de empiriske Midler, helbredede de vanligste Tilfælde, og betente sig ofte af Gifter og hæftige Midler. Pave Clemens den syvende og Ferdinand, Erkehertug af Østerrige, lode anstille Forsøg paa Misdædere ned Gifter og Modgifter. Med Hunde anstillede man Forsøg til Cassel i Aaret 1580. Allerede Matthiolus lærde, at man i Medicinen kunde bruge alle Gifter. I Aaret 1592 forordnede Statuterne til Nurnberg den forbudne offentlige Salg af giftige Planter. Spiegel i sin Isogoge har meget imprist Gifterne. Redi, Charos, Elsholz, Stenzel, Wepfer, Brunner, Scuba, Harder, Camerer fulgte ned deres Forsøg, men de have til deels ikke noye nok bestemt deres Planter. Ormepathologien foranledigede den myppige Brug af Gifter for at døde Indsectorne. Hr. Sjølder ikke Ormene for den almindelige Aarsag til det forneunte Onde. Man brugte nu Arsenik imod Krebsen, og en saa kaldte Orm hos Hester. Til den samme Tid, da man og i Betænkning at give Chinabarken, anbefalede Slevogt. Arseniken, hvilken man allerede i Sværrig 1670, saavel som Wepfer og andre Sveizere har anpriest. Nu først fulgte den bekendte Fric, men som udtrykkelig frygtede sig for Koppesmittelsen, saa og for Fnatten, Pesten o. s. v. hvilken man nu meddeler ved Indpodningen, og for nyelig ere de Størkiske Forsøg, Sublimatet, Glasset af Spisglas, og al den fire Lust atter blevne bekendte. Heraf slutter Hr. S. at det Spørsmaal, om det er tilladt at bruge Gifter, bliver

bliver nu om ikke ganske unyttig, dog alt for alvorlig anstillet da Gisterne allerede i mange hundrede Aar har været i Brug og samme er endnu hyppig til vore Tider og finder mange Biefald. Spørsmaalet bliver altsaa ikke, om det er tilladt at bruge Gister? Men om Lægekunsten kan undvære dem? Ganske vist ere de i Medicinen umifstelige, men Lægernes Trods misbruger dem, og deres overdrevne Noes forsører unge Læger, hvorved kommer mere Skade end Nutte. Til Slutning følger endnu en lærerig Betragtning over Naturens Lægekræfter, hvis usye bemærkning bliver Lægens fornemmest Forretning.

Lübeck. *Commentatio theologico-philosophica de illorum, quibus salutaris doctrinæ lux nunquam affulsa conditione post Mortem, a M. Frid. Dan. Bebn., Gymnasii patrii Subrectore, ampliss. Jenens philosoph. ord adjunct. Societat Teut. Jenens. & Lips. Collega. 1773*

Gud har saaledes elsket den heele Verden, at han har bestem sin Søn til en Forlöszer for alle. Christus er den heele Verdens Forlöszer, og har forsonet den gandste Verdens Synder. Dette maatte han være i en meget uegentlig Forstand, naa de ikke skulde have nogen Deel i hans Forlossning, som ikke kunde ham og heller ikke kunne vide noget om ham. At troe hedder, at give en andens Vidnesbyrd Biefald. De altsaa, hvor man ikke kan erfare noget om den andens Vidnesbyrd, der kan og heller ikke fordres nogen Troe paa Samme. De som ikke troe, ere saadane, som ikke ville troe. Alle Mennesker ere blevne ulykkelige ved een Stamsfæde Christus gjør det Onde igjen Godt. Men deres Antal, son er bleven underrettet derom, er lidén. Skulde da de øvrig ikke have nogen Andeel i denne Belgierning? Gud skabte dem dog, lader dem efter sit Godtbefindende blive født e Forældre, som ikke have Evangelium. Skulde da saa mang Menneskers Forlossning være unyttig? Det var ikke a foreene med Guds Godhed og Willighed, hvis han ikke forbarmede sig over alle. Skriften lærer og det Sidste Kor XI. 32. V. 18. I Cor. XV. 22. Act. X. 2. 4. Måsiger, Gud veed, at de, til hvilke Evangelium ikke kommer, skulde have forkastet det, men det er noget man ikke kan bevise. Det er imod al Menneskelighed at på-

staar Hedningenes Fordommelse, og altsaa at fordomme sine egne Forsædre tillige med. Veyen til Himmelten staarer altsaaaab for alle, som troe paa Gud, frygte ham, og søger at bevare en god Samvittighed; vel ikke uden Christo, saa at nemlig en Forloser skulde for nogle Folk være forneden, og ikke for andre tvertimod Ap. G. IV. 12. thi hvortil havde Gud ellers foranstaltet et saadant Mirakel; men for Christi Forsonings Skold. Hvorledes de bekomme Andeel derudi, vide vi ikke. Hvem der iblandt Hedningene blive salige kan man ved Navn ikke bestemme, ligesaa lidet som man navnliggen tor fordomme nogen. Rousseaus og andres Indsvending imod Bibelen, at den forestiller Gud som en grusom Tyran imod utallige Folk, er urettmessig. Man kan paasaa dydige Hedningers Salighed uden at man derfor behøver at omstøde vor Religions Grundstætter. — Disse ere de Sandheder, som Forfatteren har foredraget i denne Afhandling, og som han maaske funde have foredraget med en frugtbarere Korthed. I Vorigt bifalder man hvad han har sagt, og det er noget, som nu erklaedes og tilstaaes af alle oplyste Theologer, i hvorvel der vel og ere de, som endnu beherkes af den gamle Fordommelses-Geist.

Halle. Geschichte von Frankreich, aus gearbeitet von Johann Georg Meusel. zw. Theil 1773. 666 S. st. 4. I Fortallen har Hr. Hofraaden sat sine Læsere og Vedommere i Stand til at ansee sit Værk fra den rette Synspunkt. Det hører til den almindelige Verdens Historie, og bliver ikke egentlig udarbejdet, for at være et Værk for sig selv, omendskondt det og bliver udgivet under en besynderlig Titel. Då nu det større Værk, hvoraf denne Historie om Frankerige er en Deel, er bestemt til at efterlæae, og tillige til den Underretning, hvor man om denne eller hin Sag finder de bedste Esterretningey: saa har Forfatteren og haft dette Dymærke ved Historien om Frankerige for Dyne. Hvem der maatte være ilde tilfreds dermed at denne eller hin Begivenhed endten slet ikke, eller dog ikke udforslig eller omstændelig nok er blevsen afaaret, den maae deels erindre sig de Skræfer, som ere satte for Forfatteren, deels betenke, at den Esterretning, som han her søger, maae na-

turligere begivenheder og snydligere forekomme og ses i en anden Stats Historie, og altsaa i en anden endten allerede nærværende eller tilkommende Deel af den almindelige Verdens Historie om de nyere Tider. At Forfatteren ikke skildrer saa meget som vore Franskmændes Tydste forlange, er efter Recensentens Meening at rose. Thi Afskildringer høre vel til Levnetsbeskrivelser, men ikke til almindelige Verden-Historier. Desto omhyggeligere og flittigere har Forfatteren været i Henseende til Hovedsagerne, hvortil han, som af den første Deel er bekjendt efter Velly's Exempel regner og Stats-sorfatningen, Sæderne og Skifferne. Man kan ikke sige, at han er for sparsom i disse Materier. Det første Recensenten aabnede denne anden Deel er den 40 og 41 Sider falden ham i Hynene, hvor Forfatteren taler om den første Mads Net, som en Landsherre skal have haft i Henseende til sin Basals Brud. Recensenten erindrer sig et Steds at have læst en grundig Afhandling, hvori bliver bevist, at dette alene har været den usikkelige Titel, under hvilken Landsherren har hævet en vis Betaling af sin Basal, uden at Bruds Dydelse selv virkelig har fundet Sted.

Göttingen. Af Novis Commentariis Societatis Regiae Scientiarum Göttingensis er udkommen den tredie Deel for Året 1772 paa 317 Sider i 4to. De Afslinger, som indebefattes derudi, ere alle tilforn hver for sig bekjendtgjortde i Göttingische Anzeigen.

Frankfurt. Die Erzeugung der Menschen und Geimlichkeit der Frauenzimmer, Tissot 1773 174 S. 8v. Det groveste Bedragerie, der nogen sinde kan opfønkes, da en af de usædliche Smørere har laant Tissots Navn, for derved at paabyrde Kjøbene det elendigste Toy. Ævrige har han kunstig udskrevet den berømte Valentin Krautermann.

No. 47.

Riøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 24de Novbr. 1774.

Riøbenhavn. Den christelige Religions Sandhed af Gottfried Lessz, Doctor og Professor Theologie ordinarius og Universitets Præst i Göttingen. Et det Tydste oversat ved H. J. Birch efter den anden meget forandrede og forøgede Udgave. 1774. 711 S. 8vo, med Godiches Skrifter. — Et Overbevisningskrist om den christelige Religions Sandhed, forfattet af en Doctor Lessz, brugt og anvendt af en Doctor Münter til i Struense's Overbevisning og Omvendelse, og ved den leylighed anprist andre Elskere af en saa viktig Overbevisning, et saadant Skrift, oversat i vort Danske Sprog, vilst blive søgt og klist og læst af alle dem, der endten ønske i saadan en Overbevisning eller en nærmere Bekræftelse i n de allerede har, og har ikke hast Leylighed til at forståsse i samme af Originalen. Det skulde deraf være et overordigt Arbejde, om vi, for at indtage Læsere for Skriften, lde her leveret et Udtog deraf, der desuden ikke vel lod sig obfattet i det indskrænkede Rum, vi har dertil, saasom det nødvendig maatte falde noget vidtloftig ud, tildeels formelst den Fejl, som kan tillægges Skriften selv, om det ellers er nogen, nemlig en maaßee i visse Henseende storre Vidtløshed, end nødvendig var, naar Forfatteren i nogle Ting ivde fasset sig fortære. Dog siges ikke dette, som en Besvredelse; thi man veed jo vel, hvor vanskeligt det er ey at

sige for meget, naar man just vil beslritte sig paa den største Tydelighed, for ingen vil at efterlade hos dem, man vi overbevise, og det kan altid være nyttigt for nogle Læsere, som kan synes overflodigt for andre. Vi ville da kun i Almindelighed her fremlægge Skrifstets Indhold. — Først en Indledning i 9 Sphær paa 98 Sider. I samme forestilles før saa vel de farlige, som fordeelagtige Virkninger og Folgerne de naturalistiske Skrifter og af de med Naturalisterne for Stridigheder. Dernæst gives en kort Esterretning om de fornemmeste naturalistiske Skrifter, og en Afskildring deres Characteer, hvor Forfatteren er fornemmelig stræn imod Voltaire, da han ellers i al Henseende lader ham viderfares sin Ret. Endelig for det tredie forestilles, hvad der egentlig er, hér skal bevises imod Naturalisterne; hvorledes Beviset for Religionens Guddommelighed og Sandhed blygommelig kan føres; hvad for en Oprigtighed og Forsigtighed der udfordres ved enhver Deel deraf. Forfatteren har her tillige givet af den hele Beviisnings Indhold følgende tilelige og ret vel distingverende Afridsning, som vi her vil noget kortere fremlægge: „Den christelige Religions her Indhold er endten Tildragelser eller Lærdomme. — „Tildragelsernes Blyghed beroer paa Skrifternes Tro værdighed. Her maa altsaa føres et ligesom forberedeinde Beviis for de Skrifters Troeværdighed, der fortæller disse Tildragelser, og dette skal beroe paa følgende Grunde: 1) Usforkastelige Skribentere af de første Aarhundreder bevidne, at saadanne Boger, som staae i det Nye Testamente virkelig ere skrevne af Jesu Tidsforvandte, Matthæus, Marcus, Lucas, Johannes, Paulus, Petrus, Jacobus, Judas i de første hundrede Aar efter Jesu Fødsel: 2) De Boger, som vi nu have i det Nye Testamente er de selv samme Skrifter, som den Gang blevne forsatte af hine Skribentere: 3) Disse Skrifters Forfattere, Engelisterne og Apostlerne have alle de Egenskaber, der udfordres til troeværdige Vidner i højeste Grad, og maa altsaa, om ikke al Historie skal forkastes, sætte Træ til deres Fortællinger. — Altsaa ere de tre Hoved-Tildragelser i højeste Grad troeværdige: 1) Jesus af Nazareth har under Keiserne August og Tiber virkelig været: 2) Han har virkelig gjort de om ham fortalte betyd

lige store Mirakler, og er selv, efter en tredagelig Død,
 virkelig igjen opstanden fra de Døde: 3) Han har nøye,
 tydelig og oprigtig forudsagt tilkommende tilfældige Ting.
 — De Lærdomme, som den christelige Religion fore-
 drager, ere slet ikke urimelige, endten man betragter dem,
 der handle om naturlig bekendte Sandheder, eller dem,
 der angaae Ting, som ere ganske ubekendte for Fornus-
 ten." — Nu folger da Beviset saa lydende: „Den Re-
 ligion, der 1) er GUD høyst anstændig, 2) indbe-
 fatter ubegribelige og for al Fornuft uudforstelige
 Lærdomme, 3) der ere bekræftede med Undervær-
 fer og Spaadomme, den er en ubedragelig sand
 Religion. — Nu kan alt dette med Sandhed bevi-
 ses om den christelige Religion. — Altsaa er den
 christelige Religion en ubedragelig sand Religion.
 — Alle andre Religioner modsigte denne og ere fal-
 ske og utilstrækkelige. — Altsaa er den christelige
 Religion og den eeneste sande Religion." Derpaa
 følger nu med nye Begyndelse af Side-Tal dette Bevises Af-
 handling selv, som indbefatter først S. 1-185 det Bevis
 for det Nye Testamente Skrifters Troeværdighed i Almindelighed,
 og det saaledes, at deres Authentie bliver først viist
 af indortes Riendemærker, og stadsæt med Vidnesbyrd af
 det første, andet og tredie Jahrhundre; dernæst deres usors-
 fakkede Rigtighed, at de nemlig, som vi nu have i det Nye
 Testamente, ere de selvsamme, som den Gang ere forfattede
 af hine Skribentere; og endelig Skribenternes egen Troeværdighed,
 at de nemlig have alle de Egenskaber, der bør findes
 hos de i høyeste Grad troeværdige Vidner. — Derpaa følger
 §. 15-39. S. 185-450 det speciellere Bevis for Sandheden
 i de trende den christelige Religions Hoved-Tildragelser. For-
 fatteren har først viist, hvor nødvendigt det er i Særdeles-
 hed at fore dette Bevis, og dernæst har han i Forvejen givet
 en Afridsning af det i det Nye Testamente indbefattede chris-
 telige Religions Systeme. Derpaa vises først Sandheden i
 den første Christendommens Hoved-Tildragelse, nemlig, at
 Jesus af Nazareth virkelig har været til under alle
 Riendemærker paa den tilforn forsjættede Messias og
 Verdens Forløser. Dernæst vises Sandheden i den anden
 Hoved-Tildragelse, nemlig, at Christus virkelig har

giort de om ham fortalte Mirakler. Efter foregaaende Betragtninger over Underværkers Muelighed, Kjendemørførne paa virkelige guddommelige Underværker, deres Bedommelses- og Beviisningsmaade, bliver først ansort de bibelsteforfatteres Fortælling om Jesu Mirakler, og derefter forestilles og bevises de i deres hermeneutiske, historiske og philosophiske Sandhed. Her udmerker sig i Besynderlighed Overbeviisningen om Jesu Opstandelses Virkelighed, hvorved tilige derefter anstilles en Undersøgelse over de Indvendinger, man har giort saa vel i Almindelighed imod alle, som i Særdeleshed imod Jesu Miraklers Troeværdighed. Nu den trede Hoved-Tildragelse, at Christus virkelig har forudsagt tilkommende tilfældige Ting. Først forestilles, hvad Begreb man har at giøre sig om en Spaadom, og dernæst betragtes de Jesu Taler, som angaae det Tilkommende, og i Særdeleshed de tvende om Alterens Sacramentes Indstiftelse, og det jodiske Folks Skæbne. Denne sidste i sær er en virkelig Spaadom, da de dermed forkynchte Ting ere ganske tilfældige, som skulde ske i den tilkommende Tid, og som Udfaldet og har bekræftet rigtig og noye i hver en Punkt at være opfyldte. — Nu Lærdommene i den christelige Religion; hvis Overensstemmelse med Hornuften forestilles S. 450-465. — Derpaa folger det egentlige Beviis for den christelige Religions guddommelige Oprindelse §. 41.-53. S. 465-642, hvorved først forestilles saa vel Miraklerne, som Spaadommene i deres bevisende Kraft, tilligemed de derimod giorte Indvendingers Igjendrivelse; dernæst vises den christelige Religions Verdommes, Forfritters og Forjettelsers høje-ffe Belanständighed for Guld; og endelig forestilles dette hidindtil sorte Beviis, som et for Christendommen almindelig fætteligt og tilstrækkeligt Beviis. — Herefter følge nogle sattekte Bibeviser, og tilsidst handles om Indvendingerne mod Christendommen i Almindelighed. Der er ingen Forfatteren har ladet sig være saa magtpaalgiggende, som den, der tages af den christelige Religions Almindelighed, og meget indskrænkede Bekjendtgørelse. Det er en Indvending man tilforn ikke har vildet høre, og ikke lade gælde, men har troet sig i Stand til at fuldkaste, som ganske ugyldig mellem alle andre. Men Forfatteren har anset den med langt andring. Han bekiender reent ud S. 662, at den er een andring.

de forfærdeligste og allersandsynligste. Han fremstætter den i sin fulde Styrke, erkänner den christelige Religions Ualmindelighed og indskrænkede Bekjendtgørelse, tilstaaer, at der ere utallige mange, som uden nog i deres egen Skyld ingen Kundskab have derom, men han nægter ganske og tildeels den Folge, som man vil uddrage deraf, nemlig, at alle de Mennesker, efter den christelige Religions Systeme, skulde fordømmes, som ikke kiende Christendommen, og som ikke ere Christne. Forfatterens Theorie er i den henseende fuldkommen overeenstemmende med den Sal. Tøllners, og han har i Fortalen til den anden Udgave af dette sit Skrifte erklæret sig saaledes derover: „Bud den Indvendig imod Christendommen, som tages af dens Ualmindelighed og meget indskrænkede Bekjendtgørelse, og som foruroeliger mange redelige Gemyutter, har jeg paastaaet, og, som jeg troer, beviist, at endogsaa efter Bibelens Forskrifter, de, som ikke ere Christne, som uden deres Skyld ikke kiende og antage Christendommen, blive, ved troelig at bruge det dem af Guld forundte Maal af Kundskab og Kraft, ved Jesu Fortieneste ligesaa vel salige, som de Christne. Naar det christelige Religions Systeme gjorde alle og enhver Uchristnes Fordommelse nødvendig, eller og udtrykkelig lærte dette; saa skulde det i højeste Grad svække, om ikke ganske tiltætgjøre alle de Beviis, som man ellers funde ansørged for.“ Forfatteren har og viist, at han ikke med denne sin Paastand støder an imod den Lutheriske Kirkes symboliske Boger. — Her er endnu syvet til dette Skrifte et dobbelt Anhang, et om Erfarings-Beviset for Christendommen, eller den Hellig Aands indvortes Vidnesbyrd, og et andet, som afhandler det Spørsmaal: om Guds overnaturlige Virkninger i den menneskelige Siel ere overeenstemmende med Fornuften? — En Annærfning tilslade man Recensenten over et vis Sted S. 372, hvor han efter sin Indsigt synes at have fundet hos den ellers saa fuldstændige som grundige Forfatter en ikke ganske ubetydelig Mangel. Det hedder der: „Endnu videre fortæller Woolston en Roman om Jesu døde Legeme (thi saaledes maa man kalde denne hans Historie, da han ikke kan give noget anden Grund deraf, end hans Indbildungskraft).“

„ Den lyder saaledes: Disciplene kom ved Josephs Hjælp,
 „ som havde begravet Jesum i sin Hænge, derhen, bestak
 „ Bagten, som Pilatus maaßke og af Stats-Aarsager havs-
 „ de givet hemmelig Forholds-Ordre, at være dem behielp-
 „ lige til at udføre dette Bedragerie.“ Forsatteren har slet
 intet videre herimod erindret, end dette, at han kalder det
 en Roman, der alene er grundet i Woolstons Indbild-
 ning, og det er en efter Recensentens Meening ikke ganske
 ubetydelig Mangel. Skulde den Indbildung og være saa
 ganske ubetydelig, og saa slet at foragte, at den end ikke
 havde fortient den allermindste Betragtning? og mon den
 ikke da hellere burde have været uansort? Hvad om nu en
 tænkende Læser stander derover, saa meget meer, som den er
 blevet foragtet med Taushed og ikke værdiget nogen Besva-
 relse? Hvad om han ved nøyere Estertanke finder nogen ri-
 melig Muelighed derudi, som han dog ønskede noget sat imod,
 da han selv ikke saa lige veed hvad det skulde være? Var det
 ham ikke en Fristelse, og vigtig nok, for ey at lade nogen bli-
 ve bestedt derudi, naar man kun havde formodet den? —
 Nok en vigtig Anmærkning er denne, at Forsatteren har
 troet, at han ikke burde begynde sin Overbevisning om den
 Christelige Religions Sandhed (S. 15) fra det Spørsmåls
 Afhandling, om den naturlige Religions Tilstrækkelighed eller
 Utilstrækkelighed. Hans Forklaring derover er vigtig og for
 Recensen er den nye og usædvanlig. „ Det er i Sandhed
 „ ret en Krigslist af Naturalisterne, stedse at bringe Striden
 „ om den aabenbarede Religion inden disse Grændser. Det
 „ Spørsmål, om den naturlige Religions Tilstrække-
 „ lighed, kan ikke afgøres, förend man først har svaret
 „ paa hundrede andre Spørsmål, der ikke kan besvares,
 „ uden utallige Modsigelser, og nye næsten uafgjørlige Spør-
 „ maal. — — Det er, naar vi ville tale upartiest, ikke
 „ mueligt, at bevise for en Naturalist en fortienstlig Fyl-
 „ destgiørelsес Nødvendighed af den blotte Fornuft, eller
 „ grundig af blotte Fornuftens Sætninger at vise, at det
 „ er umueligt hos Gud at tilgive Synderne uden Fyl-
 „ destgiørelse. I det ringeste har endnu ingen af alle
 „ dem, der have vildet bevise disse Sætninger ved Fornuf-
 „ tens blotte Lys, virkelig og til Overbevisning opfylt sit
 „ Øfste. Man udsætter sig altsaa for unødvendige Farlighes-
 .. der

„ der eller dog i det ringeste for Vidtløftigheder, naar man begynder Beviset for vor Troes Sandhed fra den naturlige Religions Utilstrækkelighed.“ Der er ganske vist noget Sandt i denne Betragtning. Det kan og ikke nægtes, at man jo har drevet dette Beviis alt for vidt og indtil næsten ved Fornuftens Hjelp at afgøre det hele Forsonings-Værk, da det efter Recensentens Meening aldrig burde drives videre end til at bevise Menneskenes Trang til et andet Benaadelses-Middel, end deres moraliske Fuldkommenhed efter Fornuftens Lys. Just saa vidt er det brugt af Apostelen Paulus, som et Argumentum indirectum for Retfærdiggjørelsens Forsonenhed af Troen paa en Forsoner. Man kan hos ham ansee det som en blot menneskelig Fornuft-Slutning, som det i Sandhed ogsaa er, skjent tillige stadsfæstet hos ham ved guddommelig Autoritet. Men soim et saadant Argumentum indirectum bør det og aldeles regnes iblandt Beviserne for den christelige Religions-Sandhed, lad være denne tillige bør være grundet paa Facta eller Tildragelser, og det er altsaa ikke noget tilstrækkeligt Beviis. At vi trænge til en Benaadelse, det har Paulus viist af Erfaring og Fornuft, men at der virkelig er et saadant Benaadelses-Middel til, det beviser han historisk og med Fæta (Rom. I. II. III.) Hvad nu? om en Naturalist just vilde opfordre en Theolog til at undersøge dette Apostelens Argument, betragtet for det første som en blot menneskelig Fornuft-Slutning; da maatte det være en forunderlig Udflygt, paa hvilken han med god og rimelig Grund skulde kunne slippe derfra. Er den Trang, Paulus paastaaer, i Almindelighed vel grundet og uden al Undtagelse, nu, saa maa Naturalisten selv tilstaae, at det øvrige historiske Beviis for dette Benaadelses-Middels Virkelighed fortienner at undersøges, og da vil han omsider, naar han kommer til Overbeviisning, finde saa vel det eene som det andet Beviis tillige stadsfæstet i Apostelens Underviisning derom med guddommelig Autoritet. Men er den falsk, ey almindelig og bygt paa svage Grunde, saa vakler det hele Religions-Systeme, og Apostelens Autoritet i al Henseende med. Alt dette vel betragtet, seer Recensenten ikke hvorledes en Theolog kan slippe fra det Sporsmaals Afhandling med en Naturalist, om den naturlige Religions Utilstrækkelighed eller hvilket er det samme, om Menneskes Trang til

et fra deres naturlige moralske Guldkommenhed frem, med Benaadelses-Middel. Thi naar denne Trang ikke var der, saa kan og bør man ikke troe, at Guld virkelig havde foranstaltet et saadant Middel, og al Beretning derom maatte være falsk, i hvor sandsynlig den end maatte være gjort, og en Naturalist, der ikke fandt sig overbevist om denne Trang, skulde forkaste al historisk Beviis for hint Middel. Dog nægtes dermed ikke, at jo Overbevisningen ogsaa kan begyndes fra det historiske Beviis, og skal for saa vidt ingen Hinder finde, som der hos den, der skal overbevises, er ingen Evil imod hin Trang. — I øvrigt maa vel anprises dette grundige Skrifts Læsning til alle, der endten har nogen Evil om og imod den Religions Sandhed, de maa beskiende sig til, eller ønske at blive bekræftede i deres Forvisning derom. Skulde der i Oversættelsen nogensieds findes noget betydeligt Anstød mod Originalen, da er det undgaaet Recensentens Opmærksomhed, hvilken Skriftets Indhold ganske har tildraget sig.

Kjøbenhavn og Leipzig. Verinum terrestrium & fluviatilium seu animalium infusoriorum, helminthorum & testaceorum, non marinorum succincta historia, Auët. Orthene Frid. Müller, R. D. a Consiliis Justitiæ, Acad. Scient. Nat. curios. Holmens. & Boicæ Nidrosiensis Plurimumque Societatum litterar. Sodali. Voluminis primi Pars prima. 135 S. i 4to, med M. Gallagers Skrifter. De Orme, hvis historiske Beskrivelse, tilligemed deres Figurer, Forsatteren lover os i dette Værk, hvorfra her ved Fejltagelse sidst anføres det første Bind's første Deel, har han selv nøye undersøgt, og holdt dem hele Dage og Maaneder ved Live i sit Studerkammer. Deriblandt ere mange, om hvilke man ikke finder noget hos andre Skribentere. Han har derved tilføjet alle de Ponyma, han har fundet finde i andres Skrifter. Deres trivielle og generiske Navne har han, saa vidt muligt, altid taget af en eller anden deres Slægt eller tilkommende Egenstab, og derhos tillige anført deres Navne i det Daniske, Tysiske, Svenske, Franske og Engelske, naar og hvor samme har været ham bekendte. En almindelig Beskrivelse (Definition) paa Ormene, er meget vanskelig, og søger forgivses hos Skribentere, ey heller har

nogen vovet at give nogen anden end en blot nægtende Beskrivelse. De gamle Dyrbeskrivere kaldte dem usfuldkomne Dyr, fordi de, efter deres Meening, skulde ingen Sandser have. De Nyere beskrive dem som uden Hoveder, uden Fodder, som tvekkeskinnede Dyr, der alene lade sig understille ved deres Følestænger, endskindt man med god Grund kan tilslægge mangfoldige iblandt dem, baade Hoved, Fodder og Syn. En mærkelig Egenskab, hvorved de understille sig fra Insekterne, er, at de ere ikke nogen Forvandling eller Hudskiftning underkastede, og ikke mindre den, hvorved de adskilles fra andre Dyr, nemlig, at de kan gienbringe deres afstumpede Deele til forrige Fuldkommenhed, og at Hermaphroditerne iblandt dem kan tillige baade avle og undfange, ja forplante deres Art eller Slægt, uden noget Kjøns Hjælp kun ved den naturlige eller kunstige Fraskillelse. Alle Inddeelinger har deres Mangler og Usfuldkommenheder. Men nogen maa man dog have, for at undgaae Forvirring, og det har i sær behaget Forfatteren, at antage tvende Hoved-Classer af Orme, nemlig med eller uden Følestænger, endskindt han tilstaaer, at den heller ikke er saa fuldkommen rigtig; og har tillige forsøgt en anden Inddeeling af dem i tre Hoved-Classer, nemlig Infusoria, Helminthica og Testacea. Nærværende Deel af det første Bind indbefatter kun Infusoria. Den anden Deel indbefatter Ormene af den anden Classe, og endelig folge Ormene af den tredie Classe i det hele andet Bind.

Amsterdam. Remarques d'un Voyageur modernisant au Levant. 1773. 348 S. lid. 8v. Forfatteren forløgger sig, men er uden Evil en Engelænder, som har reyst i Italien, Tyskland og Sveiz, rimeligen en Læge, belæst i de gamle Skrifter, dog ikke nogen Kiender deraf, og heller ikke nogen Bekiender af den christelige Religion. (Dennekin har først været Recensentens Formodning om hvis Urigtighedend han siden er blevet bedre underrettet, da han siden har nældt, at den Kongelige Preussiske Kammerherre og Gesandt ved det Romersk-Kejserlige Hof Hr. Baron von Ries desal har udgivet dette Skrift, han som og er Forfatter til den 1771 til Zürch trykte tyske Reise durch Sicilien und Gross-Griechenland.) Keed af det eensformige europæiske

Væsen, og begierlig efter at see lille Asien og i sør Grækenland, gik han den 10 Maj. 1768 med et engelsk Skib fra Napoli til Smirna. Over de Hør, over de Provinzer af det faste Land, og over de Steder, som han har seet langt fra, gør han nogle smaa Anmærkninger, som Recensenten ikke vil opholde sig ved, men anmærker kun dette, at Forfatteren har igentaget den Fabel om de Bonner man skulde gifre i de christelige Kirker om hyppige Skibbrud, og tilskrives dem den Stad Bremen; at han falskelig angiver Øye mærket af Ofringerne iblandt Folkene, og skildrer Presterne, som lutter egennyttige Folk. De Efterretninger, som han giver om Herne Scio, Samos, Mycone, Tine, Deli, Naxia, Paros og Antiparos, Syra og Termia, Metelin og Tenedos, tienje deels til at bekræfte, deels til at udvide og forbedre det, som andre Rejseskrivere derom har berettet. Tourneforts Rejseskrivelse har han, som det synes, havt med sig vaa Rejsen. Han har afskrevet forskellige mutilerte græske Indskrifter. Paa Mycone finder man hyppige Spor af Vulkaner. Ved Santorin skal endnu være en rygende Klippe. Grækerne paa Mycone og Tine overgaaer alle andre i Arbejdsmæssighed. Forfatteren maatte formidle sig over den store Mængde Ruiner af gamle Bygninger paa Deli. Han roser Hr. Stuarts skionne og nøyagtige Beskrivelse af Athen, men har dog ikke havt den ved Haanden. Ved Levningerne af de gamle Bygninger til Athen gior han Anmærkninger, som fortiene Opmærksomhed. De skionne doriske Pillar paa Minerva's Tempel har, som bekjendt er, ingen Fodder. Nogle, som Hr. Pock, og Prof. Sulzer formode, at den doriske Pille-orden er den ældste og sædvanligste, ja Pock tviler, om de andre prægtige Ordener har allerede været opfundne til den Tid, da dette Tempel er blevet bygt, som just var den Tid da Kunster og Videnskaber vare i deres største Flor, og meener, at Bygningskunsten har endnu været meget usfuldkommen hos Grækerne, da Billedhugerkunsten allerede havde naaet den højste Spidse. Forfatteren formoder derimod, at Pille-Ordener paa Minervas Tempel er ikke den ældste Doriske, men at Pillar uden Fodder har været sædvanlig i den bedste Tid af den græske Bygningskunst, og at Romerne først har sat Fodder til de doriske Pillar, ligesom Capitaler til de Doriske og Voluter til de

joniske. Han bifalder Stuart, at den Bygning, som man gemeenlig kalder den Olympiske Jupiters Tempel har øret det saa kaldte Poecile. Paa den græske Cathedrals Kirke seer man iblandt mange gamle Indskrifter og halv opnyede Arbejder i de Figurer, hvilke, som det synes, forestille Mars og Venus, men af Grækerne kaldes Johannes og Maria. De livadiiske Bierge, som ligge mod Mors en af Athen, ere hvert i 8te Maanedet bedækkede med Sne. Den 28 Aug. 1768, da Forfatteren her ankom, var ust Høsten først begyndt, men Vinterhøsten falder først i October, og mod Enden af September skal der være ligeaaoldt, som i Tyskland. I 8te Maanedet regner det ikke, vorfor Lusten er reen og klar. Men da dog Lusten her ikke er mild, og især Nordvinden er meget kold, og Heede og Kulde afvexe sca hastig med hinanden, hvorledes kan da, pørger Forfatteren, de gamle Kunstneres Smag, Digteries fine og følsomme Sind, det attiske muntre og fine Væsen selvstabelig Omgang, bestaae med dette Clima? Har da Climatet ingen Indflydelse paa Menneskene? Huusene til Konstantinopel, undtagen de offentlige Bygninger, ere af Træ, og bygte paa samme Maade, som de Jødiske Huuse i Livorno og Frankfurt am Main. Af den forrige Søhienkieke meddeeler han de noyagtige Maal, som den Engelske Læge, Hr. Makenzie, har samlet imens han i 25 Aar har opholdt sig i denne Stad. Han troer, at der i denne Hovedstad, i Galata, Pera og Scutari ere over en Milion Mennesker. Grækerne regne sig til 200000, Armeniere til 80000, og Isderne til 120000. De græske Fruenimmers Klædning i de store Stæder er meget liig det Svæb, om de gamle Billedstotter og Skilderier i Herculaneum fremiise, enhver Grækerinde kunde være et Klædnings-Monster or en Juno, en Musa, eller anden Person, som Kunstneren vil forestille. Forfatteren har vel ikke fundet de gamle Grækernes Geist hos de nu værende, men dog Anlæg og Evner, om der kunde blive meget af. Til Beviis beraaber han sig erpaa, at de meget let kan lære Sprog (thi de tale foruden et Græske og Tyrkiske ogsaa Fransk og Italiensk) saavel som g at dandse smukt og angenemt. Kort: de nærværende Græcer har endnu de Gamles Character. Men deres slaviske sterabelse af Tyrkernes Skifte og Klædedragt finder han høst

høyst latterlig. At bedømme Tyrkerne holder han for meget vanskeligt. Man finder hos dem en Blanding af flere Nationers Charakterene. Polygamie gør Forfatteren, ligesom alle unge Herrer, meget af, og skildrer den paa den gode Side, men miskiender den slette. Han figer om de tyrkiske Fruentimmer meer end han kan vide, saasom han selv beretter, at ethvert Harem er saa tilsluttet, at den næste Naboe set ikke kan vide, hvad derinde gaaer for sig. Dog forsikrer han, at Konerne yttre meget hæftige Lidenskaber mod hinanden, og at den meeste Opsigt i et stort Harem maae gaae ud paa, at affondre Konerne fra hinanden. Tyrkerne ere, uagtet alle de Renselser Lovene paalægge dem, dog meget urene Folk. Man finder hos dem en besynderlig Blanding af Dyder og Laster. Deres Taushed bliver ikke regnet iblandt deres gode Egenskaber. Le Caractere des Turcs est la douceur & la bienfaissance, dette lyder anderledes, end naar man tilforn falder dem Blodhunde. „Den Jødiske Religion, den ulykkelige Moder til twende utaknemmelige Born, den Christelige og Mohammedanske Religion, har efterladt den sidste nogle Ligheds Træk, som falde ret stærk i Dyrnene, nemlig Physiognomien, den umøttelige Pengegierrighed, Uduelighed og Utilbørlighed til Ager-dyrkning.“ Dette er en Anmærkning, som Recensenten troer Forfatteren maae have gjort i Sovne. Despotismus er i Tyrkiet ikke nær saa stor, som man formeener. Ingen Recruter blibe tagne med Magt, men den heele Krigshær bestaaer af frivillige, ligesom af lutter Myselmændner. Storsultanen sværger Mufci ved sin Tronbestigelse, at han vil handhæve Lovene og Religionen. Han har den fuldførende, men ikke den lovgivende Magt. Han kan uden Divans Samtykke hverken give nogen Lov, eller begynde Krig, eller slutte Fred. Sultanernes hyppige Assættelser, og at Janitscharerne ørbodig hilse den Sultaniske Turban, Kiendemærsket paa den overherstabelige Magt, endskindt! den ikke sidder paa nogens Hoved, tinner til Beviis, at man ej anser Sultanen for Andet end den Overste Dommer eller Præst. Statsholderstaberne blive offentlig overladte til den meestbydende, og disse sælje en Deel af de uvisse Indkomster forud. Øvede nogen Vold og trænger Folkets Skrig til Thronen, saa hugger man ham Hovedet af. Det er Sandt, at Retsfærs-

igheden er tilfals, men den er og tilgjængelig og bereed. En Pascha's, en Aga's Huus o. s. v. er fra Morgen til Ifsten aaben for alle dem, som søger Ret. Toldene ere lemsældige, og i Henseende til Indførsel er intet contreband, nem Niis, Caffe, Korn og Slaver ere forbudne at udføres. Bahrenes efterladte Fortolning bestraffer man alene med at erklaere dem forfaldne. General-Told-Forpagteren boer bestandig til Constantinopel, og er altid en Tyrk, men i de indre Stæder ere Græker og Jøder Underforpagtere. Man legynder desværre i Henseende til Afgifter og Monopolier at stersfolge de christelige Potentaters Exempel. Rappe Taslakken er allerede blevet til et Monopolium. Storsultanen everer alene Kornet for Constantinopel, og med Tiden vil han vel og trække Røgtabakkens, Caffers, Zukkerets og andre Tings Enehandel til sig. Den hele Regierrings Maade er krigst. Man lever i Hovedstaden, som ved Armeen, og i Feldten som i Staden. Politiet er vel indrettet i alle Stæder. De Formuendes Godgivrenhed og Indvaanernes Giestfrihed gjør Hospitaler og Værtshuuse nforudsadne. Fattig-Væsenets Anstalter ved Moscheerne er vigtigt og ubredeligt. Religions-Toleransen er meget stor. Forfatteren gisr herved et usvarligt Udfald imod Moses, David og Samuel, og veed ikke hvad der staer i Koran i den 47 Dag: „Naar i træsse Vanthroende, saa slaaer dem over Nakken og anretter et stort Nederlag iblandt dem.“ Det er vist nok roesværdigt, at Tyrkerne taale andte Religions-Partier, men dette skeer ikke mindre i de Preussiske Lande, i Rusland, i Holland, og i Engeland selv. Franzoserne og efter dem Hollænderne drive den sterkeste og bedste Handel paa Levante. Det Levantiske Handels-Selskab i Engeland er ikke i god Stand. Der holder man det for tienligt at synes to Gange saa riig som man er, men i Tyrkiet holder man det for raadeligt at synes mere fattig end man er. Af 10 Skibe, som seyle paa det sorte Hav gaaer gemeenlig et til Grunde. Den Seylads bliver for den sterkeste Deel drevet af Græker. Storherrens uvisse Indkomster ere større end de visse, og enhver Sultan kan forsøge og formindse dem. Toldene ere forpagtede for 600000 Piastre. De visse Indkomster kan ansættes til 12 Millioner Dalere. Det tyrkiske Artillerie er stort, men bliver langsom og slet betient. I Kanonstøberiet arbeyder man meget hastig. I de

de 15 Dage, Forsatteren tilbragte til Constantinopel, blev stobte 500 Kanoner. Man arbeyder ligesaa hastig paa Skibs verferne. Nærværende Storsultan har sparet mange Penge, som han nu bruger til Krigen. Da han besteeg Thronen, havde han det Først at ombringe alle sine Undersaattere, som ikke vare Muselmænd. Ewende Mustis lode sig helleri assætte, end at de havde givet deres Samtykke dertil, og den tredie bragte Storsultanen fra sit Først ved den Fore stilling, at Koranaen forbød det, og de Vantrøende vare foltrige. Der bliver forbrugt særdeles meget Kobber i Tyrkiet. Al Husegeraad er af denne Metall. Kobber-Bergværkerne ved Hamischkana to Dagsreyser fra Tarabosan, Egnen af Angora og ved Erierum, give mest af sig. Can temir og nogle andre Skribentere paastaaer, at de Crimiske Chaner skulle følge i Regieringen, naar den Osmanniske Mandssamme er uddød. Hr. v. Vergennes, Fransøsiske Minister ved det Tyrkiske Hof, har vildet forsikre Forsatteren det Modsatte. Derimod har den Romerske Keyserlige Internuntius Hr. von Brogeard fortalt Forsatteren, at den regierende Sultan selv ved den Leylighed, da den forviiste Chan af Crim igien blev kaldet tilbage, har taeli om denne Regieringsfølge, som en afgjort Sag. Deslige Anmærkninger har man anført for at opvække Læsernes Opmærksomhed paa dette læseværdige Skriftes Indhold.

Hamburg og Güstrow. Johann Hennuyer, Bischof von Lüdzinür. Ein Drama in drey Aufzügen, aus dem franskö. des Her von Voltaire. 1773. Denne Oversættelse skal være bedre geraaden end en anden, som af samme Stykke er udkommen til Leipzig. den er meget nyske og næsten ord for Ord efter Originalen, i reen Tydsk, saa at der dog intet skal være tabt af Originalens Finheder, og Dialogen er utvungen. Men hvoraf Oversætteren ved, at Hr. v. Voltaire er Forsatter, det har ikke behaget ham at sige, og at Stykket staar i Evangile du Jour, beviser det ikke, og man kan virkelig af mange Grunde formode det Modsatte. Af Fortalen har man agtet følgende Sted værdi at anføre. „Man vil nok sige til mig, hvortil nytter dei „at forestille Afskyelighederne af St. Bartholomæi. Vi „lever ikke mere til disse mordiske Tider! dette grumme Kar-

.. hun:

hundrede er forbi og kommer aldrig mere igien. Jeg fin-
der Fornsynelse i at troe det, ja jeg haaber det endog. Det
lader noksom man ikke mere vil myrde hinanden i Guds
Navn, som Religionen ikke mere gav nogen Nøring til
disse Ild-Svælg, der saa ofte har udbredet deres Ødeleg-
gelser rundt omkring. Men turde jeg vel dersor sige, at
vi har ikke mere nødig at stille os et Billede af Horsolgs-
nings-Geisten for Dyne? Denne hersker immer, den gris-
ber al slags Forevending, optænker alle slags Gestalter,
omgiver sig med al mueligt Skin, og intet givt den hel-
lere, end forandre Navnene, men dens Grusomheds Uds-
brydelser ere fast altid de samme. De forgangne Aarhun-
dredes Erfaringer skulde være tabte for de tilkommende,
hvis ikke en veltalende Malers Haand gav disse Farver et
Legeme, hvilke satte os i Skræk, i det de forestille os
vore Forfedres Bildfarelser, da vi ofte ere færdige til at
forsfalde til dem, der ere ligesaa mørke. Hvad ligger det
den Ulykkelige Magt paa, under hvad for Forevending
man forfolger ham? Men er det da vel og sandt, at
Svermeriet har tabt al sin Styrke? at Videnskaberne har
stumpet deres Pile? Har man ikke i et saa oplyst Aarhun-
dredes seet en Monarch, som forte Navn af den Store,
omgiven med alle de Kunster, der kunde giøre hans Cha-
racter mild og retfærdig; har man ikke seet, hvorledes
han satte de fleste af sine Undersaaters Hierter i Fortvivelse,
henviistel dem til Galeerne eller fastede dem i Fængsel,
hvorledes han selv oprettede Galger, forstyrrede og ødelag-
de sine bedste Provinker, og maaskee efter de borgelige
Loves Overtrædelse biefaldte sig selv formedelst et Edict,
at han troede den katholiske Religion at være god, og som
dog ikke bevidnede andet end hans Kongelige Uvidenhed.
Har Spanien ikke givet et ligesaa begrædeligt Exempel,
som derved styrede sig i en Tilstand af Fordervelse og
Svaghed, at den udryddede en Nation, som dyrkede dens
Marker, blot i den Tanke, at denne Nation ikke kunde
indaande Lusten, uden at anstikke den med sine besynder-
lige Menninger. Det Politiske Onde i en Nation, som
synes at være fredelig, fordi den er svækket, kan komme
lige med Ulykkerne af en indvortes Krig, ja endog over-
gaae dem. Nedstige vi til vort Aarhundrede, hvilket vi
doa

„ dog ikke kan bestynde for Forstands Svaghed; saa finde vi
„ maaskee et politisk og forfinet Sværmerie, som følger paa
„ huint Religions-Sværmerie, hvor den største Hob var dum
„ og ørlig. Det er Sandt, der har intet Blod flydt, men
„ de almindelige og besynderlige Besværinger har ikke været
„ mindre mangfoldige. Vetenke vi alle de udgydede Taare,
„ de Suk, de qvalte stille Klager, alle Hangene, alle Før-
„ drevne, alle i Act erklarede af alle Slags, saa ville vi
„ finde, at vort Aarhundrede har intet at bebreyde hine Ti-
„ der af Blindhed og Barbarie. Hvad som understiller vort
„ Aarhundrede, er, at det ofte har blandet Spot med sine
„ andre Misgierninger, og ikke tilfreds med Uskyldigheds-
„ og Billigheds Undertrykelse har endogsaa gjort sig Umage
„ for at giøre den latterlig. I to hundrede Aar vil vor
„ Historie ligeledes sætte et hvert folsom Menneske i Skræk,
„ og vil give Materier til Skuespil, der vil udlokke Taare
„ af Dynene. Kunde jeg dog af deres Hierter, som løse
„ mig, udrydde noget af denne Forfolgnings-Geist, der be-
„ liver 3 fierde Deele af Menneskene, af den ulykkelige Tils-
„ bøyelighed, der stedse forstikker sig under store Navne!
„ Kunde jeg dog bidrage noget til den almindelige og besynd-
„ derlige Frihed, til Overbeviisning om denne naturlige
„ Ret, der aabenbar undertrykkes, deels ved Magt, deels ved et
„ ligesaa grumt, som finn udtænkt Sophisterie! Kunde jeg dog
„ rive nogle Pile fra den religiøse, borgerlige, og litterariske
„ Intoleranze, som vexelviis understøtte og hjælpe hinanden!
„ Dersom dette Skilderie af disse moraliske Sygdomme, som
„ fortrænge al Kundskab om Orden, Billighed og Retfær-
„ dighed, sætter dem i Forsærdelse, der optage Wildfarelse
„ som Sandhed, eller uden at tale forblummet, dersom de
„ der alene kan opfynde Menneskelighedens sukkende Onster,
„ bevægede ved Philosophiens rørende Stemme, laante den
„ en Styrke, som den ikke har af sig selv, og saa til intet
„ gjorde disse forrykte og usornuftige Meeninger, der stride
„ mod det Almindelige og deres eget Wel, da skulde jeg med
„ Glæde over deres høye Gemøbler, de første maaskee af
„ den Art, bifalde mig selv, at jeg ved min Rejse paa den-
„ ne Jord, havde gjort et Menneskes og en Skribents
„ Pligt.“

No. 48.

Riøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæste. Torsdagen den 1ste Decbr. 1774.

Riøbenhavn. Supplement til den Danske Atlas
eller Kongeriget Danne-mærk, dens anden
og tredie Tome for Sjællands, Lollands og Syhns
Stifter, hvorudi den nærværende Tilstand og de hi-
storiske Omstændigheder i alle tre Provinciers Kjøb-
stæder, Kirker, Slotte og Herregaarde ere udførte:
ned alphabetiske Registere, et over Kjøbstæder og
Sogne, og et over Herregaardene, samlet og forsat-
et af Hans de Hoffmann, Hans Kongel. Majests. Etats-
Raad og Amtmand over Coldinghuus Amt, med Kon-
jelig allernaadigst Privilegio alene for A. S. Godiche og
Jans Arvinger. Tom. VI. 1774. 838 S. i 4to, foruden
Registerne. — Der er allerede tilforn i Fortalen til 5te
Tome af den Danske Atlas giort Publikum det offentlige Øfste,
at man endnu vilde leve, deels en ligedan Beskrivelse over
Sønder-Jylland eller det Slesvigiske Hertugdomme,
om over de fire Stifter i Øvrre-Jylland, deels et Supple-
ment til den Danske Atlas for Sjællands, Syhns og
Lollands Stifter. Den første har Hr. Etats-Raad Lan-
zebeck paataget sig at samle og forsatte. Vel er dertil ind-
kommen en temmelig Samling af de forlangte fornødne Ester-
retninger fra Kjøbstæderne og Landet, men som samme er
endnu ikke nær fuldstændig nok, saa vil der endnu gaae nogen
Tid bort, førend man kan vente at see denne Beskrivelse færs-

dig fra Hr. Etats-Raadens Haand. Supplementet derimt er det, som Hr. Etats-Raad Hoffmann hermed har leveret paa hvis Samling han har anvendt en besynderlig Flid, saa at give dette anseelige Værk den mueligste Fuldstændighed e at forsyne saa vel Publikum i Almindelighed, som i Besynderlighed baade geistlige og verdslige Embedsmænd, med fondne Efterretninger om ethvert Steds Historie, Økonomi og dertil henhorende Stiftesser, hvoraf enhver kunde vide hvad hans Pligt var, og hvad han havde at svare til. Til dette Supplement fra bemeldte trende Stifter indkommt Efterretninger fandt Forsatteren ikke tilstrækkelige nok, til faae Værket for disse tre Stifter saa fuldkomment, som di for Sjælland. Han maatte derfor paatage sig den Uimage, giennemgaae Resens, Birkerods, Adelers og Thurah's Haandskrifter, samt Amtmændenes og Sogne-Præsterne indgivne Efterretninger af 1755., sammenligne dem med Danse Atlas, og endelig deraf forsatte en Concept for hvilke Kjøbstæd og Herred over Sogne, Kirker og Herregård. Disse Concepter har han endelig med S. T. Biskoppernes Harboes og Rams, Forhjælpning og Recommendation sendt til enhver Provst, som igien har ladet den circulere til alle Sogne-Præsterne i Herredet, hvilke næsten alle har haft de Godhed deels at tilføye det Manglende, deels at rette og forbrede det Urigtige, deels at opsette udførlige og omstændelig Beskrivelser over Kjøbstæderne og Landet. Af disse til Forsatteren indsendte Efterretninger, Tillæg, Forandringer o Kettelsere, nu dette Supplement forserdiget, hvis Trykniv vor til Publikums Tjeneste ligesaa beredvillige og fittige som Etats Raad Langebeck, i Forsatterens Fraværelse, har børsget og bestyret. Forsatteren har holdt det for sin Pligt at erindre de brave Mænd, som med deres Tjenstberedvillighed har bidraget noget til dette vigtige Værks Fuldkommenhed og vi holde for, de her ikke heller burde være ubenævnti. Saal har Hr. Boesen i Rynkebye forfattet et Supplement for alle tre Stifter; Hr. Bredstrup i Ollerup har meddelel en Deel Samlinger; Hr. Paludan en Beskrivelse over Lundborg; Hector Bengzon over Friderichsborg Slot o Hillerød; Hr. Christopher Giessing over Roeskilde Hr. Schmidt over Holbech; Hr. Keyersen over Ringsted Byesoged Kellermann over Wordingborg; Hr. Plon ove

ver Corsper, og ligeledes alle Sogne-Præsterne saa vel i Kjøbstæderne som paa Landet i Sjælland og Møn. For syhns Stift har Hr. Etats-Raad og Lands-Dommer Scheevin til Søboe leveret en Deel Samlinger; Hr. Ramus og Borgmester Uldal for Assens; Hr. Ranevorf for Faaborg; Provst Bøeg for Bierteminde, og en stor Samling angaaende Bierre-Herredet; Hr. Thønne Bloch for Niddelfart; Rector Swane for Nyborg; Professor Anhersen, Professor von Hoven og Borgmester Seidelin for Odense; Hr. Utterace for Svendborg og Faaborg, gaaedes iligemaade fra alle Sogne-Præster over Syhns og Lollands Stifter, af hvilke den største Deel har gjort sig Image for at optegne alt hvad der kunde synes at henhøre til dette Værk, hvis Indretning er følgende: 1) Paa hver Side indes Pagina af anden og tredie Tome i Danske Atlas, paa et man dermed begvemmelig kan sammenligne Supplementet, og strax see hvad Forbedring der er gjort ved ethvert Sted: 2) da Sognenes og Byernes Navne ere alle anførte i Danske Atlas, saadanne, som de befandtes ved forrige Landmaalings Tid, saa ere derimod Navnene i dette Supplement anførte efter Sogne-Præsternes Optegnelse, som de for nærværende Tid befindes, hvorved og de fleste har tilføjet, hvor mange Haardmænd, Boel- og Huusmænd, der i hver Landsbye befindes: 3) om Herregaards Eyere og Bygning er anført paa jvert Sted det, som mangler i Atlas, og da der siden er kommet en Deel Forandringer, saa findes de nu beskrevne samme for nærværende Tid befindes: 4) ved Kjøbstæderne er anført ej alene hvad der kan oplyse ethvert Steds Historie, men også dets nærværende Omstændigheder. I alle de om Kjøbstæderne meddeleste Efterretninger mældes om deres i en Snees Aar mærkelige Aftagelse, hvortil man ansører følgende Aarsager: 1) at Bispe-Kræmmere, Isder, Galanterie-Kræmmere og Kiedelsørere har overmaade taget til i Mængde, hvilke figurer omkring i Landet med Alen-Tøy, Galanterier, Kobber- og Messing-Bahre med videre, hvormed de forsyne hele Landet, og under Haanden ogsaa Kjøbstæderne ned hvad de behøve til Klædedragt, Huusgeraad o. s. v. foraa ringe Priser, som Kjøbmændene, der maa betale høj Told, Skatter og Indquartering, ikke kan følge det for, og derfor ikke kan drive Handel dermed; da derimod de andre

indsticke Bahrene, som de løb Landet omkring med, udi derfor at have betalt nogen Told: 2) Brændeviinsbrænde paa Landet: 3) de anseelige Penge de man betale for Officiernes Quarterer, som en tilforn var dem paalagt: 3) Regiments-Møntheringerne blive forsædige af Regimente egne Folk: 4) Mangel af Fabrikernes Anlæg i de smaa Sø Stæder, hvorved den store Mængde Fattige, som desuden haardelig trykker Indvaancerne, kunde fortiene noget til Løvets Ophold, hvorved man og kunde holde Priis imod frer mede Bahre, fordi Hunsleye, Levnets Ophold og Arbejd Løn i disse Stæder kunde haves for halv Priis mod den i Kjøbenhavn: 4) Fiskeriernes Afstagelse, der tilforn har været en stor Indkomst for Landet; hvilken man derfor ønskede vi Forstud og Premier bragt til forrige Fuldkommenhed: 5) Mangel af Tobaks- og Rapsaats-Plantningens Fuldkomme hed eller Iværksættelse i de Kjøbstæder, hvor Jordene dertil beguem. — I øvrigt er det et Værk, hvorfra man kan ikke meddele noget Udtog, som desuden hverken her er fornødet eller beleyligt. For dets Udsørelse til den mueligste Fuldkommenhed er Publikum Hr. Etats-Raad Hoffmann ikke lid forbunden. Man har nu videre at vente fra Hr. Etats-Raad Langebeck's Haand den belovede Beskrivelse over Sønder-Jylland, hvis Befordring til Trykken man og kan vente Forlægerinden vil giøre sig ikke mindre Flid og Besærbelse for, i som hun finder det, man billig bor ønske hende, og hun visslig fortiner, Publikums Kunst til Erstatning for de anseelige Bekostninger, som hun derpaa har anvendt. Med nævrende Supplement findes tvende Prospecter, en af Bar niet Løwenborg til S. 196 og en anden af Lundsgaard Stamhus i Fyhn til S. 631.

Odense. Hr. Prof. Tannestad har udgivet paa Dan et Indbydelses-Skrift til Høytideligheden paa Gymnasio paa Kongens Fødsels Dag den 29de Jan. 1771. Det er bekjent, at den Geneviske Philosoph Jean Jacques Rousseau en alene i hans Discours sur cette question: si le rétablissement des Sciences & des Arts a contribué à épurer les Mœurs, men og i hans Discours sur l'origine & les fondemens de l'inégalité parmi les hommes har en alene livagtig og eftertrykkelig segt at forestille de stol

ore Misbrug, og det meget Onde, som følger med de hærste og fortræffeligste Opfindelser og Indretninger, som hense til det selvstabelige og civiliseerte Levnet, men har og lige gaaet saa vidt, at han har forestillet dette samme Levnet alene som unaturligt men og som ufordeelagtigt og skadeligt er det menneskelige Rån. Vor Forsatter har troet, at denne Forestilling ogsaa gif Abenbaringen an, og kunde sees som en Machine, der ligesom langt fra er opstillet til sin Bestormelse og Underminering, og det er fornemmelig i den Marsag han har foretaget sig hermed og ved denne righed nøyere at undersøge denne Sag. Han troer, at en bequemmeligst kan undersøges i og under de twende fulde Spørsmåles Afhandling: 1) Er det selvstabelige og civiliserte Levnet ikun en fremmed og unaturlig Tilstand for Mennesket, eller ikke? 2) Har det menneskelige Rån vundet eller tabt ved det selvstabelige og civiliserte Levnets Indførsel? Han har alene taget et første Spørsmål i Betragtning, og forbeholdt sig Afhandlingen over det andet til en anden ligedan Leylighed. Summen af hans Betragtning over det første er her kortelig denne. De umælende Dyr kan tæmmes og afrettes. Denne eres tamme og afrettede Tilstand kan saa vidt kaldes fremmed og unaturlig, som den blotte Natur aldrig skulde bringe dem dertil eller sætte dem derudi. Hvad denne tamme og frettede Tilstand er hos de Umælende, det er det selvstabelige Levnet iblandt Menneskene, og paa den Grund er det, man vil paastaae, at dette Levnet er ogsaa for og hos Mennesker noget fremmed og unaturligt. Forsatteren synes, at ville ilstaae Genøvneliens Rigtsighed, i Henseende til Dyrene, men ikke i Henseende til Menneskene. Men man maa see nere paa hans Meening, end paa hans Ord. Saa vidt om man ved fremmed og unaturligt forstaaer alene det om er ikke medfødt, men siden forhvervet og Kommen til Naturens første Anlæg, saa kunde man gierne tilstaae Meeningen baade i Henseende til Dyrene og Menneskene, men burde derved erindre, at Ordene ere ubeqvemme, og løst underkastede en vrang Fortolkning og Misforstaaelse, esterdi man ved det unatuelle elters vil og bor forstaae noget som er Naturen modstridigt og skadeligt, og kalder det ogsaa fremmed, saa vidt det er Naturen uredfommende, endten

fordi den ikke løt kan eller ikke bør modtage det. Det er og saa virkelig dette sidste Begreb Forfatteren har haft for Dyr i det han nægter, at Menneskenes selskabelige Levnet saaledes bør kaldes. Men i den Meening burde det og være nægte og slet ikke tilstaet om Dyrenes afrettede og tamme Tilstand Os tykkes da, han kunde have gaaet mere tydelig og ordentlig til Værks, om han først havde bestemt den tvetydige Be mærkning af det Ord unaturligt, og derpaa vel tilstaet Sat ningen i den første Meening, baade i Henseende til Dyr og Mennesker, men tillige viist, at man deels ikke burde af male det menneskelige selskabelige Levnet som unaturligt med et saa ilde lydende Ord, der slet ikke passer sig, naar man ikke meener andet dermed, end det, som er forhvervet deels og, at hverken Dyrenes tamme eller Menneskenes selskabelige Liv fortiener at beskrives som unaturlige i detti Ords rette Meening, nemlig, som stridige mod deres Natur eller samme saaledes fremmed og uvedkommende, at den hverken løt kunde ellex burde modtage denne Tilstand og denne Sælskabelighed. Just dette træffer Forfatteren dog ganske rigtig. Man kan ikke temme og vænne Dyr til andet, end det, deres Natur er beguem og oplagt til, og da deres Natur altsaa maa være beguem til det, hvortil man afretter dem, saa kunde han og have sagt, at denne deres Afrettelse er dem slet ikke unaturlig. Ligesaa har det sig med det selskabelige og civiliserede Levnet hos Mennesker. De ere, siger han, i det mindste af Naturen saa vel oplagde dertil, at det kan ikke siges, at være meget fremmed, eller noget unaturligt hos dem. Fornuftens Evne og Brug er dog ikke fremmed og unaturlig for Mennesker, og Overgangen deraf til et selskabeligt Levnet er dog meget kort og løt. (NB. Heraf seer man Ubequemheden i det Ord unaturligt til den bemærkning forhvervet; thi Fornuftens Brug er forhvervet, og ikke medfødt, men hvem vilde sige, at Fornuftens Brug var Mennesker unaturlig?) Ligesom der ikke er fundet noget Folk uden Fornuftens Brug, i det mindste i nogen Grad, saa har man endnu heller ikke fundet noget uden et i nogen Grad selskabeligt og civiliseret Levnet. Men det er ikke nok, at Mennesker ere oplagte til Sælskab. Deres Natur fører og driver dem ogsaa dertil. Endogsa i en uselskabelig Til stand maatte og skulde Sjælens hejere Evner hos et Mennes-

le yttre sig med nogen besynderlig Vittighed og Opfindsomhed. Men Naturen har selv sørget for, at Mennesker ikke skalde være alene, og den har selv stiftet Selskab imellem em, ja de fåle, ligesom andre Dyr, en naturlig Lust til og fornøyelse i Selskab og Omgang med hverandre. Dette Selskab og denne Omgang vilde naturligvis foranledige en angst videre Udvikling af deres Evner og Kræfter, og ligesaa idet som det Selskab, Naturen selv har dannet og drevet em til, kan eller bør kaldes unaturligt, saa lidet fortienner et selskabelige og civiliserede Levnet, som giver deres Sæles Birksemhed et nyt og dobbelt Liv, og den deraf fulgte videre Udvikling af deres Kræfter, at kaldes unaturlige. Sprogets Talens Brug anseer Forfatteren og iblandt andre, som en ikke naturlig Folge af det selskabelige Levnet. Han troer ikke, og det med god Grund, at intet Sprog først er opkommet og dannet formedelst Kunsten og efter Kunstens Regler. „Der vilde og (hedder det endelig) fremkomme moraliske Forbannelse og Følelser, fornuftige Overlæggelser, fornuftige og abstracte Undersøgninger.“ Thi ligesom det er naturligt, at Legemer udvikle sig og virke paa en legemlig og materiel Viis og Maade; saa er det ogsaa naturligt, at den menneskelige Sæl, som menneskelig og meer end blot dyrligt betragtet, udvikler sig og virker paa menneskelig Viis og Maade.“ Forfatteren havde her gierne udladt sig i videre Betragtning over den naturlige Oprindelse af alt hvad der hører til det selskabelige Levnet iblandt Mennesker, hvis Rummet havde tilladt det. Men han maatte her bryde af. Ønsker man Fortsættelsen deraf, lover han den og med Fornøyelse. Recens. ønsker den i det mindste, og meget. Sed plurima vota valent.

Odense. Den ægte Patriotismes Indflydelse paa Modersproget, forestillet i en Tale paa Kongens Fødselsfest 1774. vaa Gymnasio i Odense af Hans Jørgen Gottschalk, Mag. Phil., som beskikket Vicarius for den fraværende Professor i Mathematiken. 82 S. i 8vo. Forfatteren vil med denne Tale i Besynderlighed have os opmuntrer til den Patriotisme, som bør vise sig i Modersprogets flittige og almændelige Dyrkelse, og til den Ende har han i en fort Indgang foreholdet os saa vel de gamle

Grækers og Romeres berømmelige Exempler, og i sør del Omhyggelighed, som de sidste, endog saa i nogle smaa Ting har viist for deres Sprogs Ære og Udbredelse, som og dnyere Franzosers, Engelænderes og Tyskernes Bestrabelser samme Øjemærke efter hines Exempler. Dervaa viser han Talen selv deels den Patriosme vi Danske bør vise i vor Modersprogs Dyrkelse, deels og den store Nutte sammes flittig og almindelige Brug og Dyrkelse har for Hædrenelandet. Om endskjont Læseren vel selv vil erfare, at Taleren er geraadet i nogen Vidtløftighed ved det han udbreder sig undertider over nogle Loei communes, hvilke han vel fortære kundi have fattet, saa vil de dog og forefinde nogle Steder, som endnu fortiene Opmærksomhed, og som synes ej at funniges for øste, i hvor forslidte de end maatte være, saa længe som de endnu ikke have gjort den forviste Virkning, for Ex S. 55: „Æren er en mægtig Drivesieder til mange Handlinger, der udrette Hædrenelandets Gavn. Patriotismen kan dersor ej andet end ville dens udbredte Indtryk. Men saa længe de Store og Fornemme indslutte det Ædle og Høye i de udenlandiske Modens Sprog, de Lærde og Viisi forsolge det Grundige og Vittige, det Dybe og Klygtige i de døde lærde Sprog; da har den kun en slet Udsigt til at opnaae sit Ønske. Saalænge de Store tænke ædelt og mandigt, de Lærde klygtigt og skarpsindigt, men begge kun for dem selv, begge kun i fremmede Sprog; da skal den slebne og ædle Tænkemaade ikke vidt udbrede sig. Saalænge de Store og Mægtige i Landet ere alt for fornemme til at nedlade sig til Modersproget, fordi de Ringere bruge det, og de Lærde alt for fine, vittige og dybsindige til at ville udtrykke sig i et Sprog, de skulle have tilfølles med de Ensfoldige; da skal Patriotisme ikke stort undre sig over, at kunne kun sjælden finde Spor af den fine Smag og den ædle Ærens Drift. Thi' hvad? Skal vi kunne bedømme det Skjonne, det Fine og Fuldkomne i Kunsterne; skal vi kunne finde Smag og Lust i det Dybe, det Vittige og Klygtige i Bidenskaberne, skal vi kunne røres og indtages af det Ædle og Oprigtige, det Runde og Friie, det Mandige og Kække i Handlingerne; Vi maa da jo anvises dertil af dem, der have disse Ting i sin Magt, og underrettes der om i det Sprog vi forstaar.“ Den sidste og vigtigste Nytt

te af Modersprogets omhyggelige og almindelige Dyrkelse og Brug er denne, at det beforderer Fædrenelandets Ære hos Fremmede. S. 65: „Skulle Fremmede vente nogen
 „ Duelighed og Indsigt hos os, saa længe de see os nogen
 „ for alle Beviser derpaa i vort eget Sprog? saa længe de
 „ see os tværtimod at haue af dem enhver Videnskab, enhver
 „ Kunst, enhver Opdagelse, ethvert Forsøg og Bevis for
 „ Sandheden? Skulde Fremmede tillægge os nogen Vittig-
 „ hed eller Skarpsindighed, saa længe de see os af Trang paa
 „ egne at hente hos dem ethvert betydeligt eller ubetydeligt
 „ Verdoms, Vittighedens eller Kunstens Stykke? saa længe
 „ de see os at forskrive fra dem enhver Hoved-Bog og enhver
 „ Haandbog, enhver Lærebog og enhver Afhandling i alle
 „ Videnskaberne, Vittighedens og Kunstens Deele?“ Man
 maa nu vel tilstaae, at disse Tanker sortiere vor Opmærksom-
 hed. Men da vi hidindtil ikke har manglet kraftige Opmun-
 tringer til Modersprogets Dyrkelse, og disse heller ikke har
 været uden gode og fortæsselige Virkninger, saa tykkes os,
 her kunde have været Leylighed til, i saa udførlig en Tale,
 først fortælg at vise Mytten af Modersprogets Dyrkelse, hvil-
 ken saa meget fortære kunde forestilles, som den ved en løs
 Betragtning strax maa falde enhver i Øjnene, og dernæst
 udførlig at recensere med Kritik og Skionsemhed, hvad der
 allerede hidindtil og i de næste Tider i sær er udrettet til
 Modersprogets og Fædrenelandets Ære og Fordeel, hvilken
 Recension man tillige kunde have bekient sig af som den kraf-
 tigste Opmuntring til ydermere Flid og Fremsgang for Eftertiden.

Halle. Johan Sleidans Reformations-Geschichte.
 Aus dem Französischen überetzt. Genau durchgesehen
 mit Curayers und einigen andern Annmerkungen, wie
 auch verschiedenen Urkunden und einer Vorrede her-
 ausgegeben von D. Joh. Salomon Semler. Vierter
 Theil 1773. I Alph. 20½ A. foruden Fortalen. Denne
 Deel indbefatter først Beslutningen af Oversættelsen af Sleidans
 Værk, nemlig den 25 og 26 Bog, som indbefatte
 Begivenhederne fra 1553 til 1556, i hvilket Åar Sleidan
 døde. Disse 2de Bogger udfylde i Oversættelsen 200 Sider.
 Derpaa følger paa 380 Sider en Fortsættelse af Sleidans
 Reformations Historie uddragen af troverdige Skribentere.

Begge saavel Oversættelse som Fortsættelse ere komne fra den lærde Hr. Frid. Andr. Stroths Pen, og ere blevne igien-nemseete af Hr. D. Semler. Man vil alene her mælde om Fortsættelsen. Den indbesatter i sig de Begivenheder, som ere forfaldne i en Tid af 18 Aar fra 1556 til 1574 saavel i Staten som i Kirken. I den første Bog, som naaer til 1564, har Hr. Str. fattet sig noget kortere, fordi der alle-rede hos Salig ere at finde gode Esterretninger om Religions-Begivenhederne i den Tid. I den anden Bog har han ders-for været desto mere omhngelia, med omstændelig at fortælle hvad som er forefalden i Religions-Sager, og især at sætte de Nederlandiske Reformations-Begivenheder tillige med de Hladianiske og Cryptocalvinistiske Stridigheder i det fornædne Lys. Fra Sleidans Methode er han ey uden god Grund afvegen i nogle Stykker. I Stedet for overalt at rette sig efter Dagers og Maaneders Følge, handler han om enhver Begivenhed med dens Omstændende og Følger uafbrudt, saa vidt som den falder ind i et Aar, og tager derved den Orden i Agt, at han først fortæller Historien om de øvrige Euro-piske Stater uden for Tyskland, dernæst Forandringerne i Tysklands politiske Tilstand, men til sidst og meest udførlig de Kirkelige Forandringer. Hvem der er bekjendt med det angivne Tidsrunis Historie, og ikke har ladet sig blende ved gamle Fordomme, veed allerede hvor elændigt det da har seet ud i Kirken. Man maae henvende Øjet hvor man vil, saa stoder man an paa Materier, som maae giøre enhver Mand af Land og Hierte uvillig, oa ophæve hans Bryst med en ædel Fortrydelse. Under Paaskud at forsvare den reene Lu-theranismum, tillod man sig de groveste Udsævelser: Theo-loger sagtede mod Theologer paa den alleranstödeligste Maade: Endog imod Fyrsterne var Respecten og den skyldige Troeskab tilsidesat, saasnart de ikke vilde lade de forbittrede Fægttere gandske frie Hænder: Handstraaler og theatralisk Lynild blev tagen til Hælp. Det er ikke saa læt en Sag at beskrive saa-danne Optru med koldt Blod. Hr. Str. har heller ikke skre-vet uden Varme. Hans Fortællings Farve viiser det, saa-snart han kommer til disse indvortes Hanbeler i Kirken, og hans hyppig indstroeede Betænkninger beviise, at det har ikke været hans Forset at undertrykke og fordølge sine gandske na-turlig eptkommne Følelser. Der er ingen Evil om, han jo vid-

vidste, at han dermed vilde mishage mangen en, der er fuld af en beundrende Erbødighed for de saa kaldte fromme Forfædre; men det synes ikke, at han har bekymret sig noget derom. Hr. D. Seniler erklærer sig i Fortalen, at han ikke har vildet giøre den Æenkemaade ukiendelig, hvilken Fortsætteren har lagt for Dagen ved de mangfoldige og hyppige Stridigheder, som til den Tid blevne sorte paa den uværdigste Maade; utroe og falske Fortællinger vil man ikke finde; i øvrigt beholder enhver Frihed til at ansee hine Klammerier for saa vigtige som den vil, eller og til den reene christelige Lære nyttige og prisværdige. Skulde Recensenten erklære sig paa sin Samvittighed, kunde han ikke dømme anderledes end Hr. Stroth om den hele sorte Hob af hine christlige Stridsmænd, hos hvilke der var ey at finde mindste Spor af Christi Aland, uden dog at nægte de virkelige Fortienester, som nogle af disse uroelige vilde Mennesker besadde. Megen Fornsynelse kan man altsaa vel ikke finde ved at læse deslige Fortællinger, men Kundskaben om disse gamle Handler er derfor ikke desto mindre lærerig, endogsaa i vore Tider. Ved Enden er tilføjet et Anhang af 24 Urskrifter paa 60 Sider, hvilke Hr. Sac. for den største Deel har taget af et berømt og rigt Bibliotheks Haandskrifter. Nogle af disse Urskrifter gaae vel hen ude over Året 1574, men have dog deres Hensigt paa de i Fortsættelsen fortalte Begivenheder.

Leipzig. Jo. Gottl. Heineccii JCTi-Antiquitates Germanicæ Jurisprudentiam patriam illustrantes, in quibus Jurium etiamnum in Germania receptorum Origines ex genuinis Fontibus & Principiis derivantur Tom. II. Jura personarum Complexus. Pars prior i Alph. 11 A. Pars posterior. i Alph. 20 A. st. 2v. 1773. Den Anden Tome leverer i tvende Deele og 21 Kapitler Jura personarum. Naar man drager dem i Sammenligning med den første Bog af Forsatterens Elementa Juris germanici, saa vil man snart mærke, at begge Arbeyder stemmer i mange Ting overeens, at man besidder mange Forsatterens Tanker og Undersøgninger in duplo, og at endogsaa Ordeuen i enkelte Materiers Udførelse er ofte eensformig. Men i Antiquitatibus ere derimod Jura personarum afhandlede ned langt større Vidtløstighed og en ugemeen Belæsenhed,

hvilket og allerede viiser sig af Arkenes Tal, da disse Materier i Elementis knap udgår et Alphabet, man her over 3 Alphabeter. Dette uagtet finder man atter i Elementis forstaaelige Ting, som mangle i Antiquitatibus og ere en Frugt af fuldere Hemmeligheder. Man maae altsaa besidde begge Værkerne med hinanden. I Hoved-Meeninger finder man ikke, at Forsatteren har forandret sig. Det første Capitel handler om Menneskernes Inddeling hos de Tydiske, i Edle, Fri, Frigivne, Slaver, om Stædersnes Begyndelse og den deraf opkomne Borgerstand. Det Ord Adling vil han allerede vide af til Taciti Tider. Det Ord Frie anseer han af lige Alder. Frigivne og Slaver indbefatter han under det Navn Liti, Leute, og med Rette beleer Zosimum, der udgiver de Læster for et galatisk Folk, og bemærker, at og Thieve hos de Tydiske har hedt en Tiener og Theve en Pige, hvorfaf det nærværende Dieb skal være kommen; men af Theve at ville afledte Jose (en Stuepige) er et Indfald, som man kan vente af en Eccard, men ikke af en Heinrichius. Theve er ellers endnu i Niedersachsen brugeligt for et laderligt Fruentimmer; hvorfor Wachter ikke behøvede at beraabe sig paa det Hollandiske. Denne Inddelning gien-nemgaer han hos Gallierne, Sachserne, Anglerne og andre tydiske Folk, ey uden frugtbare Anmærkninger over Be-viis-Stederne. Dersra kommer han til Stæders og Borgeres Oprindelse. I den anbragte Historie om de første er der vel intet nyt at læse om Aarsagerne til de herefter saa hyppig opkomne Stæder; men alt er dog vel fortalt og Aarsagerne ere fuldstændig foredragne. Han tilstaaer, at i Begyndelsen og Frigivne og Slaver har begivet sig i Stæder. Nu op-komme de gemeene Borgere og de Patricier. Det Andet Kapitel indbefatter den Lære om Adel og Frie, og deres for-stillige Arter. Den høye Adel gior han vel i visse Maader arvelig, men er derved noget alt for fort med den Lære, om Herrerne eller Dynasterne og deres rette Kiendemærker. Præsterne vare af Fodsels frie og de ypperste Præster uden al Evil af høj Adel. Han finder Druiden og hos de Tydiske, og lader sig ikke ved Cæsars Fortælling afbringe dersra. Med Diet bifalder han Henrich Cocceyi, at herudi den rette Grund er at søge, hvorfor de tydiske Folk, og de Nationer, son af dem har bekommet den christelige Religion, har indrømmet

Biskopperne og Abbederne Plads iblandt Rigsstænderne. Sær opholder han sig ved Adelens Grader hos Frankerne, og siger, hvorledes med Tiden den Forskiel er opkommen imellem den højere og ringere Adel. Her savner man de Nyres Undersøgninger, saasom en Cramers, Struvs, Scheidts, o. a. og i nogle Ting er Forfatteren alt for fort; men man kan heller ikke vente alle enkelte Oplysninger af een Mand. Det tredie Capitel oplyser fornemmelig Jus ingenuorum natalium, hvortil henhører, at allerede til Taciti Tid og i de Midlere Aarhundrede vare nobiles og ingenui alene bequemme til Krigstjeneste. Det fjerde Capitel handler de Jure insignium, cognominum, Titulorum, Comitiorum provinciasium. I den 5te Capitel foredrages den Lære de Juris dictione patrimoniali ejusque Origine. Det er kun en videre Udførelse af hans bekendte Dissertation og de deradi yttrede Grundsæzer. Det siette Capitel behandler plebem urbanam og respublicas urbanas. Man finder her i god Orden hvad som man løser andensteds adsprede og fortære, men for Resten intet nyt for nærværende Tider. I det 7de Cap. taler han de Juribus civium & Oppidanorum. Det 8de Cap. viiser Varios servos in Germania constituendi Modos. I det 9de Cap., hvormed Pars prior Tomi II. besluttes, handles de servorum Conditione. Det 10de Cap. forestiller varios servos manumittendi Modos. Man finder her meget meer end i Elementis, og mangen lerd Anmærkning. Det 11de Cap. handler de Libertinorum Conditione & Statu. I det 12te forekommer den Distinction in Coelibes & matrimonii junctos. Det 13de handler de Sponsalibus & ritu nuptiarum. Det 14de afhandler diversa connubiorum Jura. Tydsterne ægtede kun kydske Piger eller kydske Enker, og deres Ordsprog var: Wer eine Hure nimt wissentlich, bleibt ein Schelm ewiglich. De giftede sig heller ikke uden for deres Stand. Det 15de Cap. handler de Dote, Dotalitio, similibusque Juribus. I Det 15de Cap. handles de tertia Hominum divisione in eos, qui sub patria potestate, & qui sui Juris sunt, ubi & de patria potestate. Han nægter Brugen af den Romerske Ret i denne Materie, og antager sig med Eftertryk Moderens Ret over Hendes Barn. Over Borne-Børn havde Oldefædre ingen Magt. I det

17de Cap. handles de Adoptionibus, unione prolium & Legitimatione. Han holder for, at hos de gamle Tydskere har ingen Adoptioner fundet Sted. Den Adoption hos Gothen og Franker per arma, den per Barbam & Capillum, og den per Baptismum skal ikke have været virkelige Adoptioner. Med megen Ærhagtighed viser han forskellen imellem disse Adoptioner og de Romerske: Det 18de Cap. har til Opførstift: qvibus Modis patria potestas solvitur. Til Rom hørte den faderlige Magt op med Faderens Død, men hos de Tydiske maatte begge Forældre være døde. I de 3 sidste Kapitler, 19de, 20de, 21de beskæftiger Forfatteren sig med den Lære om Formynderskabet. Af Udgiverens Fortale seer man ikke, om og naar man har Fortsættelsen at vente. Efter Fortalen for den første Deel har eg Jus rerum været udarbejdet. Man kan ikke nægte, at der jo staaer meget af disse Antiquiteter i Elementerne, og at der jo siden ere opdagede mange Ting i dette Fag, men maae dog tilstaae, at Værket kan have sin mangfoldige Nutte, ey alene for Begyndere, men og for Mænd, der allerede ere bevandrede i denne Videnskab.

Erlangen. Von der frühen Bildung künftiger Prediger einige Gedanken, geschrieben als das Prediger Seminarium auf der Friedrich Alexanders Academie auf höchsten Beschl errichtet wurde von D. Georg Friedrich Seiler 1773 48 S. 8v. Til de andre Forfænester af Religionen, hvilke Forfatteren allerede ved mange Slags nyttige Arbejder har forhvervet sig kommer her en nye, hvilken han indlægger sig med den Bevægelse, allerede i tidlig Ungdom saavidt som muligt at forberede tilkommende Prädkantere. Han erindrer Skolernes Forstandere og Lærere, hvorledes den til deres Omhue anbetroede Ungdoms-Legems- og Sælekraæster, saaledes kan bearbeydes og den største Deel af den Undervisning, de nyde, saaledes indrettes, at gode Geistlige Talere af dem kan dannes. Omendskjont man ikke gandske derudi kan bifalde Forfatteren, at Prädiken er den vigtigste Deel af Lære-Embedet, men meget mere maae ønske, at de tilkommende Religions-Lærere vilde neddeele bestrig Anvisning til mange andre virkelig ligesaa almennytige Arter af Undervisning; saa er dog, efter den God Tings-

gene nu staae paa, Sagen af saa stor Vigtighed, at Forfatterens Forslag fortiene al Opmærksomhed og en nyne Præselse. For alle Ting fordrer han, at overalt alene de unge Mennesker maatte opofres til Religionens Dieneste, som besidde, om ikke store, dog meer end middelmaadige Talenter. Naar endelig Folk uden Gaver skulde studere, saa skulde de hellere blive Philosopher, Læger og Procuratorer. Recensenten troer sig besuldmægtiget til i Philosophernes, Lægersnes og Procuratorernes Navn at protestere derimod. Folk if Talenter har man just ikke saa stor og overslodig Forraad paa, dog troer man, at det gode Forsyn forseer Verden med saa mange, som ere fornødne til Menneskenes Trang. Hvor til maatte man spørge i enhver Landsbye af 16 eller 20 Huse en Præst af meer en middelmaadige Talenter? Hvor skal man faae dem alle fra? og hvad skal en Mand af Talenter blive til med 80 eller 100 Nirdalers aarlige Løn? En anden Sag var det, om Forfatteren alene taelte om saadane Præster, som skulle prædike for anseelige Menigheder. Man kan ikke nægte, at jo Forfatteren fordrer vel meget til en Prædiken, og for strænge Fordringer gisre sielden godt. — Begyndelsen til en Prædikants Dannelsel bør allerede være gjort ved Læsleringen, hvor Barnet bør ansføres til en god Udrale, og om det herved skulde have vandt sig til en Fejl, saa maatte man i Tide være betækt paa dens Kettelse. Fremdeles maae Hukommelses-Kraften ved daglig Øvelse vedligeholdes og stærpes. Hr. S. har i og iblandt andre gjort det en unyttige Forslag, at lade den Unge lære uden ad Sprog af Skriften, som tilforn ere forklarede. For alle Ting er at see paa Sprogets Reehed, og til den Ende maatte man tidlig lade den Unge begynde at skrive. Græske og Romerske Skribenteres Læsning maatte indrettes paa en med Hensigten meer overeenstemmende Maade, end gemeenlig steer, og det var især raadeligt at lade Lærlingen oversætte de meest udsgte Steder af samme i Moders-Sproget. Egligemaade skulde Underviisningen i Digtekunsten og Beltalenheden være saa bestaffen, at tilkommende Prædikanteres Dannelsel derved kunde lættes. En besynderlig Flid maatte og anvendes paa gode tydiske prosaiske og poetiske Skrifters Læsning. Unge Studerende især i Gymnasiernes øvrige Classer skulde ligesaa flittig anvises til et Foredrags Disposition, som til en Tales

Udarbeydelse. Fremdeles skulde Lærlinger vænnes til at læse i en Tone, som passer sig til enhver Sag, og derimod lære at undgaae den sædvanlige declamatoriske Skole-Tone. Endelig maae man og see paa Hiertets Dannelse og det var at ønske, at i Skolerne egentlig blev anvendt en Tone til at læse en moralisk eller vel skrevet opbyggelig Bog, og derhos i de øverste Classer blev givet en Anvisning, hvorledes en Prædiken maatte læses med Nutte. Over alle disse Materier er her i Korthed sagt meget Godt, og især kan man til nærmere Estertanke anprise, hvad som er bleven erindret om de Gamles og især de LXX. Læsning alerede i Skolerne. Kun at det altsammen er Ting, der ere lige nødvendige til et hvert ung Menneskes Dannelse, han maae studere hvad han vil. Til Beslutning bliver endnu forteligt viist, hvorledes den til kommende Prædikant, mens han opholder sig paa Universitetet, ikke maae forglemme sin Bestemmelse, og hvorledes han kan komme til den ham saa fornødne Kundskab om Verden. Til den Ende anbefales ham, at studere sit eget Hier-te, noye at give Agt paa Mennesker i Omgang med dem og at læse saadane Skrifter, hvori Mennesket bliver bestreven, ikke som han det burde være, men som det er, saason Steele, Addison, Morek. o. a. Man kan ikke tvile om at jo disse Forstifters Esterlevelse vilde være af en almindelig Nutte.

Leipzig. Christliche Predigten für das thätige Christenthum und die Uebungen desselben von Joh. August Ernesti 1773. 422. S. 8v. Samlingen indbefatter 20 fortræffelige Prædikener over lutter vigtige og brugbare Themata. Afhandlingen er saaledes bestaffen, at man derudi finder en Rigdom af tydelige Forklaringer, farlige Fordommes grundige Bestridelser, og i det almindelige Liv brugbare Anvisninger. Især har man fundet Behag i den ottende Prædiken om Børnetugten, hvilken man ønsket i alle Forældres Hænder.

No. 49.

Riøbenhavnſe

Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 8de Decbr. 1774.

Riøbenhavn. Sermonum Philosophicorum Specimen tertium. (See No. 41.) I den 8de Tale bliver Nodsigelse nøyere forklaret efter alle dens Arter, og her ses først i Almindelighed, at hvad endten man betragter en in Abstracto eller in Subjecto, saa har den altid Hensigt til noget, der forudsættes in subjecta re, og som endten er sagt tilforn, eller kan med Sandhed siges derom, og at en følgelig bestaaer i det indbyrdes Modstridigheds Forhold, er er imellem modsatte Prædikater. Derpaa bliver Modsigelse, efter de forudsatte Prædikaters Forskellighed, imod vilke den skeer, inddelt i den væsentlige eller tilfældige; en foranderlige, eller usforanderlige; den indvortes er udvortes. Tilgemaade forklares den aabenbare og ndviklede; den sande og skinhare Nodsigelse. Esterat Nodsigelse saaledes nøyere er beskrevet og inddelt, saa vñes adelig, hvorledes den foder af sig de Begreber om Muelighed og Umuelighed; at Aarsagen, hvorfor noget virkelig er ingen anden, end at den kan være, og hvorfor noget ikke er, heller ingen anden, end at den kan ikke være; at andelig, ligesom Umueligheden bestemmer os alt hvad der er alst, saa bestemmer den blotte Muelighed alt hvad Sandt r. — Denne Materie bliver end videre fortsat i den 9de Tale, hvor Begreberne om Muelighed og Umuelighed, et Muelige og Umuelige i Almindelighed og efter enhver

i sær af deres Arter noyere forklares, og vises tillige disse Begrebers indbyrdes Forbindelse med hinanden. Begrebern om Muelighed og Umuelighed følge Begrebet om Modsigelse, som har avlet dem. Denne bestod i et blot Modstrik digheds Forhold. Det bliver altsaa mueligt, hvad som ikke modstrider, eller hvorved der ikke skeer nogen Modsigelse mod et andet modsat og forudsat Prædikat, og det Umuelige forholder sig tvertimod. Ut igitur per & propter Contra dictio nem Impossibilitas est, & Impossibilitia sic dicuntur sic illius in Absentia, atque adeo Prædicatorum in convenientia Possibilitatis omnis ac Possibilis summa natura versatur, ut quæ in omni genere possibilium inest. Hval som i denne Tale fortienner meest Opmærksomhed er den vigtig Forskiel, som efter Forfatterens Meening endelig maa giøres imellem blot Muelighed i Sandhedernes og blot Muelighed i Naturens Rige, som vel er den samme, som den andre har giort imellem den metaphysiske og physiske Muelighed men hvilke samme dog af dem er bleven i Henseende til deraf dragne Slutninger og Folger ganske forvirrede med hinanden, da de dog i Folgerne og folgelig og i deres inderst Natur og Art ere ganske forskellige. Man kan her føye til at der folgelig ogsaa maa giøres Forskiel paa Virkelighed Sandhedernes, og Virkelighed i Naturens Rige, af hvilken den første er den samme som Sandhed, den sidste det samme som Tilværelse (existentia). Den Forskiel er grundet i diforskiellige Udttryk, naar man siger, deels, at noget er virkelig saa i Sandhed, deels, at noget er virkelig til, og lad være den her ikke med Ord er udtrykt, saa er den dog overalt grundet i den her foredragne Theorie. Forfatteren viser da, at man i Sandhedernes Rige altid kan slutte fra blot Muelighed til Virkelighed, det er Sandhed, (a posse ad esse valet Conseqventia) og ligeledes fra Uvirkelighed til Umuelighed (a non esse, ad non posse vale Conseqventia) hvilke tvertimod i Naturens Rige skulde være ganske urigtige Slutninger, hvor den første skulde sige saa meget, at hvad der endnu ugiort kan lade sig giøre, det er og med det samme virkelig giort, og den sidste dette, at hvad der endnu ikke virkelig er giort, det skulde derfor ikke kunne lade sig giøre. Just de tvendi foransorte og i Sandhedernes Rige giældende Slutninger anvendes

vendes til at vise, deels, at den blotte Muelighed er nok til at bestemme en virkelig Sandhed, deels ogsaa, og det her noget meer udførlig, at enhver virkelig Sandhed er i sin blotte Muelighed tillige bestemt ved sig selv. Cum enim, qvicqvid res revera sit, id ideo sit, qvod id esse potest sine Contradictione, atqve adeo, qvod non est oppositum, nihil restabit, per & propter qvod esset, qvod est, præter hoc ipsum, qvod est, & non est oppositum. Nam inter esse & non esse, nullum, qvod supra dictum est, Medium relinqvitur, o. s. v. Forsatteren har her, saa vel som og i følgende Tale, gjort en vigtig Anvendelse af denne sin Theorie. — Den 1de og sidste Tale, hvore med dette Specimen besluttes, handler om det saa kaldte Principium rationis sufficientis. Herved forefalder egentlig 3 Hoved-Spørsmaale at afgisre: 1) Hvorledes de Ord Grund og det Grundede (Ratio og Rationatum) egentlig efter almindelig Begreb bør forstaaes? 2) om hvad for en Art af Grunde Saken egentlig gælder? 3) hvorvidt den om samme endten er beviist eller kan bevises? Hvad det første angaaer, da er herved alene gjort den vigtige og i det Følgende indflydende Erindring, at Grund og det Grundede bør efter almindelig menneskelig Begreb og Lænkemaade ansees nok for tvende med hinanden ved indbyrdes Forhold forbundne (correlata), men dog fra hinanden i sig selv forskellige Ting. Thi ellers maatte een og samme Ting kunne være baade sin egen Grund og tillige grundet i sig selv, og det er en bekjendt Sag, at naar man spørges om Grund til Noget, og man da vilde svare, at det er selv Grunden til sig selv, at det er saa, fordi det er saa, da lader det i alles Øyne urimesigt og barnagtigt, naar man dermed vil ansees for at have angivet nogen virkelig Grund, og at have sagt noget andet, end at den har slet ingen Grund, men er bestemt ved sig selv. Altsaa, hvor man anvender endten ovenanførte Begreber eller den her omhandlede Grundsætning, og det ved nvnere Undersøgning befindes, at den Grund man angiver til en eller anden Ting, bliver ingen anden, end Tingens selv, da maatte man i den Fald ligesaa gierne tilstaae, at Tingens har slet ingen Grund, med mindre man ved en urimelig Paafstand vilde giøre sig latterlig i alles Øyne. Derfor bliver Ratio her saaledes beskreven: Ratio, quum latissime patet, dis-

niri debet, qvod sit, unde aliquid aliud, ab ipsa ratione diversum, concipi qvodam modo potest. Herefter forklares følgende Arter af Grunde, saasom først den tilstrækkelige og utilstrækkelige Grund, dernæst den analytiske, de synthetiske, og de virkende Grunde eller Aarsager, hvis Begreber herved alene kommer i Betragtning og har Indflydelse paa det Spørsmaal, hvor om det her gælder, nemlig, om og hvor vidt alle Ting har sin tilstrækkelige Grund. Sagen selv lyder saaledes: Intet er uden tilstrækkelig Grund. Da der næsten i alle eller de fleste Beviis, som ere forte for Sagen, er drevet megen Ordspil med det Ord Intet, og dets Tvetydighed foraarsager Forvirring, saa er denne her blevet hævet; og een Gang for alle viist, at dens Meening er denne: Alt, hvad noget er, har sin tilstrækkelige Grund: ligesom naar man siger, intet Mensnæsse er uden Hoved, da maatte Meeningen være, alle Mennesker har Hoved. Hjelpe-Ordet, er, at være, har og her sin Tvetydighed, da det i Sandhedernes Rige betyder det samme som, at have den eller den Egenstab eller Beskaffenhed, men i Naturens Rige bemærker er til, at være til. Dette forudsat, og disse Tvetydigheder utsatte, spøges først, hvor vidt med Sandhed kan siges og i hvad Meening, at enhver Ting har sin analytiske Grund, det er at sige, noget hvoraf den findes? Forsatteren har viist, at man med den Bekræftelse siger intet andet, end at enhver Ting maa findes af sine egne Mærker, som tilhobestagne udgjør Tingens selv, hvilket efter falder ud dertil, at enhver vor Tanke og Forestilling om Tingene har sin Grund i de forskellige Mærker, under og med hvilke Tingene fremstille sig for vor Forestillingskraft, og efter dette falder ud til den endelige Slutning, at vore første Tanker og Forestillinger om Tingene ere saa vidt sande og virkelige, som de ere grundede i virkelige Ting uden for os og deres os i Sanderne faldende Mærker, og her mæder os altsaa denne vor første Grundsak, at vi bør træ vore Sandser. Vi ville forøge denne Forsatterens Forklaring med den Betragtning, at man kunde og maatte folgelig hellere sige, at alle vore Tanker om Tingene, end at enhver Ting har sin analytiske Grund, og naar vi nærmere betragte Sagen, og betænke, at alle vore Tanker ere som frembragte Virkninger i vore Sæle, saa tykkes

kes os, at Spørsmaalet, hvor det end dreyes og vendes, falder endelig ind under det almindelige Spørsmaal, om alle virkelige tilværende Tings virkende Marsager. Dernæst spøges, om alle Ting har deres synthetiske eller reelle Grund? Om Tingenes Væsener have nogle Lørde sagt og viist, at man ingen saadan Grund bør tilegne dem, og de have ganske vist Net deri. Men de bekræfte derimod om deres væsentlige Følger og Egenskaber (attributa) at de have deres Grund i deres Væsen eller første Begreb. Men da det ved nøyere Betragtning befindes, at den Grund er slet ingen anden, end Følgen eller Egenskaben selv, som laae skult for os i de Tegn, hvorved Væsenet nærmest udtryffkes, og siden deraf udvikles og udtryffkes ved noget sit eget Ord og Tegn; saa anvender Forfatteren her sin Erindring, han gjorde i Besgnydelsen, og viser, at man ligesaas Godt kan sige, at disse heller ikke har nogen reel Grund. Udtrykte i almindelige Sæzer maa de folgelig henregnes til de ved sig selv bestemte Sandheder, og naar vi udlede dem af Tingenes Væsener, da føre vi Grunde an, ikke til dem selv, men til vore Begreber og vor Kundskab derom, da man altsaa snarere burde sige, at de have kun deres analytiske Grund i Tingenes Væsener, eller endnu rettere, at vore Tanker om dem ere grundede i vore Tanker om Tingenes Væsener. Herved erindres, at vore almindelige philosophiske Demonstrationer er folgelig intet andet end Forklaringer over vore Tanker om Tingenes Egenskaber, hvorved vi ansøre Grunde ikke til Tingene selv og deres Egenskaber, men til vore Tanker derom. Vi forudseer og en vigtig Anwendung af denne Theorie paa det formeente Beviis a priori for Guds Tilværelse, som Forfatteren dog ikke her endnu har ladel sig mærke med. Forfatterens egne Ord lyde paa Latin derom saaledes S. 78: Sed jam ante hoc in Superioribus effectum est, qvod omnis Veritas sit per semetipsam determinata, ut adeo, qvicquid res aliquafit, id propter id ipsum sit, qvod est. Qvam ob rem, qvicquid vere possit de re qvadam per ipsius naturam prædicari, id sui fit ipsius ratio, qvod vero absurdum dictu est. Qvod enim deum explicatur ex natura rei, id ipsum res ideo est, qvod ante fuit implicitum in ipsa. Res igitur, qvicquid per naturam esse dicitur, id est, qvod in ipsa natura talis est. Est igitur revera, qvicquid est, propterea qvod

ef. Hinc tandem & hoc efficitur, qvod qvam in regno veritatum a Priori Demonstrationem vocant, nihil illa sit aliud, qvam explicatio qvædam alicujus prædicati, qvod implicatum in natura rei latebat, & qvod per & propter semetipsum in ea inest. Qvam ob rem cuin explicacionem illam *ανάλυσιν* Græci dicant, rectius hic de analyticæ, qvam de synthetica qvadæ ratione qværeretur, si qva tandem subeslet, de qva qværi posset, ut ab ipso rationato diversa. Nec vero inficias unqvam iverim, in omnibus ejusmodi demonstrationibus inesse notas ac signa, ex qvibus, qvod demonstratum est, concipitur, qvalia qvidem signa sunt verba ac voces, qvibus tanqvam vehiculis aut adminiculis qvibusdam ex semetipso evolvitur, qvod involutum in natura rei fuit. Man seer heraf, at de tvende hidindtil omhandlede og forklarede Spørsmæle falde bort af sig selv og ind under dette tredie, som angaaer det Slags reelle Grunde, vi falde virkende Aarsager, hvormed spørges: om alt hvad, der er til eller bliver til, maa være frembragt af nogen virkende Aarsag? og om, hvor vidt og hvorledes dette endten er beviist eller kan bevises? Her bliver altsaa, efter Forsatterens Meening, fun det eene Spørsmaal at besvare, og det i den her bestemte Meening. Først bliver det her benægtet og beviist, at Saæen ikke kan bevises, som man siger, a priori. Prædikatet, den tilstrækkelige virkende Aarsag, maatte da funne udledes endten af en Tings eller af Tilværelses (existentia) almindelige Begreb. Men Begrebet om en Ting er saa aldeles enkelt, at, om nogen spørger os, hvad en Ting er, kan vi slet ikke giøre Nede dersor, eller svare andet, end at den er Toget, og det er alt hvad vi vide derom, og hvad skulde man vel deraf kunne slutte? Vort Begreb om Existencia er ligesaa enkelt, og vi kan slet ikke forklare os dersover. Thi man maa falde det plus quam possibile, eller Complementum possibilitatis, saa gælder det dog her fremdeles om at vide, hvad dette Plus, og dette Complementum i sig selv er, og da har vi intet at svare. Følgelig kan Prædikatet, den tilstrækkelige Aarsag, slet ikke udledes eller udvikles af den virkelige tilværende Tings Natur, det er Subjectets Natur, og følgelig heller ikke, som man falder det, a priori bevises. Da Wolfianerne har betrægtet

Saken, som den anden Philosophiens høyeste Grundsak, endskindt de fun i een eller anden Tilfælde har betient sig deraf, saa har de taget deres Tilflugt til Principium Contradictionis, for at faae det a priori bevist. Men i alle deres deraf førte Argumenter indslber de Ord, Nihil og Aliquid, som med sin Tvetydighed har saaledes forvildet dem, at man maa høylig forundre sig derover. Kort: For at gisre det desto rimeligere, at Saken kan med ingen saadan Demonstration bevises; saa har Forsatteren her ansørt **II**ve Argumenter dersor, og med en fort tilføjet Forklaring viist deres Urigtighed just i de Punkter, som skal udgøre deres største og væsentligste Styrke. Vel har Forsatteren ikke nævnet deres Autorer, men dog ansørt deres egne Ord, at ingen som er bekjendt med denne Materie, kan miskiende dem. De fire første ere de Baumeisteriske, Baumgarteniske og Wolfske Argumenter. Vel ere disse tilforn af mange grundig besvarede og igiendrevne, men disse Igiendrivelser her sammendragne til en saa fort Hoved-Sum, at man uden Omsvob indseer Argumenternes Fejl i deres største Styrke. Det 4de Wolfske Argument lyder saaledes: Sint A & B eadem: jam si quid fieri posset sine ratione sufficiente, seqveretur, ut in A fieri posset mutatio, qvæ in B non fieret, adeoque ut eadem non essent eadem. Vist nok synes dette Argument skabt til at bryde Folk. Forsatterens Anmærkning derved er i Hoved-Sagen denne: „Der-“ som en Forandring stede i A og ikke i B, da fulgte deraf “ intet videre, end at da de for Forandringen vare de samme (eadem), saa ere de nu efter Forandringen blevne for-“ stællige, hvori der er jo ikke noget urimeligt, men langt fra følger, at de derfor skulde tillige baade være eadem og ikke eadem. Thi hypothesis, at de vare eadem hører jo op ved Forandringen. Og sæt nu det vir en urimelighed at paastaae, at nogen saadan Forandring funde skee uden Grund og Marsag, saa er det jo dog en langt større Urimerlighed at sige, at saadan Forandring maatte just skee fordi der ingen Grund var dertil; hvilken Saz ligger for alles Dynne i Argumentet.“ Dens Urimerlighed kunde man endnu forhøye ved den Anmærkning, at den just ruinerer det man vil opbygge, igiendriver det man vil bevise dermed. Thi maatte og kunde en Forandring

just ikke fordi der var ingen Grund dertil, saa maatte den jo og kunde ikke uden Grund, og saa tilstaaer man jo dermed, at noget kunde ikke uden tilstrækkelig Grund, da man dog vil bevise det, som er tværtimod. Ingen kan nægte, at det er jo et meget uhældigt seqveretur, som staer i Argumentet. Dog falder os her en Indvending ind, sem man kunde gisre Forsetteren. Man kunde maa ikke ville sige, at Wolf har alene dermed vildet sige saa meget: Dersom noget kunde ikke uden tilstrækkelig Grund; saa lader os da sætte det, som per hypothesin nu skulle kunne saa være, nemlig, at der af en Hændelse, uden Grund, kede en Forandring i A, og ikke i B, og da skulde eadem tillige ikke være eadem. Men var end dette hans Meening, som vi dog maa tilstaae føyelig ikke kan forbides med dette seqveretur, saa er dog Argumentet ikke dermed reddet i Henseende til den sidste Folge. Kort: Det siger da i sig selv ikke andet en dette: Dersom der uden Grund, af en Hændelse, kede en Forandring i A, som ikke kede i B, saa følger, at da de tilforn vare eadem, saa ere de det nu ikke mere: Men som der i denne Folgesaz er slet ingen Urimelighed, saa er jo dermed Urimeligheden heller ikke bevisst i den Forsaz, at en Forandring er kede uden Grund. I de andre Welske Argumenter hersker Tveetydighed af Nihil og Aliqvad, hvilken blot opdaget sætter deres Urimelighed i største Lys. Det 7de Argument med sin forte Besvarelse lyder saaledes: *Siquid existeret sine ratione sufficiente, tum notio consequens sufficienter intelligi posset sine notione antecedente.* Conseqventia hinc manifeste nulla est. Nam quod existeret sine ratione sufficiente, non foret notio consequens. Argumentum ergo sic sonat, quasi colligeres: *Si quid existeret sine ratione sufficiente, tum rationatum aliquod existeret sine ratione:* quod minime seqvitur, sic enim non foret rationatum, quod existeret sine ratione. Hinc simile Argumentum est, quod quidam jaclant: *Si quid existeret sine causa efficiente, sic effectus existeret sine causa:* in quo etiam nulla inest Conseqventia. Haud enim ut effectus fieret, quod fieret sine causa, si quidem fieri sine ea posset. Det 10de lyder med sin Besvarelse saaledes, og er uden Tvil det Darjesiske: *Nullus effectus existere potest,* nisi

visi qui rationem sufficientem habeat in vi causæ efficientis: Atqui Existentia rei finitæ est effectus: Ergo Existentia rei finitæ habet rationem sufficientem. Majorem hujus argumenti faciles concedimus. Minor autem id jam sibi præstruit, de quo queritur, & quod exinde concluditur. Necenim Existentia rei finitæ effectus dici poterit, nisi habeat, de qua queratur, rationem sufficientem. En igitur manifestum demonstrationis circulum. Ut paucis dicam: *Omnis rei finitæ Existentia est effectus: &, omnis res finita habet rationem sufficientem existentiæ: hæ duæ propositiones eundem prorsus sensum habent, nec una ex altera probari poterit, nisi ex semetipsa probetur.* Disse vare Beviiserne for Saken. Dens Almindelighed findes heller ikke Forfatterens Bisald, som vil have den udtrykt med den Undtagelse: at alt hvad som er til saaledes, at det engang først er blevet til, eller bliver til, det maae have nogen sin Maasag, af hvilken det er frembragt. Altsaa bliver Gud hersra undtaget. Dog vaastaaer man, at Guds Tilværelse har Grund i hans Væsen, og kan deraf beviises. Man kan løst slutte, hvad Forfatteren, naar han engang kommer saavidt, formodelst nærværende sin Theorie vil erindre derved, at man nemlig endten maae beviise Tilværelsen af nogen anden Grund i Væsenet, end den selv er, eller og tilstaae, at man og af denne sin Grund har intet beviist, men alene sagt, at Gud er til, fordi han er til. De Begreber om Ratio og Rationatum og princ. rat. suff. lader sig altsaa her ligesaa lidet anvende, som paa Tingenes Væsen og væsentlige Følger (attributa) Her bliver alene Spørsmål; Hvoraf vide vi med Vished at en Gud virkelig er til? hvorfra ere vi komme til Begreb om hans Tilværelse og andre hans GuldKommensheder? og da har hverken Fornuft eller Skrift andet at svare, end at Himmelene fortælle Guds Ere o. s. v. Da forunderligt er det, at man har anset et ganske almindelig Demonstration for denne Satz som høyst nødvendig, for ved Hjælp deraf at funne beviise Guds Tilværelse af Skabelsen, og har ikke betænkt, at et saa almindeligt Beviis dersor vilde tillige blive os et ugiendriveligt Beviis for det, vi alle har Afsæthe for at tænke paa, at der nemlig ingen Gud funde være til. Thi skulde alt muligt og alt hvad der er virklig og

virkelig tilværende have sin Aarsag, saaledes som Aarsag eg Grund efter al Menneskelig Tenkemaade bør forstaaes, nemlig forskellig fra sin Folge, da maatte den tilværende Gud have sin Aarsag, og hans Aarsag igien sin Aarsag, ogsaa immersort i det uendelige, saa vi kom aldrig til noget høyeste høyeste og sidste uafhængige Væsen, som en Gud maae være, der skal være det fuldkomneste Væsen. I Øvrigt vil Forfatteren ey vide af noget andet Bevis for Saken, end det en mangfoldig udvortes og indvortes Erfaring giver os, nemlig, at vi end og som Barn spørger immer om Aarsag til alt hvad der skeer, og at ingen ved moeden Alder og Eftertanke kan overtale sig til at troe andet, end at jo enhver Ting, som har en forste Begyndelse, maae være frembragt af nogen Aarsag: hvortil kommer, at i de Tilsæerde, hvor Tingenes Aarsager ere os ubekendte, der kan dog ingen bevise, at der slet ingen Aarsag skulde være for Haanden, fordi man ikke fiender eller kan angive nogen. Efter denne Forfatterens Theorie mærker man, at Princ. Rat. sufficientis bliver i det høyeste et philosophisk Spørsmaal eller Problema, hvis Af handling man bequemmelig kan anvise Plads i det Kapitel om Grunde og Folger, Aarsager eg Virkninger, men som næppe fortiner Plads iblandt de almindelige philosophiske Grundsæzer, ret ligesom man derpaa maatte bygge den hele Philosophies Systeme. Alene vore Sandser's Ubedragelighed bliver efter Forfatterens Theorie Philosophiens Grundvold, og følger heraf, at alle Definitioner og Demonstrationer gælder i Philosophien ikun for saa vidt som de har Erfaring for sig, og endelig tilsidst derudi ere grundede. Den der dette betænker, skal i Philosophien ikke lætteligt henvinde til at drive saadan Misbrug eller næsten Afguderie med Definitioner og Demonstrationer af almindelige Begreber, som de gamle Platoniker og nogle nyere Philosopher, der har ansette disse Begreber og Definitioner næsten som ideas in notas, og har tenkt, at det var nok, der kun laae en saadan Definition til Grund, hvorfra man som af et øvigt og usforandretligt Væsen og Begreb kunde slutte alt hvad sig deraf trække kunde. Men den Philosoph der saaledes forlader sig mest paa sine egen Sandser, han skal og overalt fornemmelig følge dem, og elseve meer den lette empiriske, end den høye og strenge demonstrative Methode i Philosophien. Han skal

g ikke saa læt forsalde til at fordybe sig i Speculationer over
 ting, som gaaer langt over de menneskelige Sanders og
 ølgelig den menneskelige Fornuftes Sphæra, og være mindre
 ristig til at følde Dom deri eller paabyrde Verden sine Mees-
 inger derom, end den, der holder sig berettiget til at undvis-
 e fra sine Sandser og saa demonstrerer hen i Beyret alt
 vad de som oftest paa fri Haand og i Hobetal formerede De-
 nitioner kan give til Slutning af sig. Han skal endelig
 om en empirisk og tillige eklektisk Philosoph træsse den rette
 Niddelvey imellem den alt forbange Skeptikus og den alt
 or dristige og strænge dogmatikus, og tage til Tak med en
 or, en større, og høj Grad af Rimelighed, hvor han ikke
 an komme til Vished.

Zelle. Abhandlung über wichtige Gegenstände
 er Religion, von Joh. Fried. Jacobi. 1773. 231 S.
 v. Den første Afhandling om de visse Kiendemærker
 aa et sandt og til Beviis for en Religion brugbart Mirakel,
 angiver disse fem som de fornemmeste: 1) det maae være
 n aabenbar og synlig Begivenhed, hvilken Naturen endten
 etiske eller ikke saaledes bevirker, og som følger gandske vist
 lot paa et Menneskes Villie: 2) dermed maae være forbun-
 en et lydeligt, bestemt og troeværdigt Vidnesbyrd, at en
 iadan-Begivenhed bliver umiddelbar bevirket ved Almagten:
) Sammes Absigt maae ved et troeværdigt Vidne opdagess:
) det maae ikke være stridigt mod Guds Fuldkomnigheder og
 ave en høy Absigt: 5) De Lærdomme det skal stadfæste,
 iaae tydelig og bestemt angives. — Anden Afhandling
 m Parisii Mirakler, og de deraf tagne Indvendinger imod
 hristi Mirakler. Sæt de være virkelige Mirakler og gud-
 ommelige, saa ere de dog ubrugbare til Beviis for Religionen.
 Men i Historien, siger Forfatteren, findes der saa meget lige
 Begivenheder, saa man slet ikke kan afgjøre, om de ere egent-
 ge Mirakler. Mærkværdige og rige paa Materie til alle-
 aande Betragtninger ere de Exempler især paa sælsomme
 Syges Helbredelser, som her ere samlede. Ikke mindre læses-
 erdig er Sammenligningen imellem de Parisiske og Christe-
 ge Mirakler. S. 57-58. — Tredie Afhandling betref-
 er en Fortolknings Regel, som ved de fleste Steder i den gud-
 ommelige Aabenbaring maae tages i Agt, og er kommen i For-

glemmesse. Reglen er denne: Alle Stykker i det N. Testament, som ere tælte og skrevne til den store Hobs Underviisning, før man ikke tillægge nogen anden Meening, end den som Mængden uden Mislykken satte. Forfatteren meener her vel ikke andet, end hvai alle gode Fortolkere foreskrive, nemlig at følge Talebrugen som en Hoved-Kilde til al sund Fortolkning. Exempler er tagne af Hr. D. Semlers Paraphrasi in Epist. ad Romanos og Tellers Wörterbuch des N. Testament for at bevise Reglens Forsommelse. De tvende følgende Afhandlinger kan man daſſe ſom en Fortſættelſe heraf. — Den Fierde indbefatter en Forklaring over Rom. II. 12:16. Forfatterei holder det for unaturligt af det 12:15 V. at giøre en Parenthese. Han lader derfor Talen uafbrudt fortløbe saaledes welche (Heiden) beweisen das Werk des Gesetzes — und die Gedanken, welche ſie wechsels Weife anklagen oder netschuldigen an einem Tage, da Gott da Verborgene der Menschen richten wird, und zwei nach meiner Lehre durch Jesum Christum. — Den femte Afhandling over VIII. 17 23 antager Forfatteren den Meening, ſom ved *κίνητις* forſtaaer den heele Skabning, Mennesker, Dyr og livloſe Ting. — Den Siett Afhandling over Jesu Beviis om de Dødes Opstandels imod Sadducaeerne, vil man ikke leſe uden Ærefleſe. Forfatteren troer, at Christus her disputerer med Sadducaeern efter deres Grundsaher. For Folk, ſom gjorde det heel Menneske til Legeme, var dette det korteſte og tydligſte Beviis for et Liv efter Doden. — Den Syvende Afhandling indbefatter fort Besvarelſe paa nogle Spørſmaale. Viſvarelsen er fort, men tillige tydlig og fyndig. Er Mennesket formedelſt ſin Gødsel i Ligevægt mod det God og Onde? Ney, thi det kostet langt mere Uimage at giør Mennesker Gode end Onde. Kan de Moralſke Uſuld Kommienheders Forplantelse fra Forældre til Børn bevises ſom muelig og virkelig? Legemet har en ſte Indſlydſe paa Sælen, og legemlige Uſuldkommienheder er arvelige: endog fra Dydrenes Sæle gaaer Fejlene fra Forælder til Efterkommere. Hvilken er den første Grund til avenſtabelig Forbindelſe imellem tænkende Væſener? Da hvilken er den bedste og angenemmeliſte Tænkemaad

ios et Menneske, som man holder mange Seyl til Gode, og beviser mange store Velgierninger? Besværsen indbefatter mange gode og sunde Lectioner i Henseende til vort Forhold imod Gud. Hvilke ere en viis og god legents Absigter med sine Straffer? Et Selskabs Sikkerhed, Fornsyelse og Lyksalighed. Kan en Straf, om for en Skyldig bliver paalagt en Aanden, forbære den Skyldige? Øste mere sikker og stærkere, end om en blev fuldført paa ham selv. De Exempler af Historien g det almindelige Liv, hvormed Forfatteren beviser dette, er uimodsigelige. Kan Gud fornærmes af et Creature? Hild anseer det gode med Velbehag, det Onde derimod med Mishag. Mennesket kan altsaa foraarsage sin Skaber Missag. (Dette Svar er meget sindrigt, men fuld af Tverysighed, og det lader, som Forfatteren holdt sig nogle Skrifaer det som er Hoved-Sagen i Sporsmaalet. Om en Skabning kan giøre det, som mishager sin Skaber og allerhøyeste Verherre, derom kan man vel aldrig have nogen Troil, og vilian falde saadan Mishags Foraarsagelse en Hornærmelse, om den føyelig kan, da maae Sporsmaalet bekræftes, men Folgerne deraf maae man da immer og have denne og ingen uden Bemærkning for Øyne. Man skulde næppe forestille g, hvad Forandring denne Bemærkning giv i Begrebet i Hyldestgiorelse, der nu ikke maae ansees og forestilles som i Oprættelse af et virkelig Tab Skaberen kunde have lidt i sin Huldkommenhed, men blot som hans Mishags Afvendelse og Ophævelse, hvis Virkninger Skabningen ellers maatte føle. Men forstaaer man ved Hornærmelse et virklig Tab og Skade, som Skaberen for sig selv skulde slide i sin allerhøyeste og indskrenkelige Huldkommenhed, da er der ganske vist noget denne Bemærkning, som strider mod det guddommelige Æsens Natur, noget saadant maatte der og være i Hyldestgiorelsen, naar den skulde betragtes som en Ophævelse af saadan Hornærmelse. Men Mishag, vil man vel sige, er det g ikke et virklig Tab af Fornsyelse og følgelig af Lyksalighed? Jo hos Mennesker, og vi maae bruge det samme Ord i Gud af Mangel paa noget andet, som kunde giøre os et ubegribelige i Gud begribeligt. Men vi tor ikke forestille s Mishag hos Gud over sine Skabningers fllette Gierner anderledes, end at GUD vil Mennesker vel, og derfor

for er det mod hans Villie, at de handler vilde og vil si selv ilde, men vi tor dersor aldrig sige, at han lider nog saadant menneskeligt Mishag derved, som skulde være haet Skaar og et Tab i hans Fornsynelse og Lyksalighed. Ma seer heraf, at Forfatterens vel sindrige men alt for kori Svar var ikke tilstrækkeligt nok til et tvetydigt Spørsmaal Besvarelse.) Ban en Hemmelighed, en Sag, som vi er bekiendt og forstaaelig, men ubegrivelig, have noge Indflydelse paa vor Villie? Vor hele Tænken er en Hemmelighed, og den hele Sædelære grunder sig paa lutter Hemmeligheder.

Vordlingen. Job. Michaelis Heusingeri Opuscul minora varii Argumenti, exhibuit, præfatus est, ē vitam Auctoris de dit M. Frid. Aug. Toepfer. I. Tor 1773 i Alph. II S. 8v. Man kiender den Salig. Heusingers Fortienester af de skinnne Videnskaber, og de af han udgivne Skrifter i Almindelighed, som og i Besynderlighed hans Libr. II. Einendationum, som hans lærde Son Friedrich Heusinger 1757 har udgivet, bevise dette tilstrækkeligen. Udgiveren havde allerede for længe siden opsat Heusingers Levnets-Historie, og meddeelt den til Hr. Harle, at den maatte blive indlemmet i hans vitis Philologorum. Dette skeede vel og, men som Udgiveren klager, blev de ey alene feylagtig astrykt, men og forsynet med saadane Anmærkninger, som vare Forfatteren ubehagelige. Han haderfor her igien ladet denne Hr. Heusingers Levnets-Histori astrykke, og i sine Anmærkninger erindret adskilligt imod Hr. Harles, og Anmærkningernes Forfatter. Hvad anbelange denne Samling af de Heusingeriske Skrifter, saa bestaae denne første Deel af 15 eller egentlig 23 smaa Skoleskrifte hvilke som sædvanlig ere udarbejdede ved adskillige Leylighede og Høytideligheder. Foruden det første Programma, som handler de Forma bonæ Scholæ, ere alle de øvrige af lig Indhold. De levere det høye Sachsiske Huuses Fortieneste af Kirker og Skoler til Eisenach, Historien om benævnt Skoler, og den Læremaaade, som derudi har været brugelig samt Efterretninger om de Eisenachiske Rectorer og Conre torer, og denne Skoles øvrige Lærere. Endskisndt nu Nytte af denne Samling synes vel alene at være for een Stad og Eg

g det kan ikke være andet, end at derudi maae forekomme
mange Ting, som ere ganske ubetydelige i deres Øyne, der
te Elskere af Historien, saa kan man dog ikke nægte, at der
i overalt og fornemmelig i den Afschaling de Beneficiis
Iarchionum Misnensium in Ecclesiam Ilenacensem, ere
nbragte mange fine Anmærkninger og forte Oplysninger til
en Sachsiske Historie, og ikke lidet nyttige Urskrifter deels
andiske deels udtoegsviis medindlemmede, hvorved denne
Samling anpriser sig endog til udenlandiske Venner af Histo-
rien. Om den Salig Heusingers angenemme og skonne
itinske Skrivemaade behøver man ikke at være vidtloftig, da
et er bekjendt, at han endog i dette Stykke har øret sit
Skole-Embede.

Leipzig. Joh. August Unzers physiologische
Untersuchungen auf Veranlassung der Göttingischen,
Frankfurter, Leipziger, und Hallischen Recensionen
einer Physiologie der thierischen Natur 1773. 9 $\frac{1}{2}$
l. 8v. Hr. U. havde lovet i Fortalen til sin Physiologie
ver den dyriske Natur, at besvare de Indvendinger eller
ndre Erindringer, som han kunde vente derimod, for at
ive sine Begreber og Læresaker, hvoriblandt mange ere nye,
en fornødne Oplysning. De paa Titelen anførte Recens-
oner har foranlediget ham til hermed i dette lidet Skrift at
igre Begyndelse dertil. Naar Stridigheder, saaledes som
enne, blive sorte blot i den Absigt at finde Sandhed; saa
anne de ey andet end maae være Videnskaberne nyttige.
Der forklarer Forfatteren fornemmelig sin Meening over de
ridige Physiologiske Læresaker. Om Iselsens Sæde kan
ære nogen anden Sted end i Hiernen: om Hiernen ved
Nerverne har nogen Indflydelse paa Hjertets Bevægelse: om
Hjertets Virrelighed kommer af dets Nerver: om der gives
Brestillinger og Begieringer, som har deres Sæde i Leges-
iet: om der gives Dyr uden alle Nerver: om Virrelighed
egen for Muskeltrevelerne i sig selv og uden Nerver: om
Hiernens phychologiske Kræfter ere kun højere og forfinede
Nervekræfter: hvorvidt man kan anvende Phychologien paa
Physiologien: hvorsore vi seer kun enkelt med tvende Øyne:
m vi begiere noget, fordi det behager os, eller det behager
os, fordi vi begiere det: om det Systeme om Nervesaften
er

er fornoden i Physiologien, og hvor lidet man overalt har at agte om physiologiske Phænomeners Forklaring af theoretiske Grunde. o. s. v. Man forbigaar mange andre smaa Oplysninger og overlader Dommen over Forsatterens Læresager til dem, som ere i Stand til at prøve Samme.

Beru. Daniel Langhans von den Lastern, der sich an den Gesundheit der Menschen selbst rächen, erster Theil. 1773. 244 S. 8v. I forskellige Afsnittei handler Hr. L. om Drukkenstab; om den utilladelige Kærighed og Selvbesmittelse; om den altforvellystige og unatlige Eden og Drikken; om Lediggang, Ødselhed, Giærrighed, Ergiærrighed, og Penggiærrighed. Materien i sig selv er overmaade vigtig, og i dens Foredrag og Udførelsi har Hr. L. saa meget forbedret sig til sin Fordeel, at har virkelig har overgaaet sig selv og er sig ikke mere liig i Henseende til sine forrige Skrifter. Man kan altsaa ikke noksom anprise denne velstrevne og i Sandhed vigtige Bog, og da deres HovedIndhold især beträffer de Stores Udsvævelse, saa var det godt, om Hosflægerne især vilde søger ret at udbrede den ved Hoferne. Hr. L. har med sine medicinske Grunde forbunde megen og god moralst Philosophie, og skriver undertiden noget bidende. Hornemmelig er Fortalen smuk og velstrevnen, og bliver Dyden derudi anpræst med en varm Følelse, saavel som og andre Steder i Skriften, hvor Hr. L. overbeviser Fyrsterne om, at den herstende Dyd alene gjør deres Staeter lyksalige. For Resten synes man hist og her i Skriften nogle Spor af en Jalouſie, med hvilken Hr. L. ofte stikker paa Hr. Tissot, og figer reent ud, at han har eureret Mange, der ere komne syge tilbage fra Lausane, ligesom han og ofte laster Hr. Tissots Methode.

Nördlingen. Allgemeine Bibliothek für das Schul und Erziehungswesen in Deutschland 1773 Erst. St. 232 S. 8v. Dette Bibliothek træder i Stedet for det Periodiske Skrift, der udkom under Titel af Skole-Magazin, og synes meer end dette første at indskrænke sig til sit besynderlige Nyemærke. Foran staar en Afhandling over den rette Forestilling om nærværende Skole-Forbedring, eller egentlig over de Marsager, som opholde denne Forbedring.

No. 50.

Riøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 15de Decbr. 1774.

Riøbenhavn. **T**ityrus, en **hyrde**: **Tildragelse**. Ridens-
tem dicere verum quid vetat? 1774. 134 S. i 8 vo-
ied Hof=Vogtrykker Møllers Skrifter. — Havde denne
Tildragelses Fortælling været alvorlig og blot moralst, da
kulde man troe, den var alene skreven saaledes, som den er,
or at tiene til et Middel mod Insomnie. Virkelig fandt
Recensenten, som gik aarvaagen til Læsningen, i Begyns-
elsen til nogen Mathed i Dynene. Men han trang sig,
g aldrig saasnart var han ved fortsat Læsning bleven bekjende
ied Autors Luune, førend han selv strax tillige befandt sig i
n langt anden. Han mærkede strax, at hvad der i Forsta-
ingen forekom ham som en Rapsodie og ilde sammenhængens
e Snak, skulle just efter Autors egen Hensigt ikke være ans-
et. Just det, at Forfatteren farer fra et til andet, giver
ster Haanden alt mere Opmerksomhed og Forventning efter
logen Sammenhæng til et vis Udfald, og de mangfoldige
nidt i Fortællingen med en satirisk Wittighed anbragte Pas-
entheser og Digressioner give Læseren Aarvaagenhed, saa
rimelige de ere, just fordi de skulle saa være, da de tverts
mod, om de vare alvorlige, og i hvilke Skrifter de for Alvor
ruges, give kun Væmmelse. Ogsaa den Forandring er ikke
ibehagelig, at der undertiden indblandes imellem det jævne
Skæmt ogsaa nogen alvorlig Morale, og i Tildragelsens
Udfald afstildres paa en rrrende og indtagende Maade det

oprigtige Venstabs indbyrdes Edelmodighed. Tildragelse i sig selv er alvorlig og moralst, men Fortællingen derom Fortællingsmaaden og Forfatterens der imellem indstræede Erkragtninger, som nok undertiden vil astvinge Læseren en still Smil, undertiden ogsaa kan giøre ham alvorlig og tankifuld, disse ere næsten overalt satiriske og ofte comiske. Ville ansøre til Prover nogle Træk af hans satirisk-comiske Pen, for Ex. S. 24 undskylder han sin Ujevnhed i Skribmaaden iblandt andet dermed: „Jeg har hos mine Lande mænd mærket den Egenskab, at de ey kunne være læng stemte, hvorover jeg har seet dem at sove ind ved de bedst Tragoedier, ey at tale om Prædikener, og derimod vær Luther Dre ved Ricerlighed uden Strømper, indtagn af det Nye og Pirrende. Thi kan man ey kildre dem sa længe til de lee, da snorke de høyt, om man end læsi Tullins, Bulls, Stenersens og Ewalds Vers sa dem.“ Til en Probe paa usle Skribenters ilde sammer hængende Hvishvas, urimelige Parentheser og uventede Ogressioner til Ting, som ere deres Hoved-Sag uvedkommer de, ville vi ansøre dette hele følgende Stykke S. 30: „Ja svemme, figte, brydes, spille paa Cithar, havde han (Lj sander) ikke sin Lige, og derfor elskede Pigerne ham, bade de som saae ham, og de som hørte tale om ham: (ur derligt nok, at de funde elsker ham, endstigndt han ikke var friseret (tilgiv mig dette nye Ord (dette siges per Parenthese — o lykkelig! og tre gange lykkelig! jeg nemlig som her har anbragt 3 Parentheser, den eene i den anden ret nu bliver jeg stolt, thi jeg haaber, at det er mit ege Paafund) thi jeg formaer ey saa bequemt at give det på Dansk) ikke bepudret, ikke funde tale Fransk, ikke spil Kort) (dog sandt nok de tvende sidste Ting vare endda et til i Verden, hvad end de tvende første vare, og ignoi nulla cupido. Læseren mærker vel, at jeg forstaaer Lettin, i det mindste denne Sentenze, og hvor fortræffeli klæder ey saadanne Prydelser (de skinne som Edelsteene indfattede i en ormstukken Trækande, eller Alkoranens farverige Sprog i en vandig østerlandsk Fabel, eller og som i Demant-Smykke paa en gul Hals. Ja hvor mange Skribter maa ey takke al deres Lykke, den ugemeene Gave d have haft at indflette andres Tanker! Je prens mon bie

partout, ou je le trouve, sagde Menage. Dog er den
 Forstiel, at nogle giøre sig den Umag at forklede Tanken
 i deres Modersmaal. Herved vindes tvende Ting, Tyve-
 riet Skules desbedre, og Alting bliver mageligere for Læses-
 ren; thi et Barn, et Fruentimmer, en Hyrekudst, en
 Kieldermand, kunde maaſkee komme over saadan Bog, og
 dem kan man just ikke anmode at forstaae Latin, Grækisk,
 Phoenicisk, og alle Sprog, som endes paa ik. Min Læs-
 ser vil maaſkee synes; thi jeg kan alt see, at hans Mund
 sætter sig i Folder, han vil smile, og dog tvinge sig fra at
 smile; det vil maaſkee synes ham, at alt dette en tiener
 til at bevise, hvorfor de græſke Piger elſkede Lysander.
 Jeg meener jo: en Hyrekudst kan jo have været i Græken-
 land. Sandt nok, Historien tier derom, men Grækerne
 havde dog Heste, de havde og Vogne, de spændte Hestene
 for Vognene, nogen maatte jo kiøre dem, see Pausanias
 i hans 40 Bog om de græſke Hyrekudſke. Lacedamo-
 niernes Enker lode sig jo hyre for at agere paa Skueplads-
 sen, see Nepotis Fortale for hans berømmede Mænd paa
 den 4de Side Linie 11 efter Minellii Udgave; Maar nu
 Matroner lode sig hyre, saa kunde vel Kudske og giøre det
 samme. Forestil Eder nu, at en Hyrekudst kører sin Vogn
 fortæſſelig i de Olympiske Lege; alle see ham, benndre
 ham; iblandt de alle maa vist være Piger; fra Beundring
 til Elſkov er kun et Skridt. Om Hyrekudſter har jeg taelt
 i Anledning af den Elſkov de Græſke Piger fattede for
 Lysander; Hølgeligen indſeer vel enhver, hvi de Græſ-
 ke Piger elſkede Lysander; og dette var just det, som
 ſkulde bevises. Eja plaudite! Har jeg ikke giort det liges-
 saa godt, som om jeg ſkrev om Guldhornet?) Kort sagt,
 Lysander var uden Lige o. s. v." S. 38 hvor Forfatteren
 er geraaden paa Tale om Egenkiærighed, afbryder han
 den med følgende Parenthese: „thi den blander sig i alle vo-
 re Handlinger. Strænge Casuister, Theologer, Morali-
 ſter, Metaphysici maa prædike sig nok saa hæſe imod den;
 den driver dem selv uafvidende af Sted; thi den er os
 selv, vor Natur, vort Alt.“ Da Forfatteren synes her
 at parenthesere ganske alvorlig, saa kan man vel og tale et
 Par alvorlige Ord med ham. Hvorfor endelig have ſluttet
 denne ſin Parenthefe med en Saſz, ſom man aldeles ikke kan

biesalde? Lad Egenkærlighed blande sig i alle vore Handlinger, i alle vore Dyder; den blev dog derfor ikke os selv vor Natur, vort Alt. Hvor vidt er ikke denne Slutning overdreven? og hvor ere endelig de strænge Casuister, Moralistter og Theologer, som prædike sig hæse imod Selvkærlighed om det endog saa var dem, der uden Evil med Ret og god Grund forsvare den ødeelmodige Menneske-Kærligheds Drift som en ligesaa oprindelig Drift i vor Natur. Sandelig man prædiker sig langt hædere mod denne: thi Selvkærligheden skal aldrig mangle Forsvarere, og den finder maaskee Tusend mod een af dem, som antage sig Menneske-Kærligheden-Sag, og det mere practiske end theoretiske Forsægttere. Men maaskee Forsatteren end ikke her, i hvor alvorlig han synes dog saaledes vil forstaaes. Men ligesom her kan vel vær Skiemt i Alvor, saa er der ganske vist Alvor i følgend Skiemt S. 44: „Vist nok er det, at vore Dyder og Lyde beroe meget paa Opdragelse, Sædvaner, indsuede For domme, Beyrligets og Legemernes Bestaffenhed og tusen de udvortes Ting. Saaledes ægtede den dydige Simon sin Øsster; hvorfor? Han var født i Athenen. Den stor Sokrates havde to Koner paa een Gang (om det og e sandt) her i var atter Athenen Skyld. Den endnu stor Alexander (om man kan troe Hyktere, det er, Poete og Historiekskriver) ofrede mange Perser paa Achillis Grav og hertil var ingen anden Aarsag end Zoniers flittige Læsning. Nero, velsignet Hukommelse, thi man bør ej tali Ondt om Regentere og Majestæter, satte Ild paa Rom, alene fordi Troja havde engang brændt, og det maaskee kun paa Papiret. Christian den Anden slagtede i Stockholm. Dertil var Aarsag, at der var en Pavé i Rom, det mindste foregav han saa. Carl den Niende skod fr Louvre, det Kongelige Louvre, paa sine egne Undersat ter. Han havde vandt sig til Blod ved at toe sig paa Jagten i Dyrs Blod. Domitianus giennemboredt først Fluer og siden Mennesker. Tamerlan bygde Zaarne af Menneske-Hoveder, den Tamerlan, som Holberg roser for sin Mildhed. Schach Nadir gjorde det samme; thi han var og Konge i Persien. Enhver kan mærke paa sig, saasnart han har faaet en behørig Part af Kalve-Riod i sin Mave, med den fornydne Deel af Brød og Viin, at han .. et

er dydigere, end forhen; thi strax bliver han fornøjet med sin
 Tilstand; Forsynets Veje blive rette, som før vare froges-
 de; denne Verden bliver til den bedste, Naturen er tils-
 fred med Lidet; med saa Ord, en tom eller fuld Mave
 virker ey alene paa Moralen, men endog paa Metaphysi-
 ken; saa jeg næsten tor vedde paa, at Leibniz skrev sin
 Theodicee hver Gang han havde spist; i det mindste havde
 Patkul ey været i Stand til at dictere den, da han laaε
 paa Hiulet, om man end vilde tiltroε ham ligesaα stor
 Geist som Leibniz, hvorpaa jeg dog twiler; thi for det
 første har han ingen Prøver givet derpaa, og dette hør-
 vel altid ansees for en god Grund, i det mindste tenker
 jeg saa, om end al Verden tænkte anderledes; thi jeg er
 en Philosoph og vis paa mine Meeninger; og for det ans-
 det viiste han, at han var dum, og ey klog, da han tog
 sig Lisflændernes Sag an imod deres egen Konge, og tænkte
 ey paa, at Kongerne have lange Hænder, ja mange, lige-
 som Gyas (Den Karl tor jeg vedde paa, at mine Læsere ikke
 kender) og det, som endnu værre er, at Folket ikke takker
 dem, eller skjætter om dem, som tage sig dets Sag an,
 fornøjet, naar det har Werter i sin Gryde, og gierne da-
 givende Frihed, Ære, Eyedom, Herligheder, ja Reli-
 gion, og Koners og Døttres Kydskhed med til Priis. Det
 lærer Corsicaneren paa Hiulet, og siden Trost kan han fin-
 de der i, om nogen i en Afskrog med sagte Røst gisr ham
 til Martyr; en Burman og en Stolberg besyninge hans
 Frihed og dens Tab, paa Sprog, han ikke forstaaer; han
 opædes dog af Ravne, og hans Undertvinger begraves ko-
 steligen, og saaer Statuer: dog naar man er død, kan
 det være lige meget, endten man nedlægges i en Fugle-
 Mave, eller i en Glykiste, endten man sønderlides ved
 Drne, eller ved Anatomister og Gassamister. Hvad For-
 del har Burke af det han taler for Medmennesker? Jo
 den, at hans Tale læses i Aviserne, og at han endnu ikke
 er parteret. Alle ere ey saa lykkelige, som Wilhelm Tell,
 der skjæd sin og sit Fædernlands Fiende ihiel. Dog alt
 dette vedkommer hverken Enrydice eller Elisthenes; (NB.
 twende Hoved-Personer i Fortællingen) men Læseren maa
 vide, at jeg nyelig har proppet mig med Montagnes
 Læsning, og der i svarer intet Kapitel til sin Overskrift."

S. 80: „Bud der kom den ganske Familie løbende
 „ind tilgiver I høvadelige Slægter, at jeg bærer en rin-
 „ge Hyrde-Forsamling med det Navn Familie, et
 „Hæders Navn, som I meene alene at have Hævd
 „paa, maa ske fordi I paa en anden Maade komme til
 „Verden end Almuen, eller og at dette Ord maa
 „have en vis hemmelig magisk Kraft hos sig, ved hvilken
 „I besidde alle Dyder og al Kundskab, uden at have lært
 „noget, og derfor ogsaa tilegne Eder alle Embeder, som føre
 „Magt og Fordele med sig, overladende til den ringe Hob
 „at arbejde og tanke for Eder). — S. 83: Og med det
 „samme laae han, Tityrus, for hendes Fodder, omfavnet
 „de hendes Hænder med sine, og lagde kiaelen sit Hoved i
 „hendes Skrid. (Endnu græder min Læser ikke og jeg svom-
 „mer i Taare: Forstiaellen er, at jeg som Fader til Diana
 „og Tityr tager stor Deel i deres Velgaaende, men for
 „Læseren ere de Sted-Børn, og gid ikke noget værre. End-
 „nu gør jeg ellers ikun Regning paa een Læser; thi naar
 „den Danske Oversættelse af Zimmermans Nationalstolthed
 „har hos os kun haft 33 Kistbere og af Gellerts Fabler 100,
 „saa bør jeg ikke vente meer end een. Mogle ondskabsfulde
 „Aander ere og af den Meening, at det er just ikke den ør-
 „bodigste Stilling, naar en Elster ligger for sin Herfers
 „indes Fodder; thi det er det samme, som naar Fienden
 „har Contrescarpen inde, da kan let Breche skydes, og
 „Hoved-Volden med Stormer-Haand indtages. Men jeg
 „svarer hertil, at om end saadant kan befrygtes hos alle
 „andre, saa dog ey hos Arcadiens Hyrder og Hyrdinder;
 „thi de elste, som Aander, sori Engle, som Gnomer; og
 „om end alle disse forelæsede si, i Menneskenes Børn, og
 „bare sig ad, som Hr. Auges Ecuber, saa vil jeg dog gaae
 „i Borgen for min Tityr og min Diana; thi jeg har selv
 „dannet dem, og kiender dem dersor ligesaa godt som en
 „Uhrmager sit Uhr. — S. 115: Om nogen vil sige, at
 „jeg gør en underlig Blanding af Heltemod og celado-
 „niske Væsen; at saadanne tvetydige Folk ey ere til i Na-
 „turen, at jeg ey vedligeholder Charaktererne; saa vil
 „jeg bede saadan en, at gribe ind i sin egen Barm-
 „og randsage, om han ey leer i Soelskin, græder i
 „Regn; om han ey er modig, naar Lykken spiller, kry-
 „ber

ber i Skius, naar det tordner; om han ey fæler ans
det ved at læse Voltaires Pucelle, end ved Johan
Arndts sande Christendom; om ey Ridderne i Middels-
Alderen vare Helte og Pigeslaver paa eengang; om ey Cim-
brerne vare stridbare, grusomme og ødelmodige, haarde
og bløde, altsammen paa een Gang; om ey den Samme,
som har beslungen Menneskelærighed, har ofte selv hand-
let imod den; om ey Voltaire, som skriver for Fred og
Forligelighed i Religionen, vilde være den første, naar
han havde ubundne Hænder, som rev Kirker ned; om ey
Mennesket altid er Menneske, det er at sige, et stærkt og
svagt Dyr, opblæst, ydmyg, klog, gal, kydske, utugtig,
tapper, feig, ligesom Binden blæser til, og Saferne ad-
skilles i hans Armer. Ja jeg tør vedde paa, at den stren-
geste Theolog, som spørger sig med Stridigheder og lever
ved Chicaner, endskjont han er ingen Procurator, dog
har dem, som han er medlidende imod, hvis Fejl han ikke
seer, ligesom han derimod seer Fejl, hvor ingen ere.

Over den uskyldige Kiereligheds inderlige og smme Følelse ex-
claimer Forfatteren S. 109 saaledes: „O eeneste Lykke,
givet de Øodelige for at lindre alle Smarter, men den,
som ey fæler dig, Dens Hierte er luft for Vensteb, for
Glæde, for alle sude Følelser. Det staer alene aabent
for Grumhed, for Ubarmhertighed.“ S. 97. „Men
hvorsor just altid laste Alexander naar man vil anføre
Mønster af en blodtørstig Helt? Jo, fordi han er den
navnkundigste Misgierningsmand. Under ham forstaes
alle baade kronede og ukronede Misdædere, som prængeligen
kaldes Helte, lige fra Cain og Nimrod af, og indtil
Schach Nadir; thi om ham kan jeg frit skrive, da mit
Skrift vist ey bliver læst i Persien, og Jeg ikke skætter
om, hvilke Gøder Tadi i Ispahan paalægger Mig, eller
om det skulde falde ham ind at forbyde det.“ Af disse
Prøver seer man Forfatterens satiriske Quine. Hoved-Tils-
dragelsen, som man maa smaalig opsamle stykkevis imellem
de mangfoldige og lange satiriske Parentheser og Digressioner,
udgør det mindste Indhold af Skriften, som vi overlade til
Læseren. Af en Opskrift paa en Wreststte, som Forfatteren
har ladet Sicyonerne oprette for sine Hoved-Personer, sees
hvorpåledes man her i Fortællingen finder dem affældrede:

„ Helliget de rare og oprigtige Venner, Enrydice og Ly-
 „ sander, Palæmon og Enphrosyne, Tityrus og Ly-
 „ ciscus, Fader, Moder, Son, Elskere, Medbeylere og
 „ dog Venner; af Folket og Maadet i Sicyon. ” Hist og
 her finder man indstrygde rimlose Vers. Overalt vil man
 finde Skrifstets Læsning indteressant, dog en altid i lige Grad,
 og maaskee som Læseren er i Humeur til, vil noget synes
 ham uwigtigt, som han til en anden Tid læser med Forståelse
 eller Beundring.

Lemgo. Versuch einer neuen Erklärung der siebenzig Wochen Daniels, von Joh. Matth. Hassencamp. Prof. zu Kinteln. 1773 S. A. 8v. Men seer af det hele Indhold, at dette Skrift er sat ved Siden af Hr. Hofsr. Michaelis Forsøg over de 70 Daniels Uger. Forfatteren har dersor og fulgt Hr. Hofraaden Skrit for Skrit. Så at bestemme Tiden, hvori Begyndelsen af de saa kaldte 70 Uger bør sættes, er Han fuldkommen eenig med Hofraaden. Men desto mere afviger han fra ham i at bestemme de i det 24 V. spaaede Ting, og i Forklaringen over de Ord, som staar i Begyndelsen af samme Vers. Det Ord Åar-Uger behager Forfatteren slet ikke; hvorfor han punkterer de
שׁ בעיְתָ שׁ בעיְתָ שׁ בעיְתָ
 og oversætter siebenzig siebenzig Jahre, og det hele Vers
 saaledes: Noch viele siebenzig Jahre (Noch viele sieben-
 zig, jährige Perioden, Abschnitte) sind bestimmt über
 dein Volk und deine heilige Stadt, bis das die Ueber-
 tretung wird eingeschränkt, die Sünde getilgt, die
 Misserhat versöhnt, die ewige Gerechtigkeit herge-
 bracht, die Propheten und Weissagungen erfüllt,
 und der allerheiligste gesalbt werden; mit einem
 Worte, bis das der Messias kommt. Forfatteren
 troer, at de 70-aarige Perioder eller Afdeelinger deels har
 sigtet paa de 70 Aar, i hvilke Fængselet varede (hvilket naar
 ellers Forfatterens Hypothese havde Grund, var rimeligt
 nok) deels sigtede hen i Tiden paa det jødiske Folks tilkommen-
 de mærkværdige Begivenheder. Ved den Leylighed fortæller
 han, hvad Mærkværdigt af Ondt eller Godt der i enhver
 af de følgende Perioder af 70 Aar var vederfaret Folket.
 Af det 25 Vers giver han følgende Oversættelse: wisse also-

und bemerke, vom Ausgange des Worts, daß Jerusalem wieder soll gebauet werden, bis auf Christum den Sieger (bis auf die zeit, da der von den Juden verschworene Messias sich als ein Sieger, ein Ueberwinder von Ihnen zeigen wird) sind siebenmahl siebenzig und siebenzig, zwey und sechzig Jahre; auch wie das Judische Volk diese zeit über wieder so wie ehedem seine eigene Gertchtsbarkeit und der Judische Staat seine besondere Verfassung haben, die auch so gar in den bedrängtesten Zeiten nicht ganz aufhören, sondern allemal wieder wird hergestellet werden. Hvorfor Engelen har gjort disse Afdeelinger af 7 Gange 70, 70 62 Aar, og hvor noye den heraf udkommende Tid stemmer vereens med Historien og Chronologien, udfører Forfatteren her ikke videre, men henviser kun til det Michaeliske Forseg. B. 26 har Hr. Hofr. M. læst לֹא וְלֹא for לֹא יָמַן. Hr. H. holder denne Læsemaade for rimeligere, dog har han sat en Conjectur derimod לֹא יָמַן ac virtus ipsi, denn ihm ist die Gewalt gegeben. נִחְרָצָת forklarer Hr. H. som et Substantivum in Statu Constructo og oversætter det med det følgende שְׁמָמוֹת, excisio quam quam maxime desolata, maxima desolatio. Men det hele Vers oversætter han saaledes. Und nach den siebenzig und zwey und sechzig Jahren wird der Gesalbte zerstöhren und Gericht halten; Stadt und Tempel wird durch das zünftige Volk des Messias zu Grunde gerichtet werden, plötzlich und schnell wie durch eine unvermuthete Wasserfluth; so daß am Ende des Krieges das ganze Land wird völlig verwüstet seyn. Hidindtil lader Hr. Pr. H. Forklaring sig vel høre, naar man undtager nogle ilt for dogmatiske Forklaringer af det 24 Vers. Men derom den Engel, der her af Daniel bliver indfort at tale, skulde virkelig have tænkt det, som Forfatteren lader ham ige B. 22, og Daniel ogsaa ganske saaledes skulde have orstaet ham, saa maatte begge vel i det mindste engang have hørt Forelesning over Baiers Compendium theologiae positiva, eller og vel have studeret Brochman og Ovensstedt. De første Ord af det 27 Vers: וְהַגְּבֵר בְּרוּתָרְבּוֹת er wird vielen den Bund stärken, hentyder Hr. H. vaa

Da har han opført hovedbetringelsen i det Abrahamiske Forbund Gen. XXV. 18. at nemlig i hans Sæd alle Slæchte paa Jordens Skulde velsignes; stadsæstet Forjættelserne, som være givne Fædrene, Rom. XV. 8. og ved sit Blod som Pagtens Blod tilvejebragt den øvige Forløsning. Det Øri
עִבּוֹן (Ugge) skal nu være den saa kaldte Hellige eller Mar-tyr-Ugge, som har begyndt nogle Dage før Christi Død, efter hans høytidelige Indtog i Jerusalem, er endt med ham: Opstandelse, og i Midt af hvilken han er død. I denn Mærkværdige Uge, saa farer Forf. fort, indsaldt vor Frel-sers hele indvortes og udvortes Lidelse, hans Spaadom om Jerusalenis Forstyrrelse og Verdi's Ende, Fodtvættelsen Salvelsen i Simonis Huus, hans højpestepræstelige Bøn og Indstiftelsen af den hellige Nadver. Midt i denne Uge fulgte hans Død og Begravelse, og ved Enden deraf hanc Opstandelse. De følgende Ord, og i Midten af Uget skal han lade blodige Øfre og Mad Offer ophøre, for klarer Hr. G. saaledes, at ved den i Midten af Ugen paa fulgte Christi Død, som ved det store Forsonings-Offer, skulde alle andre Øffere i Henseende til deres Gyldighed ophæves. — Man ønsker, at Fortolkerne over det G. E. Dogger vilde dog engang begynde at betænke den dyre Sandhed, at man ikke kan forklare det G. Ete. af det Nye, naar man ikke vil forklare dem imod Forsatternes Absigt, og at man meget mere maae betragte Beskaffenheten af det G. Etes Hermeneutik saadan som den har været til den Tid, da den N. Ete. begyndte, naar man ikke vil forvirre det G. Etes Forstand ved det N. og det N. Etes tværtimod ved det Gamle.

Dresden. P. Lotichii secundi Solitariensis Poemata quæ extant omnia recensuit-Car. Trvugott Kretzschmar 1773. 1½ Alph. 8v. Digter i et dødt Sprog, som det latinske, kan vel ikke være andet, end en Sammensætning af Tanker, Billeder, Bendinger og Udtryk, som de forekomme i de gamle latiniske Digtere. Men endog i saadan en laant Sammenbryelse og Overdragelse kan Geniet udrette det, som fortinier Beundring, bane sig nye Veye, saa lykkeligen overdragte gamle Billeder og Udtryk til nye Materier, saa at ved en fuldkommen Reenhed i Sproget og ved Digtersprogets iagttagne Charakter der dog kan blive noget tilovers, som et

Digteren eget, og originalt i Anlæg, Sammensættelse og Udsættesse. Tusekningen bliver der ved desto angenemmere for Hemmet, naar man seer Ting og Høleller af den nu værende Verden udtryker i en Tibuls eller Virgils Sprog og Materier. Lotichius var en af de lykkeligste af det Slags Digtere, i det Mindste i en Deel af sine Digter, hvor han digter ester sin besynderlige individuelle Situation, som Soldat, om Rejsende o. s. v. Man har forlængst ønsket en ny Udgave af hans Digter, og man seer den nu besørget ved en ing Mand, som har viist et fint Anlæg i den classiske Litteratur. Aftrykken er gjort ester den Schreberiske af 1702

8v, som er en Eftertryk af den Leipzigske 1563, hvilken Joach. Camerarius har besørget. Hr. Kr. har derhos havet den classiske Udgave af Burmann den yngere ved Siden, og forbedret Texten. Afsamme ere enkelte udvalgte Anmærkninger tilføvede af Hr. Burmann og Hoogstraten. Endnu indre har Hr. Kr. selv tillagt; deels af den afdsode Rector ved Skolen i Neustadt ved Dresden Chr. Kr. Roell, som dog meest bestaaer i nogle Sprog-Smaaheder for Begyndere, og vare ganske undværlige, deels egne, hvilke enten oplyse Digteren, eller anviise de Steder af gamle Digtere, hvilke Lotichius har haft i Tanker eller esterlignet. Hr. Kr. viiser her Belæsenhed, og for unge Læsere kan dette Slags Anmærkninger ikke være uangeremme, der dog desuden ere indrettede ned Maade, og det er ikke siden Noes, saasom man med iogen Belæsenhed kunde samle en uendelig Mængde af deslige Sammenligninger, men til siden Nutte. Men det første Slags Anmærkninger havde Recensenten tvertimod ønsket at se noget meer udvidet, nemlig i saadane Tilfælde, hvor de oplyse Tingene selv, Tids-Omfændene, som Digteren behandt sig udi; og de Høfælde, som gave Materie og Mæring til hans Høleller. Til den Ende maatte man endelig have at Digterens Levnet foran. Saa ønsker man strax ved det første Digt at vide noget noyere, under hvilke Tids Omfænde, g i hvad for et Land Lotichius egentlig befandt sig til den lid: Me tenet hiberno sub sidere Mænalis (Han skulde sige Aenalidis) ursæ proxima Vanoalico terra, Micylle Solo. Et Digteren skulde have tænkt paa Vejxelens gamle Navn Andalus, lader sig set ikke tænke; thi mellem Oderen og Vejxelen kan han dog ikke have befundet sig, da han strax

betegner det Land ved Elben; men han tænkte nok mere paa Vandalerne Sæde, og vil betegne Grænderne af Brandenburg og af Lausik. Digteren stod den Gang i Besætning i en Fæstning; de fiendlige Tropper vare i Nærheden V. 17. f. Efter V. 23 rykkede Keyseren an; det var Foraar, altsaa paa Aaret 1547 fort for Slaget med Muhlberg, forent Churf. Joh. Friderich endnu trak sine Tropper til sammen. Imidlertid synes den første Plan til Digtet, der endnu befinder sig i den Parisiske og første Leipsiske Udgave, at havt været gjort Aaret tilforn imod Høsten, hen ved den Tid, da Hertug Mauritius rykkede an med sine ej nogle Keyserlige Folk for Wittenberg. Hen ved den Tid flygtede og Melanchton til Magdeburg, ej med ham iblandt andre Studerende ogsaa vor Lotichius. I de Levnets Beskrivelser v have om Digteren er denne for Digterne vigtigste Tidspunkt allerlets oplyst. Elegierne staar ikke i Tidsordenen Geticis Hunnus obetrat eqvis, har Hensigt til de Ungare og Croater, som den Gang først med Hertug Mauritius og siden med Keyseren selv kom ind i Landet og anrettede uhørt Ødelæggelser. Den tredie Elegie bliver kun ved den foran satte Esterretning om Joh Altus's Ophold til Bononiet gjort mere usforstaaelig. Begge Venner havde studeret ti Wittenberg. Altus gik hjem om Vinteren og i Begyndelsen af 1547, da Lotichius allerede var Soldat. Det 51 f. V. fortiente en Oplysning, og Historien udfordrer illa nemlig Urbes ikke illos. Man har ofte beundret Digteren Astronomiske Kunstskab, i hvor vel den er Kunen Esterligning af de Gamle. Efter I. 14, 45. f. maae Keyserlige Tropper allerede tidlig i Aaret 1547 have trokket sig fra Harz imo Sachsen.

Lemgo. Briefe über die Policey des Bornhandeds heraus gegeben von H. L. W. Barkhausen, Königl Prauß. Krigs- und Domainen-Rath. 1773. 176. S 8v. De mange Skrifter, hvori man bemsøyer sig for at af vende fra Tyskland den Ulykke, der i de sidste Aaringer saa meget har trykt og svækket det, for tilkommende Tider har beveget Forfatteren til at sætte Pen til Papiret med, o at aabne sine Tanker, deels over Sagen selv, deels over d mange gjorte Forslag. Overalt finder man den skarpsindig

g upartiske Mand, der taler i en sand patriotisk Tone, der øger at befordre Fyrsternes Vel, der frit opdager Aarsagerne til de dyre Tider og Kornpugernes Kneb: og ivrer mod Ærværdiens strafværdige Overbærelse i saa traurige Tider. Ærket bestaaer af 8te Brev. I det første Brev handles anse fort om den dyre Tid, det har været, og nogles Forstlag til Frihed i Kornhandlen. „Freyheit des Kornhandels, (siger Forf.) freylich worte, die prächtig gnug klingen, zumal in den Ohren mancher Kaufleute und der Kornwucher von allerley Classen.“ I det andet Brev undersøges de Grunde, hvilke man forebringer imod Korn-Udforselen's Forbud, og viis es tydelig, hvorledes dyr Tid kan opkomme, og i de sidste Tider er opkommnen uden virkelig Mangel. Det behager Recensenten, hvad Forfatteren siger S. 1 at om Udforsel bragte fremmede Penge i Landet, men en tredie halve Deel af Undersætterne derover maaatte forsvinre, dette dog ikke af nogen sund Politik kunde bisfaldes. Han har igiendrevet den Indvending, at Agerdyrkningen esfordres ved høye Priser. I det tredie Brev har han foresillet den stadelige Indflydelse, som Kornprisernes Forhøyelse ar paa Manufacturerne saaledes, som Erfaring selv skal ave lert den. Til sidst ansører han og besynderlige Tilfælde, vor Forbud imod Udforselen er dobbelt nødvendig. I det erde Brev bliver denne sidste Materie fortsat, og her besømmes tillige tre Tilfælde, hvor Korn-Udforselen kan ske den Skade: Forst fra den eene Provins i Landet til den anden, naar ikke den eene ved fremmede Lande er for vidt adskilt fra den anden: dernæst i et Land, hvor Agerdyrkning er Hoved-Mæringen, saa fremt ikke Krig og dyr Tid forhindrer et endelig for det tredie i et Land, som avler meget lidet Korn. I det femte Brev foreslaaer han en Told paa det Korn, som føres ud, men som dog ikke bestandig skulde være en og samme, men snart forhøyes snart igien forringes, og til sidst tilskyder han endnu de Tilfælde, hvor i man selv maae forbide fremmed Korns Udforsel. I det siette Brev besøster Forfatteren sig med forskellige andre Midlers Undersøgning, som sædvanlig foreslaaes imod en overhaandtagende yr Tid. Her bliver tydelig viist, hvorledes Kornpugerne irkelig bringe dyr Tid til Veje, naar den læt var at foreghe. Et af de bedste Midler er, at man ikke tillader at

Kornprangerne paa Landet tager alt i Beslag. Om denn Materie handler endnu det syvende Brev, hvori Forfattere og erklærer sig over Brødtartten. Det sidste Brev bestætte sig med nyttige Magaziners Anlæggelse. Han forkaster de Pavelige til Rom, roser den Genferiske Anstalt i Henseend til den siden Stat og dens Beliggenhed, og formerer sel en Plan til et Korn-Magazin.

Berlin. J. C. Bluhms Idyllen. 1773. 94 S. 8r
 Hr. Bluhm er allerede berømt som en god Digter, og ha med denne Samling fortient en nye Laurbærkrands. Hr. B har flittig studeret de gamle og søgt at tilegne sig deres Genii og er en ligesaa lykkelig som ivrig Eftersøger af Hr. Ramle i det tankefulde og harmoniske Utdtryk Foran findes en Od til Hr. Baron v. Zedlitz. Idyllerne ere følgende 1) A myntas 2) Rosalia, 3) Medon, 4) Dap suis, 5) Phaide, 6) Laurentz und Palæmons Løb, 7) Senecio 8) Der Winter, hvortil endnu er foyet, Schreiben a den Romates. En Prove af Dapfnis, som efter nogle Bægring paa Hyrdindens Opsordring synger denne artig Brudesang:

Ich kenn ein glücklich Paar,
 Die Götter kennen es mit mir.
 Cythere gäbe den Adonis
 Für meinen Lycidas:
 Adonis hätte nie verwegen den Gefahren
 Der wilden Jagdgetroht.
 Hätte eine Dorilis mit einem ihrer Bicke
 Sich seinem Eifer wunderschätzt.

Ich kenn ic. Die Götter ic.
 Von immer neuer Liebe glühet
 Des edlen Jünglings Herz
 Gedweder Tag entdeckt an seinem holden Mädcchen
 Ihm einen neuen Reiz,
 Gedweder Morgen fächt in seinem schouen Herzen
 Ein neues Liebesfeuer an.

Ich kenn ic. Die Götter ic.
 Gedwedes Wort von seinen Lippen
 Ist ihr ein Götterspruch:
 Gedweder frohel Blick aus seinen sanften Augen

Erweitert ihr das Herz.

So blüht die Rose weit mit göttlichen Gerüchen
In Titans jungen Stralen auf.

Ich kenn ic. Die Götter ic.

So oft das liebes trunken Mädelchen
An seinen Lippen hängt

Ihm ihren besten Freund, in ihren weiten Triften
Den schönsten Hirten nennt:

So oft empfind ich es, Welch eine Götter freude
Der Fülle meines Glückes fehlt.

Senecio fortælles en gammel forlæbt mands Klage, der
enge havde foragtet Amors Magt, og endnu paa Bredden
f Graven blev troffen af hans Pike. Det Billedet om Ops-
indelsen til hans Antændelse er fuld af poetiske og philosophiske
Sind.

In einem Winkel seines Herzens schlief
Ein übel ausgeldschtes Funkchen,
Aus Philaidens Augen theilte sichs
Einst seinem Herzen mit, und nun
An einem unglücksvollen Tage
Sah er das Mädelchen wieder, und
Ein schneller Brand ergriff sein Ganzes Herz.

Nürnberg. Morbona in duas partes divisa, seu
numeratio morborum, qvos qvinqvaginta Annorum in-
errallo sustinuit Jo Jacobus Ritter. Med. Doctor &
rect. Beclavuæ Silesiorum. 1773 72 S. 4. Man kien-
er Forfatterens hypochondriske Besværligheder af hans i
Soerners Nachrichten befindelige Levnets Beskrivelse.
Den udførlige Beskrivelse, som Forfatteren her selv giver om
n Sygdom, har stor Overeenstemmelse med den Levnets-Bes-
krivelse, som M. Bernd tilforn har udgivet om sig selv.
Dogen bliver immer lærerig, endftigndt den indeholder noget
Overflødt, og i mange Ting leverer kun alt for nye Es-
terretninger. Hr. R. opsgør overalt de første Kilder til
ans Sygdomme, hvoriblant forekommer og hans mange
æremestere. Ogsaa de Videnskaber og Kunster, hvormed
an her bestægtigt sig, regnes deriblandt. Men endogsaa
en Noyagtighed, hvilken Hr. R. overalt har taget i Agt,
iher de philosophiske Læger Anledning til vigtige Bemærk-

ninger, og har i den henseende sin Verdom og Nutte. Hr. R. skal og være Forfatter til den Afsanding: zweifel einiger Lehren der praktischen Arzneygelahrheit.

Paris. Maximes & Reflexions nouvelles sur la Litterature & sur les meilleurs Auteurs anciens & modernes. 1773. 412 S. st. 123. Dette Skrift indbefatter mange Slags Materier. Først moraliske Betragtninger over Opdragelsen, Smagen, Philosophien, Religionen o. s. v. Nationers og Heltes Afschildringer, nogle saa kaldte bone Mots, og Sange. Dernæst Charakterer af adskillige Latiniske og Franske Skribentere, hverken urigtige en heller yder Smag.

Anmældelse.

Da Hans Majestæt Kongen havør fundet for god at beseale mig understrevne at fortsætte det bekendte botaniske Værk over de i Hans Majestæts Riger og Lande vild vokende Planter, som under Navn af Flora Danica hidtil af Hr. Stift Amtmand og nu værende Landfogt i Oldenborg, Georg Christian Oeder, indtil det 10de Fascicul er bleven forfattet og forlagt, saa anmodes enhver Plante-Eller i og uden for Danmark, som begærer Fortsættelsen, eller hele Værket, saa vidt udkommet, eller et og andet manglende Fascicul, derom at henvende sig til mig, som dette Værks nærværende Forfatter, enten umiddelbar ved frankeret Skrivelse, eller vel Commissionairer. Ethvert Fascicul bestaaer af 60 Blader og er siden 1768. ved Hans Majestæts allernaadigste Understyrting nedsat til en fiendeligere let Priis, nemlig et sort til $2\frac{1}{2}$ Rdsl. og et illumineret til 8 Rdsl. Dansk Courant, so hvilken Priis det fremdeles overlades. Det 11te Fascicul udkommer til næste Paaske-Messe; man seer derfor gjerne at de, som ønske sig illuminerede Exemplarer af det hele Værk, eller af dets enkelte Fasciculer, derom med førstet melde sig, saasom Illumineringen borttager megen Tid og kostning, og altsaa ikke flere Exemplarer illumineres, end de, som blive bestilte.

København, den 5te
Decbr. 1774.

Otto Friderich Müller,
Kongelig Etat-Raad.

No. 51.

R i s b e n h a v n s e E f f e r r e f u n n e r om l æ r d e S a g e r.

II. Hæste. Torsdagen den 22de Decbr. 1774.

Dense. Poeten eller et poetisk Skrift, som handler tildeels om de høyste og vigtigste Sandheder i den christelige Religion, i sær om de igtigste Ting i Adams Historie, forfattet og udgivet af Nicol. Seidelin Bögh, Provst i Bierge-Herred og sogne-Præst til Riertoeminde og Drijskroop Meeniger i Syhn. 1774. Tryk paa Authors egen Bekostning det Kongel. privilegerede Adresse-Contoirs Bogtrykkerie. — Her er i de politiske Tidender gjort en Anmældelse af dette Skrift, som aabenbar sigter til at op höye dets Værd og Vigghed, og at opvække Læserens Opmærksomhed derover og ins Begierelighed som efter noget Paradox, noget Stort og lyt. Vi har Aarsag nok for her at anføre den Ord til ant: „ Skriften (hedder det) er lidet, men saare vigtigt og kan en andet end fornøye sine Læsere; thi her forestilles en alene de første Grund-Sandheder i deres rette Lys og Kraft, men alting om Adam bliver og fra først til sidst saa tydelig forklaret, at enhver kan see, at det er altsammen fra Adam selv, og at han i det, der er skrevet om ham, deels med tydelige Ord, deels i Lignelser og Sindbilleder, har efterladt sin Afskom et heelt Bibliothek, fulde af de rareste Bøger, som er den første Bibel i Verden, og hvor Verden altsaa efter den første Tids Maade rigelig havde Guds Ord længe før Mosis Tider; ja enhver skal

F f f

„ finde

" finde Bibelen fra Adams Tid lige saadan som den siden
 " skrevet af Propheter og Apostle, og at Ad. ms Religio
 " var aldeles i Grunden den selv samme, som den endnu
 " prædikes i vore Menigheder." Vi skulde giske Forsatt-
 ren Uret, dersom vi nægtede, at her jo i dette Skrift for-
 drages Sandheder, som kan giøre ethvert Skrift vigtig-
 der foredrager dem til Undervisning og Opbyggelse, og i
 det jo maa fornøye de Læsere, som finde Behag derudi. En
 mere, det skulde giøre os Ondt, om Forsatteren, hvis Pe-
 man nok finder ey at være tilskaaren med de nyeste Snit
 skulde med en eller anden Tænke: Slutte: Tale: Maade tien-
 nogle Lætsindige til en anden Divertissement og Fornøjelse
 end den Skriftets Undervisning og Opbyggelse kan give andi-
 alvorlige Læsere. Det var i den Henseende vel at ønske, ot
 gamle og anseelige Mænd, som besidde Forsatterens unægtel-
 ge Indsigter, og en i Sandheders Undersøgning og dybe U-
 grandskning virkelig kvede Tænkekraft, vilde, saasnat de si-
 det Indfald at lade noget deres efter gammel Smag i Tæn-
 og Skrivemaade udarbejdede Skrift komme frem for Lyset
 raadsføre sig derom med en og anden brav Mand af nyere
 Smag, for ey at tiene deres Læsere og i sør de skielinste
 censemtere til nogen anden Fornøjelse, end den de selv ønske.
 Det er virkelig en Fejl, om man troer, at man i nyere Tider
 af en rafineret Indsigt og Smag bør tage til Tak me-
 alle gammeldags Indfald. Saaledes er det allerede ikke over-
 eenstemmende med de nyere Tiders Pænhed i en Anmældels-
 e af sit Skrift at giøre Ophævelser med forblommede og par-
 doxe Talemaader, der love noget Stort og Nyt, og dog ikke
 i sig selv indbefatte, uden hvad der er almindeligt og fund-
 være sagt ligefrem med egentlige Ord, (saasom det store Bi-
 bliothek fuldt af de rareste Bøger efterladt os af Adam,
 hvilket allerede kan sees af de egentlige Talemaader, hvorme
 Forsatteren selv i Slutningen af Anmældelsen synes ligesot
 at forbarme sig over Læseren, ved at forklare sig i et almunde-
 ligt og egentligt Udtryk. Men vi maa komme til Skrifte
 selv, betragte det med al Alvorlighed, og lade det vedersfare
 sin Ret. Titelen falder det Poeten, en Titel, der alen
 kunde passe sig for Horaz's Skrift om Digtekunstens Regle
 og for ethvert andet Skrift, hvis Indhold alene sigtede til a-
 danne en Poet. Eller den falder det et poetisk Skrift

Det er det vist ikke, men blot et simpel prosaisk Skrifst, som aa Niim foredrager de derudi fremsatte Sandheder, hvilket nan med Sandhed kan sige uden derfor at nægte de Fortlener, som Forfatteren kan have i Henseende til Sandhedernes ydige Foredrag, Sprogets og Niimenes Meenhed og Vels lang. Kun dette kan vel og derimod med Ret erindres, at et er ikke meget overeenstemmende med den nyere og ganske ist meer oplyste Verdens Smag, at foredrage de dogmatiske Religions Artikler paa Vers. Disse fordrer ganske vist et simpelt prosaisk ukunstlet og rimfrie Foredrag, hvorved man kan have frie Leylighed til at fremsøre i den behørige Orden alt hvad der kan tiene og behøves til Overbevisning, og finder ingen Evang eller Trang til at ansøre noget, som er Hovedsagen uvedkommende. Vil man her rime, da maa man sen unyttig og ubehørig Tanke løbe med for at trække Niimet id, og mangen en ellers nyttig og fornøden maa blive borte, ordi den vil ikke vel skifte sig til et Niim, ey at tale om, at nan ikke kan have Methoden i tilbørlig Agt. Dette synes Forfatteren selv at have indset i det han siger i sin Fortale: „Jeg tilstaaer gierne, at de i Skriftet forekommende Matier, i sær Religionens Hoved Artikler, ere saa overvætes høye og store, at de burde afhandles paa en lange, værdigere og fuldstændigere Maade, end de skulde just noyes hver med sit Ark, og dertil klædes ind i en bunden Stiil, hvor alting maa tages knap og mere tvungen end i en ubunden Stiil, hvor Tingene fra først til sidst kan ansøres i deres rette Orden, Forskæller og Afdeelinger behørig tagttages, og det mindste med det største nøagtig afgøres.“ Disse den ubundne Stiils Fordeele vel erkendte, maa man billig forundre sig over, at Forfatteren ikke da hellere har valgt denne. Han maa da have noget vigtigt derimod. For det første siger han alene: „Men Vidtslostighed har aldrig været min Hoved-Sag.“ Saa behøvede han da at skrive paa Vers for at skrive fort? Men han har nok en anden Grund: „Som jeg aldrig har hørt eller læst nogen, der har været af mine Tanker i den Deel om Adam og de vigtigste Ting i hans Historie, saa vilde jeg meget hellere forsatte mine Tanker i Vers, end føre en ubunden Tale, hvor jeg aldrig troede at kunne sige alt, hvad jeg nu har talet.“ Kan man da ikke skrive sine egne

og nye Tanker uden paa Ruum? og hvorledes skal man staae dette, at Forfatteren troede aldrig at funne har sagt alt i ubunden Stiil, hvad han nu har sagt pa Ruum? Var det ikke just den ubundne Stiils erkendte Foerlin, at man i den kunde sige langt meer end i den bundne Endelig siger han: „Saaledes bruger enhver bedst den Gaver, ham er givet.“ Det maa være en Hjelpegrund, i Falde andre glipper. Forfatteren troer, han har hast bedt Gaver til at skrive paa Vers end i ubunden Stiil. Han Rimegave vil Rec. ikke giore ham stridig, men naar han sye til, „og jeg staaer i det tillidsfulde Haab, at min Læser bl „ver dog fornøjet med mig,“ da vil Rec. for sin Part rigierne være det, ikke formedelst nogen af de ansorte Grunde men fordi han troer, at det er et Indfald, som Forfattere fra først af ikke vel har overlagt, og som han er blevet follegen med at forsvare, siden han dog ikke vilde have fattet o fulgt det omsonst. Med denne Grund troer han og enhve billig Læser hellere lod sig nøye, end med de foransorte, mei allermindst med de paa første Side af Fortalen ansorte Grunde, hvorfor Skriftet skal have faaet Navn af Poeten. Th Rec. kan med al muelig Hovedbrud ej udpine denne Titel-Folge, som grundet i noget af alt hvad der foran er sagt om Skriflets endten Quart- eller Octav-Format, Tidens Knaphed Helbreds Svaghed, Arbejdets Bidtloftighed, Trykkens Kostbarhed, da det for Resten er en Titel, som Skriftet forme delst sit Indhold aldeles ikke fortiner. I den af os foran sorte Anmældelse taler Forfatteren i en besynderlig paradoj og hoy Tone om den Oplysning, han agter at give Læseren den bibelske Historie om Adam. Det er ogsaa det, han hei i Fortalen gør sig mest til af, da han virkelig i den Henseende tilegner sig en hoy Oplysning, som Guld i sær har benaadet ham med, og han haaber, man ikke vil fortryde paa den ham forundte Maade, og paa det, at han ikke har vildet lade det ham forundte Lys doe med sig. Vil nogen spørge, hvorledes han er kommen til den nye Indsigt og høye Oplysning, da forklarer han sig ogsaa derover i Fortalen, mer hans Forklaring løber allerede her (i hvad der end siden vi blive deraf) ikke ud paa det som er gammelt og vist ikke Myt, at han nemlig har anset Livets-Træ og Knudskabene Træ blot som Sindbilleder, og denne Betragtning skal:

engden have aabnet ham et klart og nyt Lys i den hele Sag. vad endten nu Skrifstet selv, i ser i den Materie om Adam, arer til det høye Begreb, som Fortalen giver derom, eller ke, saa havde det dog været vel, om Forfatteren i Fortalen i sin Anmældelse havde beslittet sig paa en lavere Tone, i er da hans Fortale for Resten og i en anden Henseende er ild af ydmyge og krybende Udttryk: hvortil Recensenten dog ist ikke veed at angive nogen anden Grund, en denne, at et havde vel saaledes været meer overeenstemmende med den here Smags Delicatesse. — Hvad det egentlige Indhold af Skrifstet angaaer, da indbefatter det under 26 Nummrene følgende Artikler: Til sine Landsmænd: om Guds Dervøren: om Guds Væsen: om Skabelsen: om Guds Billede: om ivet: om Loven: om Synden: om Straffen: om Naaden Christo: om Christo Guld og Mand: om Paradiset: om Slangen: om Syndefaldet: om Adams Nogenhed: om Adams Forhor: om Qvindens Sæd: om Adams Trældoms Stand: om Adams nye Religion: om Paradises Ende: om Adams Børn: om Adams Øsger: om Adams Læremaader: om Adam som Philosoph: om Adam som Prophet: til Kristenkeren. Da det i Besynderlighed, som angaaer Adam, er egentlig det, hvori Forfatteren sætter sin største Fortielle, og lover os en ganske nye og usædvanlig Oplysning, saa ille vi og derom i Besynderlighed her meddeele Læseren et saa ort som muligt, men med Forfatterens Tilladelse ganske imloft Begreb. Det begynder egentlig med No. 12. om Paradiset. „Bud Eden betegnes Jorderige selv, saa vidt samme var indtaget af Adam, og den livsalige og vellystfulde Tilstand, hvori han af Guld derpaa blev sat. Midt i Haven, det er, midt i Adams Forstand og Hierte, stode to Træer, Livets det eene, og Rundstabens det andet. Ved Rundstabens Træ betegnes kun Sandheds Lys i Menneskets Forstand, det er, Forstand paa Godt og Ondt, eller Forstand paa Guds Lov. Livets Træ var den fuldkomne Liv og Glæde og Salighed, som Adam bestandig skulde og maatte nyde, naar han ret brugte sin Rundstab, sit Bud og sin Forstand. Han maatte ikke røre Rundstabens Træ, det er, han maatte ikke handle imod sin Rundstab og Forstand, og hvis han det gjorde, saa var Livet forloret.“ Dette var nu Adams

Paradiis; ingen virkelig Have, ingen virkelige Træer, blo
te Sindbilleder. Forfatteren troer, at denne Læremøde ve
Lignelser og Sindbilleder var fornoden for den ældste Verden
Nu hedder det, siger han: Vox audita perit, littera scrip
ta manet; men da tænkte man: Vox audita perit, se
monumenta manent. Men vare dog alligevel disse Moni
menter (Sindbillederne) andet end Ord, som hørtes (voce
audita)? Ja maatte man ikke sige, at Guld havde valgt mi
get slette Midler til at bibringe Adams Esterkommere saa vig
tig en Lærdom, nemlig saa forblommede og dunkle Sindbille
der, hvis egentlige Meening ingen har fasset, forend endelij
i det 18de Aarhundrede efter Christi Fødsel, en Prost o
Præst i Hjørring bleven benaadet med den Oplysning? Si
maatte da saadanne Sindbilleder ikke meget mere tiene til a
fordunkle, formørke og forbørge Sandhederne for Verden
end til at oplyse og bevare dem. Der bliver endnu twiste
om, endten den Historie om dette Paradiis og disse Træer er
Sindbilleder, eller ikke. Ere de Sindbilleder, som Forfat
teren paastaaer (en Paastand, som vist ikke er nye) saa havi
jo disse samme dog forsøet mange til at holde dem for egentli
ge og virkelige Ting, saa at, hvad endten det er Adam selv,
som Forfatteren siger, eller Guld ved ham og siden ved Mo
ses, der har iadklædt denne Lærdom i dette Sindbilleder, saa
ere vi dog af denne Indkleðning blevne forledte til at tage en
blot Billed-Historie for en virkelig Historie, og det er dog vel
meget at have vildfaret saa længe i saa vigtig en Sag. Men
hvad andet Beviis have vi vel endnu her for den Sag, at
Historien er os fortalt blot som en Billed-Historie, uden blot
dette Forfatterens Indfald, at han paa Niim har udsort os
en saadan Forklaring derover, som var artig nok, hvis ikke
Moses alt for tydelig havde udmarket sig som en Skribent,
der virkelig fortæller, hvad han vilde man skulde troe i Sand
hed at have været sagledes, som han fortæller det. Men at
Moses selv skulde have været bedraget og fortalt os en Fabel
og et Sindbilleder, som en Historie, han selv holdt for virke
lig, det tor vel ingen sige. — No. 13. om Slangen. At
Forfatteren danner sig Sindbilleder efter Indfald, derpaa
kan dette tiene til Beviis, at han igjen, hvor andre danner
dem, ganske forkaster dem, og paastaaer, at man bør følge
Bogstaven. Ved Slangen vil nogle forstaae den Lyst eg

Begierlighed, der ligesom bugteviis krobs i Eva's Bryst og blev hendes Forsører. Jeg tager Sagen, som jeg finder den bestreven. Disse ere Forsatterens Ord S. 100. Men hvil tog han ikke da og den Sag med de tvende Træer, som han fandt den bestreven? Slangen er her efter hans Meening Satan selv, især en Lysets Engels Gestalt, og som af Adam er siden bleven kaldet en Slangen, formedelst den giftige og mordiske List og Undersundighed, hvormed han forsørte Eva. Med denne Forklaring tager Forsatteren dog ikke Sagen fuldkommen saaledes, som han finder den bestreven. Thi først siger han selv, at Adam, efter sit Billedsprog, kaldes Djevelen Slangen, og at han i samme Sprog taler om den Straf, som Slangen blev tildømt. Her ville vi lade ham selv tale S. 103:

Men Slangen var saa glat uskyldig an at skue,
Dog falsk og farlig, ja den allergiftigste.

Saa overmaade glat, men giftig falsk og mordiske
Var denne Engel, og endftigndt han haver brugt
En højere Gestalt, end den kan siges jordisk,
Dog passer Slangens Navn i Billedet sig smukt.

I samme Billedstil der ogsaa siden tales,
Naar Slangen bandes, gaaer paa Buggen, slukker Jord
Og høyst afskyelig som et Fiendskab os besales,
Til Undertrædelse i Følge HErrens Ord.
Thi saadan Satan og hans Væsen skal forsages,
Forbandes, hades med Foragt og trædes ned,
Ja hovedknuses, saa at Braadden ham betages,
Men vi i Qvindens Sæd faae Liv og Salighed.

Man maa vist bekiende, at om dette er et Billedsprog, da er det et meget forforsk Sprog for dem, der virkelig og i Sandhed overalt tage Sagen som de finde den bestreven, og er dette en Bildfarelse, da er den hos dem meget at undskynde. For Resten har Forsatteren ey udgivet denne sin Meening om Slangen for nye, som den og ikke er. — No. 14. Syndefaldet. Hvor i dette egentlig har bestaaet bestemmer Forsatteren slet ikke, og han kan formedelst sin Forklaring over de tvende Træer ey heller anderledes bestemme det, end i Almindelighed saaledes, at Slangen forsørte Eva og hun Adam til at handle imod deres Bid og Kundskab om Ondt og Godt, det er at gisre noget Ondt eller efterlade noget

Godt, det er at synde og ved Synd at overtræde Guds Lov; hvor i han bildte dem ind den rette Frihed bestod, at kunne nemlig giøre hvad dem lystede, tvertimod deres Forstand paa Godt og Ondt. At der ere de, hvilke, ligesom Forfatteren, giøre disse Træer til Sindbilleder, veed man vel. Men skal noget være nyt og ham egentlig tilhørende, da er det den Betydning, han tillægger dem, og vi tor uden Evil ogsaa nol forsikre, at den Betydning er nye, som han tillægger det Ord i Adams Billedsyrog, at røre, tage, æde. „Det er (siger han i sin Anmærkning S. 112) at vancere, for nærme, forgriske sig paa, giøre sig myndig over, agte almindelig, eller gemeen, ikke giøre Forstikel paa, nyde uværdelig, omgaaes egenmyndig, ilde og urettelig med Loven, ja føde og fornøye sig i Synd og Selvraadighed, Uretsædighed og Mishandlinger.“ Forunderligt, ja meer end forunderligt er det, at Forfatteren til Beviis paa saadan Bemærkning anfører i Cor. XI. 29. og Ebr. X. 29. der langt fra stadsfeste denne Bemærkning. Thi naar at æde var det samme, som at æde uværdelig (hvilket det dog i Sandhed aldrig kan være) saa havde Apostelen haft nok i at sige: Hvo som æder og drikker HErrens Legeme, han æder og drikker sig Dommen til Fordommelse. Men hvilken forunderlig og forsærdelig Saaz skulde da den ikke have været. Dernæst er det en Læresaz Apostelen fremsetter i det han siger om den, som æder og drikker uværdelig, at han ikke giør Forstikel påz HErrens Legeme og Blod og Ebr. 10 at han agter Testamentets Blod almindeligt, men de sidste Talemaader ere af Apostelen aldrig anbragte som Forklaringer over at æde. End mere er ogsaa det forunderligt nok, at Forfatteren her tillægger den Talemaade at æde dette som en egentlig Bemærkning Ordet kunde have, hvad som dog efter hans Forklaring er kun en blot typisk eller parabolisk Betydning. Nemlig siden Kundskab paa Godt skulde nu afbildes under et Træ, saa maatte en Forgrisbelse mod den Kundskab afbildes under at æde af dette Træ. Men at æde kan derfor aldrig i Verden bemærke at forgriske sig o. s. v. som Forfatteren remiser op. — No. 15. 16. Adams Uøgenhed og Forhør. Hans Uøgenhed vil Forfatteren fornemmelig have forstaet paa en aandelig Maade, nemlig saasom hans Siel ved Synden var dækket og blottet fra Guds Willede, saa

torde han ikke lade sig see med legemlig Nægenhed for Guds Ansigt. — No. 22. om Adams Bøgger. Her er Kvint-Essensen af Forfatterens nye Opdagelser, just det som i Annmeldelsen i de politiske Tidender giores saa meget Væsen af. Forfatteren forsikrer os, S. 171. at han i sine Tanker om det hele store Bibliothek af Adams Bøgger er ikke bedragen af sin Indbildungs-Kraft. Han leverer os og et heelt Catalogus paa disse Bøgger. Saa gierne Rec. vilde troe en brav Mand paa sine Ord, saa gør det ham dog ondt, at han i sin Samvittighed finder sig saa forsikret om det som er tvertimod, saa han turde sværge paa, at nemlig alt hvad her mældes om dette store Bibliothek og Catalogus er lutter Indbildung og lugter Snak, som kan være taalelig nok for engang at figes og høres, men som vel mange ville ansee for Hvishvas, naar man gør saa stort Væsen deraf. Sagen er denne: Alt hvad Moses forteller os om Adams Historie, det er ved mundtlig Tradition foreplantet fra Adam af som den første Author og Lærer. Det er jo en almindelig Sag, som ingen af os tviler om, der antager Moses blot for en sand og paalidelig Historieskriver, og man kan fra ingen anden have en saadan Lærdom og Historie, end fra Adam selv, naar den er sand og ej blot opdigtet som en Læresabel. Nu Adams Bibliothek. Det bestaaer dog kun af de femten Bøgger, man har tillagt ham. Forfatteren giver os Titelen paa hver især 1) Guds Navn: 2) Guds Billede: 3) Sabbat, 4) Mandinde, 5) Eden, 6) Liv, 7) Vid om Godt og Ondt, 8) Hugo-ormen, 9) Uøgenhed, 10) Livs Sæden, 11) Eva's Navn, 12) Skindfiortlen, 13) Smerten, 14) Sverden, 15) Cherubim med Hævnens Sværd. Der har i Bibliotheket og dets Catalogus, og det var tillige den første Verdens Bibel. Men er alt dette andet end blot Snak, Indbildung og tomme Ord, for saa vidt her skal være sagt noget Nytt. Sagen selv er os jo alle bekjendt, nemlig den Mosaiske Fortælling om Adam, som den, der næae være kommen saaledes fra ham selv. — No. 23 om Adams Læremæde. Den skal da have bestaaet derudi, at Adam har fortalt og berettet alt dette under Sindbilleder. S Adams Tid (siger Forf. S. 183) var det nødvendigt i Steden for Skrift og Bogstaver, at bruge Lignelser og

„Sindbilleder.“ Den Nødvendighed indseer Recensenten slet ikke. Det var kun nødvendigt at forplante Undervisning og Historie ved mundtlig Overlevering; men man kunne jo tale om en Ting som den i Sandhed var eller havde tildraget sig. Han sører til: „I Moses Tid havde man lært „den Kunst at skrive.“ Skal deraf tvertimod sluttet til Sindbilleders Usornodenhed, hvil hår ba Moses ikke hellere fortalt Tildragelsen med Adams Syndefald, som den i Sandhed var skeet, og i det egentlige historiske Sprog? Forfatteren svarer dog, S. 184 „at saasom man var vant til at give Forklaringerne over Sindbillederne mundtlig, syntes det ham bedst at blive ved den Skif, som havde været fra Verdens Begyndelse.“ Recensenten kan slet ikke finde sig i alt dette, at nemlig saadane Sindbilleder vare nødvendige til at gennem og bevare virkelige og sande Historier eller vigtige Lærdomme i Esterkommernes Minde. Thit naar man dog mundtlig maatte forklare Sindbillederne, saa funde man jo ligesaa vel have ladet det beroe ved denne Forklaring, og at opskrive Sindbillederne ligesom en virkelig Tildragelse og i en historisk Anseelse uden at føye mundtlig Forklaring dertil, var det andet end at fordunkle, formørke og begrave Sandhederne og Tildragelserne under Skygger og forlede Læserne til at tage dem for Legemer, ligesom endnu alle vi maae være forsrætte af Moses; der ikke kunne forstaa ham anderledes end som en virkelig Historieskriver. — Der har Læseren nu det Lye, det Store, det Paradoxe i Forfatterens Skrift, nemlig 1) Liv og Kundstab afbildede som twende Træer: 2) At cede bemærker at forgribe sig i Cor. 11:29. Ebr. 10:29. 3) Adams Bibliothek og Catalogus derover. Alt det Øvrige er almindeligt. — Forved enhver Artikel har Forf. sat et latinsk Epigramma, som forkynder dets Indhold, og enhver Artikel har han gemeenlig besluttet med et Tillæg af Danske, eller latinske Vers (de sidste for de Lærde til Overslod, og for de ulærde til ingen Undervisning eller Opbyggelse,) eller og med en oplysende Anmærkning over Artiklens Indhold. — Recensenten bør for Resten ikke nægte Forfatteren den Ære han tilkommer, at han nemlig i Vers, ofte lovlige gode Vers, med reene Rim, og i et ulas steligt Sprog har foredraget vigtige og dyrebare og opbyggelige Sandheder i den Orden og med den Tydelighed, som

hans Versification har vildet tillade ham. I Hoved-Sagen har Rec. med at Alvorlighed sagt sine Tanker om Skriften, og han maatte for Resten skrive en utilberlig vidtloftig Recension, om han skulde antegne alt hvad der ved enkelte Tanker og Vers kunde være at erindre, s. Ex. at S. 95 de Ord, har baade Skif og Skiel, brugte om Adam, er som en Biløber Tanke, der skal trække Nimen ud til Sicel. Sæligemaade, at mange Vers og overalt de fleste ere langt bedre, end disse, hvormed No. 13 begynder:

Du haver løst mit Ark om Paradises Have

Med Eftertanke, jo med Bisald og Behag;

Men det forunder dig, hvordan saa stor en Pave,

Har fundet synde og forderve selv sin Sag.

Bel Sænde! Men viid, at Gud alene er usynbar

Thi Adam seyler, naar han farer ey med Gud.

Han seyler selv sin Sse, hvor den er ikke seylbar,

Og sætter Livet til, imod Guds reene Bud.

Man kunde have ønsket, at Forfatteren hellere vilde have anvendt sin Nimegave paa nogle moraliske Læreværks, hvortil den havde dog stillet sig langt bedre, end til deslige dogmatiske Materier, og den skulde dertil ikke være uhældig, naar han især vilde tage sig i Agt for tilbetslede Niim, som Skif og Skiel, og at giøre Adam til en Pave for at svare til Have. I Øvrigt har Forfatteren selv i Fortalen yttret haade meget høye og tillige meget riuge Tanker om sit Skrift, hvilke ville maaske synes ikke saa vel at kunne rinke sig sammen; og kunde give Anledning til Kritiker, som Recensenten dog hev gansek vil forbiegaae, da han har ansørt saa meget deraf, som egentlig hørte til det Begreb, Forfatteren selv har givet om Skriften, om hvis Indhold han selv afa legger den ydmyge Bekjendelse, at det har gaaet igiene nem et fattigt Hoved, og troer, at det kunde rigelig forbedres, om flere og større Mænd vilde legge Haand derpaa. Han meener især sin Fortclaringsmaade over Adams Syndefald og hans Bibliothek. Imidlertid forsikrer han, at saa mange, han endnu har talst med, har givet ham Bisald, og ønsket, at hans Skrift snart maatte komme for Uset, med Forsikring om, at det vilke faae Afgang og blive elsket af mange. Ja han forsikrer sig selv sin Læfers Bisald No. 13 med disse Ord.

Du haver læst mit Ark om Paradises Have
 Med Estertanke, ja med Biesald og Behag.
 Men som han dog tilforn har erfaret, at de, som han aldrig
 har kiendt, og heller aldrig har fortørnet, dog har fundet
 Behag i at skærpe Pennen imod ham, saa troer han vel,
 det samme kunde hendes ham endnu. Han har ikke vildet
 besvare dem, saasom han aldrig har skrevet en Tøddel for at
 legge sig ud med Folk, og han glæder sig intil denne Time,
 at han ikke veed, hvem hans Modstandere ere. „Min Tæn-
 „ kemaae (siger han) har altid været saadan: kan det, jeg
 „ skriver, ikke forsvere sig selv, eller finde Biesald hos ani-
 „ dre, da duer mit Forsvar intet.“ Denne hans Tænke-
 maade, saa billig og fernustig den synes, kan dog ikke saa
 ganske bisfaldes, saasom der ere Skrifter, der baade kan for-
 svares, og behøve Forsvar, og hvis Forsvar kan tiene til at
 skaffe dem det Biesald, som man og uden Grund kan nægte
 dem, og det seer ligesaa tadt, at en Forsatter tier, fordi,
 han ikke kan, som fordi han ikke vil forsvere sig, da hans
 Stiltienhed ofte baade med Ret og Uret kan ansees for en taus
 Bekiendelse om sine Fejl, som han dog ikke vil offentlig til-
 staae, med hvor stor Ydmygelse han end har underkastet sig
 andres Domme, bedet dem prøve hans Tanker, og ey blindt
 hen at troe ham paa hans Ord.

Gøetingen. Et Programma paa $3\frac{1}{2}$ Ark af Hr. D. Miller har til Opfschrift Consultatio de haud temere recens revocanda in ecclesiam Veterum illa Disciplina Arcani. I den gamle Kirke, men ikke til de Avestoliske Christnes Tid begyndte man ey alene at holde Daaben og Nadveren saaledes, at ey enhver kunde være Tilstuer derved, men endog ikke for en blandet Mængde at tale om Christendommens høyere Lærdomme, men alene at foredragte dem for de virkelige Lemmer af Meenigheden. Dette kaldte man Disciplina Arcani. Da det lader som nogle, ved deres Iver for at fortrænge den christelige Religions aabenbarede Lære om Treeenigheden, om Christi Person, om hans Hyldestgivelse for os, om den naturlige Uformuenhed til det Gode, om Menneskenes overnaturlige Forbedring, om Opstandelse, fra vore Prædikestoole og af vore Catechismer, og at forvandte den hele Religions Undervisning til en naturlig Morale, søger igien at indføre

denne besynderlige Disciplinam Arcani, saa har Hr. M. deraf taget Anledning til udsørlig at undersøge disse Gemeyler. Her bliver billigen forudsat, at der i den h. Skrifte foredrages saadane Lærdomme, som ere ubekendte for Forstuden, og dog staer i en noye Sammenhæng med Saligheds-Ordenen; hvis Muelighed og Rimelighed endogsaa Philosophen maae erkiende. Naturalister og Socinianer forkaste dem ganske; Armenianerne bestrede kun Nodvendigheden og Nytten af deres Kundskab, og det er denne, som her skal forsvares. Det forstaaer sig selv, at man maae bruge Klogskab i deres Foredrag; men at man ganske fortier, og ligesom udstryger dem af det christelige Lærebegreb, det er ikke etværtimod det ødelæste Exempel, som Christus og Apostlerne har efterladt. De maae meget mere foredrages, og deres ande Begreb ikke forandres under Skin af østerlandiske og andre Talemaader, hvorpaa gives Exempler af det Ord Igienfødelse og den Lære om Modveren. Grundene for det Modsatte ere af ingen Vægt. Det er et sælsomt Haab, man gør sig at ville omvende Fritenkere ved saadan Vingers igtelse og Udelukkelse: det hedder, først at vil forvandle den kristelige Religion til Naturalismus, paa det at Naturalisterne intet skulde troe, og altsaa beholde Det imod de Christne. Ligesaa ugrundet skal det andet Haab være, derved at tisté en almindelig Fred iblandt de Christnes adskillige Secter. Grunden er endnu dette et mere sælsomt Foregivende, at de bibelske aabenbarede Lærdommes Foredrag skulde skade Dyd og Guds frygt, men sammes Udeladelse derimod befordre dem begge. Dette hedder saa meget som at forvandle den sande kristelige Dyd til en blot naturlig Dyd og at fornægte den store Indstyrkelse af de aabenbarede Sandheder paa den virksomme Christendom etværtimod al Erfaring, og til sidst at præske en ny Saligheds-orden paa godt Socinianist. Ved den levighed har Forfatteren alvorlig imodsagt dem, som Rom. II. og IV. alene ville finde ceremonielle Love, og det bliver ellers anset som en fornærrende Uretfærdighed, at man idskriger vore Lætere som Fiender af den sande Guds frygt. Man vil forbige hvad her er blevet sagt om enkelte Troess-Lærdomme, om Forsonings-Doden, og Maadevirkningerne &c. &c. for at sætte deres Sammenhæng med Dydens i Lys.

Leipzig. Af Hr. Pastor Joh. Aug. Christoph von Eineins Tyske Oversættelse af den Mosheimiske Kirkehistorie med de MacLainiske Anmærkninger er udkommen den fjerde Deel. Dette Bind begynder med det 1. oede Aarhundrede og ender med det fjerende. Hr. v. E. arbejder endnu immer efter den med sit Øjemedle overeenstemmende Plan, og har derudi ikke villet foretage nogen anden Foranbringning, end at han nu har beholdt Hr. Cantzlerens samtlige Allegata. Han farer og fort heiligennem at berige sin Skribent med Anmærkninger, som i al Henseende geraade Værket til Anprisning, og ere meget ofte fornødne paa de Steder, hvor Cantzleren forudsætter som bekjendt, hvad som i det mindste ikke alle Læseri af saadan Bog kan vide. I denne Periode er Pavernes Historie særdeles vigtig, og det er derfor vel gjort, at det bliver sagt mere om disse Biskopper, end Mosheim har sagt. Det samme gjælder og om Tilsætzerne til de Artikler om nye Munke-Ordener og deres Stiftere; S. 73 bliver Historien om det Sicilianiske Monarchie og dets sande Bevæffenhed fuldkommen udført. Derpaa bliver og Fortællingen om Kors-Togene oplyst, og med saa Ord bemærkes den Forvirring, som saa sædvanlig herstår i Henseende til de Fiender, med hvilke de Christne virkelig stred. Hr. Mosh. har og her været noget for fort, vel uden Hjælp, men og uden Lys, og man ønsker, at Hr. v. E. endnu havde sagt noget mere derom. Villig maatte man giøre Begyndelsen med at beskrive den politiske Forsættning af Palestina Syrien og Egypten til den Tid, Læseren skulde da lætttere eg rigtigere begribe, hvorledes man i Historien om Korstagere kan og måtte snart om Saracener, snart om Tyrker o. s. v. De Udgang af Mosheims andre Værker, som ikke ere i alles Hånder, i sær den Tatariske Kirkehistorie, staae herpaa det rett Sted til største Bequemlighed for Læseren, hvortil og hen hører hvad som er blevet sagt om Apostel-Broderne. MacLaine's tilføjede Anmærkninger bliver i diss. Tider imidlertid vigtigere, især de, som høre til den Engelske Kirkehistorie. De har givet deres Oversætter, Hr. Rector Crone til Gimlebeck Anledning til nye Anmærkninger, hvilke Hr. v. Einen meddeeler iblandt de andre, som ere blevne føydé under Texten, og underskiller dem deraf ved det bogstav C.

Heilsbrunn. Uebersetzung der Mosheimischen Kirchengeschichte. Zw. Band. 1773. 998 S. 8v. Dette begynder fra det 8de Aarhundrede og gaaer til det emtende, eller fra Carl den Stores Tider indtil Reformationen. Oversætteren, der ikke endnu har behaget at nævne sig, forsvarer fremdeles i dette Bind ... roesværdige Characteer, i sær den Flid, hvorved han samler de nyere Forbeninger og Opdagelser for dermed at udføre og opfylde de Mosheimiske Esterretninger.

Berlin. Fabeln und Erzählungen in vier Büchern von G. W. Burmann. 1773 170 S. 8v. „Wie gern (siger Forf. i Fortalen) widerruste ich mein Urtheil, daß meine Fabeln und Erzählungen unvollkommen, schielend, und frestig launisch sind! aber ich kann es nicht, so sehr mich dies Geständniß auch demuthigt. Ich sahe wohl, daß die Fabelsphäre am wenigsten die meinige war, indessen hat mich doch der unerwartete Beysfall der vorigen Auflagen gereizt, sie noch einmal zu befeilen, mit verschiedenen neuen Stücken zu vermehren, und dem Nachsichts-vollen Publikum vorzulegen.“ Dette er alt vad man kan vente af en Autors og især en Digters beskænkte Selvforægtelse. To Tredie Deele af disse Fabler ere andske vist kun maadelige, og een tredie-Deel kan regnes pr gode, men Recensenten vil ey have fundet nogen, som an kan kalde fortræffelig. De fieste flettes en Fabels værslige Egenskab; snart er Opfindelsen ikke ret svaderlig; aart passer Moralen ikke ret vel; og som oftest er Fortælling g Foredrag haard og tvungen. Versificationen er som oftest gsaa haard, og Rimene tvungne, og der er næppe nogen af e gode, hvori man jo 'finder Spor af disse Fehl, saasom i ølgende:

Ein Viber reiste weit und breit,

Die Baukunst gründlich zu studiren,

Und war im Geiste schon erfreut

Ein Kapitol im Wasser auszuführen.

Mit stolzer Mine nahm er Schlösser,

Und ganze Städte und Thürme auf

Und setzte sie schon ins Gewässer

Und sich, o Wunder, oben drauf

Er kam nach langer Zeit zurück
 Zur Residenz ein Rom zu haun,
 Der Plan ist fertig, seltnes Glücke,
 Bald werden wir es fertig schaun.
 Doch es gieng mancher Tag vorüber
 Ehe der Anfang nur gemacht;
 Und eh man sichs versah, gab der hochweise Bibel
 Der fremden Baukunst gute Nacht.

Wie mancher hat den Kopf voll Theorie und Wind
 Und bleibt der Praxis nach ein Kind.

Leipzig. Abhandlung von den Tangenten, Quadraturen und Rectificationen der Regelschnitte nebst einigen andern diese Linien betreffenden Aufgaben 1773. 13 A. st. 8v. med 4 Kobbertavler. Forfatteren til denne Afhandling er Hr. Curt Friderich von Schönberg, der allerede ved et Andet til Leipzig i Året 1770 in 4to udgivne Skrift an Reglsnitter, har gjort sig kendt for den lærde Verden som en øvet Kiender i de Mathematiske Videnskaber. I nærværende Afhandling bestørker han sig ligedes fornemmelig med Reglsnitterne, med saadane Opgaver, som gemeenlig pleyer at oploses i Differential- og Integral-Regningen og de derved brugte Formuler har han saaledes indrettet, at Alt maatte være begribeligt endogsaa for dem, der alene forstaae den almindelige Algebra.

Frankfurt og Leipzig. Erhårene Unterweisung in den philos. und mathem. Wissensch. für die obern Classen der Schulen und Gymnasien von Joh. Jac. Ebert Prof. zu Wittenberg 1773. 554 S. 8v. med 12 Kobber. En anden Forfatteren har 2 Åar tilforn udgivet Unterweisung in den vornehmsten Kunsten und Wissenschaften zum Nutzen der niedern Schulen, og nærværende Arbejde skal være en fuldstændigere Udsørelse af nogle Kapitler derud; til Brug for de øverste Klasser i Skoler og Gymnaster.

No. 52.

Kjøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 29de Decbr. 1774.

Riøbenhavn. J. Vernets, Præst og Professor i Theologien i Geneve, Betragtninger over Sæderne, Religionen og den offentlige Gudsdyrkelse, af Frans versatte ved Johanna Maria Ganist Sal. Weydes. — rygt Guld og hold hans Bud; thi det bor hvert Menneske gisre, Præd. XII. 13. 1774. 130 S. i 8vo, med Goiches Skrifter. — Oversættelsen er tilskreven Hendes ongel. Høv hed Arve-Princessen Sophia Frederica, versetterinden har i sin Fortale ganske vel underrettet Læsezen om Forfatterens Plan og Øvemærke og Originalens forættelige Indhold. Den er egentlig en vidtfligere Udsførel af en Tale, som Forfatteren i Aaret 1769. den 12te Jan. var holdt for den geistlige Forsamling i Geneve. Han har rudi afhandlet de trende Hoved-Sager: 1) at gode Sæderne Ordens og Lyksalighed i det menneskelige Liv og det børnelige Selskab: 2) at Religionen er den sande Kilde til gode Sæder: 3) at den offentlige Gudsdyrkelse er en Skos og Understøning for Religionen. Man finder i Afhændingen over den anden Salz mange særdeles vigtige Bemærkinger imod Vanthroen og de Vanthroendes slette Forholdspræns Besridelje. I mod den Indvending, at det Onde, maa stiftes ved den sindrige Vittighed, hvormed Christens omynen bestrides, ikke kan strække sig meget vidt, saasom filosofiske Einheder ikke kan begribes uden af lærde Folk,

og kommer ikke til den gemeene Mand, har Forsatteren gio
følgende fire vigtige Anmærkninger: 1) at siden man har b
gyndt at skrive i alle Videnskaber og i hver Mands Sprog
ere de lærde Folk blevne mange i Tallet, da enhver vil lære lit
om alt og vil dømme om alt: 2) Saasuart en Wildfarelse
som er Selvraadigheden gunstig, har vundet vittige og hal
lærde Folk, som ikke holde den Skult, gaaer den smart, vi
det kun skeer, for at efterfolge de andre, til Folk af nedrig
re Stænder, og en Mængde Folk af hver Stand, og hvert
Kjøn, blive henrevne ved Exempler, uden at undersøge Si
gens Grund: 3) Her handles ikke om abstrakte Materier
som udfordre megen Studering, og hvori den almindelig
Mand tager kun lidet Deel: men her handles om en Sac
som er lige vigtig for alle, om Religionen og Sædeløren
som angaaer Hiertets Tilbørelighed, og som bør være Livet
bestandige Rettensnor, og hvorom enhver har faaet almindel
lige Begreber nok til at tænke og tale derom i en vis Gra
Den almindelige Mand er altsaa i den Henseende i Stand t
at imodtage onde eller gode Beyledninger, og da de ogsaa
have deres Lidenkaber og Laster, som giøre, at de ønske
befries fra al Evang, saa maa de samme spissfindige Klygte
den samme Skient, som har forsørt de Halvlærde, rore dei
ligesaa stærk: 4) Man har desuden i nogle Aar med sto
Kunst søgt overalt at udspredte dette vanhellige Philosophist
rie i en spøgende Stil, og undertiden meget almindeli
Smag, og saa meget mere efter den gemeene Mands Begrel
som det kun sigter til at rive ned, hvortil der ey udfordre
ordentlige og sammenhængende Slutninger, som naar ma
vil bygge op. — I de Betragtninger over den offentlig
Gudsdyrkelse finder man den stærkeste Overbevisning om den
høje Værd og kraftigste Opmuntring til at beslutte sig derpaa
tilligemed Besvarelse paa de Indvendinger, som kan giøre
derimod. Vi ville kun ansære følgende fortræffelige Stykl
deraf: „En offentlig Gudsdyrkelse, saadan, som vores, bi
„stemt til en vis Dag, er en Ting, som er saa naturlig
„saa anständig, saa nytig, at naar den end ikke var o
„rettet, burde ethvert fornuftigt Menneske ønske, at de
„var til, som den fornemmeste Støtte for Religionen, de
„selv er en Støtte for gode Sæder og det borgerlige Sæ
„stab. — Jeg forestiller mig en estertænksom Mand, for
„ha

, har en gudfrygtig Tænkemaade, og ønsker, at andre og
, saa havde den: hvad er da mere naturligt, end at han vis-
, ser det udvortes, og at han vil giøre sit til, at den antas-
, ges af dem, med hvilke han lever. — At tænke paa det
, højesteh. Væsen, at beundre hans Huld Kommender, at beskue
, hans Gierninger, at erkende hans Belgierninger, at
, stræbe efter at lære hans Billie, for at følge den, som det
, bedste Middel til at giøre os vise og lykkelige, det er vist
, den bedste Brug en fornuftig Skabning kan giøre af sin
, Fornuft. Men naar man er opfyldt med disse Tanker,
, hvorför skulde man da skule dem? Af Hjertets Overfla-
, dighed taler Munden. Et vel opfyldt Barn har ikke for-
, nodent, at man opmuntrer det til at vise Erbodigheds
, Tegn imod sin Fader, i sær dersom det er en meget god
, Fader. Det skal gjerne foreene sig med sine Godskende
, for at opfylde saadan en Pligt, og denne Pligt skal synes
, behagelig for det: Ord, Gebærder, Gierninger, alt skal
, udtrykke hos det, hvad der ligger i Sælen. Skulde vi
, være mindre omhyggelige for at b.vise Verdens H. Erre, den
, himmeliske Fader, vor Erbodighed? — Det udvortes
, Beviis paa saadan en Tænkemaade, tiener paa een Gang
, til at giøre den mere levende hos os, og at bringe den til
, at faae Sted i andres Sæle. Menneskets Natur er saa-
, ledes bestaffen, at hver Tanke, som er forbunden med no-
, get Tegn, og som er foreenet med nogen legemlig Forret-
, ning, indtrykkes bedre i hans Sæl, og faaer derved me-
, re Styrke og Bestandighed. At meddeele andre et Begreb
, er et Middel til selv at blive rørt deraf. Har andre ans-
, taget det, og udtrykke det igien ved udvortes Tegn, for-
, aarsager det en nye Virkning, som endnu mere bestyrker
, hos os det førstes Indtryk. Guld, som har fåbt Mæn-
, neskene til at leve sammen i et Selskab, har villet, at
, Meddeelsen af deres Tanker skulde ikke alene være et Mid-
, del til at foreene dem tilsammen, men et Middel til at op-
, munstre og bestyrke dem i de Meeninger, som ere dem tien-
, lige. Intet er da mere fornuftigt, end at anvende et
, saadant Middel til at udvide og bestyrke en gudfrygtig
, Tænkemaade hos et heelt Folk. — Det er saa meget mere
, forsødent, som den sande Religion skiller fra Afguderie og
, Overtro, ved det, at den har usynlige Ting til sit Øye-

„meed, saasom, Guld, for lang Tid siden stekte Begive
 „heder, moraliske Besalinger, og Forjættelser om det Ti
 „kommende. Alt dette synes højt og lidet begribeligt fo
 „Mennesker i Almindelighed. Overlod man dem til si
 „selv, skulde saa opløfte sig dertil. Man har da derfo
 „maattet bruge et Hjelpemiddel og forbinde alle disse Begr
 „ber med Tegn, med Bevægelser, med Bonner, med Sat
 „ge, med en rørende Gudsdyrkelses Maade, som sædelle
 „bliver det i en stor Forsamling. — Derved er det, at de
 „gudelige og sædelige Philosophie, den som Sokrates for
 „drog for al anden, den, som er fornøden for hele Verden
 „er fundet bleven fattelig for alle, saa at den endog er bl
 „ven en Viisdom for den gemeene Almue, en natione
 „Guds frygt, en Videnskab for Små, saa vel som for Sti
 „re. — Det havde været et meget nyt Syn, og, jeg troei
 „meget rørende for en Alderdommens Viis, at finde noget
 „steds et Følt, som var oplært til paa en vis Tid at lad
 „sine Forretninger og alle synlige Ting fare, for at opløft
 „sig i deres Siel til Andernes Fader, det usynlige Vo
 „sen, for dybt at tilbede denne øvige Magt og Viisdom
 „som vi have for Alting at takke, i Stilhed gt høre For
 „tællingen om hans underlige Gierninger og Godhed, me
 „samme Tankernes Samling at høre de Retfærdigheds Reg
 „ler, som hans Ord indeholder, for at sige efter at hav
 „hørt det, vi ville giøre, som den øvige Alfader, o
 „endelig at slutte saadan en Forretning med en Sang
 „hvor i man priser Guld og Dyden. Jeg tænker, at sac
 „dant et Syn skulde have syntes meget rørende i Socrati
 „Dyne, som ikke var vant til at see omkring sig uden hu
 „denske Daarheder? Men er Sagen i sig selv blevne min
 „dre smuk, fordi den er blevne almindelig, og har den tab
 „sin Værdie, fordi man seer den igentages alle Sondage
 „vore Kirker. — Saa meget som en viis Mand bør hav
 „Affmag for en forsøngelig Pragt, som er daarligens bestem
 „til at øre Asguder, saa meget bør man beundre en Philo
 „sophie, som har bragt den sande Guld, sande Tilbe
 „dere, som tilbede ham i Aand og Sandhed. Saa mi
 „get bør man fornøye sig ved at see en Gudsdyrkelse, som
 „giver Sandserne lidet, og Hornstenen meget at bestille, o
 „er indrettet simpel og almindelig fattelig, en Gudsdyrk
 .. ic

se, som er undervisende i alle sine Deele, og som foreener den smukkeste Sædelere med de reeneste Gudfrygtigheds Øvelser, og som i de saa symboliske Skilte, som den indeholder, stiller os store Sandheder for Dyne, og binder os ved dette Baand til Stifteret af en saa hellig Religion og til vore Pligter. — Man er i Almindelighed eenig om den offentlige Gudsdyrkelses Fornsynshed for den gemeene Mand. Men nogle Personer vente sig saa meget af deres Forstand og Opdragelse, at de troe, at denne Skole er unyttig for dem. — Men jeg beder dem at undersøge, om de Grunde, jeg allerede har berort, ikke ligesaa meget angaaer dem, som andre; om Loven, naar den taler, gisr Undtagelser; om der er nogen, sem kan fritate sig fra at være Skaber; om ikke de, som have bekommet de største Maadeviisninger af ham, bør offentlig tilkiendegive deres Taksigelse; om den Gierning, at love Guld, er en saa nedrig Beskæftelse, at man maa overlade den til Pøbelen; om det ikke tvertimod er de store Hoveder, som meest nærme sig til de himmelske Lande, som det anstaar bedst at efterfolge dem i den ædle Forretning, at love Guld; om det ikke anstaar dem, som befale over Nationerne, dem, som ere skabte til at oplyse Nationerne, at sætte sig i Spidsen for dem, og lære dem den første af alle Pligter, nemlig, at være den Konge over alle Konger, den Hellige over alle Hellige, den Viise over alle Viise. Vi har ikke undset os ved her at lade saa stort et Stykke assatte, da det indbefatter en saa syndig og kraftig Opmuntring til at være og elsker den offentlige Gudsdyrkelse, som Rec. ikke længe har læst andensteds.

Riøbenhavn. Borgerens Opdragelse til den sunde Forstands Brug og en almeennyttig Virksomhed af Friderich Gabriel Resewitz, Præst til Petri Tydste Kirke i Riøbenhavn. Oversat af Tydk. 1774. 260 S. st. 8vo, med Simmelfiers Skrifter. Dette er blot en Oversættelse af det Skrift, Die Erziehung des Bürgers ic., som vi med den Høystelse, det i mange Henseender fortiner, har recenseret udførlig i No. 36. og 37. II. H. 1773., og som Oversættelsen har ingen Tillæg, saa have vi nu her intet videre at mælde, end at denne i sig selv ved Om-

bladningen er forekommen es taalslig og god, og for Resten hvad dens Indhold angaaer, at henwise til forbemældte vo udforlige Recension.

Izehoe og Hamburg. Rede von dem Reich thum des Landes in wohleingerichteten Schulen bey der Einführung des Herrn Trapp zum Rectorat ii Izehoe gehalten von C. H. Cramer, Körnigl. Probs und Pastor. 1773. Forfatteren har lagt denne, som ei beviist og asgiort Sak til Grund, at et Lands fornemmest og ædelste Rigdom bestaaer i dets Indvaanere, men vilser, at ikke ethvert Medlen af Staten, men aiene det brugbare, ei en Deel af decs indvortes Rigdom, og drager deraf den Følge, at den sande Kilde til denne Rigdom maae søges der, hvor vi forberedes til nyttige Medlemmer af det almindelige Væsen. Han fortroster sig vel ikke til at paastaae, at det søgende Haab her overalt finder sin Regning, men han op giver det Spørsmaal: om ikke Skolerne ved visse ned deres Øjemærke overeenstemmende Indretninger kunde blive til saadane Værk-Steder, hvori Landets Skat kan blive tilberedt? Han besvarer det med Bekræftelse, og udfordrer fun til forbemældte Indretning, at man saaledes skal underviise, at ethvert Embede, enhver Forretning her kan hente Mænd, der kan forestaae samme, at man skal inddeele Ungdommen i Classer ikke efter deres Alder og Størrelse, men efter deres mandlige Alders Bestemmelse; lade dem alle tage Deel i visse Undervisninger af almindelig Brugbarhed, give dem Anledning til saadane Kundskaber, hvilke den Levemaade fordrer, som de vælge, og at forstaane dem for hvad de for Fremtiden ikke kan bruge; at man fornemmelig maae see paa deres moraliske Characters Dannelse, og for alle Ting paa en fornuftig Religions Undervisning o. s. v. I sær har man fundet Behag i det, Taleren ved den Leylighed har sagt om Nødvendigheden af Hiertets Dannelse S. II. „Die feinste Köpfe sind nicht immer die, auf welche wir am meisten stolz seyn dürfen. Wir haben sie wohl an Höfen, in den Gesellschaften, in der Kirche oder in der bürgerlichen Gesellschaft gesehen: sie sind immer bewundert, aber sie haben oft Unglück angerichtet. Das ist ein Mann, hieß es, von ausnehmenden Talenter. Schade, daß er sie .. alle

alle øbel braucht; seine Gaben sind selten, seine Einsichten sind groß, aber seinem Herzen ist nicht zu trauen. Was macht der Staat mit solchen Bürgern? Er braucht nicht allein geschickte, sondern rechtschaffene Leute, und die sind ihm nichts werth, die er blos für die Bewunderung auf Kosten der Redlichkeit ernähren soll." Fremdeles S. 15. om den med Øyemærket overeenstemmende Undervisning i Religionen, siger Forsatteren: „Aber wie; brauchen hier unsre Schulen noch einer besondern Einrichtung? Lehret man nicht früh genug die Wahrheiten der göttlichen Offenbarung? Ja wohl, Wahrheit genug; aber damit vielleicht nicht eben so viel Religion, die, weil sie in sich selbst practisch ist, da nicht gedacht werden kan, wo keine Ausübung ihrer Pflichten ist. Wenn man nicht mehr damit zufrieden seyn wird, die heiligsten Lehren dem Gedächtniß empfohlen zu haben, wenn man den Verstand über dieselben denken lehrt, durch ihn den Weg zum Herzen sucht, wenn man die Wohlheit nicht so sehr von der därren Seite zeigt, wo sie gelernt werden soll, als von derjenigen, wo sie süß und angenehm ist, wo sie unsre Führerin zur ganzen Glückseligkeit wird, und allein mit Sicherheit zum gewünschten Ziel bringt, dann wird unsre Jugend erbauet da stehn, und so wie der Jüngling aus seinen Schulen ausgeht, wird er Trieb- und Feuer zu edlen Verrichtungen mit bringen." Man ønsker den Skole til Lykke, hvis Forstandere ere saa oplyste over dens Indretning, og den Lærer, hvilken det er beståret at staae i Forbindelse med en Mand af saa fortæffelig en Tænkemaade. — Hr. Rector Trapps Tale, ved hands Indsættelse, handler: Von der Pflicht der Schullehrer den Unterricht der Jugend mit den Bedürfnissen und Forderungen der Zeit einzurichten. Forsatteren viser, at vore Tider i mange Henseender fortiene Navn af oplyste Tider; at nogle Kunster og Videnskaber enten har opnaaet den høyeste Grad af Fuldkom- menhed, eller dog ere den meget nær, og andre staaer i deres meest indtagende Flor; at ingen bliver gandske forsemt; at Europa er fuld af Mænd, hvis store Genie, vidtloftige Lærdom, dybsindige Geist fortiene vor styrke Bevandring; at der gives Konger, som ere viise, og Vilse, som fortiente at bære Kroner; at overalt, hvor vi vender os om, skinner

os i Møde Mindesmærker af Kunster, som ere de Gamle
meest berømte Værker endten fuldkommen lige, eller og kom
me dem meget nær; at Smagen i de skønne Videnskaber
begynder at udbrede sig overalt fra Tronen indtil Hytterne
bliver overalt opmunret, pleyet og forfinet. Af dette Skil-
derie slutter Forsatteren følgende vore Tiders Hornsdenhe-
der, hvilke man ved Ungdommens Undervisning bør hav-
for Dyne: I Betragtning af de mange Ting, som en lerd
der vil fortine dette Navn, til vore Tider maae vide, maa
man jo før jo hellere begynde at lære: det er den høye Tid,
at alle uhensigtnæssige, ørkesløse, frugtesløse Beskæftelse
i Tide blive forviiste af Skolerne: at alene det Sande, nyttige
og brugbare, hvis Omsang allerede er saa stor, blive
drevet med Flid og Midkærhed: Alt hvad der læres, maa
læres med Smag: Man maae, da nu Alt bemøyer sig for
at lære kiende de gamles Smag og ikke blot deres Sprog,
ogsaa en altid give Ungdommen Skallen for Riernen: De
nyere Sprogs Læring, der er nødvendigere for de fleste som
ikke studere, end de Gamle, maae ikke forsommes: Man
maae se derhen, at de ikke alt for meget forsomme deres
Moders Sprog for at lære fremmede: Man maae endelig
være betækt paa, hvorledes man kan indrette de Fornustene
og Religionens Lærdomme, som skulle danne Hiertet paa en
Maade, som er meest overbevisende for Forstanden, og meest
virksom for Billien især til en Tid, da Grunden til disse Læ-
domme bliver paa saa mange Maader undermineret, og deres
Kraft svækket; da man opfordrer al Slags Vittighed til Reli-
gionens Forhaanelse, da man forsører Fornusten og dens
Østtre Videnskaberne til utaknemmelig at gribe til Baaben
imod deres Lærerinde og Belgørerinde. — Her maae Re-
censenten afbryde, saa gierne han og udtegnede noget mere
af en Tale, der er saa fuld af rigtige og smukke Tanker, og
og rober en Mand, der tænker selv, og forbinder en rigtig
Dommekraft, en ugemeen Bemærknings-Geist, og en høje
Kundskab om Verdens nærværende Situation med en elskværdig
Beskedenhed, og megen Midkærhed for Religion og Dyd.
I den rorende Tiltale til hans Discipler, er indvævet en fin
Lovtale over hans forrige Lærer Hr. Prof. Ehlers, der gior
Forsatterens taknemmelige Hierte ikke mindre Ære, end den
heele Tale gior hans Genie.

Leipzig. Schwedisches Staatswerk, übersetzt und mit einer Einleitung herausgegeben durch Ludvig von Hels. Königl. Schwed. Regierungsrath. 1773. 168. S. st. 8v. Intet er Hr. v. Hesse's eget Arbejde i dette Værk, uden alene Indledningen, og en histerisk Lovtale over Baron von Lantingshausen. Det øvrige er blot Oversættelse af alle de Statskrifter, som betraffede den sidste Revolution i Sverrig. At de ere autenthiske viser det foran trykte Sted af et Brev fra Rigssraaden Græve Scheffer, som selv har oversendt Originalerne til Hr. von Hess. Indledningen indbefatter en kort Historie om de siden 1720 i Sverrig foreudsatte Revolutioner. Man ønsker kun, at Forfatteren havde meer indladt sig i at udvikle de Aarsager, hvorför den sidste Revolution er falben saa lykkelig ud, da dette sornemmelig er den lærerige Deel af saadan en Historie, men det er et Onske Forfatteren kan have haft sine gode Grunde til ey at syldestgiøre. Lovtalen over Baron von Lantingshausen er saadan, som man kunde vente den af Forfatterens Forstand og udbredte Indsigter. Dette Slags Lovtaler, der ikke ere anstemte i den sædvanlige poetiske Tone, men føre en klog erfaren og upartisk Mands Sprog, som alene da er vant til at uddele Lov eller Last, naar Hans Hierte bekræfter den, og han viiselig har undersøgt, om nogent fortinerer den, saadane Lovtaler lade sig uden Evil læse med mere Fornsynelse, end hine, der ere stilede i en Tone, hvilken man krap marker det af, at Taleren overalt har vildet rose, og som dersoe bliver kold, om endog nok saa mange ildagtige Ingredienker blive fæydedertil. Man kan endog giøre store Mands Fejl lærerige, og det skulde ikke være stridigt mod Titelen Lovtaler, men Feylene skulde derudi giøre samme Virkning, som Skyggerne i et Skilderie. Som Anhang er tilføjet: Des Graf Scheffers Rede über die Verbindung, in welcher die Art der Grundgesetze und die Glückseligkeit des Volks stehen, das nach solcher regiert werden soll. Denne Tale er skøn og fuld af fortræffelige Bemerkninger.

Tena. Introductio in lingvam græcam, Auctore Joanne Ernesto. Imm. Walchio. Conf. aul. &c. Editio secunda auctior. 1773. 13½ H. 8v. Indretningen ved den

første Udgave er blevet beholdt uforandret, men Udsorelsen derimod anseelig beriget. De fornemmeste Forogelser beträffande de Esterretninger om græske Skribentere, hvilke nu alle uden Indskräckning opregnes, hvortil henhører og det nye tilføjede dobbelte Register over samme, af hvilke det ene er indrettet efter chronologisk, det andet efter de Materiers Orden, som af dem ere behandlede, deels Udgaverne af deres Skrifter, hvilke ligeledes nu alle tilhobe ere blevne anførte, og de tilsorn ganske forbigaede Samlinger af græske Skrifter. Dertil komme nogle ganske nye Anmærkninger, saasom S. 82 o. f. om de græske Haandskrifter og S. 170 o. f. om Hjælpemidlerne til græske Skribenteres nyttige Læsning. Ved disse saa vel som ved de ved andre Materier fortsatte litterariske Beværkninger af de nyeste Skrifter bliver den for denne Del af den smukke Litteratur behørige Bogkundskab meget fuldstændig foredraget, og med desto større Nutte, jo mere Flid Forfatteren derved har anvendt paa en God Orden, hvorved enhver skulde være i Stand til, om nogle Bogger skulde være blevne oversete, eller nye siden udkomne, at indssøre dem paa behørige Steder. For Resten anser man det nye Oplag af saadan en Bog for et Beviis paa, at Lysten til den græske Litteratur er ikke saa lidt, som nogle bestrygte.

Kjøbenhavn. Vidensk. Societet har tilkiendt Hr. Marsson i Strasburg Prisen for Besvarelsen paa den Op gave om Ildmærseres fordeelagtigste Gestalt, og Hr. Charles Vicomte Mahon, Medlem af Societeten i London, en anden over Pendulerne i de astronomiske Uhrer. Det Spørsmaal af den historiske Classe, an Jomshburgum in populorum septentrionalium monumentis celebratissimum, cum Julianopomeraniæ olim inelyto emporio unum idemque fuerit nec ne? er ikke til Forsygelse blevet besvaret, hvorfor Selskabet har opgivet samme paa nye, tilliggemed følgende Spørsmaal:

¶ den historiske Classe reqviritur perspicua, & quantum fieri poterit, sufficiens Commentatio ad illustrandam Venantii Fortunati Epistolam ad Flavum, quæ est 18 Libri VIII. ubi simul indicetur, unde suam de Runis notitiam hau-

haurire potuerit Venantius, & cujus populi ex fuerint.
 I den mathematiske Classe invenire machinam aut mecha-
 nicum qvoddam artificium cujus ope lacus, stagna, alia-
 que id genus aquilegia, commode & sine magno pretio,
 repurgari & alimo, imundicie, fructicibusque aquati-
 cis, qvæ fundum elevate; interituimque lacuum accele-
 rant, liberari possint; eo in primis casu, ubi effluxus
 aquarum, ad exsiccandas & effodiendas ejusmodi aqua-
 rum collectiones, nimio starent impendio, aliæque cir-
 cumstantiæ aquas dulces urbi necessarias interea perdi,
 & inutiliter defluere haud permittunt. I den physiske
 Classe; Analysis metallorum in partes constitutivas se-
 cundum solite instituta experimenta, tradere. I ind-
 kommende Aars Januario vil Selskabet bekendtgøre sin Dom
 over de indsendte Afhandlinger.

Paris. Vid. Academiet har for 1776. bestemt følgende Opgave: La theorie des perturbations que les comètes peuvent éprouver par l'action des Planètes. — Indskrifternes og de Kionne Vidensk. Acad. har nok engang for 1776. fremsat til Priis den Opgave: D'examiner, que l'étoit l'état de l'agriculture chez les Romains depuis le Commencement de la République jusqu'au siècle de Jules César, relativement au Gouvernement, aux mœurs, au Commerce. — Man seer her en mærkværdig bemærkning, som Hr. Sonnerat har anstillet paa den De Lucon, een af Philippinerne. Han traf henved 15 Mile fra Manilla en Strom, hvis Vand var fogende heed, da det Reaumuriske Thermometer, som dog paa en Miils Afstand fra Kilden blev holdt derudi, steeg til 69 Gr. Han forundrede sig, da han ved denne Grad af Varme saae tre friske Byster, hvis Røds der stode i det sydende Vand, og hvis Bladé immer vare omgivne af Vandets Damp. Denne Damp var saa stærk, at Svalerne, som i en Høyde af 7 eller 8 Fod flog hen over Vandet, faldt uden Bevægelse ned derudi. Den ene af disse Byster var Agnus castus L. (Mönchspfesserbaum) og begge de andre vare Alpalather. Saa længe Hr. S. opholdt sig i denne Egn, drak han af intet andet Vand. Det smagte, naar det var koldt, jordagtig og rustig. Den Spaniske Gouverneur har her ladet anlægge nogle Bader efter de for-

stællige Grader af Vandets Varme. Hr. S. saae til sin største Forundring levende Kreaturer at svemme i et af dem, hvis Varme var saa sterk, at han ikke kunde holde sin Haand derudi. Han gjorde alt muligt for at bekomme een af disse Fis, for at bestemme deres Slekt, men deres Gesvindighed gjorde ham det umueligt. De havde, saa vidt de lode sig kiende igennem Vandets Damp, brune Skæl, og de største af dem vare fire Tommer lange. Hr. Provost. Commissair ved Marinen, har med sit Vidnesbyrd stadsfæstet denne bemærkning.

Bourdeau. Vidensk. Akademiet har nok engang for Aaret 1776. med nogle Forandringer opgivet det Spørsmål: Quelles sont les propriétés médicinales du regne animales, celles sur tout des écrevisses, viperes, tortues, cloportes & blanc de baleine, d'en donner l'analyse chymique & de l'appuyer d'observations faites avec soin dans les maladies?

Dijon. Vidensk. Academiet udgiver paa nye for Aaret 1776. følgende Spørsmål: Quelles sont les maladies, dans lesquelles la médecine agissante est préférable à l'expectante, & celle-ci à l'agissante, & à quels signes le Médecin reconnoit, qu'il doit agir ou rester dans l'inaction, en attendant le moment favorable pour placer les remèdes? Prisen er en gylden Skuemynt af 300 Livres.

Montpellier. Vidensk. Selskabet har for tilkommende Aar bestemt 300 Livres til Priis for følgende Spørsmåls Besvarelse, som nemlig skal vise, l'influence des météores sur la végétation, & les conséquences pratiques, que l'on peut tirer relativement à cet object des différents Observations météorologiques faites jusqu'ici.

Marseille. Vidensk. og Kunst-Akademiet har for Aar 1776. utsat en Priis paa den Afhandling, som allerbedst undersøger og bedammer Fordelene og Ubequemligheden af Træe og Steen-Kuls Brug i Fabrikerne.

Utrecht. I Utrecht ved Utrecht befinner sig en Kone, som i en Tid af 7 Aar ej har nydt nogen Slags Spise, og

er dog derved frisk og Sund. Denne Tilfælde har en ubesænkt beskreven i en egen Afhandling under Titel, merkwaerdig Bericht wegens het Sonderling Geval einer nu juzenjarige Spys Onthouding, paa 1 A. i stor 8v., og belagt samme med mange Vidnesbyrd af benævnte og troeværdige Mænd. Ikke destomindre maae det vel være begrundt at see denne sælsomme Begivenheds Sandhed bekræftet ved efterfølgende Vidnesbyrd, som man ved privat Esbterretning har bekommet fra en god Haand.

Maria de Groot født van Dyk i Utrecht ved Utrecht, har ved en haard og langvarig Nervesyge, som begyndte i Maj 1767 tabt al Lust til Mad, og siden den Tid ikke taget nogen Spise til sig. For at efterforske Sandheden af denne besynderlige Tilfælde have vi underskrevne taget benævnte Kone i Aaret 1771 nogle Dage og i dette Aar trefulde Uger fra 14 Maj til 4 Jun. under vor Opsigt og Forvaring, og ved noyeste Undersøgning befundet, at denne Kone virkelig en har nydt nogen Spise, Melk, Oil eller deslige, men levet alene af Theevand med lidt Sukker, og af og til en Ske Kornbrændevin, hvorefter Hun er og bliver sund og bekvem til alle Legems-Ovelser, endogsaa det sværste Haand-Arbejde. Hvillet Vi af Kiærlighed til Sandhed bevidne. Utrecht den 27 Jul. 1774 Job. Daaid Hahn Phys. & Med. Prof. E. T. von Oltelen M. D. P. v. Lankon, Chirurg. G. Greve Chirurg.

London. De Hrr Banks og Solander arbejde paa en Naturhistorie over de sydlige Lande, som de paa deres berytnede Rejse har besøgt. Værket vil uden Tvil blive det prægtigste, der nogen Tid har seet Lyset. Det vil komme 2000 Kobberstikker dertil, hvorfra allerede 200 ere færdige, og med hvilke 22 Kobberstikkere ere satte i Arbejde, og det gandstek vil udgiøre 17 til 18 Bind i Folio. Det hedder, at Hr. Banks dertil har bestemt 10000 Pd. St. og vil ikke sælge Værket, men alene giøre Forering deraf til Verds og Academier. — Det her værende Medicinske Societet har udsat en gylden Skuemynt til Pris for den bedste engelske eller latiniske Undersøgning over Feberen.

Göttingen. Vid. Akademiet opgiver for Aar 1775. følgende Spørsmål: Wie weit geht zur Zeit der Gebräuch des weissen Vitriols bey Künsten, Handwerken und Manufacturen; und ließe sich der Verbrauch derselben auf eine vortheilhafte weise vermehren? — For Aar 1776. Die vollständigste und gründlichste physische und oekonomische Beschreibung irgend eines beträchtlichen Bezirks der Königl. Churfürstl. deutschen Lande.

Manheim. Det Churfürstl. Vid. Akademie har opgivet følgende Priis-Spørsmale: 1) for Aaret 1775. Cum sint Astronomi illustres, qui barometri Altitudines & Vicissitudines eadem, qua eclipses solares & lunares certitudine prospici ac determinari posse afferunt, ad novum hunc calculum indagandum & communicandum omnes rei periti præmio solito majore invitantur. 2) For Aar 1776. Germania ab antiquissimis temporibus it pagos suos descripta cum fuerit, & hæc geographicæ ipsorum ratio maximam partem a seculo XII. deserit quæritur de causis præcipuis hujus pagorum interitus in nostra potissimum Germania Rhenensi. Den sædvanlig Priis er en Guld-Medaille af 50 Dukaters Værd.

Leiden. Af det her værende Vid. Selskab er for Aare 1776. opgivet følgende Spørsmål: In wie weit kan man den Ursprung der Holländischen Sprache aus den Ueberbleibsel der alten Mösogotischen und Angelsächsischen Sprache herleiten? Prisen er en gylden Skue-Mynt paa 150 Gylden.

Stockholm. Det Kongel. Vid. Akademie har ortage iblandt sine Medlemmer Hr. Johann Bernoulli, Hr. Joseph Priestley og Hr. Perallo i Paris, hvilken sidste har gjort et Udtog af Akademiets Skrifter i det Franske Sprog og Hr. Prof. Richter i Göttingen.

Helsingør. Den berømte Hr. Prof. Hæberlin, som havde oversendt Keiserinden Dronningen sin tyske Rigs-Historie, er af samme blevet bestykket med en Guld-Daase en Skue-Mynt.

Halle. Hr. D. Beuke er blevet kaldet til Nietau, om Professor i Lovkyndigheden ved det der oprettede Gymnasium.

Tronhiem. Her er død Hr. Knud Leem Professor og Lærer i det Laplandiske Sprog ved det her værende Seminarium Lapponicum, som har gjort sig berømt ved sit historiske Værk om Lapperne.

Danzig. Hr. Gotlieb Wernsdorf, Professor i Selskabsheden og Digtekunsten ved det her værende akademiske Gymnasium og Medlem af det Kongl. Preussiske Vid. Academie, død den 22 Jan. i sin Alders 56 Aar.

Helmstad. I Julio døde her Hr. Doct. Phil. Conradus Fabricius Hertugl. Brunsvigisk Hofraad og første Professor i Lægekunsten.

Leipzig. Hr. Doct. Johann Jacob Reiske, Rektor her ved Nicolaj-Skolen, en af Tysklands største Lærde, er død den 14 August i sin Alders 58 Aar.

Göttingen. Hr. Otto von Munchhausen, Landross, samt Land- og Skat-Raad i Fyrstendømmet Calenberg, forfatter af Huusfaderen, er død i sin Alders 57 Aar.

Zerbst. I Maj døde her Hr. Joh. Jacob Bülow Hofraad og Professor i Lovkyndigheden ved det Akademiske Gymnasium.

Greifswald. Den berømte Hr. Ober Cansistorial-Raad Schubert er her død.

Bologna. Her er død den berømte Botanikus og Professor Doct. Ferdinand Bassi.

Pisa. Her er død Hr. Doct. Bonaventura Merini, Mathematikus og Professor i den theoretiske Lægekunst.

London. I Maj døde den berømte Anatomicus Hr. Wilhelmi Gewson Medlem af Vid. Societetet.

Brunsvig. Den 12 Nov. død her den berømte og Lærde Hr. Probst J. C. Harenberg i sin Alders 74 Aar.

Wittenberg. I Sept. døde Hr. D. Carl Gottlob Hofmann General-Superintendent, første Professor i Theologien og Senior ved Universitetet.

Berlin. Hr. Prof. Joh. Frid. Meckel, der for kort siden havde nedlagt sit anatomiske Lære-Embete, er her død den 18 Sept. i sin Alders 51 Aar. — Den 1 Dec. døde den Kongel. Kammer-Musikus, Hr. Joh. Friderich Agricola af Battersot. Han var en grundig Kiender af Musiken og en behagelig Componist. Efter Grauns Dod blev han Director for det Kongelige Capel. Han var født 1720 til Doblik ved Altenburg.

Kloster Bergen. Den 1ste Octobr. døde Hr. Erhard Andreas Frommann, Doctor i Theologien, Abbed til Kloster Bergen, Kongel. Preussisk Consistorial-Raad og General-Superintendent i Hertugdommet Magdeburg.

Greenwich. Den 27de Junii døde Nicolaus Tindal, Oversætter af Rapin, i sin Alders 88 Aar.

Little Ealing i Middlesex. Her døde den 29de Junii i sin Alders 84 Aar, den berømte lærde Bislop af Rochester, Zacharias Pearce, som var en Medlem af det Selskab, som skrev Spectator.

Halle. Den 2den Junii døde Hr. D. Joachim Jacob Reineccius i sin Alders 77 Aar, som ved adskillige juridiske Skrifter har gjort sig bekjendt.

Genua. I August døde her den berømte Capellmester Nicolo Jomelli af en Slagflod. Man regner ham uden Modsigelse for een af de aanderigeste Componister.

Første Register

over

Forfatternes Navne og Skrifter,

som findes anførte i de

R i s b e n h a v n s k e

E f t e r r e t n i n g e r s
A n d e t Hæfte
for Året 1774.

A.

Nekermann, Nachr. von der sonderbaren Wirkung	
eines Wetterstrahls	= Side 431
Idansons Reyse nach Senegal	= 496
Allgem. Bibliothek für das Schul- und Erziehungss-	
Wesen in Deutschland	= 608
Inders Tydes Anmerkninger over adskillige oecono-	
miske Skrifter	= 497
Indersons histor. und chron. Gesch. des Handels	= 600
Intigvitaten	= 716
Intons treue Uebersetzungen latein. griechische und	
hebr. Gedichte	= 479
Inville's Beschr. des Türkischen Reichs	= 494

B.

Sarhdts Predigten zur Bestreitung schädlicher Vor-	
urtheile in der Religion	= 623
— Homiletik	= 697
Sarkhausens Briefe über die Policey des Kornhandels	= 796
Barrington The Anglo-Saxon Version from the Hi-	
storian Orosius by Alfred	= 572
Beausobres allgem. Einl. in die Kenntniß der Politik	
der Fin. und Handl. Wissenschaft	= 575
	Nochhera

Register.

Bechers Saml. einiger Predigten	Side 425
Bebn Comment. theol.. philosophica de illorum, qvibus salutaris doctrinæ Lux nunquam affulxit, Conditione post mortem	734
Benzlers Fabeln für Kinder	608
Bergstrassers Real-Wörterbuch. 3 B.	607
Berenger, Hist. de Geneve. 6 B.	428
Berlinische Sammlungen. 5 B. I St.	431
Betænkninger over Lybekers Betragtninger over Nar- sagerne til Kornmangelen og den høye Korn-Pris	465
Betracht. eines Christen	430
Beytr. zur allgem. Naturlehre	528
Bildsöe Commentatio in Parabolam Luc. XVI. 1-13.	666
Birchs nye historiske Magazin	551
Bluhms Idyllen	798
Boysens prakt. Erkl. des Briefs Pauli an die Collosser	670
Breve fra Madame du Montier	599
Bruchmanns Abhandl. von Edelsteinen	701
Buffons allgem. Naturg. 5 Th.	448
Burmanns Fabeln und Erzählungen	815
Büschs Versuch einer Mathematik zum Nutzen und Vergnügen des bürgerlichen Lebens	718
Bøgh, Poeten	801
Børners samt. Camer. Wissensch. nach ihren ersten Grundsäze	495
C.	
Cartheusers mineralog, Abb. 2 Th.	496
Celsi de re medica. L. VIII.	430
Claude, Lettres sur divers Sujets importans de la Geographie sacrée & de l'histoire saint	491
Cramers Rede von dem Reichthum des Landes in wohleingerichteten Schulen.	822
Cugnots Befestungskunst im Felde	474
D.	
Die Werke des Horaz aus dem Lateinischen	576
Dyssels Prædik. om et Lands Lyksalighed efter Davids Øvn og Tanke derom	628
E.	

Register.

F.

berhard's neue Begr. zu Math. appl.	Side 447
berts Nähre Unterweisung in den philosoph. und mathem. Wissenschaften	816
inems tydsk Oversættelse af Mosheims R. H. 4 D.	814
inige Briefe eines Predigers an seinen Sohn über die Gottesgelahrheit	695
pist. ab erud. viris ad A. Hallerum Vol. I.	603
rnesti christliche Predigten für das thätige Chri- stenthüm	768
rxlebens Anfangsgr. der Naturgeschichte. 2 Aufl.	703
ssich's kurze Einleit. zu der allg. und besond. Welt- historie	543

G.

abers Archæologie der Hebräer. I. Th.	662
abricii Bibliotheca Latina T. I II ed Joh. Aug. Ernesti	683
orsøg i de skinnne og nyttige Videnskaber	433
tömmichen über die Lehre der Wahrscheinlichkeit	525
örsteri Epist. ad J. D. Michaelis	527

H.

zatterers Historisches Journal	559
zedanken über die Erziehung der Töchter	432
zherhard's Begr. zur Chymie und Gesch. des Mine- ralreich. I Th.	687
zleditsch Pflanzen-Verzeichniß	702
lossar, manuale ad Scriptores mediæ & infimæ latinitatis ex magnis Gloss. Car. du Fres- ne, du Cange & Carpentier in comp. redactum. Tom. II.	704
zottschalks (Joh. Jørgen) Tale om den ægte Pa- triotismes Indflydelse paa Modersproget	759
zruners pract. Einleit. in die Religion	651
zutthrie und Gray Allgem. Weltgeschichte. XI. B.	672

I.

Iahn Oratio de usu Venenorum in Medicina	732
zæberlins Allgem. Welthist. XI. B.	621
zassencamps neue Erklärung der siebenzig Wochen Daniels	792
	Hei-
M b b 2	

Register.

	Sib
<i>Heineccii Antiqu. Germ. Jurispr. patriam illustrantes</i>	76
<i>Helvetii Le Bonheur</i>	60
<i>Hirschfelds Anmerkung. über die Landhäuser und die Gartenkunst</i>	43
<i>Hofacker Institut. Jur. Rom.</i>	45
<i>Hoffmanns Supplement til den Danske Atlas</i>	75
<i>Holst's Prædik. om Guds mægtige Forsorg for de Gode</i>	62
J.	
<i>Jacobi Abb. über wichtige Gegenstände der Religion</i>	77
<i>Jagemann Vita del Comte de Münnich</i>	57
<i>Jerusalems Betragtninger over Religionen, oversat ved Wandal</i>	673 o.
<i>Johann Hennuyer, Ein Drama aus dem Französisch des Herrn von Voltaire</i>	75
<i>Journal de Pierre le Grand</i>	56
<i>Jugler's Beytr. zur Juristischen Biographie</i>	62
<i>Justi gesamlete hymische Schriften</i>	65
K.	
<i>Kall (recensuit) Plut. Lib. de pueror. educatione</i>	52
<i>Karstens Abhandl. über die vortheilh. Anordn. der Feuersprüche</i>	54
<i>Kings Gebräuche und Ceremonien der griech. Kirche in Russland</i>	51
<i>Kongslew's Tale paa Kongens Fødsels Dag den 29de Januar. 1773.</i>	72
<i>Kreschmar (recensuit) Lotichii secundi Solitariensis Poemata</i>	79
<i>Kryniß oeconom. Encyclopädie</i>	43
L.	
<i>L **. Die sechs ersten Bücher des geometrischen Anfangsgr. des Euklides</i>	55
<i>Langhans von der Lastern der sich an den Gesundheit des Menschen selbst rächen</i>	78
<i>Langhorns ti aandelige Taler</i>	63
<i>Leff, den christelige Religions Sandhed, oversat ved Birch</i>	73
— <i>Wahrheit der christl. Religion. 2 Opl.</i>	51
— <i>Moraar. over det Sverksmaal: om de Saliae i</i>	

Register.

Side

Himlen skulle der iglen siende deres Venner og der forbindes med dem paa nye?	480
---	-----

Les Avantures de Telemaque	607
----------------------------	-----

Lindners Udgave af Minutii Felicis Octavius	556
---	-----

Læske, Materia Medica. 4te Ausl.	688
----------------------------------	-----

Lye, Dictionarium Saxonico- & Gothico-Latinum	574
---	-----

M.

Maximes & Reflexions nouvelles sur la Litterature	800
---	-----

Neusels Gesch. von Frankreich. 3v. Th.	735
--	-----

Nichaelis deutsche Uebers. des Alt. Test. 4 Th. 2 Hälften	560
---	-----

Millers Consultatio de haud temere recens revo- canda in ecclesiam veterum illa Disci- plina Arcani	812
---	-----

Möllers de Jure Indigenatus præcipue Suecos inter ac Pomeranos	571
---	-----

— Prædik. om et Lands og Folks sande Velfærd	637
--	-----

Müllers Vermium terrestrium & fluviatilium suc- cincta historia. Vol. I. Pars altera & Vol. II.	731
---	-----

— — Verm. terrestrium & fluviatilium historia. Vol. I. pars prima	744
--	-----

N.

Tannestads Indbydelses Skrift til Høytideligheden paa Kongens Fødsels Dag den 29de Jan.	
--	--

1774. " "	756
---	-----

Neue Naivetaten	604
-----------------	-----

Tiebuhrs Reisebeschr. nach Arabien	417
------------------------------------	-----

Novissimum Chronicum Monasterii ad St. Petrum Salisburgi &c.	421
---	-----

Nösselt Dissert. de Christo Homine regnante	523
---	-----

— Kurze Anweisung für unstudierte Christen, zur Erlangung einer zuverlässigen Gewisheit von ihrer Religion	667
--	-----

O.

Oelrichs Das Rigische Recht	700
-----------------------------	-----

Olrogs Aandelige Sange	545
------------------------	-----

Register.

P.

Paschals Provinzial-Briefe	Side	426
Pestel Fundam Jurispr. nat.		44
Platneri (Ern.) Supplementa in Jo. Z. Platneri In-		
stitut. Chirurgiae		70
Pörners chym. Versuche		601

R.

Reimarus Betr. über die besondern Arten der Thier	Kunsttriebe	59
Reinholds Studium der Zeichenkunst und Mahlerey		65
Remarques d'un voyageur moderne au Levante		74
Resewitz, Vorgerens Opdragelse		82
Ritters Morbona		79
Roos's twende Skrifter		427:77
Rust, Abh. von den Ursachen der Verschiedenheit, Un-		
gewisheit und der Mangel in der deut-		
schen Rechtschreibung		461

S.

Sahl, Serm. philosoph. Specimen Tertium	641.769	
Schirach's deutsche Dunciade		553
Schmidts Elegien		592
Schotts Samml. zu den deutschen Land- und Stadt-		
Rechten. 2ter Th.		685
Schütze, Schutzchriften für die alten deutschen und		
nordischen Völker		620
Schytte, Staternes indvortes Regering		577
— — Tale paa Kongens Fødsels-Dag den 29de		
Januar. 1774.		727
Schönbergs Abh. von den Tangenten, Quadraturen		
und Rectificationen der Kegelschnitte		816
Schönheider's Prædik. om et Lands almind. Lyksalighed		629
Seiler, von der fruhen Bildung künftiger Prediger		766
Sleidans Reformations-Geschichte von Semler. 4 Th.		761
Sprengels Handwerke und Künste in Tabellen		656
Sprengers Einleit. in die neuern Bienenzucht		624
Steenwinkels Prædik. om et bemaadet Folks Glæde		
over dets Lyksalighed		632
— — Folkeser ved Landets almindelige og højtü-		
delige Glæde den 1ste Decbr. 1773.		634

Register.

Sue's chirurg. Lexicon	Side 512
Suhms Kritiske Historie af Danemark. I Bind	593
Sulzers vermischte philosoph. Schriften	669

L.

Taler i Anledning af Christ. VII. Fødsels-Dag den 29de Januar. 1773.	721
— — — i Anledning af samme Fødsels-Dag den 29de Januar. 1774.	727
Teuthorns ausf. Gesch. der Hessen. 4 ^{te} B.	686
Thecla. Tredie Deel	599
Theil, Traité de Plut. sur la manière de discerner un Flatteur d'avec un Ami & le Ban- quet de sept Sages	606
Thomasii Dissertationum Academ. Tom. I.	665
Tityrus, en Hyrde-Tildragelse	785
Tæpfer (edidit) Joh. Mich. Heusingeri Opuscula mi- nora	782
Tode, vom Tripper	561

U.

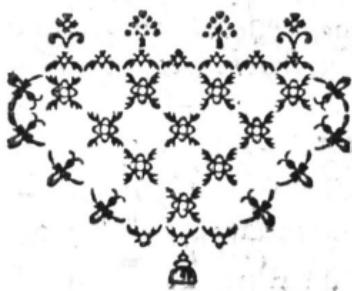
Uebersezung des Mosheimischen K. H. Zw. B.	815
Unzers physiologische Untersuchungen	783

W.

Walant (recensuit) A. C. Celsi de re medica Libri octo	430
Walchs Entwurf einer vollst. Hist. der Kezereyen. 6 Th.	617
Walchii Introd. in Lingvam græcam	825
Wandal (oversat) Fruentimmerets Pligter	564
— — — List over List, en Comödie	567
Wangerows Entwurf des Wechsels-Recht	476
Vermischte Bentr. zur phys. Erdbeschreibung	640
Vernets Betragtinger over Sæderne, Religionen og den offentlige Gudsdyrkelse	817
Westphals Interpretationes Jur. Civ. de Libertate & Servit. prædiorum	699
Wielands Agathon	587
Wiwets Forsøg til en Fortælling om mærkværdige Danske og Norske Sager	658

Register.

Volkmann (Oversetter) Staats-Veränderungen von Italien. 3ter B.	Side 492
Wurdwein Subsid. diplom. ad sel. Jur. eccl. capita	521
3.	
Zacharize freye und erklärende Uebers. der Psalmen	713
Ziegenhorns Staatsrecht der Herzogthümer Curland und Semigallen	463
Zobels Gedanken über die verschiedene Meinungen der Gelehrten vom Ursprunge der Sprachen	668
Zopfens erläut. Grundlegung der univ. Historie. Auff.	16 544

An-

Andet Nlegister

over

de vigtigste Materier,

som forekomme i det

Andet Hæfte.

A.

	Side
Abraham, hans Troes Godspor	477
Alexandrien	455
Anmærkninger over adskillige øconomiske Skrifter	497
Antons Timonium	455
Arabien og omliggende Lande, Rejsebeskrivelse derover	417

B.

Betænkninger over Hr. Lybeckers Skrift om Marsagerne til Kornmangelen og høye Kornpriser	465
Bibelens guddommelige Oprindelse og Anseelse, Beviis derfor	427
Brand-Spryter, Priisskrift derom	540
Bonnaen, Forestilling derom	632
Børne-Opdragelsen, Udgave af Plutarchs Skrift derom og Anmærkninger over et og andet Sted derudi	529

C.

Cameralist, den retskafne og uretskafne	577
Constantinopel, Anmærkninger derover	451
Copternes Billeder	482
Curlands Stats Net	463

D.

Dacer og Danske, om de kan have været et Folk, ligesom og Gother og Geter	598 f.
Damiat	482
Dan, Mæning om ham	597

Register.

Daniels 70 Uger, Afshandling derover	Side 792
Danske, deres Navns Derivation	596
Dardanellerne	453
Disciplina Arcani, hvad er, og om den paa nye bør indsøres i Kirken	812
Dripper, Afshandling derom	561

F.

Fortællinger af berømte Forfattere	551
Fortællinger om mærkværdige Danske og Norske Sager	657
Fortælling om Damon og Pytheas, med Betenk- ning derover	723
Fredens Frugter	728
Frihed, dens philosophiske Begreb, Tanker derom	705 o. f.
Fruentimrets Pligter	564

G.

Godgivrenhed, Tanker derom	709
Guds Tilværelse, Betragtning derover	673
— — Forsyn, Betragtning derover	677
— — — dets Bestyrelse i Henseende til Re- ligion, Overtrœ og Vantroe	694
Gudsdyrkelse, den offentlige, Betr. derover	817

H.

Handelen, chronologisk Historie derom	600
Huusfoged, den uretsærdige, Tale over denne Lignelse	660

I.

Jesuiterne, deres Sædelære og Politik, Breve derom	426
--	-----

K.

Kahira	481
Kammergods, om bør selges og afhændes	583
Kirke, den Græk. i Rusl., dens Skikker og Ceremonier	510

Register.

L.

	Side
Levnet det Sæskabelige, afhandling derom	757
Lyksalighed, et Lands almindelige, Prædikener derom	628

M.

Memphis	485
Modsigelses Grund sætning, Tale derom	646

N.

Onde, dets Oprindelse	689
-----------------------	-----

P.

Patriotismens Indflydelse paa Modersproget	759
Philosophiens yderste Grund Tale derom	642
Pompeys Støtte	457
Prædikener paa Bon- og Tak sigelser Festen den 1 st . Dec.	625
Prædikanteres tidlige Dannelse	766
Principium rationis sufficientis, udførlig Oplysning derover	771
Pyramiderne i Egypten	490

R.

Raschid	481
Rejses beskrivelse over Arabien	417
Religion, Munkenes dermed bedrevne Skjelmstykker	581
— — Anvisning for ustuderede Christne til at erlange Vished derom	667
— — Betragtninger derover	673 o. f.
— — den christeliges Sandhed	817
— — den naturliges Tilstrækkelighed eller Util- strækkelighed	737
Rhodus	742
Rige og Regering, Christi	453
Rimeligheds Lære	523
	525

S.

Sæderne, Betr. derover	817
Salige i Himmelten, om de der igjen skal kiende deres Venner og forbindes med dem	480

Register.

	Side
Sange, aandelige, Anmærkning derover	550
Sigrid, en Fortælling	433
Sinai	515
Skoler vel indrettede ere et Lands Rigdom	822
Stats-Ret, Curlands	463

Z.

Tyrkernes Maade at bede paa	454
-----------------------------	-----

Z.

Vexels-Ret, den Preussiske	476
----------------------------	-----

